

Ukraina

Konflikt, transformacja, integracja

Redakcja

Kamil Sygidus
Oleksandr Gorbach
Diana Marta Mościcka
Wojciech Kotowicz

Olsztyn-Lwów 2016

Przyjęto do druku decyzją władz Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz Instytutu Nauk Humanistycznych i Społecznych Narodowego Uniwersytetu „Politechnika Lwowska”.

Recenzenci:

Prof. zw. dr hab. **Arkadiusz Żukowski**, Dyrektor Instytutu Nauk Politycznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Prof. dr hab. **Halina Lucyszyn**, kierownik Katedry Politologii, Instytut Nauk Humanistycznych i Społecznych, Narodowy Uniwersytet „Politechnika Lwowska”

Redaktorzy:

mgr **Kamil Sygidus**, Instytut Nauk Politycznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

dr **Oleksandr Gorbach**, Instytut Nauk Humanistycznych i Społecznych, Narodowy Uniwersytet „Politechnika Lwowska”

mgr **Diana Marta Mościcka**, Instytut Nauk Politycznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

dr **Wojciech Kotowicz**, Instytut Nauk Politycznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Projekt okładki: Dawid Zieleniewski, Kamil Sygidus

Fotografia na okładce: A barricade burns in Kiev, Ukraine in January 2014. Photo: Sasha Maksymenko via Flickr (CC BY 2.0)

Ukraina. Konflikt, transformacja, integracja, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Narodowy Uniwersytet „Politechnika Lwowska”, Olsztyn-Lwów 2016, Wydawnictwo «Sroka», 364 s.

Odpowiedzialność za treść artykułów ponoszą autorzy.

Prezentowana praca zbiorowa jest wynikiem dyskusji na temat obecnej sytuacji Ukrainy, jej przyczyn, dalszych perspektyw i kierunków rozwoju, która w dniach 18-19 grudnia 2015 roku miała miejsce w Olsztynie, przy okazji I Polsko-Ukraińskiego Forum Naukowego *Współczesna Ukraina. Konflikt – transformacja – integracja*. Poszczególne rozdziały niniejszej publikacji poświęcone zostały różnym aspektom konfliktu na wschodzie Ukrainy, przejawom transformacji dokonującej się w różnych sferach państwa oraz w obrębie społeczeństwa ukraińskiego, a która w efekcie może w przyszłości doprowadzić do integracji ze strukturami euro-atlantycznymi. Proces ten niesie jednak ze sobą oprócz korzyści, także szereg zagrożeń, które w toku przeprowadzonych analiz również zostały wzięte pod uwagę.

Prezentowana monografia może pomóc w uzyskaniu odpowiedzi na szereg wątpliwości związanych z aktualną sytuacją na Ukrainie, lecz zamiarem jej autorów oraz organizatorów Polsko-Ukraińskiego Forum Naukowego, jest sprowokowanie do stawiania dalszych pytań i pogłębienia dyskusji w związku z obecną sytuacją w obydwu państwach, a także w UE i na świecie.

ISBN 978-966-2598-71-1

Україна

Конфлікт, трансформація, інтеграція

Редакція

Каміль Сигідус
Олександр Горбач
Діана Марта Мосьціцка
Войцех Котович

Ольштин-Львів 2016

Прийнято до публікації за рішенням Вченої ради Інституту політичних наук Вармінсько-Мазурського Університету в Ольштині і Інституту гуманітарних і соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка».

Рецензенти:

Професор **Аркадіуш Жуковскі**, директор Інституту політичних наук, Вармінсько-Мазурського Університету в Ольштині

Професор **Галина Луцишин**, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин Інституту гуманітарних і соціальних наук, Національного університету «Львівська політехніка»

Редактори:

маг. **Каміл Сигідус**, Інститут політичних наук Вармінсько-Мазурського Університету в Ольштині

доц. **Олександр Горбач**, Інститут гуманітарних і соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка»

маг. **Діана Марта Мосьціца**, Вармінсько-Мазурського Університету в Ольштині

доц. **Войцех Котович**, Інститут політичних наук Вармінсько-Мазурського Університету в Ольштині

Дизайн обкладинки: Девід Зеленевскі, Каміл Сигідус

Фото на обкладинці: A barricade burns in Kiev, Ukraine in January 2014. Photo: Sasha Maksymenko via Flickr (CC BY 2.0)

Україна. Конфлікт, трансформація, інтеграція, Вармінсько-Мазурський Університет в Ольштині, Національний університет «Львівська політехніка», Ольштин-Львів 2016 р., видавництво «Сорока», 364 с.

Відповідальність за зміст статей несуть автори.

Представлена збірка є результатом дискусії на тему нинішньої ситуації України, її причин, подальших перспектив і напрямів розвитку, яка проходила 18-19 грудня 2015 року в Ольштині, в рамках I Польсько-Українського Наукового Форуму *Сучасна Україна. Конфлікт – трансформація – інтеграція*. Окремі розділи даної публікації присвячені різним аспектам конфлікту на сході України, проявам трансформації, що вчиняється в різних сферах держави і в суспільстві України, і яка в майбутньому може привести країну до євро-атлантичних структур. Цей процес окрім переваг несе з собою ряд загроз, які також були розглянуті в ході проведеного аналізу.

Представлена монографія може допомогти у пошуку відповіді на низку питань, пов'язаних з актуальною ситуацією в Україні, проте наміром авторів та організаторів Польсько-українського Наукового Форуму є спроба спровокувати постановку подальших питань і поглиблення дискусії у зв'язку з нинішньою ситуацією в обох державах, а також ЄС і в світі.

ISBN 978-966-2598-71-1

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
KONFLIKT	11
Ярина Турчин <i>Міжнародний вимір та глобальні наслідки російсько-українського конфлікту</i>	13
Marcin Orzechowski <i>Konflikt w Donbasie jako przejaw strategii „neoimperialnego ekspansjonizmu” Federacji Rosyjskiej na obszarze postradzieckim</i>	31
Ольга Івасечко <i>Майбутнє європейської безпеки: можливості та загрози функціонування ОБСЄ (у контексті конфлікту на сході України)</i>	49
Przemysław Fordymacki <i>Sankcje wobec Rosji w latach 2014-2016</i>	65
Andrzej Jurkun <i>Kryzys ukraiński i jego znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego Republiki Litewskiej</i>	75
Vita Zagórowska <i>Міжнародні інструменти охорони uchodźców з України</i>	85
TRANSFORMACJA	93
Oleh Jamelnycki, Lesia Dorosz <i>Mobilizacyjne czynniki aktywności politycznej obywateli Ukrainy: metodologia i narzędzia badawcze</i>	95
Kamil Sygidus <i>Powstanie i działalność Samoobrony Lwowa jako przejaw procesu upodmiotawiania społeczeństwa Ukrainy</i>	109
Janusz Jartyś <i>Przestrzeganie europejskich standardów praw człowieka wobec osób Gay, Lesbian, Bisexual, Transgender (LGBT) w Polsce i na Ukrainie. Analiza porównawcza</i>	123
Микола Бучин <i>Еволюція інституту демократичних виборів в Україні: особливості та тенденції</i>	133
Vadym Zheltovsky <i>Post-Maidan transformation processes in context of local governance of Ukraine</i>	151
Paweł Pietnoczka <i>Zwycięzcy i przegrani wyborów samorządowych w 2015 roku na Ukrainie</i>	162
Зоряна Куньч <i>Українське мовне питання в сучасних суспільно-політичних умовах</i>	177
Kateryna Choronzuk <i>Zagrożona wolność słowa na Ukrainie – analiza problemu w latach 1991-2015</i>	189
Ольга Гарматій <i>Конфліктологічний менеджмент мас-медіа в сучасному українському соціумі</i>	203
Sylwia Jankowcy <i>O propagandzie medialnej w kontekście ukraińskiej walki o wolność</i>	217
Grzegorz-Marian Dzhala SMSAA <i>Misja prawosławnej cerkwi moskiewskiego patriarchatu na Ukrainie</i>	229

Wojciech Fabiszewski	
<i>Pomysł przekopu Mierzei Wiślanej w kontekście wojny ukraińsko-rosyjskiej</i>	241
INTEGRACJA	251
Borys Gawroński	
<i>Kształtowanie stosunków politycznych między Ukrainą a Unią Europejską</i>	253
Bożena Kalisz	
<i>Aktualność strategii bezpieczeństwa Unii Europejskiej po szczycie NATO w Warszawie</i>	263
Borys Gawroński	
<i>Spoleczeństwo ukraińskie wobec NATO i UE w kontekście rosyjskiej agresji na Ukrainę</i>	273
Krystyna Joanna Świdzińska	
<i>Plusy i minusy wejścia do strefy Schengen</i>	285
Руслан Демчишак, Олександр Горбач	
<i>Динаміка розвитку українсько-польських відносинах у 1991-2015 рр.: від добросусідства до стратегічного партнерства</i>	293
Bartosz Pakuła	
<i>Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Polski oraz Ukrainy – analiza porównawcza</i>	301
Wojciech Kotowicz	
<i>Polityka zagraniczna Polski wobec Ukrainy w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości w latach 2015-2016</i>	313
Wojciech Tomasz Modzelewski	
<i>Kierunek ukraiński w paradyplomacji polskich samorządów</i>	321
Krzysztof D. Szulborski	
<i>Stereotypy a rzeczywistość w postrzeganiu Ukraińców w Polsce</i>	331
Żanna Osikowicz	
<i>Działalność kulturalno-edukacyjna polskiej mniejszości narodowej na Ukrainie po 1989 roku</i>	343
Diana Marta Mościcka	
<i>Poczucie bezpieczeństwa Polaków w świetle badań opinii publicznej – wybrane przykłady</i>	353

WSTĘP

Od momentu swojego powstania, państwo ukraińskie nieustannie borykać musiało się z szeregiem trudności i przeciwności losu. Po uwolnieniu się spod kilkudziesięcioletniej radzieckiej zależności, mogło się wreszcie wydawać, że oto nastał nowy, pomyślny okres w historii tego kraju. Pomimo uzyskania formalnej suwerenności, Ukraina w dalszym ciągu pozostawała jednak w wyłącznej strefie wpływów Federacji Rosyjskiej, a każdorazowa próba uwolnienia się spod kurateli Kremla skutkowałą kryzysem wewnętrznym oraz innymi negatywnymi reperkusjami. Dojście do władzy Wiktora Janukowycza w 2009 roku, pomimo oskarżeń o sfałszowanie wyników wcześniejszych wyborów prezydenckich (2004), należałoby ocenić w kategoriach regresu względem nadziei wiązanych z będącymi ich wynikiem wydarzeniami *Pomarańczowej Rewolucji*. Niecałe dziesięć lat później – po dekadzie przepełnionej frustracją wywołaną kolejnymi niepowodzeniami w procesie przebudowy kraju, doszło do kolejnego społecznego buntu – tym razem będącego wynikiem odłożenia podpisania umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską przez W. Janukowycza – swoisty symbol stagnacji państwa ukraińskiego. Aspiracje dołączenia do grona państw członkowskich UE, w której od 9 lat znajdowały się przecież sąsiadujące z Ukrainą – Polska, Słowacja i Węgry, pogrzebane tą jedną decyzją, doprowadziły do rozpoczęcia demonstracji nazwanych przez zachodnie media *Euromajdanem* (przez samych Ukraińców najczęściej używa się określenia *Rewolucja Godności*). Był to wyraźny dowód na umiejętność współdziałania społeczeństwa Ukrainy w dążeniu do realizacji wspólnego celu, lecz mimo to okazało się również, że istnieją czynniki wstrzymujące jego realizację, bądź wręcz wykluczające jego powodzenie. Wrażenie jedności narodowej zostało zburzone najpierw przez secesję części terytorium od Ukrainy (Półwysep Krymski), jego aneksję przez Federację Rosyjską, a następnie poprzez rozpoczęcie zbrojnego konfliktu we wschodnich obwodach (doniecki i ługański), roszcujących sobie podobne do Krymu prawo do samostanowienia.

W blisko 3 lata od rozpoczęcia wydarzeń *Euromajdanu*, w dalszym ciągu nie widać realnych możliwości zakończenia kryzysu ukraińskiego, i to pomimo podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE, której odłożenie doprowadziło przecież do zaistnienia wspomnianych wydarzeń. Przeciwnie, na skutek pogarszających się wskaźników ekonomicznych, problemów społeczny, wciąż wysokiego współczynnika korupcji oraz mnożących się podziałów na scenie politycznej, Ukraina zdaje się wręcz oddalać od rzeczywistej integracji europejskiej. Warto wobec tego podjąć próbę zgłębienia przyczyn takiego stanu rzeczy, a także przedstawienia sposobów ich eliminacji i prognoz na przyszłość. Idea ta przyświecała twórcom niniejszej publikacji, którzy rozpoczęli Polsko-Ukraińskie Forum Naukowe – przedsięwzięcie mające na celu wymianę opinii

i doświadczeń, a także integrację pomiędzy polskimi i ukraińskimi naukowcami, władzami samorządowymi, jak również studentami z obydwu państw. Prezentowana monografia składa się z rozdziałów autorstwa uczestników wspomnianej konferencji, która w dniach 18-19 grudnia 2015 roku odbyła się przy Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie i była zorganizowana przez tamtejszy Instytut Nauk Politycznych we współpracy z Instytutem Nauk Humanistycznych i Społecznych Narodowego Uniwersytetu „Politechnika Lwowska” pod tytułem *Współczesna Ukraina. Konflikt – transformacja – integracja*. Zgodnie z nakreślonym w podtytule konferencji zakresem tematycznym, także niniejsza publikacja podzielona została na 3 części poświęcone tematyce konfliktu na wschodzie Ukrainy, transformacji tego państwa oraz jego integracji ze strukturami euro-atlantycznymi.

W pierwszej części książki znalazły się rozdziały podejmujące problematykę międzynarodowego wymiaru rosyjsko-ukraińskiego konfliktu rozgrywającego się na wschodzie Ukrainy, ukazujące go w świetle strategii neoimperialnego ekspansjonizmu Federacji Rosyjskiej na obszarze poradzieckim, jak również prezentujące wynikające z niego zagrożenia dla bezpieczeństwa europejskiego. Omówione zostały także sankcje wobec Federacji Rosyjskiej z lat 2014-2016, będące skutkiem zaangażowania tego państwa w konflikt na wschodzie Ukrainy. Nie zabrakło także analizy konsekwencji i znaczenia kryzysu na Ukrainie dla bezpieczeństwa narodowego innych państw (Republiki Litewskiej) oraz omówienia międzynarodowych instrumentów ochrony uchodźców z tego państwa.

Druga część książki dotyczy kwestii związanych z transformacją i przemianami, które muszą zajść w wielu sferach państwa ukraińskiego, a także w tamtejszej sferze społecznej. W zamieszczonych w niej tekstach znalazły się rozważania nt. mobilizacyjnych czynników aktywności politycznej obywateli Ukrainy, przejawów procesu upodmiotawiania społeczeństwa ukraińskiego w kontekście powstania i działalności organizacji społecznych (Samoobrona Lwowa). Nie zabrakło również analizy przestrzegania europejskich standardów praw człowieka wobec osób LGBT w perspektywie porównawczej w Polsce i na Ukrainie, kwestii wyborów na Ukrainie – ich ewolucji, charakterystyki, zachodzących w ich obrębie tendencji – także w wyniku Euromajdanu – jak również wyników ostatnich wyborów samorządowych z 2015 roku. W tej części książki znalazły się też teksty poświęcone ważkim z ukraińskiego punktu widzenia problemom języka, wolności słowa w latach 1991-2015, roli mass mediów, propagandzie medialnej, a także misji prawosławnej cerkwi moskiewskiego patriarchatu na Ukrainie. Tę część książki zamyka natomiast artykuł analizujący pomysł przekopu Mierzei Wiślanej w kontekście wojny ukraińsko-rosyjskiej.

W trzeciej części – poświęconej zagadnieniom integracji, analizie poddano m.in. kształtowanie stosunków politycznych między Ukrainą a Unią Europejską, aktualność strategii bezpieczeństwa UE po szczycie NATO w Warszawie (8-9.07.2016 r.), nastawienie społeczeństwa ukraińskiego wobec obydwu tych organizacji w kontekście rosyjskiej agresji na to państwo, bilans korzyści i zagrożeń wynikających z wejścia państwa do strefy Schengen, dynamikę rozwoju polsko-ukraińskich stosunków oraz strategicznego partnerstwa w latach 1991-2015, omówienie i komparatystykę polityki zagranicznej oraz bezpieczeństwa obydwu państw, polityki zagranicznej RP wobec Ukrainy w okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości (2015-2016), kierunek ukraiński w paradyplomacji polskich samorządów, konfrontację stereotypów w postrzeganiu Ukraińców w Polsce z rzeczywistością wzajemnych relacji obydwu narodów, a także działalność kulturalno-edukacyjną polskiej mniejszości narodowej na Ukrainie po 1989 roku. Publikację wieńczy rozdział traktujący o poczuciu bezpieczeństwa Polaków w świetle badań opinii publicznej.

Redaktorzy prezentowanej monografii liczą, że informacje i wyniki badań w niej zawarte, okażą się pomocne w uzyskaniu odpowiedzi na szereg wątpliwości nasuwających się w związku z nakreśloną w tytule problematyką. Głównym zamiarem jej autorów było jednak sprowokowanie do stawiania kolejnych pytań i pogłębienia dyskusji na temat obecnej sytuacji w obydwu państwach, UE i na świecie. Nie można również zapominać o innym, nie mniej ważnym aspekcie polsko-ukraińskiej współpracy. Dwie pomyślnie przeprowadzone edycje Polsko-Ukraińskiego Forum Naukowego (18-19.12.2015 r. w Olsztynie i 12-13.05.2016 r. we Lwowie), jak również prezentowana publikacja, stanowią niezbitą dowód na systematyczny rozwój kooperacji polskich i ukraińskich naukowców, którzy poprzez wymianę wyników badań, dyskusję, a także dzięki poparciu polskich i ukraińskich władz centralnych oraz samorządowych, jak również aktywnemu włączaniu do tych działań studentów, mają szansę przyczynić się do zakończonego powodzeniem procesu wzajemnego poznania i zbliżenia obydwu narodów.

Kamil Sygidus

oraz

reszta składu redakcyjnego

KONFLIKT

МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР ТА ГЛОБАЛЬНІ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Політична історія України засвідчує складність, неоднозначність та суперечливість російсько-українських взаємин. Значною мірою траєкторія їхнього розвитку, з одного боку, визначалася непоборним бажанням українського народу самоутвердитися як державницькій нації, самостійно провадити вектор зовнішньополітичних зносин, а з іншого – імперською політикою Росії, спрямованою на ліквідацію державотворчого потенціалу українців. Століттями ідеологи великоросійського шовінізму оперували міфами про «триєдиний російський народ», «єдину і неділиму Росію», «православ'я, самодержавність та народність», а також про Україну не більше як окраїну, себто невід'ємну частину Росії². Тому будь-які спроби українського народу вийти з-під російського впливу, набути статусу повноправного суб'єкта міжнародних відносин сприймалися не інакше як «сепаратизм», «націоналізм», «хохломанія», а нині – ще й «фашизм» та «бандеризація».

На жаль, уроки минулого не створили основи для якісно нових цивілізованих демократичних взаємин між Києвом та Москвою. Після розпаду Радянського Союзу в Росії розгорнулися широкі дискусії навколо кількох концепцій її геополітичного розвитку – атлантичної, неоевразійської, а також «третьої дороги». Власне, останньої і дотримується президент РФ В. Путін, а її метою є зміцнення всіма доступними засобами позицій Російської Федерації в міжнародних відносинах, особливо на пострадянському просторі³. У процесі її впровадження Росія прагне максимально посилити вплив на зовнішню та безпекову політику своїх найближчих сусідів, примусити їх до нейтралітету і блокує їхнє членство в західних демократичних інституціях. Кінцевою ж метою є асиміляція на основі тісних економічних зв'язків, кульмінацією якої має стати підписання політичної угоди у форматі Євразійського

---

¹ Ярина Турчин, доктор політичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин, директор Інституту гуманітарних і соціальних наук, Національний університет «Львівська політехніка».

² Мала енциклопедія етнодержавознавства, ред. Ю. Римаренко, Київ 1996, с. 667.

³ А. Wojtaszak, *Stanowisko Federacji Rosyjskiej wobec wydarzeń na Ukrainie, Активізація громадянського суспільства в Україні. Події на Євромайдані в Києві*, ред. А. Wojtaszak, Szczecin 2014, с. 17-18.

союзу⁴. Відтак, починаючи з 2000 рр. Російська Федерація активно схиляє Україну до євразійської інтеграції, блокуючи її європейський та євроатлантичний курс, змушуючи рухатись у фарватері російської політики. Слід відзначити, що контроль над інтеграційним курсом України має для РФ принципове значення, позаяк успішне входження українців до європейського демократичного простору стане позитивним прикладом і для багатьох інших пострадянських країн, головно, Молдови та Грузії. Очевидно, що геополітичним інтересам Росії суперечить як євроатлантична інтеграція України, так і її відмова від позаблоковості та просування перспективи входження до НАТО.

Зважаючи на це, за останнє десятиліття російська політика щодо України пройшла трифазову еволюцію: 1) м'яке переконання в доцільності євразійської інтеграції під егідою Росії; 2) жорсткий примус до союзу з використанням політико-дипломатичних, економічних, енергетичних та інформаційних важелів впливу; 3) пряма військова агресія – анексія Криму та розгорнута збройна експансія на Донбас⁵. Революція Гідності та зміна влади в лютому 2014 р. не тільки остаточно зруйнували геополітичні плани Росії щодо України, а й викликали пряму агресію «путінського режиму». Внаслідок цього у березні 2014 р. було анексовано Крим, а згодом розпочалася військова експансія на Сході України шляхом «неоголошеної» чи «гібридної війни». Україна, зазнавши численних людських, територіальних та економічних втрат, опинилася в самому епіцентрі протистояння Захід-Росія, а значна частина її території має всі шанси перетворитися на масштабний «заморожений» конфлікт.

Та слід усвідомити, що українсько-російське протистояння не є локальним явищем, а має глобальний вимір, що є реальною загрозою як європейській, так і світовій системам безпеки. Фактично, постійний член Ради Безпеки ООН та світового «ядерного клубу», гарант територіальної цілісності та безпеки держав, які добровільно відмовилися від володіння ядерною зброєю цинічно порушує норми міжнародного права, здійснює перерозподіл кордонів та провадить неоголошену війну проти держави-сусіда ЄС. Такі дії не тільки доводять послаблення регуляторної функції міжнародного права, а й вкотре демонструють перевагу «права сили» над «силою права». Насамперед, йдеться про порушення статуту ООН, цілої низки двосторонніх російсько-українських договорів, а також міжнародно-правових гарантій, наданих Україні 1994 р. за Будапештським меморандумом у зв'язку з приєднанням до Договору про

---

⁴ Я. Бугайскі, *Вразливі до тиску. Дестабілізація в країнах Центрально-Східної Європи грає на руку Москві*, <http://tyzhden.ua/World/77140/PrintView> (доступ 15.10.2015).

⁵ *Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій*, <http://www.razumkov.org.ua/ukr/journal.php?y=2014&cat=206> (доступ 1.10.2015).

нерозповсюдження ядерної зброї. З упевненістю можна констатувати кризу не лише системи світової безпеки, а й міжнародного права, що є основою сучасного світоустрою. Очевидно, що механізми і наслідки розв'язання конфлікту на Сході України визначають перспективи світового порядку.

Основні складові міжнародної підтримки України у боротьбі з російською агресією

Чи готовий цивілізований світ до такого виклику? На думку аналітиків сучасних міжнародних відносин, ані ЄС, ані США вчасно не помітили посилення тенденцій до світового панування в РФ, відродження її імперських амбіцій. І навіть у березні 2014 р. Президент США Б.Обама назвав Росію гравцем виключно регіонального рівня, який діє не з позиції сили, а слабкості⁶. Отож неправильне сприйняття цілей, ресурсів та інтересів Російської Федерації, відсутність своєчасної й адекватної відповіді на її агресивну політику в недалекому минулому, необґрунтоване самопереконавання західних партнерів у щирості демократичних гасел російських політиків тільки поглибили кризу сучасної системи міжнародних відносин. Натомість політична еліта РФ вдало використала демократичний інструментарій для посилення авторитарного режиму та антизахідних позицій російського суспільства. Попри таку напружену ситуацію, мусимо констатувати і той факт, що світова громадськість наразі перебуває на етапі пошуку адекватної відповіді на російський виклик світовому порядку. Виробляючи механізми розв'язання проблеми, вона здійснює активну політико-дипломатичну підтримку територіальної цілісності та суверенітету України, надає суттєву фінансову та матеріально-технічну допомогу, а також запроваджує політичні й економічні санкції проти держави-агресора.

Найбільш значимою і результативною є підтримка України на дипломатичному фронті. Так, 27 березня 2014 р. Генеральна Асамблея ООН схвалила резолюцію щодо територіальної цілісності України, відзначивши, що референдум, проведений в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі 16 березня 2014 р. не був санкціонований Києвом, а тому не є легітимним. Члени Генеральної Асамблеї підтвердили свою прихильність до «суверенітету, політичної незалежності, єдності і територіальної цілісності України в межах її визнаних на міжнародному рівні кордонів» та закликали всі держави «відмовитися й утримуватися від дій, спрямованих на часткове або повне порушення національної єдності і територіальної цілісності держави, у тому числі будь-яких спроб змінити кордони України

---

⁶ A. Wojtaszak, op. cit., c. 18.

за допомогою погроз силою або інших незаконних способів»⁷. Важливим, завдяки міжнародній підтримці, стало рішення про непостійне членство України у Раді Безпеки ООН з січня 2016 року, завдяки чому вона не тільки сприятиме виконанню безпосередніх функцій організації, але й лобіюватиме проведення структурної реформи організації з метою відновлення світового порядку.

Підтримку Україні також висловили лідери «Великої сімки», засудивши на Брюссельському саміті у червні 2014 р. анексію Росією Криму та дестабілізацію на Сході України. Аналогічне рішення ухвалили і Парламентська Асамблея ОБСЄ (9 квітня 2014 р.), і Парламентська Асамблея НАТО (25 листопада 2014 р.)⁸. Лідери G-20 під час саміту в Австралії також вирішили об'єднати свої зусилля для врегулювання російсько-українсько конфлікту (листопад, 2014 р.).

Україна запоручилася підтримкою й керівних структур Європейського Союзу, як-от: Європейської Ради, Європарламенту та Європейської Комісії. Лідери країн-членів ЄС неодноразово виражали солідарність Україні та засуджували російську агресію. У вересні 2014 р. вони ухвалили «Висновки Європейської Ради щодо ситуації в Україні», де засудили нелегальну анексію Криму, проникнення бойовиків та зброї з РФ у Східну Україну, а також агресію російських збройних сил на українську територію⁹. Міжнародну кампанію з підтримки та захисту України активно провадять і США. Так, американський конгрес ухвалив низку резолюцій на підтримку України, президент США Б.Обама, віце-президент Д.Байден, голова Держдепартаменту Д.Керрі, уповноважений Держдепартаменту у справах Східної і Центральної Європи В.Нуланд здійснюють активну політико-дипломатичну підтримку Києва, провадять регулярні контакти з українським керівництвом та переконують європейських партнерів у доцільності більш активних дій в українському питанні, у тому числі й посилення тиску на російську сторону конфлікту¹⁰. Отже, слід констатувати єдність позиції ЄС та США із питання врегулювання української кризи та відновлення міжнародного порядку.

Не менш важливим інструментом вирішення українсько-російського конфлікту є багатосторонній переговорний процес на найвищому рівні, власне, у такому форматі відбулася низка зустрічей в Женеві (Україна-ЄС-США-Росія), Нормандії (Україна-Німеччина-Франція-Росія), Мінську (Україна-ОБСЄ-Росія) та Парижі (Україна-Німеччина-Франція-Росія). Хоча

---

⁷ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН щодо територіальної цілісності України, <http://tyzhden.ua/Politics/106073> (доступ 2.10.2015).

⁸ *Російсько-український конфлікт: стан...* (доступ 1.10.2015).

⁹ *Ibidem*, с. 15.

¹⁰ *Ibidem*, с. 16.

цей шлях врегулювання конфлікту наразі не дав бажаного результату, але лідери провідних країн світу продовжують працювати в цьому напрямі, усвідомлюючи безальтернативність дипломатичного способу досягнення бажаних цілей.

Іншим, не менш значимим важелем впливу на протиправну політику РФ є запровадження санкцій щодо неї країнами Заходу та низкою міжнародних організацій. Фактично зреалізовано кілька груп санкцій, а саме: 1) обмеження або припинення участі Росії в деяких міжнародних організаціях (виключення з «Великої вісімки», позбавлення права голосу в ПАРЄ, блокування вступу РФ до складу ОЕСР); 2) країни ЄС, США, Японія, Канада, Австралія запровадили адресні санкції щодо відомих російських політиків, бізнесменів тощо; 3) фінансово-економічні обмеження великої групи російських банків і бізнес-структур, наприклад, санкції країн ЄС діють проти 32 російських банків і компаній, США – 36, а Канади – 46; 4) уведення секторальних санкцій, які передбачають обмеження чи припинення співробітництва в нафтовій, банківській, агропромисловій, космічній, військовій тощо сферах¹¹. Загалом санкції проти РФ запровадила 41 країна. За даними міжнародних аналітичних агенцій, такі обмеження призвели до погіршення фінансово-економічної ситуації в РФ, а також напруги в соціальній сфері. Та слід зважити на те, що Російська Федерація має потужний запас міцності – чималі золотовалютні резерви і величезний потенціал нафтогазової промисловості. Попри те, беручи до уваги кризову ситуацію російської економіки, санкції все ж можуть виснажити ресурсний потенціал Росії та призвести до її внутрішньої дезінтеграції, як свого часу це відбулося в Радянському Союзі. Разом з тим ідеологи Кремля досить вдало використовують факт введення санкцій проти Росії як дієвий засіб посилення антизахідних настроїв російського населення і, як наслідок, укріплення правлячого режиму.

Важливим чинником посилення позицій України в протистоянні з сусідом-агресором є також фінансово-економічна допомога з боку Західних партнерів – країн та організацій. Так, Європейська Комісія ухвалила план допомоги Україні до 2020 р. обсягом 11,175 млрд. євро, ЄС також запровадив односторонні торговельні преференції для українських товарів та здійснює технічну допомогу в проведенні українських реформ, Світовий банк надав 3,5 млрд. доларів позики, а МВФ відкрив дворічну кредитну лінію обсягом 16,7 млрд. доларів. Очевидно, що такі значні обсяги фінансової допомоги зі сторони Заходу є свідченням серйозності його намірів у розвитку співпраці і стратегічного партнерства з Україною. Та бажаний ефект від фінансової допомоги, на нашу думку, буде досягнуто

---

¹¹ *Російсько-український конфлікт: стан...* (доступ 1.10.2015).

виключно за умови проведення в Україні радикальних і результативних реформ, які, насамперед, будуть спрямовані на боротьбу з корупцією. Наразі Україна й надалі залишається однією з найбільш корумпованих країн світу поряд з Угандою і Коморськими островами. Попри прийняття низки важливих антикорупційних законів («Про Національне антикорупційне бюро України», «Про запобігання корупції», «Про засади антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів») законодавча база в цьому сегменті ще потребує доопрацювання реального, а не декларативного запровадження нових норм.

Реакція міжнародної спільноти на російсько-український конфлікт не завжди є однозначною і подекуди характеризується суперечливістю позицій. Попри значну міжнародну підтримку, дискусійним залишається питання про надання Україні летальної зброї, насамперед, для оборонних цілей. Позаяк західні політики підтримують дипломатичний спосіб урегулювання конфлікту та покладають великі сподівання на реалізацію Мінських домовленостей, то застосування воєнних інструментів тиску сприймають як велику ймовірність ускладнення ситуації. Відтак зусилля міжнародної спільноти головно спрямовані на уникнення прямої воєнної конфронтації з Росією, а відмова західних партнерів від застосування військових інструментів стримування та підштовхування України до переговорів з лідерами т. зв. «ЛНР» і «ДНР» лише посилюють позиції російської сторони та їхню переконаність у безкарності, домінуванні принципу сили над принципом права. Тому для Києва питання виконання російською стороною Мінських домовленостей є принциповим, оскільки дасть можливість українській владі відновити контроль над східним кордоном і поступово, за підтримки міжнародної спільноти, врегулювати конфлікт мирними засобами. Важливо, щоб західні партнери й надалі вимагали виконання попередньо укладених домовленостей і зберігали/посилювали санкції щодо РФ аж до повного виконання Мінських угод та відновлення територіальної цілісності України, включаючи АР Крим.

Позиції Росії на міжнародній арені міцніють і завдяки діям тих західних політиків, які популяризують думки про доцільність зняття санкцій з РФ і відновлення з нею діалогу, керуючись економічною необхідністю. До прикладу, прем'єр-міністр Словаччини Роберт Фіцо назвав санкції щодо Росії безглуздими і контрпродуктивними. Проти введення санкцій також виступили Чехія, Угорщина, Кіпр, Фінляндія, Італія та Сербія. Така неоднозначність та обережність ЄС з оцінки російсько-

українського конфлікту та добору інструментарію для його розв'язання визначаються двома основними причинами. Це, по-перше, суттєва залежність економік окремих країн Європи від Росії, а по-друге, присутність на російському ринку багатьох європейських компаній, що дає суттєві надходження до бюджетів і соціальних програм. Якщо втрати ЄС від санкцій – це приблизно 0,4% усього ВВП, то втрати США є істотно меншими через слабшу залежність американської економіки від Росії. Варто врахувати і майстерність кремлівської пропаганди, яка вміє залучати до кола своїх союзників багатьох відомих європейців – політиків, громадських діячів, ЗМІ для посилення «російської правди».

Неоднозначність підходу до української кризи відображається і в роботі європейських інституцій, у тому числі й Європарламенту. Його праворадикальні і ліві представники озвучують думки про фашистський переворот в Україні за підтримки ЄС, недоцільність санкцій щодо Росії, історичну належність Криму до зони впливу Кремля, втручання європейців та американців у внутрішні справи України, неготовність Росії прийняти ЄС та НАТО біля своїх традиційних кордонів, а також всіляко намагаються легалізувати результати «народного волевиявлення» в Автономній Республіці Крим тощо. Наприклад, депутат із Сполученого Королівства Ендрю Бронс, засновник праворадикальної Британської демократичної партії, шукаючи виправдання діям Кремля, заявив: «Крим традиційно був частиною Росії від XVIII століття. Звісно, до 1954 року, коли радянський лідер українського походження Хрущов передав його Україні. Референдум був поспішний і недостатньо обговорений, але навряд чи суперечливий»¹².

Як російсько-українське протистояння розділило світ за геополітичною належністю, добре видно і на прикладі роботи інших впливових міжнародних інституцій. Доказом цього є результати голосування з українського питання під час засідання ГА ООН у березні 2014 р. З позиції геополітичного балансу сил украї важливим є той момент, що згадане голосування не зафіксувало однастайності членів Генасамблеї ООН. Отож, «українську» резолюцію підтримали 100 держав світу (в тому числі з пострадянських – Грузія, Азербайджан, Молдова, Литва, Латвія, Естонія), 58 – утримались, 24 – взагалі не брали участі в голосуванні, а проти висловилися 11 держав – Росія, Білорусь, Болівія, Венесуела, Вірменія, Зімбабве, Куба, Нікарагуа, Північна Корея, Сирія та Судан. Приймаючи рішення щодо «української» резолюції, кожна країна здебільшого керувалася власною ідеологією чи інтересами урядів, а не реальною ситуацією в Україні чи проблемами глобальної безпеки. Проти

---

¹² О. Ворожбит, *Українське питання для Європейського парламенту*, «Український тиждень» 2014, №17-18, с. 35.

резолуції висловились ті країни, які розраховують на прихильність з боку агресивного російського «гіганта», а також належать до авторитарних політичних режимів та є відомими своєю антиамериканською позицією. Так, Російська Федерація за допомогою різного інструментарію намагається вибудувати авторитарну альтернативу демократичному процесу, який розвивається в межах сучасного глобалізованого світу. Водночас не можна залишати поза увагою і той факт, що вже через півтора року після вищезгаданого голосування Україну одностайно обрали непостійним членом ради Безпеки ООН. Це однозначна перемога України і Заходу на дипломатичному фронті, а також свідчення того, що Росія на сьогодні не володіє стійкими аргументами, аби переконати своїх сателітів у необхідності блокування такого рішення.

На міжнародній арені РФ всіляко прагне відмежуватися від ситуації з Кримським півостровом і подіями на Сході України, заперечуючи свою безпосередню участь у цьому конфлікті. За обставин, коли кремлівським політикам важко пояснити очевидне, вони намагаються відволікти увагу від проблеми відновлення територіальної цілісності України, знівелювати її важливість. Відтак, створення критичної ситуації на Близькому Сході фактично має своєю метою витіснення українсько-російського конфлікту із світового інформаційного простору. Свого часу події на Донбасі подібно відволікали увагу світової громадськості від проблеми анексії Криму. На наше переконання, і так зване перемир'я на Донбасі, і ситуація в Сирії є елементами цілісної геополітичної гри Росії, що має своєю метою цілковито прибрати російсько-український конфлікт зі світових медіа і переконати тим самим, що справжні події відбуваються на Близькому Сході. Слід зрозуміти, що і український, і сирійський конфлікти є складовими однієї мети – руйнування післявоєнної архітектури західного світу, де лідерські позиції США планує посісти Російська Федерація. Це ще раз доводить необхідність постійної актуалізації питання російсько-українського протистояння та відновлення територіальної цілісності України на міжнародному рівні, а відтак вироблення міжнародними партнерами адекватної політики у відповідь на дії Російської Федерації.

Отож, у дипломатичній сфері Україні й надалі потрібно розширювати коло своїх союзників, які підтримують її у протистоянні з Росією та нівелюють проросійське лобі в євроатлантичному таборі. Натомість відносини з Росією слід провадити у форматі «обмеженого партнерства», але чітко визначити питання, компроміс щодо яких є неможливим, як-от: євроатлантична інтеграція України, питання Криму, відновлення контролю над кордоном тощо. Цілком очевидним є і той факт, що Україна не має достатніх ресурсів (військових, людських, інформаційних, матеріальних

тощо), аби самотужки сформувати баланс сил з Російською Федерацією. Тому для неї вкрай важливою є підтримка євроатлантичної спільноти, головню ЄС і НАТО, інтенсивність та обсяги котрої безпосередню залежать від міри усвідомлення міжнародним співтовариством глобальних викликів російсько-українського конфлікту.

Глобальні виклики російсько-українського конфлікту та шляхи протидії їм

Як уже зазначалося вище, російсько-український конфлікт має не локальне, а глобальне значення і свідчить про кризу сучасного стану міжнародних відносин та правових основ їх регулювання. За даними Центру Разумкова, до головних викликів, спровокованих російсько-українським протистоянням, належать: 1) руйнування регіональної та глобальної систем безпеки (79% опитаних); 2) можливість поширення російської військової експансії на інші країни (73 % опитаних); 3) зростання ймовірності застосування сили у вирішенні спорів між державами (59% опитаних); 4) створення чергового замороженого конфлікту в Європі (45% опитаних); 5) посилення політико-економічної конфронтації по осі Захід-РФ (36% опитаних); 6) зниження ефективності міжнародних механізмів запобігання розповсюдженню ядерної зброї (27 % опитаних)¹³.

Цілком обґрунтованою є позиція аналітиків про те, що російсько-український конфлікт, безперечно, впливає на сьогодення та вплине на майбутнє ЄС і всієї євроатлантичної Європи. Цей вплив може мати як негативні наслідки і призвести до розбіжностей між країнами-членами ЄС щодо економічних, політичних, воєнних засад Союзу, так і позитивні – створити об'єднавчу платформу для кооперації позицій та зусиль на фоні зовнішньої загрози¹⁴.

Російська Федерація вже тривалий час активно «працює» над реалізацією першого варіанту, намагаючись послабити, дестабілізувати позиції ЄС і у такий спосіб посилити власний вплив у європейському регіоні. Мусимо визнати, що в цьому напрямі російським політикам вдалося досягти певних успіхів. Найбільш вразливими до кремлівської пропаганди виявилися країни Центрально-Східної Європи. У цьому регіоні російські політики основні зусилля спрямовують на те, щоб впливати на прийняття політичних рішень цими країнами, використовуючи для цього різні інструменти, як-от: дипломатичний тиск, особисті і професійні контакти, економічні «пряники», енергетичний «гачок», а інколи –

---

¹³ *Російсько-український конфлікт: стан...* (доступ 1.10.2015).

¹⁴ М. Сунгуровський, *Геополітичний аналіз балансу сил і змін у ньому на фоні українсько-російського конфлікту*, http://www.razumkov.org.ua/upload/1400153819_file.pdf (доступ 26.10.2015).

відвертий шантаж чи підкуп¹⁵. Як наслідок, окремі центральноєвропейські країни через свою лояльність до Росії забезпечують їй проникнення в ЄС і НАТО через економіку, політику та розвідку.

Наразі спостерігаємо ситуацію, коли у країнах колишнього соцтабору, а нині членах ЄС та НАТО зростає загроза політичного неспокою і радикалізації, що створює небезпеку для внутрішньої та регіональної стабільності. Демократичним здобуткам протиставляються ідеї популізму і націоналізму в Угорщині, Болгарії, Румунії і навіть Польщі. З цією метою постійно актуалізуються питання соціальної справедливості та етнічного націоналізму, що подається як повернення до національної гордості й захисту країни від негативних зовнішніх чинників. Отож, економічна стагнація, нівелювання демократичних цінностей та збільшення політичного популізму в країнах Центрально-Східної Європи сприяють реалізації регіональних цілей Москви, руйнують національні інституції, посилюють розкол в ЄС, ставлять під сумнів ефективність НАТО і загалом статус США як європейського союзника¹⁶.

До прикладу, Росія ніяк не бажає миритися із зовнішньополітичним курсом країн Прибалтики, намагаючись маргіналізувати Литву, Латвію та Естонію, насамперед, через етнічні проблеми. Тут постійно актуалізуються питання російських меншин, аби продемонструвати світовій громадськості, що прибалтійські уряди не дотримуються європейських стандартів прав людини. Щоб збільшити чисельність так званих жертв етнічних утисків, РФ виступає в ролі «адвоката» не тільки етнічних росіян, а й усіх «російськомовних» у Прибалтиці. Вона активно «розкручує» тут питання мови, захисту прав національних меншин і підтримує проросійські політичні сили, як-от: «Центр злагоди» у Латвії чи Партію праці у Литві. Особливі плани Російська Федерація проектує і щодо перспектив країн балканського регіону, підтримуючи і посилюючи тут антиамериканські настрої. Головними для Кремля є сподівання на те, що намагання Заходу здійснити міжетнічне примирення і державотворення не посилять інтеграцією до ЄС і НАТО, а навпаки – сформує переконання в доцільності створення нової континентальної структури безпеки, де Росія відіграватиме провідну роль, що дасть Москві додаткові політичні засоби тиску для досягнення своїх імперських амбіцій¹⁷. Доказом цього є і нещодавні антиурядові протести в Чорногорії, спрямовані на зміну влади і політичного курсу держави, головню, щодо інтеграції до НАТО. Прем'єр-міністр

---

¹⁵ Я. Бугайські, *Новий виклик Кремля. Путінська Росія намагається скористатися послабленням позицій Заходу в Центрально-Східній Європі*, <http://tyzhden.ua/World/62629> (доступ 22.10.2015).

¹⁶ *Idem*, *Вразливі до тиску...* (доступ 15.10.2015).

¹⁷ *Idem*, *Новий виклик Кремля. Путінська Росія намагається скористатися послабленням позицій Заходу в Центрально-Східній Європі*, <http://tyzhden.ua/World/62629> (доступ 22.10.2015).

Чорногорії Міло Джуканович прямо звинуватив у спробі державного перевороту сербські націоналістичні кола, а також Росію, МЗС котрої розповсюдило повідомлення про проблематичність чорногорського шляху до НАТО з позиції стабільності та демократичного розвитку балканського регіону. Позаяк у РФ не залишилося можливостей дипломатичним способом запобігти вступу Чорногорії до НАТО, то були застосовані «гібридні» методи розхитування тут внутрішньодержавної ситуації¹⁸. Відтак, роздмухування і підтримка Росією сепаратизму/роз'єднаності через формат гібридної війни, програму захисту співвітчизників, «непереборне» бажання захистити демократичні ідеали і права національних меншин, у тому числі й у спосіб створення нової архітектури європейської безпеки з урахуванням інтересів усіх «обділених» старою Європою держав може стати передумовою нової дестабілізаційної моделі, реалізація котрої загрожує багатьом європейським країнам та їхній безпековій політиці.

Порушення територіальної цілісності України, всупереч наявним міжнародним домовленостям, однозначно ставить під сумнів систему міжнародного права та міжнародну договірно-правову базу, в тому числі й щодо запобігання розповсюдженню ядерної зброї. Нехтування державами ядерного клубу гарантіями безпеки тих держав, які відмовилися від ядерної зброї, формує її розуміння не тільки як засобу стримування, але й як переконливого аргументу в протистоянні за лідерство та ресурси. Нагадаємо, що Україна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї на умовах надання їй гарантій безпеки. Відповідно до міжнародних зобов'язань Російської Федерації, Україна має всі підстави порушувати питання про міжнародно-правову відповідальність Росії через анексію АР Крим, збройну агресію та підтримку і фінансування нею терористичних угруповань на Сході України, а також відповідні компенсації та сатисфакції. Однак фахівці міжнародного права сумніваються у перспективності судових позовів України щодо Росії, а відтак і у відновленні цивілізованих правовідповідних українсько-російських взаємин. У схожій до української ситуації опинились Білорусь і Казахстан, які подібно в середині дев'яностих відмовились від ядерного арсеналу в обмін на гарантії з боку США, Росії і Великобританії. Сьогодні вони не є членами НАТО, а на їхній території проживають великі групи етнічних росіян. Отож, і їхні міжнародні гарантії виглядають доволі сумнівними. Варто нагадати, що в рамках проблеми нерозповсюдження ядерної зброї свого часу такі країни як Швейцарія, Швеція, Ірак, Аргентина,

---

¹⁸ Прем'єр Чорногорії звинуватив Росію в організації антиурядових протестів, <http://dt.ua/WORLD/prem-yer-chornogoriji-zvinuvativ-rosiyu-v-organizaciyi-antiuryadovih-protestiv-188921.html> (доступ 3.11.2015).

Бразилія, ПАР, Японія, Лівія, Польща, Румунія, Німеччина були змушені згорнути власні ядерні програми і проекти. Міжнародна напруга посилюється і тим фактом, що у світі існують не тільки країни, які де-юре володіють ядерною зброєю та засобами її доставки (Великобританія, Франція, КНР, РФ, США), а й ті, які де-факто вважаються такими – Індія та Пакистан, і ті, котрі підозрюються у володінні ядерною зброєю – Іран, Ізраїль. Так, Ізраїль провадить вже традиційну політику «ядерної невизначеності», вважається, що нову військову ядерну програму має КНДР, а в міжнародній політиці актуальності не втрачає «іранське ядерне досє»¹⁹. За таких умов міжнародній спільноті буде також важко роз'язати проблему ядерного розповсюдження, головню, на Близькому Сході, який є одним із найнебезпечніших регіонів з розповсюдження ядерних технологій. Фактично РФ ставить під загрозу весь режим нерозповсюдження ядерної зброї, який формувався впродовж останніх тридцяти років. Нинішня поведінка Росії вносить нестабільність у регіональну та світову безпеку, а відтак – стримує процеси ядерного роззброєння. Вона формує переконання в тому, що інтереси безпеки неядерних держав захищені значно слабше, ніж тих держав, які є членами ядерного клубу. Тому позиція американців та європейців з української проблеми, її розв'язання відповідно до норм міжнародного права є своєрідним тестом на надійність системи розширеного стримування в Європі.

У протилежному випадку в міжнародній свідомості поетапно формуватиметься переконання, що власне сила є найважливішим чинником у вирішенні спорів між державами. Натомість принцип права – це доля слабких. Отож надважливим завданням є реформуванням структур багатосторонньої дипломатії, насамперед ООН, яка повинна негайно віднайти способи вирішення цілої низки завдань, що стосуються роззброєння та ядерного нерозповсюдження; забезпечення територіальної цілісності, суверенітету держав і прав народів на самовизначення, самооборону; реформувати процедуру прийняття рішень у РБ ООН тощо²⁰. Бо інакше, російсько-український конфлікт не лише стане прикладом домінування сили над правом, а й створить прецедент для багатьох інших держав зі схожими проблемами.

Мусимо відзначити і факт посилення внаслідок російсько-українського конфлікту протистояння між країнами Заходу і Російською Федерацією, що в перспективі може призвести до ще більшої поляризації на європейському

---

¹⁹ О. Белокопос, *Деякі роздуми про Будапештський меморандум та міжнародні гарантії безпеки України*, http://gazeta.dt.ua/international/deyaki-rozdumi-pro-budapeshtskiy-memorandum-ta-mizhnarodni-garantiyi-bezpeki-ukrayini_.html (доступ 10.11.2015).

²⁰ М. Сунгуровський, *op. cit.* (доступ 26.11.2015).

континенті та початку нової «холодної війни». Адже цілком очевидно, що Захід в останні десятиліття недооцінював агресивності Росії, переконував себе у можливості її перспектив як демократичної держави і, як наслідок, це створило для РФ запас часу для формування мілітарної та авторитарної ядерної держави з непрогнозованою зовнішньої політикою. Російсько-український конфлікт спровокував перегляд світового порядку та глобального балансу сил. Так, на думку Ф.Фукуями, найбільш привабливою моделлю політичного і державного устрою на початку XXI ст. все ж залишається демократична держава з ринковою економікою. Попри те, за останні 25 років спостерігається факт зниження престижу демократії, причиною чого є економічні кризи в США та ЄС. Паралельно спостерігається процес конструювання «антидемократичного меседжу», що є своєрідним викликом демократії з боку, насамперед, Росії та Китаю²¹. Тому до сучасних зовнішньополітичних загроз науковець зараховує територіальні амбіції РФ та КНР і при цьому наголошує, що подібні виклики мають отримувати рішучішу, ніж зараз, відсіч з боку світового товариства. Союз США та ЄС протиставляється союзу Російської Федерації з подібними їй авторитарними країнами. Позицію спостерігача за боротьбою своїх конкурентів посів Китай, намагаючись таким чином зміцнити свої позиції в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Отож, країни, які перебувають на лініях протистояння світових і регіональних лідерів, будуть постійно відчувати дефіцит безпеки та ймовірно перетворюватимуться на конфліктні зони. Перевага тут буде на боці того, хто зуміє застосувати весь арсенал інструментів «м'якої» і «жорсткої» сили, володітиме стратегічним мисленням, а також сильною політичною волею і широкою легітимністю в масах²².

Це неабияк актуалізує питання регіональної і глобальної систем безпеки. Показово, що як глобальна система безпеки (ООН), так і європейська (ОБСЄ) не змогли повномірно відреагувати на агресію Російської Федерації. Так, у рамках роботи ООН Росія блокувала рішення Радбезу щодо невизнання референдуму в Криму, щодо ситуації в Україні, виборів у т.зв. ЛНР і ДНР, катастрофи літака Малайзійських авіаліній. ОБСЄ також не віднайшла в своєму розпорядженні достатнього інструментарію для врегулювання української кризи. Очевидно, що більшість країн НАТО та ЄС усвідомили доцільність вироблення власних стратегічних позицій щодо національної, регіональної та континентальної безпеки. Водночас можливість створення альтернативних безпекових

---

²¹ Ф. Фукуяма, *Євромайдан – це грандіозна битва за розширення демократичного правління*, <http://gazeta.dt.ua/internal/frensis-fukuyama-yevromaydan-ce-grandiozna-bitva-za-rozshirennya-demokraticnih-form-pravlinnya-.html> (доступ 5.11.2015).

²² М. Сунгуровський, *op. cit.* (доступ 26.10.2015).

союзів заперечується твердженням, що існування в Європі незалежної від НАТО системи неможливе, а роль цього потужного альянсу у системах регіональної та глобальної безпеки є ключовою. Тому зрозуміло, що у найближчі десятиліття об'єднавчим фактором для європейських політиків стане не розширення ЄС, а посилення НАТО, євроатлантичної зони безпеки, першими претендентами на входження до якої можуть стати Швеція та Фінляндія²³. Відтак Україна повинна шукати більш результативні шляхи взаємодії з НАТО, а у випадку довгострокового відтермінування євроатлантичних перспектив – працювати над створенням альтернативних зон колективної безпеки. Наприклад, на думку Е.Лукаса, саме Польща та балтійські держави усвідомлюють необхідність серйозного підходу до оборони і є тими партнерами, які можуть підтримати Україну в протистоянні агресору зі Сходу²⁴. Новообраний Президент Польщі Анджей Дуда також ініціював створення нового впливового геополітичного блоку у складі Польщі, Румунії та України, який покриватиме простір від Балтійського й Чорного до Адріатичного морів. За словами А.Дуди «держава сильна тоді, коли її оточують союзники, це також і елемент збільшення сили у світі»²⁵. Отож, сьогодні світова громадськість повинна виробити нові механізми для формування сучасної архітектури безпеки, що унеможливить застосування сили у вирішенні міжнародних спорів та посилить значимість міжнародної правової системи, ефективність міжнародних структур у забезпеченні глобальної системи безпеки. Паралельно слід працювати й над створенням нової регіональної системи безпеки із залученням до неї України у статусі стратегічного партнера.

Перспективи європейської системи безпеки безпосередньо залежать від ймовірності створення на території України «замороженого конфлікту», який не тільки зупинить процес демократизації та євроінтеграції українського народу, а й створить джерело нестабільності та загрози для всієї Європи. Саме на такий сценарій розвитку вказують окремі ознаки, як-от: намагання з боку РФ легітимізувати т. зв. ДНР і ЛНР, змусити українську владу провадити з ними безпосередній діалог, невиконання Мінських домовленостей тощо. Реалії міжнародного життя доводять правильність твердження про те, що за допомогою розгортання «заморожених» конфліктів у сусідніх країнах Росія намагається зупинити інтеграцію своїх сателітів до ЄС та НАТО. Прикладами такої політики впливу РФ є Придністров'я, Південна Осетія та Абхазія. Небезпека реалізації такого сценарію посилюється і можливістю комерціалізації

---

²³ М. Артемов, *Континентальний клімакс*, <http://comments.ua/world/467304-kontinentalnyi-klimaks.html> (доступ 17.10.2015).

²⁴ Е. Лукас, *Нова конфігурація безпеки*, <http://tyzhden.ua/Columns/50/134918> (доступ 1.11.2015).

²⁵ Ю. Грицак, *Від моря до моря*, «Експрес» 2015, с. 4.

відносин між Росією, США, ЄС та НАТО, що може призвести до перетворення зон «заморожених» конфліктів на теренах СНД (Придністров'я, Нагірного Карабаху, Абхазії, Південної Осетії, Криму) та потенційно конфліктних зон (зокрема, Грузії, Молдови та України) на розмінну монету у боротьбі світових і регіональних лідерів за сфери впливу. Наслідком цього може стати нагнітання напруженості в окреслених регіонах, поява нових роздільних ліній і поширення конфліктної ситуації на сусідні держави і регіони²⁶. Отож, створення «замороженого» конфлікту (проросійського анклаву) на сході України не лише стане для Росії інструментом для політичного та економічного виснаження України, сповільнення її європейської та євроатлантичної інтеграції, а й можливістю тримати в напрузі всю систему регіональної безпеки.

Важливу роль у врегулюванні конфліктної ситуації та відновленні міжнародного порядку, безперечно, відводиться і самій Україні. Нині ж для українців важливо не втратити величезного капіталу довіри з боку світової громадськості до європейських та євроатлантичних перспектив України. На жаль, після Помаранчевої революції в Україні так і не вдалося провести системних реформ, а затяжна політична криза дала змогу олігархам відновити контроль над країною та будувати В.Януковичуклептократичний режим за рецептом В.Путіна. Наслідки Євромайдану, на думку вже згаданого Ф.Фукуями, є більш оптимістичними, позаяк владі вдалося дещо знизити рівень корупції, а також імплементувати принципи публічного менеджменту в процес управління. Разом з тим, учений вважає недостатньою підтримку структур громадянського суспільства, які залучено до процесу реформування України, як з боку США, так і ЄС. Підкреслюючи солідарність українців з демократичними цінностями, Ф.Фукуяма вважає Євромайдан «...грандіозною історичною подією, однією з найзнаменніших у наш час. Його значення виходить далеко за межі України. Це грандіозна битва за розширення сучасних форм демократичного правління²⁷. Тому як українська влада, так і міжнародне співтовариство повинні повною мірою усвідомити свою відповідальність не лише перед українцями та гарантіями їхньої безпеки, а й перед усім цивілізованим світом.

Висновки

Розв'язання російсько-українського конфлікту буде залежати і від рішучості позиції самої України, і від готовності Заходу до певних втрат заради відновлення світового порядку на засадах справедливості. Цілком

---

²⁶ М. Сунгуровський, *op. cit.* (доступ 26.10.2015).

²⁷ Ф. Фукуяма, *op. cit.* (доступ 5.11.2015).

слухним є твердження про те, що не існує військового вирішення російсько-українського конфлікту, але очевидним є і той факт, що окремими дипломатичними чи економічними заходами його також не розв'язати. Тому мова йде про вироблення і реалізацію світовою громадськістю (у тому числі й Україною) комплексної асиметричної реакції на агресивні дії Росії щонайменше в п'яти напрямках: запровадження та посилення санкцій як переконливого аргументу в недоцільності продовження агресії; нейтралізація наступальних дій супротивника через створення жорсткої та активної системи оборони, що, безперечно, потребує перегляду регіональної системи безпеки; застосування дипломатії із посиленими механізмами впливу на сторони конфлікту; міжнародна допомога Україні, а також паралельна політична, моральна ізоляція країни-агресора; проведення успішних реформ в Україні, стабілізація і консолідація сил усередині країни, що безперечно забезпечить підвищення легітимності влади внаслідок проведення результативної соціальної та економічної політики держави.

Реалізація цих завдань ускладнюється через комерціалізацію цінностей як явну ознаку сучасного світу, де віддається перевага матеріальним пріоритетам на противагу духовним, а відчуття стабільності домінує над необхідністю швидкого реагування на глобальні виклики сучасності. Чи вистоять демократичні ідеали таким викликам, покаже час.

Посилання:

Артемов М., *Континентальний климакс*, <http://comments.ua/world/467304-kontinentalniy-klimaks.html>.

Белоколот О., *Деякі роздуми про Будапештський меморандум та міжнародні гарантії безпеки України*, <http://gazeta.dt.ua/international/deyaki-rozdumi-pro-budapeshtskiy-memorandum-ta-mizhnarodni-garantiyi-bezpeki-ukrayini-.html>.

Бугайські Я., *Вразливі до тиску. Дестабілізація в країнах Центрально-Східної Європи грає на руку Москві*, <http://tyzhden.ua/World/77140/PrintView>.

Бугайські Я., *Новий виклик Кремля. Путінська Росія намагається скористатися послабленням позицій Заходу в Центрально-Східній Європі*, <http://tyzhden.ua/World/62629>.

Бугайські Я., *Новий виклик Кремля. Путінська Росія намагається скористатися послабленням позицій Заходу в Центрально-Східній Європі*, <http://tyzhden.ua/World/62629>.

Ворожбит О., *Українське питання для Європейського парламенту*, «Український тиждень» 2014, №17-18.

Грицак Ю., *Від моря до моря*, «Експрес» 2015.

Лукас Е., *Нова конфігурація безпеки*, <http://tyzhden.ua/Columns/50/134918>.

Мала енциклопедія етнології та етнографії, ред. Ю.Римаренко, Київ 1996.

Прем'єр Чорногорії звинуватив Росію в організації антиурядових протестів, http://dt.ua/WORLD/prem-yer-chornogoriyi-zvinuvat-rosiyu-v-organizaciyi-antiuryadovih-protestiv-188921_.html.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН щодо територіальної цілісності України, <http://tyzhden.ua/Politics/106073>.

Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій, <http://www.razumkov.org.ua/ukr/journal.php?y=2014&cat=206>.

Сунгуровський М., *Геополітичний аналіз балансу сил і змін у ньому на фоні українсько-російського конфлікту*, http://www.razumkov.org.ua/upload/1400153819_file.pdf.

Фукуяма Ф., *Євромайдан – це грандіозна битва за розширення демократичного правління*, <http://gazeta.dt.ua/internal/frensis-fukuyama-yevromaidan-ce-grandiozna-bitva-za-rozshirennya-demokraticnih-form-pravlinnya-.html>.

Wojtaszak A., *Stanowisko Federacji Rosyjskiej wobec wydarzeń na Ukrainie, Активізація громадянського суспільства в Україні. Події на Євромайдані в Києві*, ред. А. Wojtaszak, Szczecin 2014.

KONFLIKT W DONBASIE JAKO PRZEJAW STRATEGII „NEOIMPERIALNEGO EKSPANSJONIZMU” FEDERACJI ROSYJSKIEJ NA OBSZARZE POSTRADZIECKIM

Tematem rozważań zawartych w niniejszym artykule jest analiza konfliktu w Donbasie jako przykładu implementacji działań Federacji Rosyjskiej o charakterze ekspansjonistycznym. Coraz częściej polityka Rosji na obszarze postradzieckim określana jest mianem neoimperialnego ekspansjonizmu. Analiza wypowiedzi przedstawicieli rosyjskiego *establishmentu* politycznego oraz samego prezydenta Władimira Putina w kontekście działań podjętych wobec Ukrainy, skłania do wyciągnięcia wniosku, iż mamy obecnie do czynienia z odradzającą się tendencją o charakterze ekspansjonistycznym w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej wobec państw-byłych republik ZSRR.

W niniejszym artykule rozważania zostały podzielone na dwie części. W pierwszej z nich autor omawia uwarunkowania strategii politycznej Federacji Rosyjskiej koncentrując się na aspektach historycznym oraz polityczno-militarnym, w drugiej zaś analizując przebieg konfliktu w Donbasie pod kątem praktycznego zastosowania przez Rosję działań charakteryzujących specyfikę konfliktów niskiej intensywności, elementów wojny hybrydowej (nieregularne walki partyzanckie, cyberterroryzm, walka informacyjna), czy też próby rozstrzygnięcia konfliktu w sposób najbardziej korzystny dla utrzymania omawianego obszaru w wyłącznej strefie wpływów. Analiza wszystkich wymienionych wyżej działań ma stanowić weryfikację przyjętej na potrzeby artykułu hipotezy, iż Federacja Rosyjska poprzez strategię neoimperialnego ekspansjonizmu dąży do utrzymania dominującej pozycji na obszarze postradzieckim.

Historyczne uwarunkowania strategii politycznej Federacji Rosyjskiej na obszarze postradzieckim

Przy określaniu uwarunkowań koncepcji i działań podejmowanych przez Federację Rosyjską w stosunkach z Ukrainą należy uwzględnić kontekst historyczny wpływający na jakościowy charakter relacji pomiędzy nimi, z drugiej strony zaś, na aktualną sytuację wewnętrzną w obu tych państwach. Z punktu widzenia strategicznych interesów Federacji Rosyjskiej oznacza to zapewnienie sobie w relacjach z Ukrainą możliwie jak najszerszej kontroli wszystkich dziedzin życia polityczno-społecznego, jednakże realizowanej w taki sposób, aby

---

¹ dr Marcin Orzechowski, Instytut Politologii i Europeistyki, Uniwersytet Szczeciński.

zapewniała maksymalną realizację korzystnych dla siebie interesów, najlepiej przy jednoczesnej akceptacji opinii międzynarodowej.

Współczesne koncepcje polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej na obszarze postradzieckim kształtowane były przede wszystkim przez doświadczenia historyczne oraz ugruntowane na tej podstawie ideowe założenia². Mesjanizm, realizm, a także neorealizm (charakterystyczny dla lat dziewięćdziesiątych XX wieku) przyczyniły się do wyodrębnienia dwóch głównych opcji strategicznych. Chodzi tu o opcję atlantycką oraz opcję euroazjatycką.

W przypadku pierwszym możemy mówić o dużym wpływie rosyjskiego okcydentalizmu, obecnego w myśli politycznej XIX-wiecznej Rosji³. Specyficzną cechą rosyjskiego okcydentalizmu było podkreślanie związków tego państwa z kontynentem europejskim i czerpanie ze zdobyczy cywilizacji zachodniej w celu modernizacji i demokratyzacji rosyjskiego państwa, przez przyswojenie dorobku kulturalno-cywilizacyjnego głównych państw zachodnich. Euroatlantyzm charakteryzował się przede wszystkim stopniowym otwieraniem się wobec Zachodu, budowaniem z państwami Unii Europejskiej i Stanami Zjednoczonymi wielostronnych stosunków opartych na zasadzie partnerstwa⁴. Wszystkie te elementy miały służyć modernizacji Rosji i podjęciu próby adaptacji do nowej rzeczywistości polityczno-społecznej, jaka wytworzyła się po rozpadzie ZSRR. Zwolennicy tej opcji podkreślali, iż otwarcie się na Zachód przyniesie Federacji Rosyjskiej korzyści przede wszystkim na płaszczyźnie ekonomicznej⁵. Głównym reprezentantem tej opcji był przede wszystkim Andriej Kozyriew, sprawujący funkcję ministra spraw zagranicznych w latach 1991-1996⁶.

W przeciwieństwie do koncepcji euroatlantyckiej opcja euroazjatycka akcentowała przede wszystkim unikalność Rosji jako zupełnie odrębnej cywilizacji, leżącej na terytorium dwóch kontynentów⁷. We współczesnej Rosji reprezentantem tego koncepcyjnego podejścia jest Aleksander Dugin, który w swoich licznych publikacjach analizował przyszłość geopolityczną świata. Tworząc wizje Rosji jako wielkiego dominującego supermocarstwa na przestrzeniach Eurazji, zastanawia się nad sytuacją geopolityczną przy zachodnich rubieżach Rosji, a więc w państwach między Rosją a nadatlantycką Europą. Podstawowym zadaniem, które stoi przed narodem rosyjskim jest konieczność utworzenia

---

² M. Orzechowski, *Strategie polityczne Federacji Rosyjskiej wobec państw obszaru Europy Wschodniej w latach 1990-2005*, Toruń 2013, s. 43-44.

³ A. Walicki, *Rosyjska myśl filozoficzna i społeczna (1825-1861)*, Warszawa 1961, s. 8-33 oraz 57-67.

⁴ M. Orzechowski, *Od realistycznego pragmatyzmu do neoimperialnego ekspansjonizmu. Koncepcje polityki Federacji Rosyjskiej na obszarze postradzieckim*, w: *Myśl polityczna w XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia. Tom I. Teoria – Historia – Współczesność*, red. A. Wojtaszak, Szczecin 2015, s. 23-39.

⁵ M. Orzechowski, *Strategie polityczne Federacji Rosyjskiej...*, s. 44-45.

⁶ Tamże, s. 126.

⁷ Tenże, *Od realistycznego pragmatyzmu do...*, s. 25-27.

wielkiego imperium kontynentalnego⁸. A. Dugin wyraża zdecydowaną opinię, iż przemawiają za tym obiektywne argumenty historyczne, geograficzne, etniczne, religijne i polityczne⁹. Roman Bäcker, oceniając poglądy A. Dugina na tle innych koncepcji artykułowanych obecnie w Federacji Rosyjskiej twierdzi, że stoją one u podstaw globalnej geopolityki rosyjskiej: „Najważniejszym elementem eurazjatyckiego sposobu myślenia jest geopolityka. Eurazjatyckie projekty według Dugina polegają na ścisłej integracji strategicznej państw WNP, które powinny dla przewyciężenia dominacji USA stworzyć cały system sojuszy strategicznych z niektórymi państwami arabskimi północnej Afryki i Bliskiego Wschodu, Irakiem, Iranem, Chinami oraz innymi państwami dalekowschodnimi znajdującymi się w strefie Oceanu Spokojnego. [...] Jest to program imperializmu ekspansywnego, który jest uzasadniony wrogim charakterem amerykańskiego mondializmu, ale w rzeczywistości jest przede wszystkim niezbyt maskowanym programem podboju, jeśli nie świata, to przynajmniej znacznej jego części”¹⁰.

Uwarunkowania polityczno-militarne

Jednym z elementów charakterystycznych dla polityki Federacji Rosyjskiej na obszarze postradzieckim było podsycanie różnego rodzaju konfliktów, które towarzyszyły wspomnianemu już procesowi rozpadu ZSRR. Kreowanie i podtrzymywanie tych konfliktów stało się dla Rosji swoistym narzędziem, formą walki o wpływy i kontrolę poza granicami Federacji Rosyjskiej. Takie były republiki ZSRR, jak Gruzja, Mołdawia czy Azerbejdżan, podjęły próbę ustanowienia pełnej kontroli nad swoim terytorium. W pierwszej, zdecydowanie najgorętszej fazie konfliktów to właśnie Rosja odegrała kluczową i decydującą o przyszłości konfliktów rolę¹¹.

Nowa jakość w definiowaniu zjawiska „konfliktów niskiej intensywności” pojawiła się już po zakończeniu zimnej wojny wraz z tzw. „nowym typem zorganizowanej przemocy”, zachodzącym wewnątrz danego państwa. Charakterystycznymi cechami tego rodzaju konfliktów jest, oprócz wspomnianej już „lokalizacji” we wnętrzu państwa, także występowanie tzw. „transnarodowych powiązań”, wyrażających się w postaci różnego rodzaju mediatorów, najemników, doradców i ekspertów, czynnie zaangażowanych w tego rodzaju spór, co w konsekwencji powoduje swoiste zacieranie się różnic w „konfliktach niskiej intensywności”, tego co lokalne z tym, co posiada

---

⁸ A. Dugin, *Osnovy jewrazijstwa*, Moskwa 2002, s. 16-18 (dostęp 18.05.2015).

⁹ P. Eberhardt, *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina*, „Przegląd Geograficzny” 2010, nr 82/2, s. 222-223.

¹⁰ R. Bäcker, *Współczesny antyokcydentalizm rosyjski*, w: *Europa i Rosja*, red. Z. Anculewicz, J. Sobczak, Olsztyn 2003; idem, *Rosyjskie myślenie polityczne za czasów prezydenta Putina*, Toruń 2007, s. 197-202.

¹¹ F. Gołębski, Z. Szmyd, *Moldowa a Rosja*, „Polityka Wschodnia” 1998, nr 1, s. 50.

charakter globalny¹². Nie bez znaczenia przy podejmowaniu tematyki „konfliktów niskiej intensywności” są uwarunkowania historyczne i to nie tylko te, odnoszące się do historii najnowszej, ale jak pokazuje przykład Mołdawii i Naddniestrza, również i te sięgające nieco dalej w przeszłość¹³.

Pojęcie „konfliktu niskiej intensywności” (*low intensity conflict*) pojawiło w Stanach Zjednoczonych pod koniec lat 70.m XX w. i odnosiło się do działań o charakterze militarnym wobec państw trzeciego świata. Pierwotne definiowanie konfliktów niskiej intensywności wynikało przede wszystkim ze specyfiki bipolarnego systemu w stosunkach międzynarodowych¹⁴. Decydenci i stratedzy polityczni Stanów Zjednoczonych określali w ten sposób działania o charakterze militarnym w państwach, które znajdowały się wówczas pod wpływem bloku wschodniego¹⁵.

Innym pojęciem, które również pojawiło się w amerykańskiej terminologii specjalistycznej, dotyczącej określania sposobów prowadzenia działań zbrojnych, była tzw. „wojna hybrydowa”. Jednym z czynników stymulujących pojawienie się nowego „sposobu” na prowadzenie działań (nie tylko o charakterze militarnym) w relacji pomiędzy państwami była m.in. swoista niemożność przewyciężenia impasu, w jakim znalazła się współczesna sztuka wojenna na skutek rosnącej złożoności konfliktów oraz sposobów i metod ich rozstrzygnięcia. Chodziło przede wszystkim o to, że we współczesnych konfliktach ani wyższość technologiczna, ani doskonałość organizacyjna, ani nawet przewaga psychologiczna nie były elementami gwarantującymi osiągnięcie zwycięstwa¹⁶.

Etymologia terminu „hybrydowość” prowadzi do łacińskiego słowa hybryda, oznaczającego „mieszkańca”, osobnika powstałego ze skrzyżowania dwóch genetycznie różnych osobników, należących do różnych gatunków, odmian czy ras¹⁷. Uważa się, iż koncepcyjne ujęcie specyfiki wojen hybrydowych stanowi swoistą kontestację teorii dotyczących konfliktów pomiędzy podmiotami stosunków międzynarodowych takich jak teoria działań kontr partyzanckich, „wojna czwartej generacji” „wojna postindustrialna”, „globalna insurekcja”, „strategiczny paraliż” czy koncepcja konfliktów

---

¹² *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 1980; *Webster's New World Dictionary*, wyd. 2, Nowy Jork 1986, s. 33-34.

¹³ M. Orzechowski, *Struktura interesów politycznych Rosji w Naddniestrzu i w regionie*, w: *Konflikt niskiej intensywności w Naddniestrzu*, red. M. Celewicz, J. Kłoczowski, M. Pietraś, Lublin 2006, s. 113-133.

¹⁴ M. Pietraś, *Istota i specyfika konfliktów niskiej intensywności*, w: *Konflikt niskiej intensywności w Naddniestrzu*, red. M. Celewicz, J. Kłoczowski, M. Pietraś, Lublin 2006, s. 24-25.

¹⁵ T.A. Marks, *Counterinsurgency and operational art*, „Low Intensity Conflict & Law Enforcement” 2005, nr 3, s. 171-175.

¹⁶ A. Palazzo, A. Trentini, *Hybrid, Complex, Conventional, Fourth-Generation Counterinsurgency. It's Decision that Still Matters Most*, „Australian Army Journal” 2010, nr 1, s. 72.

¹⁷ *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 1980; *Webster's New World Dictionary*, wyd. 2, Nowy Jork 1986, s. 687.

asymetrycznych¹⁸. Kluczowe w tym przypadku wydaje się być założenie, że współczesne wojny nie są już grami o sumie zerowej, gdyż nie mogą się zakończyć całkowitym zwycięstwem którejkolwiek ze stron¹⁹. Nawet ewidentny sukces militarny nie gwarantuje bowiem osiągnięcia celów i interesów w wymiarze strategicznym, politycznym i społecznym²⁰.

W tym miejscu warto również przytoczyć opinie innych ekspertów poruszających w swych analizach problematykę dotyczącą zjawiska wojny hybrydowej. Według D.T. Lasicy, hybrydowość to logiczna kombinacja strategii i taktyki zmierzająca do wymieszania różnych typów działań zbrojnych²¹. R.G. Walker traktuje hybrydowość jako wynik konwergencji zasad wojny konwencjonalnej i operacji specjalnych²². Z kolei J.J. McCuen ujmuje hybrydowość jako kombinację wojny symetrycznej i asymetrycznej²³. N. Freier pisze natomiast o powiązaniu trzech źródeł ryzyka i nieprzewidywalnych wydarzeń: działań nieregularnych (partyzanckich), tradycyjnych konfliktów (w ograniczonym zakresie) oraz najpoważniejszych (*high-end*) zagrożeń asymetrycznych²⁴.

Strategia prowadzenia wojny hybrydowej zawiera szereg różnych sposobów prowadzenia działań o charakterze militarnym, zarówno z wykorzystaniem standardowego uzbrojenia, taktyki i nieregularnych formacji, jak również w skrajnych przypadkach – stosowania aktów terrorystycznych (w tym przemocy i przymusu)²⁵. Wojny hybrydowe mogą być prowadzone zarówno przez państwa, jak i podmioty, które nie posiadają statusu państwowego. W czasie takich konfliktów przeciwnicy (państwa, grupy podmioty państwowe sponsorowane lub finansujące własne działania) starają się korzystać z dostępu do nowoczesnych rozwiązań wojskowych, w tym szyfrowanych systemów dowodzenia, wspierać organizacje przedłużające wojnę partyzancką (jak to ma miejsce w przypadku prorosyjskich separatystów z Donbasu), które wykorzystują zasadzki, improwizowane urządzenia wybuchowe i morderstwa²⁶. Z innych instrumentów

---

¹⁸ A. Gruszcak, *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna*, w: *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, red. W. Sokała, B. Zapała, s. 9-18, http://www.bbn.gov.pl/download/1/8755/Hybrydowos_wspolczesnych_wojen_analiza_krytyczna.pdf (dostęp 26.06.2015).

¹⁹ N. Freier, *The defense identity crisis: It's a hybrid world*, „Parameters” 2009, nr 3, s. 82-83.

²⁰ D.T. Lasica, *Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory*, School of Advanced Military Studies, United Army Command and General Staff College Press, Fort Leavenworth 2009, s. 11-12.

²¹ Tamże, s. 11.

²² R.G. Walker, *SPEC FI: The United States Marine Corps and Special Operations*, Storming Media, Monterrey 1998, s. 4-5.

²³ J.J. McCuen, *Hybrid Wars*, „Military Review” 2008, nr 2, s. 108.

²⁴ N. Freier, *Hybrid threats and challenges: describe [...] don't define*, „Small Wars Journal”, <http://www.smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/343-freier.pdf> (dostęp 28.06.2015).

²⁵ J. Robb, *Brave New War. The Next Stage of Terrorism and the End of Globalization*, Wiley, Hoboken 2007, s. 152-164.

²⁶ M. Kaldor, *New & Old Wars: Organized Violence in a Global Era*, Stanford University Press, 2001, s. 5-10.

możliwych do zastosowania należy wymienić także możliwość wykorzystania zaawansowanych technologicznie możliwości, takich jak cyberwojna finansowa, które operacyjnie i taktycznie ukierunkowane i koordynowane są w celu osiągnięcia synergii w wymiarach fizycznych i psychicznych konfliktu²⁷.

Część analityków i ekspertów cytowanych wyżej, w swych rozważaniach odwołuje się także do innego rozumienia pojęcia „hybrydowości”. Zjawisko to można analizować również jako rodzaj koadaptacji i konwergencji, czyli połączenia funkcjonalnych elementów dwóch odmiennych systemów²⁸. Konwergencja to zbieżność systemowa umożliwiająca postępujące, stopniowe i celowe niwelowanie różnic na rzecz ukształtowania uniwersalnego wzorca „organizacji różnorodności”. W odniesieniu do zagadnień bezpieczeństwa, konwergencja oznacza integrowanie fizycznych, logicznych, informacyjnych i osobowych zasobów w celu poprawy efektywności oraz operacyjnej skuteczności podmiotów odpowiedzialnych za przeciwdziałanie i zwalczanie zagrożeń oraz zarządzanie ryzykiem²⁹.

Konflikt w Donbasie jako przejaw strategii „neoimperialnego ekspansjonizmu” Federacji Rosyjskiej

W przypadku konfliktu we wschodniej Ukrainie mamy do czynienia z płaszczyzną terytorialną wojny hybrydowej – odnoszącą się do klasycznie rozumianego państwa narodowego oraz tradycyjnych wspólnot etnicznych, klanowych lub plemiennych stale zamieszkujących dane terytorium. Głównym celem wojny prowadzonej na płaszczyźnie terytorialnej jest rozciągnięcie i utrzymanie jurysdykcji oraz kontroli administracyjnej na danym obszarze, ochronę granic wyznaczających zasięg tej jurysdykcji, egzekwowanie zasad ustrojowych i norm prawnych w stosunku do ludności zamieszkującej ten obszar, zapewnienie ładu publicznego, zarządzanie zasobami naturalnymi i działalnością gospodarczą³⁰. Wojny w wymiarze wirtualnym redefiniują parametry konfliktu, a nawet eliminują niektóre determinanty, takie jak terytorium, zasoby naturalne, organizacja wojskowa, porządek publiczny³¹.

Zdaniem A. Gruszczaka, w tego rodzaju konfliktach mamy do czynienia także z tzw. płaszczyzną wirtualną, w której mogą powstawać tzw. „pseudopaństwa” pozbawione tradycyjnych elementów władzy państwowej, podmiotowości prawnomiędzynarodowej i hierarchicznej organizacji, a jednak dysponujące skutecznymi instrumentami i metodami oddziaływania na

---

²⁷ D.T. Lasica, dz. cyt., s. 38.

²⁸ *Polska w drodze do globalnego społeczeństwa informacyjnego. Raport o rozwoju społecznym*, Program Narodów Zjednoczonych do spraw Rozwoju, Warszawa 2002, s. 89.

²⁹ D. Tyson, *Security Convergence. Managing Enterprise Security Risk*, Butterworth-Heinemann, Burlington 2007, s. 4.

³⁰ J.J. McCuen, dz. cyt., s. 110.

³¹ D.J. Kilcullen, *Counterinsurgency*, Oxford University Press, Nowy Jork 2010, s. 200-202.

środowisko międzynarodowe, wywierania wpływu na populację, pomnażania zasobów finansowych i prowadzenia kampanii informacyjnej³². W przypadku konfliktu na Ukrainie mamy do czynienia ze swoistym „dualizmem hybrydowym”, bowiem możemy zaobserwować występowanie zarówno elementów charakterystycznych dla płaszczyzny terytorialnej, jak i wirtualnej. Z jednej strony powstanie Donieckiej Republiki Ludowej i Ługańskiej Republiki Ludowej ma być wyrazem wspomnianego wyżej zapewnienia ładu publicznego, a uchwalone konstytucje obu republik mają pełnić rolę nadrzędnych aktów normatywnych mających na celu egzekwowanie zasad ustrojowych i norm prawnych w stosunku do ludności zamieszkującej ten obszar³³ [24, 25]. Z drugiej strony zaś należy pamiętać, że są to podmioty nieuznawane przez społeczność międzynarodową, zasadne jest zatem używanie w stosunku do nich określenia „pseudopaństwa”.

W przypadku konfliktu na Ukrainie mamy do czynienia z wojną formalnie niewypowiedzianą, a prowadzone działania są swoistą mieszanką metod klasycznie militarnych – przede wszystkim nieregularnych działań zbrojnych (partyzantka, sabotaż, dywersja, akty terrorystyczne) – ale też pojawiają się elementy walki informacyjnej (propaganda, dezinformacja), ekonomicznej oraz cybernetycznej³⁴.

Pojęcie wojny hybrydowej zyskało szczególnie na popularności w kontekście klasyfikowania „dziwnej wojny”, która rozpoczęła się w wyniku agresji Federacji Rosyjskiej na dwa wschodnie regiony Ukrainy. „Dziwna wojna” tocząca się w obwodach Ługańskim i Donieckim na wschodnich rubieżach Ukrainy jest formą niekonwencjonalnego konfliktu, w którym jedna ze stron oficjalnie nie ogłosiła stanu wojny, jednakże doniesienia obszarów objętych działaniami militarnymi jednoznacznie wskazują na to, kto jest w niej agresorem³⁵.

Konflikt noszący znamiona wojny hybrydowej może również przybierać bardziej subtelną formę, jak np. działania publicystów (propaganda rozpowszechniana przez sieć sponsorowanych przez Kreml portali medialnych w krajach Europy Zachodniej „Sputnik”) lub bardziej ewidentne jak blokada

---

³² A. Gruszczak, dz. cyt., s. 9-18 (dostęp 26.06.2015).

³³ *Konstytucja Donieckiej Narodnej Republiki*, <https://web.archive.org/web/20140830221524/http://dnr.today/wp-content/uploads/2014/08/aeAEI.pdf> (12.03.2015); zob. także: *Wriemiennyj osnovnyj zakon (Konstytucja) Ługańskiej Narodnej Republiki*, <https://archive.is/BbQdc> (dostęp 12.03.2015); S. Bachman, H. Gunneriusson, *Terrorism and Cyber Attacks as Hybrid Threats: Defining a Comprehensive Approach for Countering 21st Century Threats to Global Peace and Security*, „The Journal on Terrorism and Security Analysis” 2014, nr 9, s. 2-11, http://eprints.bournemouth.ac.uk/21206/1/Terrorism_and_Cyber_Attacks.pdf (dostęp 29.06.2015).

³⁴ *Gibridnaja wajna Rossiji protiv Ukrainy*, s. 2-11, <http://korrespondent.net/world/worldabus/3521538-hybrydnaia-voina-rossyy-protiv-ukrainy-Economist> (dostęp 30.05.2015).

³⁵ N. Popescu, *Hybrid war: Neither new nor Russian*, <http://blogs.euobserver.com/popescu/2015/02/03/hybrid-war-neither-new-nor-russian> (dostęp 11.01.2015).

ekonomiczna (embargo na ukraińskie produkty czekoladowe)³⁶. Wojna hybrydowa w takim wydaniu może przybierać również formę wywrotowych operacji wywiadowczych (inwigilacja lub wpływ na działania rządu), sabotaż, ataki hakerów na infrastrukturę informatyczną kraju lub działania zastępczych grup partyzanckich³⁷. Jednakże w zamierzeniu Rosji jednym z głównych celów w tym konflikcie pozostaje wywarcie wpływu na populację i decydentów politycznych poprzez nieoficjalne działania, celem uniknięcia oficjalnego zaklasyfikowania napaści³⁸. Strategię działań Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy cechuje wielowymiarowość – niszczenie przeciwnika na wielu płaszczyznach – militarnej, ekonomicznej, politycznej, informacyjnej oraz tożsamościowej.

W ostatnich latach hakerzy zaczęli prowadzić wirtualne akcje dywersyjne nie tylko celem demonstracji swoich zdolności, ale także na zlecenie państw przeciwko innym państwom³⁹. Rosyjscy hakerzy bardzo szybko podjęli próby destabilizacji systemów teleinformatycznych Ukrainy. Na serwerach administracji rządowej w czerwcu 2014 roku znaleziono wirusa „Snake”, który prawdopodobnie posłużył do szpiegowania i zaburzania systemów informatycznych⁴⁰. Rosyjski wirus szpiegowski zaatakował 84 strony administracji publicznej, w tym strony premiera Ukrainy, przemysłu obronnego i służby dyplomatycznej⁴¹. Miesiąc wcześniej, w dniu majowych wyborów prezydenckich, Rosjanie przeprowadzili hakerski atak na strony Centralnej Komisji Wyborczej. Celem tej akcji, za którym stał tzw. „CyberBerkut”⁴², było usunięcie rezultatu wyborów i tym samym zdestabilizowanie sytuacji w kraju w dniu wyborów prezydenckich. Za kilka mniejszych ataków odpowiedzialny jest rosyjski cyber-gang „Quedagh” używający narzędzia do cyberprzestępstw zwanego Black Energy⁴³. Cyber-wojna może mieć także lżejszy wymiar, jak np. ta, którą opisał Infosec Institute. Według tego ośrodka badawczego, Rosjanie rekrutują i ćwiczą tzw. „nową armię trolli internetowych”, którzy mają za zadanie zmienić społeczne postrzeżenie inwazji na Ukrainę, m.in. poprzez

---

³⁶ Tamże (dostęp 11.01.2015).

³⁷ P. Pindják, *Deterring hybrid warfare: a chance for NATO and the EU to work together?*, <http://www.nato.int/docu/review/2014/Also-in-2014/Deterring-hybrid-warfare/EN/index.htm> (dostęp 14.01.2015).

³⁸ G. Weimann, *Cyberterrorism, How Real Is the Threat?*, <http://www.usip.org/sites/default/files/sr119.pdf> (dostęp 2.02.2015).

³⁹ P. Górecki, *Cyberatak na Ukrainę. Trudno będzie udowodnić, że to Rosja*, http://wyborcza.pl/1,75477,15614511,Cyberatak_na_Ukraine__Trudno_będzie_udowodnić_ze.html (dostęp 17.01.2015).

⁴⁰ S. Jones, *Ukraine PM's office hit by cyber attack linked to Russia*, <http://www.ft.com/cms/s/0/2352681e-1e55-11e4-9513-00144feabdc0.html#axzz3SI3skQKn> (dostęp 16.12.2014).

⁴¹ *Cyber berkut*, <http://cyber-berkut.org/en/> (dostęp 10.01.2016).

⁴² D. Gilbert, *BlackEnergy Cyber Attacks Against Ukrainian Government Linked to Russia*, <http://www.btimes.co.uk/blackenergy-cyber-attacks-against-ukrainian-government-linked-russia-1467401> (dostęp 3.05.2015).

⁴³ *Russia and Ukraine: Information warfare*, <http://resources.infosecinstitute.com/russia-ukraine-information-warfare/> (dostęp 27.02.2015).

umieszczanie na blogach internetowych oraz na stronach medialnych świata zachodniego odpowiednio przygotowywanych wcześniej treści popierających działania Rosji i oczerniających Ukrainę oraz jej sojuszników⁴⁴.

Stosunkowo łatwym zadaniem dla administracji rządowej było przekonanie obywateli Rosji co do słuszności inwazji na Ukrainę. Chcąc jednak zalegitymizować rosyjskie działania na Ukrainie wśród jak najszerszej międzynarodowej opinii publicznej, zastosowano szeroko zakrojoną kampanię informacyjną, której wspólnym mianownikiem stała się platforma medialna „Sputnik”. Serwis ten zarządzany przez rosyjską agencję Rossija Siegodnia działa już w 14 krajach, w tym od niedawna w Polsce⁴⁵. Jak podaje strona projektu Sputnik, „ukazuje wielobiegunowy świat, w którym każde państwo ma swoje narodowe interesy, kulturę, historię i tradycję”⁴⁶.

Na przykładzie działań zbrojnych na Ukrainie można stwierdzić, że aktywność „zielonych ludzików” (żołnierze w mundurach, uzbrojeni niczym regularna armia, ale bez żadnych oznaczeń mogących zidentyfikować ich przynależność) także wpisuje się w kryteria wojny hybrydowej⁴⁷. Rosja przez dłuższy czas kategorycznie zaprzeczała, że ma z nimi coś wspólnego i dopiero po oficjalnej aneksji półwyspu prezydent Władimir Putin przyznał, że byli to rosyjscy żołnierze. Ekspert wileńskiego Instytutu Stosunków Międzynarodowych Margarita Seselgyte udowadnia, iż żołnierze rosyjscy stosują regularne i nieregularne sposoby prowadzenia wojny, część z nich powiązana jest z grupami kryminalnymi, ich umundurowanie nie jest jednolite ani oznaczone oraz działają w sytuacji, w której wojna nie została oficjalnie wypowiedziana⁴⁸. Z kolei według analityków portalu IHS, obecnie na terytorium Ukrainy znajduje się 14 400 żołnierzy rosyjskich, wspierających 29 300 nielegalnie zorganizowanych formacji separatystycznych na wschodniej Ukrainie. Ponadto

---

⁴⁴ M. Kowalczyk, *Sputnik ruszył z rosyjską propagandą po polsku*, <http://www.press.pl/newsy/internet/pokaz/48006,Sputnik-ruszyl-z-rosyjska-propaganda-po-polsku> (dostęp 17.11.2014).

⁴⁵ *Sputnik, o projekcie*, <http://pl.sputniknews.com///docs/about/index.html#ixzz3SrQTLf50> (dostęp 3.12.2014).

⁴⁶ J. Romanienko, *Pierwaja gibrnidnaja. Kagda Rossija naczala wajnu protiv Ukraini*, <http://hvylyya.net/analytics/politics/pervaya-gibrnidnaya-kogda-rossiya-nachala-voynu-protiv-ukrainyi.html> (dostęp 17.04.2015).

⁴⁷ *Faszyzm po rosyjsku, rozmowa Michala Kacewicza z Borysem Niemcowem*, „Newsweek” 2015, nr 10; zob. także: K. Jarzyńska, „Raport Niemcowa” – zbiór dowodów udziału Rosji w wojnie na Ukrainie, Analizy OSW, 2015.03.05, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-05-13/raport-niemcowa-zbior-dowodow-udzialu-rosji-w-wojnie-na-ukrainie> (dostęp 21.06.2015); por. także: D. Sharkov, *Nemtsov's Evidence of Russian Troops in Ukraine Taken by Police*, <http://www.newsweek.com/nemtsovs-evidence-russian-troops-ukraine-taken-police-310997> (dostęp 11.12.2014).

⁴⁸ M. Seselgyte, *Can Hybrid War Become the Main Security Challenge for Eastern Europe?*, http://www.europeanleadershipnetwork.org/can-hybrid-war-become-the-main-security-challenge-for-eastern-europe_2025.html (dostęp 20.01.2015).

29 400 rosyjskich żołnierzy stacjonuje na Krymie oraz kolejnych 55 800 rozmieszczony wzdłuż granicy rosyjsko-ukraińskiej⁴⁹.

Strategia wojny hybrydowej przygotowana i realizowana przez Federację Rosyjską na Ukrainie oprócz wspomnianych wyżej elementów zawierała również składniki bardziej klasyczne dla strategii agresywnych, znanych w literaturze przedmiotu jako strategie W, czyli wojenne⁵⁰. Elementem takim jest wymiar militarny, który miał stanowić dopełnienie działań propagandowych, cyberterrorystycznych, czy też presji ekonomicznej. Nie bez znaczenia był również wymiar polityczny, który niewątpliwie przyczynił się do intensyfikacji działań ze strony Rosji, w tym również tych o charakterze militarnym.

Wydaje się zatem, iż jednym z głównych zamierzeń strategicznych Federacji Rosyjskiej będzie doprowadzenie do rekonstrukcji rządu Ukrainy poprzez próby włączenia polityków prorosyjskich (co może być nieco trudne) oraz w dalszej perspektywie – doprowadzenie do usankcjonowania zmian (najlepiej zapisanych w ukraińskiej konstytucji) ustroju państwa poprzez nadanie szerokiej autonomii politycznej i gospodarczej wschodnim i południowym regionom, czyli tzw. federalizację. Dałoby to Rosji duże możliwości wpływu na Ukrainę i jej politykę wewnętrzną a szczególności zagraniczną. Alternatywną wersją tych zamierzeń byłoby doprowadzenie do ustanowienia szerokiej autonomii regionów wschodniej i południowej Ukrainy. Zakłada się, że w celu dalszej realizacji powyższego planu strategicznego, Rosja będzie w dalszym ciągu intensyfikować próby destabilizacji wschodniej i południowej Ukrainy. Powodzenie tego rodzaju działań miało zapewnić wsparcie przez rosyjskie władze takich polityków miejscowych obdarzonych pewnym autorytetem, jak i zdolnych do egzekwowania swoich decyzji przez lokalne struktury administracyjne i siłowe, którzy potrafiliby przejąć – przy wsparciu sił prorosyjskich – efektywną władzę i kontrolę nad sytuacją⁵¹.

W omawianym okresie miało miejsce natężenie rosyjskich działań dyplomatycznych w sprawie Ukrainy. Rosja kontynuowała presję na Zachód, usiłując skłonić Stany Zjednoczone i kraje Unii Europejskiej, aby wymogły na władzach ukraińskich uznanie rosyjskich postulatów dotyczących szerokiej autonomii Donbasu i reformy konstytucyjnej na Ukrainie⁵². Dla interesów strategicznych Federacji Rosyjskiej z pewnością nie przynosiło korzyści utrzymanie *status quo* w separatystycznych „republikach”. Po pierwsze,

---

⁴⁹ R.F. Johnson, *UPDATE: Russia's hybrid war in Ukraine is working*, <http://www.janes.com/article/49469/update-russia-s-hybrid-war-in-ukraine-is-working> (dostęp 3.03.2015).

⁵⁰ Z.J. Pietraś, *Decydowanie polityczne*, Warszawa-Kraków 1998, s. 13-14.

⁵¹ M. Menkiszak, *Strategia Rosji wobec kryzysu ukraińskiego*, *Analizy OSW*, <http://www.osw.waw.pl> (dostęp 3.03.2015).

⁵² J. Strzelecki, *Rosyjska polityka „kija i marchewki” w sprawie Ukrainy*, *Analizy OSW*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-05-20/rosyjska-polityka-kija-i-marchewki-w-sprawie-ukrainy> (dostęp 15.02.2015).

wspomniana już wcześniej reforma ustrojowa Ukrainy uwzględniająca federalizację tego państwa bez wsparcia państw zachodnich byłaby praktycznie niemożliwa. Po drugie, Rosja zaczęła odczuwać coraz dotkliwiej sankcje nałożone przez Zachód oraz poniesione koszty związane ze wspieraniem separatystów. Właśnie w tym celu władze rosyjskie złagodziły nieco antyzachodnią retorykę, starając się przerzucić odpowiedzialność za nieprzestrzeganie porozumień mińskich z 12 lutego 2015 roku na rząd ukraiński⁵³. Wbrew oczekiwaniom Władimira Putina nie pomogło to w skutecznej realizacji rosyjskich celów dotyczących Ukrainy. Rosja absolutnie nie zamierzała rezygnować z żadnego z głównych żądań dotyczących Donbasu, co wyraźnie sygnalizował w swoich wypowiedziach szef rosyjskiego MSZ Siergiej Ławrow⁵⁴.

Zamrożenie konfliktu w stadium, które oznaczało *de facto* oderwanie Donbasu od państwa ukraińskiego, nie satysfakcjonowało decydentów politycznych w Rosji⁵⁵. Wspomniany już wcześniej koszt utrzymywania obu „republik ludowych” (tzw. Donieckiej Republiki Ludowej i Ługańskiej Republiki Ludowej) zwłaszcza w kontekście nakładanych sankcji stawały się coraz większym obciążeniem dla budżetu Federacji Rosyjskiej⁵⁶. W tym celu podtrzymano dążenia do wewnętrznej destabilizacji Ukrainy i wykorzystania Donbasu do narzucenia jej takiego systemu politycznego, który gwarantowałby lojalnym wobec Rosji siłom politycznym prawo weta co do kluczowych decyzji dotyczących najważniejszych spraw państwowych⁵⁷. Zmian w konstytucji ukraińskiej zaczęli domagać się także przedstawiciele prorosyjskich separatystów w Donbasie, którzy jako kartę przetargową chcieli wykorzystać przeprowadzenie przewidzianych w porozumieniach mińskich wyborów. Ponadto pojawiły się niezwykle stanowcze postulaty dotyczące zalegalizowania zbrojnych struktur separatystów w formie „milicji ludowych” oraz całkowitej rezygnacji Ukrainy z ewentualnego członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim. Nietrudno się domyślić, że postulaty te spotkały się ze zdecydowanym sprzeciwem zarówno prezydenta Ukrainy Petra Poroszenki, jak i premiera Jaceniuka. Władze ukraińskie nie zamierzały rezygnować z aspiracji zachodnich oraz brać na siebie ciężaru utrzymywania wrogo nastawionych i sterowanych przez Kreml separatystów.

---

⁵³ Treść porozumienia mińskiego: dokumentacja, [http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1376418,Treść-porozumienia-mińskiego-\[dokumentacja\]](http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1376418,Treść-porozumienia-mińskiego-[dokumentacja]) (dostęp 15.02.2015).

⁵⁴ J. Strzelecki, dz. cyt. (dostęp 15.02.2015).

⁵⁵ Sz. Kardaś, W. Konończuk, *Mińsk 2 – kruchy rozejm zamiast trwałego pokoju*, Analizy 2015-02-12, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-02-12/minsk-2-kruchy-rozejm-zamiast-trwałego-pokoju> (dostęp 28.03.2015).

⁵⁶ *O wniesieniu poprawek w Konstytucję Donieckiej Narodnej Republiki*, http://juristprud.ru/publ/dnr/zakony/o_vnesenii_popravok_v_konstituciju_doneckoj_narodnoj_respubliki/32-1-0-67 (dostęp 7.10.2015).

⁵⁷ Tamże (dostęp 7.10.2015).

Reasumując powyższe rozważania należy stwierdzić, że pomimo, iż dotychczasowa taktyka Rosji przynosiła jedynie ograniczone efekty z punktu widzenia planów strategicznych, w dalszym ciągu stosowano z całą konsekwencją presję dyplomatyczną poprzez zwiększanie napięcia wokół konfliktu ukraińskiego, a także za pomocą oddziałów separatystów prowadzono działania militarne na wschodzie i południu Ukrainy. W ten sposób Rosja starała się uzyskać korzystne dla siebie warunki ewentualnej „deeskalacji” konfliktu oraz przede wszystkim drogi do skłonienia Zachodu do wywarcia nacisku na Ukrainę i odstąpienia od sankcji wobec Rosji. Eskalacja napięcia wokół konfliktu, jako ważny element presji dyplomatycznej oraz instrument skutecznej polityki wewnętrznej, mógł przynieść wymierne korzyści dla obozu władzy w Rosji, który wspierając się propagandową podbudową chciał w jeszcze większym stopniu skonsolidować rosyjskie społeczeństwo wokół obozu rządzącego.

Od końca grudnia 2015 roku w wyniku inicjatywy ze strony Federacji Rosyjskiej doszło do intensyfikacji rozmów na temat konfliktu w Donbasie pomiędzy politykami i wysokimi urzędnikami z Rosji, Ukrainy, UE i USA⁵⁸. Strona rosyjska naciskała na jak najszybsze wypełnienie postanowień porozumienia z Mińska, szczególnie tych dotyczących przyjęcia przez Ukrainę reformy decentralizacyjnej i przeprowadzenie w najbliższym czasie wyborów w kontrolowanej przez separatystów części Donbasu. Z kolei stanowisko Ukrainy koncentrowało się na umożliwieniu OBWE dostępu do całego terytorium Donbasu wraz z granicą ukraińsko-rosyjską, pełnego wstrzymania ognia oraz przeprowadzenia w regionie wyborów zgodnie z prawem ukraińskim.

Wydaje się, iż nierozstrzygnięty konflikt w Donbasie i jego „niezamrożony” status nie jest korzystny na dłuższą metę dla żadnej ze stron. W sytuacji kryzysu gospodarczego w Rosji, pogłębionego zachodnimi sankcjami i dalszym spadkiem cen ropy, priorytetem Moskwy stało się rozpoczęcie znoszenia zachodnich sankcji powiązanych z realizacją porozumień mińskich. Ponadto Rosja chciała pozbyć się ciężaru finansowania okupowanej części Donbasu i przerzucić ją na Ukrainę i Zachód. W związku z powyższym Federacja Rosyjska zaczęła dążyć do „zamrożenia” konfliktu w Donbasie, które miałyby polegać na zaprzestaniu działań zbrojnych, faktycznej legalizacji kontrolowanych przez siebie separatystów w wyborach lokalnych oraz decentralizacji Ukrainy i nadania regionowi specjalnego statusu, co zwiększyłoby skuteczność narzędzi rosyjskiego nacisku na Ukrainę.

---

⁵⁸ W. Górecki, W. Konończuk, *Rosja aktywizuje rozmowy wokół Donbasu*, analizy OSW, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-01-20/rosja-aktywizuje-rozmowy-wokol-donbasu> (dostęp 29.01.2016).

12 lutego 2015 roku prezydenci Ukrainy, Rosji i Francji oraz kanclerz Niemiec podpisali w Mińsku dokument mający doprowadzić do rozwiązania konfliktu zbrojnego na wschodzie Ukrainy⁵⁹. Rok po parafowaniu tego dokumentu można dojść do wniosku, iż porozumienie mińskie jest martwym zapisem, gdyż żaden z jego punktów nie został w pełni zrealizowany. Choć doszło w pewnym momencie do zatrzymania walk na większą skalę, to pełne wstrzymanie i wycofanie ciężkiego uzbrojenia ze strefy buforowej nigdy nie nastąpiło⁶⁰. Nie zostały zrealizowane również warunki polityczne, które miały umożliwić reintegrację kontrolowanego faktycznie przez Rosję Zagłębia Donieckiego z resztą Ukrainy. Obie strony dokonały zróżnicowanej interpretacji głównych punktów porozumienia. Strona rosyjska wskazywała jednoznacznie, że warunkiem wstępnym jest wejście w życie ukraińskiej reformy decentralizacyjnej, która miałaby nadać specjalny status części Donbasu, natomiast Ukraina stała na stanowisku, że implementacji dokumentu musi towarzyszyć nie tylko bezwarunkowe i trwałe wstrzymanie ognia, ale też przywrócenie kontroli administracji rządowej w Kijowie nad całością granicy ukraińsko-rosyjskiej.

Wydaje się, że władze na Ukrainie od początku zamierzały interpretować porozumienie mińskie w sposób praktycznie uniemożliwiający jego realizację. Wynikało to z przekonania, że Ukraina zgodziła się na niektóre niekorzystne dla siebie warunki przede wszystkim pod presją Berlina i Paryża. Już 17 marca 2015 roku Rada Najwyższa uchwaliła ustawę określającą granice „określonych powiatów”, wpisując do niej warunki, zgodnie z którymi przewidziane w porozumieniu mińskim wybory władz samorządowych w Donbasie nie mogą się odbyć przed przywróceniem tam suwerennej władzy (czyli *de facto* niezależnej od prorosyjskich separatystów).

Duży sprzeciw strony ukraińskiej wzbudzał zapis zobowiązujący Radę Najwyższą do uchwalenia i implementacji reformy decentralizacyjnej z równoczesnym nadaniem szczególnego statusu „określonym powiatom obwodu donieckiego i ługańskiego”⁶¹. Taki zapis oznaczałby w praktyce nadanie temu regionowi autonomii w ramach Ukrainy i utrzymałby odrębność separatystycznych republik. Wspomniany sprzeciw znacznej części deputowanych doprowadził do zablokowania uchwalenia nowelizacji w takim właśnie brzmieniu. W rezultacie połączenie kwestii decentralizacji ze sprawą „specjalnego statusu” dla części Donbasu w istocie zablokowało tę niezwykle potrzebną Ukrainie reformę.

---

⁵⁹ A. Wilk, T.A. Olszański, W. Górecki, *Porozumienie mińskie – rok gry pozorów*, Analizy OSW, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-02-10/porozumienie-minskie-rok-gry-pozorow> (dostęp 11.02.2016).

⁶⁰ Tamże (dostęp 11.02.2016).

⁶¹ Tamże (dostęp 11.02.2016).

Podsumowanie i wnioski

Reasumując rozważania podjęte w niniejszym artykule należy stwierdzić, iż zjawisko wojny hybrydowej w drugiej dekadzie XXI w. przedstawia się jako idealny wariant strategiczny dla zdestabilizowania innego kraju przez państwo, które z różnych względów nie chce angażować się w otwarty konflikt zbrojny. Wojna hybrydowa staje się zatem we współczesnych warunkach jednym z największych zagrożeń bezpieczeństwa międzynarodowego – o czym uświadamiają nas informacje napływające z Ukrainy.

Pomimo ewidentnego fiaska porozumienia mińskiego strategiczne cele polityki Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy pozostały niezmiennie. Należy do nich zaliczyć: zablokowanie trwałej integracji Ukrainy z Zachodem oraz objęcie jej rosyjskimi inicjatywami integracyjnymi (optymalnie wstąpienie Kijowa do Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej).

Rosyjscy politycy w swych działaniach będą starali się dążyć do sytuacji, w której formalnie należący do Ukrainy Donbas stanowiłby instrument oddziaływania na ukraińskie władze centralne, na które powinien spaść koszt odbudowy i utrzymania zniszczonego przez wojnę regionu. Niezmienności strategii towarzyszy (wymuszona) elastyczność taktyki, która od wiosny 2014 roku ewoluowała od eskalowania konfliktu zbrojnego w Donbasie do jego kontrolowanej deeskalacji (przy zachowaniu potencjału destabilizacyjnego) i od projektu „Noworosji/Małorosji” (utworzenie na wschodzie Ukrainy *quasi* państwa/państw) do deklaratywnego wsparcia integralności terytorialnej Ukrainy (bez Krymu). Zmiana taktyki wynikała z niepowodzenia wyżej wymienionego projektu oraz z generowanych przez tzw. Doniecką i Ługańską Republikę Ludową wysokich kosztów, których w sytuacji kryzysu gospodarczego, spadku cen ropy i zaangażowania się w Syrii Rosja nie jest w stanie ponieść.

Wszystkie te refleksje pozwalają pozytywnie zweryfikować hipotezę postawioną we wstępie niniejszego artykułu. Federacja Rosyjska przy użyciu różnego rodzaju instrumentów i środków nacisku stara się utrzymać Ukrainę w swojej strefie wpływów. W celu osiągnięcia strategicznych celów wobec Ukrainy Rosja podejmuje cały kompleks działań, takich jak:

- nacisk na jednostronną realizację przez władze w Kijowie politycznej części porozumień mińskich, a zwłaszcza na wprowadzenie reformy decentralizacyjnej;
- zmasowana kampania dyplomatyczna i propagandowa obarczająca Kijów wyłączną odpowiedzialnością za brak postępów w realizacji porozumienia mińskiego. Kampania ta miała na celu nie tylko skompromitowanie przedstawicieli władzy na Ukrainie i zniechęcenie Zachodu do współpracy z nimi, a w dalszej perspektywie także doprowadzenie do stopniowego zniesienia skierowanych przeciwko Rosji zachodnich sankcji.

Równocześnie, taki stan rzeczy jest korzystny dla Rosji, gdyż osłabia wewnętrznie państwo ukraińskie i pogłębia istniejący spór polityczny.

Przykrą konsekwencją obecnej sytuacji staje się postępująca degradacja terytoriów objętych konfliktem: gospodarcza, społeczna, a nawet ekologiczna. Mimo wysiłków Rosji w Donbasie nie powstały *quasi*-państwa (na wzór chociażby Naddniestrza) sprawne choćby w elementarnym stopniu, separatystyczne milicje przypominają organizacje przestępcze, a silnie zurbanizowane terytorium zamienia się w przysłowiową „czarną dziurę”, której „ekonomiczna rekonstrukcja” stanie się dla budżetu ukraińskiego ciężarem nie do udźwignięcia. Z drugiej strony jednak należy pamiętać, że Ukraina nie może się wyrzec tych terytoriów, gdyż podważenie integralności terytorialnej państwa przez władze spowodowałoby ostateczną kompromitację obecnej klasy politycznej. Powyższe okoliczności zdają się sugerować, iż ten swoisty *status quo* potrwa jeszcze przez jakiś czas.

Bibliografia:

Bachman S., Gunneriusson H., *Terrorism and Cyber Attacks as Hybrid Threats: Defining a Comprehensive Approach for Countering 21st Century Threats to Global Peace and Security*, „The Journal on Terrorism and Security Analysis” 2014, nr 9, s. 2-11, http://eprints.bournemouth.ac.uk/21206/1/Terrorism_and_Cyber_Attacks.pdf.

Bäcker R., *Współczesny antyokcydentalizm rosyjski*, w: *Europa i Rosja*, red. Z. Anculewicz, J. Sobczak, Olsztyn 2003; idem, *Rosyjskie myślenie polityczne za czasów prezydenta Putina*, Toruń 2007.

Cyber berkut, <http://cyber-berkut.org/en/>.

Dugin A., *Osnovy jewrazijstwa*, Moskwa 2002, s. 16-18, https://vk.com/doc110707335_285318890?hash=cc5464a3f0521fd1b9&dl=c3b4d1bcc8eb9258e..

Eberhardt P., *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina*, „Przegląd Geograficzny” 2010, nr 82/2.

Faszyzm po rosyjsku, rozmowa Michała Kacewicza z Borysem Niemcowem, „Newsweek” 2015, nr 10.

Freier N., *Hybrid threats and challenges: describe [...] don't define*, „Small Wars Journal”, <http://www.smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/343-freier.pdf>.

Freier N., *The defense identity crisis: It's a hybrid world*, „Parameters” 2009, nr 3.

Gibridnaja wajna Rossiji protiv Ukrainy, <http://korrespondent.net/world/worldabus/3521538-hybrydnaia-voina-rossyy-protyv-ukrainy-Economist>.

Gilbert D., *BlackEnergy Cyber Attacks Against Ukrainian Government Linked to Russia*, <http://www.ibtimes.co.uk/blackenergy-cyber-attacks-against-ukrainian-government-linked-russia-1467401>.

Gołembski F., Szmyd Z., *Moldowa a Rosja*, „Polityka Wschodnia” 1998, nr 1.

Górecki P., *Cyberatak na Ukrainę. Trudno będzie udowodnić, że to Rosja*, http://wyborcza.pl/1,75477,15614511,Cyberatak_na_Ukraine__Trudno_będzie_udowodnić__ze_h_t_ml.

Górecki W., Konończuk W., *Rosja aktywizuje rozmowy wokół Donbasu*, analizy OS W, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-01-20/rosja-aktywizuje-rozmowy-wokol-donbasu>.

Gruszczak A., *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna*,

w: *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, red. W. Sokała, B. Zapała, http://www.bbn.gov.pl/download/1/8755/Hybrydowos___wspolczesnych_wojen___analiza_krytyczna.pdf, s. 9-18.

Jarzyńska K., „*Raport Niemcowa*” – zbiór dowodów udziału Rosji w wojnie na Ukrainie, Analizy OSW, 2015.03.05; <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-05-13/raport-niemcowa-zbior-dowodow-udzialu-rosji-w-wojnie-na-ukrainie>.

Johnson R.F., *UPDATE: Russia's hybrid war in Ukraine is working*, <http://www.janes.com/article/49469/update-russia-s-hybrid-war-in-ukraine-is-working>.

Jones S., *Ukraine PM's office hit by cyber attack linked to Russia*, <http://www.ft.com/cms/s/0/2352681e-1e55-11e4-9513-00144feabdc0.html#axzz3SI3skQKn>.

Kaldor M., *New & Old Wars: Organized Violence in a Global Era*, Stanford University Press, 2001.

Kardaś Sz., Konończuk W., *Mińsk 2 – kruchy rozejm zamiast trwałego pokoju*, Analizy 2015-02-12, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-02-12/minsk-2-kruchy-rozejm-zamiast-trwalego-pokoju>.

Kilcullen D.J., *Counterinsurgency*, Oxford University Press, Nowy Jork 2010.

Konstytucja Donieckiej Narodnej Rzespubliki, <https://web.archive.org/web/20140830221524/http://dnr.today/wp-content/uploads/2014/08/aeAEI.pdf>.

Kowalczyk M., *Sputnik ruszył z rosyjską propagandą po polsku*, <http://www.press.pl/newsy/internet/pokaz/48006,Sputnik-ruszy-z-rosyjska-propaganda-po-polsku>.

Lasica D.T., *Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory*, School of Advanced Military Studies, United Army Command and General Staff College Press, Fort Leavenworth 2009.

Marks T.A., *Counterinsurgency and operational art*, “Low Intensity Conflict & Law Enforcement” 2005, nr 3.

McCuen J.J., *Hybrid Wars*, „Military Review” 2008, nr 2, s. 108.

Menkiszak M., *Strategia Rosji wobec kryzysu ukraińskiego*, Analizy OSW, <http://www.osw.waw.pl>.

O wniesieniu poprawek w Konstytucju Donieckiej Narodnej Rzespubliki, http://juristprud.ru/publ/dnr/zakony/o_vnesenii_popravok_v_konstituciju_doneckoj_narodnoj_respubliki/32-1-0-67.

Orzechowski M., *Od realistycznego pragmatyzmu do neoimperialnego ekspansjonizmu. Koncepcje polityki Federacji Rosyjskiej na obszarze postradzieckim*, w: *Mysł polityczna w XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia. Tom I. Teoria – Historia – Współczesność*, red. A. Wojtaszak, Szczecin 2015.

Orzechowski M., *Strategie polityczne Federacji Rosyjskiej wobec państw obszaru Europy Wschodniej w latach 1990-2005*, Toruń 2013.

Orzechowski M., *Struktura interesów politycznych Rosji w Naddniestrzu i w regionie*, w: *Konflikt niskiej intensywności w Naddniestrzu*, red. M. Celewicz, J. Kłoczowski, M. Pietraś, Lublin 2006.

Palazzo A., Trentini A., *Hybrid, Complex, Conventional, Fourth-Generation Counterinsurgency. It's Decision that Still Matters Most*, „Australian Army Journal” 2010, nr 1.

Pietraś M., *Istota i specyfika konfliktów niskiej intensywności*, w: *Konflikt niskiej intensywności w Naddniestrzu*, red. M. Celewicz, J. Kłoczowski, M. Pietraś, Lublin 2006.

Pietraś Z.J., *Decydowanie polityczne*, Warszawa-Kraków 1998.

Pindják P., *Deterring hybrid warfare: a chance for NATO and the EU to work together?*, <http://www.nato.int/docu/review/2014/Also-in-2014/Deterring-hybrid-warfare/EN/index.htm>.

Polska w drodze do globalnego społeczeństwa informacyjnego. Raport o rozwoju społecznym, Program Narodów Zjednoczonych do spraw Rozwoju, Warszawa 2002.

Popescu N., *Hybrid war: Neither new nor Russian*, <http://blogs.euobserver.com/popescu/2015/02/03/hybrid-war-neither-new-nor-russian>.

Robb J., *Brave New War. The Next Stage of Terrorism and the End of Globalization*, Wiley, Hoboken 2007.

Romanienko J., *Pierwaja gibridnaja. Kagda Rossija naczala wajnu protiv Ukraini*, <http://hvylyya.net/analytics/politics/pervaya-gibridnaya-kogda-rossiya-nachala-voynu-protiv-ukrainyi.html>.

Russia and Ukraine: Information warfare, <http://resources.infosecinstitute.com/russia-ukraine-information-warfare/>.

Seselgyte M., *Can Hybrid War Become the Main Security Challenge for Eastern Europe?*, http://www.europeanleadershipnetwork.org/can-hybrid-war-become-the-main-security-challenge-for-eastern-europe_2025.html.

Sharkov D., *Nemtsov's 'Evidence of Russian Troops in Ukraine' Taken by Police*, <http://www.newsweek.com/nemtsovs-evidence-russian-troops-ukraine-taken-police-310997>.

Słownik wyrazów obcych PWN, Warszawa 1980.

Sputnik, o projekcie, <http://pl.sputniknews.com///docs/about/index.html#ixzz3SrQTLf50>.

Strzelecki J., *Rosyjska polityka „kija i marchewki” w sprawie Ukrainy*, Analizy OSW, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-05-20/rosyjska-polityka-kija-i-marchewki-w-sprawie-ukrainy>.

Treść porozumienia mińskiego: dokumentacja, [http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1376418,Treść-porozumienia-mińskiego-\[dokumentacja\]](http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1376418,Treść-porozumienia-mińskiego-[dokumentacja]).

Tyson D., *Security Convergence. Managing Enterprise Security Risk*, Butterworth-Heinemann, Burlington 2007.

Walicki A., *Rosyjska myśl filozoficzna i społeczna (1825-1861)*, Warszawa 1961.

Walker R.G., *SPEC FI: The United States Marine Corps and Special Operations*, Storming Media, Monterey 1998.

Webster's New World Dictionary, wyd. 2, Nowy Jork 1986.

Weimann G., *Cyberterrorism, How Real Is the Threat?*, <http://www.usip.org/sites/default/files/sr119.pdf>.

Wilk A., Olszański T.A., Górecki W., *Porozumienie mińskie – rok gry pozorów*, Analizy OSW, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-02-10/porozumienie-mińskie-rok-gry-pozorow>.

Wriemiennyj osnovnyj zakon (Konstytucja) Ługańskiej Narodnoj Riespubliki, <https://archive.is/BbQdc>.

МАЙБУТНЄ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ: МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАГРОЗИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОБСЄ (У КОНТЕКСТІ КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ)

Викликом європейській системі безпеці є як загострення невійськових, так і військових загроз. Зокрема, йдеться як про тероризм, нелегальну міграцію, незаконну торгівлю зброєю, незаконний обіг наркотичними засобами, так і про збройні конфлікти в масштабах Європи. Військова агресія Російської Федерації на Сході України вказує на потребу розбудови ефективної європейської системи колективної безпеки. Віддавна гарантом такої безпеки вважається Організація з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ; Organization for Security and Cooperation in Europe, OSCE) – одна із найбільших регіональних міжнародних організацій з підтримки безпеки, що володіє потужним потенціалом у сфері забезпечення стабільності на Європейському континенті. ОБСЄ за своїми масштабами є лідером у світі за критерієм кількісного складу регіональної безпекової структури, оскільки об'єднує у своєму складі 57 держав Європи, Центральної Азії та Північної Америки.

Досліджуючи питання ролі ОБСЄ у формуванні європейського середовища безпеки, значна частина зарубіжних аналітиків констатують важливі факти про те, що у біполярний період головною загрозою міжнародній безпеці були проблеми «жорсткої безпеки», так званої «*hard security*», - військово-протистояння між «західним» і «східним» блоками. Завершення «Холодної війни» стало поштовхом до розширення проблем «м'якої безпеки», так званої «*soft security*», увага до яких акцентується все більшою мірою в умовах глобалізації. Треба відзначити, що до «м'якої безпеки» дослідники відносять потенційні й актуальні політичні, соціальні та економічні виклики національній безпеці², виняток становлять лише оборонні питання³. Специфіка сучасних загроз і викликів полягає в тому, що останні походять із сфери, що не контролюється окремими суб'єктами міжнародних відносин і, на відміну від загроз геополітичного характеру, часто формуються позадержавними суб'єктами, які набувають міжнародної

---

¹ Ольга Івасечко, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка».

² F. Moustakis, *Soft Security Threats in the New Europe*. C. George Marshal European Centre for Security Studies, *Managing the Challenges of Soft Security Threats in the 21st Century* «Report of the Conference», 7-9.04.2003. – с. 6.

³ C. Wendling, *The Comprehensive Approach to Civil-Military Crisis Management: A Critical Analysis and Perspective*, <http://www.securitymanagementinitiative.org/index> (доступ 14.11.2015).

ваги і прагнуть впливати на політику окремих держав. Реалії сьогодення вказують на те, що безпекові загрози мають тенденцію трансформуватися на транскордонні й транснаціональні, а загрози економічного та екологічного характеру стають глобальними за своєю сутністю.

Треба констатувати той факт, що безпека України розглядається як невід'ємний компонент європейської безпеки загалом. Відтак, незважаючи на те, чи переважають «м'які загрози безпеці», чи «жорсткі загрози» у міжнародних відносинах, зокрема у Європі – членство України в міжнародних безпекових структурах на основі демократичних принципів солідарності та взаємної підтримки має надавати останній реальні гарантії безпеки. Наша держава активно долучалася з моменту набуття незалежності до колективних структур безпеки на Європейському субконтиненті для того, щоб виступати їх активним учасником та мати реальні безпекові гарантії. Важливо з боку української сторони реагувати вчасно на неспроможність, неефективність міжнародно-правових механізмів забезпечення безпеки. Адже, як відзначає значна частина вітчизняних експертів, відсутність надійних гарантій міжнародної безпеки нашої держави ставить Україну у ситуацію «вакууму» безпеки⁴. Разом з тим, акцент з боку української сторони повинен робитись на реформуванні ОБСЄ в напрямку підвищення її дієспроможності у протистоянні загрозам і викликам сучасного типу - йдеться про «гібридну війну», що ведеться Російською Федерацією на Сході України.

ОБСЄ є структурою, що сприяє подоланню конфлікту між сходом та заходом (окремі дослідники для її позначення вживають термін менеджмент агенція). Ця організація активно залучається до процесу сприяння безпеці та співробітництву на просторі відповідальності ОБСЄ⁵.

Варто відзначити, що Організації відводиться особлива роль в архітектурі євроатлантичної та євразійської безпеки, а її унікальність обумовлюється чотирма ключовими чинниками: по-перше, це її інклюзивність – географічне охоплення, більша частина північної півкулі від «Ванкувера до Владивостока»; по-друге, всеохоплюючий мандат у сфері безпеки, що дає можливість ОБСЄ опрацьовувати широкий спектр внутрішньополітичних, двосторонніх та міжрегіональних причин конфліктів; по-третє, наявність консенсусного підходу до прийняття рішень, Організація сповідує кооперативний стиль політики; по-четверте, істотною особливістю ОБСЄ є спільна нормативно-правова база,

---

⁴ В.О. Parakhonskyi, H.M. Yavorska, *Rol OBSIe u formuvanni yevropeiskoho seredovyshcha bezpeky*, «Natsionalna ta mizhnarodna bezpeka: Stratehichni priorityty», http://nbuv.gov.ua/j-pdf/spa_2013_3_16.pdf (доступ 15.11.2015).

⁵ *Yevropa vid A do Ia. Dovidnyk z yevropeiskoi intehratsii*, ред. V. Vaidenfelda, V. Vesselsa, Lviv 2007, с. 227.

фундаментом якої виступають два документи – це декалог Гельсінського Заключного акта і Паризька Хартія для нової Європи. Окрім цього треба віддати належне Організації, яка відіграє важливу роль у подальшому розширенні, диференціації та затвердженні «ціннісного канону», який описує нинішній «ordre public», тобто «громадський порядок» з питань прав людини, національних меншин, демократії, верховенства права та у сфері ринкової економіки⁶.

Історична довідка свідчить про те, що ОБСЄ була створена 1 січня 1995 р., але започатковано її становлення 1 серпня 1975 р. із заснуванням Ради з безпеки і співробітництва в Європі⁷.

З метою імплементації консенсусних зусиль з підтримки миру та безпеки міжнародним співтовариством докладались значні зусилля задля формування єдиного механізму, однак сформовані структури продемонстрували свою недовірливість, або некомпетентність у прийнятті і, найважливіше, імплементації покладених на них рішень. З іншого боку говорити про конструктивну роль регіональних об'єднань у цій сфері, серед яких і ОБСЄ як однією з найбільш перспективних регіональних міжнародних організацій у безпековій сфері, що має значні потенційні можливості, недоцільно. Зрештою, слід зазначити, що в умовах війни на Сході України, зокрема, головний орган з підтримання миру та безпеки – Рада Безпеки ООН – не вирізняється дієвістю у недопущенні та вирішенні збройних конфліктів.

Водночас, світова дипломатія намагається знайти шляхи і засоби врегулювання цього конфлікту. У вересні 2014 р. представники України, ОБСЄ і РФ уклали Мінські угоди щодо врегулювання ситуації на Сході України. Переговорний процес відбувається у різних форматах, тому особливо важливим для нас є з'ясування позиції глав посольств, акредитованих в Україні. Для прикладу, так звані вибори, організовані сепаратистами 2 листопада 2014 р. ОБСЄ визнало незаконними і нелегітимними, такими, що порушили Мінські домовленості.

Фокусуючи увагу на проблемних аспектах функціонування ОБСЄ, слід констатувати кризу довіри та брак політичної волі всередині Організації, але було б неправильним покладати всю відповідальність на ОБСЄ за вирішення та недопущення конфліктів - українсько-російського зразка, і тим самим звинувачувати її у слабкості та неефективності виконання покладених на неї завдань. Відсутність діалогу в рамках Організації, насамперед, пояснюється зовнішнім впливом, а стан співробітництва тільки

---

⁶ Ibidem, с.228-229.

⁷ V. Falalaieva, *Osoblyvosti orhanizatsii ta diialnosti OBSiE v umovakh zahostrennia nevoiennykh zahroz*, «Visnyk Akademii advokatury Ukrainy» 2013, №2 (27), с. 136-145, http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vaau_2013_2_24.pdf (доступ 18.10.2016).

відображає сутність міждержавних відносин і рівень довіри між державами-членами.

З 30 січня 1992 р. Україна є рівноправним учасником ОБСЄ. Наша держава активно долучається до роботи усіх керівних органів Організації та прийняття ними доленосних рішень. Українська сторона бере участь у процесах, пов'язаних зі зміцненням безпеки в регіоні⁸.

Тема є актуальною, зважаючи на нерозв'язаність конфлікту між Україною та Російською Федерацією, що стало серйозним викликом та загрозою безпеці на європейському просторі та зумовило науковий інтерес до проблеми.

Позиція України в ОБСЄ, як повноправного члена Організації, у формуванні безпеки та стабільності на європейському континенті стали предметом уваги значної кількості наукових досліджень. Зокрема, ця проблема досліджувалась у контексті умов існування, завдань та головних цілей ОБСЄ. Варто відзначити праці В. Вайденфельда та В. Вессельса, Д. Каневські, С.Вендлінга, К.Беккера, Ф. Маустакіса⁹. З-поміж вітчизняних дослідників до цієї проблематики звертались, зокрема порушуючи проблему впливу ОБСЄ на формування європейської системи безпеки досліджували Л. Кожара, О.Ляшенко, Б. Парахонський, С. Толстов, Г. Шелест, В.Фалалаєва, Г. Яворська¹⁰. Відзначені вчені висловлюють диференційовані підходи до оцінки сучасних процесів у сфері європейської безпеки, а також розуміння ефективності структури та функціонування ОБСЄ. Важлива інформація про сучасний формат співпраці ОБСЄ та України, а також про підтримку проектів цією структурою на території нашої держави в умовах «гібридної війни», що ведеться Російською Федерацією, міститься в інтернет-джерелах: сайт Міністерства закордонних справ України, Офіційний сайт ОБСЄ, аналітичні доповіді сайту Центру Разумкова; електронні ресурси таких періодичних видань, як газета «День», «Українська правда», «Віче», «Урядовий портал», «Дзеркало тижня»

---

⁸ Ibidem (доступ 18.10.2016).

⁹ *Yevropa vid A do Ia...*, с. 514; K. Becher, «Soft security» with Russia after 11 September, «The International Institute for Strategic Studies», <http://www.iiss.org/publications/russiaregional-perspectives-journal/volume-1-issue-1/soft-securitywith-russia-after-11-september> (доступ 9.10.2015); D. Kaniewski, *The Morel Plan: Will Kyiv swallow the bitter pill?*, «Deutsche Welle», <http://www.dw.com/en/the-morel-plan-will-kyiv-swallow-the-bitter-pill/a-18756951> (доступ 16.10.2015); F. Moustakis, op. cit., R. 6.; C. Wendling, op. cit. (доступ 14.11.2015).

¹⁰ В.О. Parakhonskyi, Н.М. Yavorska, op. cit. (доступ 15.11.2015); V. Falalaieva, op. cit., с. 136-145 (доступ 15.11.2015); Н. Shelest, *OBSIe: rik pid znakom Ukrainy*, «Dzerkalo tyzhnia», http://gazeta.dt.ua/international/obsye-rik-pid-znakom-ukrayini-_html (доступ 23.11.2015); L. Kozhara, *Ukrainskyi rik OBSIe: ekvator holovuvannia* «Den», http://nbuv.gov.ua/j-pdf/zovsp_2013_7_6.pdf (доступ 24.10.2015); О. Liashenko, *Spivrobitnytstvo Ukrainy iz strukturamy OBSIe ta Rady Yevropy* «Etnichna istoriia narodiv Yevropy», http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2000_6_19.pdf (доступ 28.12.2015); S. Tolstov, *Dialnist mizhnarodnykh orhanizatsii v Ukraini: zahalni tendentsii ta orientyry*, «Viche», <http://www.viche.info/journal/4590/> (доступ 15.12.2015).

тощо¹¹. На сьогодні практично відсутні дослідження, які б висвітлювали сильні та слабкі сторони, можливості та загрози участі України в ОБСЄ.

Всебічного та комплексного дослідження сьогодні потребує проблема реформування ОБСЄ, з'ясування ролі Організації у врегулюванні конфлікту на Сході України, а також фокусом уваги повинні бути й сучасні формати співпраці ОБСЄ та України.

Метою роботи є всебічне дослідження особливостей та специфіки сучасних форматів співробітництва між Україною та ОБСЄ у формуванні системи безпеки та стабільності в Європі.

Важливим моментом членства України в ОБСЄ безперечно мало її головування в Організації вперше за роки її незалежності з 1 січня 2013 року. Головування України в ОБСЄ тривало один рік, а головою був тодішній міністр закордонних справ України Леонід Кожара. На той час наша держава отримала унікальну можливість бути активним учасником в обговоренні та вирішенні актуальних проблем міжнародної безпеки в європейському регіоні відповідальності цієї структури. Нині регіон ОБСЄ можемо потрактувати як ключовий простір, на якому Україна імплементує свої зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні інтереси. Важливість членства України в ОБСЄ засвідчує той факт, що з першої тридцятки основних торговельних партнерів України 25 країн є державами-учасницями або партнерами зі співробітництва в рамках ОБСЄ. Відтак, значна частина стратегічних партнерів нашої держави розташовані в зоні відповідальності Організації. Донедавна визначальну роль членства України в ОБСЄ відігравав позаблоковий статус нашої держави, оскільки неучасть останньої в жодній іншій військово-політичній організації, зрозуміло, обумовлює зацікавленість української сторони у підвищенні ефективності ОБСЄ, зміцненні її можливостей і якіснішій імплементації повноважень¹².

Варто акцентувати увагу на важливих моментах головування України в ОБСЄ у 2013 році. Передусім, визначаючи пріоритети головування в Організації, наша держава прагнула зберегти баланс між трьома вимірами діяльності ОБСЄ: політико-військовим, економіко-довкілним та людським. Тому, безперечним здобутком головування України була значна інтенсифікація, з ініціативи української сторони, дискусій в масштабах ОБСЄ з питань енергетичної безпеки. Найбільш значущий приклад

---

¹¹ I. Herashchenko, *Sim «ni» ta sim «tak» paryzkoi zustrichi*, «Ukrainska pravda», <http://www.prawda.com.ua/articles/2015/10/5/7083777/> (доступ 10.01.2016); *Informatsiyni lystok pro vzaiemodiiu OBSiE z Ukrainoiu*, <http://www.osce.org/uk/home/125576> (доступ 20.11.2015); *Kto stoyt za obstrelamy myrnykh zhytelei Donetska? Kakova rol OBSE?*, <https://informnapalm.org/3057-kto-stoyt-za-obstrelamy-myrnykh-zhytelej-donetska-kakova-rol-obse> (доступ 15.12.2015); *Special Monitoring Mission to Ukraine*, <http://www.osce.org/ukraine-smm/116879?download=true> (доступ 10.10.2015).

¹² L. Kozhara, *op. cit.* (доступ 24.10.2015).

важливої ролі ОБСЄ в забезпеченні екологічної безпеки держав-учасниць також пов'язаний із Україною. Не применшуючи ролі людського виміру безпеки ОБСЄ, що традиційно є третім після захисту прав людини та основоположних свобод, також було відведено фундаментальне місце в діяльності Організації¹³.

Значна частина експертів та аналітиків відзначають головування Швейцарії в ОБСЄ в 2014 році як позитивне для України. Для прикладу австрійський експерт Стефані Ліхтенштейн пояснює успішність швейцарського головування в ОБСЄ щодо питання української кризи, низкою факторів: по-перше, Швейцарія мала можливість використовувати значні фінансові ресурси для свого головування, і в неї є великий вибір досвідчених дипломатів для підтримки своїх дій. По-друге, нейтральний статус держави сформував образ Швейцарії як «чесного брокера» під час переговорів, не кажучи вже про особисту роль голови ОБСЄ Дідьє Буркгальтера, який одночасно обіймав посади глави МЗС і президента Швейцарії, що відчиняло перед ним будь-які двері¹⁴.

Вартим нашої уваги є пріоритетні напрямки діяльності ОБСЄ, з-поміж яких виокремлюють: по-перше, відшукати дипломатичні засоби подолання української кризи в рамках Мінських домовленостей, а також загальних рішень у відповідь на виклики безпеці – від тероризму до природних катастроф; по-друге, забезпечити ОБСЄ принцип наступності й наділити більшими повноваженнями у забезпеченні миру. Йдеться про те, що вперше в масштабах ОБСЄ головування проходило у зв'язці Швейцарія – Сербія, із загальними пріоритетами та погодженим планом дій. Як відзначають експерти та аналітики, вищезазначений тандем буде ефективніший з-поміж інших, оскільки гарантує спадкоємність ініціатив і пріоритетів. Німеччина (2016) і Австрія (2017) уже підтвердили також своє бажання виступити таким тандемом; по-третє, вихід із кризи безпеки в Європі.

В рамках ОБСЄ ухвалили рішення щодо створення групи «видатних людей», яку дехто ще називає «групою мудреців», з метою вироблення рекомендацій щодо поновлення європейської безпеки як спільного проекту. Окрім цього прийнято рішення, що очолить групу з 13 осіб Вольфганг Ішингер, багаторічний голова Мюнхенської конференції з питань безпеки. Вольфганг Ішингер экс-посол Німеччини і Великої Британії, у якого є досвід щодо ведення складних політичних переговорів і врегулювання конфліктів, передусім, у Боснії і Косово. Водночас упродовж певного часу він виступив модератором від ОБСЄ з налагодження мирного діалогу в Україні в травні 2014 р. Так звана група мудреців має підготувати два

---

¹³ В.О. Parakhonskyi, Н.М. Yavorska, op. cit. (доступ 15.11.2015).

¹⁴ Н. Shelest, op. cit. (доступ 23.11.2015).

звіти. Перший, попередній, з уроками, які ОБСЄ має винести з розв'язання української кризи, планується надати вже навесні 2015 р. Другий, з більш загальними пропозиціями щодо європейської безпеки, підготують до осені 2015-го. Зрозумілим є те, що держави-члени сповідуватимуть диференційовані підходи щодо шляхів врегулювання ситуації на Сході України, оскільки 13 позицій повинні бути рівномірно розподілені по регіонах. Своє бажання відправити представників у групу «видатних людей» висловили не тільки Туреччина і Україна, про бажанням зі свого боку заявив і глава російського МЗС Лавров в м. Базелі під час прес-конференції. Як головуюча держава в ОБСЄ станом на 2014 р. Швейцарія уточнила критерії членства у «групі мудреців». Відтак, до цієї групи мають увійти експерти – як з аналітичних центрів, так і чинні політики, однак вони повинні діяти від себе особисто, а не представляти інтереси держави¹⁵.

Варто відзначити категоричність у заявах очільників МЗС цілої низки держав-членів ОБСЄ щодо включення російського представника до «групи видатних людей». Зокрема, Міністр закордонних справ Норвегії Берг Бренде у своїй промові заявив, що Російська Федерація зберігає ключ від майбутнього українського народу. Росія несе чітку відповідальність за кризу – як через незаконну анексію Криму, так і через дестабілізацію Східної України¹⁶.

Російсько-український конфлікт став викликом і загрозою світовій системі безпеки, набув як регіонального, так і глобального масштабу. Міжнародне співтовариство не визнало анексію Криму, засудило російську військову експансію на Донбасі.

На наш погляд, не існує однозначної відповіді щодо оцінки діяльності ОБСЄ в умовах російської агресії на Сході України. Одні експерти та аналітики, оцінюючи дії міжнародних структур, відзначають, що особливо цінують зусилля, яких докладає ОБСЄ. Мова йде про те, що ОБСЄ робить правильні і відповідні міжнародним нормам оцінки конфлікту та докладає зусиль, використовуючи доступні їй інструменти, з метою його врегулювання. Отож, якщо б не було підтримки з боку ОБСЄ, на думку експертів, ситуація в Україні на цей момент могла б бути набагато драматичнішою.

Вдаючись до аналізу міжнародного виміру конфлікту РФ - Україна, вартим нашої уваги стають глобальні виклики серед яких, насамперед, називають: по-перше, руйнування регіональної і глобальної систем безпеки; по-друге, зростання ймовірності застосування сили у вирішенні спорів між

---

¹⁵ Ibidem (доступ 23.11.2015).

¹⁶ Ibidem (доступ 23.11.2015).

державами; по-третє, створення чергового «замороженого» конфлікту на Сході України¹⁷.

З огляду на це, інша частина експертів дотримується позиції, що глобальна (ООН) і європейська система безпеки (ОБСЄ) виявились неспроможними адекватно та ефективно реагувати на агресію РФ. На їхню думку, ОБСЄ не має ефективних механізмів урегулювання російсько-українського конфлікту, а грузинська війна не стала тим досвідом, з якого можна було б перейняти можливості вирішення такого роду конфліктів.

Важливим, на нашу думку, є й той факт, що найбільш ефективним форматом політико-дипломатичних контактів з Росією більшість опитаних респондентів вважають «Женевський» (Україна – ЄС – США – РФ). Жоден експерт не відзначив ефективність тристоронньої моделі – Україна – ОБСЄ – РФ, через невиконання «Мінських домовленостей», ухвалених в цьому форматі.

Разом з тим, більшість експертів схиляється до думки, що Оерспективним у врегулюванні російсько-українського конфлікту слід вважати такий формат, де все ж таки будуть присутні США. Відтак йдеться про позицію «5+1»: Україна – РФ – ЄС - ООН- ОБСЄ – США¹⁸.

Окрім думки експертів та аналітиків щодо оцінки діяльності ОБСЄ у врегулюванні російсько-українського конфлікту, важливим є також і з'ясування ставлення громадян України, а саме, як вони оцінюють діяльність цієї організації безпеки в регіональному масштабі. З огляду на це, розглянемо соціологічне опитування, проведене центром О. Разумкова, в якому на запитання «Як Ви оцінюєте ефективність дій окремих країн і міжнародних організацій для врегулювання російсько-українського конфлікту?» – успішність ОБСЄ відповідно визначена на показнику 2,4 бала, де максимальний бал 5 – дії є ефективними, а 1 – зовсім неефективними¹⁹.

Вартим уваги є й інше соціологічному опитуванні, аналогічно проведеним центром О. Разумкова, на з'ясування питання, якою мірою впливає реформування ОБСЄ на зміцнення гарантій безпеки України. За п'ятибальною шкалою, респонденти підтримують реформування європейської системи безпеки – ОБСЄ на 3,6 бала²⁰.

Позиція України щодо реформування ОБСЄ полягає в такому: відхід від принципу консенсусу під час ухвалення обов'язкових рішень,

---

¹⁷ *Rosiisko-ukrainskyi konflikt: pozytzii ekspertiv*, «Natsionalna bezpeka i oborona», http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/ambass_5_6_Ukr_Ros_2014_site_s-3.pdf (доступ 25.08.2015).

¹⁸ *Ibidem* (доступ 25.08.2015).

¹⁹ *Ibidem* (доступ 25.08.2015).

²⁰ *Ibidem* (доступ 25.08.2015).

спрямованих на підтримку регіональної стабільності у разі її порушення, а також створення більш дієвих механізмів верифікації у сфері контролю над озброєннями, що дають змогу за потреби жорстко впливати на порушника, у т.ч. із застосуванням законних санкцій. Україна вважає у межах процесу «Гельсінкі плюс 40» важливо об'єднати зусилля всіх зацікавлених держав-учасниць із напрацювання європейської правової бази, що регламентує правовий статус, права та обов'язки держав, які не входять до військових союзів. Наступним кроком могло б стати надання їм юридично зобов'язуючих гарантій безпеки з боку НАТО та ОДКБ, а також держав – їх членів. В умовах боротьби проти збройної агресії Україні слід активніше використовувати й позабезпечкові механізми, у т.ч. міжнародні об'єднання економічного характеру, які під час глобалізації набувають дедалі більшого планетарного впливу. Йдеться і про «Велику сімку» та «Велику двадцятку», і про такі впливові об'єднання, як Світова організація торгівлі, Світовий економічний форум тощо. Усі зазначені глобальні гравці гранично чітко і відверто висловилися щодо агресії проти України. Завдання України – належним чином інформувати їх про розвиток подій, посилювати дію економічних важелів проти агресора, сприяти вкоріненню розуміння, що будь-яка збройна агресія на будь-якому континенті проти малої чи великої країни буде покарана глобальною економікою, домагатися неприйнятності погрози застосування зброї для здійснення агресивних намірів²¹.

У зв'язку з проведенням у Криму нелегітимного референдуму щодо відокремлення від України, 16 березня 2014 р. уряд України звернувся до ОБСЄ з проханням терміново надіслати до України моніторингову місію для відстеження фактів агресії та незаконного зовнішнього втручання. Відтак, на запит Уряду України було створено Спеціальну Моніторингову Місію (СММ), рішенням Постійної Ради ОБСЄ від 21 березня 2014 р.

Мандат СММ поширюється на всю територію України з метою співпраці місії з органами на всіх рівнях державної влади, представниками громадянського суспільства, етнічними та релігійними групами, місцевими громадами для підтримання діалогу та зменшення напруження в нашій державі²².

Моніторингова місія ОБСЄ систематично озвучує про факти порушення РФ «Мінських домовленостей», зокрема, про це зазначив Глава місії в ОБСЄ від США Даніель Байер і навів низку фактів: порушення РФ суверенітету України і територіальної цілісності; РФ не вивела усі незаконні збройні формування, техніку та бойовиків; РФ продовжує

---

²¹ Ibidem (доступ 25.08.2015).

²² *Special Monitoring Mission to Ukraine...* (доступ 10.10.2015).

порушувати український повітряний простір; гуманітарні конвої РФ, які з порушенням усіх норм перетинають кордон України²³. Так, наприклад, критично оцінює діяльність Моніторингової місії ОБСЄ на сході України дипломат, екс-генеральний консул України в Стамбулі, Богдан Яременко. Він вважає, що присутність ОБСЄ на Донбасі, окрім позитивних моментів, несе і серйозні загрози для вирішення військового конфлікту в Україні. За його словами, жодний конфлікт не був вирішений за їхньої участі, тільки заморожений. Тому, існує небезпека того, що російсько-український конфлікт може існувати ще довго²⁴.

У своїй заяві від 13 листопада 2015 р. Голова СММ Ертурул Апакан піддав критиці факт нещодавнього збільшення кількості і серйозності випадків порушень режиму припинення вогню на сході України і закликав сторони дотримуватись зобов'язань в рамках Мінських угод²⁵.

На сьогодні статус Донбасу залишається одним з ключових питань порядку денного ОБСЄ. Це питання неодноразово піднімалось державами, зацікавленими у вирішенні конфлікту. Зокрема, під час зустрічі в Берліні учасники нормандської четвірки висунули так званий план Мореля. Документ передбачає проведення певних заходів для розв'язання російсько-українського конфлікту шляхом досягнення спільних домовленостей. План запропонований робочій групі з питань політики Тристоронньої контактної групи французьким дипломатом П'єром Морелем. За інформацією Deutsche Welle, план узгоджений із заступницею держсекретаря США Вікторією Нуланд та держсекретарем МЗС РФ Григорієм Карасінім²⁶.

Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ, спираючись на вищезгаданий план Мореля, забезпечує його реалізацію з метою деескалації ситуації та недопущення можливості перетворення Донбасу на зону замороженого конфлікту. Зокрема, ОБСЄ стала депозитарієм плану Мореля і, у зв'язку з цим, запропонувала такі основні заходи з його реалізації: розпочати відведення танків, гармат до 100 мм та мінометів до 120 мм; повний та безперешкодний доступ ОБСЄ до усіх окупованих районів Донбасу, у тому числі ділянки українсько-російського кордону, яка наразі не контролюється Україною; місія ОБСЄ активно залучатиметься до розмінування територій, які знаходяться у зоні конфлікту, французька та німецька сторони будуть сприяти цьому процесу; довгоочікуване виведення

---

²³ *SShA ozvuchyly v OBSIe fakty porushennia Rosiieiu minskykh uhod*, «Ukrainska pravda», <http://www.pravda.com.ua/news/2014/11/25/7045309/> (доступ 20.12.2015).

²⁴ В. Yaremenko, *Yaremenko: prysutnist misii OBSIe na Donbasi nese zahrozu vyrishenniu konfliktu*, http://espresso.tv/news/2014/10/15/yaremenko_prysutnist_misiyi_obsye_na_donbasi_nese_zahrozu_vyris_hennyu_konflikta (доступ 15.10.2015).

²⁵ К. Becher, *op. cit.* (доступ 9.10.2015).

²⁶ D. Kaniewski, *op. cit.* (доступ 16.10.2015).

іноземних збройних формувань, найманців, важкого озброєння та військової техніки з Донбасу, як це передбачається усіма трьома Мінськими документами; проведення позачергових місцевих виборів виключно на основі законодавства України та стандартів ОБСЄ під моніторингом ОБСЄ; відновлення діяльності міжнародних гуманітарних організацій на окупованій частині Донбасу²⁷.

Окрім своєї безпосередньої діяльності на території нашої держави ОБСЄ прагне сприяти розв'язанню нагальних проблем суспільного розвитку шляхом впровадження різноманітних програм і проектів. Так, проекти ОБСЄ в Україні мають багатоцільовий і різноплановий характер. Упродовж останніх років офіс Організації організував низку проектів у галузі правової реформи, освіти, в сфері прав людини, боротьби з організованою злочинністю, тероризмом та торгівлею людьми, реформування збройних сил, захисту довкілля тощо.

Незважаючи на всю складність ситуації та неоднозначність позицій, що сформувалися про ОБСЄ за останні два роки в контексті війни на Сході України, на думку постійного представника України при міжнародних організаціях у Відні Ігоря Прокопчука, на сьогодні – це найефективніший майданчик для фактично щотижневого обговорення української кризи, і жоден інший міжнародний форум, навіть ООН, не може надати Україні такої можливості заявити про свою позицію²⁸.

За результатами методології матриці SWOT-аналізу виділено сильні та слабкі сторони, можливості та загрози участі України в ОБСЄ. Отож, розглянемо їх детальніше:

Матриця SWOT-аналізу участі України в ОБСЄ

СИЛА (STRENGTH)	СЛАБКІСТЬ (WEAKNESS)
1. Наявність спостерігачів ОБСЄ (СММ ОБСЄ) у зоні АТО (понад 500) ²⁹ та на російських пунктах пропуску українсько-російського державного кордону, які збирають інформацію та інформують про ситуацію з безпекою, встановлюють і доповідають факти, реагуючи на конкретні інциденти, встановлюють контакти і налагоджують діалог на місцях для сприяння нормалізації ситуації та зниження напруженості ³⁰ ;	1. Випадки необ'єктивної оцінки ситуації впродовж російсько-українського конфлікту, в тому числі в підтримку Росії ³¹ ;
2. створення та реалізація спільних проектів в	2. Сумніви депутатів Європарламенту в

²⁷ I. Herashchenko, op. cit. (доступ 10.01.2016).

²⁸ H. Shelest, op. cit. (доступ 23.11.2015).

²⁹ *Zvit pro robotu stanom na 2 hrudnia 2015*, <http://www.osce.org/uk/ukraine-smm/205581?download=true> (доступ 18.12.2015).

³⁰ *Informatsiyni lystok pro vzaiemodiiu OBSLe...* (доступ 20.11.2015).

³¹ *Kto stoyt za obstrelamy...* (доступ 15.12.2015).

Україні у сферах демократизації та належного управління, верховенства права та прав людини, військово-політичній сфері тощо; сприяння запровадження Україною реформ у різних сферах суспільного життя ³² ;	об'єктивності місії ОБСЄ в Україні ³³ ;
3. моніторинг за дотриманням прав людини та свободою ЗМІ в Україні; спостереження за виборчим процесом, що підвищує легітимність виборів в Україні.	3. Посилене російське лобі в місії ОБСЄ в Україні ³⁴ ;
4. моніторинг за дотриманням прав людини та свободою ЗМІ в Україні; спостереження за виборчим процесом, що підвищує легітимність виборів в Україні.	4. За словами виконавчого директора польсько-української фундації РАУСІ Яна П'єксо, причини слабкості чи пасивності такої міжнародної організації, як ОБСЄ, дуже непокоять ³⁵ ;
	5. Передача даних про розташування позицій українських військових у зоні АТО російській стороні ³⁶ .
МОЖЛИВОСТІ (OPPORTUNITIES)	ЗАГРОЗИ (THREATS)
1. Розвиток політичного діалогу та співробітництва у сфері безпеки в усіх її вимірах – військово-політичному, економіко-довкільному та гуманітарному;	1. Можливість розпуску ОБСЄ як організації, яка дискредитувала себе під час виконання своїх обов'язків місією ОБСЄ в Україні ³⁷ .
2. зміцнення потенціалу ОБСЄ як інструменту раннього попередження, запобігання конфліктам, врегулювання кризових та конфліктних ситуацій та пост конфліктного відновлення;	2. Численні випадки фото фіксацій кадрових військових, важкого озброєння та неприкрита діяльність спецслужб Російської Федерації;
3. відновлення дотримання Російською Федерацією основоположних принципів згідно з Гельсінкським заключним актом НБСЄ 1975 р. та зобов'язань в рамках ОБСЄ внаслідок військової агресії на сході України, окупації та анексії АР Крим та м. Севастополь, засудження викрадення та незаконного утримування українських громадян в Росії (Н.Савченко, О.Сенцова та інших);	3. Часткова співпраця співробітників ОБСЄ з бойовиками невизнаних республік ДНР та ЛНР;

³² *Orhanizatsiia z bezpeky i spivrobitnytstva v Yevropi (OBSIe)*, <http://new.mtu.gov.ua/content/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobitnictva-v-evropi-obse.html> (доступ 2.10.2015).

³³ *Sariush-Volskyi sumnivaetsia v obiektyvnosti misii OBSIe v Ukraini*, «Evropeiska pravda», <http://www.eurointegration.com.ua/news/2014/11/13/7027759> (доступ 18.10.2015).

³⁴ *V OBSIe zaiavliaiut, shcho rosiiany v misii na Donbasi – profesionaly*, «Ukrainska pravda», <http://www.prawda.com.ua/news/2014/11/13/7044112> (доступ 27.09.2015).

³⁵ *Rosiiia manipuliuije OBSIe – polskiy ekspert*, «Holos Karpat», <http://goloskarpat.info/power/54b2610491009> (доступ 20.09.2015).

³⁶ *OBSIe u Mariupoli «zlyvalo» dani pozytsii syl ATO*, «Holos Ameryky», http://24tv.ua/golos_ameriki_obsye_u_mariupoli_zlivalo_dani_pozitsiy_syl_ato_n574810 (доступ 18.09.2015).

³⁷ *Voina v Ukrainy. A nuzhna ly myru takaia OBSE (OSCE)?!*, <https://informnapalm.org/4860-vojna-v-ukrayne-nuzhna-ly-myru-takaya-obse-osce> (доступ 15.11.2015).

4. сприяння процесу пошуку моделей мирного врегулювання Придністровського конфлікту;	
5. посилення потенціалу ОБСЄ у боротьбі з транснаціональними викликами та загрозами безпеці (боротьба з проявами тероризму, незаконним обігом наркотиків, організованою злочинністю, протидія загрозам, що надходять з кіберпростору);	
6. подальша розбудова та зміцнення в рамках ОБСЄ діалогу з питань енергетичної безпеки;	
7. розвиток співробітництва між державами-учасниками у сфері захисту навколишнього середовища, протидії торгівлі людьми, просуванню терпимості і недискримінації, утвердженню свободи слова, проблемам національних меншин у міждержавних відносинах.	

Можливості, які отримує наша держава від свого статусу держави-члена ОБСЄ, на нашу думку, були вдало визначені Міністерством закордонних справ України у переліку пріоритетів діяльності нашої держави в Організації з безпеки і співробітництва в Європі. Такі можливості полягають у: зміцненні потенціалу та ефективності ОБСЄ щодо попередження та вирішення міжнародних загроз мирними методами, у тому числі зупинення російської збройної агресії проти України, а також посилення ролі ОБСЄ у вирішенні питань демократизації та забезпечення «м'якої безпеки»³⁸.

До сильних сторін участі України в Організації з безпеки і співробітництва в Європі, безперечно, відноситься посередництво ОБСЄ у вирішенні збройного конфлікту на сході України 2014-2015 рр.. Так, Організація служить важливим посередником та майданчиком для переговорів, що сприяє нормалізації ситуації та зниженню напруженості. Також ОБСЄ надає підтримку впровадженню важливих реформ у різних сферах суспільного життя України.

Отож, ми можемо висновувати про те, що Україні нині є вкрай важливим активізувати її участь у формуванні механізмів європейської колективної безпеки, зокрема, підтримувати ініціативи спрямовані на підвищення клімату довіри та стабільності систем міжнародної безпеки в регіональному розрізі. Важливим є й те, щоб з боку української сторони відстоювалось питання реформування ОБСЄ задля підвищення її дієвості

³⁸ *Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. Uchast Ukrainy v Orhanizatsii Bezpeky ta Spivrobitnytstva u Yevropi (OBSiE)*, <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/osce> (доступ 10.12.2015).

у протистоянні новітнім загрозам і викликам. Неучасть України у європейських інтеграційних процесах в сфері безпеки, означатиме для нашої держави відсутність важелів впливу на систему європейської безпеки загалом. Таким чином, в умовах глобалізації для національної безпеки України є нереальним самостійно протидіяти новітнім загрозам. Оцінюючи ефективність діяльності ОБСЄ на сході України, варто зазначити, що ця структура не надає збройної підтримки і безпосередньо не впливає на співвідношення сил у конфлікті. Основне завдання ОБСЄ – збір інформації, звіт про ситуацію з безпекою та встановлення фактів, зокрема, про конкретні події на місцях. Незважаючи на всі недоліки та зауваження до діяльності ОБСЄ в контексті пошуків шляхів мирного врегулювання ситуації на сході України, ця організація залишається важливою для нашої держави, враховуючи свій унікальний безпечний мандат.

Посилання:

Becher K., «Soft security» with Russia after 11 September, «The International Institute for Strategic Studies», <http://www.iiss.org/publications/russiaregional-perspectives-journal/volume-1-issue-1/soft-security-with-russia-after-11-september>.

Falalaieva V., *Osoblyvosti orhanizatsii ta diialnosti OBSIe v umovakh zahostrennia nevoiennykh zahroz*, «Visnyk Akademii advokatury Ukrainy» 2013, №2 (27), с. 136-145, http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vaau_2013_2_24.pdf.

Herashchenko I., *Sim «ni» ta sim «tak» paryzkoj zustrichi*, «Ukrainska pravda», <http://www.prawda.com.ua/articles/2015/10/5/7083777/>.

Informatsiyni lystok pro vzaiemodiiu OBSIe z Ukrainoiu, <http://www.osce.org/uk/home/125576>.

Kaniewski D., *The Morel Plan: Will Kyiv swallow the bitter pill?*, «Deutsche Welle», <http://www.dw.com/en/the-morel-plan-will-kyiv-swallow-the-bitter-pill/a-18756951>.

Kozhara L., *Ukrainskyi rik OBSIe: ekvator holovuvannia* «Den», http://nbuv.gov.ua/j-pdf/zovsp_2013_7_6.pdf.

Kto stoyt za obstrelamy myrnykh zhytelei Donetska? Kakova rol OBSE?, <https://informnapalm.org/3057-kto-stoyt-za-obstrelamy-myrnyh-zhytelej-donetska-kakova-rol-obse>.

Liashenko O., *Spivrobotnytstvo Ukrainy iz strukturamy OBSIe ta Rady Yevropy* «Etnichna istoriia narodiv Yevropy», http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2000_6_19.pdf.

Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. Uchast Ukrainy v Orhanizatsii Bezpeky ta Spivrobotnytstva u Yevropi (OBSIe), <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/osce>.

Moustakis F., *Soft Security Threats in the New Europe. C. George Marshal European Centre for Security Studies, Managing the Challenges of Soft Security Threats in the 21st Century* «Report of the Conference», 7-9.04.2003.

OBSIe u Mariupoli «zlyvalo» dani pozytsii syl ATO, «Holos Ameryky», http://24tv.ua/golos_ameriki_obsye_u_mariupoli_zlivalo_dani_pozitsiy_sil_ato_n574810.

Orhanizatsiia z bezpeky i spivrobotnytstva v Yevropi (OBSIe), <http://new.mtu.gov.ua/content/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobotnictva-v-evropi-obse.html>.

Parakhonskyi B.O., Yavorska H.M., *Rol OBSIe u formuvanni yevropeiskoho seredovyshcha bezpeky*, «Natsionalna ta mizhnarodna bezpeka: Stratehichni priorityety», http://nbuv.gov.ua/j-pdf/spa_2013_3_16.pdf.

Rosiia manipuliuiie OBSIe – polskyi ekspert, «Holos Karpat», <http://goloskarpat.info/power/54b2610491009>.

Rosiisko-ukrainskyi konflikt:pozytsii ekspertiv, «Natsionalna bezpeka i oborona», http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/ambass_5_6_Ukr_Ros_2014_site_s-3.pdf.

Sariush-Volskyi sumnivaietsia v obiektynosti misii OBSIe v Ukraini, «Ievropeiska pravda», <http://www.eurointegration.com.ua/news/2014/11/13/7027759>.

Shelest H., *OBSIe: rik pid znakom Ukrainy*, «Dzerkalo tyzhnia», http://gazeta.dt.ua/international/obsye-rik-pid-znakom-ukrayini-_html.

Special Monitoring Mission to Ukraine, <http://www.osce.org/ukraine-smm/116879?download=true>.

SShA ozvuchyly v OBSIe fakty porushennia Rosiieiu minskykh uhod, «Ukrainska pravda», <http://www.pravda.com.ua/news/2014/11/25/7045309/>.

Tolstov S., *Diialnist mizhnarodnykh orhanizatsii v Ukraini: zahalni tendentsii ta oriientyry*, «Viche», <http://www.viche.info/journal/4590/>.

V OBSIe zaiavliaiut, shcho rosiiany v misii na Donbasi – profesionaly, «Ukrainska pravda», <http://www.pravda.com.ua/news/2014/11/13/7044112>.

Voina v Ukrainy. A nuzhna ly myru takaia OBSE (OSCE)?!, <https://informnapalm.org/4860-vojna-v-ukrayne-nuzhna-ly-myru-takaya-obse-osce>.

Wendling C., *The Comprehensive Approach to Civil-Military Crisis Management: A Critical Analysis and Perspective*, <http://www.securitymanagementinitiative.org/index>.

Yaremenko B., *Yaremenko: prysutnist misii OBSIe na Donbasi nese zahrozu vyrish enniu konfliktu*, http://espresso.tv/news/2014/10/15/yaremenko_prysutnist_misiyi_obsye_na_donbasi_nese_zahrozu_vyrishennyu_konflikta.

Yevropa vid A do Ia. Dovidnyk z yevropeiskoi intehratsii, ред. V. Vaidenfelda, V. Vesselsa, Lviv 2007.

Zvit pro robotu stanom na 2 hrudnia 2015, <http://www.osce.org/uk/ukraine-smm/205581?download=true>.

SANKCJE WOBEC ROSJI W LATACH 2014-2016

Przyczyną nałożenia sankcji wobec Rosji są działania podjęte przez to państwo względem Ukrainy². Umowa stowarzyszeniowa pomiędzy Ukrainą a Unią Europejską miała zostać podpisana na szczycie Partnerstwa Wschodniego w Wilnie (na Litwie). Podpisanie umowy zostało zawieszono przez prezydenta Ukrainy Wiktora Janukowycza. W listopadzie 2013 r. doszło do rewolucji na „Euromajdanie”, która przyczyniła się do zmiany władzy na Ukrainie oraz skierowania polityki zagranicznej Ukrainy w kierunku bliższej współpracy z Unią Europejską. Wyrazem prowadzenia tej polityki jest umowa stowarzyszeniowa Ukrainy z Unią Europejską, której część polityczna została podpisana 21 marca 2014 r., zaś część handlowa, czyli umowa DCFTA weszła w życie 1 stycznia 2016 r. Jeszcze w 2015 r. Rosja sprzeciwiała się wprowadzeniu umowy, grożąc zastosowaniem ograniczeń w imporcie z Ukrainą. Umowa zakłada pogłębioną współpracę gospodarczą UE z Ukrainą oraz wprowadzenie regulacji prawnych UE na Ukrainie. Założeniem umowy jest przestrzeganie zasad demokratycznych, praw człowieka oraz wprowadzenie odpowiednich reform na Ukrainie. Ukraina wciąż boryka się z bardzo powszechną korupcją, ciągłym kryzysem politycznym oraz trudnościami gospodarczymi.

Rosja w 2014 r. dokonała aneksji Krymu oraz przy wsparciu prorosyjskich separatystów, żołnierzy rosyjskich, a także sprzętu rosyjskiego doprowadziła do destabilizacji wschodniej części Ukrainy. Ze względu na fakt, iż Rosja jest członkiem komitetu stałego Rady Bezpieczeństwa ONZ nie zostały wobec niej nałożone sankcje przez samą organizację, pomimo nieprzestrzegania prawa międzynarodowego. Sankcje zarówno polityczne, jak i ekonomiczne zostały nałożone przez Unię Europejską na Rosję w celu wyegzekwowania porozumienia zawartego w Mińsku (na Białorusi). Porozumienie to zostało zawarte 6 września 2014 r. i w 12 punktach zakładało podjęcie działań wprowadzających pokój oraz m.in. wstrzymanie ognia i wycofanie sprzętu wojskowego. Samozwańcze republiki ludowe Ługańsk oraz Donieck miały pozostać w granicach Ukrainy. Weryfikację respektowania porozumienia miała przeprowadzać OBWE. Działania wojskowe mimo porozumienia były jednak nadal kontynuowane. Przywódcy Ukrainy, Rosji, Francji i Niemiec spotkali się 15 lutego 2015 r. na zaproszenie prezydenta Białorusi – Aleksandra Łukaszenki,

---

¹ mgr Przemysław Fordymacki, Instytut Politologii, Uniwersytet Opolski.

² J. Ćwiek-Karpowicz, S. Secieru, *Sankcje i Rosja*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015.

w celu podpisania porozumienia „Mińsk II”. Porozumienie zakładało m.in. natychmiastowe i pełne wstrzymanie ognia, odsunięcie wojsk w celu utworzenia strefy bezpieczeństwa, wyprowadzenie wojsk do 14 dni od zawieszenia broni, respektowanie nadzoru OBWE, zapewnienie amnestii dla uczestników działań w Doniecku i Ługańsku oraz uwolnienie zakładników i osób przetrzymywanych. Ponadto postulowano przywrócenie pełnej kontroli władz Ukrainy nad granicą państwową, wyprowadzenie jednostek wojskowych innych państw, techniki wojskowej oraz najemników pod nadzorem OBWE. Nielegalne grupy bojowników miały także zostać pozbawione broni³.

Zgodnie z definicją prawa międzynarodowego sankcje są „[...] negatywną reakcją społeczności międzynarodowej, z którą spotyka się państwo naruszające normy prawa międzynarodowego”⁴. Od początku nałożenia sankcji przez Unię Europejską na Rosję, państwa członkowskie prezentowały sprzeczne stanowiska. Przedstawiciele niektórych państw prowadzili działania mające na celu zniesienie sankcji i embarg wobec Rosji. Dyskusji na ten temat oczekiwali chociażby reprezentanci Włoch w grudniu 2015 r. Jako motywację takiego działania prezentowano stanowisko, iż Unia Europejska w trakcie trwania kryzysu z uchodźcami oraz walką z ISIS powinna bliżej współpracować z Rosją. Sankcje wobec Rosji zostały jednogłośnie przedłużone do lipca 2016 r. Ze względu na brak przestrzegania przez Rosję porozumień mińskich, sankcje wobec tego państwa obowiązują nadal (tj. w lutym 2016 r.).

Sankcje ekonomiczne i polityczne UE wobec Rosji

W dniu 31 lipca 2014 r. Unia Europejska nałożyła sankcje na Rosję obejmujące ograniczenia dostępu rosyjskich państwowych instytucji finansowych do unijnych rynków kapitałowych, embargo na handel bronią, zakaz wywozu produktów wojskowych, ograniczenia dostępu do niektórych technologii (m.in. w sektorze ropy naftowej). We wrześniu 2014 r. zgodnie z rozporządzeniem Rady Europejskiej sankcje zostały przedłużone. Na początku grudnia 2014 r. pakiet podległ modyfikacji. Świadczenie usług płatniczych i wystawianie listów gwarancyjnych lub akredytyw stanowiło pomoc finansową i zostało zakazane, jeśli było związane z zasadniczą transakcją handlową objętą zakazem. W przypadku dokonywania płatności za transakcje objęte zakazem banki otrzymały prawo do wstrzymania płatności. Zakaz udzielania finansowania lub pomocy finansowej w odniesieniu do towarów i technologii objął również (choć nie wyłącznie) działania podejmowane przez każdą osobę prawną, podmiot lub organ „na terytorium Unii lub poza nim”. W marcu 2015 r. sankcje zostały

---

³ Treść porozumienia mińskiego, dokumentacja, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1376418,Treść-porozumienia-mińskiego-dokumentacja> (dostęp 10.02.2016).

⁴ R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2004, s. 24.

powiązane z realizacją porozumień mińskich. W czerwcu sankcje zostały przedłużone do 31 stycznia 2016 r., a następnie (ostatecznie) do 31 lipca 2016 r. Sankcje gospodarcze (sektorowe) obejmują:

- ograniczenie dostępu do rynków kapitałowych pierwotnych i wtórnych dla 5 instytucji finansowych o największym udziale własnościowym skarbu państwa w Rosji i ich spółek zależnych utworzonych poza UE, w których spółki te mają pakiet kontrolny oraz 3 głównych rosyjskich firm energetycznych, a także 3 firm o charakterze obronnym,
- zakaz eksportu i importu broni,
- zakaz eksportu podwójnego zastosowania do celów militarnych lub dla użytkowników wojskowych,
- ograniczenie dostępu Rosji do wyszczególnionych poufnych technologii i usług w sektorze naftowym.

W zakresie ogólnym sankcje gospodarcze zostały wprowadzone przez Europejski Bank Inwestycyjny, który zawiesił nowe operacje finansowania inwestycji w Rosji. Zostały wprowadzone także ograniczenia Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju w finansowaniu nowych rosyjskich operacji. Zawieszono część programów współpracy dwustronnej i regionalnej z Rosją⁵.

Sankcje polityczne względem Rosji to m.in. odwołanie szczytu Unia Europejska-Rosja, brak regularnych szczytów dwustronnych organizowanych przez państwa członkowskie, zawieszenie negocjacji na temat wiz dla Rosjan oraz o nowym porozumieniu UE-Rosja. Szczyt G-8 w Soczi z 4 czerwca 2014 r. został odwołany, a w jego miejsce odbył się szczyt G-7 w Brukseli i od tego momentu współpraca kontynuowana jest w ramach siedmiu państw bez Rosji. Państwa członkowskie UE poparły wstrzymanie negocjacji w sprawie przystąpienia Rosji do OECD, a także Międzynarodowej Agencji Energetycznej. Sankcjami (zamrożeniem aktywów oraz zakazem wizowym) zostało objętych 149 osób (w tym 6 osób z bliskiego otoczenia prezydenta Rosji) i 37 podmiotów⁶. Sankcje indywidualne zostały przedłużone 14 września 2015 r. do 15 marca 2016 r.

W odpowiedzi na aneksję Krymu i Sewastopola przez Rosję, UE wprowadziła sankcje względem jej mieszkańców. W 2014 r. wprowadzono ograniczenia gospodarcze, zakaz importu towarów, ograniczenia handlowe i inwestycyjne w niektórych sektorach gospodarki i projektach infrastrukturalnych na Krymie i w Sewastopolu. Następnie zakaz objął również: świadczenie usług turystycznych, całkowity zakaz inwestowania, zakaz eksportu kluczowych towarów w określonych sektorach, w tym urządzeń do

---

⁵ *Commission Guidance note on the implementation of certain provisions of Regulation (EU) No 833/2014 (25.09.2015).*

⁶ *List of persons and entities under EU restrictive measures over the territorial integrity of Ukraine, Council of the European Union (15.09.2015).*

poszukiwania, wydobywania i produkcji ropy naftowej, gazu oraz surowców mineralnych⁷. Środki te zostały przedłużone przez Radę Europejską do 23 czerwca 2016 r.

Skuteczność sankcji

Trudność w określeniu skuteczności sankcji i embarg nałożonych przez UE wobec Rosji jest spowodowana faktem, iż oprócz niej nałożyły je także Stany Zjednoczone, Szwajcaria, Norwegia, Australia, Kanada, Japonia oraz Ukraina. Wszystkie nałożone środki ograniczające mają wpływ na sytuację społeczno-ekonomiczną Rosji w latach 2014-2016⁸. Jak wskazują badania, wymiana handlowa pomiędzy Rosją a państwami zachodnimi uległa obniżeniu. Przyczyniło się to do zmniejszenia wzrostu gospodarczego Rosji⁹. Między 2013 a 2014 r. eksport towarów UE-28 do Rosji spadł o 13,5%. Nastąpił również spadek importu towarów z Rosji o 12,2%¹⁰. Jeżeli przeanalizujemy usługi, to eksport UE-28 względem Rosji wyniósł w 2013 roku 29 mld euro, co stanowiło 1,9% (względem całego eksportu usług) i był na 4 miejscu. Pierwsze miejsce w eksporcie usług z UE-28 zajmują Stany Zjednoczone – 10,5%. Import usług UE-28 z Rosji to 14 mld euro, co stanowiło 1,1%, gdzie dla porównania import z USA wyniósł 148 mld euro, 11,7%¹¹. Analizując powyższe dane możemy zwrócić uwagę na znaczącą różnicę w obrocie towarami i usługami z największymi partnerami handlowymi UE. Gospodarka Rosji od wielu lat opiera się w głównej mierze na zysku z surowców. Obniżenie cen ropy naftowej poprzez zniesienie sankcji wobec Iranu przyczyniło się do pogorszenia sytuacji gospodarczej Rosji. Brak reform gospodarczych, korupcja, niekorzystne wskaźniki demograficzne to tylko niektóre z zagrożeń dla sytuacji społeczno-ekonomicznej kraju. Rozwinięcie współpracy w ramach Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej nie przyniosło dotychczas zamierzonych efektów. Podpisane porozumienia z Chinami nie okazało się na tyle korzystne, by Moskwa mogła nie odczuć sankcji ekonomicznych ze strony państw zachodu. Aktywność wojsk rosyjskich na terenie wschodniej Ukrainy, stosowanie działań militarnych odstrasżających wobec państw NATO, a także zaangażowanie w konflikt w Syrii

---

⁷ *Information Note to EU business operating and/or investing in Crimea/Sevastopol*, Council of the European Union (11.08.2014).

⁸ A. Madej, *Sankcje i kontrsankcje. Przyczyny obecnego kryzysu ekonomicznego w Rosji*, Bezpieczeństwo Narodowe II/2015.

⁹ M. Rosińska-Bukowska, *Wpływ sankcji ekonomicznych na handel międzynarodowy-analiza zmian w wymianie handlowej Unia Europejska-Rosja*, w: *Studia i prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego*, nr 41, t. 1, Szczecin 2015, s. 192-195.

¹⁰ *Dane statystyczne, Międzynarodowy handel towarami*, Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/International_trade_in_goods#Main_global_players_for_international_trade (dostęp 12.02.2016).

¹¹ *Dane statystyczne, Międzynarodowy handel usługami*, Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/International_trade_in_services (dostęp 12.02.2016).

przyczynia się do wzrostu nakładów na obronność i działania wojenne, a co z tym jest związane wzrostem deficytu państwa.

Jak wynika z danych OECD, sankcje zmniejszyły inwestycje, konsumpcje krajową oraz import. Spadek wartości rubla przyczynił się do dwucyfrowej inflacji i zmniejszenia dochodów głównie wśród najuboższych obywateli¹². W 2016 r. można już określić na podstawie danych gospodarczych, iż sankcje w głównej mierze przyczyniły się do złej sytuacji społeczno-gospodarczej w Rosji¹³. PKB tego państwa w 2015 r. spadło o 2,2%. Zgodnie z prognozami MFW Rosja pozostanie w recesji także w 2016 r.¹⁴. Bank Światowy podkreśla w swoim raporcie złe wyniki społeczno-gospodarcze Rosji i niepewną sytuację gospodarczą ściśle związaną z nieprzewidywalną sytuacją geopolityczną, sankcjami oraz obniżeniem cen surowców. Przyczynia się to do obniżenia inwestycji w sektorze prywatnym, popytu konsumpcyjnego oraz spadku płacy realnej (przez pierwsze 6 miesięcy 2015 r. spadek sięgnął 8,5%), a także wzrostu stopy ubóstwa z poziomu 13,1% (I połowa 2014 r.) do 15,1% (I połowa 2015 r.)¹⁵.

Warto w tym miejscu ocenić, jakie działania podejmuje rząd w Moskwie w celu zapobieżenia skutkom kryzysu. Została zmniejszona liczba urzędników w sektorze państwowym oraz obniżono wysokość wynagrodzeń w administracji. Jednakże są to działania jedynie prowizoryczne, ponieważ wprowadzenie embarg na żywność z państw zachodnich, przełożyło się jeszcze bardziej na wzrost cen podstawowych produktów w Rosji. Pobudzono własny przemysł (choćby mięsny, owocowy czy mleczarski) jednak proces zastąpienia produktów importowanych krajowymi trwa dłuższy okres. W obronie przed sankcjami premier Dmitrij Miedwiediew groził państwom zachodnim wstrzymaniem możliwości lotów w strefie powietrznej Rosji. Informował również o powrocie do okresu „zimnej wojny”. Zwiększenie eksportu względem Rosji nastąpiło ze strony m.in. Białorusi, Kazachstanu, Egiptu i Chile. Stany Zjednoczone ograniczyły sankcje wobec Kuby, co pozwala im na osiągnięcie bliższej współpracy po prawie pięćdziesięcioletnim okresie izolacji. UE ograniczyła sankcje względem reżimu Aleksandra Łukaszenki licząc na nowe oblicze współpracy polityczno-gospodarczej. Obecnie część towarów jest dostarczana do Rosji za pośrednictwem Białorusi, która korzysta na tranzycie produktów.

---

¹² *Russian Federation - Economic forecast summary (November 2015)*, OECD,

<http://www.oecd.org/economy/russian-federation-economic-forecast-summary.htm> (dostęp 10.02.2015).

¹³ O. Sharov, *Economy of the EU: Sanctions against Russia and their reverse effect*, "Journal of European Economy" 2015, vol. 14, No 2, p. 165-176.

¹⁴ *Subdued Demand, Diminished Prospects*, World Economic Outlook, January 2016, IMF, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/update/01/> (dostęp 5.02.2016).

¹⁵ *Russia Economic Report*, The World Bank, <http://www.worldbank.org/en/country/russia/overview> (dostęp 5.02.2016).

Jeszcze w maju 2014 r. prezydent Władimir Putin na Forum Ekonomicznym w Strasburgu informował, że sankcje gospodarcze nie przynoszą zamierzonych efektów i będą się wiązały z efektem bumerangu wobec państw zachodnich. Państwa zachodnie nie ucierpiały w znaczący sposób z powodu nałożenia embargu przez Rosję. Główny ciężar kontrsanekcji rosyjskich dotyczył konkretnych branż nastawionych na wymianę handlową z Rosją¹⁶. Jak wynika z dotychczas opracowanych badań, państwa zachodnie w szybkim tempie znalazły nowe rynki zbytu, czy to poprzez zwiększenie produkcji na rynek własny, czy to w ramach UE, bądź eksportując towary do innych państw na rynku światowym.

Opinia publiczna o sankcjach

Nałożenie sankcji na Rosję, pod wpływem jej działań wobec Ukrainy, było związane z poparciem społecznym tej decyzji w państwach zachodnich. W celu lepszego określenia skuteczności sankcji należy przytoczyć wyniki badań opinii publicznej przeprowadzonych wśród społeczeństwa rosyjskiego. Poniżej omówiono wyniki badania przeprowadzonego na zlecenie Instytutu Spraw Publicznych i Bertelsmann Stiftung w Rosji, po zawarciu porozumienia Mińsk II, ale jeszcze przed zamordowaniem rosyjskiego działacza opozycji Borysa Nemcowa. Badanie w Rosji zostało przeprowadzone przez Centrum Lewady (20-24 lutego 2015 r.) na reprezentatywnej grupie 1600 dorosłych Rosjan metodą face to face. Wyniki ankiet wskazują, że rosyjskie społeczeństwo odczuwa dotkliwość nałożenia sankcji – stwierdziło tak 82% badanych. Zdaniem 35% ankietowanych sankcje przyczyniły się do znacznego, a w opinii 47% – do nieznacznego pogorszenia sytuacji w Rosji. Mimo widocznej inflacji, 12% Rosjan uważa, iż sankcje nie mają wpływu na stan rosyjskiej gospodarki. Odpowiedzi „trudno powiedzieć” udzieliło 6% badanych. Inaczej wyglądają odpowiedzi wśród samych mieszkańców Moskwy. Zdaniem 51% z nich, sankcje doprowadziły do znacznego pogorszenia się sytuacji w kraju. W badaniu opinii publicznej 43% moskwičan uznało, iż skutkiem sankcji jest nieznaczne pogorszenie sytuacji w kraju. W odpowiedzi na sankcje państw zachodu Rosja wprowadziła kontrsanekcje. Zdaniem 44% respondentów sankcje szkodzą równocześnie obu stronom w takim samym stopniu. Według opinii 33% Rosjan biorących udział w badaniu, sankcje szkodzą głównie państwom zachodu. Jedynie 12% badanych uważa, iż sankcje nałożone na państwa zachodu szkodzą głównie Rosji. Analizując powyższe wyniki można stwierdzić, iż zarówno

---

¹⁶ M. Rosińska-Bukowska, *Wpływ sankcji ekonomicznych...* s. 192-195.

sankcje nałożone na Rosję, jak i kontrsankcje nałożone przez Rosję są odczuwane przez społeczeństwo rosyjskie¹⁷.

Podsumowanie

Wpływ sankcji gospodarczych i politycznych jest trudny do określenia. Na pogarszającą się sytuację gospodarczą Rosji wpływ miał brak wcześniej dokonanych reform, uzależnienie gospodarki od sprzedaży surowców, ograniczonej wymiany handlowej na światowych rynkach, brak współpracy w ramach OECD i nierespektowanie zasad wolnego handlu WTO. Bank Światowy wskazuje, iż perspektywa fiskalna w Rosji w latach 2016-2017 jest bardzo niepewna, w oczekiwaniu na nowe środki z prywatyzacji i konsolidacji wydatków¹⁸. Rosja w odpowiedzi na pogarszającą się sytuację gospodarczą kraju wprowadziła program ratunkowy wart 2,3 bln rubli (35 mld dolarów)¹⁹. Ograniczenie współpracy gospodarczej z państwami zachodnimi oraz z Ukrainą wymusza na Rosji poszukiwanie nowych rynków zbytu, nie tylko w ramach Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej. Perspektywą jest wejście w życie porozumienia pomiędzy Rosją a Arabią Saudyjską odnośnie zamrożenia produkcji ropy na poziomie ze stycznia 2016 r. (negocjacje mają trwać do marca br.). Rosja jest największym dostawcą gazu na rynku europejskim i odpowiada za blisko 30% jego dostaw. W styczniu zużycie krajowe tego surowca wzrosło o 2,7% w porównaniu do zeszłego roku. Zniesienie sankcji względem Iranu zwiększyło ilość dostępnej na rynkach ropy naftowej, co przełożyło się na jej cenę. Niska cena ropy naftowej jest dla Rosji znaczącym spadkiem osiąganego dochodu. Kolejną kwestią jest obniżenie do siedemnastoletniego minimum ceny gazu ziemnego na światowych rynkach, co uderza bezpośrednio w rosyjską gospodarkę. Rezerwy państwa kurczą się, ceny towarów i usług rosną. Podstawowe produkty żywnościowe dla ludności drożeją, a wartość waluty jest bardzo niska. Konflikt ukraińsko-rosyjski i wprowadzane wzajemnie sankcje oraz embarga, bądź ich znoszenie, zmieniają sytuację geopolityczną na całym globie. Wprowadzenie sankcji gospodarczych i politycznych spowodowało obniżenie wskaźników wymiany handlowej, a także poziomu życia społeczeństwa. Jak wynika z badań opinii publicznej w Rosji, działania te są przez społeczeństwo odczuwane. Premier Węgier Wiktor Orban zapowiedział, iż sankcje nie będą automatycznie przedłużone względem Rosji i zaznaczył, iż

---

¹⁷ J. Kucharczyk, Ł. Łada, Ł. Wenerski, *Razem czy osobno? Polacy, Niemcy i Rosjanie o kryzysie rosyjsko-ukraińskim*, Instytut Spraw Publicznych and Bertelsmann Stiftung, Warszawa 2015, s. 39-41.

¹⁸ 35 mld dol. na ratunek gospodarce. Rosja ogłasza plan antykryzysowy, "Forbes", <http://www.forbes.pl/35-mld-dol-na-ratunek-gospodarce-rosja-oglasza-plan-antykryzysowy,artykuly,189187,1,1.html> (28.01.2015); Russia's PM signs multibillion dollar anti-crisis plan, "Russia Today", <https://www.rt.com/business/226943-russia-anti-crisis-plan/> (dostęp 28.01.2015).

¹⁹ *Russia Monthly Economic Developments*, The World Bank, <http://www.worldbank.org/en/country/russia/brief/monthly-economic-developments> (dostęp 9.02.2016).

należy przed podjęciem decyzji dokładnie przeanalizować realizację porozumień mińskich. Ostatnio przez Węgry został przyznany rosyjskiemu Rosatomowi kontrakt na budowę nowych reaktorów w elektrowni atomowej. Bardzo duże znaczenie geostrategiczne będzie miała decyzja szczytu NATO w Warszawie i zgoda na umieszczenie broni defensywnej w Środkowej Europie. Zachowanie Rosji oraz dotychczasowe wypowiedzi Premiera Miedwiediewa powinny być czynnikiem mającym wpływ na dalsze podtrzymywanie sankcji wobec Rosji. W momencie trwania sankcji, rozmowy nad budową gazociągu Nord Stream II pomiędzy Rosją a Niemcami, godzą w interesy UE jako całości (a także Ukrainy). Działanie takie potwierdza jedynie hipotezę, iż nieprzestrzeganie prawa międzynarodowego staje się wtedy słuszne, gdy jest ku temu interes polityczny. Przeczy to również zasadzie skutecznego egzekwowania porozumień, których brak respektowania był przyczyną nałożenia sankcji. Decyzję na temat dalszego stosowania sankcji należy pogłębić o analizę szefa NATO na Europę, który zakłada, iż napływający uchodźcy do Europy m.in. z Syrii mogą być do tego zmuszani np. działaniami militarnymi Rosji w tym państwie. Działania te miałyby powodować strach i zagrożenie bezpieczeństwa syryjskiej ludności.

Bibliografia:

35 mld dol. na ratunek gospodarce. Rosja ogłasza plan anty kryzysowy, "Forbes", <http://www.forbes.pl/35-mld-dol-na-ratunek-gospodarce-rosja-oglasza-plan-anty-kryzysowy,artykuly,189187,1,1.html>.

Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2004.

Commission Guidance note on the implementation of certain provisions of Regulation (EU) No 833/2014.

Ćwiek-Karpowicz J., Secieru S., *Sankcje i Rosja*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015.

Dane statystyczne, Międzynarodowy handel towarami, Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/International_trade_in_goods#Main_global_players_for_international_trade.

Dane statystyczne, Międzynarodowy handel usługami, Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/International_trade_in_services.

Information Note to EU business operating and/or investing in Crimea/Sevastopol, Council of the European Union.

Kucharczyk J., Łada Ł., Wenerski Ł., *Razem czy osobno? Polacy, Niemcy i Rosjanie o kryzysie rosyjsko-ukraińskim*, Instytut Spraw Publicznych and Bertelsmann Stiftung, Warszawa 2015.

List of persons and entities under EU restrictive measures over the territorial integrity of Ukraine, Council of the European Union.

Madaj A., *Sankcje i kontr sankcje. Przyczyny obecnego kryzysu ekonomicznego w Rosji*, Bezpieczeństwo Narodowe II/2015.

Rosińska-Bukowska M., *Wpływ sankcji ekonomicznych na handel międzynarodowy-analiza zmian w wymianie handlowej Unia Europejska-Rosja*, w: *Studia i prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego*, nr 41, t. 1, Szczecin 2015.

Russia Economic Report, The World Bank, <http://www.worldbank.org/en/country/russia/overview>.

Russia Monthly Economic Developments, The World Bank, <http://www.worldbank.org/en/country/russia/brief/monthly-economic-developments>.

Russia's PM signs multibillion dollar anti-crisis plan, "Russia Today", <https://www.rt.com/business/226943-russia-anti-crisis-plan/>.

Russian Federation - Economic forecast summary (November 2015), OECD, <http://www.oecd.org/economy/russian-federation-economic-forecast-summary.htm>.

Sharov O., *Economy of the EU: Sanctions against Russia and their reverse effect*, "Journal of European Economy" 2015, vol. 14, No 2, p. 165-176.

Subdued Demand, Diminished Prospects, World Economic Outlook, January 2016, IMF, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/update/01/>.

Treść porozumienia mińskiego, dokumentacja, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1376418,Treść-porozumienia-mińskiego-dokumentacja>.

KRYZYS UKRAIŃSKI I JEGO ZNACZENIE DLA BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO REPUBLIKI LITEWSKIEJ

Geneza konfliktu na Ukrainie sięga 2013 roku, gdy w listopadzie Jurij Łucenko zaapelował do partii opozycyjnych, aby domagały się podpisania przez rząd w Kijowie układu stowarzyszeniowego z Unią Europejską. W tym celu 24 listopada zorganizowano proeuropejski wiec. Kilka dni przed szczytem Partnerstwa Wschodniego w Wilnie, władze w Kijowie oświadczyły, że wycofują się z planów podpisania umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską, która miała być pierwszym etapem w stronę eurointegracji Ukrainy. Społeczeństwo ukraińskie poczuło się oszukane przez władzę i w ramach protestu zaczęło organizować antyrządowe demonstracje na centralnym placu Kijowa – placu Niepodległości. Wśród protestujących pojawili się przywódcy partii opozycyjnych na Ukrainie m.in. Witalij Kliczko z partii Udar czy obecny premier Ukrainy Arsenij Jaceniuk z ugrupowania Batkiwszczyna². Od tego momentu rozpoczęły się cykliczne demonstracje. Zgodnie z nieoficjalnymi danymi, 24 listopada 2013 roku na ulice Kijowa wyszło około 100 tysięcy protestujących. W tym czasie opozycja rządowa domagała się skrócenia kadencji parlamentu i rozpisania przyspieszonych wyborów. Wszystko po to, aby Ukraina podpisała umowę stowarzyszeniową z UE.

W przeddzień szczytu w Wilnie protesty na ulicach Kijowa ucichły. Obywatele wierzyli, że władza ich posłucha i jednak podpisze umowę z UE. Na Majdanie pojawiali się sporadycznie zagraniczni działacze polityczni i uczestnicy kijowskiej narady OBWE. Ich obecność spowodowała niezadowolenie ze strony prezydenta Wiktora Janukowycza. Jego zdaniem była to próba ingerencji państw zachodnich w sprawy wewnętrzne Ukrainy³.

Trzeci szczyt Partnerstwa Wschodniego odbył się w Wilnie w dniach 28-29 listopada. W jego trakcie parafowano z Mołdawią i Gruzją umowy stowarzyszeniowe. Gruzja zgodziła się na uczestniczenie w unijnych misjach kryzysowych, a Azerbejdżan podpisał porozumienie o ułatwieniach wizowych dla obywateli państw UE.

Tak jak wcześniej zapowiadano nie doszło do podpisania umowy stowarzyszeniowej Ukrainy i UE. Mimo to, prezydent Janukowycz będąc pod

---

¹ mgr Andrzej Jurkun, Instytut Nauk Politycznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

² F. Felsztynski, M. Stanczew, *Trzecia wojna światowa? Bitwa o Ukrainę*, Poznań 2015, s. 193.

³ Tamże, s. 195.

naciskiem Moskwy bezskutecznie próbował przekonać unijnych przedstawicieli o europejskim kursie Ukrainy⁴.

Kulminacyjnym momentem wywierania presji na Kijów przez Putina było wprowadzenie w połowie sierpnia embargo na towary eksportowane z Ukrainy do Rosji. Tym samym Moskwa wysłała wyraźny sygnał, że podpisanie umowy stowarzyszeniowej z UE, spowoduje zatrzymanie eksportu ukraińskich produktów do Rosji, co stanowiło blisko 1/3 całego eksportowanego za granicę towaru. Byłby to cios dla ukraińskiej gospodarki, mając na uwadze trudną sytuację gospodarczą naszego wschodniego sąsiada. Od 2012 roku na Ukrainie spadało PKB, średnio 1 procent rocznie. Ponadto na 2014 rok przypadł okres spłaty blisko 18 milionów dolarów długu zagranicznego. Powyższe czynniki spowodowały, że decyzje polityczne dotyczące losów Ukrainy nie zapadały w Kijowie, a w Moskwie⁵.

Decyzja Janukowycza spotkała się z ogromnym niezadowoleniem społecznym na Ukrainie. Rozpoczęły się masowe protesty na Majdanie, w trakcie których demonstrujący domagali się natychmiastowego ustąpienia prezydenta ze stanowiska. Od tego momentu rozpoczęły się regularne walki pomiędzy protestującymi a milicją wspieraną przez wyspecjalizowane jednostki „Berkut” oraz jak się później okazało, przez rosyjskich snajperów⁶.

Najczarniejszy w historii ukraińskiego Majdanu okazał się 20 lutego 2014 roku, tego dnia na ulicach Kijowa zginęło 75 demonstrantów. Dzień później w celu rozwiązania kryzysu politycznego na Ukrainie i powstrzymania dalszego rozlewu krwi odbyły się rozmowy pomiędzy Janukowyczem, a przywódcami opozycji z Jaceniukiem, Kliczką i Tiahnybokiem na czele. Rozmowy odbyły się przy udziale zagranicznych mediatorów z Niemiec, Polski, Francji i Rosji. Przedstawicielem Polski był ówczesny minister spraw zagranicznych Radosław Sikorski. Tego dnia doszło do porozumienia między stronami konfliktu, w praktyce było jednak ono tylko symboliczne. Demonstrujący na Majdanie nie byli zadowoleni z wyników politycznych rozmów. W dalszym ciągu domagali się dymisji Janukowycza, rozwiązania ukraińskiego parlamentu oraz ukarania szefów resortów, którzy wyrazili zgodę na otwarcie ognia do protestujących na Majdanie Ukraińców.

W rezultacie, w nocy z 21 na 22 lutego oddziały Samoobrony Majdanu i Prawego Sektora opanowały dzielnicę rządową Kijowa. Do dymisji podał się

---

⁴ R. Sadowski, *Szczyt w Wilnie: bez przelomu w Partnerstwie Wschodnim*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-12-04/szczyt-w-wilnie-bez-przelomu-w-partnerstwie-wschodnim> (dostęp 19.02.2016).

⁵ S. Kardaś, W. Konończuk, *Mińsk 2 – kruchy rozejm zamiast trwałego pokoju*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-02-12/minsk-2-kruchy-rozejm-zamiast-trwalogo-pokoju> (dostęp 15.02.2016).

⁶ T. Bielecki, *W Donbasie słychać strzały*, http://wyborcza.pl/1,75477,17754693,W_Donbasie_slychac_st_rzaly.html (dostęp 15.02.2016).

przewodniczący Rady Najwyższej Ukrainy – Wołodimir Rybak oraz część parlamentarzystów. Parlament podjął uchwałę o odsunięciu od władzy Wiktora Janukowycza oraz o uwolnieniu Julii Tymoszenko ze szpitala w kolonii karnej w Charkowie. Powrócono również do Konstytucji z 2004 roku, a obowiązki szefa państwa przejął Ołeksandr Turczynow. Sam Janukowycz w obawie przed wymiarem sprawiedliwości uciekł z terytorium Ukrainy. Wiele wskazuje, że obecnie znajduje się na terytorium Federacji Rosyjskiej⁷.

Wydarzenia na Majdanie w Kijowie doprowadziły do zmiany elit rządzących na Ukrainie. Ogromne wrażenie na ukraińskiej publiczności zrobiło otwarcie rezydencji byłego prezydenta Janukowycza i pokazanie luksusów w jakich żył w dobie kryzysu gospodarczego kraju. Ponadto w wielu regionach, szczególnie w centralnych obwodach kraju, zaczęto masowo usuwać pomniki Lenina.

Odmienne podejście do przeprowadzanych reform mieli mieszkańcy Krymu. Zgodnie z danymi pochodzącymi z 2001 roku, region ten zamieszkiwany był w ponad 50% przez Rosjan. Ukraińcy stanowili tam blisko 25% populacji⁸.

Krym jest strategicznym miejscem dla polityki bezpieczeństwa Putina. Poza stacjonującą na tym obszarze flotą czarnomorską, znajdowało się tam ogółem około 4600 obiektów infrastruktury wojskowej. Ponadto Krym jest bogaty w złoża ropy naftowej i gazu. Dlatego tylko kwestią czasu była agresja rosyjska na Krym w obliczu zmiany rządów w Kijowie. Już 27 lutego 2014 roku napastnicy w nieoznakowanych mundurach (tzw. zielone ludziki) zajęli parlament Autonomicznej Republiki Krymu, doprowadzając do odwołania tamtejszych władz i przeprowadzenia referendum w sprawie przyłączenia tych terenów do Federacji Rosyjskiej. Dopiero po aneksji Krymu do Federacji Rosyjskiej Putin oficjalnie przyznał, że jego wojska wspierały lokalne siły w tym rejonie w celu ochrony mniejszości rosyjskiej⁹.

Kolejnym krokiem w destabilizacji Ukrainy był wybuch wojny na terenach wschodnich obwodów: donieckiego i ługańskiego. Rozpoczęty w kwietniu 2014 roku konflikt poprzedzony był prorosyjskimi demonstracjami na terenach wschodniej Ukrainy. Celem separatystów wspieranych przez rosyjskie wojska było stworzenie autonomii dla wschodnich obwodów Ukrainy, co *de facto* miało stanowić przyłączenie ich pod zwierzchnictwo Federacji Rosyjskiej. W kwietniu i w maju 2014 roku proklamowano powstanie dwóch republik ludowych: donieckiej i Ługańskiej, natomiast już 24 maja ogłoszono ich zjednoczenie i powstanie Federacyjnej Republiki Noworosji.

---

⁷ Tamże.

⁸ *About number and composition population of Autonomous Republic of Crimea by data All-Ukrainian population census*, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/Crimea> (17.02.2016).

⁹ T.A. Olszański, *Koniec reżimu Janukowycza*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-02-26/koniec-rezimu-janukowycza> (dostęp 18.02.2016).

Do dnia dzisiejszego nie jest znana do końca liczba ofiar konfliktu na Ukrainie, zgodnie z danymi pochodzącymi z raportu Urzędu Wysokiego Komisarza ONZ ds. Praw Człowieka (UNHCHR), w czasie rocznych walk zginęło ponad 6 tysięcy osób, a blisko 16 tysięcy zostało rannych. Nie jest znana liczba poległych żołnierzy rosyjskich, ponieważ Kreml w dalszym ciągu milczy na ten temat¹⁰.

Oficjalnie konflikt na wschodzie Ukrainy zakończył się porozumieniem podpisanym w Mińsku 12 lutego 2015 roku. Jego głównym celem było wypełnienie poprzednich porozumień również zawartych w białoruskiej stolicy we wrześniu 2014 roku. Na jego mocy obie strony zadeklarowały zawieszenie broni, wycofanie ciężkiego sprzętu i obcokrajowych formacji wojskowych. Ukraina musiała zgodzić się na uznanie specjalnego statusu rejonów obwodu donieckiego i Ługańskiego¹¹. Niestety pomimo podpisanego porozumienia na wschodzie Ukrainy dalej dochodzi do incydentów z udziałem separatystów i ukraińskich wojsk¹².

Destabilizacja Europy Środkowo-Wschodniej spowodowana rosyjską interwencją zbrojną na Ukrainie i aneksją Krymu stanowi ogromny test dla wszystkich organizacji międzynarodowych stojących na straży bezpieczeństwa w Europie. W odpowiedzi UE nałożyła pakiet sankcji gospodarczych na Rosję. Ich celem jest destabilizacja moskiewskiej gospodarki. Należy jednak pamiętać, że w dobie kryzysu migracyjnego w Europie, coraz częściej słychać głosy o ich zniesieniu, co pozwoli Putinowi wrócić na arenę międzynarodową jako silny gracz.

Bezpieczeństwo narodowe Republiki Litewskiej

Rosyjska agresja na Ukrainę poważnie osłabiła poczucie bezpieczeństwa wielu państw Europy Środkowo-Wschodniej. Zarówno Litwa, Łotwa, Estonia, jak i Polska w sierpniu 2014 roku potępiły działania Rosji, uznając je za jawną agresję na Ukrainę.

Republika Litewska jest najliczniejsza pod względem ludności wśród państw bałtyckich. Zgodnie z danymi pochodzącymi ze spisu powszechnego w 2011 roku, Litwę zamieszkuje blisko 3 mln ludności. Również pod względem narodowościowym Litwa jest najbardziej jednolita. Największą mniejszość w tamtym regionie stanowią Polacy, a następnie Rosjanie. Ogół mniejszości

---

¹⁰ W. Konończuk, *Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie: przyczyny i implikacje*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-11-27/ukraina-rezygnuje-zpodpisania-umowystowarzyszeniowej-w-wilnie> (dostęp 19.02.2016).

¹¹ *Francuski dyplomata: Na Majdanie wśród snajperów byli rosyjscy agenci*, <http://www.wprost.pl/ar/506977/Francuski-dyplomata-Na-Majdanie-wsrod-snajperow-byli-rosyjscy-agenci/> (dostęp 18.02.2016).

¹² M. Mikulska, *Rok od inwazji "zielonych ludzików" na Krym*, <http://www.rp.pl/artukul/1182504-Rok-od-inwazji--zielonych-ludzikow--na-Krym.html#ap-1> (dostęp 18.02.2016).

narodowych na Litwie stanowi około 15%. Dla porównania na Łotwie i w Estonii ich odsetek wynosi odpowiednio 30% i 40%¹³.

To właśnie dość duży odsetek mniejszości narodowych, w tym także rosyjskiej, wzbudza obawy władz w Wilnie. Poważnym problemem naszego wschodniego sąsiada jest jego geopolityczne położenie. Rząd w Wilnie obawia się czarnego scenariusza ataku konwencjonalnego ze strony Rosji w celu utworzenia lądowego korytarza łączącego Białoruś z Obwodem Kaliningradzkim. Obecnie jest to teren tranzytowy dla surowców energetycznych obu państw. Obwód Kaliningrad jest najbardziej zmilitaryzowanym obszarem w tej części Europy, stanowiąc bezpośrednie zagrożenie dla całej reszty regionu. W 2014 roku Putin wysłał na tereny Kaliningradu Iskandery zdolne do przenoszenia głowic jądrowych. W tym samym roku Rosja jednostronnie zawiesiła umowę z 2001 roku z Litwą o wzajemnej notyfikacji i inspekcji migracji wojsk.

Na obszarze Obwodu Kaliningradzkiego stacjonuje Flota Bałtycka licząca 3,5 tysiąca marynarzy i ponad 50 okrętów wodnych. Szacuje się, że na tym terenie obecnie służbę pełni około 12 tysięcy rosyjskich żołnierzy¹⁴.

Wzrost napięcia między państwami zachodnimi a Rosją, militaryzacja Obwodu Kaliningradzkiego oraz ekspansjonizm Putina powoduje, że Wilno zmienia swoją politykę bezpieczeństwa. W 2015 roku Sejmas Republiki Litewskiej zatwierdził budżet obronny, uchwalając wydatki w tym sektorze w kwocie blisko 425 mln euro, co stanowi wzrost w stosunku do ubiegłorocznego budżetu o 32%. Kwota ta stanowi 1,11 % PKB Litwy. Obecnie pieniądze zostały przeznaczone na zakup pocisków przeciwlotniczych Grom w Polsce i przeciwpancernych Javelin w Stanach Zjednoczonych. Ponadto w perspektywie do 2020 roku zostaną zwiększone nakłady na zbrojenie do 2% PKB¹⁵. Ponadto litewskie Ministerstwo Obrony Narodowej (MON) zapowiedziało utworzenie sił szybkiego reagowania, które mają składać się z dwóch batalionów gotowych do operacji wojskowych w ciągu dwóch godzin. Obecnie kontyngent liczy 800 żołnierzy, docelowo ich liczba ma wzrosnąć do 2,5 tysiąca. Na Litwie przywrócono powszechny pobór do wojska na okres 5 lat. Jest to odpowiedź na krytyczny brak żołnierzy w tym kraju. Obecnie siły zbrojne Litwy liczą 8 tysięcy żołnierzy zawodowych, zaś w wyniku powszechnego poboru wojskowego, ich liczba ma wzrastać corocznie o blisko 500 wojskowych.

---

¹³ *Obwód Kaliningradzki i Krym czyli ufortyfikowane twierdze Rosji*, <http://oaspl.org/2016/01/28/obwod-kaliningradzki-i-krym-czyli-ufortyfikowane-twierdze-rosji/> (dostęp 20.02.2016).

¹⁴ W.T Modzelewski, *Europejskie bezpieczeństwo energetyczne we współczesnych stosunkach polsko – litewskich*, w: *Unia Europejska na początku XXI wieku*, red. W. Tomaszewski, M. Chelminiak, Olsztyn 2009.

¹⁵ *Jak się zachować w razie rosyjskiego ataku? Litewski rząd wydał specjalny poradnik*, <http://swiat.newsweek.pl/wojna-z-rosja-rzad-litwy-radzi-jak-sie-zachowac-w-razie-ataku-,artykuly,354633,1.html> (dostęp 20.02.2016).

Litewski MON wydaje również broszurę przygotowaną dla społeczeństwa litewskiego. Wydawana ulotka ma na celu przygotować Litwinów do ewentualnej wojny hybrydowej z Rosją oraz innych sytuacji ekstremalnych. Poradnik jest dostępny w wersji elektronicznej na stronie litewskiego MON, a w wersji papierowej ma trafić do szkół, bibliotek, urzędów i organizacji pozarządowych¹⁶. Rząd w Wilnie poszukuje również partnerów militarnych w regionie. W 2015 roku zapadła decyzja o powstaniu trójnarodowej brygady LITPOLUKRBRIG. Ma ona liczyć 4,5 tysiąca żołnierzy z Polski, Litwy i Ukrainy. Jej celem jest zacieśnienie regionalnej współpracy wojskowej. Brygada ma osiągnąć pełną gotowość bojową w 2016 roku¹⁷.

Rosja widząc zwiększenie wydatków Litwy na swoją obronę oraz zacieśnienie współpracy militarnej w regionie, stara się wywrzeć presję przez wszelkie dostępne sposoby. W 2014 roku zapowiedziała przywrócenie przez rosyjski wymiar sprawiedliwości odpowiedzialności karnej Litwinów, którzy zdezerterowali z Armii Czerwonej po odzyskaniu niepodległości przez Litwę. Dlatego litewskie służby bezpieczeństwa odradzają obywatelom swojego kraju, których dotyczy ta sprawa, wyjazd do Rosji, ponieważ grozi im wieloletnie więzienie. We wrześniu tego samego roku rosyjski statek przejął siłą litewski trawler łowiący kraby w strefie międzynarodowej i odholował go do Murmańska¹⁸.

Według litewskiego Departamentu Bezpieczeństwa Państwa w 2014 roku z Republiki Litewskiej wydano trzech rosyjskich szpiegów m. in. konsula generalnego Rosji w Kłajpedzie Władimira Małygina. Moskiewscy szpiedzy zbierają dane dotyczące zwiększania bezpieczeństwa energetycznego Litwy. Ich aktywność wzrosła po interwencji rosyjskiej na Ukrainie¹⁹. Nie bez powodu sprawy energetyczne naszego sąsiada są w kręgu zainteresowania Putina. Republika Litewska dąży do kompleksowej integracji narodowych systemów energetycznych z systemami energetycznymi UE w jeden rynek energetyczny Europy. W tym celu Litwa uczestniczy w projekcie budowy polsko-litewskiego mostu energetycznego, którego celem jest połączenie systemów energetycznych obu państw. Jest to kluczowy element dla domknięcia tzw. *pierścienia energetycznego* pomiędzy krajami nadbałtyckimi. W praktyce działanie mostu

---

¹⁶ A. Kubik, „Na naszych oczach tworzy się historia” – umowa gazowa Polska – Litwa, <http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,19027528,podpisano-umowe-o-gazociagu-polska-litwa-przerwie-energetyczna.html#ixzz40pAj5uxi> (dostęp 20.02.2016).

¹⁷ Polska, Litwa i Ukraina stworzą wspólną brygadę wojskową, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1238263,Polska-Litwa-i-Ukraina-stworza-wspolna-brygade-wojskowa> (dostęp 20.02.2016).

¹⁸ Litewski kontrwywiad ostrzega: Rosja znów ściga za odmowę służby w Armii Radzieckiej, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/litewski-kontrwywiad-ostrzegarosja-znow-sciga-za-odmowe-sluzby-w-armii-radzieckiej,466238.html> (dostęp 20.02.2016).

¹⁹ Litwa: Rosjanie szpiegują nas coraz agresywniej, <http://swiat.newsweek.pl/litwa-rosjanie-nasilili-wnas-dzialalnosc-szpiegowska,artykuly,360088,1.html> (dostęp 20.02.2016).

ma zapewnić wsparcie energetyczne w przypadku awarii zasilania w Polsce, bądź u naszego wschodniego sąsiada²⁰. Most energetyczny jest szczególnie istotny z perspektywy państw nadbałtyckich. Dzięki niemu mają one szansę na uniezależnienie się od Federacji Rosyjskiej, która jest monopolistą w tej części Europy. Litwa przystępując do struktur Unii Europejskiej zobowiązała się zamknąć 2 bloki typu czarnobylskiego elektrowni atomowej w Igalinie w 2009 roku. Tym samym nie tylko Litwa, ale też Łotwa i Estonia uniezależniły się od dostaw surowcowych z Rosji. Alternatywą jest budowa nowej elektrowni o nazwie Wisagińska Elektrownia Atomowa w 2022 roku. Udziały w tej budowie mają objąć przedsiębiorstwa z Litwy, Estonii i Polski²¹. Most energetyczny Polska-Litwa z Ełku do Alytusa liczy 154 km: 113 km po stronie polskiej i 51 po litewskiej. Szacowana wartość budowy mostu energetycznego oscyluje w granicach 1,7 mld zł. Pierwszy etap inwestycji zakończył się w styczniu tego roku. Litwa, aby zwiększyć zasoby energetyczne swojego państwa, jak i całego regionu nadbałtyckiego uruchomiła kolejny most – ze Szwecją. Podmorski kabel energetyczny o długości ponad 450 kilometrów pozwoli na przesyłanie energii elektrycznej między Szwecją a Litwą z maksymalną mocą 700 MW. Pierwsze oznaki wsparcia energetycznego naszego państwa dzięki powstałym mostom energetycznym mogliśmy odczuć w styczniu tego roku, kiedy to dostępne moce rezerwowe w Polsce spadły poniżej 10 procent. Importowaliśmy wtedy energię nie tylko ze Szwecji, ale również z Litwy. W przyszłości planowe jest stałe połączenie obu mostów²².

To niejedyna inicjatywa współpracy Warszawy i Wilna w dziedzinie energetyki. W październiku 2015 roku oba państwa podpisały umowę na powstanie polsko-litewskiego gazociągu. Będzie on miał łączną długość 534 kilometrów. Początkowo będzie nim można przesyłać z Polski na Litwę 2,4 miliarda metrów sześciennych gazu rocznie, a z Litwy do Polski – do 1 miliarda metrów sześciennych. W przyszłości połączenie to ma uzupełnić gazociąg Balticconnector między Estonią a Finlandią. Tym samym powstanie gazowy pierścień państw nadbałtyckich należących do UE²³.

Litwa jest pionierem w kruszeniu monopolu Gazpromu w naszym regionie. W styczniu 2015 roku opinii publicznej został zaprezentowany pływający litewski terminal LNG – Independence w Kłajpedze. Jest to specjalny statek z instalacjami do magazynowania, przeladunku i gazyfikacji gazu skroplonego.

---

²⁰ *Polsko-litewski most energetyczny uruchomiony*, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1557587.Polskolitewski-most-energetyczny-uruchomiony> (dostęp 20.02.2016).

²¹ *Litwa: Rosjanie szpiegują nas coraz agresywniej*, <http://swiat.newsweek.pl/litwa-rosjanie-nasilili-uznas-dzialalnosc-szpiegowska,artykuly,360088,1.html>, s. 53-62 (dostęp 20.02.2016).

²² B. Derski, *Kabel ze Szwecji zwiększy nasze bezpieczeństwo*, <http://wysokienapiecie.pl/sieci/1257-litpol-link-nordbalt-uruchomienie-moce-2016> (dostęp 20.02.2016).

²³ Tamże (dostęp 20.02.2016).

Zdaniem litewskich władz terminal będzie pokrywał blisko 90% zapotrzebowania na gaz 3 krajów nadbałtyckich. Tym samym terminal może przyczynić się do wynegocjowania ze stroną rosyjską niższych cen gazu i z pewnością przyczyni się do zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego nie tylko Litwy, ale całego regionu państw nadbałtyckich²⁴.

Powyższa analiza pokazuje, że Litwa w dobie zagrożenia ze strony Rosji zmienia swoje podejście do spraw polityki bezpieczeństwa. Wydarzenia na wschodzie Ukrainy oraz imperialistyczna polityka Władimira Putina pokazały, że państwa Europy Środkowo-Wschodniej pomimo członkostwa w strukturach NATO i UE muszą zwiększyć swoją rolę w zabezpieczeniu własnych interesów. Litwa idąc w tym kierunku stawia w dużej mierze na bezpieczeństwo energetyczne oraz militarne, jednocześnie współpracując z państwami regionu.

Bibliografia:

About number and composition population of Autonomous Republic of Crimea by data All-Ukrainian population census,

<http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/Crimea>.

Bielecki T., *W Donbasie slychać strzały*, http://wyborcza.pl/1,75477,17754693,W_Donbasie_slychac_strzaly.html.

Derski B., *Kabel ze Szwecji zwiększy nasze bezpieczeństwo*, <http://wysokienapiecie.pl/sieci/1257-litpol-link-nordbalt-uruchomienie-moce-2016>.

Felsztynski F., Stanczew M., *Trzecia wojna światowa? Bitwa o Ukrainę*, Poznań 2015.

Francuski dyplomata: Na Majdanie wśród snajperów byli rosyjscy agenci, <http://www.wprost.pl/ar/506977/Francuski-dyplomata-Na-Majdanie-wsrod-snajperow-byli-rosyjscy-agenci/>.

Jak się zachować w razie rosyjskiego ataku? Litewski rząd wydał specjalny poradnik, <http://swiat.newsweek.pl/wojna-z-rosja-rzad-litwy-radzi-jak-sie-zachowac-w-razie-ataku-,artykuly,354633,1.html>.

Kardaś S., Konończuk W., *Mińsk 2 – kruchy rozejm zamiast trwałego pokoju*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-02-12/minsk-2-kruchy-rozejm-zamiast-trwalego-pokoju>.

Konończuk W., *Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie: przyczyny i implikacje*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-11-27/ukraina-rezygnuje-zpodpisania-umowystowarzyszeniowej-w-wilnie>.

Kubik A., *„Na naszych oczach tworzy się historia” – umowa gazowa Polska – Litwa*, <http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,19027528,podpisano-umowe-o-gazociagu-polska-litwa-przerwie-energetyczna.html#ixzz40pAj5uxi>.

Litewski kontrwywiad ostrzega: Rosja znów ściga za odmowę służby w Armii Radzieckiej <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiate,2/litewski-kontrwywiad-ostrzegarosja-znow-sciga-za-odmowe-sluzby-w-armii-radzieckiej,466238.html>.

Litwa: Rosjanie szpiegują nas coraz agresywniej, <http://swiat.newsweek.pl/litwa-rosjanie-nasilili-u-nas-dzialalnosc-szpiegowska,artykuly,360088,1.html>.

---

²⁴ P. Maciążek, *Litewski terminal LNG rozpoczyna działalność handlową*,

<http://energetyka.defence24.pl/175157,litewski-terminal-lng-rozpoczyna-dzialalnosc-handlowa> (dostęp 19.02.2016).

Litwa: Rosjanie szpiegują nas coraz agresywniej, <http://swiat.newsweek.pl/litwa-rosjanie-nasilili-u-nas-dzialalnosc-szpiegowska,artykuly,360088,1.html>.

Maciążek P., *Litewski terminal LNG rozpoczyna działalność handlową*, <http://energetyka.defence24.pl/175157,litewski-terminal-lng-rozpoczyna-dzialalnosc-handlowa>.

Mikulska M., *Rok od inwazji "zielonych ludzików" na Krym*, <http://www.rp.pl/artykul/1182504-Rok-od-inwazji--zielonych-ludzikow--na-Krym.html#ap-1>.

Modzelewski, W.T., *Europejskie bezpieczeństwo energetyczne we współczesnych stosunkach polsko – litewskich*, w: *Unia Europejska na początku XXI wieku*, red. W. Tomaszewski, M. Chełminiak, Olsztyn 2009.

Obwód Kaliningradzki i Krym czyli ufortyfikowane twierdze Rosji, <http://oaspl.org/2016/01/28/obwod-kaliningradzki-i-krym-czyli-ufortyfikowane-twierdze-rosji/>.

Olszański T.A., *Koniec reżimu Janukowycza*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-02-26/koniec-rezimu-janukowycza>.

Polska, Litwa i Ukraina stworzą wspólną brygadę wojskową, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1238263,Polska-Litwa-i-Ukraina-stworza-wspolna-brygade-wojskowa>.

Polsko-litewski most energetyczny uruchomiony, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1557587,Polskolitewski-most-energetyczny-uruchomiony>.

Sadowski R., *Szczyt w Wilnie: bez przełomu w Partnerstwie Wschodnim*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-12-04/szczyt-w-wilnie-bez-przelomu-w-partnerstwie-wschodnim>.

MIĘDZYNARODOWE INSTRUMENTY OCHRONY UCHODźCÓW Z UKRAINY

Aneksja Półwyspu Krymskiego przez Rosję w marcu 2014 roku oraz rozpoczęcie walk na wschodzie Ukrainy przyczyniły się bezpośrednio do zwiększenia liczby osób przybywających z Ukrainy do Polski, a w konsekwencji również do innych państw członkowskich Unii Europejskiej. Potocznie oraz podczas oficjalnych wystąpień polskich polityków, przyjęło się określać te osoby mianem uchodźców. Zastosowanie takiej terminologii w danym przypadku jest nieprawidłowe i może wprowadzać w błąd społeczność międzynarodową oraz obywateli polskich.

Biorąc pod uwagę, że co do zasady, wyrażenie zgody przez państwo na wjazd i popyt na jego terytorium cudzoziemca lub bezpaństwowca należy do jego wyłącznych kompetencji, każde państwo jest uprawnione do określenia warunków, spełnienie których umożliwi tym osobom przebywanie na jego terenie. Inaczej sytuacja wygląda w przypadku ochrony międzynarodowej, co do której zobowiązania państw, w tym również Polski, są określone w umowach międzynarodowych (Konwencja dotycząca statusu uchodźców z 28 lipca 1951 r., dalej: Konwencja Genewska z 1951 r.) lub w poszczególnych aktach prawa wtórnego Unii Europejskiej (Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/95/UE z 13 grudnia 2011², dalej: Dyrektywa PE i Rady 2011/95/UE).

Zgodnie z Konwencją Genewską z 1951 r., uchodźcą jest osoba, która na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem, i nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa, albo która nie ma żadnego obywatelstwa i znajdując się na skutek podobnych zdarzeń, poza państwem swojego dawnego stałego zamieszkania nie może lub nie chce z powodu tych obaw powrócić do tego państwa³. W art. 1 Konwencji Genewskiej zamieszczono jednak klauzule wyłączające, które ograniczają zakres podmiotowy instytucji uchodźstwa. Status uchodźcy w świetle postanowień Konwencji nie mogą uzyskać osoby, które

---

¹ dr Vita Zagórowska, Instytut Prawa Międzynarodowego, Uniwersytet Warszawski.

² *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/95/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako beneficjentów ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz zakresu udzielanej ochrony.*

³ *Konwencja dotycząca statusu uchodźców*, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. Dz.U. 1991 nr 119 poz. 515, art. 1A.

aktualnie korzystają z ochrony lub pomocy organów lub agencji Narodów Zjednoczonych innych niż Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców, lub są uważane przez właściwe władze państwa, w którym te osoby się osiedliły, za mające prawa i obowiązki związane z posiadaniem obywatelstwa tego państwa, albo w stosunku do których istnieją poważne podstawy, aby sądzić, że dokonały zbrodni przeciwko pokojowi, zbrodni wojennej lub zbrodni przeciwko ludzkości, dokonały poważnej zbrodni o charakterze niepolitycznym poza państwem, które ich przyjęło, przed uznaniem za uchodźców lub są winni czynów sprzecznych z celami i zasadami Narodów Zjednoczonych. Na podstawie tych postanowień Ukraińcy pochodzący z Krymu lub ze wschodniej części Ukrainy, gdzie toczy się konflikt zbrojny, mogły by uzyskać status uchodźcy w państwach europejskich będących stronami wspomnianej Konwencji. W danej sytuacji wyjątek stanowiłyby jednak osoby, w stosunku do których istniały poważne podstawy do stwierdzenia popełnienia przez nich zbrodni międzynarodowych, ponieważ w świetle prawa międzynarodowego⁴ i prawa ukraińskiego⁵, przestępstwa te nie podlegają przedawnieniu.

Podobnie ustawodawca Unii Europejskiej przy określeniu uchodźcy powołuje się na postanowienia Konwencji Genewskiej z 1951 r. Co więcej, w oparciu o wspomnianą wcześniej Dyrektywę PE i Rady 2011/95/UE zobowiązuje państwa członkowskie także do zagwarantowania w ramach ochrony międzynarodowej, ochrony uzupełniającej obywatelowi państwa trzeciego lub bezpaństwowcowi, który nie kwalifikuje się do uznania go za uchodźcę, lecz co do którego wykazano zasadnie, że jeśli wróci do swojego kraju pochodzenia, a w przypadku bezpaństwowca – do państwa swojego dawnego miejsca zwykłego pobytu, może mu rzeczywiście grozić poważna krzywda. Biorąc pod uwagę, że przez poważną krzywdę należy rozumieć karę śmierci lub egzekucję; tortury lub niehumanitarne bądź poniżające traktowanie, jak również karanie wnioskodawcy w kraju jego pochodzenia; poważne indywidualne zagrożenie życia lub fizycznej integralności osoby cywilnej wynikające z masowej przemocy w sytuacjach międzynarodowych lub wewnętrznych konfliktów zbrojnych⁶, można było by stwierdzić, że Ukraińcy zamieszkujący na ogarniętym konfliktem zbrojnym wchodzie Ukrainy lub Krymie mogą spełniać wymogi uznania ich za osoby kwalifikujące się do otrzymania ochrony uzupełniającej, jeżeli z tego powodu było zagrożone ich życie lub integralność fizyczna. W tym przypadku trudności mogłyby się pojawiać przy stwierdzeniu, że konflikt zbrojny na wschodzie Ukrainy jest konfliktem o charakterze

---

⁴ *Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego*, sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r., Dz.U. 2003 nr 78 poz. 708.

⁵ *Ст. 437-439 в зв'язку з застосуванням ст. 49 Кримінального Кодексу України*, (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131).

⁶ *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/95/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. ...*, art. 15.

międzynarodowym, czyli toczącym się między Ukrainą a Rosją, uwzględniając przy tym przynależność separatystów do rosyjskich sił zbrojnych zgodnie z art. 43 I Protokołu Dodatkowego do Konwencji Genewskich z 1949 r.⁷, czy nie międzynarodowym, czyli toczącym się między Ukrainą a separatystami. Głębsza analiza art. 15 pozwala wysnuć wniosek, że przy określeniu poważnej krzywdy, decydujące znaczenie ma stwierdzenie poważnego indywidualnego zagrożenia życia lub fizycznej integralności osoby cywilnej wynikające z masowej przemocy w sytuacjach konfliktów zbrojnych. Natomiast określenie charakteru konfliktu zbrojnego w danym wypadku ma znaczenie drugorzędne.

Analiza warunków udzielenia ochrony międzynarodowej w prawie unijnym, wymaga również zwrócenia uwagi na podmioty dopuszczające się prześladowania lub wyrządzające poważną krzywdę, a także na powody prześladowania, zaistnienie których umożliwiają danej osobie złożenie wniosku o nadanie statusu uchodźcy. W pierwszym przypadku, należy odnieść się do art. 6 Dyrektywy PE i Rady 2011/95/UE, zgodnie z którym podmiotami dopuszczającymi się prześladowania lub wyrządzającymi poważną krzywdę mogą być państwo, partie lub organizacje kontrolujące państwo lub znaczną część jego terytorium, a także podmioty niepubliczne, jeśli można wykazać, że państwo, partie lub organizacje, w tym organizacje międzynarodowe, nie mogą lub nie chcą udzielić ochrony przed prześladowaniem lub poważną krzywdą. W przypadku Ukrainy, zarówno w jej wschodniej części, jak i na Krymie, istnieje kilka różnych podmiotów, które od 2014 roku dopuszczały się prześladowań wobec ludności zamieszkującej tamte obszary. Po aneksji Krymu przez Federację Rosyjską, władze rosyjskie stosowały tortury w stosunku do Tatarów krymskich oraz Ukraińców, którzy występowali przeciwko przyłączeniu Krymu do Rosji. Podobne akty prześladowania można zauważyć na wschodzie Ukrainy, a mianowicie dokonywane przez przedstawicieli zarówno Donieckiej, jak i Ługańskiej Republiki Ludowej, czyli organizacje kontrolujące część terytorium ukraińskiego⁸.

Ocenę powodów prześladowania, należy zacząć od przedstawienia istoty aktu prześladowania. W świetle art. 9 Dyrektywy, aby czyn mógł zostać uznany za akt prześladowania w rozumieniu art.1 lit. A Konwencji Genewskiej z 1951 r., musi on być na tyle poważny pod względem swojej istoty lub powtarzalności, by stanowić poważne naruszenie podstawowych praw człowieka, w szczególności praw niederegowalnych wymienionych w art. 15 ust. 2 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Jak już wcześniej

---

⁷ Zgodnie z art. 43 I Protokołu Dodatkowego do Konwencji Genewskich z 1949 r.: „Siły zbrojne strony konfliktu składają się ze wszystkich uzbrojonych i zorganizowanych sił, grup i oddziałów, które podlegają dowództwu odpowiedzialnemu przed tą stroną za postępowanie jego podwładnych, choćby ta strona była reprezentowana przez rząd lub władzenie uznane przez stronęprzeciwną”.

⁸ *Raport roczny Amnesty International 2014/15, Sytuacja praw człowieka na świecie*, 2015, s. 132-136.

zaznaczono, jednym z warunków nadania osobie statusu uchodźcy, jest jej uzasadniona obawa przed prześladowaniem z takich powodów, jak rasa, religia, narodowość, przekonania polityczne lub przynależność do szczególnej grupy społecznej. W sprawie Ukraińców pochodzących ze wschodu Ukrainy i Krymu, za podstawę nadania im statusu uchodźcy należało by uznać obawę przed prześladowaniami, odpowiednio ze strony separatystów oraz państwa rosyjskiego, głównie ze względu na narodowość oraz przekonania polityczne. W tym wypadku pojęcie narodowości ma szerokie znaczenie i nie ogranicza się do obywatelstwa lub jego braku, lecz obejmuje w szczególności przynależność do grupy określonej przez swoją kulturową, etniczną lub językową tożsamość, swoje wspólne korzenie geograficzne lub polityczne lub przez swoje powiązanie z mieszkańcami innego państwa. Takie rozumienie narodowości pozwala uwzględnić w trakcie procedury uchodźczej również Tatarów krymskich, którzy od chwili aneksji Krymu są prześladowani przez władze rosyjskie ze względu na posiadanie odrębnej tożsamości narodowej. Z kolei pojęcie opinii politycznej obejmuje w szczególności posiadanie opinii, idei lub przekonania w kwestii dotyczącej podmiotów potencjalnie dopuszczających się prześladowania oraz ich polityki lub metod, bez względu na to, czy wnioskodawca działał zgodnie z tą opinią, ideą lub tym przekonaniem.

Biorąc powyższe pod uwagę, można byłoby wysnuć stwierdzenie, że obywatele ukraińscy spełniają powyższe wymogi i mogą domagać się uznania ich za uchodźców lub osób potrzebujących ochrony uzupełniającej w państwach członkowskich Unii Europejskiej, w tym także w Polsce. Dodatkowo, w prawie międzynarodowym istnieje zasada *non-refoulement*, zgodnie z którą państwo nie może wydalić lub zawrócić uchodźcy do granicy terytoriów, gdzie jego życiu lub wolności zagrażałoby niebezpieczeństwo ze względu na jego rasę, religię, obywatelstwo, przynależność do określonej grupy społecznej lub przekonania polityczne. W przypadku potencjalnych uchodźców z Ukrainy niewątpliwie realnym było istniejące ze strony separatystów niebezpieczeństwo ze względu na przynależność Ukraińców do ukraińskojęzycznej grupy oraz proukraińskie, a nie prorosyjskie przekonania polityczne.

Jednak w trakcie postępowania uchodźczego urzędnicy w państwach członkowskich Unii Europejskiej, decyzje tego typu podejmują nie tylko na podstawie Konwencji Genewskiej z 1951 r., ale także biorąc pod uwagę postanowienia Dyrektywy PE i Rady 2011/95/UE. Art. 8 omawianej Dyrektywy zawiera dodatkowy wymóg, spełnienie którego będzie podstawą odmowy udzielenia wnioskodawcy ochrony międzynarodowej. Państwa członkowskie mogą stwierdzić, że wnioskodawca nie potrzebuje ochrony międzynarodowej, jeśli na części terytorium kraju pochodzenia: nie zachodzi uzasadniona obawa, że będzie on prześladowany, lub nie istnieje realne niebezpieczeństwo, że

doświadczy on poważnej krzywdy lub ma on dostęp do ochrony przed prześladowaniem lub poważną krzywdą albo może bezpiecznie i legalnie pojechać i uzyskać wstęp do tej części kraju oraz można racjonalnie oczekiwać, że może on się tam osiedlić.

Wśród podmiotów udzielających ochrony przed prześladowaniem lub poważną krzywdą, Dyrektywa PE i Rady 2011/95/UE wymienia państwo oraz strony lub organizacje, w tym organizacje międzynarodowe, kontrolujące państwo lub znaczną część jego terytorium. Postanowienia te mają zastosowanie w przypadku sytuacji na Ukrainie, gdyż konfliktem zbrojnym jest objęta jedynie część terytorium na wschodzie państwa ukraińskiego. Podobnie jest z okupacją, której Rosja dokonała jedynie w stosunku do Autonomicznej Republiki Krymu. Nielegalna zmiana statusu tych obszarów przyczyniła się przede wszystkim do zwiększenia przesiedleńców wewnętrznych, poszukujących schronienia w zachodniej i centralnej Ukrainie. Według danych władz ukraińskich z 2014 r., we wrześniu tegoż roku zarejestrowano 275 tys. uchodźców wewnętrznych, a w październiku – już 417 tys. Wzrost liczby uchodźców był spowodowany nie tylko intensyfikacją konfliktu na wschodzie Ukrainy, ale też tym, że o wiele sprawniej działały procedury rejestracyjne. W miastach, do których najczęściej kierowały się uchodźcy, uruchamiano punkty rejestracyjne przekazujące władzom państwowym informacje o liczbie osób potrzebujących pomocy humanitarnej. Dodatkowo władze ukraińskie przyjęły szereg regulacji przewidujących pomoc osobom wewnątrznie przesiedlonym, do których zaliczyć należy ustawę Ukrainy z dnia 1.04.2014 r. o zapewnieniu praw i wolności obywateli na tymczasowo okupowanym terytorium Ukrainy⁹, uchwałę rządu z 1.10.2014 r. w sprawie przyznania comiesięcznej pomocy celowej skierowanej do osób, które przenoszą się z czasowo okupowanego terytorium Ukrainy i obszarów Operacji Antyterrorystycznej, na pokrycie kosztów utrzymania, w tym czynszu oraz opłat komunalnych¹⁰ czy ustawę z 20.10.2014 r. o zagwarantowaniu praw i wolności uchodźcom wewnętrznym¹¹. Przez cały czas władze w Kijowie były wspierane m.in. przez Międzynarodową Organizację ds. Migracji oraz Urząd Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców. Na tej podstawie można stwierdzić, że zarówno państwo ukraińskie, jak i pozostałe organizacje, dostarczają w wystarczającym stopniu pomoc osobom wewnątrznie przesiedlonym, a zatem nie ma podstaw aby te osoby

---

⁹ Закон України Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 26, ст.892).

¹⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 505 Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг.

¹¹ Закон України Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 1, ст.1).

mogły ubiegać się o nadanie statusu uchodźcy w którymkolwiek z państw członkowskich Unii Europejskiej.

Mimo ograniczeń, które Unia Europejska nakłada na Polskę w zakresie postępowania uchodźczego, w prawie polskim istnieje dodatkowa możliwość udzielenia pomocy cudzoziemcowi w postaci azylu, który polega na zapewnieniu mu ochrony w razie konieczności oraz gdy przemawia za tym ważny interes Rzeczypospolitej Polskiej¹². Instytucja azylu terytorialnego wynika z prawa międzynarodowego, a w szczególności z art. 14 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r., zgodnie z którym każdy człowiek ma prawo ubiegać się o azyl i korzystać z niego w innym kraju w razie prześladowania. Podobnie w uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1967 r. Deklaracji w sprawie azylu terytorialnego, uznano go za akt humanitarny, solidarny i pożądany w demokratycznym państwie. Przyjmuje się, że prawo do azylu jest prawem człowieka, niemniej jednak to państwo każdorazowo decyduje o tym czy udzieli schronienia prześladowanemu ze względów politycznych, naukowych czy religijnych. Ustawodawca polski określając warunki udzielenia cudzoziemcowi azylu na terytorium Polski wymienił m.in. „ważny interes Rzeczypospolitej Polski”. Pojęcie to ma charakter typowej klauzuli generalnej, ponieważ nie zostało zdefiniowane w żadnym akcie normatywnym i nadaje azylowi terytorialnemu w Polsce wymiar polityczny¹³. W przypadku Ukraińców, którzy poszukiwali ochrony przed prześladowaniami ze względów politycznych zastosowanie procedury azylowej przez władze polskie byłoby uzasadnione, gdyby Polska uznała, że za nadaniem azylu Ukraińcom przemawia „ważny interes Rzeczypospolitej Polski”. Decyzja taka jednak nie została podjęta.

Oznacza to, że co do zasady, Ukraińcy nie mogą być uznani za beneficjentów ochrony międzynarodowej w państwach członkowskich Unii Europejskiej, w tym także w Polsce ze względu na możliwość uzyskania ochrony na pozostałej części terytorium Ukrainy, które nie znajduje się pod okupacją państwa rosyjskiego oraz na którym nie toczy się konflikt zbrojny.

W przypadku Polski w okresie między 1.01-30.06.2015 r. jedynie dwie osoby otrzymały decyzje o nadaniu im ochrony uzupełniającej oraz żadna nie została uznana za uchodźcę.

Powyższe rozważania pozwalają stwierdzić, że przyjeżdżający do Polski Ukraińcy w świetle regulacji unijnych są migrantami, czyli osobami, które dobrowolnie opuszczają swój kraj pochodzenia w celu prowadzenia działalności gospodarczej lub podjęcia pracy w państwie polskim, a nie uchodźcami.

---

¹² Ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polski z 13 czerwca 2003 r., Dz.U.2012.0.680, art. 90.

¹³ Kuczma P., *Prawo cudzoziemca do ubiegania się o udzielenie azylu terytorialnego*, w: *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014, s. 290.

Potwierdzeniem tego są dane statystyczne podane przez Urząd ds. Cudzoziemców. W 2014 r. zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony uzyskało 17103 osoby, w 2015 r. – 35213 osób. Z kolei zezwolenie na osiedlenie się w 2014 r. wydano 3 484 osobom, a w 2015 – 6380. Określenie statusu Ukraińców w Polsce ma istotne znaczenie ponieważ osoby ubiegające się o status uchodźcy mogą być objęte pomocą społeczną udzielaną przez Urząd do spraw Cudzoziemców w trakcie postępowania, a także korzystać ze świadczeń pomocy społecznej po uzyskaniu ochrony na takich samych warunkach jak obywatele polscy jeżeli zamieszkują i przebywają na terytorium Polski. Ponadto cudzoziemcy, którzy posiadają status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą są uprawnieni do połączenia się z rodziną, występując z wnioskiem do wojewody o udzielenie prawa do zamieszkania w Polsce członkom jego rodziny przebywającym poza granicami Polski. Od 30 sierpnia 2014 r. członkowie rodziny osób objętych ochroną, którzy otrzymali zezwolenie na pobyt czasowy w ramach prawa do łączenia rodzin, są także uprawnieni do korzystania ze świadczeń z pomocy społecznej¹⁴. Z kolei Ukraińcy posiadający w Polsce kartę tymczasowego lub stałego pobytu pracują, studiują i płacą podatki, lecz nie korzystają z pomocy socjalnej, czego mogli by się domagać w razie wnioskowania o nadanie im statusu uchodźcy. Oznacza to, że w przypadku Polski napływ Ukraińców w latach 2014-2015 nie obciąża budżetu państwa, a wręcz przeciwnie – wzbogaca go.

Bibliografia:

Закон України Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 1, ст.1).

Закон України Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 26, ст.892).

Ст. 437-439 в зв'язку з застосуванням ст. 49 Кримінального Кодексу України, (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131).

Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 505 Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг.

Białas J., Domańska B., Górczyńska M., Jaźwińska M., Łysienia M., Ostaszewska-Żuk E., Szczepanik M., Witko D., *Cudzoziemcy w Polsce, podręcznik dla funkcjonariuszy publicznych*, red. M. Łysienia, Warszawa 2015.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/95/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako beneficjentów ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu

---

¹⁴ J. Białas, B. Domańska, M. Górczyńska, M. Jaźwińska, M. Łysienia, E. Ostaszewska-Żuk, M. Szczepanik, D. Witko, *Cudzoziemcy w Polsce, podręcznik dla funkcjonariuszy publicznych*, red. M. Łysienia, Warszawa 2015, s. 82-84.

uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz zakresu udzielanej ochrony.

Konwencja dotycząca statusu uchodźców, Genewa 28 lipca 1951 r., Dz.U. 1991 nr 119 poz. 515.

Kuczma P., Prawo cudzoziemca do ubiegania się o udzielenie azylu terytorialnego, w: Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014.

Raport roczny Amnesty International 2014/15, Sytuacja praw człowieka na świecie, 2015.

Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, Rzym 17 lipca 1998 r., Dz.U. 2003 nr 78 poz. 708.

Ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polski z 13 czerwca 2003 r., Dz.U.2012.0.680.

TRANSFORMACJA

Oleh Jamelnycki¹
Lesia Dorosz²

MOBILIZACYJNE CZYNNIKI AKTYWNOŚCI POLITYCZNEJ OBYWATELI UKRAINY: METODOLOGIA I NARZĘDZIA BADAWCZE

Zmiany społeczne, które zaczęły się na Ukrainie po listopadzie 2013 roku, przyniosły potwierdzenie ogromnego kryzysu systemu politycznego i braku jego efektywności, w tym również kryzysu władzy państwowej jako podstawowego elementu systemu. Doprowadziły one również do aktywizacji procesów samoorganizacji obywatelskiej. Chodzi tu o tzw. mobilizację społeczeństwa obywatelskiego, którego przedstawiciele (w formie instytucjonalnej i nieinstytucjonalnej) wymagają wprowadzenia zmian w polityce państwa, w tym również transformacji „machiny” państwowej w celu osiągnięcia zdolności, które pozwolą zapewnić prawa i wolności człowieka i obywatela. Dziś społeczeństwo obywatelskie na Ukrainie uaktywniło się, a jego podstawowe siły (pojedyncze jednostki, grupy i organizacje) skupione są na realizacji zadań na rzecz rozwoju państwa, na rozwiązaniu jego problemów politycznych, społecznych, gospodarczych, wojskowych i innych.

Wiadomo, że niedemokratyczne systemy polityczne wspierają poddańczą kulturę polityczną, która polega na tym, że społeczeństwo, mając świadomość istnienia władzy centralnej, nie wykazuje jednak aktywnych postaw i nastawione jest na podporządkowanie się decyzjom politycznym różnych ośrodków władzy. Władza autorytarna nie znosi sprzeciwu i wymaga bezwzględnego posłuszeństwa i pokory. Społeczeństwo demokratyczne, które zależy od inicjatywy i zaangażowania obywateli, wymaga natomiast potwierdzenia politycznej kultury zaangażowania i uczestnictwa, którą ono bezpośrednio kształtuje³. Zdaniem O. Czemszyt, demokracja jest w pierwszej kolejności stanem systemu politycznego, w którym zaspokajanie potrzeb jest funkcją uczestnictwa i zaangażowania politycznego, a dopiero w drugiej kolejności – właściwością systemu politycznego⁴. Dlatego dzisiaj chodzi nie tyle o zminimalizowanie, ile o optymalizację zaangażowania politycznego, jego legalizację i instytucjonalizację jako podstawowych problemów demokratyzacji

---

¹ mgr Oleh Jamelnycki, Katedra Politologii i Stosunków Międzynarodowych, Uniwersytet Narodowy „Politechnika Lwowska”.

² dr Lesia Dorosz, Katedra Politologii i Stosunków Międzynarodowych, Uniwersytet Narodowy „Politechnika Lwowska”.

³ *Osnovy demokracji*, red. A. Kolodii, Kyiv 2004, <http://political-studies.com/?p=20> (dostęp 20.12.2015).

⁴ O. Chemshyt, *Uchast u politychnomu zhytti za demokratychnykh umov: postanovka problemy*, „Naukovi pratsi MAUP. Aktualni pytannia politolohii” 2003, nr 5, s. 61.

społeczeństwa, szczególnie ukraińskiego. Jeśli chodzi o wywieranie przez obywateli wpływu na procesy polityczne, cechą charakterystyczną społeczeństwa ukraińskiego jest tzw. „deficyt demokracji”, polegający na niskim poziomie uczestnictwa politycznego obywateli, ograniczeniu lub braku możliwości wywierania przez ostatnich wpływu na podejmowanie decyzji politycznych i na procesy formowania organów władzy państwowej oraz na braku w organach państwowych skutecznego mechanizmu artykulacji interesów etc.⁵.

Całkowite wyłączenie lub częściowe ograniczenie udziału obywateli w zarządzaniu politycznym jest absolutnie nieuzasadnione ze względu na perspektywę dalszego rozwoju Ukrainy jako demokratycznego państwa prawa oraz sprawnie i skutecznie funkcjonującego społeczeństwa obywatelskiego. Należy jednak zaznaczyć, że obecny poziom zaangażowania obywateli w procesy polityczne nie jest jeszcze wystarczający. W związku z powyższym, rozwiązanie problemu tzw. mobilizacji politycznej obywateli oraz poszukiwanie czynników jej aktywizacji w procesach społecznych stają się szczególnie aktualne.

Koncepcje, zasady teoretyczne i metodologiczne badań procesów mobilizacji politycznej, przedstawione zostały w licznych publikacjach naukowych, których autorami są naukowcy zagraniczni i rosyjscy, jak np., K. Deutsch, P. Sztompka, R. Dalton, S. Uszakowa, D. Honczarow, J. Iljiczewa, A. Miskiewicz. Opracowania naukowe pozwalają rozpatrywać procesy mobilizacji politycznej jako ważny element procesów demokratyzacji i modernizacji systemu politycznego oraz zmiany jego organizacji instytucjonalnej poprzez wypracowanie nowych praktyk społecznych i tworzenie struktur instytucjonalnych, budowanie relacji między obywatelami, a także między obywatelami a organami władzy państwowej i samorządowej, organizacjami pozarządowymi w celu zapewnienia stabilności politycznej zarówno społeczeństwa w całości, jak i jego poszczególnych grup.

Na współczesnym etapie problemowe kwestie dotyczące teorii aktywności politycznej, w tym również kierunków i sposobów aktywizacji obywateli do udziału w życiu politycznym, w tym również mobilizacji politycznej, zostały dokładnie zbadane przez naukowców krajowych, jak np., W. Bortnikowa⁶, N. Rotar⁷, O. Czemszyta, N. Kyryluk, A. Kołodija etc. We wszystkich publikacjach naukowych dokonano analizy ewolucji teorii naukowych i metod badania aktywności politycznej oraz uczestnictwa w polityce, analizy zakresu, skali i sposobów zaangażowania obywateli w politykę, kanałów ich skutecznego wpływu na różne strefy życia społeczeństwa, dokonano porównania przejawów

---

⁵ H. Iovchu, *Politychna uchast hromadian krain YeS ta Ukrainy: porivnialnyi analiz*, Odessa 2011, s. 3.

⁶ V.I. Bortnikov, *Politychna uchast i demokratii: ukraiński realii*, Lutsk 2007, s. 524.

⁷ N. Rotar, *Politychna uchast hromadian Ukrainy u systemnykh transformatsiakh perekhidnoho periodu*, Chernivtsi 2007, s. 315.

aktywności politycznej ludności w warunkach istnienia różnych reżimów politycznych, określono motywy i czynniki, które wpływają na wybór tej lub innej formy działalności społecznej i politycznej, ustalono przyczyny masowego uczestnictwa/braku uczestnictwa w procesach politycznych, dokonano porównania tzw. uczestnictwa mobilizacyjnego i autonomicznego. Dzięki tym badaniom na Ukrainie tworzone są podwaliny krajowej szkoły badania demokracji i uczestnictwa politycznego.

W badaniach przejawów mobilizacji obywatelskiej na Ukrainie w latach 2013-2014 szczególne miejsce zajmują badania, których celem priorytetowym jest ustalenie charakteru i istoty ruchów protestacyjnych w kontekście tendencji rozwoju społecznego i politycznego naszego państwa. Jednak można twierdzić, że na dzień dzisiejszy brakuje gruntownych monografii naukowych i rozpraw habilitacyjnych, zawierających praktyczną i teoretyczną analizę wydarzeń końca 2013/początku 2014 roku z punktu widzenia kompleksowego badania warunków wstępnych, które spowodowały w wymienionym okresie wysoki poziom aktywności politycznej obywateli Ukrainy, ustalony przez naukowców (badaczy) i obserwatorów.

W związku z powyższym należy zaznaczyć, że szczegółowej analizie trzeba poddać cały szereg czynników o charakterze instytucjonalnym i polityczno-kulturowym, które określają dynamikę i charakter mobilizacji politycznej, w tym również na Ukrainie, specyfikę mobilizacji autorytarnej oraz konkurencyjnej etc. Z perspektywy dalszego stosowania na Ukrainie demokratycznych metod zarządzania, szczególnie ważna staje się aktywna i przebiegająca zgodnie z prawem konstruktywna działalność, prowadzona przez obywateli, zdolnych do podejmowania czynności prawnych, obywateli, którzy biorąc pod uwagę podstawowe kierunki, sposoby i metody własnego funkcjonowania politycznego, będą sprzyjać pełnej i rzeczywistej realizacji zasad demokratycznego i społecznego państwa prawa. Punktem wyjścia i jednocześnie wynikiem wzrostu aktywności politycznej (w tym również dzięki wykorzystaniu środków mobilizacji) na Ukrainie powinno zostać przeprowadzenie na nowych zasadach reformy demokracji uczestnictwa, w ramach której obywatele *de iure* otrzymają możliwość wywierania wpływu na podejmowanie decyzji politycznych i *de facto* będą aktywnie korzystali z tej możliwości. W związku z powyższym, kluczowym jest: określenie kierunków i podstaw aktywistycznego typu uczestnictwa, których celem będzie rozwój i pogłębianie współpracy obywateli w ramach politycznego systemu społeczeństwa; osiągnięcie przez obywateli określonego poziomu tzw. „dojrzałości” obywatelskiej, rozwoju potencjału i możliwości instytucji społeczeństwa obywatelskiego, które ściśle określają i promują swoje wartości oraz chronią swoje interesy; instytucjonalizacja ram współpracy między „sektorami” społeczeństwa w postaci funkcjonujących w praktyce lub prawnie

określonych form współdziałania; stałość i trwałość działań organizacji społeczeństwa obywatelskiego i kapitału ludzkiego, które z kolei przyczynią się do dalszej mobilizacji zasobów społecznych i politycznych w celu rozwiązania ważnych problemów społecznych. W świetle wydarzeń z końca 2013/początku 2014 roku możemy rozpatrywać problem mobilizacji politycznej jako problem aktualny i szczególnie istotny, a zatem określać znaczenie mobilizacji jako integralnej części politologicznych badań uczestnictwa politycznego.

Aktywizacja definiowana jest jako docelowe zmiany dynamiki jakichkolwiek procesów społecznych i psychologicznych, jako przejście w życiu społecznym od biernej do czynnej postawy społecznej⁸. W sytuacji ukraińskiego społeczeństwa chodzi o wzrost aktywności politycznej obywateli dzięki stosowaniu środków mobilizacji, przez którą rozumie się intensyfikację ich aktywności, której celem jest maksymalne prawne wykorzystanie potencjału obywateli oraz tworzonych przez nich grup, zespołów i organizacji. W taki więc sposób powstaje skomplikowany rozbudowany system czynników, które zapewniają każdemu obywatelowi możliwość konstruktywnego uczestnictwa w procesach politycznych jako całości oraz w ramach poszczególnych form działalności społecznej. Na przykład, należy walczyć z biernością i obojętnością obywateli, pobudzać obywateli do uzupełniania przez nich braku wiedzy na temat istniejących możliwości i form uczestnictwa w procesach politycznych, udowadniać im korzyści płynące z takiego uczestnictwa oraz przedstawiać jego konstruktywne i postępujące efekty. Jeśli chodzi o aktywnych obywateli, mobilizacja dotyczy ich tylko pod względem wzmocnienia pozycji społecznej oraz częstszego zaangażowania w działalność społeczną.

Naszym zdaniem, mobilizację polityczną należy rozpatrywać jako czynnik partycypacji politycznej w jej negatywnym i pozytywnym kontekście. W kontekście negatywnym mobilizacja polityczna jest postrzegana jako proces, traktujący ludzi jako środki, których mobilizacja jest wynikiem stosowania różnych technik manipulacji. Ostatnie są często wykorzystywane przez działaczy politycznych i ideologów. A więc w tej sytuacji chodzi o mobilizację przeważnie biernych, „ciemnych mas” społeczeństwa, o pobudzanie ich do aktywnych działań zbiorowych. Należy tu wyjaśnić tzw. mobilizacyjną naturę reżimów totalitarnych, w tym również reżimu sowieckiego. Badania historii społeczeństwa radzieckiego przez pryzmat koncepcji „mobilizacyjnej” przewidują: 1) ustalenie wyjątkowego, pod względem charakteru, wpływu państwa na społeczeństwo w celu rozwiązania przez niego różnych zadań, w tym również tych, które nie należą do nadzwyczajnych; 2) określenie mechanizmów, form i metod jego

---

⁸ V.P. Kazmirenko, *Social'naja psihologija organizacii*, Kiev 1993, s. 246.

„wpływu mobilizacyjnego”; 3) ocenę skuteczności takiego wpływu; 4) analizę krótkotrwałych wyników oraz długoterminowych efektów mobilizacji⁹.

Z drugiej strony znaczenie mobilizacji politycznej nie jest jednoznacznie negatywne. Można przytoczyć pozytywne przykłady, kiedy aktywność polityczna, wspierana dodatkowo przez środki mobilizacji wzrastała w okresie wojen, w sytuacjach, gdy istniała konieczność bronięcia się przed wrogiem czy inne niebezpieczeństwo – kryzysy, katastrofy, klęski żywiołowe etc. Mobilizacja obywateli przebiega bardziej intensywnie także w przypadku prowadzenia działalności opozycyjnej lub działań rewolucyjnych. Efekt mobilizacyjny mogą mieć ambitne programy, które pobudzają wyobraźnię i inspirują, widowiska masowe, manifestacje religijne i patriotyczne etc.

Biorąc pod uwagę fakt, że aktywizacja jest procesem heterogenicznym¹⁰ oraz opierając się na podejściach instytucjonalnych i polityczno-kulturowych, można dojść do wniosku, że partycypacja polityczna obywateli powinna być rozpatrywana w wymiarach instytucjonalnym, politycznym i kulturowym. W ramach pierwszego z nich przewiduje się wyjaśnienie całokształtu elementów prawnych i instytucjonalnych dotyczących zapewnienia mobilizacji do uczestnictwa politycznego obywateli, w ramach drugiego pod uwagę bierze się całokształt pomysłów, pozycji, postaw, wzorców zachowań, związanych z realizacją czynników mobilizacyjnych, przy wywieraniu wpływu na zachowanie i działalność obywateli Ukrainy, co zależy od możliwości kognitywnych człowieka, jego inteligencji emocjonalnej, zdolności oraz ogólnego rozwoju.

Wartość i znaczenie takiego rozpatrzenia zależy od wszechstronnego uwzględnienia wymienionych wyżej wymiarów oraz ustalenia ich optymalnego stosunku. Chodzi tu z jednej strony o możliwości polityczne i kulturowe oraz z drugiej – o charakter (moc, treść i specyfikę) zewnętrznych wpływów instytucjonalnych, ponieważ poziom wymagań instytucjonalnych oraz intensywność wywierania wpływu nie powinny przekraczać wartości indywidualnych możliwości podmiotu polityki¹¹.

Całokształt problemów istniejących na Ukrainie zarówno w płaszczyźnie „instytucjonalnej”, gdzie istnieje brak czy nadmiar (pod względem ilościowym) instytucji i rozwiązań prawnych, określających warunki prawne, w których powinny rozwijać się aktywność obywateli oraz przebiegać procesy demokratyzacji życia społeczno-politycznego, jak i w płaszczyźnie „politycznej i kulturowej”, gdzie codzienna aktywność polityczna obywateli ukraińskich jest

---

⁹ S.N. Ushakova, *Social'naja mobilizacija kak sistemnaja harakteristika sovetskogo obshhestva*, http://www.history.nsc.ru/website/history-institute/var/custom/File/2RNMK/028_Ushakova.pdf (dostęp 10.12.2015).

¹⁰ V.P. Kazmirenko, dz. cyt., s. 246-247.

¹¹ Tamże.

słaba i przejawia się tylko w określonych sytuacjach czy podczas wyborów, wskazuje na konieczność badania problemów intensyfikacji uczestnictwa politycznego za pomocą mobilizacji. Można się zgodzić z opinią naukowców, według której decyzje regulacyjne są dysfunkcjonalne, ponieważ nie sprzyjają one rozwojowi prawdziwej aktywności społecznej i demokracji. Naukowcy również zwracają uwagę na niski poziom (lub brak) kultury politycznej aktywizmu i motywacji, która wymaga, prawdopodobnie, dalszego rozwoju poprzez stosowanie skutecznych mechanizmów zarządzania, w tym również mechanizmów o charakterze mobilizacyjnym¹².

Z powyższych twierdzeń wynika, że podstawowym czynnikiem systemowym, pod którego wpływem odbywa się mobilizacja polityczna, jest poziom politycznej obojętności obywateli. D. Honczarow wyróżnia pojedyncze aspekty strategii mobilizacji, która może być stosowana w celu przezwyciężenia obojętności i braku zainteresowania obywateli opracowaniem kierunków polityki w ramach systemów konkurencyjnych¹³. Za podstawowy warunek przezwyciężenia apatii obywatelskiej można uznać podniesienie poziomu kompetencji politycznej obywateli, co będzie powodowało zwiększenie możliwości wywierania przez obywateli wpływu na procesy decyzyjne zarówno na szczeblu lokalnym, jak i krajowym.

Problematyka mobilizacji politycznej zakłada wyjaśnienie czynników psychologicznych oraz skomplikowanych motywacji pobudzających ludzi do mobilizacji. W tym przypadku naukowcy często odwołują się do teorii relatywnej (względnej) deprivacji (J. Davis, T. Gurr), która pozwala wyjaśnić rozbieżności pomiędzy poziomem rozpowszechnionych w społeczeństwie aspiracji a stopniem ich faktycznej realizacji. W pewnych warunkach, gdy ta rozbieżność jest definiowana jako niesłuszna, błędna i niesprawiedliwa, przeradza się ona w roszczenie do „większego bogactwa, wyższego standardu życiowego, większego zasobu władzy, wyższego prestiżu itp.”. „Mam słuszne prawo do poprawienia swojej sytuacji” – taka myśl nabiera nowego znaczenia i nowej jakości w świadomości społecznej¹⁴.

Genealogia syndromu psychologicznego oraz jego skutki mobilizacyjne mogą być trojaki. Po pierwsze, istnieje deprivacja aspiracyjna (różnica między poziomem potrzeb a możliwością ich zaspokajania, spowodowana podniesieniem poziomu potrzeb). Rodzi się ona wtedy, gdy na tle trwałego i niezmiennego upośledzenia ludzi zmienia się sposób jego postrzegania. Jeśli dotąd

---

¹² N.A. Kyrliuk, *Politychna aktywnist hromadian yak chynnyk demokratyzatsii suchasnoho ukrainskoho suspilstva*, Kiev 2010, s. 2.

¹³ D.V. Goncharov, *Politicheskaja mobilizacija*, http://www.polisportal.ru/index.php?page_id=51&id=39 2 (dostęp 12.10.2015).

¹⁴ P. Shtompka, *Sociologija. Analiz sovremennogo obshhestva*, http://www.hse.ru/data/2010/11/01/1223555931/Shtompka_p_sociologiya_analiz_sovremennogo_obshhestva.pdf (dostęp 10.12.2015).

upośledzenie traktowano jako naturalne, teraz wywołuje ono protest, gdyż odbierane jest jako niegodne, niesprawiedliwe i krzywdzące. Źródłem takiej zmiany poglądów człowieka może być np. radykalna ideologia, akcentująca uwagę na wartościach takich, jak sprawiedliwość, równość czy godność, kontakty człowieka – bezpośrednio lub za pośrednictwem mediów – z innymi społeczeństwami narodowymi, postrzeganymi jako bogatsze, sprawiedliwsze i szczęśliwsze. Pytanie „Dlaczego oni, a nie my?” rodzi silną motywację rewolucyjną i mobilizację.

Po drugie, inną odmianą deprivacji relatywnej (względnej) jest deprivacja kryzysowa, która powstaje w sytuacjach, gdy przy stosunkowo stabilnym i niezmiennym poziomie aspiracji pojawia się kryzys ekonomiczny czy polityczny, który powoduje nagle pogorszenie warunków życia, ograniczenie swobód obywatelskich, zwiększenie niepewności jutra. Więc dysonans potrzeb, aspiracji, straconych szans ich urzeczywistnienia okazuje się nie do zniesienia i rodzi motywację rewolucyjną.

Po trzecie, istnieje jeszcze deprivacja progresywna, będąca kombinacją dwóch poprzednich odmian: szybko rosnącym aspiracjom, potrzebom i planom towarzyszy nagle pogorszenie warunków życia. Ten rodzaj deprivacji jest najbardziej bolesny, ponieważ oznacza on jednoczesną utratę nadziei i już osiągniętych korzyści. Deprivacja progresywna jest deprivacją potrzeb i aspiracji, a także dawnych standardów życia i faktycznych/rzeczywistych osiągnięć. Zdaniem amerykańskiego socjologa J. Devisa, właśnie deprivacja progresywna stała się przyczyną wszystkich największych rewolucji w historii¹⁵.

Określenie roli oraz przejawów mobilizacji politycznej jest niemożliwe bez uwzględniania czynników o charakterze społecznym, których kompleksowe rozpatrzenie sprzyja lepszemu zrozumieniu zjawiska partycypacji politycznej oraz jej potencjału mobilizacyjnego, poszukiwaniu mechanizmów zwiększenia zaangażowania obywateli w politykę. Gwałtowny wzrost liczby oraz form uczestnictwa nowych ruchów społecznych powoduje tworzenie nowej, postmaterialistycznej wizji stylu polityki demokratycznej oraz form aktywności obywatelskiej. Wg R. Daltona, zwolennicy ruchów odwołujących się do wartości postmaterialistycznych są bardziej skłonni do wykorzystania nietradycyjnych form działań politycznych. Na przykład, partie zielonych czy inne stowarzyszenia społeczne, w podobny sposób wzywają do poszerzenia procesu politycznego w celu osiągnięcia najwyższego poziomu uczestnictwa obywateli w procesach określenia i realizacji kierunków polityki. W przeciwieństwie do wcześniej rozpowszechnionego modelu ograniczonej demokracji przedstawicielskiej, wspieranego przez zwolenników materializmu, przedstawiciele ruchów odwołujących się do wartości postmaterialistycznych

---

¹⁵ Tamże (dostęp 10.12.2015).

wspierają doradcze grupy obywateli, referenda oraz inne formy demokracji bezpośredniej. Tak więc, postmaterializm podważa same zasady współczesnej demokracji, wywołując dyskusje co do przyszłości demokracji przedstawicielskiej i demokracji uczestniczącej¹⁶.

Rozpatrując kwestie politycznej mobilizacji do konstruktywnego uczestnictwa należy wziąć pod uwagę, że ostatnie związane jest z całym szeregiem powiązanych ze sobą problemów o charakterze społecznym, ekonomicznym, politycznym i duchowym, na których rozwiązanie i aktualność wywierają wpływ obiektywne prawidłowości rozwoju społecznego, zasady działalności politycznej pojedynczych osób, stan procesu zarządzania na poziomie lokalnym i krajowym etc. Określone znaczenie mają także subiektywne mechanizmy aktywności politycznej, które dotyczą prawdziwego zrozumienia i docenienia przez obywateli swojej wartości i roli, którą oni odgrywają w zapewnieniu należytego zarządzania demokratycznego. Chodzi o podmiotowość polityczną nosiciela aktywności, która przewiduje docelową transformacyjną i twórczą działalność, związaną ze zdolnością tworzenia specjalnych, zewnętrznych warunków jego własnego istnienia¹⁷.

W tym kontekście można się zgodzić ze stanowiskiem poszczególnych naukowców, którzy pod pojęciem „mobilizacja” rozumieją działalność, mającą w pewnym stopniu wymuszony charakter, działalność, której prowadzenie spowodowały życiowe trudności oraz konieczność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych¹⁸. Jednak bez względu na istniejące obiektywne czynniki związane z zaspokojeniem codziennych potrzeb, umiejętne wykorzystanie całego potencjału mobilizacji pozwala na kształtowanie i realizację wartości rozwoju i traktowanie mobilizacji jako ważnego czynnika zmian instytucjonalnych opartych na nieformalnych subiektywnych zasadach i normach.

Przy analizie obiektywnych warunków mobilizacji politycznej należy brać pod uwagę dwa elementy, zawierające różne pod względem intensywności przejawu aspekty środowiska zewnętrznego oraz przybierające osobno w każdym przypadku różne wartości.

Po pierwsze, chodzi o tzw. „apel agenta mobilizacji” (*The appeal of the mobilizer*). W tym przypadku brana jest po uwagę tożsamość (*identity*) oraz występ (*performance*) tego, kto wygłasza apel do zmobilizowanych obywateli. „Tożsamość” agenta mobilizacji jest traktowana jako konieczny warunek do uzyskania właściwej reakcji obywateli na jego apel mobilizacyjny. Bardzo

---

¹⁶ R. Dalton, *Demokratyczna systema ta yii hromadiany: modeli politychnykh zmin*, <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1197562970> (dostęp 12.12.2015).

¹⁷ V.V. Radul, *Sotsialna aktywnist u strukturi sotsialnoi zrilosti (teoretyko-metodolohichni aspekt)*, Kirovohrad 2011, s. 108.

¹⁸ N.N. Korosteleva, N.A. Bagdasarova, *Retrospektivnyj analiz social'noj mobilizacii kak instrumenta preodolenija bednosti v Kyrgyzskoj respublike*, <http://arch.kyrlibnet.kg/uploads/KRSUKOROSTELEVAN.N.2012-3.pdf> (dostęp 10.12.2015).

często, szczególnie w dużych kampaniach przewidujących mobilizację społeczną, tożsamość obywateli tworzona jest za pomocą pokazywania ostrego kontrastu ideologii. Stosowanie takiego sposobu utożsamiania agentów mobilizacji jest skuteczne przeważnie w społeczeństwach z dominującą kulturą polityczną, na którą się składa silna orientacja ideologiczna ich członków. Oprócz tego, tożsamość często kojarzy się z tworzeniem kontrastowych programów mobilizacji pragmatycznej, przewidujących wybór określonego problemu. Taka strategia mobilizacji jest szczególnie obiecująca dla organizatorów kampanii mobilizacyjnej na poziomie lokalnym. Organizatorzy kampanii na poziomie krajowym często skłaniają się do wyboru tych lub innych strategii tylko z przyczyn ideologicznych.

Po drugie, należy zwracać uwagę na „apel o rozwiązanie problemów społecznych” (problematyka społeczno-polityczna) (*The appeal of issues*). W tym przypadku chodzi o umiejętność liderów „dobierania” pytań i zagadnień, których treść pozwoli zintensyfikować postrzeganie procesów społeczno-politycznych oraz osobistą aktywność „przeciętnych” obywateli. Polityk, który chce odnieść sukces, obowiązkowo powinien przewidzieć jaka będzie reakcja wyborców na wybór tego czy innego problemu społecznego i sposobu jego wyjaśnienia¹⁹.

Niektórzy naukowcy zwracają uwagę na istnienie tzw. zawodowych/profesjonalnych przedsiębiorców, będących organizatorami ruchów społecznych i zajmujących się tzw. „rekrutacją” i mobilizacją swoich zwolenników. Podstawowym problemem i jednocześnie zadaniem takiej „rekrutacji” jest pokrywanie się celów ruchu z prywatnymi interesami jego potencjalnych zwolenników lub poszczególnych członków. Tacy przedsiębiorcy wykorzystują rozsądną motywację jako kluczowy czynnik zaangażowania ludzi w ruch społeczny oraz, niezależnie od jakichkolwiek emocji, przekonują o wielkich korzyściach płynących z takiego uczestnictwa w ruchu. Ten sposób mobilizacji jest szczególnie trudny w sytuacjach, gdy cele stawiane przez ruch społeczny mają charakter „ogólnych”, „publicznych” dóbr i wartości, szczególnie takich, których osiągnięcie będzie korzystne dla wszystkich i które zgodnie ze swoją naturą nie powstaną tylko i wyłącznie dla pojedynczych osób (wolność, niezależność, nietykalność przyrody, demokracja, pokój, bezpieczeństwo etc.). Jeżeli uczestnicy ruchu społecznego dążą do osiągnięcia właśnie takich dóbr i wartości, to powstaje problem mobilizacji ludzi znany jako syndrom „człowieka, dążącego do niezależności od społeczeństwa”, który hamuje proces „rekrutacji” zwolenników ruchu. Syndrom ten polega na rozpowszechnianiu wśród potencjalnych uczestników ruchu następującej opinii: „w razie zwycięstwa ruchu, ja i tak zyskuję, ponieważ będę żył w wolnym kraju, będę brał udział

---

¹⁹ D.V. Goncharov, dz. cyt. (dostęp 12.12.2015).

w życiu społeczeństwa demokratycznego, pił czystą wodę, oddychał czystym powietrzem itp., jeśli to się nie stanie, ja osobiście nie będę odczuwał żadnych skutków negatywnych (ponieważ nie uczestniczyłem w ruchu), nie dotkną mnie represje i wszystko pozostanie tak, jak jest”. Istnienie syndromu „działań celowo racjonalnych” (wg. M. Webera) powstrzymuje człowieka przed uczestnictwem w ruchu i zmusza go do zajęcia pozycji „poczekamy – zobaczymy”.

Bardzo często taka krótkowzroczna, celowa racjonalność indywiduum powstaje w warunkach, gdy istnieje wielkie ryzyko moralnych i materialnych strat spowodowanych uczestnictwem w ruchu, dlatego należy poświęcać temu więcej czasu i energii. Takie podejście często rodzi się w sytuacjach, gdy nikt nie podejmuje żadnych działań, nie powstaje ruch społeczny albo jego cele nie są osiągalne. Ogólnie społeczeństwo na tym ucierpi, co przekłada się negatywnie na jego członków: wszyscy ludzie nadal żyją w warunkach systemu represyjnego, całe życie publiczne nadal jest podporządkowane władzom autorytarnym, ludzie nadal zabijają siebie oddychając zanieczyszczonym powietrzem, pijąc zanieczyszczoną wodę, a w ich sercach nadal budzi strach widmo wojny²⁰.

Uniknięcie takiego syndromu jest możliwe pod warunkiem, że podstawę działalności człowieka będą stanowiły nie „działania celowo racjonalne”, lecz działania „wartościowo racjonalne” (wg M. Webera), gdy wartość postawionego przez człowieka celu będzie większa niż wartość wydatków poniesionych na jego osiągnięcie. Taki typ działań jest charakterystyczny dla inicjatorów, ideologów, kierowników ruchu, którzy później stanowią jego trzon.

Mobilizacja jest możliwa dzięki modyfikacji racjonalnych kalkulacji kosztów i korzyści, przedstawienia dodatkowych korzyści płynących z uczestnictwa w ruchu, prywatnych dóbr i wartości, które będą mogli otrzymać tylko uczestnicy ruchu (w tym również dóbr i wartości materialnych) poza dobrem i wartościami publicznymi. Na przykład, przedstawiciele ruchu politycznego mogą obiecać aktywistom, jako osobom upoważnionym i godnym zaufania, nagrody, dostęp do funduszy albo stanowiska. Jednak w tym kontekście naukowcy akcentują również uwagę na znaczeniu osobistego zadowolenia z bezpośredniego udziału w tym procesie.

Podsumowując, należy się zgodzić z opinią ukraińskich naukowców, zgodnie z którą aktywizacja społeczeństwa, czyli aktywność polityczna obywateli, jest niezbędna dla:

- zmiany pozycji obywatelskiej osób, intensyfikacji działań w kierunku samoorganizacji obywateli i podejmowania przez nich samodzielnej aktywności obywatelskiej;

---

²⁰ P. Shtompka, dz. cyt. (dostęp 10.12.2015).

- wzrostu aktywności przedsiębiorczej (gospodarczej) obywateli w kierunku samowystarczalności, oceny i efektywnego wykorzystania posiadanych zasobów;
- osiągnięcia długookresowego konsensusu między trzema sektorami, czyli między organami władzy państwowej i samorządowej, przedsiębiorcami, zrzeszeniami i organizacjami pozarządowymi, w celu wzajemnej koordynacji działań, określenia podstawowych kierunków, długookresowych celów i wyboru rozwiązań dotyczących określonych obszarów i zachowania/wzmocnienia ich potencjału;
- nawiązania informacyjnej współpracy trzech sektorów społeczeństwa, tworzenia specjalistycznych i kompleksowych baz informacyjnych oraz wspólnego korzystania z nich;
- zmiany kierunku polityki społecznej, prowadzonej przez organy władzy na określonym terenie, wzmocnienia współpracy w branży informatycznej, kształtowania lokalnego patriotyzmu, aktywizacji edukacyjnej mieszkańców, prowadzonej przez organizacje pozarządowe i agencje rozwoju (już istniejące lub nowoutworzone);
- odrodzenia i wzmocnienia kapitału duchowego i społecznego wspólnoty w celu stworzenia warunków, które pozwolą na kształtowanie współczesnej, ekonomicznej, inżynierskiej, społecznej i instytucjonalnej infrastruktury, na opracowanie i realizację kierunków polityki rozwojowej w oparciu o zasoby własne²¹.

Powyższe wskazuje więc na to, że mobilizację polityczną jako czynnik aktywności politycznej obywateli należy rozpatrywać w kontekście strategicznym i taktycznym. Z taktycznego punktu widzenia stosowanie mechanizmów mobilizacyjnych związane jest z rozwiązaniem pewnego problemu czy celu w określonym czasie. Ze strategicznego punktu widzenia mobilizacja polityczna jest ważnym czynnikiem kształtowania aktywnego społeczeństwa obywatelskiego, którego podstawowym elementem jest aktywna osoba (jednostka). Chodzi tu o długotrwałe docelowe stosowanie mechanizmów mobilizacji uczestnictwa politycznego obywateli w celu ujawnienia ich wartości podmiotowej, a także twórczego i aktywnego potencjału. Właśnie w wymiarze strategicznym, obok inicjatyw pochodzących od przedstawicieli organów państwowych i samorządowych, w pierwszej kolejności powinna być wprowadzona w życie kompleksowa inicjatywa oddolna, pochodząca od przeciętnych obywateli.

W związku z powyższym, biorąc również pod uwagę niski poziom codziennej aktywności politycznej obywateli ukraińskich, która z reguły ma

---

²¹ *Zaluchennia hromadian do uchasti u mistsevomu samovriaduvanni*, red. A.O. Chemerys, Lviv 2005, s. 62-63.

autorytarno-mobilizacyjny i sytuacyjno-wyborczy charakter, możemy wyodrębnić praktyczne narzędzia oraz wskazówki, których wykorzystanie pozwoli aktywizować uczestnictwo polityczne obywateli Ukrainy. Polegają one na wymianie „pustych” zasad formalnego uczestnictwa na możliwości prawdziwego/realnego uczestnictwa politycznego obywateli, w wyniku czego będą mogli oni wpływać na przebieg procesów politycznych zarówno na szczeblu lokalnym, jak i krajowym.

Tak więc, w celu aktywizacji uczestnictwa politycznego obywateli Ukrainy za pomocą tzw. mobilizacji rywalizacyjnej/konkurencyjnej należy:

- udoskonalić „instytucjonalny” wymiar aktywności politycznej w zakresie tworzenia nowych (aktywnie funkcjonujących) lub zmniejszenia (w ujęciu ilościowym) formalnie istniejących instytucji i aktów normatywnych, wywierających wpływ na tworzenie warunków politycznych i prawnych dla podniesienia poziomu aktywności obywatelskiej i demokratyzacji życia społecznego i politycznego; я;

- prowadzić kompleksową ogólnospołeczną działalność edukacyjną, która będzie skutkować zmianami w systemie politycznym Ukrainy w wymiarze politycznym i kulturowym, wzrostem kompetencji politycznych obywateli, kształtowaniem kultury politycznej aktywizmu oraz wartościowej motywacji do uczestnictwa politycznego;

- rozwijać realne struktury samodzielnej (amatorskiej) aktywności obywatelskiej, które będą posiadały szereg narzędzi mobilizacji rywalizacyjnej/konkurencyjnej, niezbędnych dla aktywizacji konstruktywnego uczestnictwa zarówno zwolenników, jak i „przeciętnych obywateli” w celu rozwiązania aktualnych problemów o charakterze lokalnym i ogólnopaństwowym.

Badanie problemów mobilizacji do uczestnictwa politycznego obywateli wymaga gruntownej analizy sytuacji zarówno w społeczeństwie, jak i w skali globalnej, identyfikacji skomplikowanych systemów współdziałania i relacji potencjalnych i realnych podmiotów polityki, określenia elementów, będących siłą napędową rozwoju społeczeństwa oraz spowodowanych w wyniku ich działania zmian jakościowych. Podsumowując dotychczasowe rozważania można stwierdzić, że skuteczne i jakościowe rozwiązanie kluczowych problemów rozwoju społecznego mimo, że wymaga zaangażowania i aktywności politycznej obywateli, tworzenia jednolitego systemu mechanizmów mobilizacyjnych, skierowania wysiłków obywateli na osiągnięcie celów dotyczących postępu obywatelskiego, jest jednak możliwe.

Bibliografia:

- Bortnikov V.I., *Politychna uchast i demokratiia: ukrainski realii*, Luts'k 2007.
- Chemshyt O., *Uchast u politychnomu zhytti za demokratchnykh umov: postanovka problemy*, „Naukovi pratsi MAUP. Aktualni pytannia politolohii” 2003, nr 5.
- Dalton R., *Demokratchna systema ta yii hromadiany: modeli politychnykh zmin*, <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1197562970>.
- Goncharov D.V., *Politycheskaja mobilizacija*, http://www.polisportal.ru/index.php?page_id=51&id=392.
- Iovchu H., *Politychna uchast hromadian krain YeS ta Ukrainy: porivnialnyi analiz*, Odessa 2011.
- Kazmirenko V.P., *Social'naja psihologija organizacii*, Kiev 1993.
- Korosteleva N.N., Bagdasarova N.A., *Retrospektivnyj analiz social'noj mobilizacii kak instrumenta preodolenija bednosti v Kyrgyzskoj respublike*, <http://arch.kyrlibnet.kg/uploads/KRSUKOROSTELEVAN.N.2012-3.pdf>.
- Kyryliuk N.A., *Politychna aktyvnist hromadian yak chynnyk demokratyzatsii suchasnoho ukrainskoho suspilstva*, Kiev 2010.
- Osnovy demokratii*, red. A. Kolodii, Kyiv 2004, <http://political-studies.com/?p=20>.
- Radul V.V., *Sotsialna aktyvnist u strukturi sotsialnoi zrilosti (teoretyko-metodolohichni aspekt)*, Kirovohrad 2011.
- Rotar N., *Politychna uchast hromadian Ukrainy u systemnykh transformatsiakh perekhidnoho periodu*, Chernivtsi 2007.
- Shtompka P., *Sociologija. Analiz sovremennogo obshhestva*, http://www.hse.ru/data/2010/11/01/1223555931/Shtompka_p_sociologiya_analiz_sovremennogo_obshhestva.pdf.
- Ushakova S.N., *Social'naja mobilizacija kak sistemnaja harakteristika sovetskogo obshhestva*, http://www.history.nsc.ru/website/history-institute/var/custom/File/2RNMK/028_Ushakova.pdf.
- Zaluchennia hromadian do uchasti u mistsevomu samovriaduvanni*, red. A.O. Chemerys, Lviv 2005.

POWSTANIE I DZIAŁALNOŚĆ SAMOOBRONY LWOWA JAKO PRZEJAW PROCESU UPODMIOTAWIANIA SPOŁECZEŃSTWA UKRAINY

[...] *W Noc Gniewu ludzie szturmem dostali się do milicyjnych magazynów z bronią. Janukowycz o tym wiedział i dlatego uciekł. Wiedział, że na Majdanie będzie broń [...]. W tamtą noc na ulicach Lwowa nie było ani jednego milicjanta, wobec czego obowiązek utrzymania porządku w mieście wzięli na siebie mieszkańcy. Lwów był wtedy najbezpieczniejszym miejscem [...]*².

Pomimo, iż szeroko pojmowana tematyka kryzysu ukraińskiego jest dość często podejmowana przez badaczy, to w literaturze przedmiotu brakuje opracowań traktujących na temat aktywności obywateli Ukrainy w obrębie organizacji społecznych po wydarzeniach tzw. *Euromajdanu*. Lukę tę ma więc szansę wypełnić prezentowany tekst³, który w głównej mierze oparty został na wynikach badań empirycznych przeprowadzonych w trakcie miesięcznego pobytu we Lwowie w okresie od 31 sierpnia do 26 września 2015 r. W trakcie badań wykorzystano metodę jakościową, zaś wśród zastosowanych technik badawczych należy wymienić przede wszystkim obserwację – zwłaszcza w jej uczestniczącym wariacie, przykładem której było uczestnictwo autora w patrolowaniu ulic Lwowa wspólnie z członkami analizowanej organizacji. Cenne informacje pozyskano także za pośrednictwem wywiadów z nimi przeprowadzonych. Wykorzystanie metody ilościowej (w tym np. badań ankietowych mogących dokładniej zobrazować społeczną percepcję Samoobrony Lwowa) dla prowadzonych w niniejszym tekście rozważań nie było konieczne, choć w opinii autora warto byłoby kwestię tę podjąć w przyszłości, gdyż stanowić może ona wartościowe dopełnienie prezentowanych tutaj zagadnień. Pewien zarys społecznego odbioru organizacji dały rozmowy z mieszkańcami Lwowa, a także obserwacja ich reakcji na widok interweniujących bądź patrolujących miasto jej członków. Istotnym uzupełnieniem wiedzy pozyskanej w trakcie badań empirycznych okazały się materiały systematycznie

---

¹ mgr Kamil Sygidus, Instytut Nauk Politycznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

² Wywiad przeprowadzony przez Autora z kierownikiem sekcji patrolowej Samoobrony Lwowa w dn. 4.09.2015 r.

³ Niniejszy artykuł jest rezultatem projektu badawczego pt. *Społeczne formy kontroli aparatu administracji oraz służb porządku publicznego w Ukrainie po 2013 roku*, zrealizowanego w ramach grantu wydziałowego dla młodych pracowników nauki i doktorantów Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

udostępniane na oficjalnej stronie Samoobrony na portalu społecznościowym Facebook⁴.

Z rozmów przeprowadzonych z mieszkańcami Lwowa wynika, że działalność tamtejszejszego oddziału Samoobrony (dalej SL) jest powszechnie znana i pozytywnie oceniana, lecz jak wspomniano, ten aspekt wydarzeń z przełomu 2013 i 2014 roku jest konsekwentnie pomijany w analizach przeprowadzanych przez badaczy – zwłaszcza zagranicznych. W związku z tym, wśród niezorientowanych osób, doniesienia na temat odzianych w wojskowe uniformy i wyposażonych w środki przymusu bezpośredniego obywatelach ukraińskich budzić mogą szereg obaw i wątpliwości, a nawet negatywnych skojarzeń z paramilitarnymi organizacjami nacjonalistycznymi, zwłaszcza biorąc pod uwagę częściową zbieżność nazw z utworzoną w 1943 r. formacją zbrojną OUN-B (Ukraińska Narodowa Samoobrona)⁵. Celem niniejszego artykułu jest wobec tego przybliżenie czytelnikowi Samoobrony Lwowa – jej genezy, struktury oraz głównych obszarów działalności. Należy odpowiedzieć także na szereg nasuwających się pytań, w tym m.in. na temat jej legalności, stosunku jakim darzą ją władze miasta oraz przedstawiciele służb porządku publicznego, w których kompetencje często przecież wkracza. Jak wyglądały relacje członków SL z funkcjonariuszami milicji oraz czy uległy one zmianie po reformie służb porządku publicznego z sierpnia 2015 r.? W niniejszym tekście przedstawione zostały również najgłośniejsze interwencje służby patrolowej Samoobrony Lwowa. Po przeanalizowaniu powyższych kwestii możliwa będzie próba odpowiedzi na pytanie, czy działalność Samoobrony Lwowa oraz innych tego typu organizacji prospołecznie angażujących obywateli, daje podstawy by uznać je za symptomy budowy podwalin społeczeństwa obywatelskiego na Ukrainie, bez których trudno wyobrazić sobie skuteczne reformy oraz potencjalną transformację Ukrainy w pełni demokratyczne państwo zmierzające do integracji ze strukturami euro-atlantycznymi?

Spoleczeństwo upodmiotowione na gruncie *homo sovieticus*?

Zadając pytanie o proces upodmiotawiania społeczeństwa na Ukrainie, który doprowadzić może finalnie do wykształcenia się jego obywatelskiego modelu w tym państwie, należy wcześniej wyjaśnić pokrótce, co właściwie powinno się rozumieć pod tymi pojęciami.

„Podmiotowość” według definicji podawanej przez *Słownik języka polskiego PWN* oznacza: 1. „bycie podmiotem w sensie filozoficznym lub prawnym” oraz 2. „podmiotowy charakter czegoś uzależniony od podmiotu

---

⁴ *Народна Самооборона Львівщини*, <https://www.facebook.com/lviv.samooborona> (dostęp 5.03.2016).

⁵ G. Motyka, *Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła”. Konflikt polsko-ukraiński 1943-1947*, Kraków 2011, s. 214.

poznającego”⁶. „Upodmiotawianie” należy wobec tego rozumieć w kategoriach nadawania komuś lub czemuś charakteru podmiotowego, uczynienie go podmiotowym, subiektywnym⁷. Warto przytoczyć także definicję „podmiotu polityki”, który bywa charakteryzowany jako: „zbiorowy lub indywidualny uczestnik życia politycznego, podejmujący w sposób względnie trwały świadome, suwerenne i zaplanowane działanie związane z jego usytuowaniem w społecznej i politycznej strukturze społeczeństwa”⁸. Działania te uzasadniane są realizacją pewnych systemów, potrzeb, wartości i interesów poprzez bezpośrednie sprawowanie, współsprawowanie władzy politycznej, lub też poprzez wpływ na podejmowanie decyzji politycznych⁹. Odpowiedni poziom upodmiotowienia społeczeństwa na Ukrainie doprowadzić może więc do ukształtowania się w tym kraju obywatelskiego modelu społeczeństwa, który w polskich encyklopediach i leksykonach politologicznych charakteryzowany jest jako „sfera działalności publicznej nie objęta kontrolą państwa [...], obszar, w którym człowiek nowoczesny w prawomocny sposób zaspokaja swój interes własny i rozwija swą indywidualność, ucząc się [...] równocześnie wartości działania grupowego, solidarności społecznej i uzależnienia swojego dobrobytu od dobrobytu innych ludzi. Wychowuje go ono do roli obywatela państwa i przygotowuje do udziału w życiu politycznym”¹⁰. Według innych definicji jest to natomiast nic innego jak „społeczeństwo, w którym zespół instytucji oraz różnego typu dobrowolnych, spontanicznych organizacji, związków zawodowych i stowarzyszeń jest podstawą samodzielnego, wolnego od ingerencji państwa rozwoju obywateli, a zarazem stanowi wyraz ich własnej aktywności, inicjatyw i potrzeb”¹¹. Chociaż przytoczone powyżej definicje nieco się od siebie różnią, to bez trudu odnaleźć można w nich wspólne elementy – nacisk położony na „oddolność”, dobrowolność i spontaniczność działań społecznych, czyli ich samoorganizację, a także ich niekontrolowanie przez państwo, rozumiane jako brak impulsu do ich tworzenia. Kolejnych podobieństw doszukać się można także w celowości takich działań, tj. solidarnym zaspokajaniu zarówno własnych indywidualnych, jak również grupowych interesów i potrzeb, przy towarzyszącym temu poczuciu odpowiedzialności za dobro społeczeństwa.

---

⁶ *Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/podmiotowosc;2502416.html>, hasło: *podmiotowość* (dostęp 29.04.2016).

⁷ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/upodmiotowic;5511901.html>, hasło: *upodmiotowić* (29.04.2016).

⁸ *Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1999, s. 414, hasło: *podmiot polityki*.

⁹ Tamże.

¹⁰ A. Pawłowska, *Społeczeństwo obywatelskie*, w: *Encyklopedia politologii*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, t. 1, Zakamycze 1999, s. 271-272.

¹¹ K. Dziubka, *Społeczeństwo obywatelskie*, w: *Leksykon politologii wraz z aneksem reforma samorządowa w Polsce, partie, parlament, wybory (1989-1997)*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1999, s. 546-547.

Należy mieć świadomość, że przedstawione powyżej cechy społeczeństwa obywatelskiego stanowią jedynie pewien pożądany model, a zgodnie z koncepcją Maxa Webera, typy idealne w praktyce życia społecznego zwyczajnie nie występują¹². W związku z tym, taki model społeczeństwa na Ukrainie, o ile w ogóle uda się go zbudować, nie będzie funkcjonował w sposób identyczny jak np. w Wielkiej Brytanii, czy nawet w Polsce. Rzetelna ocena możliwości implementacji zasad społeczeństwa obywatelskiego na gruncie ukraińskim, poza ustaleniem, co właściwie należy rozumieć pod tym pojęciem, musi więc uwzględniać także specyfikę samego narodu ukraińskiego, gdyż to od niej w głównej mierze zależeć będzie powodzenie procesu upodmiotawiania, jego przyszyły kształt i forma. Z oczywistych względów rozważań takich nie udałoby się zmieścić w skondensowanej formie rozdziału monografii. Jak już zaznaczono, celem niniejszego artykułu nie jest szczegółowa ocena możliwości implementacji społeczeństwa obywatelskiego na Ukrainie, lecz próba wskazania, czy działania podejmowane przez społeczeństwo w ramach organizacji takich jak Samoobrona Lwowa, stanowić mogą istotny impuls w procesie jego upodmiotawiania. Ostateczne powodzenie tego procesu zależeć będzie bowiem od szeregu czynników i dystraktorów. Wiele uwagi należałoby poświęcić chociażby uwarunkowaniom historycznym i kulturowym, a także podziałom, różnicom i napięciom na tle etnicznym, wyznaniowym oraz językowym, gdyż to one ukształtowały naród ukraiński oraz w dalszym ciągu determinują rzeczywistość panującą w tym wschodnioeuropejskim państwie.

Ważny wpływ na społeczeństwo ukraińskie oraz mentalność jego członków wywarła tzw. radziecka inżynieria społeczna (inaczej marksistowski eksperyment społeczny), której rezultatem było wykształcenie w obywatelach państw ZSRR oraz bloku wschodniego specyficznych cech, przez co proces ten określano mianem „stworzenia nowego człowieka”, nazwanego *homo sovieticusem*. Trzeba pamiętać, że pierwotnie znaczenie tego terminu znacznie odbiegało od jego dzisiejszego rozumienia. Mihail Heller w swojej książce pt. *Maszyna i śrubki. Jak hartował się człowiek sowiecki*, przywołuje buńczuczne twierdzenia uległych wobec komunistów radzieckich uczonych, ogłaszających Związek Sowiecki pierwszym na ziemi królestwem wolności człowieka pracy, ojczyzną „nowego, wyższego typu homo sapiens – homo sovieticus”¹³. Postęp jaki miał się dokonać w społeczeństwach radzieckich w ciągu 60 lat od rewolucji październikowej – był zdaniem niektórych – wystarczającym powodem, by mówić wręcz o powstaniu „nowego gatunku biologicznego”¹⁴. W latach 80. XX w. pojawiło

---

¹² S. Ho Kim, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/weber/#IdeTyp>, hasło: *Max Weber (5.2 Ideal type)* (dostęp 6.05.2016).

¹³ *Sowietskije ludi*, Moskwa 1974, s. 3.

¹⁴ M. Heller, *Maszyna i śrubki. Jak hartował się człowiek sowiecki*, Warszawa 1989, http://www.kulturaparyska.com/uploadfiles/file/_eller_maszyna_9_marca_2015.pdf (dostęp 3.04.2016).

się jednak zwątpienie, czy rzeczywiście proces „tworzenia” *homo sovieticus* został już zakończony, a po upadku ZSRR sformułowanie to stało się synonimem apatycznej, biernej i pozbawionej jakiegokolwiek inicjatywy masy ludzkiej, bardzo podatnej na wszelkiego rodzaju manipulacje, przez Aleksandra Zinowjewa obrazowo określonej mianem „społeczeństwa kameleonów”, „przypominającego galarete” i „złożonego z galaretowatych jednostek”¹⁵.

Rewolucja Godności i Noc Gniewu

Przytoczony na początku niniejszego artykułu fragment pochodzi z wywiadu przeprowadzonego 8 września 2015 r. z kierownikiem sekcji patrolowej Samoobrony Lwowa i stanowił odpowiedź na pytanie o okoliczności powstania tej organizacji. Jak się okazuje, jej geneza ściśle związana była z pilną potrzebą tymczasowego stanięcia na straży porządku publicznego przez zwykłych mieszkańców miasta, wobec nieobecności lub bierności oficjalnych służb w trakcie zamieszek tzw. *Nocy Gniewu*. Powstanie tej organizacji powinno być więc rozpatrywane jako jeden ze skutków wydarzeń znanych powszechnie pod nazwą *Euromajdanu* lub też *Rewolucji Godności*.

Pomiędzy powstaniem Samoobrony Lwowa oraz bezpośrednio z tym faktem związanymi wydarzeniami *Nocy Gniewu*, która miała miejsce we Lwowie z 18 na 19 lutego 2014 r., a początkiem zamieszek na Placu Niepodległości w Kijowie (21 listopada 2013) minęły zatem 3 miesiące. Prekursorką analizowanej lwowskiej organizacji, jak również „samoobron” w innych miastach i regionach Ukrainy (np. Samoobrona Majdanu w obwodzie wołyńskim¹⁶, czy zaporoskim¹⁷) była Samoobrona Majdanu¹⁸, która powstała aby chronić protestujących na kijowskim Placu Niepodległości przed represjami ze strony wyspecjalizowanej jednostki milicji ukraińskiej Berkut¹⁹. I chociaż Samoobrona we Lwowie powstała nieco w trybie *ad hoc*, to warto zauważyć, że już kilkanaście dni przed tym faktem (7 lutego 2014 r.) komendantura Samoobrony Majdanu ogłosiła plan stworzenia swoich struktur w całym kraju²⁰.

Impulsem do założenia Samoobrony Lwowa była – jak wspomniano – *Noc Gniewu*, której przyczyn mer Lwowa Andrij Sadowyj upatrywał w poniżeniu

---

¹⁵ A. Zinowjew, *Homo sovieticus*, 1983, s. 1444-46.

¹⁶ *Самооборона Майдану – Волинь*, http://samooborona.volyn.ua/about_us/ (dostęp 5.05.2016).

¹⁷ *САМООБОРОНА ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ*, <http://samooboronazp.inf.ua/> (dostęp 5.05.2016).

¹⁸ *Самооборона Майдану. Про нас*, http://www.samooboronaua.org/%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%BD%D0%B0%D1%81_ua_287cms.htm (dostęp 5.05.2016).

¹⁹ G. Szymanik, *Pięćdziesiąt sotni twierdzy Majdan. Jak zorganizowali się protestujący?* „Gazeta Wyborcza”, http://wyborcza.pl/1,76842,15507033,Piec_dziesiat_sotni_twierdzy_Majdan__Jak_zorganizowali.html#ixzz47oOfWguM (dostęp 5.05.2016).

²⁰ *Самооборона Майдану. Про нас...* (dostęp 5.05.2016).

godności ludzkiej i śmierci ludzi²¹. Opinię tę zdają się potwierdzać relacje polskich obserwatorów, którzy w tamtym okresie znajdowali się we Lwowie, a według których wydarzenie to było swego rodzaju działaniem odwetowym – odpowiedzią młodych, w większości nastoletnich osób, na pogrom Majdanu, do którego doszło dzień wcześniej w Kijowie, w wyniku którego śmierć poniosło 25 osób, zaś setki innych zostało rannych²². We Lwowie bilans ten był mniej krwawy, lecz i tak rany odniosło ok. 30 osób – zarówno protestujących, jak i milicjantów. Tłum wdarł się m.in. do budynków MSZ oraz władz obwodowych, niszcząc i paląc znalezione tam dokumenty. Milicja nie wywiązała się ze swoich obowiązków, nie będąc w stanie zapanować nad sytuacją. „Dziś kierownik każdego rejonu miasta Lwowa spotyka się z kierownikami dużych przedsiębiorstw, które są w tych rejonach, organizacji. Zapraszamy na te spotkania też milicję. Chcemy, żeby wszyscy razem stanęli w obronie mieszkańców miasta”²³ – podkreślał wówczas Sadowyj.

W opinii członków organizacji oraz zapytanych o to mieszkańców miasta, Samoobrona bardzo dobrze wypełniła wówczas obowiązki służb porządku publicznego, już na starcie swojej działalności budując pozytywny wizerunek i zyskując zaufanie zarówno wśród zwykłych Lwowian, jak również przedstawicieli władz miasta, których siedzib wówczas strzegła.

Samoobrona Lwowa – charakterystyka organizacji

Z informacji zebranych w trakcie badań terenowych przeprowadzonych przez autora we wrześniu 2015 r., wyłania się obraz dobrze zorganizowanej struktury, co niezwykle istotne – działającej w sposób w pełni jawny i legalny. Samoobrona jest bowiem organizacją oficjalnie zarejestrowaną, wydającą swoim członkom posiadające okres ważności legitymacje opatrzone w jej logo, wyraźne napisy, numer członkowski, imię i nazwisko posiadacza, jego fotografię, a także podpis osoby je wydającej.

Na podstawie wywiadów z członkami organizacji oraz analizy materiałów udostępnianych na stronie internetowej Samoobrony, ustalono także, że chociaż powszechnie jest ona kojarzona głównie z patrołowaniem i strażeniem porządku, to równoległe zajmuje się także innymi istotnymi działaniami. W tym kontekście można wymienić m.in. wsparcie żołnierzy ATO walczących na wschodzie kraju – w postaci organizowania zbiórek środków finansowych,

---

²¹ *Co się dzieje w innych miastach Ukrainy? Przejęte siedziby władz, ranni. We Lwowie "Noc gniewu", „Gazeta.pl”, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,15490576,Co_sie_dzieje_w_innych_miastach_Ukrainy__Przejete.html (dostęp 19.03.2016).*

²² K. Łoza, *PÓ „NOCY GNIEWU” (FOTO)*, „Lwow.info”, <http://lwow.info/po-nocy-gniewu-foto/> (dostęp 19.03.2016).

²³ M. Sękowski, *Lwów po "nocy gniewu". Miasto na zdjęciach polskiego wolontariusza*, „Kontakt24.TVN24.pl”, <http://kontakt24.tvn24.pl/lwow-po-nocy-gniewu-miasto-na-zdjeciach-polskiego-wolontariusza,114260.html> (dostęp 19.03.2016).

sprzętu, odzieży, obuwia i żywności, pomoc udzielana kombatantom oraz ich rodzinom, czy też szerzenie patriotycznych wzorców wśród ukraińskich dzieci.

Główny nacisk w realizacji wspomnianego projektu badawczego położono na analizie sekcji patrolowej Samoobrony Lwowa. W tym celu nawiązano kontakt z jej szefem, a następnie w nocy z 4 na 5 września 2015 r. w godzinach 22:00-3:00 (standardowe godziny odbywania patrolu) przeprowadzono obserwację, aktywnie uczestnicząc w patrolowaniu miasta wraz z trzema członkami organizacji. Zaobserwowano i udokumentowano wyposażenie patrolu, w skład którego wchodziły: stroje moro wraz z kamizelkami kuloodpornymi opatrzone naszywkami Samoobrony (różne wzory, najczęściej umundurowanie niemieckiej Bundeswehry z końca lat 90. XX w.) oraz krótkofalówki, dzięki którym członkowie patrolu utrzymywali ze sobą kontakt. Patrol wyposażony był także w wideorejestratory (min. jedno urządzenie przypadające na jeden patrol), służące dokumentowaniu podejmowanych akcji. Materiał pozyskany tą drogą mógł następnie służyć jako dowód w sprawie zatrzymanej osoby, lub też w przypadkach oskarżeń o nadużycie kompetencji – jako potwierdzenie wersji zdarzeń członka patrolu. Jako, że patrole przeprowadzane były w godzinach nocnych, każdy ich członek posiadał latarkę, a skuteczność interwencji oraz bezpieczeństwo zapewnić im miały różnego rodzaju środki przymusu bezpośredniego – począwszy od kajdanków, paralizatorów, miotaczy gazu pieprzowego, pałek i broni pneumatycznej, a także w przypadku osób posiadających odpowiednie zezwolenie – pistoletów na gumowe kule.

Patrole były zmotoryzowane – do poruszania się w obrębie poszczególnych rejonów wykorzystywano prywatne samochody ich członków. Ich tankowanie oraz koszty amortyzacji pokrywane były głównie z prywatnych środków patrolujących, bądź też wpłat mieszkańców miasta, czy też dotacji od lwowskich przedsiębiorców. W trakcie patrolowania pojazdy z każdej strony wyraźnie oznaczano magnetycznymi emblematami organizacji, z których największy mocowany był na jego masce. Auta posiadały radio umożliwiające nasłuch policyjnej (od 24 sierpnia 2015 r. Wcześniej – milicyjnej) częstotliwości oraz dobrze wyposażone apteczki. Interwencje podejmowane były głównie w oparciu o „podsluchane” w ten sposób zgłoszenia na policję, lecz dość często zdarzały się także bezpośrednie telefony mieszkańców miasta, kierowane na rozpowszechniony numer SL.

Warto przybliżyć kwestię członkostwa w sekcji patrolowej Samoobrony Lwowa. Wbrew dość częstym opiniom niezorientowanych osób (*vide* informacja ze strony internetowej J. Korwin-Mikkego o tym, że do Samoobrony należą

osoby mające problemy z prawem, alkoholem i narkotykami²⁴), wśród członków służby patrolowej organizacji znajdują się m.in. wykładowcy akademicy, doktoranci i studenci, a także lokalni przedsiębiorcy. Patrole składały się z minimum trzech osób tworzących zazwyczaj stałe zespoły. Nowoprzyjęci członkowie na początku poddawani byli bacznej obserwacji mającej na celu sprawdzenie jak zachowują się w sytuacjach stresowych i niebezpiecznych, a także po to, by zweryfikować ich rzeczywistą motywację wstąpienia do organizacji. Miasto podzielone było na rejony (najczęściej pokrywające się z podziałem na dzielnice), a poszczególne patrole poruszały się zazwyczaj w ich obrębie. W razie potrzeby mogły jednak liczyć na wsparcie ze strony kolegów z innych części miasta.

W trakcie przeprowadzonego w nocy z 4 na 5 września 2015 r. patrolowania, autor niniejszego tekstu miał okazję uczestniczyć w kilku interwencjach, większość z nich dokumentując. Do standardowych działań patroli SL należało zatrzymywanie sprawców wykroczeń drogowych. Pierwszą z zaobserwowanych akcji było właśnie poszukiwanie kierowcy pojazdu osobowego zbiegłego z miejsca kolizji z tramwajem. Inne przykłady tego typu działań to weryfikowanie doniesień o pojazdach rzekomo kierowanych przez kierowców znajdujących się pod wpływem alkoholu. W sytuacji, gdy brakowało zgłoszeń, patrol przeprowadzał rutynowy objazd rejonu w celu sprawdzenia czy pojazdy należące do osób notorycznie jeżdżących po spożyciu środków odurzających, stoją zaparkowane w znanych jego członkom lokalizacjach. W przeciwnym wypadku patrolujący zwracali uwagę, czy przypadkiem auta te nie znajdują się wśród mijanych na ulicach samochodów.

Najpoważniejszą zaobserwowaną w trakcie omawianego patrolu interwencją był przyjazd na miejsce włamania i kradzieży w sklepie położonym w sąsiedztwie lwowskiego dworca głównego, a następnie poszukiwanie podejrzanego wspólnie z przybyłymi na miejsce zdarzenia policjantami. Oprócz wymienionych przykładów działań, patrol zajmował się również zbieraniem dowodów za pomocą wideorejestratora przeciwko domniemanym producentom narkotyków w celu ich przekazania organom ścigania. Ostatnia z interwencji to natomiast przyjazd na miejsce zatrzymania podejrzanego o kierowanie pojazdem pod wpływem alkoholu, który jednak jak się okazało był trzeźwy, ale nie miał przy sobie prawa jazdy ani żadnych innych dokumentów.

Wśród najgłośniejszych akcji w dotychczasowej historii służby patrolowej SL jest m.in. zatrzymanie zastępcy kierownika zamożnej firmy naftowej, kierującego samochód w stanie nietrzeźwości. W wyniku tego zatrzymania

---

²⁴ *Majdan zamienił się w noclegownię dla bezdomnych?*, http://korwin-mikke.pl/europa/zobacz/majdan_zamienil_sie_w_noclegownie_dla_bezdomnych/96801 (dostęp 5.05.2016).

i nagłośnienia sprawy, został on następnie zwolniony z pracy. Kierownik służby patrolowej wspominał także o zatrzymaniu wysoko postawionego pułkownika milicji we Lwowie kierującego pojazd osobowy pod wpływem alkoholu, którego jednak ze względu na brak materiału dowodowego ominęła odpowiedzialność karna.

W kontekście prezentowanej problematyki, warto przyrzeć się relacjom członków służby patrolowej SL z przedstawicielami służb stojących we Lwowie na straży porządku publicznego. Autor niniejszego artykułu miał unikalną możliwość obserwacji dopiero kształtujących się relacji patrolu SL z ich odpowiednikami z policji. Wynika to z faktu, iż w dniu niepodległości Ukrainy, a więc 24 sierpnia 2015 r., policja oficjalnie zastąpiła we Lwowie w obowiązkach patrolowania miasta milicję. Różnic pomiędzy obydwoma formacjami jest wiele, uwzględniając m.in.. wysokość zarobków, umundurowanie, wyposażenie, średnią wieku, strukturę płci, liczebność itd.

Z wypowiedzi członków SL wynika, iż ich stosunki z policją są poprawne, choć nie jest to regułą w innych obwodach, miastach czy nawet rejonach Lwowa. Potwierdzają to obserwacje autora, który zauważył, że po przyjeździe patrolu SL na miejsce zdarzenia, policjanci w przyjazny sposób witali się z nimi (można było odnieść wrażenie że znają się prywatnie), a także wprowadzali ich w zaistniałą sytuację. W tym kontekście należy przypomnieć chociażby wspólne poszukiwanie podejrzanego o dokonanie włamania do sklepu w pobliżu dworca. Autor artykułu ani razu nie dostrzegł deprecjonowania przez policjantów konieczności przebywania członków patrolu SL na miejscu zdarzenia. Ważną obserwacją jest także fakt, iż pomimo krótkiego czasu od usłyszenia zgłoszenia do przyjazdu na miejsce, patrolowi SL ani razu nie udało się przybyć tam przed patroliem policji. Z relacji członków Samoobrony wynikało, iż przed reformą, w okresie kiedy to milicja patrolowała miasto, było zupełnie odwrotne. Członkowie SL pozytywnie wypowiadali się również na temat rzetelności i etyki pracy policjantów, których w przeciwieństwie do milicjantów „nie trzeba było pilnować by zamiast wystawienia mandatu nie wzięli łapówki od osoby, która popełniła wykroczenie drogowe”²⁵.

W związku ze znacznym podniesieniem standardów w odniesieniu do patrolowania miasta przez oficjalne służby, kilka miesięcy po przeprowadzonych przez autora badaniach, sekcja patrolowa Samoobrony została zawieszona. Organizacja skoncentrowała się natomiast na działaniach, których policja z racji obowiązujących ją procedur nie mogła wykonywać. Chodzi tu m.in. o wspomnianą obserwację i gromadzenie materiału dowodowego w sprawie producentów narkotyków, o których SL donosili mieszkańcy miasta, czy też unimozżliwianie nielegalnej budowy. Innym przykładem nowych działań

---

²⁵ Wywiad przeprowadzony przez Autora...

podejmowanych przez Samoobronę Lwowa była nagłośniona w mediach sprawa blokady rosyjskich tirów, które przejeżdżając ukraińskim terytorium Ukrainy uniknąć chciały przejazdu przez Rzeczpospolitą Polską w związku z tzw. „wojną przewozową”²⁶.

Na koniec należy podkreślić, że z obserwacji autora wynika, iż mieszkańcom Lwowa znana jest organizacja Samoobrony. W zdecydowanej większości przypadków zauważono pozytywną reakcję na widok członków patrolu – przywitanie się, krótką rozmowę, czy też „salutowanie”.

Podsumowanie i wnioski

Organizacje obywatelskie wspierające oficjalne służby (takie jak wojsko, straż graniczna czy policja) w realizacji ich zadań na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa i porządku, nie są niczym niezwykłym. Tego typu grupy na całym świecie działały w przeszłości, istnieją obecnie i z pewnością w przyszłości powstawać będą nowe ich przykłady. Należy być jednocześnie świadomym ich różnorodności zarówno pod względem sposobu organizacji, charakteru działalności, jak i celów, które im w rzeczywistości przyświecają. Dość często pojawia się bowiem zarzut, iż nie służą one nie ogółowi, lecz wybranej grupie, jak np. w przypadku patroli ludności żydowskiej w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii oraz innych państwach, nazywanych z języka hebrajskiego: *Shomrim*, bądź *Shmira* (dosłownie oznaczające „obserwatorów”, „strażników” lub też „ochronę”). Chodzi tu o ujawnione przypadki nadużywania przez ich członków środków przymusu, a także brutalność wobec zatrzymanych (szczególnie pochodzących spoza lokalnej społeczności²⁷), nieinformowaniu policji o przeprowadzonych interwencjach²⁸, jak również zatajaniu niektórych przestępstw popełnionych przez członków społeczności żydowskiej – sprawy zabójstwa czy molestowania dzieci.

Pomimo pełnej klarowności co do genezy Samoobrony Lwowa, jej struktury, sposobu w jaki jest zorganizowana i zakresu działalności, a także powszechnego i nieskrępowanego dostępu do dokumentowanych na bieżąco akcji podejmowanych przez tę organizację, w dalszym ciągu natrafić można na szereg negatywnych, bądź w najlepszym wypadku podejrzliwych opinii na jej temat. Pojawiają się bowiem zarzuty, jakoby wśród członków Samoobrony Majdanu znajdowały się osoby mające problemy z prawem, alkoholem

---

²⁶ *Wojna przewozowa między Rosją a Polską: rośnie napięcie, Polska nie wpuszcza rosyjskich TIR-ów*, „Polskie Radio”, <http://www.polskieradio.pl/42/273/Artykul/1582724,Wojna-przewozowa-miedzy-Rosja-a-Polska-rosnie-napiecie-Polska-nie-wpuszcza-rosyjskich-TIRow> (dostęp 5.05.2016).

²⁷ J. Fenton, *Member of Jewish patrol group accused of striking teen in city*, „Baltimore Sun”, http://articles.baltimoresun.com/2010-12-02/news/bs-md-ci-shomrim-member-arrest-20101201_1_shomrim-member-eliyahu-eliezer-werdesheim-jewish-patrol-group (dostęp 26.03.2016).

²⁸ S. Gardiner, A. Fox, *Civilian Patrol Was Family's First Call*, „The Wall Street Journal”, <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052702304521304576448342807240946> (dostęp 26.03.2016).

i narkotykami, a także osoby bezdomne²⁹. Biorąc pod uwagę fakt rygorystycznej procedury rekrutacyjnej, kontroli nowych członków przez osoby o dłuższym stażu, oficjalną formę działalności organizacji (zarejestrowana organizacja społeczna) oraz wydawane na określony czas legitymacje, podobne zarzuty wydają się nieuzasadnione. Do tego należy dodać częste w przypadku sekcji patrolowej kontakty z przedstawicielami policji, rzecz jasna nie sprzyjające ukrywaniu się w szeregach Samoobrony osób mających problemy z prawem. Oczywiście ryzyko wystąpienia takich odstępstw istnieje, lecz występuje ono także w przypadku funkcjonariuszy służb porządku publicznego. Nie można też stawiać w jednym szeregu Samoobrony Lwowa czy Majdanu z jednostkami tzw. „Samoobrony Krymu”, które „spontanicznie” pojawiły się na ulicach aby, „bronić interesy ludności rosyjskiej przed ukraińskimi ekstremistami”, a które lepiej określa sformułowanie „zielone ludki” – oznaczające żołnierzy rosyjskich pozbawionych dystynkcji, pod względem uzbrojenia i wyposażenia przypominających właśnie regularną armię³⁰. Pomimo zdecydowanie gorszego sprzętu, to właśnie Samoobrona Majdanu, Lwowa oraz innych miast i obwodów Ukrainy, po swojej stronie posiada najważniejszy atut – jest rzeczywiście organizacją społeczną realizującą niezwykle istotne zadania, począwszy od stania na straży porządku publicznego i prawa, pomocy i wsparcia udzielonego żołnierzom ATO, weteranom powracającym z rejonu walk, ich rodzinom, a także w procesie wychowania patriotycznego dzieci i młodzieży.

Odpowiadając na pytanie postawione we wstępie niniejszego tekstu oraz w nawiązaniu do przedstawionych definicji społeczeństwa obywatelskiego i procesów upodmiotawiania, należy stwierdzić, że na dzień dzisiejszy taki jego model na Ukrainie nie występuje. Wpływ na to miały zasygnalizowane czynniki, wśród których dominujące wydają się skutki radzieckiej inżynierii społecznej, która niejako „nauczyła” ukraińskie społeczeństwo bierności i anomii społecznej, a z pewnością do dziś wydatnie hamuje proces jego upodmiotawiania. W tym kontekście docenić należy gotowość Ukraińców do przeprowadzenia zmian we własnym kraju, której przejawami były zrywy *Pomarańczowej rewolucji* z 2004 r. i wspomnianego *Euromajdanu*. Powszechnym zjawiskiem w przypadku takich spontanicznych zrywów o rewolucyjnym charakterze jest nieumiejętność stopniowego i konsekwentnego, a przy tym cierpliwego przeprowadzenia reform, i choć takie objawy dostrzec można również na Ukrainie (np. mnożące się podziały w obozie byłej opozycji, walka o władzę i wpływy w państwie, nieumiejętność poradzenia sobie ze skalą korupcji itp.) to nadzieję na pomyślną tranzycję w państwo oparte na zasadach demokratycznych daje rozszerzająca się

---

²⁹ *Majdan zamienił się w...* (dostęp 5.05.2016).

³⁰ O. Alehno, *Kamienie i proce Samoobrony Majdanu vs. granatniki i kalasznikowy Samoobrony Krymu*, „Niezależna.pl”, <http://niezalezna.pl/52851-kamienie-i-proce-samoobrony-majdanu-vs-granatniki-i-kalasznikowy-samoobrony-krymu> (dostęp 5.05.2016).

stale działalność organizacji takich, jak Samoobrona Majdanu, czy analizowana w prezentowanym tekście Samoobrona Lwowa. Jest to bowiem doskonały przykład działań nieinspirowanych przez władzę i nienastawionych na prywatne korzyści, lecz na dobro lokalnej społeczności.

W związku z powyższym, pamiętając o wyżej wyszczególnionych dystraktorach występujących na drodze do implementacji zasad społeczeństwa obywatelskiego na Ukrainie, należy stwierdzić, że w przypadku tego kraju za działaniem rewolucyjnym, w parze poszły również ważne działania o ewolucyjnym charakterze, tak niezbędne dla zainicjowanych przemian. Pomimo, iż w obecnej sytuacji trudno rzetelnie ocenić szanse na pomyślne przeobrażenie Ukrainy w państwo w pełni demokratyczne, spełniające szereg wymagań UE i o obywatelskim modelu społeczeństwa, to warto podkreślić, że zasygnalizowana aktywność w obrębie przedstawionych organizacji stanowi cenny i silny fundament, na którym powinien być oparty proces upodmiotawiania społecznego. Jest ona także świadectwem pragnienia wprowadzenia głębokich zmian w państwie ukraińskim. „Bo Majdan to ludzie. A ludzie będą tu wracać, dopóki nie zwyciężą [...]. Nie wiem, jak to się wszystko skończy, ale wiem, że uczę się tutaj, jak budować społeczeństwo, jak się organizować. Tutaj nikt nikogo nie chce oszukać. Działamy razem dla wspólnego dobra. A na Ukrainie jest zupełnie odwrotnie. Jest zimno, jestem niewyspany i zmęczony, ale bardzo mi dobrze na tym Majdanie. Szkoda, że trzeba było aż ogrodzić się barykadami, żeby to poczuć”³¹ [16] – mówił w czasie *Euromajdanu* Michaił, student psychologii z Iwano-Frankowska. Pozostaje mieć nadzieję, że podobny hart ducha i konsekwencja będzie w przyszłości cechować zarówno ukraińskie społeczeństwo, jak również rządzących tym krajem.

Bibliografia:

Alehno O., *Kamienie i proce Samoobrony Majdanu vs. granatniki i kalasznikowy Samoobrony Krymu*, „Niezależna.pl”, <http://niezalezna.pl/52851-kamienie-i-proce-samoobrony-majdanu-vs-granatniki-i-kalasznikowy-samoobrony-krymu>.

Co się dzieje w innych miastach Ukrainy? Przejęte siedziby władz, ranni. We Lwowie "Noc gniewu", „Gazeta.pl”, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,15490576,Co_sie_dzieje_w_innych_miastach_Ukrainy__Przejete.html.

Dziubka K., *Spółeczeństwo obywatelskie*, w: *Leksykon politologii wraz z aneksem reforma samorządowa w Polsce, partie, parlament, wybory (1989-1997)*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1999.

Fenton J., *Member of Jewish patrol group accused of striking teen in city*, “Baltimore Sun”, http://articles.baltimoresun.com/2010-12-02/news/bs-md-ci-shomrim-member-arrest-20101201_1_shomrim-member-eliyahu-eliezer-werdesheim-jewish-patrol-group.

---

³¹ G. Szymanik, dz. cyt. (dostęp 5.05.2016).

Gardiner S., Fox A., *Civilian Patrol Was Family's First Call*, "The Wall Street Journal", <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052702304521304576448342807240946>.

Heller M., *Maszyna i śrubki. Jak hartował się człowiek sowiecki*, Warszawa 1989, http://www.kulturaparyska.com/uploadfiles/file/_eller_maszyna_9_marca_2015.pdf.

Ho Kim S., *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/weber/#IdeTyp>, hasło: *Max Weber* (5.2 Ideal type).

Leksykon politologii, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1999, hasło: podmiot polityki.

Łoza K., *PO „NOCY GNIEWU” (FOTO)*, „Lwow.info”, <http://lwow.info/po-nocy-gniewu-foto/>.

Majdan zamienił się w noclegownię dla bezdomnych?, http://korwin-mikke.pl/europa/zobacz/majdan_zamienil_sie_w_noclegownie_dla_bezdomnych/96801.

Motyka G., *Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła”. Konflikt polsko-ukraiński 1943-1947*, Kraków 2011.

Pawłowska A., *Spółczesność obywatelska*, w: *Encyklopedia politologii*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, t. 1, Zakamycze 1999.

Sękowski M., *Lwów po "nocy gniewu". Miasto na zdjęciach polskiego wolontariusza a*, „Kontakt24. TVN24.pl”, <http://kontakt24.tvn24.pl/lwow-po-nocy-gniewu-miasto-na-zdjeciach-polskiego-wolontariusza,114260.html>.

Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/upodmiotowic;5511901.html>, hasło: upodmiotowić.

Słownik języka polskiego PWN, <http://sjp.pwn.pl/sjp/podmiotowosc;2502416.html>, hasło: podmiotowość.

Sowietskije ludi, Moskwa 1974.

Szymanik G., *Pięćdziesiąt sotni twierdzy Majdan. Jak zorganizowali się protestujący?* „Gazeta Wyborcza”, http://wyborcza.pl/1,76842,15507033,Piecudziesiat_sotni_twierdzy_Majdan_Jak_zorganizowali.html#ixzz47oOfWguM.

Wojna przewozowa między Rosją a Polską: rośnie napięcie, Polska nie wpuszcza rosyjskich TIR-ów, „Polskie Radio”,

<http://www.polskieradio.pl/42/273/Artykul/1582724,Wojna-przewozowa-miedzy-Rosja-a-Polska-rosnie-napiecie-Polska-nie-wpuszcza-rosyjskich-TIRow>.

Wywiad przeprowadzony przez Autora z kierownikiem sekcji patrolowej Samoobrony Lwowa w dn. 4.09.2015 r.

Zinowjew A., *Homo sovieticus*, 1983.

Народна Самооборона Львівщини, <https://www.facebook.com/lviv.samooborona>.

САМООБОРОНА ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ, <http://samooboronazp.inf.ua/>.

Самооборона Майдану – Волинь, http://samooborona.volyn.ua/about_us/.

Самооборона Майдану. Про нас, http://www.samooboronaua.org/%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%BD%D0%B0%D1%81_ua_287cms.htm.

PRZESTRZEGANIE EUROPEJSKICH STANDARDÓW PRAW CZŁOWIEKA WOBEC OSÓB GAY, LESBIAN, BISEXUAL, TRANSGENDER (LGBT) W POLSCE I NA UKRAINIE. ANALIZA PORÓWNAWCZA

W polskiej przestrzeni społecznej i medialnej występuje niejednokrotnie problem przestrzegania praw osób nieheteroseksualnych w świetle standardów Unii Europejskiej. Przy podejmowanych analizach z zasady punktem odniesienia stają się państwa Europy Zachodniej, w których realizacja postulatów ruchu LGBT została zaakceptowana przez ugrupowania polityczne odnoszące się do ideologii lewicy, liberalizmu, chrześcijańskiej demokracji czy konserwatyizmu. Sytuacja taka ma miejsce między innymi w Niemczech, Wielkiej Brytanii, Hiszpanii i innych państwach Unii Europejskiej. Opisywana kwestia nie jest zatem w państwach Europy Zachodniej przedmiotem dyskursu społecznego i politycznego. W inny sposób wspomniany problem przedstawia się w państwach, które stały się członkami Unii Europejskiej dopiero w 2004 roku i później, w tym także w Polsce. Oczywiście wszystkie tak zwane nowe państwa UE zobowiązały się do przestrzegania europejskich standardów praw człowieka, w tym wobec osób LGBT, jednak praktyczna ich realizacja napotyka często na problem niechęci części społeczeństwa oraz niektórych ugrupowań politycznych odwołujących się zazwyczaj do ideologii prawicy. Jeszcze inne problemy niż w państwach Unii Europejskiej napotyka realizacja praw osób LGBT na Ukrainie – państwie, którego władze po obaleniu prezydenta Wiktora Janukowycza aspirują w przyszłości do członkostwa w Unii Europejskiej.

Celem niniejszego artykułu jest analiza porównawcza sytuacji społecznej oraz przestrzegania praw osób LGBT w Polsce i na Ukrainie. Problem jest godny uwagi ze względu na fakt, iż rzadko podejmowany jest w dyskursie naukowym, społecznym czy politycznym. Tocząca się w Polsce dyskusja dotycząca europejskich aspiracji Ukrainy skupia się przede wszystkim na kwestiach natury gospodarczej i stabilności wewnętrznej tego państwa, związanej z prowadzonym konfliktem na jego wschodnich rubieżach oraz aneksją Półwyspu Krymskiego przez Federację Rosyjską. Z zasady nie są podejmowane natomiast kwestie społeczne, do których zaliczyć należy przestrzeganie europejskich standardów praw człowieka wobec osób LGBT. Unia Europejska stanowi bowiem wspólnotę polityczną, gospodarczą i społeczną, a kwestia praw osób nieheteroseksualnych poruszona została już w 1984 r. przez państwa ówczesnych Wspólnot Europejskich. Natomiast dziesięć lat później Komisja Swobód Podstawowych

---

¹ dr Janusz Jartyś, Instytut Politologii i Europeistyki, Uniwersytet Szczeciński.

oraz Komisja Spraw Wewnętrznych Parlamentu Europejskiego uchwały sprawozdanie o równości gejów i lesbijek w Unii Europejskiej, w którym wskazano przykłady dyskryminacji osób LGBT w państwach UE². Dla Unii Europejskiej, powstałej na mocy Traktatu z Maastricht, kwestia przestrzegania europejskich standardów praw człowieka, a w tym niedyskryminacji obywateli Unii Europejskiej z jakiegokolwiek przyczyny stała się wartością nadrzędną. W ramach idei europejskiej jedności przy poszanowaniu różnorodności, wprowadzono szereg dyrektyw antydyskryminacyjnych, a kwestie dotyczące praw człowieka zostały wprost podkreślone zapisami art. 13 Traktatu Amsterdamskiego, w którym czytamy między innymi: „Bez uszczerbku dla innych postanowień niniejszego Traktatu i w granicach kompetencji, które Traktat powierza Wspólnocie, Rada stanowiąc jednomyślnie na wniosek Komisji i po konsultacji z Parlamentem Europejskim może podjąć środki niezbędne w celu zwalczania wszelkiej dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną”³.

Autor w niniejszym artykule na podstawie materiałów zastanych oraz studium przypadku przedstawi sytuację społeczną osób LGBT w Polsce i na Ukrainie, dokonując przy tym analizy przestrzegania europejskich standardów praw człowieka w omawianym zakresie na terenie wspomnianych powyżej państw. Zastosowana zostanie również metoda historyczna dla uwidocznienia rozwoju ruchu LGBT w obu omawianych państwach oraz prawnego statusu osób nieheteroseksualnych. Z pewnością Polska i Ukraina nie należą do państw, w których wszystkie postulaty ruchu LGBT zostały zrealizowane pod względem prawnym i społecznym. W obu państwach z różnym natężeniem występują wciąż przejawy dyskryminacji i nietolerancji wobec osób nieheteroseksualnych. Czy zatem wymienione zachowania w Polsce i na Ukrainie mogą liczyć na sankcję prawną w obu państwach? W jaki sposób wyglądał rozwój ruchu LGBT w Polsce i na Ukrainie? Czy działacze ruchu LGBT uczestniczą w życiu politycznym tych obu krajów? W jaki sposób wreszcie członkostwo w Unii Europejskiej wpływa na ochronę i realizację praw osób LGBT? Przedstawione pytania badawcze wymagają odpowiedzi dla analizy porównawczej realizacji praw osób nieheteroseksualnych w Polsce i na Ukrainie.

Przystępując do analizy położenia osób LGBT w Polsce i na Ukrainie należy zwrócić w pierwszym rzędzie uwagę na aspekty historyczne, które w sposób zasadniczy rzutują na postrzeganie praw osób nieheteroseksualnych

---

² J. Jartyś, *Wybrane aspekty przestrzegania europejskich standardów praw człowieka wobec gejów i lesbijek w Polsce*, w: *Demokratyzacja i prawa człowieka w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. J. Jartyś, A. Staszczuk, Szczecin 2007, s. 27.

³ S. Matuszewski, A. Molisiak, A. Pruss, *Przełamać milczenie. Łamanie praw człowieka ze względu na orientację seksualną*, Gdańsk 2003, s. 12.

w społeczeństwach obu krajów oraz status prawny dotyczący zachowań homoseksualnych i biseksualnych. Po pierwsze, tradycja polskiej państwowości jest nieporównywalnie dłuższa od ukraińskiej. Już w okresie I Rzeczypospolitej wprowadzono system tzw. demokracji szlacheckiej i zgodnie z nim po bezpotomnej śmierci Zygmunta Augusta z Jagiellonów podczas pierwszej Wolnej Elekcji w kwietniu i maju 1573 r. królem Polski wybrany został Henryk Walezy, którego homoseksualizm dla ludzi z jego otoczenia nie był tematem tabu⁴. Po okresie rozbiorów w latach 1795-1918 i odzyskaniu niepodległości władze odrodzonego państwa polskiego przystąpiły do tworzenia nowego, jednolitego kodeksu karnego, który w 1932 r. znosił całkowicie odpowiedzialność karną za stosunki homoseksualne w Polsce⁵. Karalność za czyny homoseksualne nie została również wprowadzona w okresie tzw. Polski Ludowej na przestrzeni lat 1944-1989⁶. Natomiast Ukraina przez większość dwudziestego stulecia była częścią Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), którego ustawodawstwo od początku lat 30. XX stulecia przewidywało karę pięciu lat więzienia za czyny homoseksualne, a w schyłkowej fazie istnienia ZSRR leczenie orientacji homoseksualnej postrzeganej jako choroba⁷ [6]. Niepodległa Ukraina zniosła wszelakie postradzieckie zapisy w tym zakresie 12 grudnia 1991 r, a więc kilka miesięcy po uzyskaniu niepodległości⁸ [6].

Cechą wspólną w historii Ukrainy i Polski jest natomiast społeczny konserwatyzm okresu komunistycznego. Dotyczy on zarówno Związku Radzieckiego, w skład którego wchodziła Ukraina, jak i Polski Ludowej. Zarówno ZSRR jak i PRL dbał o „poprawną” moralność swoich obywateli, której cechą była społeczna unifikacja społeczeństwa zmierzająca do ukształtowania nowego człowieka zwanego po upadku systemu mianem „homosowieticus”. W obu państwach nie istniało polityczne i społeczne przyzwolenie na eksponowanie mniejszości, zwłaszcza tej o podłożu seksualnym. Pomimo walki z religią i Kościołem preferowano tradycyjny model rodziny, który odpowiadał założeniom wyznania rzymsko-katolickiego czy prawosławnego. W obu państwach propagowano również swoisty model mężczyzny jako człowieka silnego, pracowitego, który stroni od nadmiernego używania kosmetyków oraz nie przywiązuje zbyt dużej uwagi do higieny

---

⁴ S. Grzybowski, *Henryk Walezy*, Wrocław-Łódź 1985, s. 42-43.

⁵ J. Jartyś, *Wkład Polski do procesu unijdzynarodowienia i rozwoju praw osób Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender (LGBT) po akcesji Polski do Unii Europejskiej*, w: *W poszukiwaniu finalite politique Unii Europejskiej. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, red. L. Wojnicz, D. Rdzanek, M. Potkańska, Szczecin-Warszawa 2015, s. 180.

⁶ A. Leszczyński, *Być gejem w PRL*, „Wyborcza.pl”, http://wyborcza.pl/alehistoria/1,127747,12202336,Byc_gejem_w_PRL.html (dostęp 6.03.2016).

⁷ *Polska-Ukraina. Strategie, dobre praktyki doświadczenia na polu aktywizmu LGBT*, <https://ligadlatolerancji.wordpress.com/o-sytuacji-osob-lgbt-na-ukrainie/> (dostęp 6.03.2016).

⁸ Tamże (dostęp 6.03.2016).

i ubioru, a przynajmniej stroni od ekstrawaganckiego zachowania. W Polsce wspomniany proces zachodził łagodniej, ponieważ nawet w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w filmie ukazywano obraz homoseksualisty, dla którego zarezerwowane były role: baletmistrza, artysty czy osoby czekającej w miejskim szalecie na poderwanie heteroseksualnego mężczyzny. W taki sposób utrwalano stereotypowy obraz homoseksualisty w polskim społeczeństwie. Z drugiej strony wśród aktorów w istotnych rolach obsadzano rzeczywistych homoseksualistów jak Edmunda Fettinga czy Marka Barbasiewicza⁹. Zarówno na Ukrainie, jak i w Polsce Ludowej nie dokonał się kulturowy i obyczajowy przełom końca lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia, który miał miejsce w państwach zachodnich. W Polsce miały miejsce co prawda wystąpienia studenckie, jednak ich głównymi hasłami była liberalizacja systemu komunistycznego i zniesienie cenzury, a nie kwestie natury obyczajowej¹⁰. Wobec tego w obu omawianych państwach nie zaistniał na większą skalę ruch hippisowski, nie powstały pacyfistyczne i ekologiczne ruchy społeczne, które kilka lat później będą wspierać równościowe tendencje w zachodnioeuropejskich państwach. Warto zauważyć, że pomimo wielu podobieństw w opisywanym okresie istniały również różnice pomiędzy ówczesną Ukrainą wchodzącą w skład ZSRR a Polską Ludową. Co prawda w obu państwach ówczesne środowisko LGBT podlegało inwigilacji służb specjalnych, to jednak w Polsce posiadała ona łagodniejszy charakter. Wynikało to przede wszystkim z mniejszej represyjności systemu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, który w powszechnej opinii określany był mianem „najweselszego baraku bloku wschodniego” oraz z faktu, że czyny homoseksualne nie były elementem represji karnych. Co prawda na przestrzeni lat 1985-1987 władze PRL na polecenie ówczesnego ministra spraw wewnętrznych – gen. Czesława Kiszczaaka przeprowadziły akcję pod kryptonimem „Hiacynt”, skierowaną przeciw homoseksualnym mężczyznom, lecz warto zauważyć, że stała ona w niezgodzie nawet z porządkiem prawnym PRL¹¹. W jej ramach dokonano zatrzymania i przesłuchania około jedenastu tysięcy homoseksualnych mężczyzn, którym założono tak zwane karty homoseksualisty. Oficjalnym powodem akcji przeprowadzonej wówczas przez Milicję Obywatelską było przeciwdziałanie czynnikom kryminogennym oraz zapobieganie przeciw rozpowszechnianiu się w Polsce wirusa HIV, który w tamtym okresie pojawił się już w państwach Europy Zachodniej. Jednak trudno uznać podane przez władze powody przeprowadzonej akcji za prawdziwe.

---

⁹ M. Urbaniak, *Lewi, cioty, pedeki. Jak żyło się homoseksualistom w PRL-u?*, <http://tinyurl.com/zbh3py2> (dostęp 6.03.2016).

¹⁰ A. Friszke, *Miejsce Marca 1968 wśród innych „polskich miesięcy”*, w: *Oblicza Marca 1968*, red. K. Rolicki, S. Stępień, Warszawa 2004, s. 15-16.

¹¹ P. Szewczyk, *Akcja „Hiacynt” Jak PRL walczył z gejami*, „Newsweek Polska”, <http://tinyurl.com/hrz4s96> (dostęp 6.03.2016).

W rzeczywistości władzom PRL chodziło o inwigilację środowiska LGBT celem znalezienia w jego szeregach przedstawicieli ówczesnej, nielegalnej opozycji. Osoby takie mogły bowiem być szantażowane ujawnieniem ich orientacji seksualnej. Sprawa przedstawionej akcji „Hiacynt” nie została do chwili obecnej całkowicie wyjaśniona. Pomimo wielu zabiegów czynionych po roku 1989 nie odnaleziono teczek z protokołami przesłuchanych wówczas homoseksualistów. Nie wiadomo gdzie się znajdują i czy też zostały ewentualnie zniszczone w okresie przekształceń ustrojowych 1989 r.¹².

Niewątpliwie okres komunizmu w historii Ukrainy i Polski przyczynił się do utrwalenia społecznego konserwatyzmu i niechęci wobec inności. W stosunku do osób nieheteroseksualnych używano często w przestrzeni społecznej słów uznanych za obraźliwe, takich jak: „pederast”, „homyk”, „pider” na Ukrainie i „pedał”, „ciota” czy „pederasta” w Polsce¹³. Istniało ku temu swego rodzaju przyzwolenie społeczne. Należy podkreślić, że z powodu braku edukacji dotyczącej osób LGBT, w owym okresie w Związku Radzieckim i Polsce powstało szereg stereotypów potęgujących społeczną niechęć i bojaźń w stosunku do osób nieheteroseksualnych, które zostały silnie zakorzenione w ludzkiej mentalności.

Po uzyskaniu przez Polskę pełnej suwerenności w 1989 r. oraz powstaniu niepodległej Ukrainy w 1991 r., w obu państwach rozpoczął się proces szeroko pojętych przemian politycznych, gospodarczych i społecznych. Okres transformacji społecznej znacznie szybciej zachodził w Polsce niż na Ukrainie, a sytuacja ta wynikała przede wszystkim z innego punktu startu obu państw. Przed rokiem 1989 Polska była politycznie i gospodarczo uzależniona od Związku Radzieckiego. Stanowiła jednak odrębny byt państwowy, który czerpał również wzorce z tradycji własnej państwowości. Ukraina stanęła natomiast w obliczu zbudowania struktur własnego państwa i utrwalenia świadomości narodowej. Z tego też względu budowa społeczeństwa obywatelskiego na Ukrainie napotykała znacznie większe trudności niż w Polsce, a kwestie natury obyczajowej stały się dla większości społeczeństwa drugorzędne. Nie bez znaczenia pozostawała ponadto postradziecka spuścizna mentalnościowa, w której homoseksualizm taktowany był jako odstępstwo od przyjętej normy lub choroba¹⁴. Oczywiście postawy takie istniały również w polskim społeczeństwie, jednak zmiana społecznej mentalności w Polsce przebiegała znacznie szybciej niż na Ukrainie z uwagi na przyjęcie w 1989 r. proeuropejskiego kursu w polityce zagranicznej i znacznie większą otwartość kraju. Od wiosny 1991 r.

---

¹² M. Milcke, *Jak general Kiszczak walczył z gejami. Rwanie hiacyntów*, „Tygodnik Polityka”, <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/historia/1641393,1,jak-general-kiszczak-walczy-l-z-gejami.read> (dostęp 6.03.2016).

¹³ А. Кравчук, *Традиційна орієнтація. Міфи та факти щодо ЛГБТ*, Київ 2015, s. 13-14.

¹⁴ *Polska-Ukraina. Strategie, dobre praktyki...* (dostęp 6.03.2016).

państwa strefy Schengen zniosły bowiem obowiązek wizowy wobec obywateli polskich, a z Europy zachodniej Polacy przywozili nie tylko produkty, ale również wzorce kulturowe. Zarówno w Polsce jak i na Ukrainie pojawiły się organizacje broniące praw osób LGBT. W wyniku tego procesu w Polsce w latach 90. powstały lokalne organizacje Stowarzyszenia „Lambda”, a w 2001 r. Kampania Przeciw Homofobii (KPH) – ogólnopolska organizacja pożytku publicznego prowadząca szeroko zakrojoną politykę edukacyjną i prozdrowotną¹⁵. Podjęła się ona również cyklicznego monitorowania sytuacji społecznej osób LGBT, wydając od 2002 r. cykliczne raporty dotyczące przejawów dyskryminacji osób nieheteroseksualnych na terenie Polski w przestrzeni społecznej i politycznej¹⁶ [13, s. 80-83]. Dzięki prowadzonej przez KPH akcji informacyjnej za pomocą środków masowego przekazu, w tym rozwijającemu się internetowi, postulaty ruchu LGBT zaczęły docierać do coraz szerszej części polskiego społeczeństwa. Na półkach księgarskich zaczęły pojawiać się książki dotyczące homofobii, a zmianie wizerunku osób nieheteroseksualnych w społeczeństwie miały pomóc uliczne billboardy podczas prowadzonej akcji „Jestem lesbijką, jestem gejem, niech nas zobaczą”¹⁷. Również od końca lat 90. ubiegłego stulecia postulaty polskiego ruchu zaczęły być przejmowane przez lewicowe partie polityczne z Sojuszem Lewicy Demokratycznej (SLD) na czele. W zwycięskiej dla tej partii kampanii parlamentarnej 2001 r. deklarowała ona uchwalenie ustawy o związkach partnerskich, czym zyskała przychylność środowiska LGBT¹⁸. Warto podkreślić, że w strukturach SLD działali wówczas czołowi przedstawiciele środowiska osób nieheteroseksualnych między innymi Robert Biedroń, który podobnie jak Krystian Legierski dokonał publicznego „coming outu” i nie ukrywał swej homoseksualnej orientacji. Należy podkreślić, że motorem napędowym rozwoju polskiego ruchu LGBT stały się europejskie aspiracje kolejnych rządów po roku 1989, zakończone uzyskaniem przez Polskę w 2004 r. członkostwa w Unii Europejskiej¹⁹ [1, s. 35].

Rozwój organizacji ruchu LGBT na Ukrainie przebiegał w analogicznym okresie znacznie powolniej. W odróżnieniu od Polski działalność ukraińskiego środowiska osób nieheteroseksualnych nie współgrała z postulatami żadnego większego ugrupowania politycznego, a zwłaszcza sprawującego władzę.

---

¹⁵ J. Jartyś, M. Bulsa, *Polityka edukacyjna i prozdrowotna ruchu Lesbian Gay, Bisexual, Transgender (LGBT) w Polsce*, „Hygeia Public Health” 2015, nr 50(1), s. 75-79.

¹⁶ J. Jartyś, M. Bulsa, *Problem krwiodawstwa i krwiolecznictwa w raportach ruchu Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender (LGBT) w Polsce*, „Hygeia Public Health” 2015, nr 50(1), s. 80-83.

¹⁷ Oficjalna strona Kampanii Przeciw Homofobii – <http://kph.org.pl/> (dostęp 6.03.2016).

¹⁸ J. Jartyś, *Kwestie obyczajowe w postępowym liberalizmie na przykładzie działalności Twojego Ruchu*, w: *Mysł polityczna w XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia. Wokół polskiej myśli politycznej*, red. A. Wojtaszak, Szczecin 2015, s. 216.

¹⁹ S. Matuszewski, A. Molisiak, A. Pruss, *Przelamać milczenie. Łamanie praw człowieka ze względu na orientację seksualną*, Gdańsk 2003, s. 35.

Pierwsze ukraińskie organizacje LGBT rozpoczęły swoją działalność jeszcze w schyłkowej fazie istnienia Związku Radzieckiego. W roku 1990 w Ługańsku powstało Regionalne Centrum Informacyjne i Obrony Gejów i Lesbijek „Nash Mir”. Natomiast w 1993 roku w Mikołajewie powstało Stowarzyszenie Gejów, Lesbijek i Biseksualistów „Liga”. Również na początku obecnego stulecia powstały dwie organizacje społeczne na terenie Kijowa, a mianowicie „Gej Alians” oraz „Gej Forum Ukrainy”²⁰. Podobnie jak w przypadku Polski, stolica stała się powoli najważniejszym ośrodkiem działalności organizacji działających na rzecz środowiska osób nieheteroseksualnych. W przypadku obu państw taka sytuacja spowodowana jest następującymi czynnikami: po pierwsze zarówno Warszawa jak i Kijów są ważnymi centrami akademickimi, w których znajdują się przedstawiciele młodego pokolenia, a więc znacznie bardziej otwartego na przemiany społeczne. Po drugie warto zauważyć, że w tym przypadku mamy do czynienia z przedstawicielami najbardziej wykształconej części danego narodu, która korzysta z dostępu do nowych informacji, a ponadto z zasady posługuje się również językami obcymi. Po trzecie aspekty demograficzne Kijowa i Warszawy zapewniają działaczom LGBT poczucie anonimowości i w odróżnieniu od małych miejscowości na prowincji nie są oni narażeni na społeczny ostracyzm. Wymienione uwarunkowania dotyczą zarówno Ukrainy oraz Polski i trudno w tym względzie doszukać się jakichkolwiek różnic. Konsolidacja ukraińskiego środowiska LGBT nastąpiła w 2005 r. i wówczas podczas IV Konferencji organizacji pomagającym zakażonym wirusem HIV i chorym na AIDS, która odbyła się we Lwowie, doszło do spotkania organizacji pozarządowych działających na rzecz środowiska LGBT. Ustalono na nim, że powinno nastąpić zjednoczenie ukraińskich organizacji ruchu LGBT pod nazwą „Koalicja”. Utworzona została ponadto grupa robocza, której celem było organizacyjne przygotowanie planowanego przedsięwzięcia. W wyniku podjętych prac osiągnięto kompromis i przedstawiciele zainteresowanych stron 18 kwietnia 2005 r. w Kijowie podpisali dokument o potrzebie powołania do życia federacji organizacji LGBT na Ukrainie. Jego sygnatariuszami były 23 podmioty, w tym 16 organizacji i 7 grup roboczych. Rada organizacji LGBT na Ukrainie została następnie zalegalizowana przez Ministerstwo Sprawiedliwości 17 stycznia 2011 r.²¹. Cele działalności ukraińskiego ruchu LGBT są w gruncie rzeczy podobne do postulatów polskich organizacji LGBT, które autor przedstawił we wcześniejszej części niniejszego artykułu. Obejmują one politykę edukacyjną i prozdrowotną, działanie na rzecz praw osób LGBT i przeciwdziałanie formom dyskryminacji. Różnice może stanowić kwestia ustawy o związkach partnerskich osób tej samej

---

²⁰ *Historia ruchów LGBT na Ukrainie*, <http://docplayer.pl/6174635-Historia-ruchow-lgbt-na-ukrainie-sljajd-1-pierwsze-lgbt-organizacje-na-ukrainie-i-rozwoj-ruchu-lgbt.html> (dostęp 6.03.2016).

²¹ Tamże (dostęp 6.03.2016).

płci, która w Polsce jest przedmiotem dyskursu społecznego i politycznego oraz stanowiła kilkakrotnie przedmiot zainteresowania polskiego parlamentu²².

Porównując realizację europejskich standardów praw człowieka w Polsce i na Ukrainie nie sposób pominąć kwestii obecności zdeklarowanych publicznie osób nieheteroseksualnych w życiu politycznym. W tym względzie różnica pomiędzy oboma państwami jest widoczna. W przypadku Polski zdeklarowane publicznie osoby LGBT niejednokrotnie pełniły funkcje społeczne pochodzące z wyboru. W 2010 r. z list Partii Zielonych mandat radnego Miasta Stołecznego Warszawy uzyskał Krystian Legierski²³. W wyborach parlamentarnych 2011 r. z komitetu wyborczego ówczesnego Ruchu Palikota mandat poselski uzyskali Robert Biedroń oraz Anna Grodzka, która została pierwszą w historii Europy parlamentarzystką po zmianie płci²⁴. Rekordowa jak na polskie warunki liczba zdeklarowanych publicznie nieheteroseksualnych osób ubiegała się o mandaty radnych i urzędy prezydentów miast w wyborach samorządowych 2014 r. Łącznie było ich dwudziestu pięciu. Spośród nich w omawianej elekcji batalię o urząd Prezydenta Miasta Słupska wygrał Robert Biedroń, który pokonał w drugiej turze głosowania posła rządzącej w kraju Platformy Obywatelskiej Zbigniewa Konwińskiego²⁵. Udział osób środowiska LGBT w poszczególnych elekcjach doprowadziły ponadto do zmiany stanowiska polityków innych partii politycznych wobec osób nieheteroseksualnych. Najlepszym przykładem jest była premier Ewa Kopacz z Platformy Obywatelskiej, która w kompanii wyborczej 2015 r. zabiegała o poparcie Roberta Biedronia, a trzynaście lat wcześniej twierdziła publicznie, że nie powinien on nigdzie kandydować i zajmować jakichkolwiek funkcji publicznych²⁶. Natomiast w dotychczasowej historii niepodległej Ukrainy żaden z polityków nie dokonał „coming outu” dotyczącego swej orientacji seksualnej, a tym samym nie kandydował jako zdeklarowana publicznie osoba nieheteroseksualna.

Polska będąca członkiem Unii Europejskiej lepiej radzi sobie z napiętnowaniem przejawów homofobii przed wymiarem sprawiedliwości. W 2009 r. sądy obu instancji przyznały rację Ryszardowi Gierszowi

---

²² Wyniki głosowania nad wprowadzeniem do porządku obrad poselskiego projektu ustawy o związkach partnerskich w dniu 26.05.2015, Strona Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/agent.xsp?symbol=klubglos&IdGlosowania=42769&KodKlubu=PO> (dostęp 6.03.2016).

²³ J. Jartyś, *Udział kandydatów Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender (LGBT) w wyborach samorządowych 2014 roku w Polsce*, w: *Między teorią a praktyką funkcjonowania systemów politycznych i partyjnych. Systemy polityczne i partyjne w ujęciu teoretycznym i partyjnym*, red. K. Kamińska-Korolczuk, M. Mielewczyk, R. Ożarowski, Gdańsk 2016, s. 280.

²⁴ Tenże, *Kwestie obyczajowe w postępowym liberalizmie...*, s. 220..

²⁵ Tenże, *Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender (LGBT) w wyborach samorządowych 2014 roku w Polsce*, w: *Między teorią a praktyką funkcjonowania systemów politycznych i partyjnych. Systemy polityczne i partyjne w ujęciu teoretycznym i partyjnym*, red. K. Kamińska-Korolczuk, M. Mielewczyk, R. Ożarowski, Gdańsk 2016, s. s. 278-279.

²⁶ J. Jartyś, *Wybrane aspekty przestrzegania...*, s. 54.

z województwa zachodniopomorskiego, który pozwał przed oblicze sprawiedliwości swoją sąsiadkę Annę Sz., która wykrzykiwała publicznie w stosunku do niego słowo „pedał” oraz wyśmiewała odmienną orientację. Sąd obu instancji nakazały Annie Sz. zapłacenie odszkodowania na rzecz Roberta Giersza²⁷. Przedstawiona sytuacja pokazuje zmiany społeczne, które zaszły w Polsce na przestrzeni ostatniego ćwierćwiecza, a przed którymi stoi Ukraina. Jak dotąd podobny wyrok nie zapadł w ukraińskim sądzie, a prawa osób LGBT budzą w tym państwie znacznie większe emocje niż w Polsce. Potwierdzeniem tej tezy była pierwsza próba uchwalenia przez Radę Najwyższą Ukrainy 5 listopada 2015 r. prawa zakazującego dyskryminacji osób nieheteroseksualnych w miejscu pracy. Pomimo poparcia projektu przez prezydenta Petra Poroszenko, opowiedziało się wówczas za nim zaledwie 117 z 450 deputowanych²⁸. Oczywiście zarówno Polska jak i Ukraina nie są państwami idealnymi w realizacji europejskich standardów praw człowieka wobec osób LGBT. Dużo w tej materii pozostaje również przed polskim społeczeństwem i polskimi władzami. Autor z racji objętości niniejszego artykułu dokonał analizy kilku z wielu aspektów omawianego problemu. Elity polityczne i społeczeństwo Ukrainy powinno posiadać świadomość, że wraz z postępowaniem procesu integracji europejskiej oprócz kwestii gospodarczych przyjdzie mu zmagać się z kwestiami społecznymi, w tym z prawami człowieka wobec osób nieheteroseksualnych. Trzeba będzie zatem podążyć drogą, którą przeszła dotąd i przechodzi nadal z różnymi oporami i trudnościami sąsiadzka Polska.

Bibliografia:

Friszke A., *Miejsce Marca 1968 wśród innych „polskich miesięcy”*, w: *Oblicza Marca 1968*, red. K. Rolicki, S. Stępień, Warszawa 2004.

Grzybowski S., *Henryk Walezy*, Wrocław-Łódź 1985.

Historia ruchów LGBT na Ukrainie, <http://docplayer.pl/6174635-Historia-ruchow-lgbt-na-ukrainie-slajd-1-pierwsze-lgbt-organizacje-na-ukrainie-i-rozwoj-ruchu-lgbt.html>.

Jartyś J., Balsa M., *Polityka edukacyjna i prozdrowotna ruchu Lesbian Gay, Bisexual, Transgender (LGBT) w Polsce*, „Hygeia Public Health” 2015, nr 50(1), s. 75-79.

Jartyś J., Balsa M., *Problem krwiodawstwa i krwiolecznictwa w raportach ruchu Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender (LGBT) w Polsce*, „Hygeia Public Health” 2015, nr 50(1), s. 80-83.

Jartyś J., *Kwestie obyczajowe w postępowym liberalizmie na przykładzie działalności Twojego Ruchu*, w: *Myśl polityczna w XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia. Wokół polskiej myśli politycznej*, red. A. Wojtaszak, Szczecin 2015.

Jartyś J., *Wkład Polski do procesu umiędzynarodowienia i rozwoju praw osób Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender (LGBT) po akcesji Polski do Unii Europejskiej*, w:

---

²⁷ J. Jartyś, M. Balsa, *Polityka edukacyjna i prozdrowotna ruchu Lesbian Gay...*, s. 75-79.

²⁸ *Ukraina przeciw równouprawnieniu LGBT*, <http://tinyurl.com/hevgyze> (dostęp 6.03.2016).

W poszukiwaniu finalite politique Unii Europejskiej. Aspekty teoretyczne i praktyczne, red. L. Wojnicz, D. Rdzanek, M. Potkańska, Szczecin-Warszawa 2015.

Jartyś J., *Wybrane aspekty przestrzegania europejskich standardów praw człowieka wobec gejów i lesbijek w Polsce*, w: *Demokratyzacja i prawa człowieka w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. J. Jartyś, A. Staszczuk, Szczecin 2007.

Jartyś, J., *Udział kandydatów Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender (LGBT) w wyborach samorządowych 2014 roku w Polsce*, w: *Między teorią a praktyką funkcjonowania systemów politycznych i partyjnych. Systemy polityczne i partyjne w ujęciu teoretycznym i partyjnym*, red. K. Kamińska-Korolczuk, M. Mielewczyk, R. Ożarowski, Gdańsk 2016.

Leszczyński A., *Być gejem w PRL*, „Wyborcza.pl”, http://wyborcza.pl/alehistoria/1,127747,12202336,Byc_gejem_w_PRL.html.

Matuszewski S., Molisiak A., Pruss A., *Przelamać milczenie. Łamanie praw człowieka ze względu na orientację seksualną*, Gdańsk 2003.

Milcke M., *Jak generał Kiszczak walczył z gejami. Rwanie hiacyntów*, „Tygodnik Polityka”, <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/historia/1641393,1,jak-general-kiszczak-walczył-z-gejami.read>.

Oficjalna strona Kampanii Przeciw Homofobii, <http://kph.org.pl/>.

Polska-Ukraina. Strategie, dobre praktyki doświadczenia na polu aktywizmu LGBT, <https://ligadlatolerancji.wordpress.com/o-sytuacji-osob-lgbt-na-ukrainie/>.

Szewczyk P., *Akcja „Hiacynt” Jak PRL walczył z gejami*, „Newsweek Polska”, <http://tinyurl.com/hrz4s96>.

Ukraina przeciw równouprawnieniu LGBT, <http://tinyurl.com/hcvgyze>.

Urbaniak M., *Lewi, cioty, pedeki. Jak żyło się homoseksualistom w PRL-u?*, <http://tinyurl.com/zbh3py2>.

Wyniki głosowania nad wprowadzeniem do porządku obrad poselskiego projektu ustawy o związkach partnerskich w dniu 26.05.2015, Strona Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/agent.xsp?symbol=klubglos&IdGlosowania=42769&KodKlubu=PO> (dostęp 6.03.2016).

Кравчук А., Традиційна орієнтація. Міфи та факти щодо ЛГБТ, Київ 2015.

ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТИТУТУ ДЕМОКРАТИЧНИХ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Вибори завжди були одним із атрибутів демократії. Більше того, вони є каталізатором та індикатором народовладдя, адже інститут демократичних виборів не тільки сприяє демократичним трансформаціям політичного режиму, але й допомагає визначити рівень демократичності суспільного ладу в країні.

Дотримання демократичних принципів виборів є особливо актуальним у сучасній Україні, яка знаходиться на шляху демократичних перетворень, що розпочалися після проголошення незалежності, однак ще далекі від свого завершення. Ця проблема актуалізувалася після Революції гідності, оскільки рівень демократичності виборчого процесу буде індикатором готовності українського суспільства будувати демократичну європейську країну, покаже, наскільки оправданим є той суттєвий кредит довіри до України зі сторони європейського та світового співтовариства.

Мета статті – відстежити еволюцію інституту виборів в Україні у контексті дотримання демократичних принципів.

Слід відзначити, що демократизація виборів в Україні відбувалася хвилеподібно. Проаналізувавши вітчизняну електоральну практику, можна простежити, що інститут демократичних виборів пройшов значну еволюцію, яка включала в себе такі етапи:

1-й етап (1990-1997 рр.). До особливостей цього виборчого періоду (включає парламентські вибори 1990 р. та 1994 р., а також вибори глави держави 1991 р. та 1994 р.) можна віднести: відсутність концентрації влади в одних руках; дезорієнтацію правлячої еліти; незначний досвід використання адміністративного ресурсу та брудних технологій; відсутність системного спостереження за виборчим процесом, а, відтак, фрагментарність інформації про правопорушення, що не дає змогу отримати цілком достовірної картини щодо рівня дотримання демократичних принципів виборів. Водночас відсутність відомостей щодо систематичного і масштабного використання адміністративного ресурсу та порушення демократичних принципів дає підставу припустити, що рівень демократичності виборів був доволі високим.

---

¹ Микола Бучин, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка».

2-й етап (1998-2003 рр.). Для цього періоду (включає парламентські вибори 1998 р. і 2002 р. та президентські – 1999 р.) були характерними: поява партії влади та значна концентрація повноважень у глави держави; збільшення випадків та масштабу використання адміністративного ресурсу; зниження рівня демократичності виборів.

Зокрема, під час парламентських виборів 1998 р. можна було спостерігати: тиск на виборців з метою масового рекрутування громадян чи навіть цілих колективів у лави політичних партій; голосування сторонніх осіб, які часто здійснювали тиск на виборців та членів виборчої комісії; правопорушення під час підрахунку голосів; окремі випадки насильства та тиску на виборців; втручання влади та силових структур у вибори; сімейне та відкрите голосування; використання службового становища для ведення агітації та здійснення тиску на опонентів; підкуп виборців; правопорушення щодо агітації у ЗМІ; тиск на «мас-медіа» тощо². Однак порушення демократичних принципів виборів у 1998 р. здебільшого були поодинокими, інколи – були частими, однак без ознак системності та цілеспрямованості.

Під час президентських виборів 1999 р. дещо зменшився рівень дотримання демократичних принципів виборів: з одного боку, появилися нові види правопорушень, з іншого – зріс масштаб деяких порушень, які мали місце на попередніх виборах. Зокрема, можна виокремити: тиск на виборців; численні випадки втручання органів влади у виборчий процес; присутність сторонніх осіб (насамперед – представників силових структур та чиновників), які часто намагалися вплинути на процес голосування та діяльність виборчих комісій; вкидання виборчих бюлетенів; порушення підрахунку голосів та втручання влади в цей процес; поодинокі випадки кратного голосування; численні випадки видачі бюлетенів без відповідних документів; сімейне голосування; голосування поза межами кабінки³.

Виборчі списки були неповними, характеризувалися наявністю «мертвих душ» та випадками кратного включення виборців. Також були поширеними: контроль влади за формуванням виборчих комісій; використання службового становища та адміністративного тиску під час збору підписів; надання державними ЗМІ переваги провладним кандидатам; адміністративний тиск на опозиційні ЗМІ; тиск на виборців та опозиційних

---

² *Parliamentary elections 29 March 1998 in Republic of Ukraine: Election observation OSCE/ODIHR*, <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine> (доступ 1.05.2016).

³ *Presidential elections 31 October and 14 November 1999 in Ukraine: Final report OSCE/ODIHR*, <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine> (доступ 1.05.2016).

кандидатів; перешкоджання веденню агітації; масове поширення анонімних та наклепницьких матеріалів; використання службового становища тощо⁴.

Маючи найвищий рейтинг серед усіх кандидатів, Л. Кучма не мав нагальної потреби у застосуванні адміністративного ресурсу. Можна зробити припущення, що за наявності серйозного конкурента порушення демократичних принципів виборів у 1999 р. могли б стати значно масштабнішими.

Під час парламентських виборів 2002 р. можна було спостерігати ще більш масштабне порушення демократичних принципів. Зокрема, було зафіксовано: численні порушення, допущені при формуванні списків виборців; примус до вступу у політичні партії; вплив влади на формування виборчих комісій; тиск на членів виборчих комісій; незаконне виведення представників опозиції зі складу ДВК⁵.

Однією з найпоширеніших форм правопорушення стало зловживання службовим становищем (використання коштів, службового транспорту, приміщень, засобів зв'язку та ін.; прямі вказівки підлеглим діяти на підтримку чи проти певної політичної сили; примусове залучення працівників установ та організацій, а також студентів та школярів для агітації за провладні сили, часто – у службовий (навчальний) час; пряма агітація з боку посадовців та їхня праця у виборчих штабах). Численними були факти поширення анонімної агітаційної продукції, що містила неправдиву наклепницьку інформацію. Дуже поширеною стала агітація за провладних суб'єктів виборчого процесу шляхом надання безкоштовних чи за зниженими цінами товарів та послуг⁶.

Широко застосовувалися: адміністративний тиск на опозиційні ЗМІ; прихована агітація; прямий адміністративний тиск на опозицію та перешкоджання їй у проведенні агітації шляхом безпідставних затримань агітаторів, вилучення агітаційних матеріалів, відмови опозиції у наданні приміщень, ефіру чи газетних площ та ін.⁷.

Новою формою правопорушень стало організоване голосування за відкріпними посвідченнями. Часто так голосували військовослужбовці чи особи, які відбувають покарання. Під час голосування та підрахунку голосів були зафіксовані поодинокі випадки: зтягування голосів; перешкоджання роботі офіційних спостерігачів та їх недопуск на виборчі дільниці;

---

⁴ Ю. Тищенко, *Уроки та підсумки виборчої кампанії 1999 року в контексті виборів-2004*, RU, 2003, № 32 (327), <http://www.polit.com.ua/?cgid=5&PHPSESSID> (доступ 1.05.2016).

⁵ Ю. Тищенко, *Використання «адміністративного ресурсу» під час виборчої кампанії 2002 року*, <http://www.ucipr.kiev.ua/ukrainian/adminresurs/001.html> (доступ 1.05.2016).

⁶ Там само (доступ 1.05.2016).

⁷ *Звіт за результатами фокус-групового дослідження «Використання «адміністративного ресурсу» під час виборчої кампанії 2002 року»*, УНЦПД, 2002, <http://www.ucipr.kiev.ua/Ukrainian/adminresurs/002.html> (доступ 1.05.2016).

присутність на дільницях сторонніх осіб, які втручалися у роботу виборчих комісій; агітація в день голосування; отримання бюлетенів від сторонніх осіб; групове голосування; відсутність процедури ідентифікації виборців; фальсифікації результатів голосування на етапі передачі протоколів тощо⁸.

Незважаючи на значні правопорушення, кількість випадків притягнення до відповідальності за порушення виборчого законодавства була невеликою. Парламентські вибори 2002 р. в Україні засвідчили, що завдяки порушенням демократичних принципів виборів та використанню адміністративного ресурсу формування представницьких органів влади в нашій державі відбувалося недемократичним шляхом і нівелювалися реальні результати волевиявлення виборців.

3-й етап (2004 рр.). Для цього етапу (включає 1-й і 2-й тури президентських виборів 2004 р.) притаманні: жорстка боротьба між владою та опозицією; дуже масштабні порушення та цілеспрямоване використання адміністративного ресурсу; максимальна концентрація та мобілізація ресурсів для забезпечення перемоги провладного кандидата; масові протести як результат масштабних фальсифікацій.

Зокрема, правопорушення можна було спостерігати під час збору підписів, до якого часто залучалися під тиском чиновники, освітяни, медичні працівники та ін. На виборців чинився тиск, їх обманювали, підкупляли, заставляли ставити підписи під час отримання пенсій, щеплення худоби та ін. Частими були випадки, коли за кандидатів «підписувалися» мертві люди, запускалася так звана «шахматка» та ін.⁹

Застосовувався примусовий збір коштів у підприємств на ведення виборчої кампанії. Також спостерігалися: підкуп виборців та голів ДВК з боку влади; нерівний доступ кандидатів до ЗМІ; інформаційна блокада опозиційних кандидатів¹⁰.

Дуже часто інформаційні матеріали централізовано розсилалися у ЗМІ з органів влади. Нерідко здійснювався владний тиск на ЗМІ з вимогою непоширення певної інформації, що свідчить про наявність під час президентських виборів 2004 р. в Україні цензури. На опозиційні ЗМІ здійснювався масштабний адміністративний тиск. Їх масово перевіряли

---

⁸ Парламентські вибори 31 березня 2002 р. в Україні: Заключний звіт ОБСЄ/БДППЛ, <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine> (доступ 1.05.2016).

⁹ Звіт КВУ за підсумками моніторингу передвиборчої ситуації в Україні у липні 2004 року, <http://www.polit.com.ua/?cgid=5&PHPSESSID=d1b71d947caaa03f2a29bcfa65015568&mpid=9&regid=637&spoid=2&offs=50&poid=2&id=2463> (доступ 2.05.2016).

¹⁰ Основні тенденції президентської виборчої кампанії 2004 р., <http://www.coalition.org.ua/index.php?option=content&task=view&id=118&Itemid=> (доступ 2.05.2016).

податкова та пожежна служба, санепідемстанція та ін. Часто здійснювалися арешти накладів друкованих видань¹¹.

Адміністративний тиск здійснювався на виборчі комісії, студентів, чиновників та працівників бюджетної сфери, опозиційні громадські організації. Спостерігалось вилучення у громадян під тиском паспортів, внаслідок чого вони не могли брати участі у голосуваннях. Крім того, паспортні дані використовували для фальсифікації результатів голосування¹².

Поширеним було перешкоджання у веденні виборчої кампанії опозиційними кандидатами: затримання опозиційних агітаторів; їх побиття; перешкоджання зустрічам із виборцями; відмова у розміщенні інформаційних матеріалів у ЗМІ. Визначальна роль у здійсненні тиску належала силовим структурам. Частими стали кримінальні методи ведення виборчої кампанії. Поширеним було використання службового становища: проведення виборчих заходів у робочий час із примусовим залученням чиновників, освітян, студентів та ін.; використання владних ресурсів; участь посадовців у штабах та приймальнях кандидатів; відверта агітація як з боку чиновників, так і з боку членів виборчих комісій. Активну участь у агітації брали і священнослужителі¹³.

Для агітації використовувалися такі державні структури як «Укрзалізниця» та Пенсійний фонд. Новинкою стало використання соціальних акцій на підтримку кандидатів, а також кримінальних методів боротьби з опонентами. Доволі масштабним було поширення агітаційної продукції без вихідних даних, розповсюдження неправдивої інформації про опонентів. Також спостерігалися поодинокі випадки агітації шляхом підкупу, надання безоплатних товарів та послуг¹⁴.

Однак найбільш масштабними були правопорушення під час голосування та підрахунку голосів (особливо у другому турі): незаконне масове вилучення зі складу виборчих комісій представників опозиції; недопускання опозиційних спостерігачів та представників ЗМІ до участі у спостереженні¹⁵.

---

¹¹ *Звіт КВУ за підсумками моніторингу передвиборчої ситуації в Україні у серпні 2004 року*, <http://www.cvu.org.ua/doc.php?lang=ukr&mid=docs&id=755> (доступ 2.05.2016).

¹² *Звіт КВУ за підсумками моніторингу виборчої кампанії протягом 16–27 жовтня 2004 року*, <http://www.cvu.org.ua/doc.php?lang=ukr&mid=docs&id=777> (доступ 2.05.2016).

¹³ Там само (доступ 2.05.2016).

¹⁴ *Звіт КВУ за підсумками моніторингу виборчої кампанії протягом 16 вересня – 3 жовтня 2004 року*, <http://www.polit.com.ua/?cgid=5&PHPSESSID=d1b71d947caaa03f2a29bfa65015568&mpid=9&regid=637&spoid=2&offs=40&poiid=2&id=2563> (доступ 2.05.2016).

¹⁵ *Звіт КВУ за підсумками спостереження за голосуванням та підрахунком голосів на виборах Президента України 31 жовтня 2004 року*, <http://www.cvu.org.ua/doc.php?lang=ukr&mid=docs&id=804> (доступ 2.05.2016); *Звіт КВУ за підсумками спостереження за повторним голосуванням і підрахунком голосів на виборах Президента України 21 листопада 2004 року*, <http://www.cvu.org.ua.doc.php?Lang=ukr&mid=docs&id=826> (доступ 2.05.2016).

На стадії голосування доволі поширеними були: волевиявлення поза межами кабінки для голосування; групове голосування; присутність на виборчих дільницях сторонніх осіб, багато з яких здійснювали тиск на виборців та членів виборчих комісій; наявність агітаційних матеріалів всередині чи ззовні приміщення для голосування¹⁶.

Однією з особливостей президентських виборів 2004 р. стала дуже низька якість списків виборців, особливо у першому турі голосування. Є підстави стверджувати, що крім халатності, неякісні виборчі списки спричинили і цілеспрямовані дії влади¹⁷.

Доволі поширеним стало вкидання пачок бюлетенів, випадки їхнього псування (завдяки ручкам зі зникаючим чорнилом, свідомому непідписанню виданих виборцям бюлетенів чи навіть вкиданню до урн займистих речовин, фарби, хімікалій тощо)¹⁸.

Найбільш масштабним порушенням у 2004 р. стало масове голосування за відкріпними посвідченнями. Керівництво установ та підприємств примушувало працівників отримувати на дільницях свої відкріпні посвідчення з їх наступною здачею. Фіксувалися масові факти організованого голосування за відкріпними посвідченнями. Часто одні і ті ж люди голосували за відкріпними посвідченнями кілька разів. Поширеним було голосування за фальшивими відкріпними посвідченнями. За оцінками КВУ кількість сфальсифікованих таким чином голосів становила сотні тисяч¹⁹.

Ще однією особливістю виборчої кампанії 2004 р. стало різке зростання (вдвічі) у другому турі у порівнянні з першим кількості виборців, що голосували за місцем проживання. Часто заяви виборців про бажання голосувати вдома були неналежним чином оформлені, написані однією рукою чи відсутні взагалі. Інколи кількість бажаючих голосувати за місцем проживання була настільки великою, що члени виборчих комісій були не в змозі фізично здійснити обхід цих виборців. Відбувалися правопорушення і під час підрахунку голосів: здійснення підрахунку так, що спостерігачі не могли бачити позначки на бюлетенях; встановлення результатів голосування без підрахунку бюлетенів; підписання членами виборчих комісій пустих протоколів з наступним внесенням до них результатів

---

¹⁶ *Вибори Президента України 31 жовтня, 21 листопада та 26 грудня 2004 р.: Заключний звіт Мсії ОБСЄ/БДППІ зі спостереження за виборами*, Вибори та демократія, 2005, № 2 (4), С. 46-94.

¹⁷ *Звіт КВУ за підсумками моніторингу виборчої кампанії протягом 16–27 жовтня 2004 року...* (доступ 3.05.2016).

¹⁸ В. Семків, *На фальсифікаціях вчаться? КВУ звертає увагу на «проколи» другого туру виборів, щоб не допустити їх повторення при переголосуванні*, <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=download&name=News&file=article&sid=4287&mode=thread&order=0&thold=0> (доступ 3.05.2016).

¹⁹ *Звіт КВУ за підсумками спостереження за повторним голосуванням і підрахунком голосів на виборах Президента України 21 листопада 2004 року...* (доступ 3.05.2016).

голосування; відмова надавати копії протоколів з результатами голосування спостерігачам тощо²⁰.

Загалом можна виділити такі особливості виборчої кампанії 2004 р.:

1. Виборча кампанія була найбільш масштабною за рівнем порушень демократичних принципів виборів за всю історію незалежної української держави.
2. Виборча кампанія почалася відносно спокійно, а завершилася потужним використанням адміністративного ресурсу та порушеннями демократичних принципів.
3. Рівень правопорушень був різним у залежності від регіонів.
4. У виборах були потужно залучені кримінальні структури.
5. Було застосовано ряд нових способів порушення демократичних принципів чи перетворено у системне явище вже раніше використовувані правопорушення.
6. Зусилля кандидатів спрямовувалися насамперед проти опонентів.
7. Іноземний фактор мав значний вплив на хід президентських виборів.
8. Інформаційна блокада опозиційних кандидатів.

4-й етап (2004-2010 рр.). Для цього етапу (включає 3-й тур президентських виборів 2004 р., парламентські вибори 2006 р. та 2007 р., а також вибори глави держави 2010 р.) характерні такі особливості: підвищення рівня дотримання демократичних принципів виборів; децентралізація влади і зосередження адміністративного ресурсу у різних руках; відсутність масштабних правопорушень; суб'єктами правопорушень були різні політичні сили – як провладні, так і опозиційні; жорстке протиборство, масштабне використання брудних технологій проти опонентів.

Результат другого туру був визнаний недійсним і було призначено третій тур виборів: «Судом ... встановлено, що при проведенні повторного голосування... не дотримувалися вимоги щодо заборони участі у передвиборній агітації органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, мало місце їх незаконне втручання у виборчий процес ...»²¹. Вперше в пострадянській історії суд визнав наявність значного впливу державних службовців на перебіг виборчого процесу (наявність під час виборів адміністративного ресурсу).

Намагаючись зменшити можливість фальсифікацій, було прийнято новий виборчий закон та обрано новий склад ЦВК. Важливим моментом було забезпечення повної паритетності представництва обох кандидатів у складі виборчих комісій всіх рівнів та їх керівництві. Зміни торкнулися і мас-медіа: вони почали об'єктивно висвітлювати вибори, надавати різні

---

²⁰ Там само (доступ 3.05.2016).

²¹ Рішення Верховного суду України від 03.12.2004 «Щодо другого туру виборів Президента України», *Вибори та демократія*, 2004, № 2, с. 39.

точки зору на події. Також припинилася практика централізованого розсилання інформаційних матеріалів у ЗМІ з боку органів влади.

Однак варто констатувати і певні проблемні моменти повторного голосування 2004 р.: дуже низька якість списків виборців; розповсюдження анонімних та наклепницьких агітаційних матеріалів; агітація державних службовців; втручання влади у виборчий процес; тиск на ЗМІ; агітація із здійсненням підкупу виборців і т.д. Однак ці явища були поодинокими і здебільшого випадковими²².

Несистемні порушення демократичних принципів відбувалися також під час голосування та підрахунку голосів. Зокрема, були непоодинокі випадки присутності на виборчих дільницях сторонніх осіб, які інколи здійснювали тиск на виборців чи членів комісії. Менш частими були: недопуск офіційних спостерігачів на виборчі дільниці; недотримання таємниці голосування; наявність агітаційних матеріалів біля дільниці чи всередині; порушення процедури ідентифікації виборців; підвезення виборців на дільниці; порушення голосування за допомогою відкритих посвідчень²³.

Проте слід зазначити, що 3-й тур президентських виборів 2004 р. було доволі демократичним. Факти порушення демократичних принципів виборів були поодинокими і випадковими. Тому, як бачимо, у 2004 р. можна було спостерігати як найбрудніші та найменш демократичні вибори в історії України, так і вибори, проведені здебільшого згідно з нормами демократії.

У ході парламентських виборів 2006 р. адміністративні важелі впливу були розпорошені, знаходилися в руках різних політичних сил, які мали змогу контролювати дії своїх опонентів. Відтак правопорушення були поодинокими та несистемними, тому не могли суттєво вплинути на результати виборів. Згідно зі звітом місії спостереження ENEMO за парламентськими виборами 2006 р. атмосфера їх проведення «... може бути охарактеризована як така, що пройшла в загальному без тиску, залякування, направлено проти політичних партій, блоків чи окремої частини електорату»²⁴.

Порушення, хоч і не системні та цілеспрямовані, все ж були наявними. Зокрема, якість виборчих списків залишалася низькою. Певні проблеми можна було спостерігати і під час формування та функціонування виборчих комісій: поодинокі випадки відмови офіційним спостерігачам у їх

---

²² *Вибори Президента України 31 жовтня, 21 листопада та 26 грудня 2004 р....*, с. 46-94.

²³ Там само, с. 46-94.

²⁴ *Попередній звіт висновків місії спостереження ENEMO за парламентськими виборами 2006 року*, <http://www.enemo.org.ua/ENEMO%20FINAL%20STATEMENT%202006%20ukr.pdf> (доступ 4.05.2016).

реєстрації, факти тиску з боку влади на виборчі комісії чи її окремих членів; низький рівень професіоналізму членів виборчих комісій та погане їхнє матеріально-технічне забезпечення²⁵.

Доволі численними були випадки використання службового становища та пряма агітація з боку державних службовців. В більшості випадків органи влади не втручалися у хід виборчого процесу. Випадки використання адміністративного тиску були поодинокими та випадковими²⁶.

Поширеною була агітація з елементами підкупу, якому сприяла велика кількість свят: надання безкоштовно товарів та послуг; масова роздача подарунків; організація конкурсів та святкових поїздок; проведення концертів та інших розважальних заходів тощо. Масштабними були: анонімна агітація; використання результатів псевдосоціологічних опитувань; поширення неправдивої інформації та ін.²⁷.

Значна частина порушень під час парламентських виборів 2006 р. припала на голосування та підрахунку голосів. Зокрема, правопорушення спостерігалися під час голосування «на дому». Але, не будучи надто системними і масштабними, вони суттєво не вплинули на результати голосування. Також доволі частим було голосування поза межами кабінки, однак така ситуація не використовувалася для контролю чи впливу на волевиявлення виборців. Значно менш численними були інші правопорушення в день голосування: агітація та підкуп виборців; вкидання бюлетенів; присутність сторонніх осіб, які, однак, не втручалися в хід голосування тощо²⁸.

Більш проблемною ділянкою виборів 2006 р. став підрахунок голосів. Це можна пояснити проведенням одночасно парламентських та місцевих виборів, що суттєво збільшило навантаження на членів ДВК. Також були відомі поодинокі випадки, коли офіційних спостерігачів не допускали до здійснення контролю за підрахунком голосів. Інколи спостерігачам не надавали копії протоколів про результат голосування²⁹. Але незважаючи на правопорушення, парламентські вибори 2006 р. пройшли із значним дотриманням демократичних стандартів. Виборча кампанія стала суттєвим кроком вперед у плані побудови демократії в нашій державі.

---

²⁵ *Звіт КВУ за підсумками моніторингу виборчої кампанії протягом 12-22 березня 2006 року*, http://elections.cvu.org.ua/?lang=ukr&mid=fp&id=1011&lim_beg=1290 (доступ 4.05.2016).

²⁶ *Вибори до Верховної Ради України 26 березня 2006 р.: Звіт Місії ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами*, <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine> (доступ 4.05.2016).

²⁷ *Звіт КВУ за підсумками моніторингу виборчої кампанії протягом 27 січня – 25 лютого 2006 року*, http://elections.cvu.org.ua/?lang=ukr&mid=fp&id=995&lim_beg=1290 (доступ 4.05.2016).

²⁸ *Звіт КВУ за підсумками голосування та підрахунку голосів на парламентських та місцевих виборах 26 березня 2006 р.*, <http://www.obyrai2006.in.ua/content/view/119/53/html> (доступ 5.05.2016).

²⁹ Там само (доступ 5.05.2016).

Після виборів 2006 р. у парламенті сформувалася так звана «антикризова коаліція», яка почала жорстке протистояння з чинним президентом. Політична криза завершилась розпуском парламенту і призначенням дострокових парламентських виборів, які відбулися 30 вересня 2007 р. Ситуація різко загострила передвиборну боротьбу та призвела до зростання масштабів порушень багатьох демократичних принципів. Зокрема, парламентські вибори 2007 р. характеризувалися необ'єктивною діяльністю ЦВК. Сформована за політичним принципом (коаліція – опозиція) ЦВК під час виборів діяла упереджено, часто приймала невмотивовані рішення (наприклад, не зовсім обґрунтовано відмовилася зареєструвати БЮТ та ін.).

Серед проблемних аспектів виборів 2007 р. можна виокремити: неналежне матеріально-технічне забезпечення виборчих комісій; погану якість списків виборців, яка була гіршою, ніж у 2006 р.; протидію веденню виборчої кампанії опонентів та використання «брудних» виборчих технологій (знищення зовнішньої реклами, поширення анонімних наклепницьких матеріалів тощо); несистемні випадки здійснення агітації шляхом підкupu чи надання безоплатно або зі знижкою товарів та послуг³⁰.

Однак найбільш масштабним порушенням було використання службового становища для здійснення агітації. Насамперед це стосувалося прямої агітації з боку посадових осіб, яка часто була відверто демонстративною³¹.

Також спостерігалось активне використання силових структур як у виборчій кампанії, так і в період політичної кризи, що передувала виборчому процесу. У протистояння між Президентом і «антикризовою коаліцією» були втягнуті СБУ, МВС та інші структури. Під час виборів вони теж брали активну участь: здійснювали тиск на опонентів, перешкоджали їм у проведенні передвиборної агітації тощо³².

Однак під час голосування та підрахунку голосів було зафіксовано значно менше порушень демократичних принципів порівняно з виборчими кампаніями минулих років. Серед правопорушень, які були поодинокими і несистемними, можна виділити: відкрите та групове голосування; порушення прав спостерігачів на доступ до процедури голосування; прихована агітація в день виборів; вкидання виборчих бюлетенів; присутність сторонніх осіб на дільницях та їх втручання в роботу виборчих

---

³⁰ Аналіз виборчої кампанії протягом 19-27 вересня 2007 року та загальна оцінка передвиборчої кампанії на дострокових виборах, http://www.cvu.org.ua/?lang=ukr&mid=fp&id=1480&lim_beg=1050 (доступ 5.05.2016).

³¹ Позачергові вибори до Верховної ради України 30 жовтня 2007 р.: Звіт Місії ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами, <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine> (доступ 5.05.2016).

³² Аналіз виборчої кампанії протягом 19-27 вересня 2007 року... (доступ 5.05.2016).

комісій та ін. Також слід відзначити затягування із підрахунком голосів у певних областях, що можна трактувати як спробу маніпуляції з даними протоколів³³.

Як ми бачимо, під час парламентських виборів 2007 р. спостерігались здебільшого поодинокі випадки порушень демократичних принципів, які не були системними. Серед порушень основну частку становило використання ресурсів для покращення власної виборчої кампанії, спрямування ж зусиль проти виборців чи опонентів спостерігалось значно рідше. Знаходження адміністративних важелів впливу в різних руках мінімізувало вплив наявних порушень на хід та результати виборів. Однак наявність політичної кризи та запеклого протистояння призвело до загострення ситуації на виборах. Тому парламентські вибори 2007 р. хоч і були доволі демократичним способом вирішення політичної кризи в Україні, однак стали порівняно з виборами 2006 р. незначним кроком назад щодо рівня дотримання демократичних принципів.

Виборча практика 2010 р. показала певні порушення принципу загальних виборів. Це насамперед стосується низької якості списків виборців, через що значна кількість громадян була позбавлена виборчого права³⁴. Також можна було спостерігати: підкуп виборців та окремі випадки кримінального втручання у вибори; присутність сторонніх осіб на виборчих дільницях, які втручалися в роботу комісій чи здійснювали тиск на виборців; відкрите та групове голосування; вкидання виборчих бюлетенів; фальсифікації при підрахунку голосів³⁵.

Значно масштабніше порушувалися демократичні принципи під час агітації: провладні кандидати активно використовували своє посадове становище, здійснюючи службові поїздки, використовуючи їх одночасно для ведення виборчої кампанії. Типовими явищами стали «чорний PR» та популізм. Активно застосовувався пряма агітація чиновників, використання соціальних програм; агітація шляхом надання безкоштовно або зі знижками товарів та послуг. Крім того, зустрічалися поодинокі факти перешкодження здійсненню передвиборної агітації опонентів і тиску на ЗМІ³⁶. Загалом, характерною рисою виборчої кампанії стало використання передвиборної агітації для дискредитації своїх суперників.

На спостерігачів та представників ЗМІ інколи чинився тиск, були випадки недопускання спостерігачів до процесу голосування та підрахунку

---

³³ Позачергові вибори до Верховної ради України 30 жовтня 2007 р... (доступ 5.05.2016).

³⁴ Звіт Комітету виборців України за підсумками моніторингу підготовки до виборів Президента України, http://www.cvu.org.ua/?lang=ukr&mid=fp&id=2361&lim_beg=750 (доступ 5.05.2016).

³⁵ *Вибори Президента України 17 січня та 7 лютого 2010 р.: Остаточний звіт Місії ОБСЄ/БДПІЛ зі спостереження за виборами*, <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine> (доступ 5.05.2016).

³⁶ Там само (доступ 5.05.2016).

голосів. Політизації ЦВК призводила до конфліктів між її членами, прийняття суперечливих рішень і додаткової напруги³⁷.

Проаналізувавши рівень дотримання демократичних принципів виборів, також варто звернути увагу на певні особливості президентської виборчої кампанії 2010 р., які хоч і не були порушенням демократичних принципів виборів, проте зумовили специфічний характер виборів, призвели до радикалізації виборчої кампанії та часто сприяли порушенням виборчих прав: малий розрив між кандидатами; низька матеріально-технічна база; зміни виборчого законодавства; епідемія грипу тощо.

Незважаючи на певні порушення демократичних принципів, президентські вибори 2010 р. в Україні, за оцінками вітчизняних та міжнародних експертів, були демократичними, правопорушення були несистемними і суттєво не вплинули на результати волевиявлення громадян. І хоч в порівнянні з парламентськими виборами 2007 р. вибори Президента України були більш напруженими і конфліктними, це можна пояснити об'єктивними обставинами. Тому характер виборів дає підстави стверджувати, що виборчий процес цього періоду в Україні здебільшого відповідав міжнародним демократичним стандартам.

5-й етап (2011-2013 рр.). Для цього етапу (включає парламентські вибори 2012 р.) характерні такі особливості: зниження рівня демократичності виборів; зростання випадків використання адміністративного ресурсу; бажання тодішньої влади зміцнити свої позиції у парламенті, в тому числі – і шляхом масштабних правопорушень.

Під час парламентських виборів 2012 р. порушення демократичних принципів можна було спостерігати у процесі формування та діяльності виборчих комісій. Використання «технічних кандидатів» вже традиційно призвело до диспропорції представництва у складі виборчих комісій та контроль останніх з боку кількох суб'єктів виборчого процесу. Місія ОБСЄ/БДПЛ наводить дані, згідно з якими впродовж виборчого процесу було замінено понад 60 % членів ОВК. Значні зміни торкнулися і ДВК. Не завжди засідання виборчих комісій були прозорими, траплялися поодинокі випадки недопускання представників ЗМІ та спостерігачів до засідань³⁸.

Якість виборчих списків була дещо вищою, ніж у попередні роки, але все ж фіксувалися (хоч і менш масштабно) вже традиційні недоліки: наявність «двійників», «мертвих душ», відсутність у списках виборців, які

---

³⁷ КВУ не зафіксував на виборах Президента України суттєвих і системних порушень, які б могли вплинути на загальний результат виборів, http://www.cvu.org.ua/?lang=ukr&mid=fp&id=2501&lim_beg=675 (доступ 5.05.2016).

³⁸ *Вибори до Верховної Ради України 28 жовтня 2012 р.: Остаточний звіт Місії зі спостереження за виборами ОБСЄ/БДПЛ*, <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine> (доступ 5.05.2016).

мають право голосу; віднесення до дільниць неіснуючих будинків, ресторанів, торгових центрів тощо³⁹.

Але найсуттєвіші порушення демократичних принципів 2012 р. спостерігалися під час агітаційного періоду. Зокрема, масовим був підкуп, часто – ще до офіційного початку агітації. Для підкупу найчастіше використовувалися благодійні організації та фонди, а також свята та події, зокрема – Чемпіонат Європи з футболу, День Конституції, День незалежності та ін. Не менш масштабною була агітація з використанням «чорного піару», застосування адміністративного ресурсу і службового становища для здійснення агітації. Рівень залученості посадовців до виборів був безпрецедентно високим, починаючи з 2006 р. Для агітації використовувалися офіційні зустрічі, громадські роботи, прихована реклама у ЗМІ тощо⁴⁰.

Крім того, знову поширеними стали адміністративний тиск, а також перешкоджання у проведенні агітації. Частими були погрози виборцям, відмова у проведенні агітаційних заходів чи агітації у ЗМІ певним суб'єктам. Траплялися розміщення агітаційних матеріалів у громадському транспорті, в будівлях органів влади та ін. ЗМІ були доволі упередженими щодо різних політичних сил⁴¹.

Багато форм порушення демократичних принципів були наявними під час голосування та підрахунку голосів. Однак вони були поодинокими і не свідчили про цілеспрямоване бажання влади скоригувати результати виборів. Серед порушень можна виділити такі: перешкоджання роботі офіційних спостерігачів; порушення таємниці голосування; групове та кратне голосування; порушення процедури ідентифікації виборців; агітація у день голосування; присутність у приміщеннях для голосування сторонніх осіб та здійснення ними тиску на виборців та членів комісій; вкидання виборчих бюлетенів; надмірно велика кількість виборців на окремих виборчих дільницях, які голосували за місцем проживання тощо⁴².

Значно більш системним і масштабним було порушення демократичних принципів під час підрахунку голосів та встановлення результатів виборців в цілому. Зокрема, були спроби маніпулювати даними протоколів. Копії протоколів інколи не надавалися особам, які мали на це право. Спостерігалися випадки псування виборчих бюлетенів, тиску на ОВК. ЦВК затягувала із встановленням результатів виборів в окремих одномандатних виборчих округах. Врешті-решт, було офіційно скасовано

---

³⁹ Підсумковий звіт за результатами спостереження за виборами народних депутатів України 2012 року, <http://electioninfo.org.ua/index.php?i=1315> (доступ 5.05.2016).

⁴⁰ Там само (доступ 5.05.2016).

⁴¹ *Вибори до Верховної Ради України 28 жовтня 2012 р. ...* (доступ 5.05.2016).

⁴² Там само (доступ 5.05.2016).

результати голосування у п'яти мажоритарних округах і призначено повторні вибори всупереч нормам законодавства, яке не передбачає визнання виборів недійсними незалежно від рівня правопорушень⁴³.

6-й етап (2014 р. – до сьогодні). Для останнього періоду (включає президентські та парламентські вибори 2014 р.) характерні: суттєве зростання рівня демократичності виборів; значний вплив військового конфлікту на Сході України на перебіг виборчого процесу; фактична відсутність адміністративного ресурсу; бажання всіх учасників виборів діяти в межах норм чинного законодавства.

У результаті Революції гідності в Україні у 2014 р. були оголошені та проведені спочатку позачергові президентські (25 травня 2014 р.), а потім і парламентські (26 жовтня 2014 р.) вибори. Оскільки вони відбувалися в один і той самий рік, були спричинені однаковими подіями, і, відповідно, їх можна охарактеризувати як схожі за характером проведення, ми вважаємо за потрібне розглянути їх не поодиноці, а разом, здійснивши порівняльний аналіз, виділивши спільні та відмінні риси.

Можна виділити такі спільні особливості та проблеми, які характеризували позачергові президентські та парламентські вибори 2014 р. в Україні:

1. Проблема проведення виборів на території всієї держави. Збройний конфлікт не дав змогу реалізувати волевиявлення на всій території держави. У своєму звіті щодо парламентських виборів 2014 р. ОБСЄ відмітив: «Вибори відбувалися у складних політичних, економічних та безпекових умовах. ... Хоча органи, відповідальні за підготовку та проведення виборів, докладали рішучих зусиль для проведення виборів на всій території країни, голосування було неможливим у значній частині східних регіонів (у Донецькій і Луганській областях) та в Криму»⁴⁴.

2. Проблема безпеки виборів. Збройне протистояння актуалізувало проблему безпеки виборів. Організувати вибори на частині Донбасу було або вкрай проблематично, або взагалі нереально. Члени ОВК та ДВК постійно піддавалися тиску та зазнавали переслідувань з боку збройних формувань, тому часто діяли в секретному режимі, боячись фізичної розправи з боку терористичних угруповань. Спостерігалися часті відмови членів комісій виконувати свої обов'язки, що спричинило нестабільність їхньої роботи та часту зміну складу, інколи – навіть у переддень та день голосування⁴⁵.

---

⁴³ Там само (доступ 6.05.2016).

⁴⁴ Україна. Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 р.: Остаточний звіт місії спостереження за виборами ОБСЄ/БДП/Л, Варшава, 2014, <http://www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/133441?download=true> (доступ 6.05.2016).

⁴⁵ Там само (доступ 6.05.2016).

На президентських виборах на Донбасі численні порушення були і в день голосування. Як відзначає КВУ, «... голосування на переважній більшості виборчих дільниць в Донецькій та Луганській областях було зірвано, а самі вибори у цих регіонах супроводжувалися атаками озброєних груп сепаратистів, залякуванням виборців, членів комісій, захопленням заручників, знищенням виборчої документації»⁴⁶.

3. *Проблема формування та діяльності виборчих комісій.* У своїх звітах і міжнародні і вітчизняні офіційні спостерігачі відзначили більш-менш належне функціонування виборчих комісій та виконання ними своїх обов'язків щодо організації та проведення президентських та парламентських виборів 2014 р. відповідно до норм чинного законодавства. Водночас однією із основних проблем була нестабільність комісій. Кандидати та політичні партії підійшли доволі безвідповідально до подання кандидатур до складу виборчих комісій, що спричинило такі порушення: подання померлих осіб; осіб, які проживають в інших регіонах; подання осіб без їхнього відома; одних і тих самих осіб від кількох суб'єктів подання; включення кандидатур від різних суб'єктів подання одними і тими ж особами; включення до складу комісій осіб, які причетні до правопорушень та фальсифікацій виборів та ін. Такі випадки були поодинокими, але в комплексі призвели до доволі суттєвих змін та ротаций членів ДВК та ОВК. Такі зміни спостерігалися впродовж всього виборчого процесу включно із передоднем та днем голосування⁴⁷.

4. *Проблема здійснення передвиборної агітації.* Політичний контекст зумовив особливості агітації та привніс певні проблеми. Зокрема, слід відзначити малозмістовність агітації як на президентських, так і на парламентських виборах. Політичні сили намагалися спекулювати на проблемах війни та миру, безпеки та реформування країни. Агітація супроводжувалася доволі масштабним псуванням зовнішньої політичної реклами, яке було характерне і для президентських, і для парламентських виборів; використанням «чорного піару» та розміщення прихованої політичної реклами (так званої «джинси») ⁴⁸.

6. *Проблеми під час процесу голосування та підрахунку голосів.* Однією із проблем президентських та парламентських виборів у день голосування стали масові черги на дільницях. Це призвело до порушення таємниці голосування, а також випадків групового волевиявлення. Також траплялися

---

⁴⁶ Фінальний звіт спостереження за позачерговими виборами президента України 25 травня 2014 року, <http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:431> (доступ 6.05.2016).

⁴⁷ Україна. Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 р... (доступ 6.05.2016).

⁴⁸ Звіт № 3 за результатами довготермінового спостереження за період 6-23 жовтня 2014 р., <http://www.electioninfo.org.ua/nodes/nodes/view/type:reports/slug:zvt-3-za-rezultatami-dovgostrovkovo-gospostrezhennya-za-perod-z-4-po-21-zhovtnya-2014-r> (доступ 6.05.2016).

випадки видачі бюлетенів на підставі невідповідних документів чи без них; використання брудних технологій, зокрема – так званої «каруселі». Крім того, на деяких виборчих дільницях були присутні сторонні особи, які інколи втручалися у процес голосування чи підрахунку голосів. Також були поодинокі випадки перешкоджання діяльності офіційних спостерігачів⁴⁹. Під час президентських виборів окремо слід згадати хакерську атаку на систему «Вибори» напередодні дня голосування, яка суттєво ускладнила процедуру підрахунку голосів.

Підсумовуючи, варто відзначити, що рівень демократичності виборчого процесу у 2014 р. зріс. Цьому сприяли різноманітні фактори, серед яких варто виділити зміну політичної еліти; курс на реформування та демократизацію політичної системи; суспільно-політична ситуація в країні; зростання рівня політичної свідомості та культури громадян як результат Революції гідності. Міжнародна місія ОБСЄ/БДПЛ, характеризуючи президентські та парламентські вибори 2014 р., відзначила, що незважаючи на важкі обставини, вибори стали важливим кроком у намаганні української влади провести вибори відповідно до демократичних міжнародних стандартів та з дотриманням основоположних прав і свобод особи⁵⁰.

Водночас певні проблеми та порушення вимагають врахування пропозицій міжнародних та вітчизняних експертів, спрямованих на демократизацію виборчої практики. Серед них головну увагу варто приділити адаптації виборчого законодавства та електоральної практики до реалій військового конфлікту на Сході України та проблем безпеки учасників виборчого процесу. І лише подальша виборча практика підтвердить чи, навпаки, спростує реальні наміри української влади демократизувати інститут виборів та політичну систему загалом.

Посилання:

Аналіз виборчої кампанії протягом 19-27 вересня 2007 року та загальна оцінка передвиборчої кампанії на дострокових виборах, http://www.cvu.org.ua/?lang=ukr&mid=fp&id=1480&lim_beg=1050.

Вибори до Верховної Ради України 26 березня 2006 р.: Звіт Місії ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами, <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine>.

Вибори до Верховної Ради України 28 жовтня 2012 р.: Остаточний звіт Місії зі спостереження за виборами ОБСЄ/БДПЛ, <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine>.

Вибори Президента України 17 січня та 7 лютого 2010 р.: Остаточний звіт Місії ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами, <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine>.

---

⁴⁹ Україна. Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 р... (доступ 6.05.2016).

⁵⁰ Там само (доступ 6.05.2016).

Вибори Президента України 31 жовтня, 21 листопада та 26 грудня 2004 р.: Заключний звіт Місії ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами, Вибори та демократія, 2005, № 2 (4), С. 46-94.

Звіт № 3 за результатами довготермінового спостереження за період 6-23 жовтня 2014 р., <http://www.electioninfo.org.ua/nodes/nodes/view/type:reports/slug:zvt-3-za-rezultatami-dovgostrokovogo-sposterezhennya-za-perod-z-4-po-21-zhovtnya-2014-g>.

Звіт за результатами фокус-групового дослідження «Використання адміністративного ресурсу під час виборчої кампанії 2002 року», УНЦПД, 2002, <http://www.ucipr.kiev.ua/Ukrainian/adminresurs/002.html>.

Звіт КВУ за підсумками голосування та підрахунку голосів на парламентських та місцевих виборах 26 березня 2006 р., <http://www.obyrai2006.in.ua/content/view/119/53/html>.

Звіт КВУ за підсумками моніторингу виборчої кампанії протягом 12-22 березня 2006 року, http://elections.cvu.org.ua/?lang=ukr&mid=fp&id=1011&lim_beg=1290.

Звіт КВУ за підсумками моніторингу виборчої кампанії протягом 16 вересня – 3 жовтня 2004 року, <http://www.polit.com.ua/?cgid=5&PHPSESSID=d1b71d947caaa03f2a29bcfa65015568&mpid=9&regid=637&spoid=2&offs=40&poid=2&id=2563>.

Звіт КВУ за підсумками моніторингу виборчої кампанії протягом 16–27 жовтня 2004 року, <http://www.cvu.org.ua/doc.php?lang=ukr&mid=docs&id=777>.

Звіт КВУ за підсумками моніторингу виборчої кампанії протягом 27 січня – 25 лютого 2006 року, http://elections.cvu.org.ua/?lang=ukr&mid=fp&id=995&lim_beg=1290.

Звіт КВУ за підсумками моніторингу передвиборчої ситуації в Україні у липні 2004 року, <http://www.polit.com.ua/?cgid=5&PHPSESSID=d1b71d947caaa03f2a29bcfa65015568&mpid=9&regid=637&spoid=2&offs=50&poid=2&id=2463>.

Звіт КВУ за підсумками моніторингу передвиборчої ситуації в Україні у серпні 2004 року, <http://www.cvu.org.ua/doc.php?lang=ukr&mid=docs&id=755>.

Звіт КВУ за підсумками спостереження за голосуванням та підрахунком голосів на виборах Президента України 31 жовтня 2004 року, <http://www.cvu.org.ua/doc.php?lang=ukr&mid=docs&id=804>.

Звіт КВУ за підсумками спостереження за повторним голосуванням і підрахунком голосів на виборах Президента України 21 листопада 2004 року, <http://www.cvu.org.ua/doc.php?Lang=ukr&mid=docs&id=826>.

Звіт Комітету виборців України за підсумками моніторингу підготовки до виборів Президента України, http://www.cvu.org.ua/?lang=ukr&mid=fp&id=2361&lim_beg=750.

КВУ не зафіксував на виборах Президента України суттєвих і системних порушень, які б могли вплинути на загальний результат виборів, http://www.cvu.org.ua/?lang=ukr&mid=fp&id=2501&lim_beg=675.

Основні тенденції президентської виборчої кампанії 2004 р., <http://www.coalition.org.ua/index.php?option=content&task=view&id=118&Itemid=>.

Парламентські вибори 31 березня 2002 р. в Україні: Заключний звіт ОБСЄ/БДПЛ, <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine>.

Підсумковий звіт за результатами спостереження за виборами народних депутатів України 2012 року, <http://electioninfo.org.ua/index.php?i=1315>.

Позачергові вибори до Верховної ради України 30 жовтня 2007 р.: Звіт Місії ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами, <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine>.

Попередній звіт висновків місії спостереження ЕНЕМО за парламентськими виборами 2006 року,
<http://www.enemo.org.ua/ENEMO%20FINAL%20STATEMENT%202006%20ukr.pdf>.

Семків В., *На фальсифікаціях вчаться? КВУ звертає увагу на «проколи» другого туру виборів, щоб не допустити їх повторення при переголосуванні*,
<http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=4287&mode=thread&order=0&thold=0>.

Тищенко Ю., *Використання «адміністративного ресурсу» під час виборчої кампанії 2002 року*, <http://www.ucipr.kiev.ua/ukrainian/adminresurs/001.html>.

Тищенко Ю., *Уроки та підсумки виборчої кампанії 1999 року в контексті виборів-2004*, RU, 2003, № 32 (327), <http://www.polit.com.ua/?cgid=5&PHPSESSID>.

Україна. Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 р.: Остаточний звіт місії спостереження за виборами ОБСЄ/БДПІЛ, Варшава, 2014,
<http://www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/133441?download=true>.

Фінальний звіт спостереження за позачерговими виборами президента України 25 травня 2014 року, <http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:431>.

Parliamentary elections 29 March 1998 in Republic of Ukraine: Election observation OSCE/ODIHR, <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine>.

Presidential elections 31 October and 14 November 1999 in Ukraine: Final report OSCE/ODIHR, <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine>.

Рішення Верховного суду України від 03.12.2004 «Щодо другого туру виборів Президента України», *Вибори та демократія*, 2004, № 2, с. 39.

POST-MAIDAN TRANSFORMATION PROCESSES IN CONTEXT OF LOCAL GOVERNANCE OF UKRAINE

Dramatic Euromaidan events and 2014 presidential and early parliamentary elections of new political leadership led to official announcement of pro-European course of Ukrainian policies. Political declarations on readiness to introduce European good practices of governance were an answer to broad public demands for freedoms and democratic principles expressed by millions of Ukrainians during the Revolution of Dignity. Therefore, the topic of empowering citizens to participate in the decision-making process in their communities and of the need to empower Ukrainian regions with more substantial rights appeared on the agenda of key political players for the consecutive time. In this regard, the article focuses on the transformation of state approach toward social and political actors and their impact on self-governance reforming processes of Post-Maidan Ukraine.

Constituents of Successful Transformation

Plausible environment for effective decentralization process should involve the following elements:

- **self-efficiency** of all the participants of the process. In other words, central authorities must be willing to share a range of their responsibilities while social actors should be ready to accept given responsibilities;
- **readiness for compromise.** As analysts underline, the change of amount of functions and responsibilities always demand redistribution of resources, financial in particular. However, often central authorities give certain amount of responsibilities without relevant amount of resources. Similar situations need compromise agreement between both sides;
- **equality of the process participants.** The successful decentralization means to take into account interests of all sides and reach agreement between centre and regions. Otherwise, administrative implementation of decentralization would lead to profanation of the idea while own initiatives of local self-governments might be ignored by the central authorities;
- **ability to overcome stereotypes.** Often the decentralization is understood as transition of certain functions from the authorities of higher level to the lower ones. However, decentralization might not necessarily mean the transition of functions to authority bodies or local self-governments but to

---

¹ dr Vadym Zheltovskyy, Department of Political Science, Pultusk Academy of Humanities in Poland.

the group of citizens that might exist in different forms like civil organizations or commercial structures, etc².

As a matter of fact, it is the functioning civil society and its structures that serve as a basis of successful decentralization and local governance. As Francis Fukuyama put it in his guest lecture at Catholic University in Lviv, Ukraine, out of three interconnected constituents needed to overcome corruption: 1) civil society that does not tolerate old methods of governance, 2) good leader that would organize and shape the civil movement, 3) institutions ready to implement the changes, only the last one is defective but does have considerable hidden potential necessary for necessary changes³.

To uncover the potential of institution means to develop the educating methods oriented at the staff on the local level. The educational process is supposed to include diverse studying techniques be it studying courses, trainings for current local authorities aimed at increasing their qualifications, or implementation of professional preparatory programmes for the whole institutions, etc. Experts hope that innovative system of local self-governance will create favorable ground for the engagement of citizens into the decision-making process and, thus, for promotion and realization of particular community interests. The Council of Europe experts stress the need to prepare programme of training for the proper performance of the new powers in the new larger structures. An educational package should include training and exchange of experience with foreign colleagues to ensure proper implementation of existing and new responsibilities by policy makers⁴.

In their turn, experts from SIGMA Initiative define seven principles for successful public service and human resource management so that the effective service is delivered to citizens:

1. Clear definition and adequate character of the scope of public service for successful application in practice.
2. Establishment of effective policy and legal framework for a professional and coherent public service and its application in service.
3. Equal opportunities for the recruitment of public servants in all its phases; establishment of explicit criteria for demotion and termination of public servants.
4. Prevention of any political influence on senior managerial positions in the public service.

---

² O. Harnec, O. Honcharuk, N. Dmytruk, A. Tkachuk, *Decentralization in Ukraine: Sociological Point of View*, Kyiv 2013, p. 82.

³ Summary of statement on Ukrainian civil society delivered by Francis Fukuyama in his guest lecture at Lviv Catholic University that took place in place called Italian Yard on 23 August 2016, <http://zbruc.eu/node/55342> (access 29.08.2016). For video see: <https://www.youtube.com/watch?v=etFfrulkG14>.

⁴ *Expertise of Local Self-governance Reform. Review of Ukraine*, Council of Europe, p.10, <http://www.euointegration.com.ua/files/f/7/f7abaeb----.pdf> (access 11.07.2016).

5. Fair and transparent remuneration system of public servants based on the job classification.
6. Ensuring the professional development of public servants based on transparent and fair basis.
7. Creation of conditions for promoting integrity, preventing corruption and ensuring discipline in the public service.

Comparative analysis of recruitment procedures

In addition to principles listed above, sound human resource management in the public service should be based on the rational policy, legal basis and institutional organization. Another requirement for effective public service is sound recruitment procedures that primarily concentrate on personal skills and talents⁵. In this reference, the diagrams below show the reasons for recruitment of public servants to state administrations and local councils. Among the possible reasons are:

- competition basis;
- HR reserve;
- Internship basis;
- Other procedures.

Interestingly enough, approximately one third of public servants received their positions as a result of “other procedures” which are not described in detail and one might only assume what this very last category means. If to compare other reasons for employment among public administrations and local councils, the latter employ most of the personnel on competition basis while administrations have more diverse approach employing personnel in equal parts on the competition basis, internship basis or on the basis of other procedures. More details are given below.

As far as sound human resource management is concerned, the scholars assert that the public service is one of the key components of public administration. The establishment of well-designed public service system as well as its sustainability enable “*the state to reach an adequate level of professionalism and quality of public service in all parts of its administration and to provide better services to citizens and businesses*”⁶.

At the same time, a set of factors should be realized with the view to creating democratic ground for modern and constitutional public service:

- separation between the public sphere and the private sphere;
- separation between politics and administration;

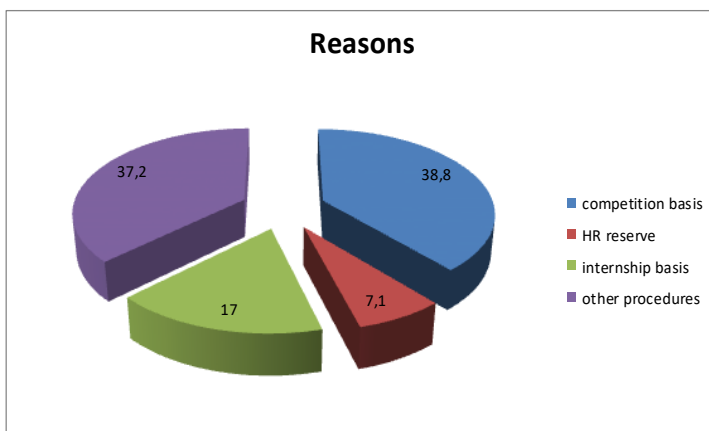
---

⁵ *The Principles of Public Administration*, <http://www.sigmaxweb.org/publications/Principles-Public-Administration-Nov2014.pdf#page=11> (access 12.07.2016).

⁶ *Ibidem* (access 12.07.2016).

- individual accountability of public servants;
- sufficient job protection, level of pay and stability, and clearly defined rights and obligations of public servants;
- recruitment and promotion based on merit⁷.

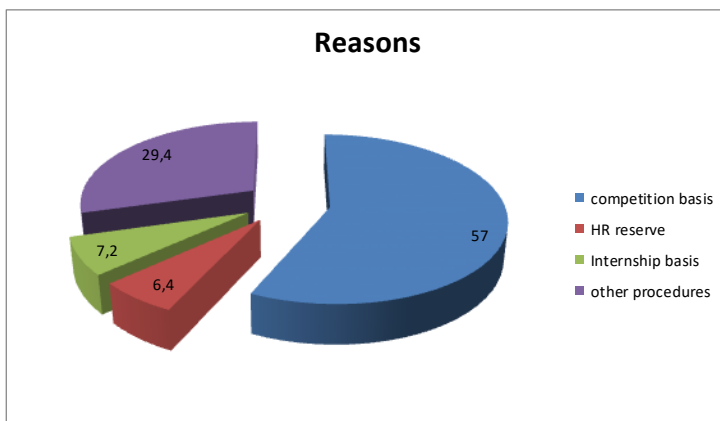
Diagram 1. Reasons for Employment of Personnel to Public Administrations (1.01.2015)

Source: *Derzhavna sluzhba v cyfrah 2015,*

http://www.center.gov.ua/attachments/article/26/CSF_2015_UKR.pdf (access 19.07.2016).

Diagram 2. Reasons for Employment of Personnel to Local Councils (1.01.2015)

Source: *Derzhavna sluzhba v cyfrah 2015,*

http://www.center.gov.ua/attachments/article/26/CSF_2015_UKR.pdf (access 19.07.2016).

Transformation of Public Service Legislation

As far as Ukraine is concerned, as it is mentioned in diagrams above, its legislation system distinguishes two kinds of public service - public service in

⁷ Ibidem.

state administrations (or state service) and public service in local councils. As for the Law of Ukraine “On State Service”, it should be particularly underlined that it was adopted on 16 December 1993. However, on 10 December 2015 Ukrainian Parliament adopted new law on state administration that was considered as an important step in Ukrainian reforming process. In accordance with president Poroshenko, signed document launches reform of public administration while the reform itself must ensure a new quality of public service in accordance with European best practice, and establish legal and organizational principles of service as a professional, politically impartial for the good of the state and society.

As for democratic principles of the law, the following should be primarily underlined:

- all citizens of Ukraine are guaranteed with the right to equal access to public service;
- the personnel recruitment process is to be based only on competition basis (that is the most visible change if to take into account situation with the personnel recruitment that is presented in diagrams above);
- the law is supposed to establish a transparent remuneration model developed on the basis of the “*best European experience*”, introduces a performance evaluation criteria of civil servants, increasing qualification requirements, etc.;
- last but not least, a new version of the law on state service is to reduce the number of civil servants in Ukraine on about 30%⁸. More detailed statistical data on the amount of civil servants are presented below.

Another law is the law “On service in local self-government” adopted on 7 June 2001. As far as the most important aspects of given law go, one should take into account its latest version (01.01.2016)⁹. Overall, the documents define common framework and principles for the employment of personnel, wages, social security and other aspects. However, on the contrary to the new law on state service, the given document states that for non-elected positions the recruitment process may be conducted on competition basis as well as on the basis of other procedures in accordance with Ukrainian legal system. At the same time, new personnel can be checked in terms of the anti-corruption policy in case a new employee agrees for such checking in written form. The detailed list of positions is presented in law “On Prevention of the Corruption”¹⁰.

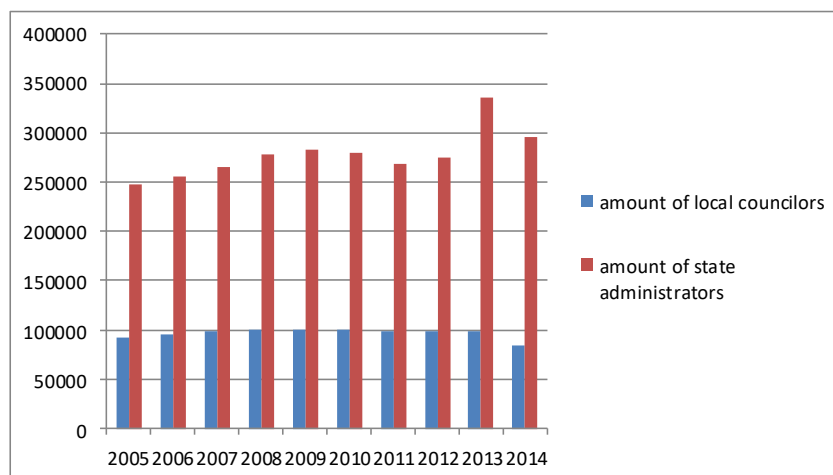
⁸ *Zakon Ukrainy pro derzhavnu sluzhbu*, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (access 15.08.2016).

⁹ *Zakon Ukrainy pro sluzhbu v organach miscevoogo samovriaduvannia*, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2493-14> (access 15.06.2016).

¹⁰ *Zakon Ukrainy pro zapobigannia korupciji*, <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (access 15.07.2016).

In terms of statistical data, on 1 January 2015 the total number of state administrators and local councilors was 380257 people (295709 state administrators and 84548 local councilors) that constitutes 0.88% of Ukrainian population¹¹. The diagram below gives detailed picture of the amount of officials in Ukraine during years 2005-2014.

Diagram 3. Amount of State Administrators and Local Councilors in Ukraine (2005-2014)

Source: *Derzhavna sluzhba v cyfrah 2015,*

http://www.center.gov.ua/attachments/article/26/CSF_2015_UKR.pdf (access 19.07.2016).

The diagram clearly illustrates the significant difference in the amount of local councilors who were selected by citizens and state administrators who were admitted by central or regional authorities in favour of the latter. Given difference has been observed during last decade that can serve as an indicator of failure to keep traditional election promises of Ukrainian politicians – to reduce the amount of state officials. Another outcome shown in the diagram is the reduction of the amount of administrators in 2014 in comparison to 2013 (295709 versus 335270 respectively). The decrease might be explained by both military tensions in parts of Doneck and Lugansk regions leading to displacement of tens of thousands of people and gradual realization of self-governance reform. In fact, the reduction was planned in the 2014 state budget. Additionally, the reform of controlling bodies is aimed at further decrease in the amount of officials in Ukraine¹².

At the same time, one might notice that even such significant change in the amount of administrators in 2014 was still higher than in 2012 (274739) or 2011

¹¹ Statistics data on state service, *Derzhavna sluzhba v cyfrah*, http://www.center.gov.ua/attachments/article/26/CSF_2015_UKR.pdf (access 15.03.2016).

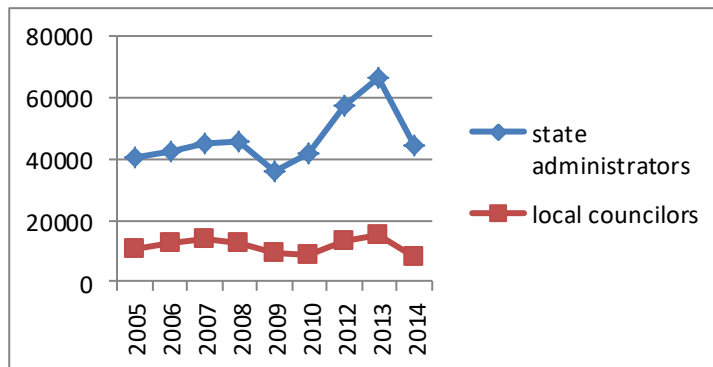
¹² A. Halat, *Tsina viyni ekonomichni i sotsialni naslidki konfliktu na Donbasi*, <http://mediarnbo.org/2014/09/17/tsina-viyni-ekonomichni-i-sotsialni-naslidki-konfliktu-na-donbasi/> (access 18.07.2016).

(268104). The historic maximum was observed in 2013 which reflects the paradox of Yanukovych presidency who immediately after winning presidential election in 2010 announced administrative reform and intention to make big amount of officials redundant as a result of it. Interestingly, it is true that the amount of resigned officials significantly increased. Meanwhile, it did not lead to general decrease of the total amount since the amount of hired personnel doubled as well¹³. As regards, the amount of local councilors, in 2014 the number was the smallest in comparison to previous years – 84548 officials.

Educational Initiatives and Their Impact on the Process of Transformation

As it was mentioned above, experts and commentators unanimously agree that there is a need to develop effective training programmes for representatives of local and regional authorities. In this regard, it appears topical to present the educational mechanisms that were practiced in Ukrainian regions during last decades. The diagram below presents the percentage of officials who increased their qualifications in 2005-2014.

Diagram 4. Dynamics of Qualifications Increase among State Administrators

Source: *Derzhavna sluzhba v cyfrah 2015*, http://www.center.gov.ua/attachments/article/26/CSF_2015_UKR.pdf (access 19.07.2016).

The diagram figures show that qualification courses have been common practice in state administrations and local councils, and big number of officials was increasing their competences on a regular basis. The question, however, remains about the effectiveness of such courses and benefits for the state management overall.

As far as the topic of educational training for local public officials and other components of successful reforming process is concerned, the attention should be

¹³ *Adminreforma Yanukovycha pryzvela do rizkoho zbilshennia biurokrativ v Ukraini*, <http://nashigroshi.org/2014/06/06/adminreforma-yanukovycha-pryzvela-do-rizkoho-zbilshennya-byurokrativ-v-ukrajini/> (access 11.07.2016).

dragged to the 2013 expert poll-taking, which was initiated by National Academy for Public Administration. As a matter of fact, 282 respondents – representatives of local self-governments, local administrators, scientists, local journalists, representatives of NGOs and political parties specializing in the field of local and regional development, were asked to give recommendations for the following issues:

- 1) assessment of the institutional development of local government in Ukraine at present;
- 2) the modern paradigm of local government;
- 3) components of the institutional mechanism of local government formation, the nature of institutional transformation of local government in Ukraine;
- 4) the effectiveness of existing mechanisms and tools for local government reform;
- 5) institutional support for public policy in local government (the impact of institutions);
- 6) the main obstacles to institutional development of local self-government in Ukraine;
- 7) the relevance and priority directions of transformation of local government and territorial organization of power in Ukraine¹⁴.

As far as the effectiveness of key components of reforming processes are concerned, the majority of respondents defined the selection of personnel (57.8%), the financial support (54.2%) and international (EU) technical support (53.5%). That particular number shows the interest in European experience on self-governance reform and willingness of local decision-makers to implement the EU practices even in 2013, before the revolutionary changes in Ukraine. Interestingly enough, the significance of scientific support was mentioned by 46.4% of the respondents. In this regard, the report of Council of Europe asserts that many authorities have neither the capacity nor the resources to implement changes without help. Therefore, there should be programs and training for skills development to provide new services on greater scale¹⁵. More detailed list of mechanisms for the reform of local government and expert evaluation of their effectiveness is presented in table below.

Table 1. Effectiveness of Mechanisms for the Reform of Local Government – Expert Evaluation (2013)

Mechanism	Slows down the process	Does not influence	Speeds up the process
Personnel	23.7%	18.4%	57.8%

¹⁴ *Misceve samovriaduvannia v Ukraini: suchasnyi stan ta osnovni napriamy modernizacii*, ed. Y. Kovbasiuk, Kyiv 2014, p. 77.

¹⁵ *Expertise of Local Self-governance Reform...*, p.10, <http://www.euointegration.com.ua/files/f/7/f7abaeb----.pdf> (access 11.07.2016).

Financial support	34.1%	11.7%	54.2%
EU assistance	12.8%	33.7%	53.5%
Legal basis	34.8%	15.6%	49.6%
Scientific support	20.2%	33.3%	46.4%
Institutes for the reform management	26.2%	34.4%	39.4%

Source: *Misceve samovriaduvannia v Ukraini: suchasnyi stan ta osnovni napriamy modernizacii*, ed. Y. Kovbasiuk, Kyiv 2014, p. 79.

On the other hand, the table shows high level of critical attitude toward the efficiency of mentioned mechanisms that leads to reflections on the need to increase the level of support and trust among local actors to the institutional components of self-government reform and the need to develop competences of different participants of the process. In this regard, it appears to be of vital importance to promote the tripartite cooperation between policy makers, local activists and scientists. The results of example of such cooperation in three Ukrainian regions are presented in further part of the book.

Having presented the expert evaluation of the mechanisms effectiveness used in local self-governance in 2013, it appears the only logical to present the views of luminaries on the efficiency of the first steps of the New Concept of Self-Governance Reform and Territorial Authority Organization in Ukraine which was approved by the cabinet of ministers of Ukraine on 1 April 2014¹⁶.

The Institute for Strategic research *New Ukraine* presented the expertise of legal steps and changes in reference to the decentralization and self-governance reform that took place during the year of the new concept adoption. Experts note that local government reform began with adoption of amendments to the Budget and Tax Codes that were supposed to complete decentralization, defining the financial basis of local budgets. In particular, according to representatives of the Association of District and Regional Councils of Ukraine¹⁷, it is too soon to speak about the independence of local budgets, as the process of formation and approval of budgets is controlled by the respective local administrations. Moreover, some commentators emphasise the growing dependence of local budgets on transfers from the central budget¹⁸.

Furthermore, experts point to the problem of creating a mechanism for the formation of territorial communities which would be able to successfully develop their territories. In fact, according to the authors of the report, the Law on

¹⁶ *Rozporiadzennia Kabinetu Ministriv pro schvalennia koncepciji reformuvannia miscevoغو samovriaduvannia ta terytorialnoi organizaciji vlady v Ukraini*, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (access 8.07.2016).

¹⁷ More on: The Association of District and Regional Councils of Ukraine, <http://uaror.org.ua/> (access 8.07.2016).

¹⁸ *Decentralizacija vlady ta reforma miscevoغو samovriaduvannia v Ukraini*, Institute for Strategic Research *New Ukraine*, Kyiv 2015.

Volunteer Consolidation of Communities does not give opportunities for community members to make independent decisions on consolidation process¹⁹.

On the other hand, experts from Council of Europe assert that all successful cases of municipal associations in European countries have been successfully implemented since governments did not rely solely on voluntary schemes. Therefore analysts of Council of Europe report make recommendation to Ukrainian officials stating that there is a need to implement similar measures. Additionally, the attention should be paid to creating strong leadership approach to achieve their goal. However, the experts agree that the process of voluntary associations need time while the reform of local governance has an urgent character. Therefore, their recommendation is to apply the approach used in Latvia or Finland: first, to encourage voluntary association with all possible measures, and second, to promote involuntary territorial association and functional reforms²⁰.

Summary

The dynamic nature of any transformation process makes it difficult to make final conclusion on the matter. However, the observations presented in the article give basis for a set of remarks on major transformation processes in the field of self-governance of Post-Maidan Ukraine. The findings of the reports presented above prove the existed interest in the issue of decentralization and self-governance reform in Ukraine not only among scholarship circles inside the country but at the international level as well. Positive tendency is the creation of conditions for scientific circles to participate in the development of educational programmes and legal initiatives aimed at increasing efficiency of local authorities in Ukraine. Similar steps give ground for optimistic expectations as regards prospects for joint pragmatic cooperation between social and political actors in Ukraine.

References:

Adminreforma Yanukovycha pryzvela do rizkoho zbilshennia biurokrativ v Ukraini, <http://nashigroshi.org/2014/06/06/adminreforma-yanukovycha-pryzvela-do-rizkoho-zbilshennya-byurokrativ-v-ukrajini/>.

Decentralizacija vlady ta reforma misceвого samovriaduvannia v Ukraini, Institute for Strategic Research *New Ukraine*, Kyiv 2015.

Derzhavna sluzhba v cyfrah 2015, http://www.center.gov.ua/attachments/article/26/CSF_2015_UKR.pdf.

Expertise of Local Self-governance Reform. Review of Ukraine, Council of Europe, <http://www.eurointegration.com.ua/files/f/7/f7abaeb----.pdf>.

---

¹⁹ Ibidem.

²⁰ *Expertise of Local Self-governance Reform...*, p.10, <http://www.eurointegration.com.ua/files/f/7/f7abaeb----.pdf> (access 15.07.2016).

Halat A., *Tsina viyni ekonomichni i sotsialni naslidki konfliktu na Donbasi*, <http://mediarnbo.org/2014/09/17/tsina-viyni-ekonomichni-i-sotsialni-naslidki-konfliktu-na-donbasi/>.

Harnec O., Honcharuk O., Dmytruk N., Tkachuk A., *Decentralization in Ukraine: Sociological Point of View*, Kyiv 2013.

Misceve samovriaduvannia v Ukraini: suchasnyi stan ta osnovni napriamy modernizacii, ed. Y. Kovbasiuk, Kyiv 2014.

Rozporiadzennia Kabinetu Ministriv pro schvalennia koncepciji reformuvannia misceвого samovriaduvannia ta terytorialnoi organizaciji vlady v Ukraini, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.

Summary of statement on Ukrainian civil society delivered by Francis Fukuyama in his guest lecture at Lviv Catholic University that took place in place called Italian Yard on 23 August 2016, <http://zbruc.eu/node/55342>.

The Principles of Public Administration, <http://www.sigmaweb.org/publications/Principles-Public-Administration-Nov2014.pdf#page=11>.

Zakon Ukrainy pro derzhavnu sluzhbu, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

Zakon Ukrainy pro sluzhbu v organach miscevosamovriaduvannia, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>.

Zakon Ukrainy pro zapobigannia korupciji, <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

ZWYCIĘZCY I PRZEGRANI WYBORÓW SAMORZĄDOWYCH W 2015 ROKU NA UKRAINIE

Po przeprowadzeniu wyborów prezydenckich i parlamentarnych w 2014 r. elekcja samorządowa w 2015 r. była ostatnim etapem na drodze do zmiany władzy na Ukrainie w okresie przypadającym po Rewolucji Godności. Wybory samorządowe stały się swego rodzaju sprawdzianem dla poszczególnych sił politycznych. Te z nich, które z sukcesem rywalizowały podczas wyborów do Rady Najwyższej Ukrainy w 2014 r., miały udowodnić, iż nadal cieszą się znacznym poparciem wśród społeczeństwa. Natomiast w przypadku partii, które nie zdołały pokonać prognozy wyborczej podczas elekcji parlamentarnej lub też w niej nie uczestniczyły, wybory samorządowe stwarzały możliwość wypromowania ugrupowania. Celem artykułu jest wskazanie, które z sił politycznych uczestniczących w wyborach, wyszły z tej rywalizacji w roli wygranych, a które zaś w roli przegranych. Analizie zostały poddane wyniki wyborcze uzyskane przez poszczególne partie polityczne, na co pozwoliły dane udostępnione przez Centralną Komisję Wyborczą oraz obliczenia poparcia dla partii dokonane przez Centrum Informacyjno-Analityczne Rating Pro. Szczególna uwaga została zwrócona na wyniki wyborów do rad obwodowych, a także rad miejskich miast obwodowych oraz na rezultaty rywalizacji o stanowiska przewodniczących (merów) miast obwodowych.

Wybory odbyły się na podstawie ustawy *O wyborach samorządowych*, uchwalonej w dniu 14 lipca 2015 r.² W świetle art. 2 ust. 2, wybory deputowanych rad wiejskich i osiedli typu miejskiego odbywają się w okręgach jednomandatowych, a o uzyskaniu mandatu decyduje większość względna. Kandydaci mogą być zgłaszani przez terenowe organizacje partii politycznych lub też w trybie samowytypowania, tzn. samodzielnego zgłoszenia swojej kandydatury (art. 35, ust. 2). Natomiast wybory deputowanych Rady Najwyższej Autonomicznej Republiki Krymu, rad obwodowych, rejonowych, miejskich i rejonowych w miastach odbywają się w wielomandatowym okręgu wyborczym na podstawie systemu proporcjonalnego³. Do zgłaszania list wyborczych

---

¹ dr Paweł Pietnoczka, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

² *Закон України про місцеві вибори від 14 липня 2015 р.*, „Відомості Верховної Ради” 2015, nr 37-38, s. 366.

³ W świetle przepisów poprzedniej ustawy o wyborach samorządowych z 10 lipca 2010 r., połowa radnych była wybierana w jednomandatowych okręgach wyborczych z możliwością samodzielnego zgłoszenia swojej kandydatury, zaś druga połowa – w okręgach wielomandatowych z list partyjnych; *Закон України про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів*, „Відомості Верховної Ради” 2010, nr 35-36, s. 491

w okręgach wielomandatowych zostały uprawnione wyłącznie terenowe organizacje partii politycznych (art. 2 ust. 3), zaś do udziału w podziale mandatów tylko te z nich, które w danym okręgu uzyskały co najmniej 5% głosów wyborców (art. 86 ust. 2). W myśl przepisów ustawy o wyborze na stanowisko przewodniczącego wsi, osiedla typu miejskiego oraz miasta, w którym liczba wyborców jest niższa od 90 tys., decyduje uzyskanie większości względnej, zaś w przypadku miast, w których liczba wyborców dorównuje lub jest wyższa od 90 tys., o wyborze rozstrzyga uzyskanie większości bezwzględnej (art. 2, ust. 3 i 4)⁴. Kandydaci na stanowisko przewodniczącego wsi, osiedla typu miejskiego oraz miasta mogą być zgłaszani – tak jak w przypadku kandydatów na deputowanych rad wiejskich i osiedlowych – za pośrednictwem terenowych organizacji partii politycznych oraz w drodze samodzielnego zgłoszenia kandydatury (art. 35, ust. 3).

Decyzję o udziale w wyborach podjęły aż 142 partie polityczne⁵. Jednak prowadzeniem aktywnej kampanii wyborczej mogło pochwalić się tylko 12 partii⁶. Spośród nich w pierwszej kolejności należy wymienić te ugrupowania, które z sukcesem uczestniczyły w elekcji parlamentarnej 2014 r., tzn. zdołały pokonać 5% próg wyborczy, a więc Partię „Koalicja Petra Poroszenki „Solidarność” (*Партія „Блок Петра Порошенка „Солидарність”*), Partię Polityczną „Zjednoczenie „Samopomoc” (*Політична партія „Об’єднання „Самопоміч”*), Partię Polityczną „Koalicja Opozycyjna” (*Політична партія „Опозиційний блок”* – OB), Radykalną Partię Ołeha Laszki (*Радикальна партія Олега Ляшка* – RPOL) i Ogólnoukraińskie Zjednoczenie „Ojczyzna” (*Всеукраїнське об’єднання „Батьківщина”*)⁸. Na uzyskanie dobrego wyniku podczas wyborów samorządowych liczyło także Ogólnoukraińskie Zjednoczenie „Swoboda” (*Всеукраїнське об’єднання „Свобода”*) Ołeha Tiahnyboka, któremu niewiele zabrakło do pokonania klauzuli zaporowej podczas elekcji

---

⁴ W myśl przepisów ordynacji z 2010 r., wybory merów wszystkich miast odbywały się na zasadzie większości względnej.

⁵ *Перелік політичних партій, якими прийнято рішення про участь їх місцевих організацій у місцевих виборах*, "Центральна виборча комісія", <http://www.cvk.gov.ua/wvm2015/pvm109pt001f01=100.html> (dostęp 12.11.2015).

⁶ Г.В. Макаров, Ю.Б. Каплан, *Місцеві вибори 2015 р.: проблеми організації, підсумки, тенденції*, Київ 2015, s.11.

⁷ Ugrupowanie prezydenckie brało udział w elekcji parlamentarnej 2014 r. pod nazwą Partia „Koalicja Petra Poroszenki” (*Партія „Блок Петра Порошенка – BPP*). BPP zdecydowała o wspólnym udziale w wyborach samorządowych z partią UDAR (Ukraiński Demokratyczny Sojusz na rzecz Reform) Witalija Kłyczki, co zresztą należy traktować jako kontynuację współpracy nawiązanej pomiędzy obiema partiami w 2014 roku. Zob. *Партії Порошенка і Кличка підуть на місцеві вибори єдиним списком*, "Дзеркало тижня. Україна", http://dt.ua/POLITICS/partiyi-poroshenka-i-klichka-pidut-na-miscevi-vibori-yedinim-spiskom-180717_.html (dostęp 3.03.2016).

⁸ Szerzej na temat partii politycznych rywalizujących w wyborach parlamentarnych w 2014 r. zob. P. Pietnoczka, *Українська сцена політична в передднію передтермінових виборів парламентарних 2014 року*, w: *Solidarność a demokracja. 25 lat transformacji postkomunistycznej*, red. T. Ambroziak, A. Czwołek, S. Gajewski, M. Nowak-Paralusz, Toruń 2015, s. 154-174.

parlamentarnej w 2014 roku⁹. Swobodę, podobnie jak BPP, Front Ludowy, Samopomoc, RPOL i Ojczyznę, które utworzyły koalicję frakcji parlamentarnych „Europejska Ukraina”, trzeba odnieść do partii podzielających idee Euromajdanu¹⁰. Należy jednak podkreślić, iż z rywalizacji w wyborach samorządowych zrezygnowała Partia Polityczna „Front Ludowy” (*Політична партія „Народний фронт”* – NF) premiera Arsenija Jaceniuka, a więc formacja polityczna ciesząca się największym poparciem w proporcjonalnej części elekcji parlamentarnej 2014 roku. Za przyczynę rezygnacji z rywalizacji o miejsca w organach samorządowych należy uznać bardzo słabe wyniki poparcia dla partii odnotowywane w badaniach opinii publicznej. Pod koniec sierpnia 2015 r., gdy ugrupowanie podjęło decyzję o nieuczestniczeniu w wyborach samorządowych, do oddania głosu na NF było gotowych tylko 3% wyborców. Niewielkie poparcie dla partii odnotowywano również w sondażach przeprowadzanych w kolejnym miesiącu. Według badań Kijowskiego Międzynarodowego Instytutu Socjologii, do oddania głosu na NF w drugiej połowie września było gotowych zaledwie 1,3% wyborców¹¹. A. Jaceniuk rezygnację z rywalizacji w wyborach uzasadniał potrzebą kontynuacji przeprowadzania przez partię reform oraz wskazywał, iż nie są to wybory „narodowe”, lecz samorządowe¹².

Jak zostało już wspomniane pięć „partii Majdanu” utworzyło w RN VIII kadencji „Europejską Ukrainę”. Należy jednak odnotować, iż niespełna rok po utworzeniu koalicji – mianowicie 1 września 2015 r., decyzję o jej opuszczeniu podjęła RPOL. Jak podkreślił Ołeh Laszko, frakcja uczyniła tak na znak protestu wobec proponowanych zmian do konstytucji w zakresie decentralizacji. Poddał jednocześnie krytyce władzę, iż aby osiągnąć powyższy cel zjednoczyła się

---

⁹ Swoboda, obok Ojczyzny i UDAR-u, stanowiła jedną z głównych partii opozycyjnych wobec reżimu Janukowycza. Te trzy siły polityczne pokonały próg wyborczy podczas wyborów do Rady Najwyższej Ukrainy w 2012 r. i utworzyły swoje frakcje parlamentarne. Ponadto klauzulę zaporową w 2012 r. pokonała PR i Komunistyczna Partia Ukrainy. Szerzej na temat wyborów parlamentarnych 2012 r. i partii politycznych w nich uczestniczących zob. *Політичні партії України у парламентській виборчій кампанії 2012 року*, red. M. Кармазіна, Київ 2013 s. 5-397.

¹⁰ Umowę koalicyjną powołującą do życia „Europejską Ukrainę” podpisano w dniu 27 listopada 2014 r. W niej zobowiązano się m.in. do obrony suwerenności i integralności terytorialnej państwa, realizacji umowy stowarzyszeniowej Ukrainy z UE, rezygnacji z pozablokowego statusu Ukrainy, wejścia do Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego, modernizacji armii, opracowania „Konceptji bezpieczeństwa informacyjnego”, zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego, przeprowadzenia reformy antykorupcyjnej, przeprowadzenia reformy sądownictwa, a także utworzenia Narodowej Policji oraz reformy prawa wyborczego. Zob. *Угода про коаліцію депутатських фракцій „Європейська Україна”*, Верховна Рада восьмого скликання 2014, s. 3-73.

¹¹ *Соціально-політична ситуація в Україні: вересень 2015 року*, „Київський міжнародний інститут соціології”, <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=548&page=1&t=2> (dostęp 7.11.2015).

¹² *Народний фронт Яценюка відмовився від участі у місцевих виборах*, „Дзеркало тижня. Україна”, http://dt.ua/POLITICS/narodniy-front-yacenyuka-vidmovivsvya-vid-uchasti-u-miscevih-viborah-183013_.html (dostęp 10.11.2015).

z Koalicją Opozycyjną i „przedstawicielami grup oligarchicznych”¹³. Tak więc RPOL uczestniczyła w wyborach samorządowych, podobnie zresztą jak wspomniana Swoboda, w roli partii opozycyjnej.

Należy jeszcze odnotować, iż do rywalizacji w wyborach samorządowych stanęło szereg nowych „projektów politycznych”, z których trzeba wymienić Partię Polityczną „Ukraińskie Zjednoczenie Patriotów – UKROP” (*Політична партія "Українське об'єднання патріотів – УКРОП"*). Określiła się ona mianem siły politycznej niezwiązanej z byłą władzą, ale również i z władzą obecną. Podkreśliła, iż jej podstawę stanowią weterani Operacji Antyterrorystycznej, wolontariusze, aktywiści społeczni oraz przedsiębiorcy, a ponadto „przedstawiciele drużyny dniepropietrowskiej, która w najtrudniejszym okresie zorganizowała obronę regionu i nie dopuściła do powtórzenia w Dnieprze wydarzeń z Doniecka i Ługańska”¹⁴. UKROP jest „projektem politycznym” blisko powiązany z byłym przewodniczącym Dniepropietrowskiej Obwodowej Administracji Państwowej Ihorem Kołomojskim. Ugrupowaniem powiązowanym z tym dniepropietrowskim biznesmenem jest również Partia „Odrodzenie”¹⁵, która w odróżnieniu od UKROP-u skupiła w swoich szeregach głównie byłych członków PR¹⁶. Jak zaznaczył Wołodmyr Fesenko, o ile celem UKROP-u było zdobycie poparcia patriotycznego wyborcy centralnych i zachodnich regionów, o tyle celem Odrodzenia stało się zdobycie popularności wśród byłego elektoratu PR¹⁷. Innym ugrupowaniem, które skupiło w swoich szeregach wielu byłych członków PR jest Partia Polityczna „Nasz Kraj” (*Політична партія "Наш Край" – НК*)¹⁸. Jednak w odróżnieniu od Odrodzenia partia jest powiązana z Administracją Prezydenta, a jej celem miało być odebranie głosów OB we wschodniej części

---

¹³ *Ляшко оголосив про перехід в опозицію і забрав свого віце-премера з Кабміну*, "Українська правда", <http://www.pravda.com.ua/news/2015/09/1/7079763/> (dostęp 3.03.2016).

¹⁴ *Про УКРОП*, "УКРОП", <http://www.ukrop.com.ua/uk/about> (dostęp 3.03.2016).

¹⁵ Partia "Odrodzenie" została zarejestrowana 15 czerwca 2004 r., zaś jej pierwszym liderem był Heorhij Kіpra. Przez dłuższy czas nie odgrywała jednak istotniejszego znaczenia na ukraińskiej scenie politycznej, a jej dwukrotne uczestnictwo w wyborach do RN Ukrainy, podczas elekcji 2006 r. i 2014 r., kończyło się niepowodzeniem. Więcej zob. *Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 рр.)*, red. М. Кармазіна, Київ 2012, s. 296-297.

¹⁶ Г. Кравцов, А. Грабарська, *Партія Відродження*: колишні регіонали на орбіті Коломойського, "Українська правда", <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/10/23/7085959/> (dostęp 30.11.2015); *Политолог: На этих выборах партия "Відродження" будет работать в интересах Коломойского*, "Сегодня", <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/politolog-na-etih-vyborah-partiya-vdrodzhennya-budet-rabotat-v-interesah-kolomoyskogo-627126.html> (dostęp 30.11.2015).

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Partia Polityczna "Nasz Kraj" została zaprezentowana w obwodzie odeskim przez parlamentarzystę Antona Kisse w dniu 20 grudnia 2014 r., ale formalnie kontynuuje działalność Partii Politycznej "Partia Koalicyjna" (*Політична партія "Блокова партія"*) zarejestrowanej 23 sierpnia 2011 roku; С. Андрушко, О. Андрейко, О. Жежера, *Наш Край - партія мерів, прогульників та голосувальників за диктатуру*, "Українська правда", <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/10/23/7085889/> (dostęp 20.10.2015); *Українська багатопартійність...*, s. 383.

kraju¹⁹. Ugrupowanie jest określane mianem partii merów i regionalnych liderów²⁰.

W wyborach samorządowych, które odbyły się w dniu 25 października 2015 r. wzięło udział 46,6% uprawnionych do głosowania²¹. Najwyższą frekwencję wyborczą, przekraczającą 50%, odnotowano w regionach zachodniej Ukrainy – w obwodzie tarnopolskim, lwowskim, wołyńskim, iwanofrankowskim, rówieńskim, chmielnickim i winnickim; zaś najniższą, nieprzekraczającą 45%, w południowo-wschodniej części kraju – w obwodzie donieckim, ługańskim, chersońskim, mikołajowskim, odeskim, dnipropietrowskim, charkowskim i zaporoskim²². W wyniku przeprowadzonych wyborów mandaty radnych obwodowych, rejonowych, rejonowych w miastach, osiedlowych i wiejskich zdobyli łącznie kandydaci 89 partii politycznych. Spośród nich najwięcej miejsc w radach przypadło przedstawicielom BPP – 8867 mandatów, Ojczyzny – 8080, NK – 4516, OB – 4030, APU²³ – 3339, RPOL – 2511, UKROP-u – 2247, Odrodzenia – 1692, Swobody – 1664 i Samopomocy – 916²⁴. Reprezentanci BPP zdobyli również najwięcej stanowisk przewodniczących miast, osiedli typu miejskiego oraz wsi – łącznie 608. Na kolejnych miejscach uplasowały się następujące partie polityczne: Ojczyzna – 367, APU – 186, NK – 157, OB – 80, Odrodzenie – 71, Na Rzecz Konkretnych Spraw²⁵ – 54, Swoboda – 53, UKROP – 49, RPOL – 47²⁶. Stanowiska przewodniczących miast, osiedli typu miejskiego oraz wsi zdobyli łącznie przedstawiciele 53 partii politycznych²⁷.

¹⁹ I. Борзило, *Шпаргалка виборцю: нові партії*, "Українська правда", <http://www.prawda.com.ua/articles/2015/10/19/7085342/> (dostęp 30.10.2015).

²⁰ Na jej czele stało pięciu współprzewodniczących: były pierwszy zastępca Kijowskiej Miejskiej Administracji Państwowej (KMDA) – Ołeksandr Mazurczak, parlamentarzysta z Charkowa – Ołeksandr Feldman, parlamentarzysta z obwodu odeskiego – Anton Kisse, były parlamentarzysta z Zaporozża – Serhij Kalcew oraz mer Mikołajowa – Jurij Hranaturow; *Політична партія "Наш Край"*. *Про нас*, "Політична партія "Наш Край", http://nashkray.org/?page_id=1174 (dostęp 30.10.2015).

²¹ Frekwencja wyborcza podczas drugiej tury głosowania, która odbyła się 15 listopada 2015 r., wyniosła 34,1%; *Відомості щодо кількості виборців, які отримали виборчі бюлетені на виборчих ділянках*, "Центральна виборча комісія", http://www.cvk.gov.ua/wvm2015/pvm011pt001f01=100pt00_t001f01=100.html (dostęp 2.11.2015).

²² Tamże.

²³ APU – Agrarna Partia Ukrainy. Ugrupowanie zostało powołane do życia w październiku 2006 r., ale nawiązuje do tradycji Agrarnej Partii Ukrainy utworzonej w grudniu 1996 roku. Zob. В. Яблонський, Я. Латко, *Сучасні політичні партії України*, Київ 1999; s. 147-150; P. Pietnoczka, *Partie agrarne na ukraińskiej scenie politycznej po 1991 roku*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2013, nr IV, s. 217-218.

²⁴ Największą liczbę mandatów radnych zdobyli kandydaci, którzy uczestniczyli w wyborach w trybie samowyturpowania. Łącznie objęli oni 112385 miejsc; *Кандидати, яких обрано депутатами рад. Чергові місцеві вибори 25.10.2015*, "Центральна виборча комісія", http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM002?PT001F01=100&pt00_t001f01=100 (dostęp 14.12.2015).

²⁵ Partia Polityczna „Na Rzecz Konkretnych Spraw” jest ugrupowaniem, które powstało w 2015 r. na bazie organizacji społecznej o tej samej nazwie, a funkcjonującej od 2012 r. Na czele partii stanął deputowany Ołeksandr Hereha, który w RN VII kadencji wchodził w skład frakcji PR. Swoją działalnością ugrupowanie objęło obwód chmielnicki.

²⁶ Największą liczbę stanowisk przewodniczących miast, osiedli typu miejskiego oraz wsi zdobyli, tak samo jak w przypadku mandatów radnych, kandydaci, którzy uczestniczyli w wyborach w trybie samowyturpowania. Łącznie przypadło im 7982 (80,12%) stanowisk. Cyt za: *Відомості про обраних на посади міських, селищних, сільських голів. Чергові місцеві вибори 25.10.2015*, „Центральна виборча

Poziom poparcia dla poszczególnych sił politycznych najlepiej oddają wyniki wyborów do rad obwodowych oraz Kijowskiej Rady Miejskiej. One potwierdzają, iż największą popularnością wśród społeczeństwa podczas wyborów samorządowych cieszyła się partia prezydencka. Według Centrum Informacyjno-Analitycznego Rating Pro na BPP „Solidarność”, w skali kraju oddało głosy 19,4% wyborców²⁸. Na drugim miejscu uplasowała się Ojczyzna byłej premier Julii Tymoszenko – 12,0%, a na trzecim „spadkobierczyni PR”, czyli OB – 11,5%. Wśród ugrupowań, które uzyskały w skali kraju ponad 5% głosów znalazło się jeszcze pięć partii politycznych, mianowicie: UKROP – 7,3%, Swoboda – 6,7%, RPOL – 6,7%, Samopomoc – 6,3% i Odrodzenie – 5,4%. Niewiele poniżej progu wyborczego znalazł się NK – 4,8%²⁹.

Koalicja Petra Poroszenki „Solidarność” odniosła zwycięstwo w aż 15 regionach³⁰. Największym poparciem, przekraczającym 25%, cieszyła się w obwodzie winnickim – 29,1%, w Kijowie – 27,6% i w obwodzie tarnopolskim – 25,9%, zaś najniższe poparcie, nieprzekraczające 15%, partia uzyskała w obwodzie dnipropropietrowskim – 10,3%, zaporoskim – 13,5% i charkowskim – 14%. Warto podkreślić, iż w każdym z 23 regionów³¹, BPP otrzymała ponad 10% głosów, a więc zdecydowanie powyżej progu wyborczego. We wszystkich 23 regionach klauzulę zaporową zdołała również pokonać Ojczyzna. Największym poparciem, przekraczającym 18%, partia cieszyła się w obwodzie kirowogradzkim – 19,4%, winnickim – 18,5% i rówieńskim – 18,5%, zaś najmniejszym, nieprzekraczającym 7%, w obwodzie charkowskim – 5,3% i dnipropropietrowskim – 6,6%. Trzecia w wyborach OB ponad 5% głosów uzyskała w 15 regionach. W czterech z nich zdołała odnieść zwycięstwo: w obwodzie dnipropropietrowskim – 33,8%, zaporoskim – 29,2%, mikołajowskim – 22,8% i odeskim – 21,8%³². Najniższe poparcie, nieprzekraczające 1% głosów,

---

komisija”, http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM003?PT001F01=100&pt00_t001f01=100 (dostęp 15.12.2015).

²⁷ Tamże.

²⁸ Centrum Informacyjno-Analityczne Rating Pro dokonując obliczeń poparcia dla poszczególnych partii w skali kraju wzięło pod uwagę wyniki wyborów do rad obwodowych, Kijowskiej Rady Miejskiej, a także rad rejonowych i miejskich obwodu donieckiego i ługańskiego, gdyż wybory do Donieckiej Rady Obwodowej i Ługańskiej Rady Obwodowej nie odbyły się; *Аналіз результатів місцевих виборів 2015*, "Інформаційно-аналітичний центр Ratingpro",

http://ratingpro.org/research/analiz_rezultativ_miscevyh_vyboriv_2015.html?toindex=1 (dostęp 15.12.2015).

²⁹ Tamże.

³⁰ Podczas wyborów parlamentarnych 2014 r. BPP zwyciężyła tylko w ośmiu regionach; *Партія "Блок Петра Порошенка". Відомості про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу в межах регіонів України*, "Центральна виборча комісія", <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp302?PT001F01=910&pf7171=202> (dostęp 16.12.2015).

³¹ Wybory nie odbyły się do Donieckiej Rady Obwodowej i Ługańskiej Rady Obwodowej – o czym była już mowa, a ponadto do Rady Najwyższej Autonomicznej Republiki Krymu oraz Sewastopolskiej Rady Miejskiej.

³² W 2014 r. OB zwycięstwo odniosła w pięciu regionach: w obwodzie donieckim, ługańskim, charkowskim, dnipropropietrowskim i zaporoskim; *Політична партія "Опозиційний блок". Відомості*

partia uzyskała w obwodzie iwanofrankowskim – 0,7% i lwowskim – 0,9%³³. Tak więc największą popularnością ugrupowanie cieszyło się w południowo-wschodniej części kraju, zaś najmniejszą w zachodniej. Należy dodać, iż OB nie uczestniczyła w rywalizacji o miejsca w Tarnopolskiej Radzie Obwodowej. Na bardzo wysokim czwartym miejscu usytuował się UKROP, a więc ugrupowanie, które należy zaliczyć do nowych „projektów politycznych”. Ta młoda partia pokonała próg wyborczy w aż 18 regionach, a w jednym z nich – w obwodzie wołyńskim, odniosła nawet zwycięstwo (21,9%). Ponadto wysokie poparcie, przekraczające 15%, UKROP zdobył w obwodzie dnipropropietrowskim – 18,3%³⁴. Ugrupowanie nie zdołało pokonać klauzuli zaporowej w obwodzie charkowskim, w Kijowie, w obwodzie odeskim, zakarpackim i chmielnickim.

Swoboda, która uplasowała się na piątym miejscu, tak samo jak OB pokonała próg wyborczy w 15 regionach³⁵. Jednak w przeciwieństwie do „spadkobierczyni PR”, partia Tiahnyboka największym poparciem cieszyła się w zachodniej części kraju, a najmniejszym w południowo-wschodniej. Największą liczbę głosów, przekraczającą 10%, Swoboda zdobyła w obwodzie tarnopolskim – 18,3%, iwanofrankowskim – 14,9%, lwowskim – 12,9% i chmielnickim – 10,2%, zaś najmniejszą, nieprzekraczającą 2%, uzyskała w obwodzie charkowskim – 1,7%. RPOL, która w skali kraju cieszyła się taką samą popularnością jak Swoboda, pokonała klauzulę zaporową w 17 regionach. Największe poparcie, przekraczające 10%, zdobyła w obwodzie czernihowskim – 16,3%, czerkaskim – 10,2% i winnickim – 10,2%³⁶. Formacja nie zdołała uzyskać ponad 5% głosów w sześciu regionach – w Kijowie, obwodzie charkowskim, odeskim, mikołajowskim, zakarpackim i iwanofrankowskim. Siódma Samopomoc pokonała próg wyborczy, tak samo jak Swoboda i OB, w 15 regionach³⁷. Największe poparcie, przekraczające 10%, zdobyła w obwodzie lwowskim – 14,8% i w Kijowie – 11,8%. Ponadto wysoki wynik, co warto podkreślić, partia uzyskała m.in. w obwodzie charkowskim – 8,6%. Klauzuli zaporowej ugrupowanie nie zdołało pokonać w obwodzie połtawskim i zakarpackim³⁸. Należy zaznaczyć, iż Samopomoc nie uczestniczyła

---

про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу в межах регіонів України, "Центральна виборча комісія", <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp302?PT001F01=910&pf 7171=199> (dostęp 18.12.2015).

³³ Ponadto partia nie pokonała progu wyborczego w obwodzie rówieńskim, wołyńskim, chmielnickim, czerkaskim oraz Kijowie; *Аналіз результатів...* (dostęp 15.12.2015).

³⁴ *Результати Укропу на місцевих виборах 2015*,

"УКРОП", <http://www.ukrop.com.ua/uk/election2015> (dostęp 3.03.2015).

³⁵ W wyborach parlamentarnych 2014 r., Swoboda uzyskała ponad 5% głosów tylko w dziewięciu regionach.

³⁶ W 2014 r. RPOL pokonała próg wyborczy w 22 regionach. Nie zdołała tego dokonać tylko w Kijowie, obwodzie donieckim i iwanofrankowskim.

³⁷ Podczas elekcji parlamentarnej 2014 r., Samopomoc zdobyła ponad 5% głosów we wszystkich regionach z wyjątkiem obwodu donieckiego.

³⁸ *Аналіз результатів...* (dostęp 15.12.2015).

w rywalizacji o miejsca w sześciu radach obwodowych – w radzie obwodu rówieńskiego, czernihowskiego, sumskiego, czerkaskiego, mikołajowskiego i odeskiego. Ostatnim ugrupowaniem, które zdołało uzyskać poparcie powyżej poziomu klauzuli zaporowej jest Odrodzenie, a więc kolejna partia zaliczona do nowych „projektów politycznych”. Odrodzenie pokonało próg wyborczy w ośmiu regionach: w obwodzie charkowskim – 35,5%, zakarpackim – 12,8%, czernihowskim – 10,6%, kirowogradzkim – 8,1%, dnipropropietrowskim – 7,8%, odeskim – 7,4%, połtawskim – 6,1% i chersońskim – 5,0%. Poniżej 5% głosów partia zdobyła w Kijowie, w obwodzie żytomierskim, zaporoskim, czerniowieckim, chersońskim i chmielnickim. W pozostałych dziewięciu regionach Odrodzenie nie ubiegało się o miejsca w radach obwodowych. Tuż poza progiem wyborczym w skali kraju znalazł się Nasz Kraj, który ponad 5% głosów zdołał zdobyć w aż dziesięciu regionach: w obwodzie czernihowskim, mikołajowskim, zaporoskim, chersońskim, charkowskim, kijowskim, odeskim, czerniowieckim, wołyńskim i kirowogradzkim. Partia nie zdołała pokonać klauzuli zaporowej w jedenastu regionach, a najmniejsze poparcie, nieprzekraczające 1%, uzyskała w Kijowie i w obwodzie połtawskim³⁹. W dwóch regionach – w obwodzie tarnopolskim i sumskim – NK nie wystawił swoich kandydatów⁴⁰.

Bez wątplenia największą popularnością podczas elekcji samorządowej cieszyła się BPP „Solidarność”. Jednak porównując wyniki wyborów samorządowych na szczeblu obwodowym z wynikami elekcji parlamentarnej z 2014 r., zauważymy, że do partii politycznych, które w największym stopniu mogą być zadowolone z wyborów należy zaliczyć Ojczyznę, OB, Swobodę i Odrodzenie, gdyż zdołały poprawić wynik wyborczy, a ponadto UKROP i Nasz Kraj, a więc partie, które zaistniały na scenie politycznej w okresie bezpośrednio poprzedzającym wybory samorządowe (zob. tab. 1).

Tabela 1. Porównanie wyników wyborów samorządowych na szczeblu obwodowym z 2015 r. z wynikami wyborów parlamentarnych z 2014 r.

Nazwa partii	Wybory parlamentarne w 2014 r.	Wybory samorządowe w 2015 r.
Parta „Koalicja Petra Poroszenki „Solidarność”	21,8%	19,4%
Ogólnoukraińskie Zjednoczenie „Ojczyzna”	5,7%	12,0%
Partia Polityczna „Koalicja Opozycyjna”	9,4%	11,5%

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Należy jeszcze zwrócić uwagę na bardzo dobre wyniki osiągnięte w niektórych obwodach Ukrainy przez partie utworzone z inicjatywy miejscowych elit. Otóż zwycięstwo w wyborach do Chmielnickiej Rady Obwodowej odniosła Partia Polityczna "Na rzecz Konkretnych Spraw" Ołeksandra Herehy, zaś do Zakarpackiej Rady Obwodowej Partia Polityczna "Jedyne Centrum" Wiktora Bałogi. Natomiast w wyborach do Czerkaskiej Rady Obwodowej na drugim miejscu uplasowało się Ogólnoukraińskie Zjednoczenie "Czerkaszcianie".

PP „Ukraińskie Zjednoczenie Patriotów – UKROP”	–	7,3%
Ogólnoukraińskie Zjednoczenie „Swoboda”	4,7%	6,7%
Radykalna Partia Ołeha Laszki	7,4%	6,7%
Partia Polityczna „Zjednoczenie „Samopomoc”	11,0%	6,3%
Partia „Odrodzenie”	0,2%	5,4%
Partia Polityczna „Nasz Kraj”	–	4,8%
Partia Polityczna „Front Ludowy”	22,1%	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Відомості про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу, "Центральна виборча комісія"*, <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp300?PT001F01=910> (dostęp 15.12.2015); *Аналіз результатів місцевих виборів 2015*, "Інформаційно-аналітичний центр Ratingpro", http://ratingpro.org/research/analiz_rezultativ_miscevyh_vyboriv_2015.html?toindex=1 (dostęp 15.12.2015).

Należy zaznaczyć, iż BPP uzyskała również najlepszy wynik w rywalizacji o miejsca w radach miejskich miast obwodowych. Partia, o czym była już mowa, zwyciężyła w wyborach w Kijowie, a ponadto sukces odniosła w Równem, Żytomierzu, Kirowogradzie, Połtawie i Chersoniu. W kolejnych 11 miastach ugrupowanie zajęło drugie miejsce – we Lwowie, w Tarnopolu, Iwanofrankowsku, Łucku, Użhorodzie, Czerniowcach, Winnicy, Czerkasach, Czernihowie, Sumach i Odessie. Ojczyzna, OB i Swoboda mogą pochwalić się sukcesem odniesionym w trzech miastach, Odrodzenie w dwóch, zaś UKROP, Samopomoc i NK w jednym. Partia Julii Tymoszenko zwyciężyła w Sumach, Równem i Chersoniu; OB w Dniepropietrowsku, Zaporozżu i Mikołajowie; Swoboda w Tarnopolu, Iwanofrankowsku i Chmielnickim; Odrodzenie w Charkowie i Użhorodzie; UKROP w Łucku, Samopomoc we Lwowie, zaś NK w Czernihowie. W czterech miastach triumfowały partie polityczne tworzone przez miejscowe elity. W Odessie największą popularnością cieszyła się Partia Polityczna „Wierz Czynom” (*Політична партія „Довіряй ділам”*), w Winnicy Partia Polityczna „Winnicka Strategia Europejska” (*Політична партія „Вінницька європейська стратегія”*), w Czerkasach Partia Wolnych Demokratów (*Партія вільних демократів*), zaś w Czerniowcach Partia Polityczna „Ojczyście Miasto” – *Політична партія „Рідне місто”*⁴¹.

Warto się przyjrzeć również wynikom rywalizacji o stanowiska merów obwodowych miast Ukrainy. Otóż w pięciu z nich zwycięstwo odnieśli kandydaci BPP, w trzech Swobody, w dwóch kandydaci Ojczyzny, Samopomocy i Odrodzenia, a w jednym UKROP-u, Wierz Czynom, Winnickiej Strategii Europejskiej i Partii Politycznej „Sumienie Ukrainy” (*Партія політична "Совість України"*). W stolicy państwa zwyciężył kandydat BPP, dotychczasowy mer Witalij Kłyczko. Ponadto kandydaci prezydenckiej partii odnieśli sukces w Łucku, w Żytomierzu, Kirowogradzie i Czernihowie. Przedstawiciele Swobody wygrali rywalizację o urząd mera w Tarnopolu, Iwanofrankowsku

⁴¹ *Кандидати, яких обрано...* (dostęp 14.12.2015).

i Chmielnickim. W Sumach i Czerkasach triumfowali kandydaci Ojczyzny, we Lwowie i Mikołajowie – Samopomocy, a w Charkowie i Użhorodzie – Odrodzenia. W Diepropietrowsku rywalizację wyborczą wygrał przedstawiciel UKROP-u, w Odessie kandydat z Wierz Czynom, w Winnicy z Winnickiej Strategii Europejskiej, zaś w Połtawie z Sumienia Ukrainy. Ponadto w czterech miastach zwycięstwo odnieśli kandydaci, którzy samodzielnie zgłosili swoje kandydatury – w Zaporozżu, Równem, Chersoniu i Czerniowcach⁴².

Tylko w trzech z wyżej wymienionych miast – w Charkowie, w Tarnopolu i w Odessie – wybory mera znalazły rozstrzygnięcie w pierwszej turze wyborów. Bezwzględną liczbę głosów w dniu 25 października 2015 r. uzyskali ubiegający się o reelekcję: Hennadij Kernes – 65,86%, Serhij Nadał – 57,90% i Hennadij Truchanow – 51,34%⁴³. Do największych niespodzianek wyborów należy zapewne zaliczyć zwycięstwo kandydata Samopomocy Ołeksandra Sienkewycza w rywalizacji o urząd mera Mikołajowa. W pierwszej turze wyborów wygrał Ihor Diatłow z OB, który uzyskał 36,38% głosów. Na Sienkewycza zagłosowało wówczas znacznie mniej wyborców, gdyż tylko 21,05%⁴⁴. W drugiej turze, która odbyła się 15 listopada, to jednak kandydat partii mera Lwowa cieszył się większym poparciem – uzyskał 54,91%. Na kandydata OB zagłosowało tylko 43,28% wyborców⁴⁵. Natomiast do dużego sukcesu UKROP-u należy zaliczyć zwycięstwo jego kandydata – Borysa Fiłatowa, w rywalizacji o urząd mera Dniepropietrowska. W drugiej turze uzyskał poparcie na poziomie 52,32% głosów. Na jego konkurenta – Ołeksandra Wiłkuła z OB oddało głosy 44,93% wyborców⁴⁶. Warto przy tym zaznaczyć, iż w obu przypadkach, a więc i w Dniepropietrowsku i w Mikołajowie w roli przegranej znalazła się Koalicja Opozycyjna, której to kandydaci nie zdołali utrzymać przewagi nad konkurentami z pierwszej tury i odnieść ostatecznego zwycięstwa w rywalizacji o urząd mera.

Wybory samorządowe bez wątpienia wygrała BPP „Solidarność”. Należy jednak jednocześnie zwrócić uwagę, iż partia nie tylko nie zdołała poprawić

---

⁴² Повторне голосування. Відомості про обраних на посади міських, селищних, сільських голів 15.11.2015, "Центральна виборча комісія", http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM003?PT001F01=102&pt00_t001f01=100 (dostęp 5.03.2016).

⁴³ Відомості про обраних... (dostęp 4.03.2016).

⁴⁴ Миколаївська міська рада. Результати виборів міського голови, "Центральна виборча комісія", <http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM048?PT001F01=100&PT005F01=0&PID102=8109&PF7691=8109&rej=0> (dostęp 4.03.2016).

⁴⁵ Результати виборів міського голови, Повторне голосування 15.11.2015. Миколаївська міська рада, "Центральна виборча комісія", <http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM048?PT001F01=102&PT005F01=0&PID102=8109&PF7691=8109&rej=0> (dostęp 4.03.2016).

⁴⁶ Zwycięzcą pierwszej tury wyborów był O. Wiłkuł, który uzyskał 37,94% głosów. Na B. Fiłatowa oddało wówczas głosy 35,78% wyborców; Дніпропетровська міська рада. Результати виборів міського голови, "Центральна виборча комісія", <http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM048?PT001F01=100&PT005F01=0&PID102=4364&PF7691=4364&rej=0> (dostęp 4.03.2016); Дніпропетровська міська рада. Повторне голосування 15.11.2015, "Центральна виборча комісія", <http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM048?PT001F01=102&PT005F01=0&PID102=4364&PF7691=4364&rej=0> (dostęp 4.03.2016).

wyniku zdobytego podczas elekcji parlamentarnej – gdy porównamy rezultaty wyborów samorządowych na szczeblu obwodów z wynikami wyborów do RN – ale nawet go utrzymać, przez co bywa przypisywana do grona przegranych. Do zwycięzców jednoznacznie trzeba zaliczyć te partie, które zdołały poprawić wynik wyborczy w porównaniu z elekcją parlamentarną 2014 r. – a więc Ojczyznę, Koalicję Opozycyjną, Swobodę i Odrodzenie, a ponadto UKROP uczestniczący po raz pierwszy w wyborach. Należy jednak przy tym pamiętać, iż kandydaci OB nie zdołali objąć urzędu mera w żadnym z miast obwodowych Ukrainy. Natomiast za największego przegranego elekcji trzeba uznać Front Ludowy – zwycięzcę proporcjonalnej części wyborów parlamentarnych w 2014 r., który to ze względu na bardzo niskie poparcie w badaniach opinii społecznej nie zdecydował się nawet na udział w wyborach samorządowych. Do przegranych można zaliczyć również RPOL, która to na szczeblu rad obwodowych uzyskała gorszy wynik w porównaniu do rezultatu uzyskanego podczas wyborów parlamentarnych. Słabszy wynik odnotowała również Samopomoc, jednak w jej przypadku należy mieć na uwadze, iż partia nie zgłosiła swoich kandydatów do rywalizacji o miejsca w aż sześciu radach obwodowych. Warto też pamiętać, iż partia zwyciężyła w wyborach do Lwowskiej Rady Miejskiej, zaś w Kijowie, Charkowie i Mikołajowie uplasowała się na bardzo wysokim drugim miejscu. Ponadto, co warto jeszcze raz podkreślić, przedstawiciel partii zdołał odnieść zwycięstwo w rywalizacji o urząd mera Mikołajowa – miasta obwodowego położonego na południu Ukrainy – a więc w tej części kraju, w której zwycięstwo kandydata partii mera Lwowa wydawało się mało realne.

Podsumowując należy zaznaczyć, iż elekcja samorządowa stała się okazją dla poszczególnych ugrupowań politycznych do wypróbowania swoich sił w rywalizacji wyborczej. Partie, które uczestniczyły w elekcji parlamentarnej w 2014 r. dążyły do poprawienia wyniku wyborczego, zaś nowe „projekty polityczne” do osiągnięcia rezultatu pozwalającego na zaistnienie na ukraińskiej scenie politycznej. Natomiast uzyskanie dobrego wyniku w wyborach samorządowych przez poszczególne partie polityczne jest bardzo ważne w kontekście ewentualnych przedterminowych wyborów parlamentarnych, o których konieczności przeprowadzenia coraz częściej mówi wielu ukraińskich polityków.

Bibliografia:

Аналіз результатів місцевих виборів 2015, "Інформаційно-аналітичний центр Ratingpro", http://ratingpro.org/research/analiz_rezultativ_miscevyh_vyboriv_2015.html?toindex=1.

Андрюшко С., Андрейко О., Жежера О., *Наш Край – партія мерів, прогульників та голосувальників за диктатуру*, "Українська правда", <http://www.prawda.com.ua/articles/2015/10/23/7085889/>.

Борзило І., *Шпаргалка виборцю: нові партії*, "Українська правда", <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/10/19/7085342/>.

Дніпропетровська міська рада. Повторне голосування 15.11.2015, "Центральна виборча комісія", <http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM048?PT001F01=102&PT005F01=0&PID102=4364&PF7691=4364&rej=0>.

Дніпропетровська міська рада. Результати виборів міського голови, "Центральна виборча комісія", <http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM048?PT001F01=100&PT005F01=0&PID102=4364&PF7691=4364&rej=0>.

Яблонський В., Латко Я., *Сучасні політичні партії України*, Київ 1999.

Кандидати, яких обрано депутатами рад, "Центральна виборча комісія", http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM002?PT001F01=100&pt00_t001f01=100.

Кравцов Г., Грабарська А., *Партія Відродження": колишні регіонали на орбіті Коломойського*, "Українська правда", <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/10/23/7085959/>.

Ляшко оголосив про перехід в опозицію і забрав свого віце-премера з Кабміну, "Українська правда", <http://www.pravda.com.ua/news/2015/09/1/7079763/>

Макаров Г.В., Каплан Ю.Б., *Місцеві вибори 2015 р.: проблеми організації, підсумки, тенденції*, Київ 2015.

Миколаївська міська рада. Результати виборів міського голови, „Центральна виборча комісія”, <http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM048?PT001F01=100&PT005F01=0&PID102=8109&PF7691=8109&rej=0>.

Народний фронт Яценюка відмовився від участі у місцевих виборах, "Дзеркало тижня. Україна", http://dt.ua/POLITICS/narodniy-front-yacenyuka-vidmovivsya-vid-uchasti-u-miscevih-viborah-183013_html.

Партія "Блок Петра Порошенка". Відомості про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу в межах регіонів України, "Центральна виборча комісія", <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp302?PT001F01=910&pf7171=202>.

Партії Порошенко і Кличка підуть на місцеві вибори єдиним списком, "Дзеркало тижня. Україна", http://dt.ua/POLITICS/partiyi-poroshenka-i-klichka-pidut-na-miscevi-vibori-yedinim-spiskom-180717_html.

Перелік політичних партій, якими прийнято рішення про участь їх місцевих організацій у місцевих виборах, "Центральна виборча комісія", <http://www.cvk.gov.ua/wvm2015/pvm109pt001f01=100.html>.

Pietnoczka P., *Partie agrarne na ukraińskiej scenie politycznej po 1991 roku*, "Przegląd Wschodnioeuropejski" 2013, nr IV, s. 203-221.

Pietnoczka P., *Ukraińska scena polityczna w przededniu przedterminowych wyborów parlamentarnych 2014 roku*, w: *Solidarność a demokracja. 25 lat transformacji postkomunistycznej*, red. T. Ambroziak, A. Czwofek, S. Gajewski, M. Nowak-Paralusz, Toruń 2015, s. 154-174.

Політична партія "Наш Край". Про нас, "Політична партія "Наш Край", http://nashkray.org/?page_id=1174.

Політична партія "Опозиційний блок". Відомості про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу в межах регіонів України, "Центральна виборча комісія", <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp302?PT001F01=910&pf7171=199>.

Політичні партії України у парламентській виборчій кампанії 2012 року, ред. М. Кармазіна, Київ 2013.

Политолог: На цих виборах партія "Відродження" буде працювати в інтєресах Коломойського, "Сьогодні", <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/politolog-na->

etih-vyborah-partiya-vdrodzhennya-budet-rabotat-v-interesah-kolomoyskogo-627126.html.

Повторне голосування. Відомості про обраних на посади міських, селищних, сільських голів 15.11.2015, "Центральна виборча комісія", http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM003?PT001F01=102&pt00_t001f01=100.

Про УКРОП, "УКРОП", <http://www.ukrop.com.ua/uk/about>.

Результати Укروطу на місцевих виборах 2015, "УКРОП", <http://www.ukrop.com.ua/uk/election2015>.

Результати виборів міського голови, Повторне голосування 15.11.2015. Миколаївська міська рада, "Центральна виборча комісія", <http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM048?PT001F01=102&PT005F01=0&PID102=8109&PF7691=8109&rej=0>

Соціально-політична ситуація в Україні: вересень 2015 року, "Київський міжнародний інститут соціології", <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=548&page=1&t=2>.

Угода про коаліцію депутатських фракцій "Європейська Україна", Верховна Рада восьмого скликання 2014.

Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 рр.), ред. М. Кармазіна, Київ 2012.

Відомості про обраних на посади міських, селищних, сільських голів. Чергові місцеві вибори 25.20.2015, "Центральна виборча комісія", http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM003?PT001F01=100&pt00_t001f01=100

Відомості про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу, "Центральна виборча комісія", <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp300?PT001F01=910>.

Відомості щодо кількості виборців, які отримали виборчі бюлетені на виборчих дільницях, "Центральна виборча комісія", http://www.cvk.gov.ua/wvm2015/pvm011pt001f01=100pt00_t001f01=100.html.

Закон України про місцеві вибори від 14 липня 2015 р., "Відомості Верховної Ради" 2015, nr 37-38.

Закон України про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, Відомості Верховної Ради 2010, nr 35-36.

УКРАЇНСЬКЕ МОВНЕ ПИТАННЯ В СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ УМОВАХ

Проблема функціонування української мови в сучасній Україні постає в центрі уваги суспільства. Видатний мовознавець Ю. Шевельов, аналізуючи статус української мови на початку ХХ століття, слушно зазначав, що для українців «мовне питання неминуче перестане бути тільки лінгвістичним питанням, чи, краще сказати, безпосередньо лінгвістичним, а стає також – і то часто насамперед, питанням політичним, соціальним і культурним»². Адже мовна ситуація в Україні є наслідком тривалої війни проти української мови, української держави та й загалом «українськості», яку Росія відверто розгорнула після 1654 року. Нинішню мовну ситуацію в Україні спричинив насамперед не завершений в радянський період асиміляційний процес, що його ще 1965 року описав Іван Дзюба у відомій праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?»³. Це процес перетворення українськомовної спільноти в російськомовну триває донині, віддзеркалюючи постколоніальний стан українського суспільства.

Різні аспекти українського мовного питання в контексті суспільно-політичних умов досліджували такі українські вчені: Юрій Шевельов вивчав стан і статус української мови на початку ХХ століття⁴, Лариса Масенко виявила хронікулінгвоциду української мови⁵, Олександр Тараненко описав ситуацію двомовності в сучасній Україні⁶, Олена Руда дослідила маніпулятивні стратегії в українському політичному дискурсі⁷, Емілія Огараналізувала соціолінгвістичний та етнокультурний аспекти сучасної мовної ситуації⁸, Тарас Марусик зосередив свою увагу на основних рисах державної мовної політики в Україні останнього

---

¹ Зоряна Куньч, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Національний університет «Львівська політехніка».

² Ю. Шевельов, *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус*, <http://movahistory.org.ua> (доступ 12.11.2016).

³ І. Дзюба, *Інтернаціоналізм чи русифікація?*, <http://litopys.org.ua/idzuba/dz.htm>.

⁴ Ю. Шевельов, *op. cit.* (доступ 12.11.2016).

⁵ *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду: документи і матеріали, ред. Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька та ін.*, Київ 2005, с. 399.

⁶ О. Тараненко, *Мовна ситуація та мовна політика в сучасній Україні (на загальнослов'янськомутлі)*, „Мовознавство” 2003, № 2–3, с. 30-55.

⁷ О. Руда, *Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі: монографія*, Київ 2012, с. 232.

⁸ Е. Огар, *Українська мова в сучасній мовній ситуації в Україні: соціолінгвістичний та етнокультурний аспект*, <http://www.ji.lviv.ua/n12texts/ohar.htm> (доступ 12.11.2016).

десятиліття⁹ тощо. Нові проблеми й виклики, які виявили себе за кілька останніх років, актуалізують проблему політичного контексту мовного питання в Україні. Ми розглянемо суспільно-політичні умови, що впливають на статус української мови в нашій державі за сучасних умов.

Екстралінгвальними чинниками, від яких залежить розвиток мови, є, по-перше, державне мовне законодавство та його реалізація, по-друге, політична ситуація в країні та соціально-економічні умови.

Щодо першого чинника, то за українською мовою законодавчо закріплено статус державної (стаття 10 Конституції України). Володіння державною мовою є, як відомо, однією з основних умов надання людині українського громадянства і повноцінної участі її в державному житті країни. Запровадження «Закону про мови в Українській РСР» 1989 року мало на меті забезпечити всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя, створити всім громадянам необхідні умови для вивчення української мови та поглибленого оволодіння нею. Разом з тим у законі зазначено, що держава створює необхідні умови для розвитку і використання мов інших національностей, які проживають в Україні, насамперед російської мови. Показовими є положення закону щодо мови судочинства. З цього приводу в статті 18 зазначено, що судочинство в Україні відбувається українською мовою, однак воно може здійснюватися національною мовою більшості населення. Особи, які беруть участь у справі і не володіють мовою судочинства, мають право ознайомитися з матеріалами справи і брати в ній участь через перекладача, право виступити в суді рідною мовою. Слідчі і судові документи вручаються особам, які беруть участь у справі, на їхню вимогу, в перекладі рідною мовою. Такі ж положення щодо мови стосуються нотаріальних дій, мови юридичної допомоги, мови ЗМІ тощо. Загалом на законодавчому рівні українська держава не забороняє застосування тієї мови, яка є більш прийнятною для людей¹⁰.

Після ухвалення «Закону про мови в Українській РСР» було визначено низку заходів для утвердження української мови як державної. Протягом 1997-2000 років в Україні діяли Державна програма розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року та Комплексні заходи щодо всебічного розвитку і функціонування української мови. Однак площині їхньої практичної реалізації констатуємо пряме недотримання затверджених положень, жодна посадова особа

---

⁹ Т. Марусик, *Державна мовна політика в Україні останнього десятиліття*, <http://www.universum.lviv.ua/journal/2015/2/marusyk.htm> (доступ 13.11.2016).

¹⁰ Г. Стахеева, *Питання мови в законодавстві України*, в: *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, Вип. 34 (підсерія "Курасівські читання")*, Київ 2007, с. 225-226.

жодного разу не звітувала, принаймні публічно, про виконання цих заходів. Незважаючи на толерантність політики українізації, поступове розширення функцій української мови постійно наштовхується на мовчазне ігнорування або й на негативні реакції окремих суспільно-політичних сил. Так, у січні 2006 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Деякі питання розповсюдження і демонстрації фільмів», яка встановлювала квоти обов'язкового дублювання, озвучення або субтитрування державною мовою фільмів іноземного виробництва, але цю постанову було оскаржено Асоціацією сприяння розвитку кінематографу, і Апеляційний господарський суд Києва 17 жовтня 2006 р. виніс ухвалу на користь згаданої асоціації. Інший приклад: у програмі діяльності уряду В. Януковича на 2006–2011 рр. було передбачено послідовне відстоювання свободи у виборі мови спілкування й навчання, визнання російської мови регіональною (по суті, другою державною) мовою в Україні. Тож починаючи з 2005 року, низка районних, міських та обласних рад східних і південних областей України прийняла рішення про надання російській мові статусу регіональної. І хоч у травні 2006 р. міністр юстиції України Сергій Головатий оприлюднив юридичний висновок міністерства про те, що рішення місцевих органів самоврядування про надання російській мові статусу регіональної суперечать Конституції та законам України, окремі політичні сили не полишають спроб понизити статус української мови.

Яскравою ілюстрацією порушення державності української мови стало запровадження в дію у серпні 2012 року закону «Про засади державної мовної політики» (сумнозвісний закон Ківалова-Колесніченка), який із посиланням на ратифіковану Верховною Радою України «Європейську хартію регіональних мов або мов меншин» офіційно вніс до українського законодавства поняття «регіональної мови». Це поняття за своєю суттю нічим не відрізняється від поняття «державна мова», адже закріплена на певній території «регіональна мова» має ті ж самі права, що й державна. Олена Руда, досліджуючи мовне питання в сучасному українському політичному дискурсі як об'єкт маніпулятивних стратегій, слушно наголошує: «тексти і закону, і Хартії вже отримали експертну оцінку науковців і юристів, які одностайні у висновку: положення документів суперечать Конституції України та Хартія використовується не за її призначенням»¹¹. Однак численні протести громадянського суспільства було проігноровано тодішньою владою, а спроби представників депутатського корпусу скасувати цей закон наштовхувалися на несприйняття депутатів. Лише в лютому 2014 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про засади

---

¹¹ О.Руда, *op. cit.*, с. 6.

державної мовної політики»». У пояснювальній записці було зазначено, що закон «Про засади державної мовної політики» є таким, що суперечить Конституції України, положенням Європейської хартії регіональних або міноритарних мов та прийнятий Верховною Радою з грубим порушенням процедури, встановленої Конституцією і законами України¹². Скасування закону «Про засади державної мовної політики» було підготовлено з метою відновити дію Конституції в частині, що визначає статус української мови як державної та гарантує вільний розвиток мов національних меншин, приводячи законодавство України у відповідність до норм міжнародного права у мовній сфері та з метою недопущення дії нелегітимного законодавчого акту. Однак О. Турчинов як голова Верховної Ради України не підписав цього закону, внаслідок чого він так досі не набув чинності. Згодом 57 народних депутатів України звернулися з поданням до Конституційного Суду України щодо відповідності скандального закону Конституції України, у жовтні 2014 р. Конституційний Суд розпочав розгляд цього питання, однак рішення дотепер не прийнято. Якщо взяти до уваги часові рамки цього розгляду, то можна впевнено констатувати затягування з винесенням ухвали, адже порушено визначені законом терміни провадження. Можливо, Голова КСУ Ю. Баулін таким чином намагається уникнути звинувачень з будь-якого боку, зважаючи на низький рівень довіри до судової гілки влади з боку суспільства. Однак зволікання з прийняттям рішення вже є свідченням певного упередження щодо цього питання, а якщо врахувати ще й той факт, що завершується каденція частини суддів, які свого часу засвідчували неконституційність мовних законів, то напрашується висновок про небажання приймати рішення на користь утвердження української мови.

З іншого боку, наголосимо, що на законодавчому полі України з'являються й правові акти, спрямовані на підтримку статусу української мови. Так, В. Ющенко як Президент України видав у лютому 2010 р. Указ «Про Концепцію державної мовної політики». Це один із найкращих мовних актів України останнього 20-річчя, метою якого було задекларовано «визначення стратегічних пріоритетів і орієнтирів у подоланні деформацій національного мовно-культурного та мовно-інформаційного простору, забезпеченні мовних прав громадян та єдності України»¹³. Указом Президента було доручено Кабінетові Міністрів України розробити й затвердити план заходів, спрямованих на реалізацію цієї концепції, передбачивши створення державної програми розвитку та функціонування

---

¹² ВР скасувала мовний закон Колесніченка, <http://www.unian.ua/politics/888625-vr-skasuvamovniy-zakon-kolesnichenka.html> (доступ 14.11.2016).

¹³ Указ Президента України «Про Концепцію державної мовної політики», <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/161/2010> (доступ 14.11.2016).

української мови, удосконалення законодавства про мови, розширення застосування української мови в засобах масової інформації, сфері культури, освіти й науки тощо. Однак Концепція, хоча й залишається чинною, абсолютно не виконується: основні засади утвердження української мови як державної, викладені в цьому указі, повністю ігноруються.

Одним із найвпливовіших чинників впливу на свідомість населення є засоби масової інформації: саме вони формують моду на використання тих чи тих мовних засобів. І тут виявляє себе їхня згубна роль на реалізацію будь-яких заходів з утвердження української мови в усіх сферах життя українців. Наприклад, з одного боку, положення Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення»» (2006 рік), передбачають, що будь-який фільм чи програма (передача), мова оригіналу яких не є українською, мають транслюватися лише за умови звукового дублювання їх державною мовою. Більше того, у грудні 2007 р. Конституційний Суд України у своєму рішенні записав, що іноземні фільми не підлягають розповсюдженню та демонструванню в Україні, якщо вони не дубльовані або не озвучені чи не субтитровані державною мовою, а центральний орган виконавчої влади у галузі кінематографії не має права надавати суб'єктам кінематографії дозвіл на розповсюдження і демонстрування таких фільмів та видавати відповідне державне посвідчення. З іншого боку, національні телеканали продукують телепередачі, в яких лише назва українська, а ведучі розмовляють російською, їхні гості здебільша теж: «Вечірній Київ», «Ревізор», «Розсміши коміка», чи один ведучий розмовляє українською, а інший – російською мовою: «Україна має талант», «Хто зверху», «Піраньї». Якщо в таких передачах з'являється українськомовна людина, то вона білінгв, тобто може говорити і українською, і російською; якщо ж російськомовна – то вона зазвичай монолінгв, який думає і розмовляє лише російською. Назагал панівною мовою розважальних і політичних шоу є російська, а українська лише «декоративно-символічною». Засоби масової інформації, як найдієвіші важелі державної мовної політики, в нинішніх умовах «свідомо або несвідомо демонструють суспільству легковажне ставлення до державної мови, як одного з найважливіших чинників національної самобутності Українського народу, гарантії його національно-державної суверенності»¹⁴, – зазначено у недавньому зверненні Держкомтелерадіо. Мовна картина на загальноукраїнських телеканалах щоразу погіршується не на користь української мови. Так, на урядовому порталі 18 листопада

---

¹⁴ Держкомтелерадіо закликає вітчизняні телерадіокомпанії утверджувати в інформаційному просторі державний статус української мови, <http://www.kmu.gov.ua/> (доступ 14.11.2016).

2015 року з'явилась інформація про те, що проведений громадянським рухом «Відсіч» моніторинг ефіру десяти найбільших загальноукраїнських комерційних телеканалів підтвердив тенденцію до зменшення вживання української мови в ефірі національних телерадіоканалів: за результатами моніторингу, частка української мови у вітчизняному телевізійному ефірі 07.11.2015 р. (день проведення моніторингу) становила 23 відсотки, а в червні вона складала 28 відсотків. Тобто за 5 місяців ця частка зменшилася ще на 5 відсотків – українська мова в Україні вже після Революції гідності зникає з телеефіру зі швидкістю 1 відсоток на місяць, а телебачення відіграє свою згубну роль, здійснюючи подальшу русифікацію України.

Ще одне кричуще порушення державного статусу української мови виражається в тому, що офіційні особи з апарату державної влади України не виконують положення статті 10 Конституції: українські урядовці під час виконання своїх службових обов'язків часто не вважають за потрібне вживати українську мову. Мова йде не тільки про державних службовців різних рангів на місцях, а й про українських міністрів – насамперед, про Арсена Авакова, який навіть мав намір судитися за право не говорити українською.

Викликає певне занепокоєння також і позиція Президента України. Будучи відповідно до своєї посади гарантом Конституції, він неодноразово у своїх виступах підкреслює державний статус української мови: «Принципово залишаюся на тій позиції, що єдиною державною мовою має залишатися українська», – заявляє Президент¹⁵, але в червні 2014 від адміністрації Президента до Верховної Ради було внесено проект змін до Конституції щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування, в якому російській мові надано «спеціального статусу» (хоча такого терміна немає в українському законодавстві). У публічних виступах Президент часто наголошує на важливості російської мови для сучасної української громади: виступаючина урочистій церемонії підняття державного прапора України на Софійській площі в Києві, він зазначає, що російською мовою Україну люблять не менше, ніж українською. Інший неоднозначний факт: вперше за час незалежності Президент України П. Порошенко в новорічному привітанні використав російську мову. Така непослідовність у заявах і діях видає певне «загравання» політика з відповідними суспільно-політичними силами, які негативно ставляться до перспективи панування державної української мови в усіх сферах життя

---

¹⁵ П. Порошенко, *Російською мовою Україну люблять не менше, ніж українською*, <http://tsn.ua/ukrayina/rosiyskoju-movoyu-ukrayinu-lyublyat-ne-menshe-nizh-ukrayinskoju-poroshenko-364439.html?authstate=6> (доступ 15.11.2016).

українців. Кажучи, що російська агресія закрила спекулятивне мовне питання в Україні, Президент, безумовно, має на увазі те, що кожен українець розуміє не випадковість російської експансії саме в тих регіонах України, в яких мешканці не усвідомлювали вагомого значення своєї ідентифікації як громадянина Української держави. Але якою мірою гарант Конституції, кажучи, що за мовною ознакою нас тепер вже ніхто ніколи не розколе, готовий реалізовувати послідовно ті заходи, які підтримуватимуть правовий статус української мови, сприятимуть її поширенню на всіх рівнях, забезпечуватимуть неухильну українізацію українського суспільства, – це все ще залишається риторичним питанням.

Суперечливість позиції щодо мовного питання високих державних діячів, довільність у виборі мови в засобах масової інформації, – все це не лише свідчить про недотримання державного статусу української мови, а й утверджує у свідомості громадян України переконання в невідворотності двомовності. У праці В. Лизанчука «Мова – основа безпеки української нації»¹⁶ справедливо зазначено: хоча за підсумком всеукраїнського перепису населення 2001 року 67% громадян України визнали своєю рідною мовою українську, та вся система засобів масової інформації, культурних і розважальних установ, книговидання збудована так, ніби 67% і більше населення України становлять російськомовні.

Іван Дзюба ще наприкінці минулого століття так характеризував становище української книги і преси: «Українська преса сьогодні практично витіснена з суспільного побуту. Українські книгодрукування і книготоргівля знищені... Дев'ятий вал російськомовної «масової культури» заливає руїни культурної інфраструктури України»¹⁷. Сьогодні ситуація нічим не краща: українська преса перебуває в не найкращому стані, телепродукція, навіть власного виробництва, демонструє свою російськомовність, «масова культура» заповнює свідомість українців неукраїнським продуктом, книговиробництво українською мовою не відповідає запитам суспільства, соціальні мережі, які є відображенням основних ознак суспільного життя, послуговуються чи то російським, чи то українським суржигом. Усі ці тенденції зумовлені суспільно-політичними реаліями сучасної української дійсності. Так, за даними Тараса Марусика, голови Координаційної ради з питань захисту української мови при Київській міській організації товариства "Меморіал" ім. В. Стуса¹⁸, сьогодні

---

¹⁶ В. Лизанчук, *Мова – основа безпеки української нації*, http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/mova__osnova_bezpeki_ukrayinskoyi_natsiyi.html (доступ 12.11.2016).

¹⁷ І. Дзюба, *op. cit.* (доступ 12.11.2016).

¹⁸ Т. Марусик, *Новий інтернаціоналізм чи нова русифікація*, <http://kyiv.ppravda.com.ua/columns/4dec-aa03e6168/> (доступ 16.11.2016).

в столиці російську мову вивчають 26% від загальної кількості учнів міста, функціонує 7 російськомовних та 11 двомовних шкіл (з українською і російською мовами викладання), в яких майже 6,5 тисяч учнів мають можливість здобувати повну середню освіту з усіх предметів російською мовою. Крім того, понад 52 тисячі учнів вивчають російську мову як навчальний предмет. У цьому контексті слід наголосити те, що всі предмети у російськомовних школах викладаються лише російською мовою, а це призводить до ситуації, за якої українські діти не чують державної мови ні вдома, а ні в державній установі, де вони перебувають більшу частину дня. У Рамковій конвенції про захист національних меншин зазначено, що навчання мовою національної меншини має здійснюватися без шкоди для вивчення офіційної мови або викладання цією мовою, а в преамбулі до Європейської хартії регіональних мов або мов меншин проголошено: «Охорона і розвиток регіональних мов або мовменшин не повинні зашкоджувати офіційним мовам і необхідності вивчати їх»¹⁹, отож така позиція суперечить міжнародним рекомендаціям.

Щодо суспільно-політичного чинника, що впливає на розвиток мови, то наголосимо також, що навколо мовного питання в Україні утворився «гордіїв вузол» політичних нашарувань. У програмах різних партій і рухів та у виступах політиків одним із центральних є питання про забезпечення умов для функціонування російської мови як офіційної чи про перегляд конституційного положення про українську мову як єдину державну. Із наближенням виборчих кампаній це питання щоразу актуалізується і загострюється, насамперед, щоб відволікти увагу громадян від гострих соціально-економічних проблем. На засіданні круглого столу «Українській мові – всенародну підтримку» 9 листопада 2011 року президент Національної академії наук України академік Б. Патон слушно зауважив: «Ми свідки того, наскільки питання мови сьогодні спекулятивно заполітизовані, як їх використовують партії в міжпартійних змаганнях. А повинно бути інакше: гору мають брати не політичні амбіції, а науково виважені оцінки й висновки, на яких має ґрунтуватися виважена прагматична політика мовної розбудови держави»²⁰. На нашу думку, якщо політик мав би на меті консолідацію суспільства, то, очевидно, він дбав би не про збереження нинішнього стану протистояння регіонів України за мовною ознакою, а про врівноваження мовної ситуації через реальне забезпечення простору функціонування для державної української мови.

---

¹⁹ Н. Трач, *Ратифікація чи русифікація? (Європейська хартія: нюанси термінології)*, <http://www.academia.edu/> (доступ 16.11.2016).

²⁰ О. Руда, *op. cit.*, с. 6.

Ще одним парадоксальним, на наш погляд, чинником негативного суспільно-культурного впливу на статус української мови в Україні є, за влучною характеристикою Емілії Огар, поступова і невідворотна англломовна експансія²¹. І мова тут не про засмічення словникового складу української мови безпідставними запозиченнями, особливо у сфері інформатики, фінансів тощо, а мова про те, що з 1 січня 2013 року вступив у дію наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1111 від 17.10.2012 р. щодо «Порядку формування Переліку наукових фахових видань України». Згідно з положеннями цього наказу (пункти 2.09 та 2.12) наукові статті до друку слід подавати українською (російською) мовами повністю дублювати англійською на інтернет-сайті видання. Ця вимога є обов'язковою до виконання редакціями всіх фахових видань України. Без її дотримання статті не вважаються фаховими, а наукове видання під час чергової перереєстрації буде виключено з переліку фахових видань України. За браком коштів чимало фахових журналів стали обмежуватися лише англломовними версіями наукових статей, а публікація українською мовою результатів наукових досліджень виявляється непотрібною. Також знаковим видається факт запровадження як обов'язкового критерію під час прийому на державну службу знання англійської мови, а також те, що Президент П. Порошенко оголосив 2016 рік роком англійської мови в Україні. Хоч і було зазначено, що пріоритет української мови залишається беззаперечним, сам факт перевіряння держслужбовців на знання англійської і неврахування їхнього рівня володіння державною мовою вже засвідчує упослідженість української мови, а заяви про пріоритетність державної української мови залишаються голослівними.

Як свідчать дослідження Лариси Масенко, абсолютна більшість зарубіжних соціолінгвістів трактує явище масової двомовності як перехідний етап в асиміляційному процесі витіснення однієї мови іншою. Досліджено, що за такого контактування двох мов одна прагне стати панівною, а друга — підлеглою. Панівна мова витісняє підкорену прямо пропорційно до обсягу інформації, що подається цими мовами, й обернено пропорційно до структурної диференціації мов, тобто генетично-структурна близькість підкореної мови полегшує панівній мові процес поглинання²². Отож нинішня ситуація масової двомовності в Україні створює сприятливі передумови для фактичного знищення української мови. Як це не парадоксально, але таке знищення відбувається вже не в умовах імперського впливу, а за відсутності у державного керівництва

---

²¹ Е. Огар. *Українська мова в сучасній мовній ситуації в Україні: соціолінгвістичний та етнокультурний аспект*, <http://www.ji.lviv.ua/n12texts/ohar.htm> (доступ 17.11.2016).

²² Л. Масенко, *Що таке масова двомовність*, <http://www.vesna.org.ua/txt/masenkol/movpol/02.html> (доступ 12.11.2016).

України волі до реального утвердження української мови в Українській державі. Низка органів, які покликані здійснювати державну мовну політику (Національна рада з мовної політики при Президентові України, комітети Верховної Ради України з питань науки й освіти, з питань культури і духовності, з питань свободи слова та інформаційної політики, Національна рада з питань телебачення й радіомовлення), демонструють власну неспроможність у цьому питанні. На жаль, в сучасному українському громадянському суспільстві ще не утвердилося усвідомлення того, що без національної ідентичності, основою якої є єдина мова, наша країна перетворюється на “failedstate” – державу, що не відбулася. Чимало так званих «інтернаціоналістів» стверджують, що запровадити єдину мову на території держави, яка раніше була складовою частиною іншої країни або об'єднала різномовне населення, дуже складно. Та якщо звернутися до світового досвіду, то з історії відомо, що держави, здобувши свою незалежність, завжди поставали перед завданням утвердити на всій своїй території єдину державну мову, яка б відбивала в собі думки й почуття всього народу, визначала національну ідентичність, зміцнювала державу. І реалізувати це завдання є цілком реально. Так, наприклад, у Франції після буржуазної революції 1794 року близько половини 25-мільйонного населення не володіло французькою мовою. З проголошенням незалежності Італії лише 2,4 % населення розмовляло італійською. Ці країни успішно впоралися зі своїм завданням шляхом запровадження комплексної програми утвердження державної мови²³.

Отож і в Україні державна мовна політика має бути спрямована на те, щоби унеможливити перетворення України в денаціоналізований географічний простір, а поєднати, зокрема й на мовному ґрунті, населення країни в одномовну націю. Пріоритетними, на наш погляд, мають стати такі напрями:

1. Випрацювання системи заходів для утвердження української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України.
2. Налагодження контролю за дотриманням мовного законодавства та роботи із забезпечення юридичної відповідальності за порушення законів, які регулюють питання використання державної мови.
3. Створення на базі законодавчих актів програми підтримки для українськомовних ЗМІ.
4. Запровадження пільгових умов для українського книговидання, а також для теле- й кіновиробництва.
5. Сприяння підвищенню загальної культури громадян.

---

²³ Г. Стахєєва, *op. cit.*, с. 223.

Зрозуміла річ, вирішення цих питань – це перспективне завдання української громади, вони не вирішуються швидко й безболісно. Окрім того, цими заходами аж ніяк не вичерпується перелік першочергових завдань для утвердження української мови. Держава й громадянське суспільство мусять систематично докладати чималих зусиль для неухильного просування українського слова в усі сфери життя українського суспільства, для вироблення у свідомості українців «моди» на українську мову.

Підсумовуючи, зазначимо, що історія знає багато прикладів, коли легковажне ставлення до рідної мови призводило до занепаду культури, укорінення комплексу національної меншовартості і, як результат, втрати державної незалежності. Новітня історія України, на жаль, дає нам приклад того, що формальний характер мовної політики в державі, відсутність в українській мови реального високого соціального статусу призводить до експансії російської мови, а за мовною окупацією, як бачимо, настає військова. Тому вважаємо, що в нинішніх умовах піднесення національної свідомості українців складаються суспільно-політичні передумови для посилення впливу української мови на формування громадянина України. А питання утвердження державної української мови в усіх сферах життя українців, насамперед в державних установах та організаціях, на сторінках засобів масової інформації, в теле- і радіопросторі, має стати об'єднавчим чинником, який не дозволить здійснювати окупацію України.

Посилання:

ВР скасувала мовний закон Колесніченка, <http://www.unian.ua/politics/888625-вр-skasovala-movniy-zakon-kolesnichenka.html>.

Держкомтелерадіо закликає вітчизняні телерадіокомпанії утверджувати в інформаційному просторі державний статус української мови, <http://www.kmu.gov.ua/>.

Дзюба І., *Інтернаціоналізм чи русифікація?*, <http://litopys.org.ua/idzuba/dz.htm>.

Лизанчук В., *Мова – основа безпеки української нації*, http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/mova_osnova_bezpeki_ukrayinskoyi_natsiyi.html.

Марусик Т., *Державна мовна політика в Україні останнього десятиліття*, <http://www.universum.lviv.ua/journal/2015/2/marusyk.htm>.

Марусик Т., *Новий інтернаціоналізм чи нова русифікація*, <http://kyiv.prawda.com.ua/columns/4decaa03e6168/>.

Масенко Л., *Що таке масова двомовність*, <http://www.vesna.org.ua/txt/masenko1/movpol/02.html>.

Огар Е., *Українська мова в сучасній мовній ситуації в Україні: соціолінгвістичний та етнокультурний аспект*, <http://www.ji.lviv.ua/n12texts/ohar.htm>.

Порошенко П., *Російською мовою Україну люблять не менше, ніж українською*, <http://tsn.ua/ukrayina/rosiyskoyu-movoyu-ukrayinu-lyublyat-ne-menshe-nizh-ukrayinskoyu-poroshenko-364439.html?authstate=6>.

Руда О., *Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі: монографія*, Київ 2012.

Стахєєва Г., *Питання мови в законодавстві України*, в: *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*, Вип. 34 (підсерія "Курасівські читання"), Київ 2007.

Тараненко О., *Мовна ситуація та мовна політика в сучасній Україні (на загальнослов'янському мутлі)*, „Мовознавство” 2003, № 2–3, с. 30-55.

Трач Н., *Ратифікація чи русифікація? (Європейська хартія: нюанси термінології)*, <http://www.academia.edu/>.

Указ Президента України «Про Концепцію державної мовної політики», <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>.

Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду: документи і матеріали, ред. Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька та ін., Київ 2005.

Шевельов Ю., *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус*, <http://movahistory.org.ua>.

ZAGROŻONA WOLNOŚĆ SŁOWA NA UKRAINIE – ANALIZA PROBLEMU W LATACH 1991-2015

Prawo do wolności wypowiedzi oraz dostęp do informacji są podstawowymi prawami każdej jednostki w państwie demokratycznym. Podczas pierwszego zebrania Zgromadzenia Ogólnego ONZ kwestii wolności wypowiedzi przyznano nadrzędną rolę w stosunku do pozostałych swobód obywatelskich. Zgodnie z art. 19 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka „Každy człowiek ma prawo do wolności opinii i wyrażania jej; prawo to obejmuje swobodę posiadania niezależnej opinii, poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania informacji i poglądów wszelkimi środkami, bez względu na granice”².

Artykuł 10 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka gwarantuje każdej osobie wolność wyrażania opinii. „Prawo to obejmuje wolność posiadania poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państwowe”³.

Obecnie do najważniejszych dokumentów międzynarodowych gwarantujących prawa wolności wypowiedzi zalicza się Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (1966 r.), Akt końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (Wiedeń 1989 r.), dokumenty końcowe z Konferencji w Kopenhadze (1990 r.) i Moskwie (1991 r.). Ukraina jest członkiem założycielem ONZ, a w 1997 roku ratyfikowała Europejską Konwencję Praw Człowieka, czym jednocześnie zobowiązała się do uznania uchwał Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Na wstępie należy zaznaczyć, że przestrzeganie wolności wypowiedzi na Ukrainie nie było szczególnie monitorowane. Taki stan rzeczy to kontynuacja praktyk obowiązujących w Związku Radzieckim. W państwie, które od prawie 25 jest niepodległe i deklaruje swój status państwa demokratycznego, jest to nie do zaakceptowania. Wielu naukowców i polityków zaznacza, że niestety przejawy radzieckiej przeszłości są na Ukrainie nadal zauważalne. Bardzo trafnie skomentował to zjawisko ukraiński historyk Wołodymyr Wjatrowych, który podczas swego wykładu na Uniwersytecie w Harvardzie w maju 2013 roku oświadczył, że jego ojczyzna nadal znajduje się w cieniu swej historii⁴.

---

¹ mgr Kateryna Chorozuk, Instytut Stosunków Międzynarodowych, Uniwersytet Wrocławski.

² *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf, s. 3 (dostęp 7.11.2015).

³ *Europejska Konwencja Praw Człowieka*, http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_POL.pdf, s. 11-12 (dostęp 8.11.2015).

⁴ *Історик: державна підтримка радянських свят призводить до регресу в минуле*, http://beta-ukr.newsru.ua/ukraine/09_may2013/traumatic.html (dostęp 13.05.2013).

Obecnie na Ukrainie obowiązuje 110 aktów normatywno-prawnych, które stoją na straży wolności słowa. Głównym dokumentem, w którym wymienione są zapisy o prawnej regulacji kwestii wolności poglądów i wypowiedzi jest Konstytucja Ukrainy, która została przyjęta w dniu 28 czerwca 1996 roku. Na podstawie art. 34 Konstytucji każdej osobie przysługuje prawo do wolności poglądów i wypowiedzi⁵. Artykuł 35 gwarantuje mieszkańcom Ukrainy prawo do wolności sumienia i wyznania⁶. Jednym z najważniejszych artykułów, które stoją na straży swobody słowa jest art. 15. „Życie społeczne w państwie opiera się na zasadach politycznego, ekonomicznego i ideologicznego pluralizmu. Nie istnieje żadna ideologia, która może być uznana przez państwo za obowiązującą. Cenzura jest zakazana”⁷. Swoboda słowa, która jest zagwarantowana w Konstytucji Ukrainy, umożliwia funkcjonowanie demokratycznego państwa oraz pluralizmu opinii.

Jednym z podstawowych mierników wolności wypowiedzi w państwie demokratycznym jest pluralizm w mediach. Choć czasach istnienia ZSRR wszystkie media były w całości uzależnione od stanowiska partii, to w momencie ogłoszenia niepodległości zostały stworzone podwaliny prawne, których głównym zadaniem była regulacja rynku medialnego: telewizji, radia, prasy drukowanej oraz – w późniejszym czasie – Internetu. Do najważniejszych ustaw dotyczących wolności mediów należą: „O Informacji”, „O Mediach Drukowanych”, „O Telewizji i Radio”. „O Wsparciu Mediów ze Strony Państwa oraz O Ochronie Socjalnej Dziennikarzy”. Podstawową gwarancją swobody słowa jest zakaz cenzury zapisany w art. 15 Konstytucji, art. 2 ustawy „O Mediach Drukowanych”, art. 24 ustawy „O Informacji” oraz w art. 5 ustawy „O Telewizji i Radio”. W ustawie „O informacji” w art. 2 wymieniono główne zasady polityki informacyjnej: otwartość, dostępność informacji, swoboda wymiany poglądów, rzetelność i dokładność informacji⁸. Według *Freedom House* na Ukrainie istnieje wystarczająca baza prawna do regulacji rynku usług medialnych. Problem stanowi jednak fakt, że elita polityczna często pozwala sobie na nieprzestrzeganie owych reguł⁹ [6].

Ogólny zarys stosunku poprzedniej władzy do swobody słowa

Od momentu ogłoszenia niepodległości Ukrainy nastąpił okres tak zwanej „różowej demokracji” pierwszego Prezydenta Ukrainy, Leonida Krawczuka. Z jednej strony media zostały uwolnione od jakichkolwiek wpływów za strony

---

⁵ Конституція України від 28 червня 1996 р., ВВР, 1996, № 30, s. 141.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

⁸ Закон про Інформацію, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed20110113> (dostęp 6.11.2015).

⁹ Ukraine. *Freedom of the Press 2010*, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-press/2010/ukraine> (dostęp 7.11.2015).

partii, jednak kryzys ekonomiczny pokazał zalety posiadania „mecenasa politycznego” w sferze usług medialnych. Owszem, zakazano cenzury, a mediom zagwarantowano prawo do wolności wypowiedzi. W okresie zaledwie dwóch lat, do roku 1993, liczba czasopism i magazynów wzrosła dwukrotnie. Zgodnie z informacją Ministerstwa Informacji i Prasy Ukrainy, od września 1990 roku do maja 1992 roku na Ukrainie zarejestrowano 2869 nośników drukowanych, z czego 2451 stanowią czasopisma, a 418 – magazyny. Na dzień 1 maja 1995 roku w państwie ukazały się drukiem już 4229 nośniki: 2245 czasopism, 740 magazynów, 70 biuletynów, 57 podręczników, 16 almanachów oraz 1 kalendarz¹⁰. Media wówczas nie potrafiły odnaleźć się w państwie, które już przestało być komunistycznym, jednak jeszcze nie zostało demokratycznym. Nawet ludność ukraińska nie była przygotowana do „jedynej” prawdy. Dla mieszkańców zachodniej części państwa prawda była swoja, a na wschodzie – swoja¹¹. Dodatkowym czynnikiem niesprzyjającym utwierdzeniu wolności wypowiedzi na Ukrainie były wpływy wydawnictw radzieckich, które dążyły do utrzymania swojej dotychczasowej pozycji na rynku medialnym. Należy podkreślić, że do 1997 roku, bez względu na przyjętą Konstytucję oraz najważniejsze ustawy regulujące sferę medialną, nie dokonano podziału między magazynami radzieckimi a regionalnymi¹².

Za czasów rządów Leonida Kuczmy (lata 1994-2005) okres stosunkowej wolności medialnej dosyć szybko się skończył. Media publiczne występowały w obronie reżimu państwowego, głównie dlatego, że były dotowane z budżetu państwa. Właściciele niezależnych bądź prywatnych mediów w krótkim czasie albo sprzedawali swoje akcje nie zgadzając się z „regułami gry”, albo byli zmuszeni opuścić rynek usług medialnych. Po dojściu do władzy Kuczmy, ogólnoukraiński kanał telewizyjny UT-1 został poddany silnym naciskom, w wyniku czego kanał został zmuszony zamknąć program telewizyjny „Hurt”. Wtedy sąd po raz pierwszy orzekł o istnieniu cenzury politycznej w telewizji. Dziennikarze pisali: „Nawet za czasów radzieckich w telewizji był o wiele większy porządek. Właściciel programu może przyjechać i wyciąć lub zamienić każdy niewygodny materiał”¹³.

W celu prawnej regulacji kwestii związanych z funkcjonowaniem mediów, pod koniec 1994 roku zostało utworzone Ministerstwo do spraw Prasy oraz Informacji. Podstawowym zadaniem Ministerstwa było prowadzenie państwowego rejestru wydawnictw oraz mediów drukowanych, zabezpieczenie

¹⁰ В. Бебик, *Засоби масової інформації посткомуністичної України*, Київ 1996, s. 42.

¹¹ В. Карпенко, *Преса і незалежність України: Практика медіа-політики 1988-1998 рр.*, Київ 2003, s. 143.

¹² Н. Коноваленко, *Свобода слова в Україні в період становлення державності (1991-1997 роки). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук*, Київ 2000, s. 3.

¹³ В. Карпенко, dz. cyt., s. 265.

dostępu do informacji, rozstrzygnięcie kwestii spornych na rynku medialnym, sprawowanie kontroli nad treścią materiałów drukowanych. Jednak *de facto* Ministerstwo było niczym innym jak narzędziem politycznym w stosunku do „nielejalnych wobec panującego reżimu mediów”¹⁴.

Wbrew pozorom, w miarę zwiększania liczby nowych programów i czasopism poziom wolności wypowiedzi drastycznie się zmniejszał. Jeżeli na przykład na początku lat 90. w telewizji można było zobaczyć materiały CNN oraz innych zachodnioeuropejskich programów informacyjnych, to już w drugiej połowie kiedy do władzy doszedł Kuczma, transmitowanie owych kanałów zostało zakazane. Prezydent jednoosobowo podejmował decyzje jakie materiały należy wyświetlać, a jakich nie.

Ten stan rzeczy osiągnął apogeum po przeprowadzeniu wyborów parlamentarnych w 1998 roku. Z informacji Nowojorskiego Komitetu Ochrony Praw Dziennikarzy wynikało, że Kuczma ponosi osobistą odpowiedzialność za drastyczny spadek poziomu wolności wypowiedzi, który przypadł na okres jego kadencji. Na liście zagorzałych przeciwników wolności słowa Prezydent Kuczma zajął 6 miejsce¹⁵ [10]. W drugiej połowie lat 90. miały miejsce liczne tajemnicze zabójstwa „niewygodnych osób”. Naczelnny redaktor czasopisma „Wechirnia Odessa”, Borys Derewjanenko, został zastrzelony 11 sierpnia 1996 roku, Petro Szewczenko, dziennikarz czasopisma „Kijewski wiadomosti”, został powieszony 13 marca 1997 roku; Mariana Czorna, dziennikarka programu „STB”, została powieszona w 1999 roku.

Podczas drugiej kadencji (lata 2000 – 2004) Kuczma objął totalną kontrolą wszystkie media. Najgłośniejszą zbrodnią polityczną tego okresu było usunięcie dziennikarza „Ukraińskiej Prawdy”, Gregoria Gongadze, który później został odnaleziony bez głowy w lesie pod Kijowem. Choć Kuczma nie poniósł odpowiedzialności za to morderstwo, to na nagraniu („skandal kasetowy”) słychać, jak Prezydent wyraźnie zasugerował zabójstwo dziennikarza oficerom milicji.

Administracja Prezydenta z Wiktoorem Medwedczukiem na czele, sprawowała kontrolę nad wszystkimi kanałami telewizyjnymi. W 2002 roku dziennikarze zaczęli otwarcie mówić o wywieranej na nich presji ze strony Prezydenta. W odpowiedzi na wyzysk ze strony władzy utworzono sporo stron informacyjnych, np. korrespondent.net, pro_ua, UKROP, forum „Ukraińska Prawda”, wobec których nie sprawdzały się ówczesne metody sprawowania kontroli.

---

¹⁴ Є. Захаров, *Свобода слова по-українськи: Хоч якась є...*, Інформаційний портал Харківської правозахисної групи, <http://www.khpg.org> (dostęp 10.11.2015).

¹⁵ Tamże (dostęp 10.11.2015).

Po raz pierwszy na forum europejskim zaczęto otwarcie rozmawiać o problemie wolności wypowiedzi na Ukrainie. W 2002 roku międzynarodowa organizacja *Human Rights Watch* sporządziła list otwarty do przewodniczącego Rady Najwyższej Ukrainy na temat aktualnej sytuacji na ukraińskim rynku medialnym. Szczególną uwagę eksperci międzynarodowi poświęcili wpływowi administracji Prezydenta na sposób przedstawiania wiadomości. Przedstawiciele *Human Rights Watch* po raz pierwszy powiedzieli o problemie cenzury i pozbawieniu zdecydowanej większości obywateli ukraińskich dostępu do informacji publicznej. Duży wpływ na ich opinię wywarł raport M. Tomenka, przewodniczącego Komitetu Parlamentarnego do spraw Wolności Słowa i Informacji. We wrześniu 2002 roku Tomenko opublikował dokumenty, w których podano dokładne informacje o działalności tak zwanych „temników”, którzy zmuszali dziennikarzy do nagłaśniania potrzebnych im tematów¹⁶.

Z inicjatywy Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy w styczniu 2003 roku został opublikowany raport, w którym poddano krytyce sposób sprawowania władzy przez Kuczmę i podkreślono drastycznie malejący poziom wolności słowa. W raporcie poświęcono również uwagę zabójstwom dziennikarzy i uzależnieniu władzy sądowej od Prezydenta¹⁷.

Tradycje poszanowania wolności wypowiedzi i zasad demokracji zaczęły się rozwijać w państwie dopiero w wyniku Pomarańczowej Rewolucji w 2004 roku, kiedy do władzy doszedł Wiktor Juszczenko¹⁸. Polityka ukraïnizacji, którą konsekwentnie prowadził nowy prezydent, przyczyniła się do stworzenia podstaw tożsamości narodowej. Do najbardziej jaskrawych przejawów tej polityki należy: dubbing lub opatrzenie napisami w języku ukraińskim wszystkich filmów zagranicznych, w tym i rosyjskich, trzykrotny wzrost liczby emitowanej ukraińskojęzycznej muzyki w okresie 2004-2007, otwarcie ukraińskojęzycznych szkół na wschodzie i południu; poruszanie skomplikowanych zagadnień historycznych (generalnie relacje ukraińsko-rosyjskie), stawianie pomników i otwieranie muzeów, uznanie „wielkiego głodu” lat 1932-1933 przez Radę Najwyższą za ludobójstwo, gloryfikowanie ukraińskich organizacji o charakterze nacjonalistycznym. Za rządów prezydenta Juszczenki po raz pierwszy zaczęto także otwarcie umówić o dysydentach ukraińskich, pisarzach zakazanych oraz o ukraińskiej wersji historii zamiast narzuconej dotychczas propagandzie radzieckiej¹⁹. Redaktorzy naczelni i dziennikarze w końcu poczuli się bezpiecznie, zapomniano o pojęciu cenzury.

---

¹⁶ *Про українські "темники" знає вся Європа*, <http://www.pravda.com.ua/news/2002/12/3/2991864/> (dostęp 10.11.2015).

¹⁷ Л. Амчук, *Страсбургська антицензурна вакцинація*, <http://www.pravda.com.ua/news/2003/01/30/2992602/> (dostęp 7.11.2015).

¹⁸ *Історик: державна підтримка...* (dostęp 7.11.2015).

¹⁹ В. Ющенко, *Недержавні тасмніці: нотатки на берегах пам'яті*, Харків 2014, s. 492-493.

Juszczenko tylko jeden raz poddał krytyce działalność dziennikarza. Sprawa dotyczyła dziennikarza czasopisma „Ukraińska prawda”, który napisał artykuł na temat prowadzenia auta w stanie nietrzeźwości przez syna Prezydenta. Parę dni później Juszczenko przeprosił tego dziennikarza. Mimo, że praktycznie nie było sytuacji wywierania wpływu na media ze strony administracji Prezydenta, nie doszło do zwiększenia poziomu wolności słowa.

Władza dotrzymała tylko jednej ze swoich obietnic: zniesienia cenzury. Na Ukrainie nie została stworzona publiczna radiofonia i telewizja, co oznacza, że dziennikarze mimo wszystko byli uzależnieni od właścicieli koncernów medialnych²⁰. W wyniku rozpadu koalicji „pomarańczowych” oraz objęcia stanowiska premiera przez głównego oponenta Juszczenki – Wiktora Janukowycza, zaniechano przeprowadzenia reformy rynku usług medialnych. Chociaż na dziennikarzy nie wywierano takiej presji jak za rządów Kuczmy, to część kanałów lojalnych wobec swoich mecenasów politycznych transmitowało wygodne dla nich informacje.

Wraz z dojściem do władzy Wiktora Janukowycza w 2010 roku prawie wszystkie zasady tej świeżej demokracji zbudowanej przez Wiktora Juszczenko zostały z powrotem zastąpione rządami „twardej ręki” nawiązującymi do praktyk radzieckich. Historyk Wołodymyr Wjatrowycz zauważył, że w wyniku takiej polityki na Ukrainie miał miejsce proces odnawiania lub przywracania atrybutów władzy komunistycznej: totalnej władzy policyjnej, więźniów politycznych oraz wszechobecnej cenzury²¹. Przedstawiciele *Freedom House* stwierdzili upadek demokracji, zwiększenie poziomu korupcji oraz nadużywanie władzy ze strony rządu na Ukrainie w 2011 roku. W wyniku owej polityki rządzących, Ukraina uzyskała status jedynie „częściowo wolnego państwa”²². W materiałach drukowanych zabrakło pluralizmu opinii oraz obiektywnej informacji. Często spotykaną praktyką było pisanie na zlecenie. Rynek medialny został praktycznie skoncentrowany w rękach monopolistów, którzy jednocześnie byli mocno zaangażowani politycznie oraz pełnili obowiązki właścicieli koncernów medialnych. Główną przyczyną powyższej sytuacji była zubożałość ukraińskich dziennikarzy oraz totalna zależność ze strony właścicieli mediów²³. Jako jeden z nielicznych pozytywnych aspektów rynku usług medialnych, *Freedom House* podkreślił wagę ustawy „O dostępie do informacji publicznej”, która weszła w życie w maju 2011 roku. Ekspert ostrzegali jednak, że mimo przyjętej ustawy

---

²⁰ В. Кіпіані, Зень Я., *Влада Тьми і Темників. Хрестоматія з політичної цензури в Україні 2001-2004*, Львів-Київ-Харків 2005, s. 7.

²¹ *Історик: державна підтримка...* (dostęp 7.11.2015).

²² Д. Крамер, Р. Нурик, Д. Вільсон, Е. Алтерман, Б'ючі на сполох: на захист демократії в Україні. *Звіт Freedom House щодо стану демократії та захисту прав людини в Україні*, https://freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/Freedom%20House_UKR.pdf, s. 5-7 (dostęp 7.11.2015).

²³ Т. Веремчук, *Freedom House не бачить «покращення»*, <http://www.telekritika.ua/svoboda-slova/2012-07-05/73106> (dostęp 7.11.2015).

władza często odmawia dostępu do informacji publicznej, tłumacząc się tajemnicą państwową oraz ochroną danych osobistych. Powyższe problemy wskazują, że sama ustawa nie była w stanie nic zmienić. Potrzebna jest dodatkowa podstawa prawna oraz „niezaangażowanie” przedstawicieli władzy w rynek mediów²⁴.

Podsumowując, za rządów Wiktora Janukowycza prawo na Ukrainie stało się narzędziem realizacji, nierzadko osobistych, interesów rządzących. Władza sądownicza została całkowicie podporządkowana rządzącym. W wyniku niepodpisania przez Janukowycza umowy stowarzyszeniowej między Ukrainą a UE w listopadzie 2013 roku rozpoczęła się *Rewolucja Godności* (zwana także *Euromajdanem*). W konsekwencji, Prezydent uciekł do Rosji, która wykorzystując chaos w państwie ukraińskim anektowała Krym, a także wspiera prorosyjskich separatystów na terytorium wschodnich obwodów Ukrainy: ługańskiego i donieckiego. W tak skomplikowanej sytuacji doszło w Ukrainie do przedterminowych wyborów prezydenckich i parlamentarnych.

Source: The data above are drawn from the World Bank's *World Development Indicators 2015*.

Nations in Transit Ratings and Averaged Scores									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Electoral Process	3.25	3.00	3.00	3.50	3.50	3.50	3.75	4.00	4.00
Civil Society	2.75	2.75	2.75	2.75	2.75	2.75	2.75	2.75	2.50
Independent Media	3.75	3.75	3.50	3.50	3.50	3.75	4.00	4.00	4.25
National Democratic Governance	4.50	4.75	4.75	5.00	5.00	5.50	5.75	5.75	6.00
Local Democratic Governance	5.25	5.25	5.25	5.25	5.25	5.50	5.50	5.50	5.50
Judicial Framework and Independence	4.25	4.50	4.75	5.00	5.00	5.50	6.00	6.00	6.00
Corruption	5.75	5.75	5.75	5.75	5.75	5.75	6.00	6.00	6.25
Democracy Score	4.21	4.25	4.25	4.39	4.39	4.61	4.82	4.86	4.93

NOTE: The ratings reflect the consensus of Freedom House, its academic advisers, and the author(s) of this report. The opinions expressed in this report are those of the author(s). The ratings are based on a scale of 1 to 7, with 1 representing the highest level of democratic progress and 7 the lowest. The Democracy Score is an average of ratings for the categories tracked in a given year.

Źródło: O. Sushko, O. Prystayko, *Ukraine*,

https://freedomhouse.org/sites/default/files/NIT2015_Ukraine.pdf (dostęp 7.11.2015).

Zagrożona swoboda słowa za rządów Poroszenko

W wyniku przedterminowych wyborów prezydenckich, które miały miejsce 25 maja 2014 roku, z wynikiem 54,7% głosów do władzy doszedł Petro Poroszenko. W pierwszych miesiącach sprawowania przez niego władzy, nastąpiły pozytywne zmiany w funkcjonowaniu runku medialnego. Ten proces

²⁴ Tamże (dostęp 7.11.2015).

naależy tłumaczyć nie tyle osobistymi przekonaniem prezydenta (co na jaw wyszło nieco później), lecz niedawną rewolucją, w której protestujący walczyli w obronie wartości demokratycznych. Wywieranie presji na dziennikarzy od pierwszych chwil urzędowania skutkowałoby natychmiastową kontynuacją rewolucji, zwłaszcza, że demonstranci opuścili Majdan w Kijowie dopiero w sierpniu 2014 roku.

Zgodnie z danymi zebranymi przez pracowników Instytutu Mediów, liczba przypadków łamania praw dziennikarzy w 2015 roku znacznie się zmniejszyła w stosunku do ubiegłego roku: w ciągu pierwszych 6 miesięcy w 2015 roku doszło do 176 takich przypadków, podczas gdy w całym roku 2014 – 995. Taką statystykę należy tłumaczyć przede wszystkim protestami na Majdanie, które miały miejsce jeszcze w 2014 roku oraz aktywnym prowadzeniem działań bojowych na wschodzie, w wyniku czego ucierpiało sporo dziennikarzy²⁵.

Głównym osiągnięciem władzy w sferze mediów było zamknięcie ponad 20 rosyjskich programów telewizyjnych (m.in. „Rossyja-24” Nowości, „Rossyja-1” Pierwszy kanał, gazeta „Komsomolska Prawda”, „NTV” – najważniejszych rosyjskich programów telewizyjnych całkowicie uzależnionych od Prezydenta Rosji) ze względu na brak obiektywności oraz podsycanie separatyzmu. Ukraińscy dziennikarze przyczynili się także do niszczenia rosyjskiej propagandy poprzez aktywne wykrywanie fałszywych informacji ze strony rosyjskiej.

W dniu 7 kwietnia 2014 roku Petro Poroszenko podpisał ustawę „O nadawcach publicznych”, właścicielem których została państwowa Narodowa Społeczna Teleradiokompania Ukrainy. Do tego czasu jedynym nadawcą publicznym był „UT-1” (Pierwszy kanał). Najpoważniejsze zarzuty wobec pracy NSTU są związane z jej finansowaniem. Zgodnie z art. 14 ustawy „O nadawcach publicznych” w ciągu pierwszych 4 lat z budżetu państwa zostanie wydzielone nie mniej niż 0,2% od poniesionych wydatków NSTU (około 880 mln UAN). Ponieważ reklama została praktycznie usunięta, a gospodarstwa domowe zostały zwolnione z podatku na rzecz telewizji publicznej, budżet NSTU został całkowicie uzależniony od władzy (art. 14). Kolejnym „haczykiem” były spore kompetencje nadane rządowi. Status oraz zmiany do Statusu mogą być rozpatrywane tylko na podstawie wniosku rządu (art. 6). Majątek NSTU (oprócz nieruchomości) może zostać odebrany zgodnie z porządkiem prawnym, ustanowionym przez rząd (art. 15)²⁶. W poprzedniej wersji ustawy, którą podpisał w 17 kwietnia 2014 roku p.o. prezydenta O. Turczynow, rząd posiadał

---

²⁵ *Свобода слова в Україні почала покращуватися — дані моніторингу ІМІ за перше півріччя 2015 (інфографіка)*, <http://imi.org.ua/news/49483-svoboda-slova-v-ukrajini-pochala-pokraschuvatisya-dani-monitoringu-imi-za-pershe-pivrichchya-2015-infografika.html> (dostęp 7.11.2015).

²⁶ *Закон України Про суспільне телебачення і радіомовлення в Україні*, <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1227-18> (dostęp 8.11.2015).

jeszcze większe kompetencje wobec NSTU (mógł ze względu na „niewłaściwe wykorzystanie” zabrać część mienia – art. 14).

W dniu 2 grudnia 2015 roku Poroszenko stworzył Ministerstwo Polityki Informacyjnej Ukrainy. Decyzja ta została przez niego podjęta praktycznie jednoosobowo, bez przeprowadzenia wcześniejszych konsultacji z dziennikarzami, czym naraził się na totalną krytykę zarówno ze strony środowiska dziennikarzy, jak również ze strony organizacji międzynarodowych (Reporters Without Borders). Na Ukrainie wówczas funkcjonowały cztery instytucje urzędowe, które zajmowały się sprawowaniem polityki informacyjnej: Państwowy Komitet Telewizji i Radia, Narodowa Agencja Informacyjna „Ukrinform”, Narodowa Telekompania Ukrainy, Narodowa Radiokompania Ukrainy. Stworzenie jeszcze dodatkowej organizacji z budżetem miesięcznym prawie 70 tys. UAN w ówczesnych warunkach nie było dobrze przemyślaną decyzją. Na osobną uwagę zasługuje artykuł 4 ustawy „O Ministerstwie Polityki Informacyjnej”, w którym wymienione są obowiązki MPI: punkt 39 – MPI może zwolnić bądź zatrudnić zarząd medialny, punkt 13 – MPI dokonuje rejestracji mediów drukowanych, punkt 10 – MPI wprowadza standardy działalności na rynku usług medialnych. W art. 1 podano jeszcze jedną funkcję: MPI prowadzi nadzór nad funkcjonowaniem mediów²⁷. Wychodząc tylko z treści ustawy „O Ministerstwie Polityki Informacyjnej” można dojść do wniosku, że Ministerstwo zostało stworzone w celu oficjalnego wprowadzenia cenzury ze strony MPI, które z kolei jest w całości podporządkowane Prezydentowi.

Petro Poroszenko od czasów sprzed rewolucją pomarańczową (2013 rok) jest właścicielem programu telewizyjnego „5 kanał”. W momencie rozpoczęcia okupacji Krymu oraz prowadzenia działań bojowych w Donbasie (obwody doniecki i ługański), „5 kanał” został natychmiast wyłączony na tych terenach (później resztę ukraińskich sygnałów radia i telewizji zastąpiono rosyjskimi). Wygrawszy w wyborach prezydenckich zostawił on za sobą prawo własności, chociaż zgodnie z Konstytucją Ukrainy Prezydent nie może prowadzić działalności gospodarczej z osiągnięciem korzyści (Poroszenko jest właścicielem korporacji cukierniczej „Roshen”). Podczas wyborów prezydenckich „5 kanał” 60% czasu antenowego poświęcił Poroszenko, co nie było zgodne z zasadą uczciwych wyborów, jak zaznaczali w swoim raporcie przedstawiciele Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie²⁸.

W 2014 roku dziennikarze „5 kanału” zaczęli skarżyć się na wywieranie na nich presji ze strony administracji prezydenta. Skandal wywołały słowa byłego dziennikarza prezydenckiego kanału, Romana Suchana. Dziennikarz opisał

---

²⁷ *Положення про "Міністерство правди". Повний текст*, <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/12/3/7046325/> (dostęp 8.11.2015).

²⁸ Р. Гончаренко, *Немировський Б., Ресурс Порошенка, або Навіщо президенту "5 канал"*, <http://europe.newsru.ua/article/17770571> (dostęp 8.11.2015).

sposób w jaki pracownicy kanału otrzymują pensję: 1 tys. UAH – na rękę, z czego później jest odprowadzany podatek, a reszta idzie do koperty. Wiadomo, że dyrekcja kanału absolutnie nie zgadza się ze słowami Suchego, i zapewnia o demokratycznych standardach panujących w kanale. Hrystyna Bondarenko, również była dziennikarka kanału, opowiedziała o problemie licznych „składek” które są pobierane automatycznie z wypłaty²⁹.

Problem „pensji w kopertach” nie jest najważniejszym problemem na rynku usług medialnych. Coraz częściej dziennikarze cierpią ze względu na wprowadzoną cenzurę ze strony Administracji Prezydenta. Były dziennikarz programu „112” Wiktor Zubrycki na swojej stronie na portalu Facebook dodał wpis mówiący, że administracja prezydenta zakazała wszystkim programom telewizyjnym wyświetlać uścisk rąk Poroszenko i Putina na spotkaniu w Paryżu w dniu 2 października 2015 roku. Właśnie ze względu na to 16 października dokonano nalotu na siedzibę kanału „112”³⁰.

Kolejna historia dotyczy programu humorystycznego „95 kwartal”, który jest znany z krytyki wszystkich urzędników ukraińskich od 1991 roku. W dniu 7 listopada 2015 roku program został usunięty z anteny kanału „1+1”, którego właścicielem jest biznesmen I. Kolomojski, były gubernator Dniepropietrowska i przyjaciel Poroszenki. Jak się później okazało, parę godzin przed emisją programu, ktoś z kierownictwa „1+1” zadzwonił do „95 kwartału” i powiedział, że nowy odcinek programu nie może trafić na antenę. W tym odcinku zostały umieszczone żarty o Poroszenko i Kolomojskim. To był pierwszy raz w ciągu ostatnich 10 lat, kiedy program „95 kwartal” nie został nadany. „Nawet za rządów Janukowycza nikt nie pozwalał sobie na takie zachowanie” – zaznaczyli aktorzy³¹.

Na osobną uwagę zasługuje sytuacja związana z programem telewizyjnym „Shuster Live”, którą prowadzi dziennikarz Sawik Shuster. Ma on podwójne obywatelstwo: kanadyjskie i włoskie; nie posiada biznesu na Ukrainie (oprócz swojego programu). Zaprasza on do siebie polityków wszystkich partii oraz znanych działaczy społecznych. Swoją karierę Sawik rozpoczął w 2005 roku programem „Swoboda Słowa”, gdzie również spotykali się politycy w celu omówienia sytuacji w państwie i na świecie. Program ten był emitowany przez okres prawie 10 lat przez różne stacje telewizyjne: „ICTV”, „TRK-Ukraina”, „Inter”, „UT-1”, „5 kanał”. Te częste zmiany stacji miały zwykle jedną

---

²⁹ Л. Гришко, *Скандал: „Сіра бугалтерія” на каналі Порошенка?*, <http://argumentua.com/stati/skandal-5-kanal-poroshenko-seraya-bukhgalteriya-chnayaya-zarplata-obman-gosudarstva> (dostęp 8.11.2015).

³⁰ *Українському ТБ заборонили показувати рукостискання Путіна і Порошенко — журналіст*, <https://golospravdy.com/ukrainskomu-tb-zaboronili-pokazuvati-rukostiskannya-putina-i-poroshenko-zhurnalist/> (dostęp 8.11.2015).

³¹ *«Вечірній Квартал» зняли з ефіру через жарти про Порошенка і Коломойського*, <https://golospravdy.com/vechirnij-kvartal-znyali-z-efiru-cherez-zharti-pro-poroshenka-i-kolomojskogo/> (dostęp 8.11.2015).

przyczynę: presję ze strony administracji Prezydenta. W grudniu 2013 roku ekipa Janukowycza wymusiła na właścicielu stacji „Intera”, aby ten rozwiązał kontrakt z Shusterem, a samego prezentera ogłoszono *persona non grata*. W grudniu 2014 roku (już za rządów Poroszenko) dyrektor naczelny „UT-1” zerwał kontrakt z Shusterem z nieznanych powodów. Program „Shuster Live” pojawił się po raz pierwszy na kanale „1+1” (właścicielem którego jest I. Kolomojski) w dniu 4 września. Dwa tygodnie później (18 września), dwie minuty przed audycją program został wycofany ze względu na bieżącą sytuację w państwie, żeby nie prowokować jeszcze większych komplikacji (omawiane miały być tematy korupcji w organach władzy oraz uzależnienie sądów i prokuratury od administracji prezydenta) – jak później skomentował to dyrektor kanału. Akurat w tym programie Oleg Laszko przeanalizował uchwałę sądową w kontekście aresztu jednego z członków „Radykalnej Partii”. Później lider partii wprost orzekł, że nawet za czasów Janukowycza prokuratura nie pozwalała sobie na to, żeby zabrać deputowanego z pomieszczenia Rady Najwyższej w kajdankach, nawet nie udzieliwszy mu głosu³². Shuster jest z kolei przekonany, że decyzja o wycofaniu programu z edycji została podjęta ze względu na presję ze strony administracji prezydenta. Prezenter porównał nawet sytuację z okresem puczu sierpniowego, kiedy we wszystkich kanałach telewizyjnych transmitowano „Jezioro Łabędzie”. W dniu 18 września, kiedy program został wycofany z audycji, w jego miejscu pokazano film „Zimowy walc”³³.

Zdaniem A. Hrycenko, byłego Ministra Obrony Ukrainy, w okresie rządów Poroszenko poziom swobody słowa drastycznie się zmniejszył. „Jeżeli za czasów Janukowycza mogłem otwarcie w telewizji wymienić nazwiska skorumpowanych polityków i oligarchów (w tym Janukowycza i jego synów), i nikt nie wycinał mego wywiadu z audycji, to teraz nie tylko nie wolno wymieniać nazwisk, nawet podyskutować na temat umów mińskich czy paryskich nie ma szansy”. Hrycenko podkreślał, że wszystkie kanały telewizyjne, bez względu na to, że są prywatne (oprócz „UT-1”), znajdują się pod wpływem Administracji Prezydenta. Jego własny „5 kanał” jeszcze wcześniej został podporządkowany Prezydentowi³⁴.

---

³² Олег Ляшко. Шустер LIVE. 18.09.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=j6-4vmiAVSE> (dostęp 8.11.2015).

³³ Шустер считает, что ток-шоу сняли с эфира "1+1" по договоренности с властью, <http://112.ua/politika/shuster-schitaet-cto-tok-shou-snyali-s-efira-11-po-dogovorennosti-s-vlastyu-259336.html> (dostęp 8.11.2015).

³⁴ «Під час правління Порошенка стало гірше зі свободою слова», – Гриценко, <http://procherk.info/news/7-cherkassy/36956-pid-chas-pravlinnja-poroshenka-stalo-girshe-zi-svobodoju-slova-gritsenko> (dostęp 8.11.2015).

Wnioski

Od czasów Majdanu, czyli od listopada 2013 roku Ukraina znajduje się w najgorszym okresie od momentu uzyskania niepodległości. Społeczeństwo nie zdążyło jeszcze osuszyć łez po bohaterach „Nebesnej Sotni” (i nie jednej), którzy oddali swe życie za wolność i zniesienie dyktatury Janukowycza i jego „band donieckich”, jak w 21 marca 2014 roku po przeprowadzeniu pseudo referendum, po którym Krym został przyjęty do składu Federacji Rosyjskiej. W tym samym czasie na wschodzie państwa na terenie obwodów donieckiego i ługańskiego rozpoczęły się działania zbrojne wspierane przez stronę rosyjską, a mające na celu utworzenie autonomicznych republik donieckiej i ługańskiej. Dodatkowym czynnikiem jest poważny kryzys gospodarczy, w wyniku którego kurs USD w stosunku do UAH wzrósł trzykrotnie, a ceny artykułów podróżnych prawie o połowę. Przy tym wszystkim pensje pozostały bez zmian, a w niektórych przypadkach uległy nawet zmniejszeniu w wyniku likwidacji niektórych dodatków (bonów).

Poszanowanie i przestrzeganie wartości demokratycznych, a przede wszystkim wolności wypowiedzi oraz dostępu do informacji zależy tylko i wyłącznie od dobrej woli urzędników państwowych. Obecna władza za czasów Janukowycza znajdowała się w opozycji i codziennie występowała na Majdanie w obronie tych wartości. W ciągu 1,5 roku swojego urzędowania ani prezydent, ani premier nie spełnili swoich głównych obietnic: zakończenia wojny na wschodzie Ukrainy, powrotu Krymu do Ukrainy oraz poprawy sytuacji gospodarczej. Jednak największym zarzutem wobec obecnych władz jest właśnie zdrada owych wartości demokratycznych, za które oni tak ciężko walczyli zarówno w Parlamencie z przedstawicielami „Partii Regionów”, jak i na Majdanie. Niestety częstą praktyką ukraińskich polityków jest rozbieżność między słowami a uczynkami. Petro Poroszenko podpisując ustawę „O nadawcach publicznych” podkreślał rolę niezaangażowanych mediów: „Nie zgadzam się z tym co mówisz, ale oddam życie, abyś miał prawo to powiedzieć” (cytat za Wolterem).

Bibliografia:

«Вечірній Квартал» зняли з ефіру через жарти про Порошенка і Коломойського, <https://golospravdy.com/vechirnij-kvartal-znyali-z-efiru-cherez-zharti-pro-poroshenka-i-kolomojskogo/>.

«Під час правління Порошенка стало гірше зі свободою слова», – Гриценко, <http://procherk.info/news/7-cherkassy/36956-pid-chas-pravlinnja-poroshenka-stalo-girshe-zi-svobodoju-slova-gritsenko>.

Europejska Konwencja Praw Człowieka, http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_POL.pdf.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf.

Ukraine. Freedom of the Press 2010, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-press/2010/ukraine>.

Амчук Л., *Страсбурзька антицензурна вакцинація*, <http://www.pravda.com.ua/news/2003/01/30/2992602/>.

Бєбик В., *Засоби масової інформації посткомуністичної України*, Київ 1996.

Веремчук Т., *Freedom House не бачить «покращення»*, <http://www.telekritika.ua/svoboda-slova/2012-07-05/73106>, (7.11.2015).

Гончаренко Р., *Немировський Б., Ресурс Порошенка, або Навіщо президенту "5 канал"*, <http://europe.newsr.u.ua/article /17770571>.

Гришко Л., *Скандал: „Сіра бугалтерія” на каналі Порошенка?*, <http://argumentua.com/stati/skandal-5-kanal-poroshenko-seraya-bukhgalteriya-chernaya-zarplata-obman-gosudarstva>.

Закон про Інформацію, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed20110113>.

Закон України Про суспільне телебачення і радіомовлення в Україні, <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1227-18>.

Захаров Є., *Свобода слова по-українськи: Хоч якась є...*, Інформаційний портал Харківської правозахисної групи, <http://www.khpg.org>.

Історик: державна підтримка радянських свят призводить до регресу в минуле, http://beta-ukr.newsr.u.ua/ukraine/09_may2013/traumatic.html.

Карпенко В., *Преса і незалежність України: Практика медіа-політики 1988-1998 рр.*, Київ 2003.

Кіпіані В., *Зень Я., Влада Тьми і Темників. Хрестоматія з політичної цензури в Україні 2001-2004*, Львів- Київ –Харків 2005.

Коноваленко Н., *Свобода слова в Україні в період становлення державності (1991-1997 роки). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук*, Київ 2000.

Конституція України від 28 червня 1996 р., ВВР, 1996, № 30.

Крамер Д., Нурік Р., Вільсон Д., Алтерман Е., *Б'ючи на сполох: на захист демократії в Україні. Звіт Freedom House щодо стану демократії та захисту прав людини в Україні*, https://freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/Freedom%20House_UKR.pdf.

Олег Ляшко. *Шустер LIVE*. 18.09.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=j6-4vmiAVSE>.

Положення про "Міністерство правди". Повний текст, <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/12/3/7046325/>.

Про українські "темники" знає вся Європа, <http://www.pravda.com.ua/news/2002/12/3/2991864/>.

Свобода слова в Україні почала покращуватися — дані моніторингу ІМІ за перше півріччя 2015 (інфографіка), <http://imi.org.ua/news/49483-svoboda-slova-v-ukrajini-pochala-pokraschuvatisya-dani-monitoringu-imi-za-pershe-pivrichchya-2015-infografika.html>.

Українському ТБ заборонили показувати рукостискання Путіна і Порошенко — журналіст, <https://golospravdy.com/ukrainskomu-tb-zaboronili-pokazuvati-rukostiskannya-putina-i-poroshenko-zhurnalist/>.

Шустер вважає, що ток-шоу сняли з ефіра "1+1" по договореності з властью, <http://112.ua/politika/shuster-schitaet-cto-tok-shou-snyali-s-efira-11-podogovorennosti-s-vlastyu-259336.html>.

Ющенко В., *Недержавні таємниці: нотатки на берегах пам'яті*, Харків 2014.

КОНФЛІКТОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ МАС-МЕДІА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Невід'ємною характеристикою сучасного етапу розвитку українського суспільства є лавиноподібне зростання осередків конфліктності. Нинішній день характеризується конфліктами між виконавчою та законодавчою владою, партіями і рухами, політичними лідерами, парламентськими фракціями, між владою в центрі й на місцях, владою і населенням. З перетворенням українського суспільства на відкрите й демократичне конфлікт стає нормою життя, формою вираження різноспрямованих інтересів.

Загалом демократичне суспільство з високим рівнем захисту прав людини, побудоване на засадах ринкової економіки, конфліктогенне за своєю природою. У ньому існують не тільки об'єктивні причини виникнення конфліктів, а й створені умови легітимізації інтересів конфліктуючих сторін та механізми пошуку консенсусу між ними. Розв'язання конфліктів досягається не шляхом бездоганного додержання норм панівної ідеології, а за допомогою легітимного звернення суб'єктів політичних та економічних відносин до громадської думки, узгодження їх інтересів і домагань².

Природно, що засоби масової інформації, чутливо реагуючи на найменші коливання суспільного розвитку, активно «опрацьовують» конфліктогенні ситуації. Увага мас-медіа до життєвих конфліктів зумовлена об'єктивними взаємопов'язаними процесами у суспільстві: інтенсифікацією соціально-політичних перетворень та зростанням кількості актуальних і потенційних конфліктів. Сьогодні широко досліджуються конфліктні процеси у різних сферах суспільного життя. Присутність конфлікту на сторінках друкованих медіа, Інтернет-ЗМІ, у радіо- й телесюжетах є не тільки неминучим, а й позитивним фактором поступу суспільства. Конфліктні процеси, відображені у мас-медіа, стають предметом обговорення й аналізу широкого кола громадськості. ЗМІ таким чином виступають не лише своєрідним соціальним простором, в якому розгортаються суспільні конфлікти, а й важливим чинником формування

---

¹ Ольга Гарматій, доцент кафедри журналістики та засобів масової комунікації, Національний університет «Львівська політехніка».

² О. Валецький, А. Ішмуратов, *Політичний конфлікт у сучасній Україні: культурні виміри, структура, принципи аналізу*, К., 1997, с. 7-8.

конфліктологічного мислення та конфліктологічної культури. Звідси впливає важливість вивчення ролі мас-медіа у суспільстві через представлення широкій читацькій/глядацькій/слухацькій аудиторії конфліктогенних ситуацій сучасності. Останнім часом різко зросла роль засобів масової комунікації як фактора, що визначає конфліктність. Характер відображення конфлікту у ЗМІ впливає на поведінку людей в реальних конфліктних процесах.

Важливість та актуальність порушеної теми зумовлена зростанням інтересу суспільства до засобів масової інформації у період інтенсифікації соціальних і політичних процесів. У таких умовах посилюється роль ЗМІ як каналу вираження суспільного настрою і як соціального інституту, що активно бере участь у формуванні громадської думки з усіх актуальних питань. Конфлікт, представлений мас-медіа, служить для розкриття своєрідності сучасного моменту, відтворення суспільної динаміки.

Крім того, теоретична й практична актуальність зазначеної теми визначається завданнями пошуку оптимальних шляхів управління соціально-політичними конфліктами. Цілком можливо, саме мас-медіа здатні запропонувати оптимальний варіант дій у конфлікті, оскільки вони розглядають суспільні суперечності під кутом, часто недоступним як для владних структур, так і для пересічних громадян. Позиція засобів масової інформації посилюється тим, що суспільство і влада потребує нового бачення, об'єктивної оцінки власних дій, а також творчих ідей та пропозицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Важливе місце при проведенні аналізу висвітлення конфліктності засобами масової інформації відведено науковим розробкам українських і зарубіжних учених, які працюють у царині конфліктології, державного управління, соціології та політології: А. Анцупова, І. Бекешкіної, О. Валецького, Р. Дарендорфа, А. Дроньє, А. Ішмуратова, І. Кнепмана, Ю. Мацієвського, А. Пойченка, Г. Райта, В. Ребкала, О. Хворостяного, А. Шипілова та інших. Також варто відзначити розробки українських і зарубіжних дослідників, які аналізували різні теоретичні та прикладні аспекти журналістики та мас-медіа в контексті висвітлення конфліктів: В. Горохова, О. Гриценко, П. Давісона, Н. Джонса, О. Духніч, В. Здоровеги, В. Іванова, Г. Кривошеї, В. Лизанчука, І. Михайлина, С. Мініна, С. А. Москаленка, Р. Новака, І. Паславського, Б. Потятиника, О. Порфімович, Г. Почепцова, Д. Прилюка, Т. Приступенко, В. Різуна, Я. Слесарчука, Б. Файнела і К. Лорда, Ю. Фінклера, В. Шкляра, І. Шукурова, Д. Шурхала та інших.

Разом з тим, незважаючи на опрацювання багатьма авторами порушеної тематики, недостатньо дослідженими до цього частинами загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття, є управлінська діяльність преси у конфліктних процесах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в тому, щоб визначити особливості конфліктологічного менеджменту, здійснюваного засобами масової інформації щодо висвітлення конфліктів в умовах сучасної України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Досвід українських засобів масової інформації з висвітлення конфліктності засвідчує, що медіатексти на цю тему актуальні, відображають важливі конфліктні процеси. Слід констатувати, що кількість журналістських виступів з висвітлення конфліктів постійно зростає. Це диктується як об'єктивним збільшенням осередків конфліктності та неминучим відтворенням їх у ЗМІ, так і суб'єктивним намаганням мас-медіа детально досліджувати їх.

Події, що відбуваються в Україні останнім часом, яскраво засвідчують надважливість інформаційного чинника у виникненні та перебігу конфліктних процесів, зменшенні чи нарощуванні ескалації конфлікту та проведенні переговорів з розв'язання конфліктів. Засоби масової інформації виконують подвійне соціальне «навантаження». Вони, з одного боку, можуть виступати суттєвим фактором підтримки стабільності в соціумі, важливим елементом механізму конструктивного управління конфліктами. Разом з тим, з другого боку, мас-медіа можуть стати специфічним інструментом ініціювання та розвитку конфліктних процесів у різних сферах життєдіяльності суспільства. Саме тому використання засобів масової інформації з метою запобігання конфліктам та їхнього конструктивного вирішення має шанс стати сьогодні одним з перспективних напрямів підвищення суспільної та управлінської культури. Безумовно, нині ця проблематика – одна з найактуальніших та найбільшочіших.

Як зазначають дослідники та практики медіа, раніше війни, збройні територіальні й політичні та інші конфлікти впливали на інформаційну сферу. Натомість останнім часом спостерігається зворотний зв'язок. Перелом в інформаційно-військовій сфері відбувся під час американської воєнної кампанії у В'єтнамі. Військові США неодноразово стверджували, що причиною їхньої поразки стали не стільки брак фінансових та інших ресурсів, роль СРСР і завзятість в'єтнамців, скільки власні прорахунки у проведенні інформаційної війни: негативний імідж американських військових сил всередині та за межами США, критичне ставлення до війни

широких верств населення, упереджена позиція мас-медіа власної країни. Тоді ж визнали необхідність інформаційно-психологічного забезпечення бойових дій і почали напрацьовувати методи такого забезпечення. Ці методи практично не відрізняються від звичайних прийомів PR: створення кількісної та якісної переваги власної точки зору в ЗМІ; формування через мас-медіа громадської думки таким чином, щоб військові дії знаходили підтримку як серед власних громадян, так і взагалі у більшості населення світу; упровадження стійких асоціацій, схем, міфів, що відповідають інтересам організатора кампанії³.

Активне звертання у сьогоденні умовах до таких термінів і понять як «інформаційна війна», «інформаційна безпека», «медіаагресія» та подібних вказує не тільки на взаємопроникнення складових системи «засоби масової інформації – конфлікти», а також і на те, що у сучасних територіальних, політичних, інших конфліктах битва на інформаційному полі так само важлива, як і безпосередні військові чи дипломатичні дії.

У сучасну епоху глобалізації, ЗМІ – насамперед електронні медіа, телебачення – стали могутньою і часто вживаною зброєю в управлінні збройними конфліктами. Інформаційний аспект сучасних конфліктів планується так само старанно, як і воєнний. Мас-медіа відіграють все зростаючу роль як у виникненні конфліктів, так і в їхньому перебігу й завершенні. Так, війна – в сенсі як максимальна ескалація конфліктної маси – ведеться не тільки на місцевості, але й на сторінках та екранах ЗМІ. Зображення конфлікту, зображення війни як одного з його проявів – не менш важливе аніж сама війна⁴.

С. Мінін ще кілька років тому з прив'язкою до воєнних подій на Кавказі писав: «Сучасна війна – переважно медіавійна. Основні події розгортаються зовсім не на полях битв, а на сторінках газет, на екранах телевізорів, в ефірі радіостанцій, в Інтернеті. Вирішальне значення в цій ситуації має не те, у кого більше дивізій, хто захопив більше військовополонених, підірвав більше мостів або захопив більше міст, а те, як про це розказано. Бій ведуть не гармати і танки, а медіаверсії подій, які ліпляться із кадрів, ракурсів, описів дійсності і слів очевидців. Жоден із фактів, що стосуються війни, не доходить до нас безпосередньо... Справа

---

³ Я. Слесарчук, *Журналістика конфлікту: медіатор чи провокатор?*, <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2103> (доступ 11.11.2015); Д. Шурхало, *Слово як засіб убивства: ЗМІ у збройних конфліктах сучасності: перо прирівняли до багнета, телекамеру – до танкового полку: Неовійни*, http://postup.brama.com/001017/171_7_1.html (доступ 25.11.2015).

⁴ J. Osztii, *Вооруженные конфликты и СМИ*, www.hadmernok.hu/2009_2_osztii.pdf (доступ 27.11.2015).

в тому, що перемога означає, в тому числі, й монополію на інтерпретацію...»⁵.

Відомий дослідник Г. Почепцов також стверджує: «Сьогодні у розвинутих державах жодна дія неможлива без відповідної інформаційної підготовки. Війни повинні виглядати справедливими, ворог – жорстоким, власні воїни – справжніми героями»⁶.

Так само майже жодний конфлікт у сучасному суспільстві не виникає і не завершується без участі ЗМІ. Нині відбувається глобальна битва за інтерпретацію реальності. Уміле використання задля цього мас-медійного ресурсу – запорука успіху. З цією метою медіа можуть реалізувати у конфліктах кілька власних управлінських рішень: від запобігання виникненню конфлікту, ефективного його врегулювання, умиротворення, з одного боку, – аж до нагнітання конфліктної маси, ескалації напруги й насильства, роздування конфліктних настроїв, глобалізації конфлікту, з другого боку.

Разом з тим, реальна конфронтація та конфронтація, подана у ЗМІ – не те саме. На практиці спостерігається розбіжність між реальним конфліктом і його відображенням у медіа. Поряд з обов'язковим перенесенням у журналістські матеріали основних характеристик протистояння, конфлікт, відтворений у засобах масової інформації, і життєвий конфлікт відрізнятимуться динамікою та структурою. Вимушена однолінійність конфлікту в мас-медіа компенсується активністю його соціальної функції. Це досягається тим, що з реальних життєвих подій береться все найсуттєвіше, найбільш характерне і конкретне.

Завдання журналістики полягає в тому, щоб оперативно підмітити реальні суперечності на конкретних життєвих прикладах, сформулювати практичну проблему, що вимагає розв'язання, вивчення, дослідження, обговорення. Теоретик і практик української журналістики В. Здоровега відзначав, що чим швидше будуть помічені суперечності і чим точніше і чесніше відтворені засобами масової інформації, тим більша надія на їх розв'язання й уникнення соціальних, економічних, політичних катаклізмів. У цьому прогностична, «лікувальна» функція мас-медіа. Інше питання, зазначає вчений, чи суспільство хоче прислухатися до цих сигналів преси⁷.

Пошук оптимального варіанту представлення конфліктів у ЗМІ залежить насамперед від якісних характеристик конфронтації. Якщо йдеться про очевидне, рельєфне зіткнення інтересів, бажань чи ідей, то

---

⁵ С. Минин, *Медиа-воины идут в бой. Исход современных конфликтов решают СМИ*, http://www.ng.ru/columnist/2008-09-29/100_kavkaz.html (доступ 26.11.2015).

⁶ Г. Почепцов, *Информационные войны: Основы военно-коммуникативных исследований*, М.: К., 2000.

⁷ В. Здоровега, *Теорія і методика журналістської творчості*, Львів, 2008, с. 100.

в таких випадках порівняно легко оцінювати і робити висновки. При вивченні подібних «простих» колізій спостерігається два варіанти діяльності медіа. Зазвичай центр ваги журналісти утримують на визначенні суті протистояння та зазначенні найважливіших аспектів конфліктних дій – передусім причин й умов перебігу, в інших випадках обмежуються констатацією конфлікту з називанням або навіть без називання його учасників та причин виникнення.

Але, як переконує досвід, не завжди конфлікти очевидні й цілком зрозумілі, тому далеко не в кожному випадку легко зробити висновки. Хитромудре переплетіння, паралельність або тимчасовий збіг протилежних або й несумісних інтересів осіб чи груп інколи заважають журналістові «розібрати» заплутаний клубок стосунків і з'ясувати, які з них породили конфліктну взаємодію, яка її соціальна спрямованість. У тих випадках, коли об'єктом публікацій стає колізія, яка потребує глибокого опрацювання, важливо, щоб дії та міркування автора-журналіста сприяли виявленню важливих сторін конфліктної події. Журналістське розслідування може виявити глибинні, приховані на перший погляд наміри й мотиви конфліктуючих, визначити обґрунтованість тих чи інших точок зору, прогнозувати розвиток досліджуваного конфлікту, а може, навпаки, «заблукати» на манівцях, дезорієнтувати аудиторію.

Майже усі публікації конфліктної тематики мають детально розроблену подієву сторону, для них характерна розгорнуте подання конфліктних процесів. Це прямо пов'язано з тим, що конфлікт не працює у «чистому» вигляді: він передається через дії та вчинки сторін. Тому журналістські матеріали про конфлікти фіксують зміну подій, показують динаміку протистоянь. У більшості медіатекстів відтворюється хронологічно послідовне розгортання конфліктних дій та пов'язаних з ними авторських думок.

На основі теоретичного вивчення конфліктності та дослідження сучасної мас-медійної практики визначено, що необхідними компонентами конфліктологічного менеджменту, здійснюваного засобами масової інформації в умовах сучасного суспільного розвитку, виступають: стратегія, тактика, операційні дії ЗМІ, що дозволяють представити конфлікт і утримувати під контролем його перебіг та певною мірою управляти ним, впливати на нього.

Стратегія ЗМІ у конфліктних процесах зумовлена виконанням важливого завдання засобів масової інформації як посередника між суспільством, громадськими організаціями, окремими громадянами, державними, політичними та владними інститутами – ефективно впливати на свою аудиторію. У теоретичній дискусії з даного приводу існує загальне

розуміння думок стосовно того, що ж означає вплив мас-медіа. Під цим поняттям найчастіше розуміють викликані дією ЗМІ зміни поведінки, уявлень, думок людей⁸. Будь-яка інформаційна діяльність, що торкається інтересів і потреб тієї чи іншої людини або суспільства загалом (незалежно від того, стосується вона проблем політики, культури, економіки чи соціальних проблем), спрямована не тільки на інформування аудиторії, а й на формування або зміну позицій, поглядів, ціннісних орієнтацій⁹.

Виділяють такі типи масових реакцій, виникнення яких можуть викликати ЗМІ: виконання, втягнення, соціальної гарантії. Реакція виконання передбачає дії закладів, установ, груп і окремих осіб, які безпосередньо беруть участь у подіях. Реакція втягнення – це дії необмеженої кількості людей, які не є безпосередніми учасниками подій, але судять про них із точки зору своїх інтересів і свого розуміння інтересів, культурних традицій і моральних основ суспільства. Кожна окрема реакція такого типу не має суттєвого значення, але здатна викликати резонанс у громадській думці. Тому інтегрована енергія реакцій втягування потенційно величезна. Реакція соціальної гарантії пов'язана з тими соціальними силами, наприклад керівними інстанціями, організованими групами, уповноваженими особами тощо, які можуть бути соціальними гарантами. Реакції цього типу не обов'язково стають діями. Часто буває достатньо їх потенційної сили.

Як підкреслює О. Порфімович, журналісти як представники четвертої влади повинні бути в конфлікті не лише в якості спостерігачів або оглядачів, котрі висвітлюють, «віддзеркалюють» конфлікт у засобах масової інформації. Реалізуючи свої владні («четверта влада») повноваження, журналіст повинен уміти управляти конфліктом.

Управління конфліктом – це свідомо діяльність учасників конфлікту або третьої сторони стосовно того, що здійснюється на всіх етапах його виникнення, розвитку й завершення. Таке управління включає етапи діагностики, прогнозування, профілактики, попередження, послаблення, врегулювання і вирішення конфлікту. Звичайно, управління конфліктом більш ефективне, якщо воно здійснюється на ранніх етапах виникнення соціальних суперечностей: чим раніше було виявлено проблемну ситуацію, тим менше зусиль треба докласти, щоб розв'язати її конструктивно¹⁰.

Однак не можна перебільшувати силу впливу друкованих засобів масової інформації. Практика будь-якого ЗМІ знає чимало випадків, коли

---

⁸ О. Гриценко, *Суспільство, держава, інформація*, К., 2001, с. 91.

⁹ О. Гриценко, *Вплив мас-медіа на формування політичної культури*, „Збірник праць Науково-дослідного центру періодики” 2003, № 11, с. 418.

¹⁰ О. Порфімович, *Методичні рекомендації для самостійної підготовки студентів з навчального курсу «Конфліктологія»*, К., 2001, с. 17.

навіть багаторазові опрацювання осередків конфліктності не змінювали становища, бо не викликали реакції у відповідних інституцій. Так відбувається насамперед, коли дійсність постачає журналістам незакінчені й затяжні конфліктні процеси. Часто увагу преси привертає не просто незакінченість конфлікту, а неможливість його вирішення, безвихідь при реальному «розкладі сил».

Стратегія мас-медіа в конфліктах здійснюється через певні тактики, під якими маються на увазі запобігання, врегулювання, вирішення, придушення, роздмухування. Під дію зазначених тактик підлягають усі, без винятку, конфлікти, незалежно від їх причин, типології, динаміки чи структури. Однак вибір оптимальної концепції відбувається з обов'язковим урахуванням специфіки конфронтації. Кожна з представлених тактик реалізується відносно незалежно від інших, але в комплексі вони забезпечують загальну якість ролі ЗМІ, таку її інтегральну властивість як характер реалізації стратегії.

Цілком можливо, що запропонована модель не вичерпує усіх аспектів управлінської діяльності ЗМІ у конфліктах. Однак вона, без сумніву, окреслює основний мінімум варіантів впливу медіа на конфліктні процеси.

Включенню моделі у практичний розгляд кожного конфлікту сприяють операційні дії, які враховують конкретні просторово-часові й ціннісно-сміслові особливості конфліктів. Перелік операційних дій досить широкий. Детальніше вони будуть розглянуті нижче, стосовно кожної з зазначених тактик. Вибір певної операційної дії залежить від якісних реєстрів суб'єктно-об'єктних відносин: творчого завдання й особистісних характеристик журналіста, позиції засобу масової інформації, з одного боку, та специфіки конкретного конфлікту, з іншого. Рецепти на всі випадки конфліктності на зразок «один розмір для всіх» тут не спрацьовують, медіа у кожній ситуації щораз вибирають інший, тільки за даних умов прийнятний варіант дій.

Отож, важливою у роботі ЗМІ над конфліктами є тактика запобігання. Вона передбачає обговорення проблеми, оприлюднення точок зору опонентів та думки аудиторії, діалог з читачем, полеміку, надання трибуни спеціалістам, які здатні кваліфіковано попередити громадян про можливе протистояння. Значна складність превентивної діяльності полягає в ідентифікації конфліктів. О.Валевський та А.Ішмуратов наголошують на негативних наслідках маніпуляцій ЗМІ суспільною свідомістю на даній стадії, коли, наприклад, персональні сутички в середовищі політиків, що широко рекламуються у засобах масової інформації, сприймаються як загроза соціально-політичній стабільності, а динаміка зростання

конфліктної напруженості, яка дійсно може призвести до непередбачуваних наслідків, залишається поза увагою преси¹¹.

У світлі превентивної політики продуктивною є діяльність ЗМІ з виявлення прихованих конфліктів, тобто таких, в яких сторони не виявляють відверто свого незадоволення. Тому важливо висвітлювати конфлікти, які загрожують актуалізуватись у найкритичніші моменти. Представлення конфліктних процесів у засобах масової інформації – це завжди переведення їх у відкритий режим, оприлюднення їхніх головних характеристик.

Вдалою можна вважати практику мас-медіа, коли конфлікти вловлюються журналістами на фазі конфліктної ситуації, яка обумовлює виникнення конфлікту, але не передбачає його розвитку. Кількість конфліктних ситуацій, тобто потенційних конфліктів, набагато більша, ніж кількість актуалізованих протиборств. Було б ідеально, якщо б усі небажані конфлікти зникали ще на стадії конфліктної ситуації. Тому тут є великий простір для діяльності ЗМІ щодо недопущення конфлікту. Насамперед, важливо налагодити діалог між потенційними учасниками, що допоможе переформулювати інтереси та попередити розгортання конфлікту.

Тактика запобігання передбачає також, що мас-медіа покликані підвищувати соціальну компетенцію населення. Матеріали ЗМІ проводять своєрідний «лікбез», формуючи базу для недопущення деструктивних конфліктів. Для подібного вивчення протиріч засоби масової інформації можуть залучати експертів, спеціалістів у певній галузі, пояснення яких характеризуються глибоким опрацюванням теми, яскравим фактичним матеріалом «з життя».

Отже, тактика запобігання передбачає такі операційні дії: ідентифікація конфлікту; виявлення прихованих конфліктів; дослідження конфліктних ситуацій; представлення точок зору учасників та посередників; використання засобу масової інформації для виступів спеціалістів; підвищення соціальної компетенції та конфліктологічної культури населення.

Однак з огляду на те, що з об'єктивних причин не завжди можна запобігти конфліктові, серйозним напрацюванням мас-медіа виступає показ шляхів вирішення протистоянь. У концепції вирішення суперечностей завершується через узгодження і взаємний аналіз сторонами її причин. Таким чином ЗМІ працюють над фактичним подоланням гострих розбіжностей та залучаються до встановлення стосунків рівноваги.

---

¹¹ О. Валецький, А. Ішмуратов, *Політичний конфлікт у сучасній Україні: культурні виміри, структура, принципи аналізу*, К., 1997, с. 7-8.

У рамках зазначеної тактики медіа створюють «банк» ідей щодо успішного управління конфліктами. З цією метою ЗМІ залучають на роль арбітрів авторитетних фахівців, від яких очікують всебічного аналізу колізії та рекомендацій щодо її подолання. Такі дії мас-медіа мають значний потенціал впливу на громадську думку та здатні змінити акценти й динаміку суспільних дебатів. На участь арбітрів в особливо складних і зтяжних конфліктах редакції запрошують визнаних авторитетів. Окрім безсумнівної компетенції, у цих випадках спрацьовує фактор довіри до високоморальності та незаангажованості.

Вирішення конфлікту передбачає використання ще однієї операційної дії – розгляду суперечності у компетентно вибудованій комплексній картині соціального організму як його невід'ємного елемента, а не як окремого явища. Висока культура такого трактування протиріч може реально сприяти успішному залагодженню конфліктних стосунків.

Надзвичайно важливою операційною дією засобів масової інформації у рамках вирішення виступає переведення конфліктів у площину морально-духовних стосунків. І немає значення, про які конфлікти йдеться, журналіст знайде їх остаточне розв'язання саме у царині моралі.

Звісно, морально-етичні уявлення не здатні замінити знання про конфлікт. Для вивчення конфронтації доречні або й необхідні залучення практичного досвіду, наукових рекомендацій, рішень державних органів влади тощо. Фактаж виступає базою журналістського твору, однак моральна інтерпретація відіграє в ньому аж ніяк не підпорядковану роль. Розгляд конфлікту на предмет відповідності моральним нормам розширює його характеристику. А коли предметом журналістського дослідження стає людина та її стосунки з оточенням, наприклад внутрішньоособистісний або міжособистісний конфлікти, моральна оцінка може мати вирішальне значення.

Те, що вивчення конфронтації було б неповним без урахування морального фактора, підтверджують теоретики і практики. За ними успішне управління конфліктом відбувається у двох рівнозначних напрямках: усунення дійсних причин конфліктності та подолання морально-психологічної неузгодженості¹².

Отже, для вирішення конфліктів ЗМІ використовують такі прийоми: розробка власних варіантів управління конфліктом; залучення арбітрів – відомих і високоморальних особистостей, фахівців; переакцентування

---

¹² В. Іванов, *Політична боротьба у дзеркалі мас-медіа*, в: *Інформаційна сфера як духовне*, ред. А. Москаленко, К., 1999, с. 58.

параметрів конфлікту; розгляд конфлікту як частини соціального організму; переведення конфлікту у морально-духовну площину.

Тактика врегулювання зводиться до завершення конфлікту шляхом спонукання (примусу) однієї із сторін або посередника до прийняття не вигідної їм пропозиції. У такому випадку постконфліктні стосунки можуть виявитися нестійкими, оскільки містять передумови для нового протиборства. Зазначена тактика передбачає також зниження напруженості через забезпечення ефективної системи дотримання законності.

Діяльність засобів масової інформації у рамках врегулювання конфліктів спрямована на інформування громадськості про програму антикризових дій у конфліктогенній сфері, оприлюднення важливих документів, важливих для налагодження стосунків. Послугуючись концепцією врегулювання, ЗМІ відслідковують також практичні кроки влади, учасників конфлікту, сторонніх осіб та всіх задіяних, скеровані на нормалізацію відносин. У рамках даної тактики засоби масової інформації звертаються також до констатації конфліктів. Зрозуміло, у констатуючих медіатекстах потенціал впливу журналістики реалізується неповно. Проте вони доречні при ознайомленні аудиторії з додатковими деталями уже відомих конфліктних процесів.

Таким чином, тактика врегулювання реалізується через вивчення документально-правової бази, засудження чи схвалення незгоди з прийнятими управлінськими рішеннями, констатацію конфліктів.

Тактика придушення передбачає силове розв'язання конфліктів, а також обхід конфліктів на основі об'єктивних критеріїв. Такий варіант дій доцільно застосовувати, коли успішне подолання протиборства неможливе. Принциповим щодо реалізації даної тактики є те, що ЗМІ порівняно рідко йдуть на придушення конфліктів. Звичайно, подібна тактика управління конфліктом не потребує особливих творчих зусиль журналістів. Однак запропонований шлях може виявитися раціональним з огляду на особливості конкретної суперечності. Придушення конфлікту відбувається і шляхом свідомого применшення у ЗМІ значення конфронтації. Це може бути й за умови, коли мас-медіа не ігнорують об'єктивного факту (бо, наприклад, подають інформаційні повідомлення про протистояння), але дистанціюються від конфлікту, не представляючи власної інтерпретації події.

Отож, тактика придушення реалізується засобами масової інформації за допомогою таких операційних дій, як підтримка силового розв'язання, обхід конфлікту на основі об'єктивних критеріїв, самоусунення від інтерпретації конфліктних дій.

ЗМІ дуже часто працюють також у протилежній до попередньої – тактиці роздмухування конфліктів. І вплив на розвиток конфліктної ситуації за такої діяльності медіа відбуватиметься за принципом «підлити масла у вогонь».

Преса, радіо, телебачення, Інтернет-ЗМІ можуть посилювати конфліктні процеси, їх, даючи їм позитивну оцінку – пряму або приховану. До прикладу, сьогоднішні медіа зазвичай схвалюють різного роду протестні акції, підтримують тих, хто шукає виходу на шляхах соціального протесту. Виправдання мас-медійними засобами різного роду пікетувань, голодувань, блокувань і т. п. здатне реально активізувати режим ведення страйкової боротьби, посилити суспільний протестний капітал. Значній частині подібних конфліктних процесів притаманна така визначальна риса як видовищність і тому вони висвітлюються, як правило, у репортажній формі, що приваблює динамікою, експресією, жвавістю і доречно для ознайомлення зі зовнішніми характеристиками конфліктного процесу. Звертання до репортажу відтворює атмосферу, вимальовує поведінку конфліктуючих, передає настрої, дає можливість досягти майже кінематографічної наочності конфлікту. Тут можна довідатися про рамкові умови конфлікту: кількість пікетників чи страйкарів, хронологію, сценарій проведення акції та інші більш чи менш важливі деталі. Репортери відбирають з великої кількості різноманітних колізій, якими насичене наше життя, найбільш видовищні та яскраві за формою.

З аналізу медіатекстів помічено, що реалізація тактики роздмухування конфліктів може мати дві принципово різні цілі. Якщо засіб масової інформації виступає однією з конфліктуючих сторін, він чітко переймається вирішенням протистояння на свою користь. Натомість, для медіа, які опосередковано задіяні у конфлікті, важливим є не усунення фактичної бази конфлікту, а досягнення власної мети, для реалізації якої протистояння – лише середовище, тло.

Однак роздмухування конфліктної маси відбувається в обох випадках подібно: за рахунок прямої інформаційної атаки на опонента, фіксації уваги на персоналіях протилежної сторони, маніпулювання «образом ворога», фільтрування усіх інформаційних сигналів, які надходять з іншого табору. Часто акцент може ставитися на активному вербуванні прихильників власної позиції серед читачів/глядачів/слухачів, у результаті чого розширюється коло опосередкованих учасників протистояння, все більше генералізуючи протистояння.

Отже, розгляд участі засобів масової інформації у конфліктах демонструє успішне, з точки зору роздмухування, використання таких операційних дій: трактування проблеми як конфлікту; створення образу

ворога; фільтрація всіх інформаційних сигналів від протилежної сторони; втягування у конфлікт великої кількості учасників; віртуальна глобалізація протистояння.

Загалом, участь засобів масової інформації в управлінні конфліктами відзначається широкою палітрою дій на тактичному та особливо на операційному рівнях.

При визначенні тактики ЗМІ у конфліктних процесах необхідно використовувати диференційований підхід до конфліктів залежно від їхнього значення. Неприпустимо трактувати конфлікт однобічно, виключно як негативне явище, а принципово важливо виявляти позитивні аспекти конфліктності й розвивати їх. Конструктивні й деструктивні конфлікти мають підлягати різним тактичним вирішенням. Завдання мас-медіа – вивчити ситуацію і відшукати правильний шлях поведінки в конфлікті, шлях до ефективної (але не обов'язково безконфліктної!) діяльності.

До конструктивних конфліктів слід застосовувати тактики вирішення й врегулювання, намагаючись при цьому розвинути позитивні фактори конфліктності. Натомість, стосовно деструктивних конфліктів доречно використовувати тактики запобігання і придушення, тобто оптимальною тут вважається така соціальна активність мас-медіа, коли конфлікти не стільки успішно розв'язуються, скільки блокуються в зародку.

Досвід засобів масової інформації вказує на великі можливості мас-медіа у формуванні конфліктологічної культури влади і населення. Відображаючи і вивчаючи життя, засоби масової інформації стають важливою ланкою механізмів соціального пізнання і соціального управління. Це підтверджує значимість виваженого журналістського дослідження конфлікту. Використовувані для цього методи конфліктологічного менеджменту повинні бути активно задіяні у практиці ЗМІ. Випадки невдалого трактування конфліктів свідчать, зокрема, про те, що конфліктологічна освіта журналістів потребує більшої уваги, ніж їй приділено сьогодні.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, засоби масової інформації - телебачення, радіо, преса, Інтернет-медіа – відіграють помітну роль у конфліктах. З одного боку, вони можуть виступати каталізатором конфліктних процесів, оскільки звертаються до важливих суспільно-політичних протиріч, здатні загострювати ворожнечу й непримиренність, роздмухувати й без того напружену ситуацію. Разом з тим, мас-медіа можуть бути регулятором взаємин учасників конфліктів, інструментом налагодження ділового діалогу, сприяти зменшенню напруги та подоланню конфліктності. Таким чином, медіа можуть ставати частиною конфлікту або ж інструментом його

залагодження. На практиці зазвичай буває і те, й інше. ЗМІ водночас і відтворюють соціально-політичну ситуацію, і безпосередньо формують її, і впливають на неї. Мас-медіа в сьгоднішніх умовах виступають активним і доступним широкому загалу чинником формування конфліктологічної культури суспільства.

Практика сьгодення підтверджує, що від того, як засоби масової інформації відтворюють (репродукують) конфлікти сучасності, залежить значною мірою те, як вони впливають на них, творять (продукують) їх. Це підтверджує важливість вивчення ролі преси, радіо, телебачення, Інтернет-ЗМІ у виникненні, перебігу й завершенні конфліктних процесі через представлення широкій аудиторії реальних і потенційних конфліктогенних точок суспільного життя. Науковий та практичний інтерес представляє подальше дослідження особистісної складової медіатекстів конфліктної тематики, «людського» матеріалу конфліктності, розвиток напрацювань засобів масової інформації на гармонійне узгодження матеріальних, духовних, правових і моральних цінностей життя.

Посилання:

Oszti J., *Вооруженные конфликты и СМИ*, www.hadmernok.hu/2009_2_oszti.pdf

Валевський О., Ішмуратов А., *Політичний конфлікт у сучасній Україні: культурні виміри, структура, принципи аналізу*, К., 1997.

Гриценко О., *Вплив мас-медіа на формування політичної культури*, „Збірник праць Науково-дослідного центру періодики” 2003, № 11.

Гриценко О., *Суспільство, держава, інформація*, К., 2001.

Здоровега В., *Теорія і методика журналістської творчості*, Львів, 2008.

Іванов В., *Політична боротьба у дзеркалі мас-медіа*, в: *Інформаційна сфера як духовне*, ред. А. Москаленко, К., 1999.

Минин С., *Медиа-воины идут в бой. Исход современных конфликтов решают СМИ*, http://www.ng.ru/columnist/2008-09-29/100_kavkaz.html.

Порфімович О., *Методичні рекомендації для самостійної підготовки студентів з навчального курсу «Конфліктологія»*, К., 2001.

Почепцов Г., *Информационные войны: Основы военно-коммуникативных исследований*, М.; К., 2000.

Слесарчук Я., *Журналістика конфлікту: медіатор чи провокатор?*, <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2103>.

Шурхало Д., *Слово як засіб убивства: ЗМІ у збройних конфліктах сучасності: перо прирівняли до багнета, телекамеру – до танкового полку: Неовійни*, http://postup.brama.com/001017/171_7_1.html.

O PROPAGANDZIE MEDIALNEJ W KONTEKŚCIE UKRAIŃSKIEJ WALKI O WOLNOŚĆ

O każdym konflikcie zbrojnym mającym miejsce w XXI wieku można powiedzieć, że toczy się także w przestrzeni medialnej. Wynikające ze specyfiki masowych mediów strategie stale powiększają swój zasięg i mają za zadanie dotrzeć do jak największej liczby odbiorców. Już Noam Chomsky pisał o tzw. "kontrolu medialnej", rozumianej jako „zjawisko kontroli rzeczywistości, mającej polegać na kreacji pewnego jej obrazu w mediach masowych, analizowane jest tam w duchu niezgody z powszechną praktyką nadawczą”². Warto zauważyć, że kreowany przekaz dociera do odbiorców w sposób zapośredniczony. „Trzeba przy tym pamiętać, że również sposób ich interpretacji podlega możliwości wprowadzenia elementu sugestii w intencji przekonania tzw. opinii publicznej do przyjęcia określonej postawy. Propaganda od dawna zna na to sposoby i dysponuje odpowiednim repertuarem środków”³. Organizacjom zarządzającym mediami zależy na tym, by kreowany przez nich obraz wpływał na opinie odbiorców, w sposób niejawni. Działania mediów wpływają na postrzeganie przez nich rzeczywistości poprzez zawężanie perspektywy⁴. Chcąc utrzymać status mediów obiektywnych i eksperckich, działania propagandowe są skonstruowane tak, by nie utracić wiarygodności. Media pozostają jednak wierne swoim zadaniom, czyli przekazywaniu informacji i dostarczaniu rozrywki. Często te dwa pojęcia mieszają się ze sobą. Odbiorca, przyzwyczajony jest już do sposobu, w jaki media dostarczają informacji. Można mówić nawet o pewnego rodzaju podatności na wpływ masowych mediów. „Wprowadza to taki poziom jakościowego istnienia świata, w którym nie „rzeczywistość”, a „medialność” decyduje i odgrywa główną rolę w tworzeniu wyobrażeń i opinii społecznych. Promując określone sposoby życia i jego interpretacji (...) poprzez specyficzny rodzaj rozrywki, „czwarta władza” stała się pierwszą i najważniejszą. Media zawłaszczyły możliwość kierowania wpływem na sposób myślenia całych społeczeństw. Są obszarem, na którym – w państwach demokratycznych – zaczyna się rządzenie”⁵. Nie trudno spostrzec jak podatny grunt przyszykowały media dla działań propagandowych. Od momentu, kiedy relacje dotyczące konfliktów wkroczyły w tę przestrzeń, słowo „wojna” odmieniane jest przez

---

¹ mgr Sylwia Jankowy, Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej (Uniwersytet Wrocławski).

² P. Dobrowolski, *Teatralne wojny z kontrolą medialną*, w: *Przestrzenie teorii* 7/2007, Poznań 2007, s. 197.

³ Tamże, s. 198.

⁴ Tamże, s. 199.

⁵ Tamże, s. 212.

wszystkie przypadki i stało się tzw. słowem kluczem, które przyciąga uwagę i zachęca do skupienia nad komunikatem.

Na szklanym ekranie

Większość informacji dotyczących konfliktu na Ukrainie dociera do odbiorców za pomocą tzw. starych mediów, czyli m.in. poprzez prasę, radio oraz telewizję. Co prawda ich zasięg jest ograniczony, chociażby ze względu na dostępność kanałów telewizyjnych, czy prasy o charakterze lokalnym, ale wciąż silnie oddziałuje na masowego odbiorcę. Jak donosi polski serwis internetowy powołujący się na moskiewski instytut LEWADA „połowa Rosjan uważa, że ich telewizja przekazuje wiele pożytecznych i obiektywnych informacji”⁶. Z ekranów rosyjskich telewizorów płynie obraz silnego, stabilnego państwa oraz zdecydowanego polityka stojącego na jego czele. W Internecie można znaleźć zdjęcie ze sklepu z artykułami elektronicznymi, na którym widać, jak na wszystkich wystawowych telewizorach, przeznaczonych do sprzedaży, widnieje postać Władimira Putina. Jest to zdjęcie, które doskonale, metaforycznie nawiązuje do polityki medialnej, jaką stosuje Rosja. Z tej symbolicznej ilustracji skorzystało nawet internetowe wydanie gazety „The Washington Post” opisując w swym artykule działania rosyjskie na Ukrainie⁷.

Wydaje się, że prasa i telewizja stanowią idealną platformę przekazu treści o charakterze propagandowym. Oprócz powszechności tego środka komunikacyjnego można wskazać, że „zaletą” używania tego rodzaju medium jest także swego rodzaju jednostronność przekazu. W odróżnieniu od tzw. nowych mediów możliwość wejścia w dialog i skomentowania danych informacji, została właściwie ograniczona do minimum. Przekaz telewizyjny ma docierać do masowego odbiorcy i wywierać określony efekt. Jak wynika z informacji zamieszczonych na portalu internetowym *первый канал* dociera aż do 98,8% populacji⁸. Nawet kilkukrotna zmiana nazwy tego kanału telewizyjnego nie zniechęciła widzów do jego oglądania. I tak, Rosjanie przyzwyczaili się do kanału pierwszego i uważają go za nośnik najważniejszych dla kraju informacji. Nie dziwi więc ilość emitowanych treści poruszających temat konfliktu na Ukrainie. Telewizja chętnie pokazuje materiały dotyczące walczących tam rosyjskich żołnierzy. I tak, oprócz filmów z Majdanu, wywiadów z żołnierzami, najchętniej pokazywano opinie tzw. ”zwykłych mieszkańców”, którzy jako obywatele Federacji Rosyjskiej wypowiedzieli się na

---

⁶ *Propaganda w rosyjskiej telewizji*, <http://www.dw.com/pl/propaganda-w-rosyjskiej-telewizji-skutkuje/a-18690789> (dostęp 18.02.2016).

⁷ *Russia's TV talk shows smooth Putin's way from crisis to crisis*, “Washington Post”, https://www.washingtonpost.com/world/europe/russia-television-talk-shows-smooth-putins-way-from-crisis-to-crisis/2015/12/12/a151fa5a-6c4b-11e5-91eb-27ad15c2b723_story.html (dostęp 2.12.2015).

⁸ *первый канал*, <http://www.1tv.ru/> (dostęp 20.02.2016).

temat konfliktu. Nie zabrakło zdjęć ofiar i osób, które zostały pokrzywdzone w konflikcie. Dziennikarze starali się „obiektywnie” opowiadać o ukraińskiej rewolucji, wyliczając kolejno argumenty mające potwierdzić zasadność włączenia Krymu w obręb państwa rosyjskiego. I tak, rozróżnienie na wojska walczące o wolność Ukrainy i żołnierzy o dążeniach separatystycznych zatarły się w języku mediów. Podobnie stało się z określeniem „mieszkańcy Ukrainy”, o których już nie było wiadomo jakiego rzeczywiście są pochodzenia. Wywiady z mieszkańcami Krymu ograniczały się do pytań o to, czy chcą wieść spokojne życie i jak reagują na obecną agresję żołnierzy.

O tym, że rosyjskie media są nie tylko stroniczne, ale wręcz przesiąknięte propagandową misją można przekonać się bez znajomości języka oraz nie śledząc wieczornych wiadomości na pierwszym kanale. Jak donosi portal eastbook.eu, na podstawie tajnego dekretu nr 269 Putin przyznał nagrody dla dziennikarzy „za wysoki profesjonalizm i obiektywizm podczas relacjonowania wydarzeń w Republice Krymskiej. Według informatora serwisu „Vedomosti” nagrodzonych zostało ponad 300 dziennikarzy, w tym około 90 korespondentów”⁹. Ponad sto osób to dziennikarze z telewizji państwowej „Rassija” czy Russia Today. Warto zwrócić uwagę, że pośród nagrodzonych zabrakło redaktorów z tzw. mediów niezależnych.

Nowe media – nowe możliwości

Wniknięcie propagandowych treści do sieci było kolejnym etapem wojny informacyjnej. Dzięki możliwości przenikania się starych i nowych mediów¹⁰, w Internecie pojawiły się informacje dotyczące konfliktu na Ukrainie. Korzystając z dobrodziejstw systemu multimedialnego zaczęto umieszczać nie tylko teksty artykułów, ale także zdjęcia, filmy czy różnego rodzaju grafiki typu gif (animowany obrazek). Biorąc pod uwagę, że publikować w sieci może praktycznie każdy użytkownik, doniesienia z terenów ogarniętych konfliktem zyskały wielowymiarowy charakter narracyjny. Swoją rolę zabrali uczestnicy walk, rodziny ofiar, a także zewnętrzni obserwatorzy konfliktu. Nie wykluczyło to jednak relacji konstruowanych przez rosyjskie media. Internet stał się idealną przestrzenią do propagandowej aktywności, a jednocześnie narzędziem do jej rozprzestrzeniania.

Działalność propagandowa mediów została skomentowana przez byłego ministra spraw zagranicznych Radosława Sikorskiego, który na swoich koncie na Twitterze napisał: „Russian propaganda gets more and more bizarre... <<Polish

---

⁹ K. Nieczypor, *300 Putina – medialna armia Kremla*, <http://www.eastbook.eu/blog/2014/05/06/300-putina-medialna-armia-kremla/> (dostęp 12.12.2015).

¹⁰ *Konwergencja mediów masowych i jej skutki dla współczesnego dziennikarstwa*, red. Z. Oniszczyk, M. Wielopolska-Szymur, Katowice 2012, s. 411.

Death Squads Fighting in Ukraine>>>¹¹. Sikorski zwrócił tym samym uwagę na problem zakłamywania relacji z Ukrainy, w której pojawia się także motyw polski. Jak donoszą rosyjskie media „polskie szwadrony śmierci” miały dostarczać Ukraińcom broń i szkolić samozwańcze grupy bojowe¹². Pojawiający się aspekt polityczny jest charakterystyczną cechą wojny informacyjnej i Rosjanie chętnie go wykorzystują. „Rosyjscy autorzy pod pojęciem „wojna informacyjna rozumieją oddziaływanie na masową świadomość w międzypaństwową rywalizacji systemów cywilizacyjnych w przestrzeni informacyjnej (...) Niejako z definicji mieszają w ten sposób porządek militarny z pozamilitarnym, a technologiczny (cyberprzestrzeń) ze społecznym (przestrzeń informacyjna) bezpośrednio nawiązując przy tym do zimnej wojny i wojen psychologicznych między Wschodem a Zachodem”¹³.

Jeśli chodzi o zachodnie media, można zauważyć, że starają się one zachować względną neutralność lub bardzo ostrożnie wypowiadają się na temat rosyjskiej winy w konflikcie. O ile nagłówki w europejskich tradycyjnych mediach sygnalizowały, że to Rosja jest prowodyrem konfliktu, o tyle w Internecie zadawano więcej pytań niż dawano odpowiedzi. Idealnym przykładem na niezrozumienie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego przez zachodnie media jest opublikowane w maju 2014 roku na popularnym serwisie YouTube video dotyczące konfliktu. Jego tytuł brzmi: *You Decide: Are Claims of Fascism in Ukraine True or Russian Propoganda?*¹⁴. Film określany jako „dokumentalny” został umieszczony na kanale, należącym do GlobalResarch.ca. Dobór zawartych w nim scen i rodzajów ujęć oczywiście może zastanawiać i budzić podejrzliwość. Jednak najbardziej porusza tytuł oraz podpis pod filmem, w którym to odbiorca ma sam zdecydować o tym, co jest prawdą, a co zwykłą propagandą. Co ciekawe, film ten z tym samym podpisem był udostępniany przez popularne, europejskie media i serwisy informacyjne. The Guardian zamieścił go w swym internetowym wydaniu jako część artykułu o rosyjskiej, fałszującej historię propagandzie. Autorzy zwracają w nim uwagę także na inne akty propagandowe, jak. m.in. prorosyjskie plakaty piętnujące Ukraińców i ukazujące ich w niekorzystnym świetle¹⁵.

---

¹¹ Profil Radosława Sikorskiego w serwisie Twitter, <https://twitter.com/sikorskiradek> (dostęp 14.12.2015).

¹² T. Baliszewski, *Polskie szwadrony śmierci*, <http://natemat.pl/104309,polskie-szwadrony-smierci-na-ukrainie-radoslaw-sikorski-ostrzega-przed-rosyjska-propaganda> (dostęp 14.12.2016).

¹³ Darczewska J., *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, „Punkt widzenia” 2014, nr 42, s. 12.

¹⁴ *You Decide: Are Claims of Fascism in Ukraine True or Russian Propoganda?*, https://www.youtube.com/watch?v=WTX6JRpRY_E (dostęp 11.12.2015).

¹⁵ A. Yuhas, *Russian propaganda over Crimea and the Ukraine: how does it work?*, “The Guardian”, <http://www.theguardian.com/world/2014/mar/17/crimea-crisis-russia-propaganda-media> (dostęp 3.02.2016).

Propaganda uprawiana w sieci jest o wiele łatwiejsza w realizacji, a jej siłą jest olbrzymi zasięg. Treści o charakterze manipulacyjnym mogą być skierowane do różnych grup: m.in. społeczeństwa rosyjskiego, europejskiej opinii publicznej a nawet do samych Ukraińców. O ile treści „czysto polityczne” dotyczące konfliktu są bardziej przyswajalne przez mieszkańców zagrożonego regionu, o tyle filmowe produkcje propagandowe wymierzone są w odbiorców z Zachodu.

Siłę aparatu propagandowego w Federacji Rosyjskiej ukazują zamieszczone w sieci materiały wideo, które w krótkim czasie od publikacji stały się dosłownie „hitem Internetu”. Mowa o osławionych i wielokrotnie udostępnianych na portalach społecznościowych produkcjach: Я Русский Оккупант oraz Россия снова Агрессор . Pierwszy z nich obejrzano w serwisie YouTube ponad osiem milionów razy¹⁶. Jeśli chodzi o sam mechanizm propagandowy, warto zwrócić uwagę na możliwość automatycznego tłumaczenia, które jest możliwe podczas oglądania filmu. W ten sposób autorzy zadbali, by film dostępny był wraz z napisami, w kilku wersjach językowych i tym samym dotarł do jak największej liczby widzów. Oba filmy zrealizowane są na wysokim poziomie, biorąc pod uwagę ich wizualny aspekt. Z założenia mają dotrzeć do młodych ludzi, którzy jeszcze nie wyrobili sobie zdania o konflikcie na wschodzie lub nie są radykalni w swojej ocenie. W filmie użyto prostych sformułowań, zilustrowanych animowanymi grafikami w nowoczesnym stylu. Zarówno napisy jak i głos lektora mają przykuwać uwagę. Już sam początek filmów obnaża strategię, według której został stworzony. Nonszalancki ton i autoreferencyjność mają eksponować siłę przekazu. Zawarte w filmach treści mają charakter czysto propagandowy. Odnoszą się one nie tylko do historii relacji rosyjsko-ukraińskich, ale także do reakcji zachodniego świata na konflikt. Używane w filmach słowa – klucze i popularne symbole mają być wytrychem dla zrozumienia polityki zagranicznej Rosji. Twórca filmu *Ja okupant*, bloger ukrywający się pod nickiem *OKeyam Niet* nie musiał długo czekać na odpowiedź internautów. Film bardzo szybko zyskał popularność także w Polsce, jednak to ukraińscy użytkownicy sieci postanowili dać wyraz swojemu niezadowoleniu¹⁷. W pewnym momencie serwis YouTube pełen był przeróbek rosyjskiego filmu, w których można było zobaczyć jak w jak zupełnie odmienny sposób interpretowana jest historia.

Swoją punkt widzenia dotyczący wydarzeń Majdanu postanowili uwidocznić także producenci Netflixu. W 2015 roku w koprodukcji amerykańskiej, brytyjskiej i ukraińskiej powstał film dokumentalny zatytułowany „Zima w ogniu”. Opowiada on o krwawych protestach w Kijowie. Jest on próbą

---

¹⁶ *Я Русский Оккупант*, <https://www.youtube.com/watch?v=T65SwzHAbes> (dostęp 9.11.2015).

¹⁷ M. Ciastoch, *Kim jest rosyjski okupant? Ukraińcy odpowiadają Moskwie*, „Newsweek”, <http://swiat.nwweek.pl/rosyjski-film-propagandowy-ja-okupant-podbija-siec-ukraina-odpowiada,artykuly,358450,1.html> (dostęp 20.02.2016).

przybliżenia widzom tego, w jaki sposób Ukraińcy walczyli o swą wolność. Co prawda film bazując na archiwalnych zdjęciach dość jednostronnie pokazuje rzeczywistość, jednak w doskonały sposób przenosi odbiorcę w samo centrum wydarzeń. Otwartą kwestią pozostaje natomiast w jaki sposób owa komercyjna produkcja będzie oddziaływać na poglądy Europejczyków i czy skłoni do refleksji nad przedstawionymi w nim wydarzeniami?

Wydaje się, że sam gatunek jakim jest film dokumentalny, posługujący się subiektywnie wybranym materiałem, może budować pewnego rodzaju dystans u widza, a nawet niechęć. Pozostaje jeszcze kwestia zasięgu, czy dostępności filmów dokumentalnych, która im większa tym bardziej może przysłużyć się propagandzie. Jak zatem zbudować własny osąd na temat konfliktu i któremu z mediów można uwierzyć?

Rosyjski trolling

Zjawisko *trollingu* w sieci stało się niemal tak popularne jak *spamowanie*. Łączy je ogromna liczba niechcianych, zbędnych treści, które dosłownie wypełniają fora internetowe. Trollowanie to taki rodzaj działalności w sieci, który poprzez zamieszczanie treści o charakterze prowokacyjnym, prześmiewczym czy kontrowersyjnym ma doprowadzić do rozpoczęcia dyskusji¹⁸. Ważnym aspektem tych działań jest to, że mogą one pojawiać się dosłownie wszędzie: na portalach społecznościowych, w komentarzach, na forach dyskusyjnych czy jako podpisy pod różnego rodzaju materiałami graficznymi. A ponieważ trollowanie, poprzez swój prowokacyjny charakter, łatwo czyni z internautów uczestników tego rodzaju komunikacji, treści propagandowe swobodnie rozprzestrzeniają się w sieci.

Na tego rodzaju propagandową aktywność zwracają uwagę nie tylko wyróżniający się czujnością czy wręcz podejrzliwością internauci, ale także dziennikarze, czy badacze kultury. W internetowej odsłonie polskiego wydania „Newsweek’a” pojawił się artykuł dotyczący właśnie takich, *trollingowych* praktyk. Tytuł artykułu *Internetowy trolling w Rosji, czyli propaganda za pieniądze* nie pozostawia przestrzeni na domysły i dokonuje jednoznacznej identyfikacji zjawiska¹⁹. Artykuł ujawnia kulisy pracy tzw. *trolli*, którzy mają za zadanie „wrzucać do sieci” komentarze. Powołując się na wypowiedź jednego z pracowników moskiewskiego Centrum Badań Internetowych Newsweek obnaża kulisy tej pracy: „najpierw każą pisać neutralne komentarze, opinie za

---

¹⁸ P. Wallace, *Psychologia Internetu*, Poznań 2003, s. 136.

¹⁹ *Internetowy trolling w Rosji czyli propaganda za pieniądze*, „Newsweek”, <http://swiat.newsweek.pl/internetowy-trolling-w-rosji-czyli-propaganda-za-pieniadze,artykuly,360467,1.html> (dostęp 19.01.2016).

i przeciw. Potem przechodzi się na wyższy, szczegółowy poziom. Piszesz, na przykład, co myślisz o konwojach humanitarnych wysyłanych do Doniecka”²⁰.

Kiedy wydarzenia Majdanu przybierały na sile, a o Ukrainie zaczął mówić cały świat, na polskich portalach internetowych pojawiło się zaskakująco wiele komentarzy prorosyjskich. Za z pozoru nie rzucającymi się w oczy pseudonimami i *nickami* kryją się bowiem wyszkoleni użytkownicy, zwerbowani przez rosyjskie organizacje. Ich zadaniem jest wkomponować się w dyskusję lub komentarze, tak by nie zwracać na siebie uwagi a publikować „odpowiednie” treści. Portal socialpress opisuje: „jesteśmy także świadkami nowej cybernetycznej <<zimnej wojny>> informacyjnej w sieci i mediach. Rosyjska propaganda za wszelką cenę doprowadza do dezinformacji i wynajmuje cyberpracowników do szerzenia wygodnych dla siebie <<wersji>> informacji”²¹. Warto zauważyć, że coraz częściej da się wychwycić, które z treści są „produkowane” przez *trolli*. Istnieją także organizacje, które walczą z cyberprzemocą i różnego rodzaju aktami, uznanymi za szkodliwe dla użytkowników lub komunikacji między nimi. Do demaskowania propagandowych działań dochodzi także w oparciu o telewizyjny przekaz medialny, który trafia do sieci. Oprócz ujawniania fałszywych kont i *trollujących* wpisów, użytkownicy wskazują na rolę, jaką odrywają aktorzy w propagandowej machinie. „Internauci rozpoznali też kobietę, która brała udział w prorosyjskich demonstracjach, grając jednocześnie kilka ról, co wskazywałoby na propagandowy charakter manifestacji na Krymie. Tajemnicza kobieta pojawia się w kilku nagraniach zamieszczonych w sieci. Raz jest przedstawiona jako mieszkanka Odessy, na innym Kijowa, to znów twierdzi, że mieszka w Charkowie”²². Przytoczony przykład nie jest bynajmniej przypadkiem odosobnionym. Media, które z założenia zajmują się demaskowaniem i upublicznianiem różnego rodzaju skandalizujących i kontrowersyjnych treści jak np. LiveLeak czy WikiLeaks dokładnie śledziły przebieg „relacji” konfliktu na Ukrainie. Coraz częściej udawało się mediom demaskować reżyserowane akcje.

Docieranie do prawdy

Na temat tego, że konflikt na Ukrainie trwa i przybiera na sile nie dało się długo zaprzeczać. Próba medialnego „wyciszenia” czy skierowania uwagi w inną stronę także się nie powiodły. Oglądając telewizję rosyjską można było odnieść wrażenie, że relacje dotyczą zupełnie innego obszaru, od tego, który był

---

²⁰ J. Noch, *Rosja już zaatakowała Polskę w Internecie*, <http://natemat.pl/93991,rosja-zaatakowala-juz-polske-w-internecie> (dostęp 5.01.2015).

²¹ B. Juszczak, *Rosyjska propaganda zdemaskowana w Internecie*, <http://socialpress.pl/2014/03/rosyjska-propaganda-zdemaskowana-w-internecie/> (dostęp 16.01.2016).

²² Tamże.

pokazywany w ukraińskich czy europejskich mediach. Każda ze stron konfliktu podawała do wiadomości inne statystyki związane z liczebnością wojsk oraz broni. Czy zatem możliwe było dotarcie do wiarygodnego źródła, które obiektywnie ocenia obie strony konfliktu?

Dzięki nowym mediom wojna stała się obecna na portalach społecznościowych i w popularnych serwisach o zasięgu międzynarodowym. Igdzieś, między internetowym *trollingiem* a propagandowym przekazem komercyjnych mediów młodzi ludzie zaczęli szukać „osobistych” relacji z Majdanu, Doniecka i Ługańska. Docieranie do „prawdy” okazało się wyjątkowo skuteczne. Sposobem użytkowników na zapoznanie się z relacjami „z pierwszej ręki” było wyszukiwanie na portalach społecznościowych prywatnych profili osób biorących udział w walkach lub będących ich obserwatorami. Źródłem informacji z frontu działań wojennych stały się prywatne, amatorskie filmy oraz zdjęcia. Żołnierze oraz zwykli cywile udostępniali brutalne, często makabryczne zdjęcia ofiar. O identyfikację tych osób nie było trudno, ponieważ tzw. zdjęcia profilowe często przedstawiały sylwetki mężczyzn w mundurach, z bronią palną lub ukraińską flagą. Sposobem na dotarcie do możliwie najbardziej obiektywnego obrazu wojny, stało się śledzenie i porównywanie relacji z Ukrainy przez żołnierzy ukraińskich i rosyjskich. O ile w pierwszej fazie konfliktu te działania wydawały się realizować cel, tak później zostały zakłócone przez treści o charakterze propagandowym. I tak na portalach związanych z działalnością ATO coraz większa ilość zdjęć dotyczyła wyposażenia i uzbrojenia. Podobnie, chociaż w bardziej agresywny sposób „reklamowała” się początkowo rosyjska organizacja E.N.O.T. Na zamieszczanych w serwisie YouTube filmach pokazywała szkolenia dzieci, zaś na ich oficjalnej stronie internetowej pojawiły się zdjęcia młodych chłopców wykorzystujących nazistowskie symbole oraz ostrą broń²³. Nie zabrakło też odznaczających się wyjątkową brutalnością treści związanych z torturowaniem i okaleczaniem zwierząt. Wizerunek budowany przez E.N.O.T miał jednoznacznie określić profil tej paramilitarnej grupy i stanowiąc o jej sile oraz determinacji. Udostępnianie przez organizację filmy są amatorskim zapisem „dokumentalnym” pokazującym porozrywane, rozczłonkowane ciała poległych. Co prawda treści te opisane są jako drastyczne i dostępne dla widzów, którzy ukończyli 21 lat, jednak w Internecie można obejrzeć je na większości stron dotyczących wojny, które w żaden sposób nie weryfikują wieku użytkowników.

Czy posługiwanie się tak dosadnym, drastycznym wręcz przekazem jest elementem strategii propagandowej? Czy w jakikolwiek sposób ma służyć zastraszeniu lub stać się realną groźbą? Należy także zastanowić się do kogo

---

²³ ENOTCorp, <https://www.youtube.com/user/ENOTCorp> (dostęp 14.04.2014).

filmy te są adresowane. Czy rzeczywiście odzwierciedlają okrucieństwo wojny czy tylko w okrutny, przesiąknięty agresją sposób manipulują opinią publiczną? Nie bez znaczenia jest także fakt udostępniania tego rodzaju filmów przez zachodnie media z podpisem: „Ty decydujesz co jest prawdą”.

Grzechy przeszłości

Strategia kampanii propagandowej Federacji Rosyjskiej opiera się w dużym stopniu na kontrowersjach dotyczących działalności Ukraińców podczas II wojny światowej. Często przywoływanym motywem jest związek Ukraińców z nacjonalizmem i ich współpraca z Niemcami²⁴. Działalność Ukraińskiej Powstańczej Armii z faktu historycznego stała się argumentem, którym Rosja chce pozbawić Ukraińców wiarygodności i zaufania, a tym samym szansy na dołączenie do wspólnoty europejskiej. Dominującymi symbolami, chętnie wykorzystywanymi przez rosyjską propagandę są czerwono-czarne flagi UPA z trójzębem oraz portrety Stepana Bandery. O ile młode pokolenie użytkowników Internetu może nie rozpoznawać tych symboli, o tyle dla osób starszych używanie ich ma jednoznaczny wymiar. Za akt odwrócenia się od idei stania na straży sprawiedliwości i powojennych rozliczeń uznano chociażby fakt, iż Stepan Bandera został pośmiertnie odznaczony przez prezydenta Wiktora Juszczenkę tytułem Bohatera Ukrainy (Dopiero decyzją Okręgowego Sądu Administracyjnego w Doniecku uchylono dekret o nadaniu mu tego tytułu). Polacy utożsamiają tę postać głównie z rzezią na Wołyniu, która miała miejsce w latach 1943-1944²⁵. Podobny, negatywny wydźwięk ma okrzyk „Слава Україні! Героям слава!” który w opinii niektórych wraz z gestem wniesionej ku górze ręki nawiązywać ma do faszystowskich gestów używanych w Trzeciej Rzeszy²⁶.

Celem propagandy jest zachwianie pozycji Ukrainy jako państwa, które samodzielnie może o sobie stanowić. Powoływanie się na związki Ukraińców z faszystami, czy przywoływanie wydarzeń, które noszą znamiona zbrodni wojennych, to chęć ukazania narodu w całkowicie negatywnym świetle. Jest to także próba odwrócenia uwagi od rzeczywistych wydarzeń mających miejsce na terenach objętych walkami. Obraz Ukrainy kreowany przez propagandę rosyjską bazuje na tzw. ”grzechach przeszłości”, które w wyrazisty sposób zaznaczyły się na kartach historii. O ile dla Polaków, czy mieszkańców państw byłego Związku Radzieckiego jest to przekaz, który rzeczywiście może zachwiać obiektywnością

---

²⁴ E. Prus, *Atamania UPA: tragedia kresów*, Warszawa 1996, s. 165.

²⁵ T. Czajka, *Zbrodnia wołyńska: stan wiedzy Polaków i Ukraińców*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies” 2014, t.2, nr 1, s. 77.

²⁶ I. Kaczanowski, *The Politics of World War II in Contemporary Ukraine*, „The Journal of Slavic Military Studies” 2014, nr 27 (2), s. 210.

w ocenie konfliktu, o tyle dla wielu państw Zachodu tego typu treści propagandowe są mniej czytelne.

Warto zauważyć, że propaganda próbuje dotrzeć do ludzi młodych, użytkowników sieci, którzy nie skupiając się na faktach historycznych będą tylko identyfikować nośne hasła, którymi są: faszyzm, nacjonalizm i zbrodnia. Ten klucz językowy oraz odpowiedni komponent wizualny stał się swego rodzaju wizytówką rosyjskiej propagandy. Na portalu YouTube dostępne są wyreżyserowane, poddane obróbce graficznej filmy, które mają imitować filmy amatorskie o charakterze dokumentalnym. Na filmach widać zamaskowanych mężczyzn, którzy rysują na murach i słupach ogłoszeniowych swastyki. Materiał skonstruowany został tak, by oglądający mógł domniemać, że są to właśnie ukraińscy nacjonaści²⁷. Wobec liczby dostępnych materiałów filmowych trudno jednak rozpoznać, który z filmów jest autentyczny. Rosjanie ukazują Ukraińców jako ludzi o najniższych instynktach, brutalnych i pozbawionych honoru. Chcą stworzyć wrażenie, że naród ukraiński bardziej niż w stronę wolności skłania się ku skrajnemu nacjonalizmowi.

Próba walki

Aby móc przybliżyć światu specyfikę konfliktu na Ukrainie i wprowadzić w politykę wschodnią, stworzono portal internetowy Ukrainian Crisis, na którym pojawiają się rzetelne informacje i wiadomości o wydarzeniach z regionu²⁸. Inicjatywa ta ma na celu dostarczanie obiektywnych treści oraz statystyk dotyczących liczby osób, które w jakikolwiek sposób stały się ofiarami konfliktu. Strona dostępna jest w kilku wersjach językowych, co niewątpliwie wpływa na jej popularność. Jako kontrpunkt do tej platformy można wskazać stronę Military Maps, która jest multimedialną mapą, na której można śledzić przebieg aktualnych konfliktów zbrojnych na całym świecie²⁹. Pod hasłem Новороссия znajdują się zdjęcia satelitarne z obszaru Ługańska i Doniecka. Każdy użytkownik Internetu może na bieżąco sprawdzać liczebność wojsk, czołgów oraz samolotów będących aktualnie na tym terenie. Warto dodać, że w okresie nasilonych walk, strona rosyjska na bieżąco aktualizowała dane na tej multimedialnej mapie wojny, ze szczegółowym uwzględnieniem objętych konfliktem terenów Ukrainy. Wojna informacyjna tocząca się równoległe z walkami na wschodzie wprowadzała chaos informacyjny i fałszowała obraz rosyjsko-ukraińskiego konfliktu. Z Internetu płynęły sprzeczne informacje dotyczące nie tylko liczebności sił zbrojnych, ale także samej atmosfery walki o wolność.

---

²⁷ *Prawda o „Prawym Sektorze”*, https://www.youtube.com/watch?v=Lnl_YJMM_6o (dostęp 22.01.2016).

²⁸ *Ukrainian Crisis*, <http://uacrisis.org/> (dostęp 9.01.2016).

²⁹ *Military Maps*, militarymaps.info (dostęp 17.02.2016).

Wybrany w czerwcu 2014 roku na prezydenta Ukrainy Petro Poroszenko znając siłę rosyjskiej propagandy sam dostarczył jej oręża. Prezydent zdecydował się zlikwidować znany z czasów Związku Radzieckiego Dzień Obrońcy Ojczyzny ustanawiając Dzień Obrońcy Ukrainy, który przypadać ma na 14 października – czyli dzień utworzenia UPA³⁰. Internetowa platforma polskiego radia opisując to wydarzenie przytacza słowa Putina, który komentuje: „Zauważyłem w mediach, że na Ukrainie praktycznie oficjalnie urządza się święto Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) – Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA), nacjonalistycznej profaszystowskiej organizacji. Towarzyszą temu wezwania do rozprawiania się z przedstawicielami Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego (...) Jesteśmy świadkami podwójnych standardów w ocenie zbrodni przeciwko ludności cywilnej, łamania fundamentalnych praw człowieka, w tym prawa do życia i prawa do nietykalności”³¹. Zauważyć można stanowczość, z jaką prezydent Rosji komentuje decyzję Petro Poroszenki. Ton jego wypowiedzi oraz nawiązanie do rzekomych ataków na cerkwie to zabieg propagandowy, odwołujący się do emocji ludzkich. Ma on na celu pogłębienie niechęci do Ukraińców i wyeksponowanie błędów, jakie popełnia głowa państwa.

Należy zauważyć, że wojna informacyjna, podobnie jak ta, która toczy się w rzeczywistości, także ma swoje ofiary. Komunikaty medialne, manipulując przekazem zniekształcają obraz świata. Odbiorca ma do czynienia z wyrazistymi, poruszającymi emocje treściami i jest w pewnym stopniu indoktrynowany, bez względu na swój bierny, czy też aktywny udział w medialnej komunikacji. Propaganda medialna przybiera także coraz to nowsze formy wyrazu. Konwergencja mediów pozwoliła by prosty, tradycyjny przekaz telewizyjny został uzupełniony, jeśli nawet nie zastąpiony, przez szczegółowo zaplanowane kampanie w Internecie. Dzięki szybkości mediów, skrótowości przekazu i możliwości udostępniania multimediów, relacje wojenne zyskały nowe oblicze. To samo dotyczy propagandy, która podążając za zmianami technologicznymi dociera do coraz większej rzeszy odbiorców i konsekwentnie pracuje nad własną skutecznością. To od nas – odbiorców, uczestników Sieci zależy, czy pozostaniemy biernymi obserwatorami, czy zabierzemy głos pośród głośnych okrzyków propagandy.

---

³⁰ *Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich*, w: *Dawne Kresy Południowo-Wschodnie. W Optyce Historycznej i Współczesnej*, red. W. Listowski, Kędzierzyn-Koźle 2011, s. 28.

³¹ *Kijów ustanawia Dzień Obrońcy Ukrainy w dniu święta UPA. Putin oburzony*, „Polskie Radio”, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1258963,Kijow-ustanawia-Dzien-Obroncy-Ukrainy-w-dniu-swiet-UPA-Putin-oburzony> (dostęp 23.01.2016).

Bibliografia:

- первый канал*, <http://www.1tv.ru/>.
- Я Русский Оккупант*, <https://www.youtube.com/watch?v=T65SwzHAbes>.
- Baliszewski T., *Polskie szwadrony śmierci*, <http://natemat.pl/104309,polskie-szwadrony-smierci-na-ukrainie-radoslaw-sikorski-ostreza-przed-rosyjska-propaganda>.
- Ciastoch M., *Kim jest rosyjski okupant? Ukraińcy odpowiadają Moskwie*, „Newsweek”, <http://swiat.newsweek.pl/rosyjski-film-propagandowy-ja-okupant-podbija-siec-ukraina-odpowiada,artykuly,358450,1.html>.
- Czajka T., *Zbrodnia wołyńska: stan wiedzy Polaków i Ukraińców*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies” 2014, t.2, nr 1, s. 74-89.
- Darczewska J., *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, „Punkt widzenia” 2014, nr 42, s. 5-33.
- Dobrowolski P., *Teatralne wojny z kontrolą medialną*, w: *Przestrzenie teorii 7/2007*, Poznań 2007, s.197.
- ENOTCorp*, <https://www.youtube.com/user/ENOTCorp>.
- Internetowy trolling w Rosji czyli propaganda za pieniądze*, „Newsweek”, <http://swiat.newsweek.pl/internetowy-trolling-w-rosji-czyli-propaganda-za-pieniadze,artykuly,360467,1.html>.
- Juszczak B., *Rosyjska propaganda zdemaskowana w Internecie*, <http://socialpress.pl/2014/03/rosyjska-propaganda-zdemaskowana-w-internecie/>.
- Kaczanowski I., *The Politics of World War II in Contemporary Ukraine*, „The Journal of Slavic Military Studies” 2014, nr 27 (2), s. 210-233.
- Kijów ustanawia Dzień Obrońcy Ukrainy w dniu święta UPA. Putin oburzony*, „Polskie Radio”, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1258963,Kijow-ustanawia-Dzien-Obroncy-Ukrainy-w-dniu-swiet-UPA-Putin-oburzony>.
- Konwergencja mediów masowych i jej skutki dla współczesnego dziennikarstwa*, red. Z. Oniszczyk, M. Wielopolska-Szymur, Katowice 2012.
- Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich*, w: *Dawne Kresy Południowo-Wschodnie. W Optyce Historycznej i Współczesnej*, red. W. Listowski, Kędzierzyn-Koźle 2011.
- Military Maps*, militarymaps.info.
- Nieczypor K., *300 Putina – medialna armia Kremla*, <http://www.eastbook.eu/blog/2014/05/06/300-putina-medialna-armia-kremla/>.
- Noch J., *Rosja już zaatakowała Polskę w Internecie*, <http://natemat.pl/93991,rosja-zaatakowala-juz-polske-w-internecie>.
- Prawda o „Prawym Sektorze”*, https://www.youtube.com/watch?v=Lnl_YJMM_6o.
- Profil Radosława Sikorskiego w serwisie Twitter*, <https://twitter.com/sikorskiradek>.
- Propaganda w rosyjskiej telewizji*, <http://www.dw.com/pl/propaganda-w-rosyjskiej-telewizji-skutkuje/a-18690789>.
- Prus E., *Atamania UPA: tragedia kresów*, Warszawa 1996.
- Russia's TV talk shows smooth Putin's way from crisis to crisis*, “Washington Post”, https://www.washingtonpost.com/world/europe/russia-television-talk-shows-smooth-putins-way-from-crisis-to-crisis/2015/12/12/a151fa5a-6c4b-11e5-91eb-27ad15c2b723_story.html.
- Ukrainian Crisis*, <http://uacrisis.org/>.
- Wallace P., *Psychologia Internetu*, Poznań 2003.
- You Decide: Are Claims of Fascism in Ukraine True or Russian Propoganda?*, https://www.youtube.com/watch?v=WTX6JRpRY_E.
- Yuhas A., *Russian propaganda over Crimea and the Ukraine: how does it work?*, “The Guardian”, <http://www.theguardian.com/world/2014/mar/17/crimea-crisis-russia-propaganda-media>.

MISJA PRAWOSŁAWNEJ CERKWI MOSKIEWSKIEGO PATRIARCHATU NA UKRAINIE

Przyczyny rozłamu w Kościele powszechnym na rzymskokatolicki i prawosławny tkwią w odmiennych warunkach życia politycznego, ekonomicznego i religijnego zachodniej i wschodniej części dawnego Cesarstwa Rzymskiego – w głębokiej odmienności ducha rzymskiego i greckiego. Można spotkać opinie, zgodnie z którymi z prawosławnego punktu widzenia Wielka Schizma Wschodnia (1054 r.) była swoistą tragedią, gdyż często ludzie nawracani są nie do jedyne go, powszechnego Kościoła, lecz do swojej własnej denominacji, tym samym dając poznać nawróconym smak „truczny podziału”². Czy w związku z tym, w prawosławiu (moskiewskim) cokolwiek się zmienia?

Zjazdy Misyjne

W 1887 r., miał miejsce pierwszy zjazd misyjny Rosyjskiej Prawosławnej Cerkwii, który odbył się w Moskwie. Drugi rosyjski zjazd misjonarzy odbył się w 1891 r., a pierwsza jego część poświęcona była działalności przeciw schizmatycznej (*protiworozkolnycka*), zaś druga tematami związanymi z sektami, ich oddziaływaniem i nauczaniem. W 1897 r. w Kazaniu odbył się trzeci misyjny zjazd. W ówczesnej prasie dość często atakowano działalność misjonarzy. Dla niektórych, byli oni szpiegami władz państwowych, ich misyjną działalność nazywano ciemnym, niepotrzebnym dziełem, które przynosi tylko szkodę. Zjazd nawoływał naród do jedności, do przeciwstawienia się różnego rodzaju próbom odłączenia od Prawosławia. Duchowieństwo poprosiło władze świeckie, by ograniczyły działalność sekt. Taka sytuacja miała pozytywny wpływ na Prawosławie, w wyniku czego pojawiły się niedzielne szkoły, prawosławne centra, ożywiona została działalność katechetyczna i duszpasterska. Swoją przewagę nad sektami prawosławie zawdzięcza współpracy z władzą świecką. Następcy pro prawosławnego polityka Pobiedonoscewa wprowadzili prawo do wolności religijnej, skutkiem czego sekty znów ożywiły swoją działalność. Władze państwowe nie sprzyjały już umocnieniu prawosławia i prawosławnego państwa.

Najliczniejsze pod względem liczby uczestników było spotkanie w Kijowie w 1908 r., na którym obecnych było 600 osób – w większości mnichów. Spotkanie to zmobilizowało cerkiew do wzmocnienia swych sił zarówno w Cerkwi, jak i w społeczeństwie. Duchowni ponownie poprosili władze państwowe o pomoc

---

¹ mgr Grzegorz-Marian Dzhala SMSAA, Papieski Uniwersytet Urbaniana w Rzymie.

² D.J.Bosch, *Oblicza misji chrześcijańskiej. Zmiany paradygmatu w teologii misji*, Katowice 2010, s. 225-226.

w ograniczeniu działalności sekt. W 1910 r. w Kazaniu odbył się diecezjalny zjazd, który miał znaczenie dla całej Rosji, choć główne problemy dotyczyły Azji Średniej. Prawosławie rozszerzało się ciągle, jednak aktualne pozostawało pytanie: jak przeciwdziałać muzułmanom i antyrosyjskiej działalności? Za pozwoleniem władz, w 1917 r. w misyjnym klasztorze na Krymie odbył się piąty ogólnorosyjski zjazd misyjny. Klasztor miał za zadanie przeciwdziałać protestantom i katolikom³. Podsumowując działalność misyjnych zjazdów, trzeba podkreślić ich wielkie znaczenie tak dla Prawosławia jak i dla Rosyjskiego Imperium. Misyjne zjazdy były zawsze aktywne, mobilizowały Cerkiew do utrzymania państwa w jedności wiary oraz broniły społeczeństwo przed rozbiciem. Dość często zauważa się współpracę między władzą świecką a działalnością cerkiewną.

Dziś niektórzy misjonarze RCP misję prawosławia rozumieją jako: „sposób przetrwania Cerkwi w niecerkiewnym i antycerkiewnym świecie [...] to sposób utrzymania ludzi, którzy już należą do Cerkwi”⁴. Zadaniem misjonarza jest przywrócić ludzi do prawosławia, a drugim niemiernie ważnym krokiem jest tę osobę zatrzymać w prawosławiu. Misjonarz powinien dotknąć fałszywego poczucia pokoju człowieka, w którym on żyje. Wiele osób ma uprzedzenie, strach do prawosławia, najczęściej niczym nieuzasadnione. Potrzebny jest, zatem misjonarz, który by zniszczył te uprzedzenia, karykaturalną wyobraźnię, stereotypy o prawosławiu. Misjonarz również powinien wyjaśniać stanowisko Cerkwi do różnych spraw czy pytań, w szczególności do aktualnych problemów. Misjonarz powinien też doprowadzić człowieka do zrozumienia i znajdowania odpowiedzi na różnorodne pytania czy problemy, które osoba może poznać w prawosławiu. Misjonarz ma pomóc człowiekowi poznać prawdę o sobie i otworzyć na działanie Bożej Opatrzności. Misjonarza można w tym wypadku porównać do siewcy, który wrzuca ziarno w ziemię⁵.

Obecnie ludzie odnoszą się do prawosławnego duchowieństwa bardziej krytycznie niż chociażby dziesięć lat temu. Taka sytuacja zmusza duchowieństwo do większej dyscypliny. Na pytanie czy RPC nie utraci swej „owczarni”, autor odpowiada, iż wszystko, co cerkiew mogła stracić, straciła w czasach komunizmu i teraz nie ma już nic do stracenia. Dziś RP rośnie, pojawia się więcej wiernych w cerkwiach, więcej młodzieży, mimo, że liczba wiernych protestantów jest ciągle większa⁶.

---

³ *Миссиология*, Белгород 2009, s. 188-195.

⁴ А. Кураев, *Неамериканский миссионер*, Саратов 2006, s. 219.

⁵ Tamże, s. 173-178.

⁶ Tamże, s. 339.

Rosyjska Cerkiew Prawosławna wobec nowych wyzwań

Mówiąc o Cerkwi w Rosji można powiedzieć że rok 1917 był bolesnym przeżyciem przeszłości. W latach dziewięćdziesiątych XX w. CP staje przed zadaniami, które przerastają jej siły. Odrodzenie struktur prawosławia odbyło się jednak w krótkim czasie i jest to widoczne w życiu społecznym, politycznym oraz w massmediach. Czasy, które przeżywała CP były ciężkie i można nazwać je „czasem męczenników”, jednak nowa rzeczywistość stawia nowe wyzwania ze swymi problemami i pytaniami. CP jak i cały Kościół potrzebuje dziś skutecznych metod ewangelizacji, by „dobrze odczytać znaki czasu”⁷. Szczególnie potrzebny jest wzajemny dialog, otwarcie się na doświadczenie innych, współpraca i współdecydowanie Kościołów. Ze strony CP odczuwa się: „ogromną nieufność, a czasami nawet wrogość wobec innych wspólnot chrześcijańskich, zwłaszcza wobec Kościoła katolickiego”⁸. Taka postawa świadczy tylko o zamknięciu się we własnym świecie, o stagnacji, braku odwagi wyjścia do innych lub przecenienia swych sił. Nie chodzi tylko o postawę do innych Kościołów, ale również brak dialogu duchowieństwa prawosławnego ze społeczeństwem: „Aktualna skomplikowana rzeczywistość przerasta prawosławnych kapłanów i biskupów, którzy często nie tylko nie są odpowiednio wykształceni, ale ponadto mają powikłaną przeszłość. Najczęściej zamknięci w schematach dążeń restauracyjnych, nie mają bliskiego kontaktu ze społeczeństwem”⁹. Kompleksy CP sprawiają jeszcze większe trudności, w dążeniu ku przyszłości we współczesnym świecie. Prawosławie nie pomaga ludziom otworzyć się na inne kultury, cywilizacje, wspólnoty religijne, co jest wielką stratą również i dla samego prawosławia, prowadząc go do bolesnych skutków¹⁰.

Misja jedności

Dziś misję należy rozumieć jako ewangelizację, jako świadectwo miłości, służbę bliźniemu¹¹. Misja to wszystko to „co się dzieje na chwałę Boga, na świadectwo chwały Zbawiciela”¹². W dzisiejszych czasach istnieje potrzeba jak najszerszego pojmowania misji. Misja chrześcijaństwa musi trwać w jedności (J 17, 21). Miłość do Chrystusa zaprasza do wspólnego świadectwa, współpracy w sprawie misji¹³.

---

⁷ K. Keler, *Jeden Kościół – wiele twarzy*, Warszawa 2006, s. 130.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże, s. 132.

¹⁰ Tamże, s. s. 127-132.

¹¹ *Миссиология*, Белгород 2009, s. 244-250.

¹² В. Федоров, *Місія та прозелітизм у Росії на початку третього тисячоліття в: Релігійна свобода і права людини: Місія і прозелітизм*, т. 3, s. 321.

¹³ Tamże, s. 319-325.

Obecnie wielu prawosławnych przekonanych jest o czystości swojej wiary, przez co nie akceptują współpracy z chrześcijanami innych tradycji. Mimo wspólnego celu życia, nie uznają „istnienia” łaski w innych Kościołach, dlatego nie chcą współpracować z innymi wyznaniem.

Do 1917 roku RCP cieszyła się przywilejami w Rosyjskim Imperium, którymi nie mogły się szczycić inne wyznania czy wierzenia. Na początku XX wieku przynależność do prawosławia była popierana przez państwo. Przejście z jakiejś religii na prawosławie było zachęcane, natomiast przejście z prawosławia do innej wspólnoty zabronione ustawą państwową. Na terytorium państwa tylko CP może przekonywać innych wyznawców do swej nauki o wierze, a innym jest to zabronione i w wypadku naruszenia zakazu, karane.

Dystans chrześcijan prawosławnych do innych wyznań

Wierni prawosławni cierpią słysząc, że to prawosławni odłączyli się w 1054 roku, czy słysząc cokolwiek przeciwko prawosławiu. W jednym ze swych artykułów, rosyjski kapłan i wykładowca Prawosławnego Instytutu Misjologii i Ekumenizmu w Sankt-Petersburgu – Włodzimierz Fiodorow, przytaczając przykład prawosławnych „obrońców prozelityzmu” podkreślił, że podobne wypowiedzi są sprzeczne z nauką, praktyką i przepisami kanonicznymi Cerkwi Prawosławnej¹⁴. Taka reakcja wydaje się być normalną, gdy pojawiają się informacje, które wnoszą podziały, wywołują napięcia międzywyznaniowe, nietolerancję. Uwagę współczesnego czytelnika przyciąga zewnętrzny wygląd książki oraz tytuł. Będąc w prawosławnych księgarniach można zauważyć setki różnych ksiąg, pism Ojców Świętych, poradników duchowych. Można tam też znaleźć takie, które pokazują jak prawosławni spostrzegają katolików, albo w ogóle nieprawosławnych chrześcijan. Jednak czy kupując taką literaturę czytelnik nie będzie oburzony? Pewnego razu w Kijowie przy Ławrze Pieczerskiej rozdawano „Prawosławną kartkę”. Już na jej drugiej stronie znajdował się tytuł: „Współczesna nauka potwierdza Pismo Święte”, a na stronie ósmej: „Czy heretycy będą zbawieni?” W jednym zdaniu czytamy: „Zajmijcie się czytaniem Nowego Testamentu i ojców św. Cerkwi Prawosławnej (tylko nie Teresy, nie Franciszków i innych zachodnich zwariowanych, których ich heretycka cerkiew wydaje za świętych!)”. Jest to fragment z listu św. Ignacego Brianczaninowa. Kolejny tytuł: „Czy można modlić się z nieprawosławnymi chrześcijanami (heretykami)?”, a jako przedłużenie tego tematu kolejny tytuł: „Wierzę w jeden Święty Powszechny i Apostolski Kościół. U Boga – powszechność (*соборность*), u szatana – ekumenizm”. Ten ostatni artykuł był umieszczony w dzienniku „Zbawcie nasze dusze!”, który wychodzi z błogosławieństwa metropolity Dniepropietrowska. Oczywiście w tym wypadku

---

¹⁴ Tamże, s. 333.

nie może być mowy o pozytywnym podejściu do ekumenizmu. Dalej można się dowiedzieć się jak prawidłowo czynić Znak Krzyża, na czym polega prawdziwa pokuta, przeczytać wypowiedzi świętych ojców o ostatnich czasach, o życiu pozagrobowym itd. Do tej „Prawosławnej kartki” dodano trzy dodatki, z których jeden poświęcony był Kościołowi Katolickiemu. Za długo byłoby jednak tłumaczyć całą jego zawartość. Uderzające są pewne frazy, które stają się nie tylko obraźliwe, ale i szokujące: „Tak długo cierpliwości Pana o nawrócenie rzymskich katolików przyszedł koniec, aż zgasił On świecznik ich wiary i przekazał ich szatanowi” – dla zwrócenia uwagi czytelnika cytat ten został pogrubiony. Inny cytat: „Jest zrozumiane, że o żadnym chrześcijaństwie rzymskich katolików po Soborze Watykańskim II nie może być i mowy (dalej normalną czcionką) – to niechrześcijańska religia...”. Uderzająca jest także fraza napisana wielką czcionką i wytłuszczona: „Kościół katolicki jawi się antychrześcijańską, znajdującą się pod kontrolą szatana religią, prowadzącą aktywną, przykrywając się chrześcijańską frazeologią skrytą walkę przeciw Bogu (Trójcy Świętej i Chrystusa) i Jego objawieniu (Nowego Testamentu), zakładając osnowy dla założenia powszechnej uniwersalnej religii i kościoła antychrysta”. Rozpowszechniana „Prawosławna kartka” nie jest argumentem, że to dzieło prawosławnych, ponieważ nie ma umieszczonego na niej błogosławieństwa biskupa, miejsca i roku wydania, więc prawosławni zaprzeczają istnieniu czegoś takiego. Podobną zawartość jak w „Prawosławnej kartce”, a nawet wielką jego część, można spotkać w książce „Dzisiejszy katolicyzm: pytania i odpowiedzi”¹⁵. Zawiera ona opisane dogmaty, których prawosławie nie wyznaje, wypowiedzi Ojców Świętych o Kościele Katolickim i dokumenty Rzymu po Soborze Watykańskim I. Cała książka przesiąknięta jest negatywizmem. Ponieważ i ona jednak nie ma *imprimatur*, także i nią nie będziemy się zajmować. „W obronie wiary Prawosławnej: o katolicyzmie, o protestantyzmie...” to inny tytuł, który można brać pod uwagę i poddać krytyce, ponieważ posiada *imprimatur*. Książka ta jest zbiorem listów i dzieł świętych prawosławnych. Znajdziemy w niej te same tematy, które zostały umieszczone w wyżej wymienionych pozycjach, np: „Czy będą zbawieni heretycy?” św. Ignacego Brianczaninowa, „Czy można modlić się z nieprawosławnymi chrześcijanami (heretykami)?”. Dana książka nie jest już napisana tak fanatycznie jak poprzednie, natomiast nadal bardzo wyraźnie zaznaczone jest to, że tylko prawosławie jest drogą zbawienia. „Nie u katolików, nie u protestantów, nie u Anglikanów... nie ma prawdy Bożej – prawdziwej, czystej, pełnej. Ona przebywa tylko w jedynej prawdziwej Cerkwi Prawosławnej”¹⁶. Nie bierzemy pod uwagę religii Wschodu, bo wniosek nasuwa

---

¹⁵ В. Васильев, Г. Алексеев, *Современный католицизм: вопросы и ответы*, Житомир 2003.

¹⁶ Tamże, s. 37.

się sam, że te religie to najczystsze dzieło szatana w zrozumieniu prawosławnych¹⁷.

Oczywiście, że potrzeba opierać się na oficjalnych dokumentach Cerkwi, jak na przykład dokument o relacji RCP do innych wyznań¹⁸. Powstaje jednak pytanie, jak reagować na różnego rodzaju książki lub artykuły, które pokazują jakie nastawienie istnieje wśród prawosławnych do innych wyznań czy religii. Czy wydania mające błogosławieństwo biskupa uważać za naukę Cerkwi, czy raczej te, które podpisuje Patriarcha? Czy „Metodykę dyskusji z protestantami”¹⁹, którą uczą w seminariach jako część programu misjologii lub „Prawosławny przeciw-katolicki katechizm”²⁰ uważać jak naukę Cerkwi, czy jak dzieło prawosławnych fanatyków?

Moskiewskie Prawosławie a Majdan

Mikołaj Bierdiajew pisał: „Chrześcijański świat mało zna prawosławie. Zna tylko zewnętrzne, przeważnie negatywne strony prawosławnej Cerkwi, lecz wewnętrzne, duchowe skarby są mu nieznane”²¹. Dla wszystkich Ukraińców, wojna która nadal trwa stała się wielką próbą, jednak pokazuje kim są ci, którzy mieszkają na jej terytorium i odgrywają ważną rolę w społeczeństwie. Pomiedzy innymi przyczynami istotną rolę odegrało kłamstwo duchowieństwa PRC MP, które neguje fakt obecności rosyjskiej armii na terenie Ukrainy, rosyjskiej agresji, antyukraińskiej propagandy w cerkwiach, niechęć kapłanów by modlić się za wojsko, pogrzebać zmarłych na Majdanie, ATO²². Taka pozycja kleru wchodzi w sprzeciw oczekiwaniom parafian – wielu członków tej konfesji brało udział w manifestacjach, ich krewni po dzień dzisiejszy służą w wojsku na wschodzie Ukrainy broniąc granic swego państwa, wiele osób oddało życie w obronie swojej ojczyzny.

Przejście pod jurysdykcję Patriarchy Kijowa odbywa się w całej Ukrainie, m.in. w: Doniecku, Wołyniu, Zakarpaciu, Żytomierzu, Riwnym, Czerkasach, Tarnopolu itd.²³. Moskiewski patriarchat na Ukrainie skierował list do wiernych, w którym mówi, iż mają miejsce pogwałcenia ich praw, o międzywyznaniowej

---

¹⁷ Л. Архимандрит, *Новые дороги в ад: Восточные культуры*, Москва 2003.

¹⁸ *Основные принципы отношения РПЦ к инославью*, Dokument episkopatu RPC MP z 2000 r., <http://www.patriarchia.ru/db/text/418840.html>;

¹⁹ *Миссиология*, Белгород 2009, s. 365-373.

²⁰ *Православный противо-католический катехизис*, Брест 1994.

²¹ Н.А. Бердяев, *Истина Православия*, „Православие и культура” 1993, №1, s. 89.

²² *„Твой муж - террорист и убийца”: священник УПЦ МП отказался молиться за бойца АТО*, <http://obozrevatel.com/politics/43906-tvoj-muzh-terrorist-i-ubijtsa-svyaschennik-upts-mp-otkazalsya-molitsya-za-bojtsa-ato.htm> (dostęp 20.02.2016).

²³ <http://risu.org.ua/ua/index/articlesbytag?tag=12335> (dostęp 20.02.2016); *Карта переходів громад УПЦ Московського Патріархату до УПЦ Київського Патріархату*, <http://uaworon.livejournal.com/23561.html> (dostęp 20.02.2016).

wrogości, przez co zabierają ich cerkwi²⁴. List podpisany został przez głowę episkopatu MP, metropolitę Onufrego, który kilka lat temu mówił: „Głód – to było uświadomienie, upokorzenie ze strony Boga naszej pychy, która zbuntowała się przeciw samej sobie, przeciw byciu człowiekiem. Jest takie ukraińskie powiedzenie, nieco wulgarne – dla karta po jego zasługom (катиюзи по заслузи). Otrzymaliśmy to, na co zasłużyliśmy”. Dalej mówił: „są takie siły, które starają się uczynić głód (mord wobec Ukraińców) belką między Rosją a Ukrainą, mówiąc, ruscy, Rosjanie jarzmili (угнетали) Ukraińców. No ja myślę, że w Rosji na tamten czas od głodu zmarło więcej narodu, niżeli na Ukrainie”²⁵.

Na tle takich i wielu innych faktów, coraz większa liczba Ukraińców stwierdza, że nie chce mieć nic wspólnego z Rosją. Ponieważ Moskiewski patriarchat jest narzędziem w rękach polityków, musi w dość konkretny i stanowczy sposób wybrać pewną pozycję, zaś obecnie walka toczy się o główne świątynie Ukrainy. 7 grudnia 2015 r., na stronie internetowej rady miejskiej w Kijowie, mieszkańcy stolicy prosili by ustanowić głosowanie na temat tego, czy Ławra Pieczerska w Kijowie należała do patriarchatu kijowskiego zamiast moskiewskiego, ponieważ ten stoi na antyukraińskiej pozycji²⁶.

W maju 2015 r., w 70 rocznicę zwycięstwa nad nazizmem w Europie, prezydent Ukrainy ogłaszał imiona bohaterów Ukrainy, żołnierzy ATO – 21 osób, z których 10 zginęło. Wszyscy obecni w parlamencie wstali i klaskali w dłonie na znak wdzięczności za odwagę, jedynie przedstawiciele MP siedzieli ignorując imiona obrońców Ukrainy, a może i samo państwo²⁷. Następnego dnia, kiedy takie zachowanie wywołało wielki rozgłos, metropolita Onufry tłumaczył, że chciał podkreślić tym, że politycy powinni natychmiast zakończyć wojnę²⁸. Jednak ciężko jest wytłumaczyć, czemu RPC MP nie bierze udziału we

---

²⁴ *ЗВЕРНЕННЯ Священного Синоду Української Православної Церкви до вірних чад Української Православної Церкви*, http://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/uocmp_doc/61531/ (dostęp 23.02.2016).

²⁵ *Митрополит Черновицький и Буковинський Онуфрій: Голодомор - это было вразумление, усмирение со стороны Господа нашей гордыни*, <http://www.pravoslavie.ru/28395.html> (dostęp 24.02.2016).

²⁶ *О. Кононенко, За проведення збору підписів громади міста Київ щодо переведення Кисво-Печерської лаври з Московського у Київський патріархат*, <https://petition.kievcity.gov.ua/petition/?p id=1253&icf=1> (dostęp 25.02.16).

²⁷ *Представники УПЦ МП не встали при зачитування імен бійців АТО - героїв України*, http://dt.ua/UKRAINE/predstavniki-upc-mp-ne-vstali-pri-zachituvannya-imen-biyciv-ato-geroiv-ukrayini-zmi-172115_html (dostęp 25.02.2016)

²⁸ *В УПЦ МП пояснили, чому митрополит не вшанував військових АТО стоячи*, http://dt.ua/UKRAINE/v-upc-mp-poyasnili-chomu-mitropolit-ne-vshanuvav-viyskovih-ato-stoyachi-172158_html (dostęp 25.02.2016).

wspólnych modłach za pokój w Ukrainie²⁹, a także czemu oddała wszystkie parafie na Krymie (dokumenty, pieczętki...) Rosyjskiej Prawosławnej Cerkwi³⁰.

Od momentu ogłoszenia niepodległości Ukrainy, państwo to borykało się z trzema problemami: Czarnomorską flotą Rosji na Krymie, rosyjskim językiem dominującym w massmediach oraz działalnością RPC MP.

Po obraniu nowego patriarchy RPC MP – Cyryla, jego polityczny i ideologiczny wpływ na Ukrainę stał silniejszy. Mimo wszystko prawosławie nie ma monopolu na Ukrainie. Według państwowych danych na 1 stycznia 2014 r., w Ukrainie PC MP posiada 12 714 parafii, UPC KP – 4 661, UGKC – 3 765, UAPC – 1 185, KRK – 942, baptyści – 2 576.

W czasach Janukowicza próbowano uczynić prawosławie politycznym i podporządkować na służbę polityce jak w Rosji, jednak do realizacji tych planów nie doszło.

„Nastał czas wypróbowań ukraińskich tradycyjnych Kościołów ich własnym życiem. Czemu własnym? Ponieważ, w demokratycznym społeczeństwie, jakie wzmacnia się dzisiaj w Ukrainie po upadku systemu socjalistycznego, odbywa się całkowite rozdzielenie kościoła od państwa. Tradycyjne prawosławie w swej działalności już nie może pokładać nadziei na to, że państwo, jak to było nie tylko w czasach carskich, również i socjalizmu, ochroni jego kanoniczny teren”³¹.

W czasie Majdanu żadna Cerkiew nie podtrzymała kryminalnych działań polityków, chociaż niektóre osoby udzieliły interesujących wypowiedzi. Metropolita Odessy Agafangel (MP) nazwał Majdan miejscem, gdzie „zebrały się wszystkie siły piekła”. Przełożony Ławry Pieczerskiej w Kijowie bp. Paweł porównywał Janukowicza z cierpiącym Chrystusem i obiecał, że „cerkiew z nim do końca”.

Wiadomo już, co by mogło czekać PC KP, UGKC, UAPC które stały w obronie praw człowieka i nawoływali do natychmiastowego porzucenia terrorystycznych metod³². Szczególną rolę odegrał KP, który wykazał wiele starań, by Ukrainę uczynić jednolitym państwem prawosławnym. 30 listopada 2013 r., klasztor św. Michała (Złotogłowy) otworzył drzwi by schronić od milicji studentów, którzy brali udział w akcji protestu na Placu Niepodległości. W noc

---

²⁹ *На молитву за мир в Україні прийшли всі церкви, крім Московського патріархату*, <http://tsn.ua/ukrayina/na-molitvu-za-mir-v-ukrayini-priyshli-vsi-cerkvi-krim-moskovskogo-patriarhatu-510799.html> (dostęp 26.02.2016).

³⁰ *УПЦ МП передала свої кримські єпархії РПЦ*, http://dt.ua/UKRAINE/upc-mp-peredala-svoiyi-krimski-eparhiyi-rpc-zmi-166362_.html (dostęp 26.02.2016).

³¹ А.М. Колодний, *Історія релігії в Україні. Релігія і Церква років незалежності України*, т. 10, Київ-Дрогобич 2003, s. 403.

³² *Религиовед Андрей Юраш: "Все религиозные организации Украины принимали участие в наведении мостов между руководством страны и восставшим народом"*, http://www.religion.in.ua/zmi/fo reign_zmi/24808-religioved-andrej-yurash-vse-religioznye-organizacii-ukrainy-prinimali-uchastie-v-navedenii-mostov-mezhdu-rukovodstvom-strany-i-vosstavshim-narodom.html (dostęp 27.02.2016).

11 grudnia 2013 r., kiedy „Berkut” i wojsko chcieli rozegnać tłum na Majdanie, dzwony klasztoru św. Michała w nocy zwołały mieszkańców na główny plac Kijowa, a na rano także całą Ukrainę. 19 lutego 2014 tenże klasztor stał się szpitalem, w którym lekarze ratowali życie setkom aktywistów. W klasztorze mieścił się także punkt informacyjny, medyczny, żywnościowy.

Kapłani Kościoła Greko-katolickiego również aktywnie uczestniczyli w wydarzeniach Majdanu. Arcybiskup większy Swiatosław Szewczuk wytłumaczył dlaczego episkopat i księża UGKC stoją po stronie demonstrantów: „Obecność naszych kapłanów nie jest polityczną, to modlitewna obecność, to znaczy, że Kościół jest ze swoim narodem, że Kościół jest duszą narodu Ukrainy w jego historyczne czasy”³³. Katedralny sobór greko-katolików w Kijowie przyjmował na noclegi, rzymsko-katolicki kościół św. Aleksandra mieścił w sobie chorych którzy potrzebowali medycznej opieki, w kościele luteran można było zagrzać się i zjeść posiłek. Na Majdanie stało kilka namiotów, w których odbywały się Msze święte, modlitwy, spowiedzi. Kapłani byli ze swym narodem, który występował za Godność, Swobodę, europejski wybór a nie „ruski mir”. „Kościół, który był ze swoim narodem w trudnych czasach, kanoniczny z samego faktu, iż pokazał swoją chrześcijańską solidarność i ofiarną miłość. Ciężko nazwać „sekiarzami i rozkolnikami” tych, którzy byli na barykadach czy w okopach, którzy modlili się wspólną modlitwą i wołali do jedyne Boga. Wszystko się wymieszało. Duchownymi przewodnikami Majdanu i adwokatami społeczeństwa (громадського суспільства) zostali „szkodzący unicy”. Odważnie wykrywającym rosyjską agresję i gorącym głóścicielem ukraińskiego chrześcijaństwa został natomiast „dzielący i bez łaski” Kijowski Patriarchat”³⁴.

Na Majdanie spotkali się Kościół i ludzie – w warunkach przeciwstawienia się władzy i społeczeństwa, a z czasem – w warunkach wojny. Same Kościoły (Cerkwi) spotkały się ze sobą, odczuły swoją łączność, jedność w służbie ludziom. Bez wątpienia Majdan dał sposobność by zapoczątkować przemyślane relacje między Kościołem, państwem i społeczeństwem, a także by kościoły na Ukrainie wzajemnie spojrzwały na siebie w inny niż dotychczas sposób³⁵.

Kościół jest Chrystusowy a nie własnością kilku osób, kapłan zaś ma głóścić Ewangelię a nie polityczne projekty. Należy podkreślić wielki wpływ PC MP na powstrzymanie w latach 90. XX w. fali sekt i ich działalności, a także na

---

³³ Церква України на Майдані в Києві поряд зі своїм народом, <http://catholicnews.org.ua/cerkva-ukrayini-na-majdani-v-kiievi-poryad-zi-svoym-narodom> (dostęp 27.02.2016).

³⁴ М. Черенков, «Великое возвращение»? Христианский фактор в событиях уходящего года, http://risu.org.ua/ru/index/expert_thought/authors_columns/mcherenkov_column/58624/ (dostęp 28.12.2016).

³⁵ В. Гриневич, *Майдан і Церква: досвід духовної взаємодії*, http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/61766/ (dostęp 23.11.2015).

одновіеніє вїелу зніщєзєх кощїоїїїв. Ідєтїфікєцїє з вїєлєнїм нєродєм, одїєцїє сїє од полїтїчєзньїх їнтрїг, прєвдїзївїє дїховїє жїцїє дє мїжлївїщє рєзвїїу і прєзмієн, в їннїм вїпєдкїу СР МР нє Українїє чзекє нєпрєвдїподоїїнїє сїстємєтїчєзньїє рєснєчє фєлє утрєтї вїєрньїх.

Bibliografia:

"Твої муж - террорїст и убїїцє": свєцїєннїк УПЦ МП откєзєлє молїтїє сє зє бїїцє АТО, <http://obozrevatel.com/politics/43906-tvoj-muzh-terrorist-i-ubijtsa-svyaschennik-upts-mp-otkazalsya-molitsya-za-bojtsa-ato.htm>.

Bosch D.J., *Oblicza misji chrześcijańskiej. Zmiany paradygmatu w teologii misji*, Katowice 2010.

<http://risu.org.ua/ua/index/articlesbytag?tag=12335>.

Keler K., *Jeden Kościół – wiele twarzy*, Warszawa 2006.

Архимандрит Л., *Новые дороги в ад: Восточные культуры*, Москва 2003.

Бєрдєєв Н.А., *Истина Православия*, „Православие и культура”, №1.

В УПЦ МП пояснїлї, чїму мїтropolїт нє вїшєнїувєв вїїсєковїх АТО стїєчї, http://dt.ua/UKRAINE/v-upc-mp-poyasnili-chomu-mitropolit-ne-vshanutav-viyskovih-ato-stoyachi-172158_.html.

Вєсїлїєв В., Алєксєєв Г., *Современный католицизм: вопросы и ответы*, Жїтїмїр 2003.

Грїнєвїч В., *Майдєн і Церквє: досвїд дїховнїї вєзємїдїї*, http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/61766/.

ЗВЕРНЄННЄ Свєцїєннїгї Сїнодї Українськїї Правослєвнїї Церквї дїо вїрнїх чєд Українськїї Правослєвнїї Церквї, http://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/uosmp_doc/61531/.

Кєртє прєхїдїв грїмєд УПЦ Московськїгї Патрїєрхєтї дїо УПЦ Кїївськїгї Патрїєрхєтї, <http://uaworon.livejournal.com/23561.html>.

Кїлїднїї А.М., *Історїє рєлїгїї в Українї. Рєлїгїє і Церквє рїкїв нєзєлєжнїстї Українї*, т. 10, Кїїв-Дрїгїбїч 2003.

Кїнїнєнєкї О., *Зє прїведєннє зборї нїдпїсїєв грїмєдї мїстє Кїїв щїдїо прєвєдєннє Кїєвї-Пєчєрськїї лєврї з Московськїгї у Кїївськїї патрїєрхєт*, <https://petition.kievcity.gov.ua/petition/?pid=1253&icf=1>.

Кїрєєв А., *Неамериканский миссионер*, Саратов 2006.

Мїссїєлїгїє, Белгїрїд 2009.

Мїтropolїт Чернївїцїкїї и Буковїнскїї Онуфрїї: Гїлїдїмїр - єтї бїлїо вєрєзлїмїє, усмїрєнїє сї стїрїнї Гїспїдє нєшєї гїрдынї, <http://www.pravoslavie.ru/28395.html>.

Нє молїтвї зє мїр в Українї прїїшлї вєї цєрквї, крїм Московськїгї патрїєрхєтї, <http://tsn.ua/ukrayina/na-molitvu-za-mir-v-ukrayini-priyshli-vsi-cerkvi-krim-moskovskogo-patriarhatu-510799.html>.

Основнїє прїнцїпї єтнїєнїє РПЦ к їнослєвїю, Dokument episkopatu RPC МР з 2000 г., <http://www.patriarchia.ru/db/text/418840.html>.

Правослєвнїї прїтїво-кєтїлїчєскїї кєтєхїзїсї, Брєст 1994.

Прєдстєвнїкї УПЦ МП нє встєлї прї зєчїтївєннє їмєн бїїцїєв АТО - гєрїїєв Українї, http://dt.ua/UKRAINE/predstavniki-upc-mp-ne-vstali-pri-zachituvannya-imen-biyciv-ato-geroyiv-ukrayini-zmi-172115_.html.

Рєлїгїєвєд Андрїє Юрєш: "Вєє рєлїгїєзньїє єргєнїзєцїї Українї прїнїмєлї єчєстїє в нєвєдєннї мїстїєв мєждї рїкїєвїдєствїм стрєнї и вїсстєвїшїм нєрїдїм", http://www.religion.in.ua/zmi/foreign_zmi/24808-religioved-andrej-yurash-

vse-religioznye-organizacii-ukrainy-prinimali-uchastie-v-navedenii-mostov-mezhdu-rukovodstvom-strany-i-vosstavshim-narodom.html.

УПЦ МП передала свої кримські єпархії РПЦ, http://dt.ua/UKRAINE/upc-mp-peredala-svoyi-krimski-eparhiyi-rpc-zmi-166362_.html.

Федоров В., *Місія та прозелітизм у Росії на початку третього тисячоліття в: Релігійна свобода і права людини: Місія і прозелітизм*, т.3.

Церква України на Майдані в Києві поряд зі своїм народом, <http://catholicnews.org.ua/cerkva-ukrayini-na-maydani-v-kiievi-poryad-zi-svoyim-narodom>.

Черенков М., *«Великое возвращение»? Христианский фактор в событиях уходящего года*, http://risu.org.ua/ru/index/expert_thought/authors_columns/mcherenkov_column/58624/.

POMYSŁ PRZEKOPU MIERZEI WIŚLANEJ W KONTEKŚCIE WOJNY UKRAIŃSKO-ROSYJSKIEJ

Rzeczpospolita Polska w swojej historii wielokrotnie musiała walczyć o dostęp do Morza Bałtyckiego, które niewątpliwie jest „oknem na świat” oraz impulsem rozwoju gospodarczego przyportowych regionów, dzięki któremu możliwa jest wymiana handlowa z innymi państwami. Jednym z takich regionów jest Warmia, Powiśle i Żuławy położone w pobliżu Zalewu Wiślanego oraz portu w Elblągu. Niestety możliwości rozwojowe regionu uzależnione są od Federacji Rosyjskiej, która zdaje się stosować do reguły Halforda Johna Mackindera, że kto panuje nad Europą Wschodnią, panuje nad Eurazją, a kto panuje nad Eurazją, panuje nad światem. Przejawem takiego podejścia jest między innymi uzależnienie finansowo-gospodarcze, a także polityczne Białorusi oraz doprowadzenie do wybuchu wojny we wschodniej części Ukrainy.

Zaangażowanie Polski w sprawę Ukrainy oraz rola przewodnika w drodze do struktur europejskich, sprawiło znaczne pogorszenie i tak nie najlepszych stosunków z Federacją Rosyjską. Te geopolityczne zawirowania spowodowały zmianę podejścia do pomysłu przekopu Mierzei Wiślanej, który umożliwiłby rozwój portu w Elblągu.

Stosunki polsko-rosyjskie na przestrzeni wieków kształtowały się bardzo różnie: od wrogości poprzez neutralność, a na ścisłej współpracy kończąc. Do dziś największym problem w relacjach między państwami jest historia, która również odciska piętno na współpracy gospodarczej. Postępująca prywatyzacja i rozwój gospodarczy Rosji sprawia, że kraj ten mógłby stać się bardzo ważnym partnerem handlowym², a zgodne współistnienie przyniosłoby korzyść zarówno Polsce jak i Federacji Rosyjskiej. Szczególnie pozytywnym sygnałem unormowania stosunków polsko-rosyjskich byłoby uregulowanie sprawy żeglugi w Cieśninie Pilawskiej, która jest utrudniana wbrew międzynarodowym przepisom.

Port w Elblągu stał się niestety ofiarą braku zgodnej współpracy. Jest to jedyny profesjonalny port po polskiej stronie Zalewu Wiślanego, gdzie portowe tradycje Elbląga sięgają jeszcze czasów pruskich w wieku XVIII³. Niestety znaczenie miasta, jako portu morskiego, spadło poprzez nierespektowanie przez ZSRR zapisów umowy międzynarodowej zawartej po wojnie z Polską. Obecnie

---

¹ mgr Wojciech Fabiszewski, Instytut Nauk Politycznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

² I. Budge, K. Newton, *Polityka nowej Europy. Od Atlantyku do Uralu*, 2001, s. 137-138.

³ *Historia portu*, <http://www.port.elblag.pl/page/show/3/historia-portu?lang=pl> (dostęp 30.11.2015).

port został gruntownie odnowiony, a rocznie przeładowywanych jest 206,9 tysięcy ton towarów i odprawianych blisko 27 tysięcy pasażerów⁴. Nie są to jednak całkowite możliwości portu, które według danych zarządcy sięgają miliona ton przeładowywanych towarów rocznie. Niestety, jedyne bezpośrednie połączenie z otwartym morzem stanowi Cieśnina Pilawska, kontrolowana i znajdująca się na terenie Federacji Rosyjskiej przez co praktycznie nie jest możliwy wszelki ruch statków. W związku z tym, w jaki sposób można wykorzystać potencjał portu, który być może wpłynąłby również na rozwój całego regionu województwa warmińsko-mazurskiego? W mediach jak również podczas debaty sejmowej padają najczęściej dwa rozwiązania jakimi jest między innymi podpisanie nowej umowy z rządem Federacji Rosyjskiej lub przekop Mierzei Wiślanej⁵. Wymieniana jest również alternatywa dla budowy kanału przez Mierzęję jakim jest udrożnienie żuławskiej drogi wodnej.

Szansą na unormowanie zasad żeglugi w rejonie Cieśniny Pilawskiej było podpisane 1 września 2009 roku porozumienie, które obowiązywało przez 5 lat, a następnie zostało automatycznie przedłużone o kolejny pięcioletni okres, jednakże nie reguluje ono wszystkich możliwych przypadków. Najlepszym wyjściem z patowej sytuacji byłoby podpisanie nowej umowy międzynarodowej, która zastąpiłaby obowiązujące porozumienie. Umowa ta musiałaby być skonstruowana jednak w inny sposób niż Umowa Między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej i Rządem Federacji Rosyjskiej o żegludze po Zalewie Wiślanym⁶, ponieważ mimo wzrostu obsługiwanych połączeń władze rosyjskie nadal mogą sterować ruchem statków w kierunku Elbląga, dlatego nie jest to korzystne rozwiązanie. Dzieje się tak ponieważ w artykule 3 w ustępie 3 zapisano możliwość ograniczenia ilości statków przekraczających granicę lub całkowitego jej zamknięcia jeśli jest to konieczne w celu zapewnienia bezpieczeństwa państwa strony⁷. Jest to zapis o tyle istotny, że w Bałtijsku przy Cieśninie Pilawskiej znajduje się port wojenny, dlatego każde ćwiczenia skutkują zamknięciem szlaku. W związku z sytuacją, która ma miejsce na Ukrainie manewry wojskowe rosyjskich wojsk odbywają się bardzo często, uniemożliwiając swobodny przepływ statków. Drugim minusem obecnej umowy jest fakt, że nie reguluje ona przepływu statków bandery państw trzecich, które zmierzają do portu w Elblągu⁸. Sytuacje te reguluje prawo wewnętrzne Federacji Rosyjskiej, które mówi o tym, że armatorzy statków zmierzających do polskiej

---

⁴ *Przeładunki*, <http://www.port.elblag.pl/page/show/5/przeladunki?lang=pl> (dostęp 2.12.2015).

⁵ *Moc sprawcza Rzeczypospolitej. Elbląga dostęp do morza*, <http://niezalezna.pl/42699-moc-sprawcza-rzeczypospolitej-elblaga-dostep-do-morza> (dostęp 2.12.2015).

⁶ *Umowa Między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej i Rządem Federacji Rosyjskiej o żegludze po Zalewie Wiślanym*, Monitor Polski 2009 Nr 78 Poz. 975, <http://monitorpolski.gov.pl/mp/2009/s/78/975> (dostęp 10.12.2015).

⁷ Tamże, s. 3.

⁸ Tamże.

części Zalewu Wiślanego muszą na 15 dni przed planowanym przepłynięciem złożyć podanie o taką możliwość, a dopiero dzień przed otrzymują oni decyzję co wiąże się z dużym ryzykiem i niepewnością, ponieważ jedyną stroną mającą wpływ na to jakie statki mogą zawinąć do portu w Elblągu jest strona rosyjska⁹. Ponadto porozumienie podpisane przez Donalda Tuska oraz Władimira Putina w znacznym stopniu ogranicza prawa strony polskiej określone w Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza z 10 grudnia 1982 roku podpisanej w Montego Bay, która mówi o prawie nieszkodliwego przepływu, a także w jej myśl Cieśnina Pilawska jest cieśniną ślepego zaułka. Ponadto przy wyznaczaniu linii podstawowych regulujących obszary i podział wód nie wzięto pod uwagę interesów gospodarczych¹⁰.

Do czasu wybuchu konfliktu ukraińsko-rosyjskiego i aneksji Krymu działania na rzecz podpisania nowej umowy oraz dyplomatycznego rozwiązania sporu były uważane przez rządzącą wówczas Platformę Obywatelską za najważniejsze. Jednocześnie w niewybrednych słowach o pomysle przekopu Mierzei wypowiedzieli się przedstawiciele władz. Donald Tusk stwierdził, że „Strach pomyśleć, co będą chcieli przekopać, bieg jakiej rzeki będą chcieli zmienić, jakie morze osuszyć, by wygrać wybory, nasi oponenci. Ja zaproponowałbym kąpiel w Zalewie Wiślanym, woda jeszcze jest chłodna i może trochę to ostudzi te imperialne pomysły”, natomiast Radosław Sikorski mówił, że „Prawo i Sprawiedliwość z pseudopatriotyzmem obiecuje szarżę antyrosyjską i zbudowanie czegoś, co niekoniecznie jest opłacalne. Myślę, że władza lokalna w Elblągu umiałaby lepiej wykorzystać miliard złotych wydany na tę inwestycję”¹¹. Jednak z powodu aneksji Krymu i jawnego pogwałcenia prawa międzynarodowego przez Rosję, politycy zmienili zdanie opowiadając się za budową kanału, ponieważ sytuacja geopolityczna uległa zmianie dlatego niemożliwe staje się osiągnięcie satysfakcjonującego porozumienia. Mówił o tym między innymi Bogdan Borusewicz w wywiadzie udzielonym Radiu Olsztyn¹².

Forsowany przez wielu, głównie polityków Prawa i Sprawiedliwości pomysł, to budowa kanału przez Mierzeję Wiślaną nazywanego często kanałem Z-Z (Zatoka-Zalew) w miejscowości Skowronki. Jest to alternatywa skracająca

---

⁹ K. Wyligąła, *Międzynarodowa żegluga po wewnętrznych wodach Rzeczypospolitej na Zalewie Wiślanym zależy wyłącznie od decyzji Rosjan*, <http://wgospodarce.pl/opinie/20842-międzynarodowa-zezluga-po-wewnetrznych-wodach-rzeczypospolitej-na-zalewie-wislanym-zalezy-wylacznie-od-decyzji-rosjan> (dostęp 10.12.2015).

¹⁰ Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza, s. 6, http://g.ekspert.infor.pl/p/_dane/akty_pdf/DZU/2002/59/543.pdf#zoom=90, (dostęp 11.12.2015).

¹¹ *Przed wyborami Platforma zawłaszcza program PiS. Jednak przekopią Mierzeję Wiślaną*, <http://niezalezna.pl/58261-przed-wyborami-platforma-zawłaszcza-program-pis-jednak-przekopia-mierzeje-wislana> (dostęp 11.12.2015).

¹² *Bogdan Borusewicz: przekop Mierzei Wiślanej jest konieczny*, „Radio Olsztyn”, <http://ro.com.pl/bogdan-borusewicz-w-obecne-sytuacji-przekop-mierzei-jest-konieczny/01151156> (dostęp 12.12.2015).

drogę Elbląg-Trójmiasto o 100 km jednak jest to bardzo kosztowny projekt. Sama budowa kanału mogłaby kosztować nawet 800 mln złotych, a także powodowałaby ogromne, nieprzewidziane skutki ekologiczne dotyczące ekosystemu Mierzei. Pomysł forsowany bardzo mocno przez polityków ma szansę na realizację w nowej perspektywie unijnej na lata 2014-2020. Między innymi z powodu planów budowy kanału powołane zostało Ministerstwo Gospodarki Morskiej, na czele którego stanął zwolennik budowy Marek Gróbarczyk.

Według Urzędu Morskiego w Gdyni efektem budowy drogi wodnej przez Mierzę Wiślaną będzie skrócenie o 50 mil morskich (94 km) drogi wodnej z portu w Elblągu do portów trójmiejskich. Dzięki budowie drogi wodnej port morski w Elblągu osiągnie poziom przeładunków do 3,5 mln ton rocznie, czyli o 3 mln ton więcej niż osiągnąłby bez przekopu Mierzei. Kanał miałby zostać wybudowany w okolicach miejscowości Nowy Świat. Plany zakładają, że kanał będzie miał 1,1 km długości i 5 metrów głębokości. Przy kanale będzie wybudowana śluza o długości 200 metrów, dzięki której różnica w poziomach wód w Zalewie Wiślanym i w Bałtyku będzie wyrównywana, a wody morskie i zalewowe nie będą się mieszać¹³. Nad kanałem miałyby być zbudowane dwa mosty zwodzone, które umożliwiłyby komunikację Krynicy Morskiej, która znalazłaby się na wyspie z resztą Mierzei. Oprócz prac związanych z samym przekopem należałoby wykonać inne prace uzupełniające. Chodzi o budowę podejść do portów nadzalewowych, pogłębienie torów wodnych, budowę falochronów, dwóch mostów zwodzonych oraz rozbudowę portu morskiego w Elblągu. Tor wodny od kanału do portu w Elblągu ma mieć głębokość 5 m, a roczny koszt jego utrzymania ma wynosić 5 mln zł.¹⁴

Istnieje jednak wiele przeciwwskazań jego budowy, z czego najważniejszym z nich jest opłacalność ekonomiczna. Jeden z niewielu małych statków towarowych, "Laila", który do Elbląga pływał przez Bałtyjsk kilka razy do roku, może z powodzeniem przepłynąć szlakiem śródlądowym - przez Szkarpawę. Może - ale nie pływa, bo nie ma ładunków, nie ma takiej potrzeby. Ruch na Zalewie Wiślanym odbywał się w zupełnie innym kierunku - na odcinku Elbląg - Kaliningrad, czyli cały czas po szlaku zalewowym, bez wyjścia na pełne morze. Kursowały tu barki z węglem i statki "białej floty" ze sklepami wolnocłowymi. Również rozwój turystyki zdaniem wielu nie będzie znaczący. Z racji małej średniej głębokości zalewu jachty morskie nie będą korzystały z portów znajdujących się po wewnętrznej stronie mierzei, natomiast jachty śródlądowe

---

¹³ *Przekop przez mierzę zatwierdzony*, <http://www.jachting.pl/artukul/26-02-2016/przekop-przez-mierzeje-zatwierdzony> (dostęp 27.02.2016).

¹⁴ *Ekolodzy mówią nie dla przekopu mierzei. Napisali do Komisji Europejskiej*, <http://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/1,35636,19674893,ekolodzy-mowia-nie-dla-przekopu-mierzei-napisali-do-komisji.html#ixzz41ZPxuxVu> (dostęp 25.02.2016).

w tej chwili mogą bez przeszkód korzystać z Zalewu i tego nie czynią, ponieważ jest to akwen trudny, dlatego tym bardziej nie będą korzystały z możliwości wyjścia w morze.

Rys. 1. Mapa sytuacyjna planowanego kanału

Rys. 3. Koncepcja kanału żeglownego przez Mierzeję Wiślaną – wariant II „Nowy Świat”
(„Budowa kanału żeglownego przez Mierzeję Wiślaną.
Koncepcja techniczna i kosztowa kanału żeglownego wraz z niezbędnymi budowlami hydrotechnicznymi” (2007)

Źródło: <http://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/51,35636,19674893.html?i=10>.

Pomysł budowy kanału budzi ogromne kontrowersje wśród ekologów ponieważ sama Mierzeja Wiśłana jest wyjątkowa pod względem przyrodniczym. Objęta jest programem „Natura 2000”, który ma za zadanie chronić gatunki unikatowe. Przeciwnicy wymieniają wiele argumentów mających przemawiać za porzuceniem pomysłu, m.in. są to: silne przekształcenie strefy brzegowej Mierzei Wiślanej od strony Zatoki Gdańskiej, w tym trwałe zaburzenie równowagi dynamicznej brzegu; pogorszenie jakości wód Zalewu Wiślanego; negatywne oddziaływanie na biosferę Mierzei Wiślanej i Zalewu Wiślanego, a zwłaszcza na chronione w „Naturze 2000” siedliska przyrodnicze oraz gatunki roślin, grzybów i zwierząt; pogorszenie środowiskowych warunków życia ludzi; naruszenie specyficznego "dobra kulturowego", jakim jest Zalew Wiślany jako zbiorowa mogiła kilku tysięcy cywili, którzy zginęli w wodach Zalewu zimą 1945 r., uciekając po lodzie przed wojskami sowieckimi oraz zagrożenia w sytuacjach poważnych awarii, jak katastrofa morska na Zalewie czy awaria śluz kanału¹⁵.

Mimo chęci wielu osób port w Elblągu nigdy nie będzie pełnoprawnym portem morskim chociażby z racji kanału, który ograniczy wielkość statków, a także położenia nad Zalewem Wiślanym, który jest stosunkowo płytkim akwenem. Jednak szansą dla Elbląga może być fakt bycia portem feederowym, czyli mniejszym portem ściśle współpracującym z większymi portami jakimi są Gdańsk i Gdynia. Współpraca miałaby polegać na przeładowywaniu towarów z wielkich statków na mniejsze, a następnie transport do Elbląga, co korzystnie

¹⁵ Tamże.

wypłynęłyby również na skrócenie tras mało ekologicznego transportu drogowego¹⁶. Bardzo dobrze wpisywałyby się to w projekt „Bałtycka Ukraina”. Czynniki ekologiczne związków z danym akwenem zakłada, że morza nie oddziałują jedynie na państwa przybrzeżne lecz również na państwa położone w ich zlewni. W związku z tym przy współpracy państw regionu Morza Bałtyckiego należałoby brać pod uwagę również Ukrainę, Białoruś, Czechy, Słowację i Norwegię¹⁷. Dlatego władze Ukrainy chciałyby współdecydować o sprawach Morza Bałtyckiego. W 2009 roku powstał pomysł nazwany „Bałtycka Ukraina” mający zwiększyć aktywność naszego wschodniego sąsiada w polityce morskiej¹⁸. Projekt ten miał być szansą na rozwój elbląskiego portu, a także zacieśnić współpracę z Ukrainą i Białorusią. Zakładał on, że na terenach wokół basenu portowego powstaną centra logistyczne zbudowane przez inwestorów ze wschodu, którzy będą mogli korzystać z dostępu do Bałtyku¹⁹. Niestety rząd Platformy Obywatelskiej nie wpisał do swoich zadań strategicznych budowy kanału zatoka-zalew w związku z czym całe przedsięwzięcie upadło. Warto jednak zastanowić się nad jego kontynuacją z uwagi na wojnę na wschodzie Ukrainy oraz wznowienie planów budowy przekopu. Udostępnienie portu w Elblągu partnerom ukraińskim byłoby realną pomocą zwłaszcza w przypadku przeciągania się niepewnej sytuacji na nadmorskich terenach Ukrainy.

Jednym z ważniejszych argumentów podnoszonych przez przeciwników budowy są wspomniane już wysokie koszty oraz opłacalność ekonomiczna. Budowa kanału ma się zamortyzować w roku 2040 po około 20 latach użytkowania. Według wyliczeń Urzędu Morskiego budowa kanału ma kosztować ok. 800-900 mln zł, ale w opracowanych dokumentach znaleźć można również bardzo konkretne wyliczenia spodziewanych zysków ekonomicznych z budowy kanału w latach 2023-2040. W tym okresie przychody portu elbląskiego mają wzrosnąć o 114,6 mln zł. Czas przeptywu z Gdańska do Elbląga skróci się o 9,5 godz. Statki zaoszczędzą 300 tys. godzin, czyli 490 mln zł. Ruch pasażerski wzrośnie z 40 tys. do 210 tys. osób w roku 2040. Szacuje się również, że dzięki budowie kanału o 100 proc. zwiększy się liczba turystów, co wygeneruje przychody rzędu 1,5 mld zł w okresie 23 lat. Wzrost liczby turystów spowoduje rozbudowę bazy noclegowej i gastronomicznej. Oszacowano, że w okresie 2023-2045 r. przybędzie ok. 13 tys. miejsc noclegowych i ok. 10 tys. miejsc gastronomicznych, inwestycje w tym sektorze oszacowano na 750 mln zł. Mowa

---

¹⁶ *Przekopac Mierzeję Wiślaną czy nie? Trwa spór, a my omawiamy argumenty obu stron*, <http://trojmiesto.wyborcza.pl/trojmiesto/1,35635,19445234,przekopac-mierzeje-wislana-czy-nie-omawiamy-argumenty-obu-stron.html#ixzz41ZW5f5Kh>, (dostęp 20.01.2016).

¹⁷ *Ukraina – nowy gracz na bałtyckiej scenie*, <http://porteuropa.eu/ukraina/polityka/592-ukraina-nowy-gracz-na-baltyckiej-scenie> (dostęp 12.12.2015).

¹⁸ *Bałtycka Ukraina*, <http://www.nasze-slowo.pl/baltycka-ukraina/> (dostęp 12.12.2015).

¹⁹ *Ukraina – nowy gracz na bałtyckiej scenie...*

jest także o poprawie sytuacji na rynku pracy - szacuje się przyrost miejsc pracy na poziomie 3300 (do roku 2045), w tym około 170 w sektorze transportu morskiego, 390 w sektorze logistyki, 33 w sektorze przemysłu oraz 2750 w sektorze turystyki. Ma to przynieść wzrost przychodów i oszczędności budżetowych na kwotę ok. 1,16 mld zł (lata 2023-2045)²⁰. Jeżeli szacunki Urzędu Morskiego stałyby się faktem mógłby nastąpić znaczny rozwój województwa warmińsko-mazurskiego, które należy do najbiedniejszych regionów w kraju. W związku z tym jest to bezsprzeczny argument za budową kanału. Równie ważny o ile nie najważniejszy jest fakt, iż budowa kanału uniezależniłaby Polskę od Rosji, która straciłaby narzędzie wpływu na finanse naszego kraju. Mimo, że Zalew WiślanY nie jest akwenem o dużym znaczeniu strategicznym budowa kanału umożliwiłaby wpływanie na niego jednostek innych niż handlowe bez uprzedniej zgody Rosji. W kontekście odbywających się często ćwiczeń w Obwodzie Kaliningradzkim mogłoby to być ważne z punktu widzenia bezpieczeństwa zwłaszcza po konflikcie ukraińsko-rosyjskim, w którym zdecydowanie opowiedzieliśmy się po stronie Ukrainy co miało wpływ na pogorszenie stosunków z Rosją.

Budowa kanału wzbudza duże kontrowersje ponieważ zarówno argumenty zwolenników jak i przeciwników są bardzo znaczące dlatego też pojawiają się głosy proponujące kompromisowe rozwiązanie - udrożnienie szlaku zwanego Pętlą Żuławską, a przynajmniej jego części łączącej Wisłę z Zalewem Wiślanym. Droga tą pływają już teraz jachty żaglowe i motorowodne, a także czasami barki lub statki zmierzające z Gdańska do Elbląga. Argumentem przemawiającym za takim rozwiązaniem są między innymi względy ekonomiczne, a także ekologiczne ponieważ należałoby nieznacznie przebudować istniejące drogi wodne, a nie niszczyć cenne przyrodniczo tereny Mierzei Wiślanej.

Proponowana droga wodna miałaby przebiegać uregulowanym Przekopem Wisły poprzez Szkarpawę do Zalewu Wiślanego. Korzyści i perspektywy płynące z takiego rozwiązania to: uregulowanie Przekopu Wisły oraz Wisły do Tczewa, co ułatwiłoby jednocześnie żeglugę śródlądową większym jednostkom zwłaszcza płynącym ze stoczni rzecznej w Płocku bądź Tczewie. Rzeka Szkarpawa zyskałaby większą głębokość, a także przebudowane zostałyby obiekty hydrotechniczne i kolizyjne napowietrzne linie energetyczne dzięki czemu zwiększyłoby się również bezpieczeństwo żeglarzy i turystów²¹. Konieczna byłaby modernizacja śluzy Gdańska Głowa, mostów w Drewnicy i Rybinie co stworzyłoby alternatywny szlak dla kanału Zatoka-Zalew. Dzięki temu statki, na które przeładowane zostałyby towary w portach trójmiejskich lub zestawy barek mogłyby wpływać do Elbląga poprzez Szkarpawę. Dla żeglugi

---

²⁰ *Przekopać Mierzę Wiślaną czy nie?...*

²¹ *Szkarpawa*, <http://www.zalewwislany.pl/rzeki-delta-wisly-petla-zulaw/szkarpawa> (dostęp 10.01.2016).

pasażerskiej taka trasa mogłaby okazać się bardziej interesująca jeśli udałoby się stworzyć małe przystanie umożliwiające cumowanie i wymianę pasażerów a dodatkowo w tej sytuacji ożywione zostałyby również tereny Żuław²².

Nie ulega najmniejszej wątpliwości konieczność otwarcia żeglugi po Zalewie Wiślanym na morze. Należy jednak bardzo mocno zastanowić się nad sposobem rozwiązania trudnej sytuacji. W obliczu konfliktu ukraińsko-rosyjskiego i opowiedzenia się Polski po stronie Ukrainy niemożliwe wydaje się renegocjowanie umowy na temat żeglugi w Cieśninie Pilawskiej. Z racji na wcale nie dużą wielkość portu w Elblągu i zawijających do niego statków rozsądną decyzją byłaby rozbudowa kanałów i rzek prowadzących do Gdańska, który jest dużym portem europejskim i mógłby służyć jako terminal przeładunkowy przed dalszą drogą towarów do Elbląga. Należałoby jednocześnie wrócić do pomysłu projektu „Bałtycka Ukraina”, który stałby się realną pomocą i umożliwiłby dalszy rozwój współpracy gospodarczej i politycznej. Bez względu na wybraną opcję dla rozwoju regionu warmińsko-mazurskiego konieczne jest zwiększenie obrotu towarów i pasażerów w porcie w Elblągu.

Bibliografia:

- Bałtycka Ukraina*, <http://www.nasze-slowo.pl/baltycka-ukraina/>.
- Bogdan Borusewicz: przekop Mierzei Wiślanej jest konieczny*, „Radio Olsztyn”, <http://ro.com.pl/bogdan-borusewicz-w-obecne-sytuacji-przekop-mierzei-jest-konieczny/01151156>.
- Budge I., Newton K., *Polityka nowej Europy. Od Atlantyku do Uralu*, 2001, ss. 137-138.
- Ekolodzy mówią nie dla przekopu mierzei. Napisali do Komisji Europejskiej*, <http://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/1,35636,19674893,ekolodzy-mowia-nie-dla-przekopu-mierzei-napisali-do-komisji.html#ixzz41ZPxuxVu>.
- Historia portu*, <http://www.port.elblag.pl/page/show/3/historia-portu?lang=pl>.
- Wyligąła K., *Międzynarodowa żegluga po wewnętrznych wodach Rzeczypospolitej na Zalewie Wiślanym zależy wyłącznie od decyzji Rosjan*, <http://wgospodarce.pl/opinie/20842-miedzynarodowa-zezluga-po-wewnetrznych-wodach-rzeczypospolitej-na-zalewie-wislany-zalezy-wylacznie-od-decyzji-rosjan>.
- Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza*, http://g.ekspert.infor.pl/p/_dane/akty_pdf/DZU/2002/59/543.pdf#zoom=90.
- Moc sprawcza Rzeczypospolitej. Elbląga dostęp do morza*, <http://niezalezna.pl/42699-moc-sprawcza-rzeczypospolitej-elblaga-dostep-do-morza>.
- O kanale Z-Z*, http://www.zagle.com.pl/wydarzenia/o-kanale-z-z-w-rzeczpospolitej,1_6306.html.
- Przed wyborami Platforma zawłaszcza program PiS. Jednak przekopią Mierzeję Wiślaną*, <http://niezalezna.pl/58261-przed-wyborami-platforma-zawłaszcza-program-pis-jednak-przekopia-mierzeje-wislana>.
- Przekop przez mierzeję zatwierdzony*, <http://www.jachting.pl/artukul/26-02-2016/przekop-przez-mierzeje-zatwierdzony>.

---

²² *O kanale Z-Z*, http://www.zagle.com.pl/wydarzenia/o-kanale-z-z-w-rzeczpospolitej,1_6306.html (dostęp 15.12.2015).

Przekopać Mierzeję Wiślaną czy nie? Trwa spór, a my omawiamy argumenty obu stron, <http://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/1,35635,19445234,przekopac-mierzeje-wislana-czy-nie-omawiamy-argumenty-obu-stron.html#ixzz41ZW5f5Kh>.

Przeladunki, <http://www.port.elblag.pl/page/show/5/przeladunki?lang=pl>.

Szarpawa, <http://www.zalewwislany.pl/rzeki-delta-wisly-petla-zulaw/szarpawa>.

Ukraina – nowy gracz na bałtyckiej scenie,
<http://porteuropa.eu/ukraina/polityka/592-ukraina-nowy-gracz-na-baltyckiej-scenie>.

Umowa Między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej i Rządem Federacji Rosyjskiej o żegludze po Zalewie Wiślanym, „Monitor Polski” 2009, Nr 78 Poz. 975, <http://monitorpolski.gov.pl/mp/2009/s/78/975>.

INTEGRACJA

KSZTAŁTOWANIE STOSUNKÓW POLITYCZNYCH MIĘDZY UKRAINĄ A UNIĄ EUROPEJSKĄ

W dniu 24 sierpnia 1991 r. Ukraina oficjalnie potwierdziła swoją niezależność i rozpoczęła nowy etap kształtowania swej państwowości, jako samodzielny podmiot prawa międzynarodowego. Niepodległa Ukraina od samego początku stanowiła obiekt zainteresowania Unii Europejskiej. Bruksela widziała w kraju naddnieprzańskim duży potencjał społeczno-gospodarczy. Ponadto, położenie geopolityczne Ukrainy – jako państwa buforowego między Rosją a Zachodem – odgrywa istotną rolę w kontekście szeroko rozumianego systemu stabilności na Starym Kontynencie. Chodzi tu nie tylko o bezpieczeństwo *stricto* militarne. Przez terytorium Ukrainy przebiegają kluczowe szlaki handlowe, finansowe oraz energetyczne.

Doradca prezydenta Jimmy'ego Cartera – Zbigniew Brzeziński, określił Ukrainę mianem strategicznego czynnika geopolitycznego w obszarze europejskim². Z drugiej jednak strony, nie brakowało wypowiedzi lekceważących status niepodległej Ukrainy. Wielu polityków europejskich było przeświadczonych o tymczasowości istnienia państwa ukraińskiego, nazywając je „krajem przejściowym”, którego dola jest nierozzerwalnie związana z Rosją³.

Kluczowe momenty w stosunkach na linii Kijów-Bruksela

Za początek oficjalnych stosunków między Unią Europejską⁴ a Kijowem należy przyjąć moment uznania przez Brukselę niepodległości Ukrainy, co nastąpiło w grudniu 1991 r.⁵. W lutym 1992 r. UE podpisała z Kijowem *Protokół o pomocy technicznej w realizacji programu reform*. Natomiast pierwszą instytucjonalną podstawą wzajemnych relacji stało się *Porozumienie o Partnerstwie i Współpracy* (PCA), zawarte 14 czerwca 1994 r.

Celem PCA było umacnianie wzajemnych kontaktów, demokratyzacja ukraińskiego systemu politycznego, poszanowanie praw człowieka, a także rozwój dobrosąsiedzkich stosunków Ukrainy z krajami sąsiednimi. Jednakże, aby porozumienie mogło wejść w życie, UE wymagała od władz w Kijowie

---

¹ mgr Borys Gawroński, Instytut Organizacji i Zarządzania, Wydział Cybernetyki, Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego w Warszawie.

² D. Szeligowski, Y. Honcharuk, N. Sokolova, *Akcesja Ukrainy do Unii europejskiej – realna perspektywa czy fikcja?*, <http://tinyurl.com/jx227ve> (dostęp 2.05.2015).

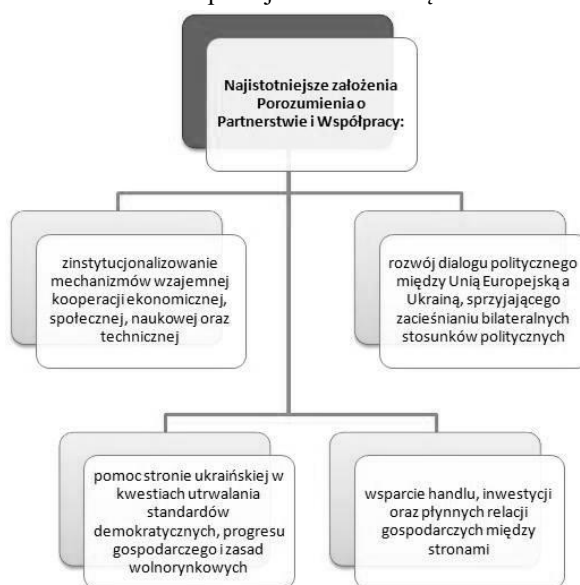
³ J. Tymanowski, *Ukraina między Wschodem a Zachodem*, Warszawa 2014, s. 101.

⁴ Do 1 listopada 1993 r., czyli wejścia w życie Traktatu z Maastricht podpisanego 7 lutego 1992 roku, formalnie nie istniała jeszcze Unia Europejska a Wspólnoty europejskie (EWG, EWWiS, Euratom).

⁵ Y. Tymkiv, *Ukraina wobec problemów instytucjonalizacji bezpieczeństwa europejskiego*, Toruń 2009, s. 243.

ratyfikacji *Układu o Nierozprzestrzenianiu Broni Jądrowej* (NPT). Bezpieczeństwo nuklearne stanowiło bowiem główny cel unijnych dyplomatów w relacjach z elitą ukraińską⁶. W 1994 r. Ukraina podpisała z USA, Rosją i Wielką Brytanią *Memorandum Budapeszteńskie o Gwarancjach Bezpieczeństwa*, w którym Kijów zobowiązał się do oddania swej broni jądrowej w ręce Rosji oraz podpisania NPT, a w zamian pozostali sygnatariusze układu zadeklarowali poszanowanie niezależności i suwerenności ukraińskich granic oraz zagwarantowali nie podejmowanie działań, które mogłyby podważać status Ukrainy jako niepodległego państwa.

Schemat 1. Cele kooperacji UE z Ukrainą w ramach PCA

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Tymanowski, *Ukraina między Wschodem a Zachodem*, Warszawa 2014, s. 102-103.

We wrześniu 1997 r., w ukraińskiej stolicy odbył się pierwszy szczyt *Unia Europejska-Ukraina*, podczas którego prezydent Kuczma potwierdził wysiłki Kijowa na rzecz integracji ukraińsko-unijnej, zgodnie z zapisami PCA.

Istotnym wyrazem zaangażowania Ukrainy w proces pogłębiania stosunków z Brukselą była *Strategia Integracji Ukrainy z UE*, zatwierdzona dekretem Leonida Kuczmy 11 czerwca 1998 r. Jednocześnie z uchwaleniem Strategii, ukraiński prezydent zdefiniował również najważniejsze kierunki działalności organów państwowych, w celu spełnienia przez Ukrainę niezbędnych norm i warunków, które uprawniałyby ją do ubiegania się o członkostwo w UE.

⁶ O. Barbarska, D. Milczarek, *Polityka Wschodnia Unii Europejskiej: porażka czy sukces?*, Warszawa 2014, s. 114.

Głównymi celami, które postawiły przed sobą władze ukraińskie, w ramach *Strategii Integracji Ukrainy z UE*, były:

- transformacja ukraińskiego prawodawstwa w oparciu o „zachodnie” standardy poszanowania praw człowieka;
- rozwój współpracy gospodarczej Ukrainy z krajami europejskimi;
- ugruntowanie pozycji Kijowa w europejskim systemie bezpieczeństwa;
- demokratyzacja systemu politycznego Ukrainy;
- wzmocnienie polityki społecznej Ukrainy;
- adaptacja Kijowa do unijnych norm w zakresie nauki, kultury i techniki;
- progres regionalny Ukrainy;
- aktywizacja współpracy branżowej między Ukrainą a UE;
- zaangażowanie Kijowa w unijne wysiłki na rzecz ochrony środowiska⁷.

Kolejnym kluczowym dokumentem, tym razem wydanym przez Brukselę, była *Wspólna Strategia Unii Europejskiej wobec Ukrainy*, która została przyjęta podczas unijnego szczytu w Helsinkach w dniach 10-11 stycznia 1999 r. Strategia zawierała unijny punkt widzenia wobec kształtowania dwustronnych stosunków z Ukrainą. W dokumencie, podobnie jak w *Strategii Integracji Ukrainy z UE*, szczególną uwagę poświęcono priorytetom unijno-ukraińskiej współpracy. Relacje na linii Bruksela-Kijów zostały określone mianem partnerstwa strategicznego. Poruszono także kwestie instytucjonalizacji wzajemnych stosunków w obrębie dyplomacji, polityki bezpieczeństwa, kooperacji w dziedzinie wojskowości i rozwoju technicznego⁸.

Mimo, że Unia traktowała stosunki z Ukrainą jako czynnik pozytywnie odbijający się na stanie stabilności i dobrobytu na Starym Kontynencie, jej działania wobec Kijowa były dość powściągliwe. Wynikało to ze stosunku niektórych krajów wobec Ukrainy. W 2000 r. Francja i Niemcy sporządziły wspólny raport, w którym stwierdzono, iż państwo ukraińskie nie może zostać członkiem UE, gdyż wiązałoby się to z izolacją Federacji Rosyjskiej. Tego typu wypowiedzi – podważające samodzielność Ukrainy – padały wielokrotnie z ust europejskich polityków. Jednym z przykładów może być postawa prezydenta Czech – Vaclava Klause, który otwarcie poparł agresję Putina na Ukrainę, twierdząc iż Półwysep Krymski nigdy nie należał do państwa ukraińskiego, a sama Ukraina jest tworem sztucznym.

Członkowie Unii Europejskiej jako organizacji szerzącej wartości demokratyczne, walczącej o prawa człowieka, manifestującej hasła „rozwoju”, „wolności” i „praworządności” – z samych tylko względów natury moralnej – nie powinni rozpatrywać przyszłości jakiegokolwiek państwa w kategoriach rodem z epoki kolonializmu.

---

⁷ Y. Tymkiv, dz. cyt., s. 244-245.

⁸ O. Barburska, D. Milczarek, dz. cyt., s. 115.

Wracając do meritum stosunków politycznych między Unią a Ukrainą, pierwsza oficjalna wzmianka o możliwości przystąpienia Kijowa do UE miała miejsce podczas unijnego szczytu, zorganizowanego w grudniu 2000 r. w Nicei, kiedy to Ukraina została określona jako kraj, którego pełnoprawna przynależność do UE byłaby wartościowym wkładem dla systemu stabilności europejskiej.

Na początku 2002 r. Wielka Brytania, Niemcy, Austria oraz kraje skandynawskie zainicjowały dyskusję w kwestii opracowania koncepcji, służącej poprawie i zacieśnianiu relacji na linii Bruksela-Kijów⁹. Nowy wymiar stosunków Unii z Ukrainą został przedstawiony we wspólnej inicjatywie Komisji Europejskiej oraz Wysokiego Przedstawiciela UE ds. Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa, uruchomionej w marcu 2003 r., pt. *Szersza Europa – Sąsiedztwo: nowe ramy relacji z naszymi wschodnimi i południowymi sąsiadami*. Koncepcja opierała się na bilateralnych Planach Działania (AP), określających krótko i średnio-terminowe priorytety działalności poszczególnych państw.

Z punktu widzenia Ukrainy, istotnymi zapisami dokumentu były pespektywy:

- zacieśnienia współpracy handlowej;
- etapowej integracji rynku ukraińskiego z unijnym;
- promowania czterech swobód Jednolitego Rynku Europejskiego (przepływu osób, towarów, usług i kapitału);
- ewentualnego członkostwa w UE, zgodnie z art. 49 *Traktatu o Unii Europejskiej* (TUE).

Zbliżający się termin „wielkiego rozszerzenia” UE oraz postępy w funkcjonowaniu programu *Szersza Europa – Sąsiedztwo* uświadomiły unijnym władzom, potrzebę wypracowania bardziej spójnej strategii Unii wobec krajów sąsiednich, która nie doprowadzi do nowych linii podziału w Europie, tylko wzmocni dotychczasowe więzy partnerstwa. W związku z tym, Komisja Europejska w maju 2004 r. powołała do życia Europejską Politykę Sąsiedztwa (ENP).

Władze kijowskie oczekiwały, że wraz utworzeniem ENP, Ukraina otrzyma w końcu od Unii odpowiednie wytyczne, których spełnienie zarysuje pespektywę członkostwa państwa ukraińskiego w UE. Tymczasem ENP wręcz przeciwnie – podkreśliła, iż jej intencją nie jest akcesja ani Ukrainy, ani któregokolwiek z szesnastu państw objętych unijnym programem. Unia Europejska jedynie wyraziła, że docenia proeuropejski kierunek Kijowa.

Ważny okres, stanowiący swego rodzaju sprawdzian ukraińsko-unijnych relacji przypadł na przełom lat 2004/2005, czyli tzw. *Pomarańczową rewolucję*. Po sfalszowaniu II tury wyborów prezydenckich, w której zmagali się ówczesny

---

⁹ J. Tymanowski, dz. cyt., s. 104-106.

premier – Wiktor Janukowycz i kandydat partii Nasza Ukraina – Wiktor Juszczenko, do gry zaangażowała się również Bruksela, żądając od elity ukraińskiej respektowania zasad demokracji. Prezydenci Polski, Litwy oraz Wysoki Przedstawiciel UE ds. Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa – Javier Solana, uczestniczyli w sporze (w roli mediatorów) między opozycją a rządem, w celu deeskalacji konfliktu i uniknięcia rozwiązań siłowych. Finalnie wybory powtórzono i 23 stycznia 2005 r. na fotelu prezydenckim zasiadł zwolennik integracji europejskiej – W. Juszczenko.

W lutym 2005 r., podczas sympozjum Rady ds. Współpracy między UE i Ukrainą, został zatwierdzony *Plan Działania UE-Ukraina*. Zastąpił on *Wspólną Strategię Unii Europejskiej wobec Ukrainy* z 1999 r. i przewidywał szeroki wachlarz możliwości współpracy w sferach: polityki zewnętrznej i bezpieczeństwa, rozbrojenia i nierozprzestrzeniania broni masowej zagłady, łagodzenia konfliktów oraz zarządzania kryzysowego¹⁰.

Funkcję uzupełniającą względem *Planu Działań*, pełniła przyjęta w kwietniu 2005 r., tzw. „mapa drogowa”, w której znalazło się ponad 300 praktycznych kroków, wspomagających proeuropejski kurs Kijowa.

Ważnym momentem na drodze unijnej integracji naddnieprzańskiego kraju był szczyt UE-Ukraina, zorganizowany 1 grudnia 2005 r., którego kluczowym rezultatem było przyznanie Ukrainie statusu państwa o gospodarce rynkowej, co stanowiło duży krok Kijowa w kierunku Światowej Organizacji Handlu (WTO). Jednocześnie liderzy unijni oznajmili, że wejście Ukrainy do WTO umożliwi rozpoczęcie rozmów na temat podpisania umowy o strefie wolnego handlu z UE. Podczas szczytu zapowiedziano także prace nad złagodzeniem reżimu wizowego dla Ukrainy oraz poruszono możliwość zawarcia nowego porozumienia między Brukselą a Kijowem, które zastąpiłoby funkcjonujące od 1994 r. PCA¹¹.

Mimo wielu oczekiwań związanych z objęciem funkcji głowy państwa przez proeuropejskiego W. Juszczenkę, kolejne lata dwustronnych stosunków przyniosły rozczarowanie. Reformy wprowadzane przez Kijów były zdecydowanie niewystarczające. Postulowana przez Brukselę transformacja gospodarcza Ukrainy oraz integracja prawodawstwa krajowego z unijnym zostały zepchnięte na drugi plan, co wynikało z trudnej sytuacji wewnątrz państwa. W latach 2007 i 2008 dochodziło do przedterminowych wyborów do Rady Najwyższej.

Pod koniec maja 2008 r. polski minister spraw zagranicznych – Radosław Sikorski, zademonstrował polsko-szwedzki projekt, dotyczący pogłębiania relacji między Unią a jej poradzieckimi państwami sąsiedzkimi w ramach Europejskiej

---

¹⁰ Y. Tymkiv, dz. cyt., s. 252-253.

¹¹ E. Rakowska, *Ukraina/ Rozpoczął się szczyt Ukraina-UE*, „psz.pl”, <http://tinyurl.com/z5qqd4f> (dostęp 6.05.2015).

Polityki Sąsiedztwa. Nowa inicjatywa – Partnerstwo Wschodnie (EP) – obejmowała państwa członkowskie UE oraz sześciu wschodnich partnerów. Oprócz Ukrainy, w programie miały uczestniczyć również Mołdawia, Gruzja, Armenia, Azerbejdżan, a także Białoruś (w formacie technicznym i eksperckim). Oficjalne ustanowienie EP miało miejsce 7 maja 2009 r., podczas unijnego szczytu w Pradze.

Do najważniejszych założeń współpracy Unii Europejskiej z Ukrainą w ramach Partnerstwa Wschodniego należy zaliczyć:

- prace nad układem o stowarzyszeniu Kijowa z UE;
- pogłębianie integracji gospodarczej;
- uproszczenia dla obywateli Ukrainy w podróżowaniu po krajach UE;
- wspólne zaangażowanie na rzecz wzmocnienia systemu bezpieczeństwa energetycznego;
- zwiększenie wsparcia finansowego dla Ukrainy¹².

Pomimo szerokiej gamy środków umożliwiających pogłębianie integracji Ukrainy z Unią Europejską, *Partnerstwo Wschodnie* po raz kolejny nie poruszyło najważniejszej (dla Ukrainy) kwestii – perspektywy członkostwa. Wielu dziennikarzy i analityków ukraińskich uważa, że EP nie zaproponowało Ukrainie żadnych cennych możliwości zacieśnienia dotychczasowych stosunków z Unią, i stanowi jedynie martwy projekt¹³.

Pod koniec 2009 r., mocy prawnej nabrało *Porozumienie Stowarzyszeniowe Unia Europejska-Ukraina*, zastępując wygasłe w 2008 r. PCA. Układ był stworzony z myślą o przygotowaniu Ukrainy do podpisania w przyszłości *Umowy Stowarzyszeniowej*. W porozumieniu zawarto m.in. konieczność harmonizacji przez Kijów przepisów prawa dotyczących: reguł pochodzenia towarów, działalności przedsiębiorstw, ekologii oraz norm technicznych w przemyśle¹⁴.

Stosunki Unia Europejska-Ukraina skomplikowały się w lutym 2010 r., po objęciu stanowiska głowy państwa przez W. Janukowycza. Nowy prezydent uchylił konstytucyjne zapisy dotyczące uprawnień głowy państwa, które wprowadzono po okresie *Pomarańczowej rewolucji*, przywracając Konstytucję Ukrainy z 1996 r. W rezultacie cała władza dostała się w ręce Partii Regionów kierowanej przez, zależnego od Kremla, prezydenta Janukowycza, co w oczywisty sposób nie sprzyjało zacieśnianiu relacji między Kijowem a Brukselą¹⁵.

---

¹² L. Czechowska, *Partnerstwo Wschodnie jako ukoronowanie polskich starań o utworzenie Wschodniego Wymiaru UE*, <http://tinyurl.com/hhsey19> (dostęp 5.05.2015).

¹³ J. Tymanowski, dz. cyt., s. 109.

¹⁴ D. Szeligowski, *Strefa wolnego handlu UE-Ukraina. Kwestie instytucjonalne i prawne*, Rzeszów 2013, s. 4.

¹⁵ O. Barburska, D. Milczarek, dz. cyt., s. 117.

Mimo to Ukraina, oficjalnie nie zrezygnowała z chęci do dalszej integracji z Unią, czego potwierdzeniem była decyzja rządu Azarowa ws. przyjęcia *Planu najważniejszych działań odnośnie europejskiej integracji w 2010 roku*, określającego najważniejsze reformy, niezbędne dla utworzenia strefy wolnego handlu z krajami UE¹⁶.

30 marca 2012 r., po kilkuletnich pertraktacjach, UE i Ukraina parafowały *Umowę Stowarzyszeniową (AA)*, a także jej integralne uzupełnienie, dotyczące pogłębionej i kompleksowej strefy wolnego handlu (DCFTA). Jednak ostateczne zatwierdzenie AA Bruksela uzależniła od spełnienia przez Ukrainę określonych warunków politycznych. Jednym z najważniejszych unijnych postulatów była reforma ukraińskiego wymiaru sprawiedliwości, szczególnie systemu wyborczego, który Bruksela oskarżała o nadużycia i fałszerstwa. Inny wymóg dotyczył zaprzestania prześladowania członków opozycji, celem realizacji własnych interesów politycznych. Unia otwarcie wskazywała także na konieczność weryfikacji orzeczenia sądowego, skazującego na więzienie byłą premier Ukrainy – Julię Tymoszenko¹⁷.

Podpisanie *Umowy Stowarzyszeniowej* między Brukselą a Kijowem – pod warunkiem realizacji unijnych postulatów – zostało zaplanowane na czas wileńskiego szczytu Partnerstwa Wschodniego w dniach 28-29 listopada 2013 r. Jednak rząd ukraiński już 21 listopada ogłosił oficjalną decyzję o rezygnacji z przygotowań do zawarcia porozumienia.

Oprócz silnych nacisków ze strony Moskwy, która w sierpniu 2013 r. nałożyła embargo na ukraińskie towary, decyzja ukraińskich władz była podyktowana względami sytuacji wewnątrz kraju. Od 2012 r. Kijów znajdował się w nasilającym się kryzysie gospodarczym. W 2013 r. PKB Ukrainy obniżył się o ok. 1%, zmalała również produkcja przemysłowa, eksport i inwestycje. Ponadto Ukraina musiała uregulować długi zagraniczne – ok. 10 mld USD w 2013 r. oraz 8 mld USD w roku następnym. Natomiast podpisanie *Umowy Stowarzyszeniowej* z UE w początkowym okresie mogłoby nawet pogłębić kryzys, co wynikałoby z: konieczności adaptacji Ukrainy do standardów unijnych, negatywnych skutków zniesienia ograniczeń taryfowych i otwarcia ukraińskiego rynku na towary unijne.

Zyski z porozumienia Ukraina mogłaby odczuć dopiero po dłuższym okresie, co w perspektywie zbliżających się w 2015 r. wyborów prezydenckich i ewentualnej reelekcji, było nie do zaakceptowania przez W. Janukowycza. Sytuację komplikował fakt, że chcąc otrzymać – niezbędny dla stabilizacji sytuacji ekonomicznej wewnątrz kraju – kredyt w wysokości 15 mld USD od Międzynarodowego Funduszu Walutowego, Ukraina musiała m.in. podnieść

---

¹⁶ J. Tymanowski, dz. cyt., s. 109.

¹⁷ O. Barburska, D. Milczarek, dz. cyt., s. 120-121.

o 40% stawki za gaz dla prywatnych konsumentów, na co rządząca Partia Regionów nie mogła sobie pozwolić w okresie przedwyborczym¹⁸.

Odrzucenie przez Janukowycza *Umowy Stowarzyszeniowej* wywołało, ogromną falę protestów społecznych w największych miastach Ukrainy, odzwierciedlających prounijne sympatie narodu ukraińskiego. Krwawe tłumienia przeciwników obozu władzy na kijowskim Placu Niepodległości w lutym 2014 r., a następnie ucieczka urzędującego prezydenta do Rosji doprowadziły do destabilizacji sytuacji w państwie, którą Władimir Putin wykorzystał do realizacji rosyjskich ambicji rewizjonistycznych. Aneksja Krymu, a następnie rosyjska agresja na wschodnie obwody Ukrainy nie pozostały bez reakcji ze strony Unii Europejskiej, która mimo początkowej bezradności, nałożyła na Federację Rosyjską – swego dotychczasowego „partnera strategicznego” – sankcje polityczno-gospodarcze. Ponadto, Bruksela udzieliła wsparcia finansowego, pochłoniętej recesją gospodarczą, Ukrainie. W 2014 r. z unijnego budżetu Kijów otrzymał 1,6 mld euro, natomiast w programie, przegłosowanym przez Parlament Europejski w marcu 2015 r., przewidziano kolejne 1,8 mld euro na lata 2015-2016.

Proeuropejski zwrot Ukrainy związany ze zmianami na najwyższych stanowiskach państwowych, doprowadził do podpisania w marcu 2014 r. części politycznej, a w czerwcu – części gospodarczej *Umowy Stowarzyszeniowej*. Mimo jednoczesnej ratyfikacji porozumienia przez Parlament Europejski i Radę Najwyższą w dniu 16 września 2014 r., pod naciskiem władz na Kremlu, Bruksela i Kijów zdecydowały, iż postanowienia AA zaczną obowiązywać dopiero od 2016 roku.

Szczególnie znaczący komponent unijno-ukraińskiego porozumienia stanowi umowa o pogłębionej i kompleksowej strefie wolnego handlu. DCFTA bazuje na następujących założeniach:

- likwidacja większości taryf celnych, zarówno importowych jak i eksportowych (UE zniesie 99,1% opłat celnych, natomiast Ukraina 98,1%);
- równe traktowanie unijnych i ukraińskich przedsiębiorstw, instytucji, produktów i usług;
- proces etapowej adaptacji ukraińskich standardów i norm technicznych do przepisów prawa unijnego;
- harmonizacja prawodawstwa między Ukrainą a Unią w sferze przepisów sanitarnych oraz fitosanitarnych;
- zacieśnienie bilateralnej kooperacji celnej, sprzyjające uefektywnianiu procedur celnych oraz intensyfikacji wymiany handlowej;

---

¹⁸ W. Konończuk, *Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie: przyczyny i implikacje*, „osw.waw.pl”, <http://tinyurl.com/olzxxyt> (dostęp 8.05.2014).

- dostęp Ukrainy do rynku wewnętrznego UE, jednak bez elementu nieograniczonego transferu usług między partnerami;
- swoboda przepływu kapitału i inwestycji;
- proces całkowitej integracji Ukrainy z rynkiem zamówień publicznych UE;
- współpraca w zakresie ochrony własności intelektualnej zgodnie z zapisami *Porozumienia ws. Handlowych Aspektów Praw Własności Intelektualnej*;
- dostosowanie prawodawstwa Ukrainy w sferze polityki konkurencji do *acquis communautaire*;
- współpraca energetyczna (m.in. wprowadzenie rynkowych cen energii, ustanowienie niepodległego regulatora);
- przejrzystość przepisów i schematów podejmowania decyzji w zakresie dwustronnej współpracy gospodarczej;
- współdziałanie według zasadach zrównoważonego rozwoju (zgodnie z wytycznymi Międzynarodowej Organizacji Pracy i zapisami unijno-ukraińskich porozumień, regulujących kwestie ochrony środowiska);
- rozwiązywanie sporów z wykorzystaniem mechanizmów przewidzianych przez WTO;
- możliwość zastosowania procedury mediacji w celu skutecznego rozstrzygnięcia ewentualnych sporów związanych z wymiana handlową¹⁹.

DCFTA jest wprowadzana stopniowo – zgodnie harmonogramem czas całkowitego wdrożenia porozumienia przez Kijów wyniesie 10 lat – w związku z czym planowo obie strony będą mogły powoływać się na wszystkie jej przepisy dopiero w 2026 r.

Konkluzje

Stosunki unijno-ukraińskie stoją obecnie przed wielką szansą. Mimo że *Umowa Stowarzyszeniowa*, tak jak i poprzednie bilateralne porozumienia, nie porusza kwestii członkostwa Ukrainy w UE, to wszakże głębokość integracji przewidziana w DCFTA powinna jednoznacznie przybliżyć Kijów do tej perspektywy. Wszystko jednak zależy od zaangażowania władz ukraińskich w proces przeprowadzania gruntownych reform demokratycznych, które będą potwierdzeniem definitywnie prounijnego kursu Ukrainy.

Ze względu na obecną sytuację państwa ukraińskiego, które w 2014 r. stanęło u progu otwartej wojny z Rosją, konsolidacja demokratycznych przemian będzie wymagała mocnego wsparcia ze strony Brukseli. Problemem może się okazać rozbieżność interesów państw unijnych, ich stosunek wobec polityki zewnętrznej UE oraz samo podejście do Ukrainy, jako suwerennego państwa. W związku z tym elita ukraińska musi w jeszcze większym stopniu wykazać się

---

¹⁹ D. Szeligowski, dz. cyt., s. 5-9.

determinacją w walce z korupcją, odpolitycznieniem sądownictwa, przebudową systemu wyborczego i wieloma innymi problemami, których rozwiązanie z pewnością poprawi międzynarodowy wizerunek Ukrainy i uniemożliwi zasadność kwestionowania jej aspiracji do włączenia w demokratyczne struktury UE. Istotną, jeśli nie najważniejszą, komplikację w relacjach na linii Bruksela-Kijów stanowi polityka Moskwy, która zorientowana jest, by za wszelką cenę utrzymać Ukrainę w swojej orbicie wpływów. Zatem nie chodzi o dokonanie przez Kijów historycznego wyboru – Unia Europejska albo Rosja, bo o tym Ukraina już zdecydowała, lecz trudny, ale konieczny proces usamodzielniania się kraju zarówno w sensie gospodarczym, jak i politycznym.

Ważna rola spoczywa też na Unii Europejskiej, która powinna realizować wobec Kijowa ciągłą i spójną politykę integracji, a nie angażować się w sprawy Ukrainy dopiero w momencie, gdy dostrzeże w niej potencjalne źródło problemów. W tym celu konieczne jest stworzenie konkretnej strategii działania Unii wobec Ukrainy, jak i całego Wschodu, wynikającej bezpośrednio z jednolitej, przejrzystej polityki zagranicznej UE, a nie dwudziestu ośmiu (nie długo dwudziestu siedmiu) odmiennych polityk poszczególnych jej członków, które obecnie poważnie osłabiają skuteczność i nadszarpują powagę unijnych struktur.

Bibliografia:

Barburska O., Milczarek D., *Polityka Wschodnia Unii Europejskiej: porażka czy sukces?*, Warszawa 2014.

Czechowska L., *Partnerstwo Wschodnie jako ukoronowanie polskich starań o utworzenie Wschodniego Wymiaru UE*, <http://tinyurl.com/hhsey19>.

Konończuk W., *Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie: przyczyny i implikacje*, „osw.waw.pl”, <http://tinyurl.com/olxxyt>.

Rakowska E., *Ukraina/ Rozpoczął się szczyt Ukraina-UE*, „psz.pl”, <http://tinyurl.com/z5qdq4f>.

Szeligowski D., Honcharuk Y., Sokolova N., *Akcesja Ukrainy do Unii europejskiej – realna perspektywa czy fikcja?*, <http://tinyurl.com/jx227ve>.

Szeligowski D., *Strefa wolnego handlu UE-Ukraina. Kwestie instytucjonalne i prawne*, Rzeszów 2013.

Tymanowski J., *Ukraina między Wschodem a Zachodem*, Warszawa 2014.

Tymkiv Y., *Ukraina wobec problemów instytucjonalizacji bezpieczeństwa europejskiego*, Toruń 2009.

AKTUALNOŚĆ STRATEGII BEZPIECZEŃSTWA UNII EUROPEJSKIEJ PO SZCZYZIE NATO W WARSZAWIE

Problematyka bezpieczeństwa europejskiego stała się ważnym tematem rozważań na przełomie XX i XXI w. Szczególną rolę w zmianach środowiska bezpieczeństwa w Europie odegrało zakończenie zimnej wojny, dynamicznie rozwijające się procesy globalizacji, a także stopniowe powstawanie społeczeństwa informacyjnego. Kraje Europy Zachodniej skupione we Wspólnotach Europejskich, doskonale zdawały sobie sprawę, że dotychczasowy ład międzynarodowy przechodzi dynamiczne przeobrażenia. Nowa rzeczywistość z jaką przyszło zmierzyć się Unii Europejskiej (UE) u progu XXI w., wywołała potrzebę zebrania, uporządkowania i transparentnego opisanego nowych, różnorodnych wyzwań i zagrożeń z jakimi musi się zmierzyć Stary Kontynent. Ze względu na pojawienie się nowych zagrożeń, w przeważającej ilości o charakterze asymetrycznym, znacząco zmieniła się interpretacja pojęcia „bezpieczeństwo”. Unia Europejska zauważyła konieczność przekierowania zainteresowania z ochrony terytorium na utrzymanie bezpieczeństwa funkcjonalnego, które obejmuje zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne obszary zarządzania kryzysowego, a także eksponowanie transnarodowego aspektu bezpieczeństwa².

Charakterystyka środowiska bezpieczeństwa (wg Strategii Bezpieczeństwa Unii Europejskiej)

W związku z tym podjęto decyzję o rozpoczęciu prac nad sformułowaniem ogólnej, europejskiej strategii bezpieczeństwa. W dniu 12 grudnia 2003 r. w Brukseli, na posiedzeniu Rady Europejskiej została ostatecznie zatwierdzona Europejska Strategia Bezpieczeństwa pod znamienym tytułem *Bezpieczna Europa w lepszym świecie*.

W pierwszej części dokumentu podkreślono, iż Europa nigdy wcześniej nie cieszyła się tak wysokim stopniem bezpieczeństwa, dobrobytu i wolności. Druga połowa XX w. przyniosła bezprecedensowy w historii Europy okres pokoju i stabilności³.

---

¹ mgr Bożena Kalisz, Instytut Organizacji i Zarządzania, Wydział Cybernetyki, Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego w Warszawie.

² I. Słomczyńska, *Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony: uwarunkowania, struktury, funkcjonowanie*, Lublin 2007, s. 243.

³ *A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy*, <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, s. 1 (dostęp 23.04.2015).

W strategii przypisano duże znaczenie powstaniu Unii Europejskiej. To dzięki niej, zmianie uległy relacje między państwami europejskimi oraz życie ich obywateli. Państwa europejskie zobowiązały się rozwiązywać spory drogą pokojową, a także do współpracy za przyczyną wspólnych instytucji. Dzięki szerzeniu praworządności i demokracji, doszło do przekształcenia autorytarnych reżimów w dynamiczne, stabilne i bezpieczne demokracje. Proces systematycznego rozszerzania Unii Europejskiej kreuje realny obraz Europy jako zjednoczonego i pokojowego kontynentu⁴.

Podkreślono szczególnie ważną rolę Stanów Zjednoczonych w procesie integracji Unii Europejskiej i tworzeniu bezpieczeństwa europejskiego (w głównej mierze za pośrednictwem NATO). W wyniku wygrania zimnej wojny, Stany Zjednoczone zachowały dominującą pozycję mocarstwa militarnego na świecie. Jednakże zauważono, że obecnie żadne państwo nie jest w mocy w pojedynkę sprostać złożonym wyzwaniom współczesnego świata⁵.

Mimo bezsprzecznie pozytywnych tendencji, w obecnym czasie Europa w dalszym ciągu stoi przed różnymi zagrożeniami i wyzwaniami dla bezpieczeństwa. Konflikt bałkański uzmysłowił, że wojny na kontynencie europejskim nie odeszły do lamusa. W minionym dziesięcioleciu żaden region na świecie nie ustrzegł się konfliktów wojskowych. Przy czym większość owych konfliktów miała charakter wewnątrzpaństwowy, a nie między państwowy⁶.

Strategia z 2003 r. podkreśla, że Unia Europejska – jako związek 25 państw, z liczbą ludności przekraczającą 450 mln, wytwarzająca ¼ światowego produktu narodowego brutto, ponadto dysponująca szerokim zakresem instrumentów – jest bez wątpienia aktorem w skali globalnej. W ostatnim dziesięcioleciu siły europejskie działały poza granicami Europy na tak odległych obszarach jak Afganistan, Demokratyczna Republika Konga czy Timor Wschodni. Wciąż rosnąca zbieżność interesów europejskich, a także coraz większa wzajemna solidarność Unii Europejskiej, czyni ją wiarygodnym i skutecznym graczem na arenie międzynarodowej. W związku z tym Europa powinna być przygotowana do brania odpowiedzialności za globalne bezpieczeństwo i budowę lepszego świata⁷.

Wyzwania i zagrożenia wg Strategii Bezpieczeństwa UE

W pierwszej części dokumentu podkreślono pozytywne i negatywne następstwa otwartości granic na świecie po zakończeniu zimnej wojny. W wyniku globalizacji znacznie wzrosła rola ugrupowań pozarządowych w stosunkach międzynarodowych. Zwiększa to zależność kontynentu

---

⁴ Tamże, s. 1.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

Europejskiego od wzajemnie powiązanej infrastruktury energetycznej, informacyjnej, transportowej i innej⁸.

Od 1990 roku na świecie, w wyniku toczonych wojen zginęło prawie 4 miliony ludzi; a wśród nich 90% stanowiła ludność cywilna. Co więcej, w wyniku konfliktów zbrojnych ponad 18 milionów ludzi z całego świata było zmuszonych opuścić swoje domy i kraje. Wykazano, iż prawie 3 miliardy ludzi, tj. połowa ludności świata, żyje dziennie za mniej niż 2 euro. Corocznie 45 milionów ludzi umiera z głodu i niedożywienia. Prawdziwą plagą zbierającą straszliwe żniwo jest AIDS, które przyczynia się do rozpadu całych społeczeństw. Nowe epidemie mogą w szybkim czasie się rozprzestrzeniać i przyjmować wymiar globalny⁹.

Ważnym czynnikiem będącym przyczyną niepokojów i ruchów migracyjnych w różnych regionach jest rywalizacja o zasoby naturalne, w głównej mierze o wodę. Ruchy te mogą jeszcze bardziej nasilić się w wyniku globalnego ocieplenia¹⁰.

Spore obawy w Europie budzi zależność energetyczna. Wykazano, iż jest ona największym w świecie importerem gazu i ropy naftowej. Około 50% dziennego zużycia energii zaspokaja import. Prognozy wskazują, że w 2030 roku wartość ta wzrośnie do około 70%. Większa część importowanej energii pochodzi z Rosji, Zatoki Perskiej i Afryki Północnej¹¹.

Strategia przyznaje, iż w obecnych czasach atak zbrojny na którekolwiek z państw Unii Europejskiej jest mało prawdopodobny. Mimo to, kontynent europejski staje przed nowymi zagrożeniami – bardziej zróżnicowanymi, trudniejszymi do przewidzenia i mniej widocznymi. Do kluczowych zagrożeń Europejska Strategia Bezpieczeństwa zalicza:

- terroryzm;
- rozprzestrzenianie broni masowego rażenia;
- konflikty regionalne;
- niewydolność państw;
- przestępczość zorganizowaną¹².

Terroryzm wg strategii jest zagrożeniem najpoważniejszym, gdyż powoduje zagrożenie zdrowia i życia, wiąże się z wysokimi kosztami, burzy fundamenty otwartości i tolerancji, na których opierają się społeczeństwa europejskie, zarazem stanowiąc zagrożenie strategiczne dla całego kontynentu europejskiego. Organizacje terrorystyczne w coraz większym stopniu są zdolne do posługiwania się przemocą, w taki sposób, aby ich działania przynosiły ofiary

---

⁸ Tamże, s. 2.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże, s. 3.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

na skalę masową. Wiąże się z to z coraz lepszym wyposażeniem, okazałym finansowaniem i ściślejszym powiązaniem ugrupowań terrorystycznych z sieciami elektronicznymi. Co ważne, ostatnia fala terroryzmu ma zasięg globalny i jest ściśle związana z agresywnym ekstremizmem religijnym. Strategia podkreśla, iż Europa jest jednocześnie bazą i celem dla takiego terroryzmu. Kraje europejskie stanowią cel dla terrorystów i były już atakowane, zaś bazy logistyczne dla komórek Al Kaidy zdemaskowano w Wielkiej Brytanii, w Niemczech, we Włoszech, w Belgii i w Hiszpanii¹³.

Następnym, nie mniej istotnym zagrożeniem akcentowanym w Strategii jest **rozpowszechnianie broni masowego rażenia** (tj. atomowej, biologicznej i chemicznej, tzw. ABC)¹⁴, wobec której przewiduje się, iż potencjalnie może stać się największym zagrożeniem dla bezpieczeństwa Europy. Porozumienia o kontroli wywozu i reżymy traktatów międzynarodowych w znacznym stopniu spowalniają proliferację broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia. Obecnie jednak wkraczamy w niebezpieczny okres, który daje możliwość wyścigu zbrojeń w obszarze BMR (broni masowego rażenia), szczególnie na Bliskim Wschodzie. Istotny postęp w naukach biologicznych może w znaczący sposób wpłynąć na wzrost potencjału broni biologicznej w najbliższych latach. Nie należy również lekceważyć ataków z zastosowaniem materiałów promieniotwórczych i chemicznych. Kolejnym elementem, który w coraz większym stopniu ma wpływ na bezpieczeństwo europejskie jest rozprzestrzenianie technologii raketowej. Najbardziej pesymistyczny scenariusz zakłada, iż w ręce grup terrorystycznych trafi broń masowego rażenia. W takiej sytuacji nawet mała grupa może doprowadzić do szkód na skalę osiągalną wyłącznie dla państw i ich armii¹⁵.

Trzecim rodzajem zagrożenia istotnym dla zachowania bezpieczeństwa Unii Europejskiej są **konflikty regionalne**. Szczególnie niebezpieczne są te, które toczony są blisko granic Unii, jak np. konflikty na Bliskim Wschodzie, prowadzące do destabilizacji regionalnej, rujnujące życie ludzkie, zagrażające mniejszościom etnicznym, destrukcyjnie wpływające na infrastrukturę społeczną i fizyczną, zagrażające podstawowym prawom i wolnościom człowieka. Nie bez znaczenia dla bezpieczeństwa Europy są konflikty toczony w znacznej odległości od jej granic (problemy w Kaszmirze, w regionie Wielkich Jezior Afrykańskich, czy na Półwyspie Koreańskim), które pośrednio i bezpośrednio wpływają na interesy kontynentu europejskiego. Konflikty te stwarzają idealne środowisko do

---

¹³ Tamże.

¹⁴ P. Wawrzyk, *Bezpieczeństwo Wewnętrzne Unii Europejskiej*, Warszawa 2009, s. 95.

¹⁵ *A Secure Europe...*, s. 3 (dostęp 27.04.2015).

rozwoju terroryzmu, ekstremizmu, przestępczości zorganizowanej, a także do upadku państw¹⁶.

Kolejnym typem zagrożenia jest **niewydolność państw**. W wyniku nieudolnych rządów, nadużyć władzy, korupcji, konfliktów wewnętrznych, słabych instytucji i braku odpowiedzialności, dany kraj ulega rozkładowi i niszczeniu od środka. Najbardziej znanymi przykładami takich państw są: Liberia, Somalia i Afganistan (pod rządami talibów). Upadek państwa może być skutkiem takich zagrożeń jak terroryzm, czy przestępczość zorganizowana. Zjawisko to powinno zwrócić szczególną uwagę środowiska międzynarodowego, gdyż w znacznym stopniu przyczynia się do destabilizacji w regionie¹⁷.

Ostatni rodzaj zagrożenia, o którym wspomina Europejska Strategia Bezpieczeństwa to **przestępczość zorganizowana**. Europa jest głównym celem dla przestępczości zorganizowanej. To wewnętrzne zagrożenie ma ważny wpływ na wymiar zewnętrzny: nielegalny przemysł narkotyków i migrantów, handel kobietami i bronią stanowią znaczną część działalności gangów przestępczych. Może mieć dodatkowo powiązania z terroryzmem. Owa działalność przestępcza nierzadko związana jest z upadającymi bądź słabymi państwami¹⁸.

Biorąc pod uwagę analizę wyzwań i zagrożeń dla bezpieczeństwa Europy, można sformułować kilka wniosków. Autorzy Strategii przedstawiają całościowy zbiór wyzwań i zagrożeń, które mają charakter zarówno państwowy, jak i transnarodowy. W dokumencie zostały przedstawione typy wyzwań i zagrożeń, ze szczególnym uwzględnieniem prawdopodobieństwa ich zaistnienia i intensywności, bez określenia ich zasięgu geograficznego. Wreszcie, wszystkie z wymienionych zagrożeń zostały ułożone hierarchicznie od najbardziej niebezpiecznego dla bezpieczeństwa europejskiego do mniej znaczącego. Ważny jest też fakt, iż Strategia w swojej treści nie skupiła się wyłącznie na bezpieczeństwie wewnątrz Unii, ale również na zagrożeniach w szerszej perspektywie. To niezwykle ważne, że Unia odchodzi od introwertycznego podejścia w dziedzinie bezpieczeństwa Europy i zmienia swoje zainteresowania w kierunku aktywnego działania poza swoimi granicami¹⁹.

Strategia Bezpieczeństwa UE a postanowienia szczytu NATO w Warszawie

Trzynaste lat po ustanowieniu unijnej strategii bezpieczeństwa, w której zawarte zostały m.in. najistotniejsze wyzwania i zagrożenia dla współczesnej Europy, kraje członkowskie Organizacji Sojuszu Północnoatlantyckiego spotkały się 8-9 lipca 2016 r. w Warszawie by wspólnie omówić i ocenić aktualny stan

---

¹⁶ Tamże, s. 4.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ I. Słomczyńska, dz. cyt., s. 251.

bezpieczeństwa na obszarze euroatlantyckim. Warto zatem, w tym dość niespokojnym okresie dla Europy, odnieść się do konkluzji ze szczytu NATO i zderzyć je z zapisami umieszczonymi w Strategii Bezpieczeństwa Unii Europejskiej, a także dokonać swoistej oceny aktualności owego dokumentu w obecnej rzeczywistości międzynarodowej.

Sygnatariusze Sojuszu podjęli próbę scharakteryzowania najnowszej sytuacji bezpieczeństwa i wskazali na zapalne punkty będące zagrożeniem dla stabilności i bezpieczeństwa państw NATO. Przede wszystkim zwrócono uwagę na kryzys ukraiński stanowiący konsekwencję rosyjskiej agresji, zwrócono uwagę na bardzo trudną sytuację w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie, podkreślono coraz większą liczbę ataków terrorystycznych, które w wielu przypadkach mają miejsce na terytorium Sojuszu, a także pochyłono się nad problemem imigracyjnym, z którym w ostatnim czasie walczą kraje europejskie²⁰.

Za poważne wyzwanie i jednocześnie zagrożenie, kraje NATO uważają terroryzm. Stale zwiększająca się liczba ataków, brak zapewnienia pełnej kontroli i skutecznego zapobiegania im powoduje, że jest to zagrożenie niezwykle trudne do wyeliminowania. Sojusz Północnoatlantycki podejmuje działania mające na celu wzmocnienie wzajemnej współpracy w tym obszarze. Przejaw tych działań stanowi zawiązanie Globalnej Koalicji do walki z Państwem Islamskim²¹. Można zatem odnieść to do unijnej strategii. W jej zapisach zagrożenie terroryzmem jest traktowane jako najbardziej niebezpieczne, zagrażające bezpieczeństwu nie tylko Starego Kontynentu, lecz także całego świata. Kraje Unii podczas opracowywania strategii zdawały sobie sprawę, że terroryzm jest „zagrożeniem przyszłości” i że jego siła, zasięg i częstotliwość mogą z biegiem czasu wzrastać, co dobitnie udowodniła historia najnowsza.

Kolejną równie istotną kwestią rozpatrywaną podczas lipcowego szczytu w Warszawie to kryzys na Ukrainie. Prowokacyjne działania Federacji Rosyjskiej we wschodniej i południowej części państwa ukraińskiego, doprowadziły do zachwiania stabilności w regionie i jednocześnie osłabiły wiarygodność skuteczności umów i zobowiązań międzynarodowych. Kwestia rosyjskiej agresji na Ukrainie stanowiła niezwykle ważną część szczytu NATO, szczegółowo przeanalizowaną na spotkaniu Komisji NATO-Ukraina z udziałem ukraińskiego prezydenta Petra Poroszenki. Podjęto decyzję o wzmocnieniu wschodniej flanki NATO wojskami sojuszniczymi, by skutecznie zapewnić obronę i jednocześnie efektywnie odstraszać. Co więcej, Sojusz Północnoatlantycki zawiesił wszelką współpracę cywilną i wojskową z Rosją,

---

²⁰ Deklaracja szczytu NATO w Warszawie, 2016 r., s. 1, <http://www.msz.gov.pl/resource/ef9e8a1e-3343-481a-a38f-f57ddd9f9020:JCR>

²¹ Tamże, s. 2.

podkreślając przy tym, że drzwi do konstruktywnego i pokojowego dialogu są dla Federacji Rosyjskiej zawsze otwarte²². Wojna na Ukrainie uzmysłowiła Europejczykom, że znany z czasów dwóch wojen światowych konwencjonalny sposób walki wcale nie odszedł do lamusa. Pomimo coraz częstszego zderzania się krajów świata z nowymi zagrożeniami, głównie o charakterze asymetrycznym nie wolno zapominać, że dopóki istnieje narzędzie dopóty jest obawa, że może zostać ono użyte. Mimo, że Rosja oficjalnie nie wypowiedziała wojny Ukrainie, to regularne walki między stronami toczą się od wielu miesięcy, a ich charakter nie jest zgoła odmienny od tego jakim odznaczały się bitwy opisane na kartach historii przełomu XIX-XX w. Nie sposób tutaj pominąć zapisu w Europejskiej Strategii Bezpieczeństwa, w której konflikty regionalne stanowią jedno z najbardziej niebezpiecznych zagrożeń dla stabilności i bezpieczeństwa Starego Kontynentu.

Agresja Rosji na Ukrainie skutkowałą podjęciem przez NATO szeregu działań mających na celu wzmocnienie bezpieczeństwa oraz zwiększenie efektów odstraszenia. Jednym z nich było opracowanie Planu Gotowości Sojuszniczej, który zawierał wykaz długoterminowych środków adaptacyjnych, do których m.in. zaliczył:

- zwiększenie liczebności oraz wzmocnienie Sił Natychmiastowego Reagowania NATO;
- wzmocnienie Stałych Sił Morskich NATO;
- utworzenie ośmiu wielonarodowych Jednostek Integracji Sił NATO;
- opracowanie strategii NATO dotyczącej zwalczania działań hybrydowych;
- gruntowne i bardziej ambitne przygotowanie planu ćwiczeń NATO²³.

W trakcie szczytu NATO w Polsce potwierdzono, że istotnym zagadnieniem wpływającym na skuteczność obrony zbiorowej zarówno Sojuszu, jak i całego świata jest cyberobrona. Oczywiście jest, że w obecnej rzeczywistości zdominowanej przez globalizację i sieć Internet, każde państwo powinno z równym zaangażowaniem podejmować działania mające na celu obronę w cyberprzestrzeni. Jest to aktualnie tak samo ważne jak defensywa na lądzie, w powietrzu i na wodach. NATO daje swoim sojusznikom gwarancję permanentnej realizacji polityki cyberobrony (*Enhanced Cyber Defence Policy*) poprzez unowocześnianie posiadanych technologii i ciągłą współpracę w tej materii²⁴.

Na szczycie poddano dyskusji zagadnienie związane z kryzysem migracyjnym i uchodźczym, jaki w ostatnich kilkunastu miesiącach ma miejsce na terytorium Europy. Sojusz powierzył Agencji Zarządzania Współpracą

---

²² Tamże, s. 3.

²³ Tamże, s. 10.

²⁴ Tamże, s. 17.

Operacyjną na Zewnętrznych Granicach Państw Członkowskich UE, Turcji i Grecji informacje o napływie imigrantów w czasie rzeczywistym. Co więcej, Sojusz Północnoatlantycki wyraził chęć przekazania na życzenie Unii Europejskiej narzędzi wspomagających unijną operację „Sophia” realizowaną na Morzu Śródziemnym²⁵.

Podsumowanie

Debata krajów-sygnatariuszy NATO na szczycie w Warszawie dotycząca aktualnego środowiska bezpieczeństwa na świecie (z naciskiem na obszar traktowy oraz bliską zagranicę) wyraźnie wskazuje na destabilizację spokojnego od wielu lat obszaru euroatlantyckiego. Swoista mieszanka charakteru występujących zagrożeń i sytuacji w regionie powoduje, że NATO stoi przed koniecznością ciągłego przewartościowywania swoich celów, działań, decyzji i planów. Jako sojusz polityczno-militarny, skupiający wiele krajów, musi efektywnie działać oraz dynamicznie zmieniać swój kurs adekwatnie do zmieniającego się środowiska bezpieczeństwa, a jednocześnie bezustannie gwarantować swoim sojusznikom bezpieczeństwo i stabilizację. Sojusz Północnoatlantycki doskonale zdaje sobie sprawę z konieczności bycia podmiotem aktywnym nie tylko w granicach traktatowych, lecz także poza nimi. Zasadnymi więc wydają się licznie podejmowane działania tzw. *out of area*, które przyczyniają się do budowania bezpieczeństwa na obszarze euroatlantyckim. Podobnie Unia Europejska, nie tylko w Strategii Bezpieczeństwa UE, lecz także w aktywnym działaniu podkreśla nie tylko dbałość o bezpieczeństwo wewnątrz wspólnoty, lecz również kładzie nacisk na zacieśnianie współpracy z partnerami spoza granic Unii.

Zagrożenia jakie stawia przed światem XXI w., i o których wyraźnie mówi zarówno Strategia Bezpieczeństwa Unii Europejskiej, jak i państwa Sojuszu Północnoatlantyckiego, zmuszają do pewnych refleksji. Należy spojrzeć na katalog zagrożeń przedstawiony przez Unię Europejską w dokumencie strategicznym z 2003 r. i jednocześnie skonfrontować to z zagrożeniami, o których debatowano na minionym szczycie NATO w Warszawie w lipcu 2016 r. Jak nietrudno dostrzec, terroryzm oraz konflikty regionalne nadal są w centrum uwagi społeczności międzynarodowej i stanowią główne wyzwanie dla bezpieczeństwa regionalnego i globalnego. Zarówno w strategii europejskiej, jak i w deklaracji szczytu NATO w Warszawie, odnaleźć można zapisy mówiące o problematyce związanej z walką z przestępczością zorganizowaną czy proliferacją broni masowego rażenia. Okazuje się zatem, że Strategia Bezpieczeństwa Unii Europejskiej opracowana ponad dekadę temu wcale nie straciła na swojej aktualności. Jej twórcy trafnie skatalogowali zagrożenia przed

---

²⁵ Tamże, s. 23.

jakimi stanął i nadal stoi świat XXI w. Mimo, że obecnie niektóre z zagrożeń są mniej widoczne (cyberataki), skuteczniej zamaskowane (destrukcyjna propaganda) lub stanowią połączenie różnych jej typów (ataki/wojny hybrydowe), Strategia Bezpieczeństwa UE nie straciła zbyt wiele ze swej użyteczności. Ważne by Unia w swych obecnych i przyszłych działaniach nie zatrzymała się w miejscu, lecz systematycznie i bezustannie odkrywała nowe sposoby, środki i narzędzia do walki z pojawiającymi się zagrożeniami godzącymi w bezpieczeństwo kontynentu europejskiego i szerzej – całego świata.

Bibliografia:

Słomczyńska I., *Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony: uwarunkowania, struktury, funkcjonowanie*, Lublin 2007.

Wawrzyk P., *Bezpieczeństwo Wewnętrzne Unii Europejskiej*, Warszawa 2009.

A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy, <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUp-load/78367.pdf>.

Deklaracja szczytu NATO w Warszawie, 2016 r., <http://www.msz.gov.pl/resource/ef9e8a1e-3343-481a-a38f-f57ddd9f9020:JCR>.

SPOŁECZEŃSTWO UKRAIŃSKIE WOBEC NATO I UE W KONTEKŚCIE ROSYJSKIEJ AGRESJI NA UKRAINE

Ukraińska *Rewolucja Godności*, powstanie ruchów separatystycznych na Półwyspie Krymskim i w donieckim zagłębiu węglowym, a ostatecznie zagarnięcie Krymu i rosyjska wojna hybrydowa wobec Ukrainy pokazały prawdziwe oblicze głównego protektora państwa ukraińskiego, za którego od zawsze uważała się Federacja Rosyjska (FR). Aneksja Półwyspu Krymskiego oraz udział tzw. „zielonych ludzików” w walkach toczonych we wschodnich regionach Ukrainy postawiły Rosję w trwałej opozycji do krajów Zachodu. Obserwując agresję państwa rosyjskiego na Ukrainę oraz imperialistyczne dążenia władz na Kremlu, Sojusz Północnoatlantycki i Unia Europejska udzieliły wsparcia Kijowowi oraz podjęły się próby deeskalacji konfliktu. Wśród działań, do których przystąpiły NATO i UE należy przede wszystkim wymienić pomoc finansową i wsparcie materiałowo-żywnościowe dla Ukrainy, pomoc szkoleniową dla Sił Zbrojnych Ukrainy, czy sankcje polityczno-ekonomiczne wobec Moskwy. Obydwie organizacje wykorzystały również szeroką gamę dyplomatycznych środków zażegnania konfliktu.

W związku z powyższym nasuwa się pytanie, czy działania Sojuszu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej, w aspekcie rosyjskiej interwencji w państwie ukraińskim można uznać za wystarczające? Jakie mogą być dalsze konsekwencje konfliktu w Donbasie i jaka przyszłość czeka Ukrainę? Słuszną metodą zbadania owej materii wydaje się ankietowanie, które w jasny i czytelny sposób ukazuje poglądy społeczności ukraińskiej dotyczące sytuacji geopolitycznej Kijowa, a także prezentuje stosunek oraz oczekiwania Ukraińców odnośnie polityki Zachodu (rozumianego jako NATO i UE) wobec rosyjskiej napaści na Ukrainę.

Przedmiotem niniejszej pracy będzie analiza badań, przeprowadzonych metodą ankietową, mających na celu sprawdzenie, jaki stosunek obywatele Ukrainy mają wobec Sojuszu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej oraz jak odnoszą się do szeroko rozumianych kwestii politycznych, związanych z sytuacją Ukrainy w kontekście trwającego konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, w tym szczególnie do możliwych konsekwencji agresji ze strony Federacji Rosyjskiej oraz do zakresu i kształtu pomocy udzielonej państwu ukraińskiemu przez Zachód. Badano również opinie Ukraińców na temat szansy włączenia Ukrainy

---

¹ mgr Borys Gawroński, Instytut Organizacji i Zarządzania, Wydział Cybernetyki, Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego w Warszawie.

w struktury NATO i UE oraz ocenę wpływu stosunków pomiędzy Zachodem a Kijowem na sytuację w całej Europie.

Opracowanie jest rozwinięciem badań przeprowadzonych przez autora na potrzeby pracy magisterskiej „Stosunki NATO, UE i Ukrainy”, napisanej pod opieką dra Grzegorza Kostrzewy-Zorbasa. Należy zaznaczyć, iż badania ankietowe zostały przeprowadzone na obszarze obwodu lwowskiego, w związku z czym uzyskane wyniki nie należy traktować jako reprezentatywne dla populacji całego kraju, lecz dla danej jednostki administracyjnej.

Badania odbyły się w okresie styczeń-luty 2015 roku, a więc w okresie intensywnych działań zbrojnych w obwodach donieckim i ługańskim. W ankietowaniu wzięło udział 187 obywateli Ukrainy, w tym 111 kobiet i 76 mężczyzn. Średnia wieku wszystkich badanych wyniosła 42,6 lat. Najmłodsza z badanych osób miała 18 lat, najstarsza zaś – 68 lat, przeważały osoby powyżej 30 roku życia (80% badanych). Ponad połowa badanych (60%) posiadała wykształcenie wyższe, zaś 40% - średnie. Kwestionariusz ankietowy składał się z 31 pytań. Zebrane wyniki zostały omówione poniżej.

Członkostwo Ukrainy w NATO i Unii Europejskiej

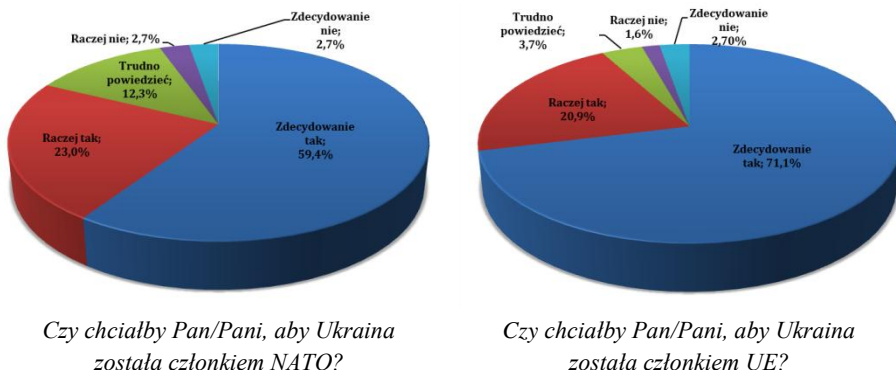
Część pytań zawartych w ankiecie dotyczyła opinii respondentów na temat członkostwa Ukrainy w UE i NATO oraz szeroko pojętych stosunków z tymi organizacjami. Analizując odpowiedzi na pytanie o to, czy ankietowani chcieliby, aby Ukraina została członkiem NATO i UE, ujawnia się wyraźna wola obywateli Ukrainy, by ich państwo stało się członkiem obydwu tych struktur. Zdecydowana większość respondentów odpowiadała na to pytanie twierdząco, łącznie około 83% wszystkich badanych zdecydowanie lub raczej chciałoby włączenia Ukrainy do NATO, zaś w przypadku UE pozytywne nastroje są jeszcze silniejsze – aż 92% Ukraińców deklaruje wolę członkostwa. W obu przypadkach głosy przeciwko akcesji są marginalne i nie przekraczają 6% badanych (Ryc. 1).

Kolejne pytanie dotyczyło nie tyle woli ankietowanych, ile oceny realnych szans na przystąpienie Ukrainy do NATO oraz UE i brzmiało: „Czy Ukraina ma realne szanse, by w perspektywie kilku – kilkunastu lat wejść w szeregi NATO/UE?”.

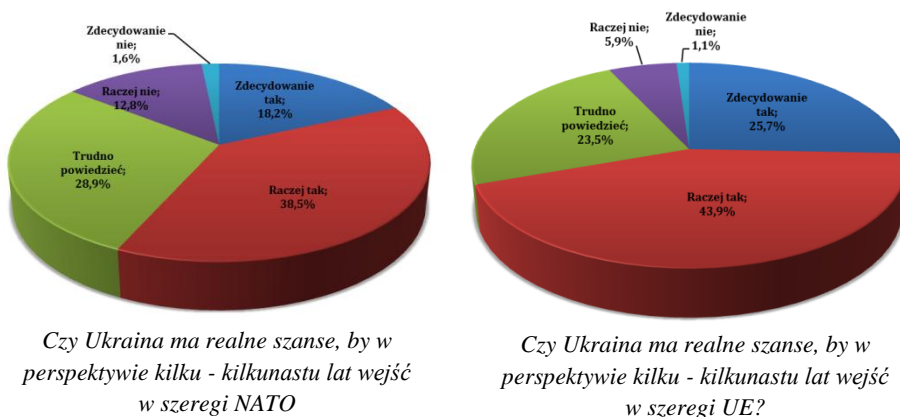
Zebrane wyniki wskazują, że opinie uczestników na temat rzeczywistych możliwości zaistnienia Ukrainy jako członka NATO i UE nie są tak jednoznacznie pozytywne jak w przypadku opinii na temat woli Ukraińców w tej kwestii. Około 57% ankietowanych dostrzega realne szanse, aby Ukraina mogła w dłuższej perspektywie zasilić szeregi NATO, zaś blisko 70% pozytywnie ocenia szanse akcesji Ukrainy do Unii Europejskiej. Około jedna czwarta badanych miała trudność z odpowiedzią na tak zadane pytania. Sceptycyzm

wobec wejścia do NATO deklaruje około 14% ankietowanych, a szansę na wejście do Unii nie widzi około 7% respondentów (Ryc. 2).

Ryc. 1. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytania o członkostwo Ukrainy w NATO i UE

Ryc. 2. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytania o szanse Ukrainy na członkostwo w NATO i UE

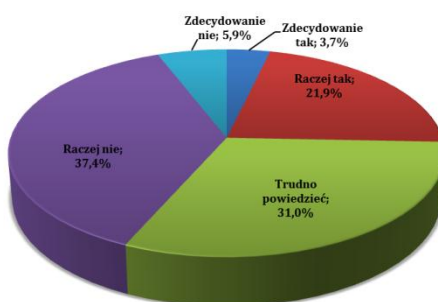

W kolejnym pytaniu badani mieli ustosunkować się do tezy twierdzącej, że w przyszłości dojdzie do zacieśnienia współpracy między NATO i Ukrainą, jednak Ukraina pozostanie poza strukturami organizacji. Tak zadane pytanie przysporzyło trudności z odpowiedzią jednej trzeciej badanych. Pozostali respondenci tę tezę oceniają jako bardziej prawdopodobną w przypadku NATO (ok. 44% respondentów zdecydowanie lub raczej zgadza się z tym twierdzeniem). W przypadku UE badani uznają taki scenariusz za mało realistyczny (ok. 26% odpowiedziało twierdząco). Negatywnie do możliwości zacieśnienia współpracy, która jednak nie zakończy się wejściem Ukrainy do struktur NATO odniosła się blisko jedna czwarta badanych. Gdy pytanie zadano w odniesieniu do UE, przecząco odpowiedziało ponad 43% ankietowanych (Ryc. 3).

Rycina 3. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytania o szanse Ukrainy na członkostwo w NATO i UE

Czy w przyszłości dojdzie do zacieśnienia współpracy między NATO i Ukrainą, jednak Ukraina pozostanie poza strukturami NATO?

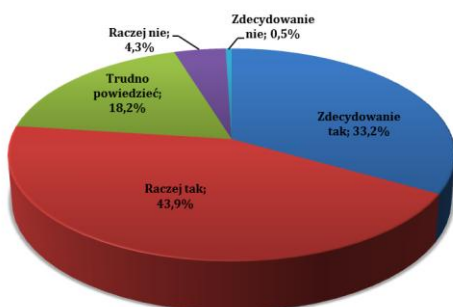
Czy w przyszłości dojdzie do zacieśnienia współpracy między UE i Ukrainą, jednak Ukraina pozostanie poza strukturami UE?

Podsumowując odpowiedzi na pytania związane z możliwą akcesją Ukrainy do struktur NATO i UE wyraźnie widać, że Ukraińcy zdecydowanie się za nią opowiadają, aczkolwiek realne szanse, że stanie się to faktem oceniają nieco mniej optymistycznie, wciąż jednak ponad połowa badanych uważa, że jest to możliwe w perspektywie kilku – kilkunastu lat.

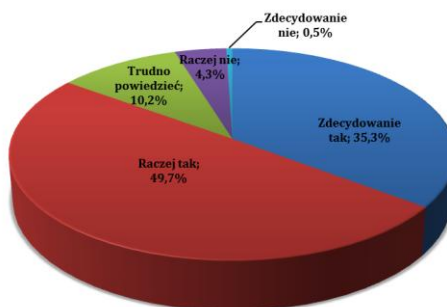
Stosunki Ukrainy z Zachodem

Dalsze pytania dotyczyły tego, jak Ukraińcy oceniają obecne stosunki Zachodu z Ukrainą. Po pierwsze, zapytano badanych, czy stosunki z UE i NATO w przyszłości ulegną zmianie. Ankietowani w zdecydowanej większości odpowiadali twierdząco – 77% z nich sądzi, że w stosunkach z NATO nastąpi zmiana, ponad 85% respondentów zaś twierdzi, iż współpraca z Unią Europejską w przyszłości ulegnie przebudowie. Około 5% obywateli Ukrainy deklaruje, że zmiany nie nastąpią ani w przypadku relacji z NATO, ani z Unią Europejską (Ryc. 4).

Rycina 4. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytania o szanse zmian w stosunkach z NATO i UE

Czy stosunki między NATO i Ukrainą w przyszłości ulegną zmianie?

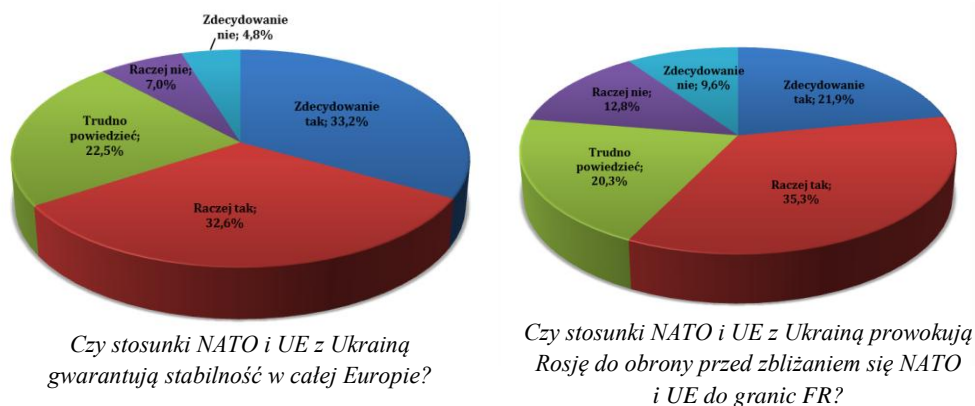

Czy stosunki między UE i Ukrainą w przyszłości ulegną zmianie?

Kolejne pytanie dotyczyło opinii Ukraińców na temat tego, czy stosunki NATO i UE z Ukrainą gwarantują stabilność w całej Europie. Ankietowani w przeważającej większości odpowiedzieli twierdząco (ok. 66%), zaś szansa na stabilność w Europie, w wyniku zacieśniania współpracy pomiędzy Ukrainą i Zachodem, nie widzi około 12% badanych (Ryc. 5).

W kolejnym pytaniu badanych skonfrontowano z twierdzeniem, że stosunki Sojuszu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej z Ukrainą prowokują Rosję do obrony przed zbliżaniem się NATO i UE do granic FR. Ponad 57% respondentów twierdząco odnosi się do tezy, iż Rosja obronnie reaguje na zacieśnianie się współpracy pomiędzy Ukrainą i Zachodem. Odmiennego zdania była prawie jedna czwarta badanych (Ryc. 5).

Rycina 5. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytania o stosunki Ukrainy z NATO i UE

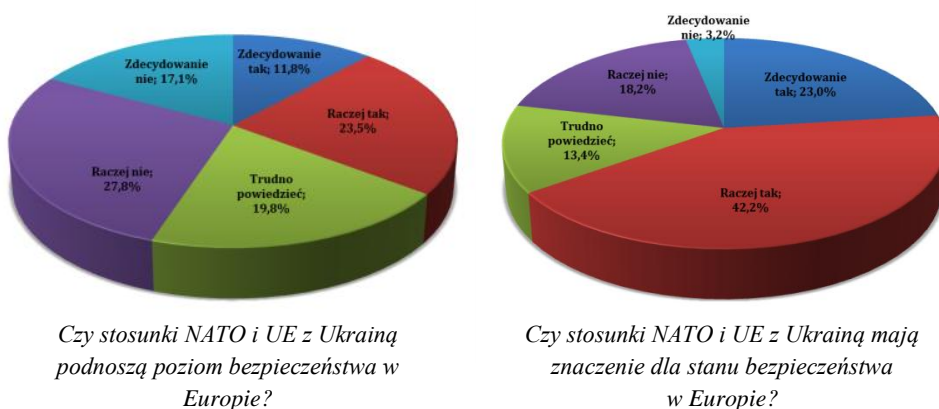

Pozostając w obszarze pytań o stosunki państwa ukraińskiego z Zachodem, badani mieli się odnieść do pytań o to, czy stosunki NATO i UE z Ukrainą mają znaczenie dla poziomu bezpieczeństwa w Europie, a jeśli tak, to czy je wzmacniają, czy osłabiają. Znaczenie stosunków Ukrainy z Zachodem jako regulatora bezpieczeństwa w Europie docenia przeszło 65% Ukraińców, zaś ponad 21% ankietowanych nie dostrzega związku pomiędzy współpracą Ukrainy z Zachodem a kwestiami stabilnej sytuacji w Europie. Na pytanie, czy stosunki te podnoszą poziom bezpieczeństwa, 45% ankietowanych odpowiedziało przecząco, zaś 35% – twierdząco (Ryc. 6).

Podsumowując, Ukraińcy w przeważającej większości wierzą, że stosunki zarówno z Unią Europejską, jak i NATO w przyszłości ulegną zmianie, zgadzają się również z tym, iż relacje te gwarantują stabilność w całej Europie oraz z tym, że Rosja obronnie reaguje na zacieśnianie się współpracy pomiędzy Ukrainą i Zachodem. W większości są również ci badani, którzy twierdząco odnoszą się do tezy, że współpraca pomiędzy NATO i UE a Ukrainą ma znaczenie dla poziomu bezpieczeństwa w Europie, jednak są podzieleni jeśli chodzi o charakter tego wpływu: znaczna część ankietowanych uważa, że tym samym zostaje on

podniesiony, jednak większa część jest odmiennego zdania. Można zaobserwować swego rodzaju niekonsekwencję w udzielanych odpowiedziach, gdyż przeważająca część respondentów reprezentuje pogląd, iż stosunki NATO i UE z Ukrainą gwarantują stabilność na Starym Kontynencie, a jednocześnie najlichniesza grupa badanych nie zgadza się z tezą, że stosunki te podnoszą poziom bezpieczeństwa w Europie.

Rycina 6. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytania o stosunki Ukrainy z NATO i UE

Konsekwencje konfliktu rosyjsko-ukraińskiego i jego wpływ na sytuację w Europie

Pierwsze z pytań ankiety odnosiły się do tego, czy konflikt rosyjsko-ukraiński wpływa negatywnie na stan bezpieczeństwa w Europie oraz czy może w konsekwencji doprowadzić do paraliżu energetycznego w państwach uzależnionych od rosyjskiego gazu.

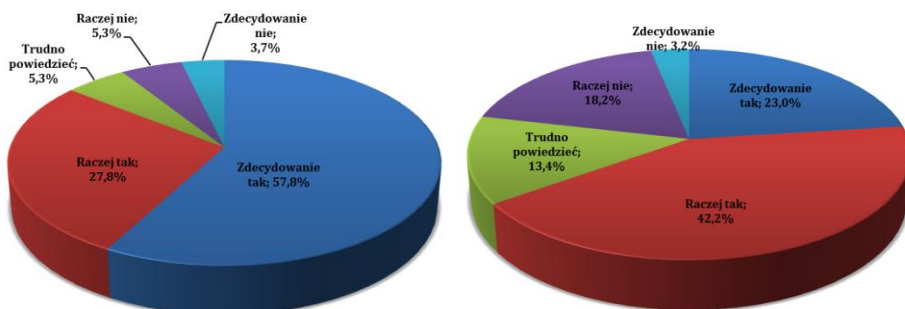
Odpowiedzi udzielone przez ankietowanych wskazują, że prawie wszyscy są przekonani o negatywnym wpływie konfliktu, który toczy się na ich terytorium, na stan bezpieczeństwa w całej Europie (ponad 85% badanych). Zdecydowana większość (77%) deklarowała również poparcie dla tezy, iż konsekwencją konfliktu może być paraliż energetyczny określonych państw (Ryc. 7).

W kolejnych pytaniach zapytano Ukraińców o ich opinie na temat możliwości wybuchu regularnej wojny, która rozszerzyłaby się na cały obszar euroatlantycki oraz o to, czy sądzą, że Rosja może na wzór Krymu dokonać aneksji innych części terytoriów z obszaru poradzieckiego. Kolejne pytanie związane było z opinią na temat zagrożenia wiążącego się z użyciem broni jądrowej przez Rosję.

Prawie dwie trzecie Ukraińców deklaruje przekonanie, że prawdopodobną konsekwencją obecnego konfliktu może być jego rozszerzenie na strefę euroatlantycką. Około 17% badanych nie wierzy w możliwość rozprzestrzenienia

się działań zbrojnych i wybuchu regularnej wojny. Pozostałe osoby (ok. 20%) nie mają sprecyzowanej opinii w tej kwestii (Ryc. 8).

Rycina 7. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytania o konflikt rosyjsko-ukraiński

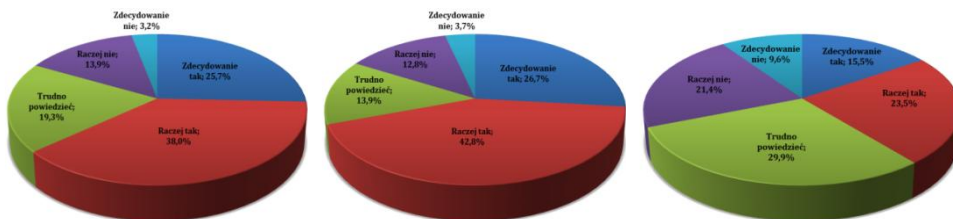
Czy konflikt na linii Rosja-Ukraina wpływa negatywnie na stan bezpieczeństwa na całym kontynencie europejskim?

Czy konflikt rosyjsko-ukraiński może doprowadzić do paraliżu energetycznego w państwach uzależnionych od rosyjskiego gazu?

Na pytanie o to, czy konsekwencją obecnie trwającego konfliktu może być aneksja przez Federację Rosyjską części terytoriów innych państw z obszaru poradzieckiego, obywatele Ukrainy odpowiadali raczej zgodnie – zdecydowana większość z nich (ok. 70%) uważa taki scenariusz za mniej lub bardziej prawdopodobny. Ponad 16% ankietowanych deklaruje przekonanie, że Rosja nie zdecyduje się na takie działania (Ryc. 8).

Co się zaś tyczy możliwości użycia przez Federację Rosyjską broni jądrowej – najwięcej badanych (ok. 30%) wybrało odpowiedź „trudno powiedzieć”. Blisko 40% zgadza się z takim scenariuszem, natomiast przeciwko możliwości jego wystąpienia opowiedziało się przeszło 30% respondentów (Ryc. 8).

Rycina 8. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytania o konflikt rosyjsko-ukraiński

Czy konflikt rosyjsko-ukraiński może doprowadzić do wybuchu regularnej wojny, obejmującej swym zasięgiem, oprócz Rosji i Ukrainy, również inne państwa z obszaru euroatlantyckiego?

Czy konflikt rosyjsko-ukraiński może być impulsem dla Rosji do aneksji części terytoriów innych państw z obszaru poradzieckiego (na wzór Krymu)?

Czy konflikt rosyjsko-ukraiński grozi użyciem przez Federację Rosyjską broni jądrowej?

Podsumowując odpowiedzi udzielone przez ankietowanych na temat konfliktu ukraińsko-rosyjskiego, należy zauważyć, że obywatele Ukrainy są silnie przekonani o negatywnych konsekwencjach konfliktu i jego niekorzystnym wpływie na bezpieczeństwo całego kontynentu europejskiego. Badani uważają, iż wskutek konfliktu może być zagrożona stabilność energetyczna państw uzależnionych od błękitnego paliwa z Rosji. Większość Ukraińców podziela również zdanie, że konflikt może przerodzić się w wojnę o większym zasięgu oraz, że może stanowić impuls do aneksji części terytoriów innych państw z obszaru poradzieckiego. Badani nie są natomiast przekonani co do tego, iż Rosja może użyć broni jądrowej.

Pomoc udzielana Ukrainie przez Zachód w związku z konfliktem rosyjsko-ukraińskim

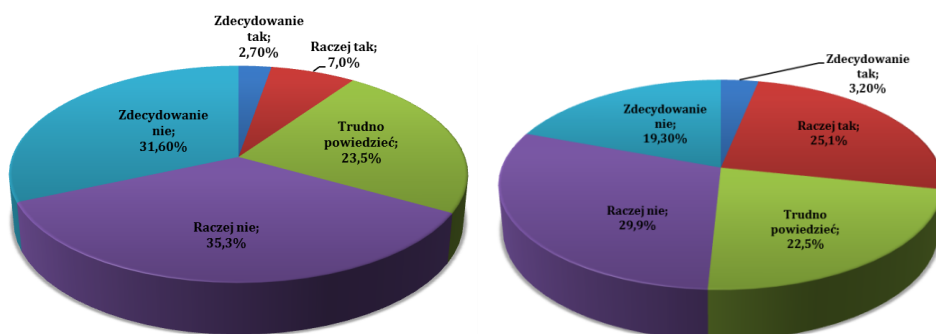
Część pytań ankiety badała opinie respondentów na temat oczekiwanej i udzielonej pomocy Ukrainie w związku z konfliktem. Sprawdzano też, czy w ocenie obywateli Ukrainy pomoc ta była wystarczająca oraz jak Ukraińcy oceniają realne szanse otrzymywania dalszego wsparcia z Zachodu i jakie jego formy wydają się być najbardziej potrzebne. Analizując odpowiedzi można przyjrzeć się również, od której z europejskich struktur – Unii czy NATO – Ukraińcy oczekują większego wsparcia.

Na pytanie, czy Sojusz Północnoatlantycki oraz Unia Europejska udzieliły wystarczającego wsparcia Ukrainie w związku z konfliktem w Donbasie, zdecydowana większość Ukraińców zadeklarowała, że pomoc ta była niewystarczająca: dwie trzecie ankietowanych ocenia zakres pomocy jako niedostateczny i tylko niecałe 10% uważa, że NATO udzieliło odpowiedniej i wystarczającej pomocy Ukrainie. Pomoc udzieloną przez Unię Europejską jako wystarczającą oceniło około 28% badanych, przeciwnego zdania była dokładnie połowa badanych Ukraińców. Blisko jedna czwarta ankietowanych nie ma opinii w omawianej kwestii (Ryc. 9).

Kolejne pytanie dotyczyło przewidywań, czy w przypadku zaostrzenia konfliktu państwa UE lub NATO zaangażowałyby swoje siły zbrojne. Sceptycznie do takiego scenariusza odniosło się około 51% ankietowanych, gdy pytanie dotyczyło zaangażowania NATO i przeszło 46% – gdy chodziło o siły zbrojne państw Unii Europejskiej. Optymistycznie zaś do tej możliwości odniosło się około 18% ankietowanych w przypadku pytania o Sojusz Północnoatlantycki i ponad 17% w przypadku, gdy stroną angażującą swoje siły zbrojne miałyby być kraje Unii Europejskiej (Ryc. 10).

Rycina 9. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytania o pomoc udzieloną przez Zachód w związku z konfliktem rosyjsko-ukraińskim

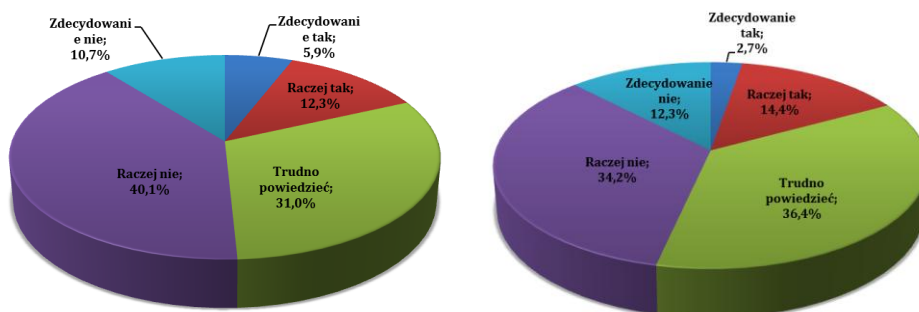

Czy Sojusz Północnoatlantycki udzielił wystarczającej pomocy Ukrainie w związku z konfliktem w Donbasie i agresją ze strony Federacji Rosyjskiej?

Czy Unia Europejska udzieliła wystarczającej pomocy Ukrainie w związku z konfliktem w Donbasie i agresją ze strony Federacji Rosyjskiej?

Kolejne pytania eksplorowały obszar charakteru pomocy, jakiej Ukraińcy oczekiwaliby od Zachodu. Zadano im w związku z tym pytania o to, czy pomoc ta powinna być finansowo-materialna, czy też mieć związek z modernizacją ukraińskiej armii, polegać na dostarczeniu broni, bądź też wsparcie powinno wyrażać się w bezpośrednim udziale sił wojskowych państw NATO i UE w konflikcie.

Rycina 10. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytania o możliwość zaangażowania sił zbrojnych Zachodu w związku z konfliktem rosyjsko-ukraińskim

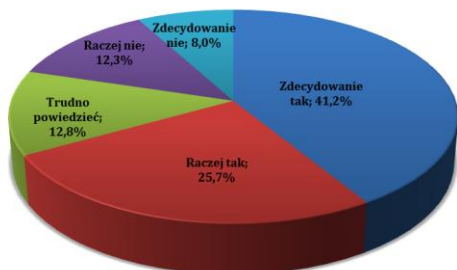
Czy w wypadku eskalacji konfliktu między Rosją i Ukrainą oraz rozszerzenia działań zbrojnych na inne regiony Ukrainy NATO zaangażowałoby swoje siły zbrojne do konfliktu?

Czy w wypadku eskalacji konfliktu między Rosją i Ukrainą oraz rozszerzenia działań zbrojnych na inne regiony Ukrainy UE zaangażowałaby swoje siły zbrojne do konfliktu?

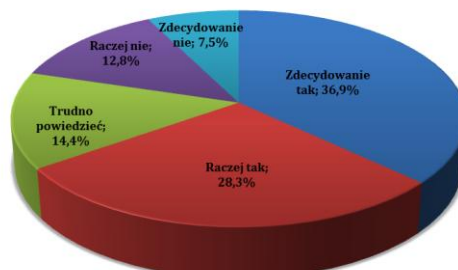
Rozpatrując opinie badanych na temat bezpośredniego udziału UE lub NATO w konflikcie zbrojnym jako formy pomocy Ukrainie, anketowani deklarują bardzo pozytywne nastawienie do udziału zarówno NATO w konflikcie (ok. 67% badanych) jak i sił wojskowych państw Unii Europejskiej

(ok. 65% ankietowanych). Przeciwnymi, by Zachód angażował się w konflikt w ramach wsparcia udzielanego Ukrainie jest około 20% badanych, zarówno gdyby stroną pomocową miał być Sojusz Północnoatlantycki, jak i Unia Europejska (Ryc. 11).

Rycina 11. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytania o pomoc udzieloną przez Zachód w związku z konfliktem rosyjsko-ukraińskim

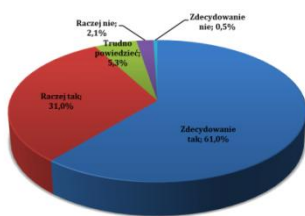
Czy Zachód powinien pomóc Ukrainie poprzez bezpośredni udział w konflikcie sił wojskowych NATO?

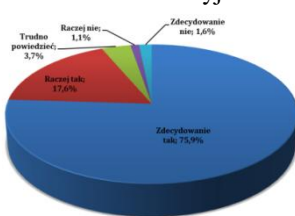
Czy Zachód powinien pomóc Ukrainie poprzez bezpośredni udział w konflikcie sił wojskowych UE?

Obywatele Ukrainy zdecydowanie opowiadają się za tym, aby Zachód udzielił każdego rodzaju wsparcia. Prawie wszyscy deklarują, że Zachód powinien dostarczyć zarówno pomoc finansowo-materialną, broń i amunicję oraz pomoc w modernizacji ukraińskiej armii. Głosy przeciwnie były we wszystkich przypadkach marginalne. W tej kwestii ankietowani byli najbardziej jednomyślni (Ryc. 12).

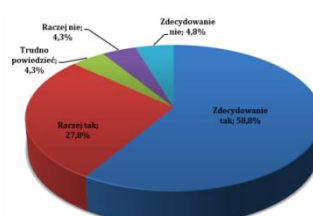
Rycina 12. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytania o pomoc udzieloną przez Zachód w związku z konfliktem rosyjsko-ukraińskim

Czy Zachód (NATO i UE) powinien dostarczyć Ukrainie pomoc finansowo-materialną?

Czy Zachód powinien pomóc Ukrainie poprzez wsparcie w szkoleniach wojskowych i pomoc w modernizacji ukraińskiej armii?

Czy Zachód powinien pomóc Ukrainie poprzez dostarczenie jej broni i amunicji?

Podsumowując kwestie związane z pomocą ze strony Zachodu: mieszkańcy Ukrainy oceniają wsparcie udzielone przez Sojusz Północnoatlantycki i Unię Europejską jako niewystarczające, przy czym pomoc od Unii została oceniona

jako bardziej adekwatna. Ankietowani nie wierzą, że w sytuacji eskalacji konfliktu struktury UE bądź NATO zaangażowałyby swoje siły zbrojne do pomocy Ukrainie, a jednocześnie zdecydowana większość badanych uważa, iż Zachód powinien pomóc Ukrainie poprzez bezpośredni udział jego sił wojskowych w konflikcie. Ponadto Ukraińcy oczekują każdego rodzaju pomocy od NATO i UE.

Opinia Ukraińców na temat zrezygnowania z własnych zasobów broni jądrowej przez Ukrainę

Badanych poproszono także o ustosunkowanie się do kwestii posiadania broni jądrowej przez Ukrainę w latach 90-tych. Pierwsze pytanie dotyczyło oceny decyzji przekazania przez Ukrainę w latach 90-tych broni jądrowej Federacji Rosyjskiej w zamian za gwarancje bezpieczeństwa ze strony USA, Wielkiej Brytanii i Rosji. Zebrane dane wskazują, że Ukraińcy w przeważającej większości oceniają tę decyzję raczej lub zdecydowanie negatywnie – jako złą ocenia ją 79% ankietowanych, zaś jako dobrą zaś około 9% respondentów. Kolejne pytanie kontynuowało temat przekazania broni jądrowej – badanych zapytano, czy Ukraina powinna była zrezygnować z posiadania arsenału nuklearnego w celu zapewnienia sobie większego bezpieczeństwa. Około 73% ankietowanych uważa, że nie powinna, zaś 16,6% uznaje, że było to słuszne posunięcie. Następne pytanie w tym obszarze tematycznym dotyczyło tego, jak Ukraińcy postrzegają przyczyny oddania broni jądrowej w latach 90-tych i czy na to posunięcie mogła wpłynąć niestabilna sytuacja polityczno-gospodarcza Ukrainy.

Badani byli bardzo podzieleni w swych odpowiedziach. Blisko 38% ankietowanych zgodziła się z twierdzeniem, że to niestabilna sytuacja polityczno-gospodarcza Ukrainy doprowadziła w efekcie do oddania posiadanej broni jądrowej. 39% respondentów nie jest przekonanych o słuszności tak postawionej tezy. Prawie co czwarty ankietowany nie miał sprecyzowanego zdania w tej kwestii (Ryc. 13).

Podsumowując obszar tematyczny związany z pozbyciem się broni jądrowej przez Ukrainę, większość badanych ocenia tę decyzję jednoznacznie negatywnie. Uważają oni, że pozostawienie broni jądrowej na własnym terytorium mogłoby znacząco podnieść bezpieczeństwo Ukrainy. Ankietowani nie są zgodni co do przyczyn rezygnacji z posiadania własnego arsenału nuklearnego przez państwo ukraińskie – część z nich uważa, iż Ukraina była zmuszona oddać broń jądrową ze względu na swoją niestabilną sytuację polityczno-gospodarczą, zaś również liczna grupa badanych uważa, że powody były inne.

Rycina 13. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytania o rezygnację przez Ukrainę z posiadania broni jądrowej

Czy przekazanie przez Ukrainę w latach 90-tych broni jądrowej do Federacji Rosyjskiej w zamian za gwarancje bezpieczeństwa ze strony USA, Wielkiej Brytanii i Rosji było dobrą decyzją?

Czy Ukraina nie powinna była zrezygnować z posiadania broni jądrowej, która znacząco wzmacniałaby jej bezpieczeństwo?

Czy Ukraina była zmuszona oddać broń jądrową ze względu na swoją niestabilną sytuację polityczno-gospodarczą?

Zakończenie

Wyniki badań ankietowych mogłyby posłużyć władzom Ukrainy, jako źródło informacji o nastrojach, poglądach i oczekiwaniach obywateli ukraińskich (z obwodu lwowskiego) wobec Sojuszu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej, o ich zapatrywaniach co do możliwości dalszej współpracy oraz skali poparcia społecznego dla idei członkostwa Ukrainy w obydwu organizacjach. Badaniami mogłyby się również sugerować rządy państw NATO i UE, wykorzystując je na przykład przy ewentualnych rozważaniach nad charakterem oczekiwanego przez Ukraińców wsparcia.

Przedsięwzięciem pożądanym byłoby wykonanie podobnych badań ankietowych w innych obwodach Ukrainy, co tym samym pozwoliłoby uzyskać miarodajność wyników w skali całego kraju i dokonać analizy porównawczej pomiędzy poszczególnymi regionami państwa ukraińskiego.

PLUSY I MINUSY WEJŚCIA DO STREFY SCHENGEN

W dniu 13 lipca 1984 roku doszło do podpisania dwustronnej umowy między Niemcami i Francją w miejscowości Saarbrücken. Umowa ta dotyczyła ułatwiania obywatelom obu państw przekraczanie wspólnej granicy i dotyczyła jedynie kontroli na drogowych przejściach granicznych. Z czasem porozumieniem zainteresowały się kraje Beneluksu i postanowiono zawrzeć nową umowę². 14 czerwca 1985 roku Francja, Niemcy, Belgia, Luksemburg i Holandia uzgodniły zniesienie kontroli osób na wzajemnych przejściach granicznych. Został utworzony obszar bez granic wewnętrznych. Strony porozumienia wprowadziły wspólną politykę wizową dla całego obszaru oraz kontrole na zewnętrznych granicach. Z kolei kontrole wewnętrzne miały być przeprowadzane okresowo, głównie w sytuacjach, w których pojawiłoby się zagrożenie bezpieczeństwa narodowego lub porządku publicznego. Z czasem do Układu zaczęli przystępować kolejni członkowie Wspólnoty, a także Islandia i Norwegia. 27 listopada 1990 roku Włochy podpisały w Paryżu umowę o akcesji do Układu, a następnie to samo uczyniły Hiszpania i Portugalia (25 czerwca 1991 r. w Bonn), Grecja (6 listopada 1992 w Madrycie) i Austria (28 kwietnia 1996 r. w Brukseli). 19 grudnia 1996 Dania, Finlandia i Szwecja podpisały w Luksemburgu umowę o akcesji do Schengen, natomiast Islandia i Norwegia uzyskały status obserwatorów. 19 maja 1999 roku zawarto umowę stowarzyszającą, która weszła w życie 20 czerwca 2000 roku³.

Układ z Schengen zaczął obowiązywać od 26 czerwca 1995 roku, za sprawą Konwencji Wykonawczej do Układu z Schengen podpisanej 19 czerwca 1990. Dopiero ten dokument nazwany „Schengen II”, miał bezpośredni wpływ na prawa jednostki do swobodnego podróżowania po strefie. Potwierdza ona intencje zniesienia kontroli przepływu osób i ułatwienia przewozu towarów⁴. W ramach współpracy wymienia się: jednolitą politykę wobec cudzoziemców w zakresie wiz, procedur azylowych, współpracę policyjną, poprawienie

---

¹ mgr Krystyna Joanna Świdzińska, Instytut Nauk Politycznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

² *Podstawowe informacje o strefie Schengen*, <https://www.msw.gov.pl/pl/wspolpraca-miedzynarod/unia-europejska/schengen/7094,dok.html> (dostęp 8.11.2015).

³ *Strefa Schengen i współpraca*, <http://tinyurl.com/hqa62sk> (dostęp 8.11.2015).

⁴ *Polska w strefie Schengen*, <http://www.strazgraniczna.pl/wps/wcm/connect/e1157f8049cb7e6b9390d7b89c8e7fc9/Biuletyn+Informacyjny+-+Polska+w+strefie+Schengen.pdf?MOD=AJPERES> (dostęp 10.11.2015).

funkcjonowania pomocy prawnej w sprawach karnych, ekstradycji i funkcjonowania Systemu Informacyjnego Schengen⁵.

Układ z Schengen w dużym stopniu opiera się na Systemie Informacyjnym Schengen (SIS), który polega na tym, iż każde państwo będące stroną Konwencji Wykonawczej posiada taki sam zestaw informacji, który pozwala przy pomocy zautomatyzowanych środków wyszukiwania dostęp do: wpisów dotyczących osób i przedmiotów w celu kontroli granicznej, a także innych kontroli policyjnych i celnych prowadzonych w ramach danego kraju, informacji dotyczących przedmiotów mogących służyć jako dowód w procesie karnym, w celu wydawania wiz, dokumentów pobytowych, wykonywania przepisów prawnych o cudzoziemcach. W kontekście stosowania Konwencji Polska dołączyła do strefy Schengen 21 grudnia 2007 roku⁶.

Ze względu na konieczność dokonania poważnych inwestycji na granicach zewnętrznych Unii Europejskiej doszło do utworzenia Instrumentu Finansowego Schengen (Funduszu Schengen), którego beneficjentami zostało 7 nowych Państw Członkowskich Unii Europejskiej: Estonia, Łotwa, Litwa, Węgry, Polska, Słowenia i Słowacja. Komisja Europejska wyasygnowała na dostosowanie granic zewnętrznych unijnych, na rzecz Polski, następujące kwoty: w 2004 roku – około 103,35 mln euro, w 2005 roku – około 103,86 mln euro, a w 2006 roku – około 106,67 mln euro. Dało to łączną kwotę około 313,88 mln euro⁷.

Wraz z wejściem Polski do Schengen nastąpiły zmiany w sposobie działania wielu instytucji czy służb państwowych mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa porządku publicznego. Zmienił się także zakres działania Straży Granicznej. Główną zmianą było zaprzestanie fizycznej ochrony granicy wewnętrznej oraz kontroli granicznej na wszystkich przejściach granicznych na granicy z: Republiką Federalną Niemiec, Republiką Czeską, Republiką Słowacką, Republiką Litwy. Ochrona granicy wewnętrznej Unii Europejskiej od 2008 roku opiera się na dotychczas funkcjonujących oddziałach Straży Granicznej: Pomorskim, Morskim, Lubuskim, Łużyckim, Sudeckim, Śląskim, Karpackim, a także Podlaskim⁸.

Jednym z najważniejszych problemów pojawiających się wraz z wejściem Polski do Schengen była kwestia Polaków, którzy znajdowali się za wschodnią granicą naszego kraju. Wprowadzenie wiz dla obywateli spoza Układu spowodowało utrudnienie kontaktu z ojczyzną rodakom pozostającym poza

---

⁵ J. Szóstakowska, *Schengen*, <http://uniaeuropejska.org/schengen/> (dostęp 10.11.2015).

⁶ *Obchody wejścia Polski do Strefy Schengen w Świnoujściu*, <http://www.swinoujscie.pl/pl/contents/content/278/1159> (dostęp 10.11.2015).

⁷ *Fundusz Schengen*, <http://fundusze.msw.gov.pl/ue/fundusze/rozliczone/fundusz-schengen/9079,Fundusz-Schengen.html> (dostęp 10.11.2015).

⁸ *Mapa oddziałów*, http://www.strazgraniczna.pl/wps/portal/tresc?WCM_GLOBAL_CONTEXT=pl/serwis-sg+/struktura_sg/oddzialy/ (dostęp 10.11.2015).

granicą. Z tego względu tak ważna jest Karta Polaka, bowiem dzięki niej możliwe jest refundowanie kosztów wizy „schengenowskiej” dla Polaków mieszkających na przykład na Ukrainie czy Białorusi. Nie jest natomiast możliwe zniesienie wizy, gdyż obowiązuje ona na całym terytorium strefy Schengen, a nie tylko na terytorium Polski⁹. Polska postanowiła także rozbudować system konsulatów, gdyż niekiedy Polacy mieszkający we krajach Europy Wschodniej musieli udawać się w długą podróż do oddalonych daleko przedstawicielstw¹⁰.

Wraz ze zniesieniem kontroli na granicach wewnętrznych pojawiły się opinie, iż konieczne będzie zwolnienie części funkcjonariuszy Straży Granicznej. Okazało się to nieprawdą. Swoboda przepływu osób i towarów niesie ze sobą ryzyko zwiększenia przestępczości, z tego względu wiele państw, jak na przykład Niemcy nie tylko utrzymały liczbę funkcjonariuszy ochraniających odcinki granicy wewnętrznej, lecz nawet ją zwiększyły. Zamiast na granicach funkcjonariusze prowadzą działania w głębi kraju. Co jakiś czas dochodzi do wykrycia prób nielegalnego przemytu towaru (zwłaszcza alkoholu, papierosów i narkotyków), a także nielegalnych imigrantów¹¹.

Niewątpliwie zaletą przystąpienia do strefy Schengen jest udział w swobodnym przepływie towarów i osób, a także stopniowy zanik „korków” na granicach, z czego najbardziej cieszą się przewoźnicy. Dla mieszkańców takich miast jak Szczecin, Świnoujście czy Zgorzelec wejście do Schengen sprawiło, iż mogą oni bez kontroli przekraczać granicę, gdy pracują lub uczą się na terenie Niemiec. Po stronie minusów trzeba wymienić udział Polski we wspólnej polityce wizowej Unii. Konieczne jest wprowadzenie ruchu wizowego z państwami, z którymi ruch wizowy posiada Unia. Obywatel na przykład z Ukrainy może przebywać na terytorium Polski zaledwie trzy miesiące, a jeśli po upływie tego okresu cudzoziemiec nie powróci do swojego kraju otrzyma wpis do europejskiego systemu komputerowego w Strasburgu, a tym samym zakaz wjazdu na terytorium Unii¹². Wśród minusów wejścia do Schengen wskazywano również na spadek obrotów handlowych na przygranicznych targowiskach, spadek wymiany walut w kantorach czy też zmniejszenie handlu w punktach gastronomicznych i handlowych położonych przy granicy. To z kolei miało przyczynić się do utraty miejsc pracy wśród osób pracujących w tym

---

⁹ R. Jaroszewski, *Wiza Schengen, czy wiza krajowa?*, <http://cudzoziemiecwpolsce.pl/wiza-schengen-czy-wiza-krajowa/> (dostęp 10.11.2015).

¹⁰ G. Gromadzki, A. Szymborska, *Polska w strefie Schengen – wyzwanie dla polityki wizowej*, Warszawa 2007, s. 1.

¹¹ MSW: *nie są planowane zwolnienia funkcjonariuszy Straży Granicznej*, http://serwisy.gazetaprawna.pl/praca-i-kariera/artykuly/652478,msw_nie_sa_planowane_zwolnienia_funkcjonariuszy_strazy_granicznej.html (dostęp 10.11.2015).

¹² *Wizy i przekraczanie granicy*, http://www.migrant.info.pl/Wizy_i_przekraczanie_granicy.html (dostęp 10.11.2015).

miejscu i wzrostu bezrobocia. Również przedsiębiorcy obawiali się, że członkostwo w Schengen spowoduje trudności w znalezieniu pracowników z za wschodniej granicy¹³.

Na podstawie badania opinii na temat wejścia Polski do strefy Schengen z 2007 roku 57 procent Polaków oczekiwało, że wejście przyniesie im korzyści, a jedynie 2 procent spodziewało się niekorzystnych skutków¹⁴. Wśród największych korzyści płynących z otwarcia wewnętrznych granic Unii wymieniano: swobodne przekraczanie granic innych państw unijnych (71 procent), łatwiejsze przemieszczanie się po Europie (68 procent), koniec korków na granicach (52 procent), więcej turystów przyjeżdżających do kraju (47 procent), sprawniejsze ściganie przestępców i skuteczniejsze zwalczanie przemytu (44 procent), sprawniejsze poszukiwanie skradzionych samochodów i dzieł sztuki (38 procent), łatwiejszy handel przygraniczny (29 procent)¹⁵. Wśród obaw ankietowani wskazywali na: wzrost ilości przywożonych narkotyków i nielegalnych towarów (59 procent), wzrost zagrożenia terroryzmem (51 procent), napływ imigrantów (47 procent), wzrost przestępczości (42 procent), przemyt alkoholu i papierosów (41 procent), wywóz z kraju między innymi dzieł sztuki (40 procent), utrudnienia dla obywateli z Ukrainy, Białorusi i Rosji (28 procent)¹⁶.

Po zniesieniu kontroli na polskich odcinkach granicy wewnętrznej, nadal zostały prowadzone czynności zmierzające do: ujawniania fałszerstw dokumentów uprawniających do wjazdu i pobytu na terytorium Polski oraz całej strefy Schengen, przeciwdziałania wwozowi materiałów niebezpiecznych i szkodliwych dla środowiska naturalnego, których transport powinien spełniać wymagania warunków bezpieczeństwa na przykład śmieci czy materiałów wybuchowych, przeciwdziałania wywozowi z Polski przedmiotów zabytkowych, przeciwdziałania przemytowi narkotyków, realizacji czynności zleconych przez odpowiednie organy krajowe i zagraniczne, egzekwowania na wewnętrznych granicach przestrzegania przez podróżujących wwozu na terytorium Polski towarów akcyzowych¹⁷.

Istotną zmianą było zwiększenie aktywności działań mobilnych Straży Granicznej w strefie przygranicznej i na obszarze kraju. Funkcjonariusze dążą do osiągnięcia tych samych celów, ale przy wykorzystaniu innych metod, sposobów oraz środków technicznych. Głównie odnosi się to do: zapewnienia

---

¹³ *Plusy i minusy Schengen*, <http://www.wprost.pl/ar/120147/Plusy-i-minusy-Schengen/> (dostęp 10.11.2015).

¹⁴ *Opinia na temat wejścia Polski do strefy Schengen TNS OBOP dla Przedstawicielstwa Komisji Europejskiej w Polsce*, Warszawa 2007, s. 4.

¹⁵ Tamże, s. 7.

¹⁶ Tamże, s. 9.

¹⁷ *Schengen – informacje*, <https://www.msw.gov.pl/pl/aktualnosci/5087,Schengen-informacje.pdf> (dostęp 5.01.2015).

bezpieczeństwa w międzynarodowej komunikacji lotniczej, drogowej, kolejowej i morskiej, rozpoznawania rejonów szczególnie zagrożonych przestępczością oraz zwalczanie jej, współpracowanie ze społecznością w celu wczesnego uzyskiwania informacji, a także utrzymywania w stanie stałej gotowości do skutecznego wykonywania zadań czasowego przywrócenia kontroli granicznej na granicach wewnętrznych. Na granicach wewnętrznych działają mobilne patrole, do których głównych zadań należą: patrolowanie określonych obszarów (na podstawie analiz ryzyka), legitymowanie osób (głównie w przypadku poszukiwań, ustalaniu sprawców i świadków wykroczeń), kontrolowanie środków transportu poruszających się po drogach publicznych (w kwestiach spełniania wymogów wynikających z przepisów ruchu drogowego, transportu drogowego i transgranicznego przemieszczania towarów niebezpiecznych), prowadzenie kontroli w miejscach publicznych takich jak targowiska, dworce kolejowe, giełdy (w celu kontroli legalności pobytu, zatrudnienia czy prowadzenia działalności gospodarczej), podejmowanie czynności służbowych w stosunku do osób, które naruszają obowiązujący porządek prawny, prowadzenie wspólnych zadań ze służbami innych państw w celu realizacji zadań, udział w akcjach ratowniczych, poszukiwanie rzeczy utraconych w wyniku przestępstw mogących stać się przedmiotem transgranicznego przemieszczania¹⁸.

Zniesienie kontroli na granicach wewnętrznych po części zostało zrekompensowane wprowadzeniem systemu informacyjnego Schengen (SIS). Zawiera on bazę danych dla służb granicznych, migracyjnych i organów ścigania krajów należących do strefy. Wpisy dotyczą między innymi osób: mających zakaz wjazdu na terytorium Schengen i pobytu w niej, z europejskim nakazem aresztowania, zaginionych, wezwanych do stawienia się przed sądem, a także tych, wobec których mają być przeprowadzone kontrole niejawne i szczególne. Dodatkowo znaleźć można informacje o utraconych lub skradzionych przedmiotach, w tym banknotów, broni, pojazdów i tablic rejestracyjnych, dokumentów (paszportów, dowodów osobistych, praw jazdy czy dokumentów pojazdu). Dzięki temu możliwe jest szybsze odnalezienie zaginionych osób i przedmiotów, a także skuteczniejsze ich poszukiwanie dzięki zaangażowaniu międzynarodowych służb¹⁹.

Obywatele spoza strefy Schengen w trakcie przekraczania zewnętrznej granicy powinni posiadać ważny dokument podróży lub dokument uprawniający do niej, ważną wizę (jeżeli jest wymagana), a także uzasadnić cel podróży i posiadać środki utrzymania. Zdarzają się od tego ustępstwa, między innymi,

---

¹⁸ *Polska Straż Graniczna po przystąpieniu do strefy Schengen*, <https://www.msw.gov.pl/download/1/3558/BILANS-SG.pdf> (dostęp 5.01.2015).

¹⁹ *Strefa Schengen Swobodne podróże po Europie*, <http://www.europedirect-zielonagora.lubuskie.uw.gov.pl/download/98.pdf> (dostęp 5.01.2016).

gdy obywatel państwa trzeciego, który nie spełnia warunków wjazdu na terytorium Schengen może uzyskać zezwolenie państwa członkowskiego na wjazd na jego terytorium spowodowane względami humanitarnymi czy też ze względu na przykład na interes narodowy. W przeszłości doszło do tego typu sytuacji chociażby w 2011 roku na granicy włosko-francuskiej, kiedy Tunezyjczycy zaczęli przekraczać morską granicę Włoch ze względu na panujący wewnątrz kraju konflikt²⁰.

Konflikt w Syrii oraz wywołana nim fala imigrantów zmierzająca do Europy sprawiła, że państwa strefy Schengen stanęły przed nowym wyzwaniem. Szwecja wprowadziła kontrole dokumentów na granicy z Danią, a ta z kolei rozważyła wprowadzenie kontroli na swojej granicy z Niemcami. Również Francja i Niemcy wprowadziły tymczasowe kontrole na swoich granicach²¹. Problem nielegalnej imigracji wymaga podjęcia odpowiednich działań, wśród nich wskazać można między innymi na: organizowanie legalnej imigracji (uwzględniając zdolność państw do przyjmowania obcokrajowców), zwalczanie nielegalnej imigracji (przez odesłanie do ojczystych krajów lub krajów tranzytowych), wprowadzenie większej kontroli na granicach, jak również partnerstwo z państwami pochodzenia imigrantów. Coraz częściej pojawiają się pomysły na reformę zasad strefy Schengen, przede wszystkim ograniczenia w swobodnym podróżowaniu bez kontroli na granicach wewnętrznych. W związku z tym nastąpiłoby ograniczenie najważniejszej zalety, na jaką wskazywano przy członkostwie²². Przy tworzeniu strefy Schengen nie przewidywano, że mogą wystąpić sytuacje nadzwyczajne o tak wielkiej skali jaka ma miejsce obecnie²³.

Prawdopodobnie strefa Schengen nie będzie już działała tak jak to miało miejsce do tej pory. Konieczna będzie jej reforma polegająca między innymi na łatwiejszym wprowadzaniu kontroli na granicach przez poszczególne państwa czy nawet możliwości wykluczenia ze strefy tych państw, które nie będą umiały sobie poradzić ze skuteczną ochroną granic. Coraz częściej wskazuje się również, że ograniczenie swobodnego przemieszczania się osób po Schengen przyczynić

---

²⁰ A. Gruszczak, *Schengen – kłopotliwy sukces*, http://www.natolin.edu.pl/pdf/nowa_europa/NE13_kłopotliwy_sukces.pdf (dostęp 5.01.2015).

²¹ A. Mazurczyk, *Schengen się sypie, wracają kontrole na unijnych granicach*, <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1646080,1,schengen-sie-sypie-wracaja-kontrole-na-unijnych-granicach.read> (dostęp 5.01.2015).

²² I. Oliińki, *Nielegalna imigracja wyzwaniem dla strefy Schengen*, <http://think.wsiz.rzeszow.pl/wp-content/uploads/2014/10/05-THINK-Oliińki-Nielegalna-imigracja-wyzwaniem-dla-Strefy-Schengen.pdf> (dostęp 5.01.2015).

²³ *Merkel: Obecny system nie działa. Waży się przyszłość strefy Schengen*, <http://forsal.pl/artykuly/907534,angela-merkel-przyszlosc-strefy-schengen-imigranci-w-europie-kwoty-imigrantow-uchodzczy-w-europie.html> (dostęp 5.01.2015).

się może do osłabienia zasady wolnego przepływu dóbr²⁴. Rozważany jest również scenariusz rozpadu strefy co wiązałoby się z licznymi konsekwencjami na przykład powrotem do kontroli na granicach (kolejki), uciążliwością dla turystów oraz firm przewozowych, utrudnieniem dla przemieszczających się pracowników, czy wzrostem kosztów transakcyjnych²⁵.

W celu zwiększenia bezpieczeństwa pojawiają się również pomysły dotyczące powołania Europejskiego Korpusu Straży Granicznej, który miałby pomagać krajom nieradzącym sobie z nielegalnymi imigrantami, nawet bez zgody takiego państwa. Argumentem przeciw jest fakt, iż oznaczałoby to utratę suwerenności krajów członkowskich²⁶. Dodatkowo Europejska Straż Graniczna i Przybrzeżna miałyby podejmować działania polegające na poszukiwaniu i ratowaniu ludzi będących w niebezpieczeństwie, jak również walkę z przestępczością i terroryzmem czy też pomoc w odsyłaniu nielegalnych imigrantów do rodzimych krajów²⁷.

Straty związane z wejściem do Układu z Schengen, przy korzyściach płynących z członkostwa nie są ceną zbyt wysoką. Najważniejsze jest to, aby móc w stopniu jak największym wykorzystać wszystkie plusy wejścia do strefy Schengen i zmniejszyć liczbę minusów, a także w sposób dynamiczny reagować na wszelkie zmiany w otoczeniu Schengen.

Bibliografia:

Fundusz Schengen, <http://fundusze.msw.gov.pl/ue/fundusze/rozliczone/fundusz-schengen/9079,Fundusz-Schengen.html>.

Gromadzki G., Szyborska A., *Polska w strefie Schengen – wyzwanie dla polityki wizowej*, Warszawa 2007.

Gruszczak A., *Schengen – kłopotliwy sukces*, http://www.natolin.edu.pl/pdf/nowa_europa/NE13_kłopotliwy_sukces.pdf.

Jaroszewski R., *Wiza Schengen, czy wiza krajowa?*, <http://cudzoziemiecwpolsce.pl/wiza-schengen-czy-wiza-krajowa/>.

Mapa oddziałów, http://www.strazgraniczna.pl/wps/portal/tresc?WCM_GLOBAL_CONTEXT=pl/serwis-sg+/struktura_sg/oddzialy/.

Mazurczyk A., *Schengen się sypie, wracają kontrole na unijnych granicach*, <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1646080,1,schengen-sie-sypie-wracaja-kontrole-na-unijnych-granicach.read>.

---

²⁴ *Stratfor: Reforma strefy Schengen może oznaczać koniec Unii Europejskiej w jej obecnym kształcie*, <http://forsal.pl/artykuly/892881, stratfor-reforma-strefy-schengen-moze-oznaczac-koniec-unii-europejskiej-w-jej-obecnym-ksztalcie.html> (dostęp 5.01.2015).

²⁵ *Wizy, rygorystyczne kontrole granic, kolejki, miliardowe straty. Co, jeśli Strefa Schengen upadnie?*, <http://tvn24bis.pl/ze-swiata,75/strefa-schengen-zagrozona,595734.html> (dostęp 5.01.2015).

²⁶ *Unijny zamach na suwerenność? Europejska Straż Graniczna poza krajowym prawem*, <http://www.dziennik.com/wiadomosci/artkul/unijny-zamach-na-suwerennosc-europejska-straz-graniczna-pozaj-krajowym-prawem> (dostęp 5.01.2015).

²⁷ K. Szymańska-Borginon, *Bruksela ograniczy naszą suwerenność? Unijnych granic ma strzec specjalny korpus*, <http://www.rmfm24.pl/fakty/swiat/news-bruksela-ograniczy-nasza-suwerennosc-unijnych-granic-ma-strz,nId,1937846> (dostęp 5.01.2015).

Merkel: Obecny system nie działa. Waży się przyszłość strefy Schengen, <http://forsal.pl/artykuly/907534,angela-merkel-przyszlosc-strefy-schengen-imigranci-w-europie-kwoty-imigrantow-uchodzcy-w-europie.html>.

MSW: nie są planowane zwolnienia funkcjonariuszy Straży Granicznej, http://serwis.y.gazetaprawna.pl/praca-i-kariera/artykuly/652478,msw_nie_sa_planowane_zwolnienia_funkcjonariuszy_strazy_granicznej.html.

Obchody wejścia Polski do Strefy Schengen w Świnoujściu, <http://www.swinoujscie.pl/pl/contents/content/278/1159>.

Oliińsk I., *Nielegalna imigracja wyzwaniem dla strefy Schengen*, <http://think.wsiz.rzeszow.pl/wp-content/uploads/2014/10/05-THINK-Oliińsk-Nielegalna-imigracja-wyzwaniem-dla-Strefy-Schengen.pdf>.

Opinia na temat wejścia Polski do strefy Schengen TNS OBOP dla Przedstawicielstwa Komisji Europejskiej w Polsce, Warszawa 2007.

Plusy i minusy Schengen, <http://www.wprost.pl/ar/120147/Plusy-i-minusy-Schengen/>.

Podstawowe informacje o strefie Schengen, <https://www.msw.gov.pl/pl/wspolpraca-miedzynarod/unia-europejska/schengen/7094,dok.html>.

Polska Straż Graniczna po przystąpieniu do strefy Schengen, <https://www.msw.gov.pl/download/1/3558/BILANS-SG.pdf>.

Polska w strefie Schengen, <http://www.strazgraniczna.pl/wps/wcm/connect/e1157f8049cb7e6b9390d7b89c8e7fc9/Biuletyn+Informacyjny+-+Polska+w+strefie+Schengen.pdf?MOD=AJPERES>.

Schengen – informacje, <https://www.msw.gov.pl/pl/aktualnosci/5087,Schengen-informacje.pdf>.

Stratfor: Reforma strefy Schengen może oznaczać koniec Unii Europejskiej w jej obecnym kształcie, <http://forsal.pl/artykuly/892881,stratfor-reforma-strefy-schengen-moze-oznaczac-koniec-unii-europejskiej-w-jej-obecnym-ksztalcie.html>.

Strefa Schengen i współpraca, <http://tinyurl.com/hqa62sk>.

Strefa Schengen Swobodne podróże po Europie, <http://www.europedirect-zielonagora.lubuskie.uw.gov.pl/download/98.pdf>.

Szóstakowska J., *Schengen*, <http://uniaeuropejska.org/schengen/>.

Szymańska-Borginon K., *Bruksela ograniczy naszą suwerenność? Unijnych granic ma strzec specjalny korpus*, <http://www.rmfm24.pl/fakty/swiat/news-bruksela-ograniczy-nasza-suwerennosc-unijnych-granic-ma-strz,nId,1937846>.

Unijny zamach na suwerenność? Europejska Straż Graniczna poza krajowym prawem, <http://www.dziennik.com/wiadomosci/artykul/unijny-zamach-na-suwerennosc-europejska-straz-graniczna-pozza-krajowym-prawem>.

Wizy i przekraczanie granicy, http://www.migrant.info.pl/Wizy_i_przekraczanie_granic.html.

Wizy, rygorystyczne kontrole granic, kolejki, miliardowe straty. Co, jeśli Strefa Schengen upadnie?, <http://tvn24bis.pl/ze-swiata,75/strefa-schengen-zagrozona,595734.html>.

Руслан Демчишак¹
Олександр Горбач²

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИНАХ У 1991-2015 РР.: ВІД ДОБРОСУСІДСТВА ДО СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

Пріоритетом номер один для зовнішньої політики України серед країн регіону Центрально-східної Європи однозначно виступає Польща, яку з нашою державою єднають ряд факторів: 1) тісні культурно-цивілізаційні взаємини, навіть спільне історичне минуле; 2) особливості історичного розвитку, зокрема тривале перебування у складі імперій; 3) період комуністичних тоталітарних режимів з усім спектром соціальних наслідків; 4) подібність соціально-економічних і політичних проблем, котрі доводиться розв'язувати на шляху докорінної трансформації суспільств; 5) становлення самостійної зовнішньої політики та вироблення векторів її розвитку; 6) пріоритетність європейського вибору та зацікавленість у повномасштабному залученні до європейських інтеграційних процесів.

Окремі аспекти даної проблематики частково досліджувалися у працях М. Янків³, А. Коридон⁴, Л. Стрільчук⁵. Водночас тема потребує нового комплексного дослідження, особливо з урахуванням динаміки розвитку українсько-польських відносин.

Відносини між державами у новітню добу пройшли шлях від добросусідства до стратегічного партнерства. Дослідження цього процесу виступає метою нашої роботи.

На 1-у етапі становлення українсько-польських відносин (1991-1995 рр.) Республіка Польща першою із держав світу визнала незалежність України 2-го грудня 1991 р., а вже 4-го січня 1992 р. було встановлено дипломатичні відносини між країнами. 18 травня 1992 р. було підписано широкомасштабний «Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво». На тлі складного

---

¹ Руслан Демчишак, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка».

² Олександр Горбач, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка».

³ М. Янків, *Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат (політико-економічний і секторальний аналіз)*, Львів 2011, 384 с.

⁴ А. Киридон, *Україна-Республіка Польща: етапи, реалії та перспективи відносин*, „Зовнішні справи. Політичні науки”, №11, с. 18-21.

⁵ Л.В. Стрільчук, *Польща – Україна: шлях від добросусідства до стратегічного партнерства (кінець ХХ - початок ХХІ століття)*, „Гілея: науковий вісник” 2014, Вип. 85, с. 43-48, http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_85_12 (доступ 10.09.2016).

історичного минулого взаємовідносин між народами принципово важливою для визначення характеру україно-польських стосунків у новітню добу стала стаття 2-го договору, що констатувала наступне: «Сторони визнають непорушними існуючі і позначені на місцевості кордони між ними і підтверджують, що не мають жодних територіальних претензій одна до однієї і не висуватимуть таких претензій в майбутньому»⁶. Водночас була започаткована традиція зустрічей на найвищому рівні. Так, у травні 1992 р. відбувся офіційний візит Президента України Л. Кравчука до Польщі, а у травні 1993 р. візит Президента Республіки Польща Л. Валенси до України. У 1994 р. було прийнято Декларацію міністрів закордонних справ України та Польщі про засади формування двостороннього партнерства, Польща сприяла вступу України до регіональної міжнародної організації «Центральноєвропейська ініціатива». Польська дипломатія відкрито демонструвала зацікавленість у зміцненні незалежності та розвитку добросусідських відносин з Україною у контексті геополітичного поділу Схід - Захід, бажаючи бачити його межею не західний, а на східний кордон України. Водночас для зовнішньої політики нашої держави Польща стала локомотивом європейського вектору розвитку та звязуючою ланкою з Європою та Заходом. Таким чином, було вироблено точку зіткнення у реалізації національного інтересу обох держав у зовнішньополітичній сфері, що стало основою двостороннього співробітництва у перспективі.

На 2-му етапі (1995-1999 рр.) україно-польські відносини отримали подальший розвиток у плані поглиблення всебічного співробітництва та вироблення договірно-правової бази як його основи. У червні 1994 року Україна підписує Угоду про партнерство і співробітництво з ЄС, а 1995 році укладає договір з Північноатлантичним альянсом про співпрацю в рамках програми «Партнерство заради миру» (ПЗМ), декларуючи підтримку розширенню НАТО на Схід. Значному поживленню двосторонніх контактів сприяла підписана у Києві в травні 1997 р. президентами Л. Кучмою та А. Квасневским Спільна заява «До порозуміння і єднання». Використання у документі термінології щодо України та Польщі як «стратегічних партнерів» свідчило про започаткування процесу переходу стосунків між двома країнами у якісно новий етап⁷. Заява продемонструвала спільну позицію сторін щодо питань регіональної та глобальної безпеки, певний збіг поглядів на перспективу євро- і євроатлантичної інтеграції.

---

⁶ Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, с. 2, http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616_172 (доступ 10.09.2016).

⁷ Спільна заява Президентів України і Республіки Польща «До порозуміння і єднання», „Урядовий кур'єр”, 24 травня 1997.

Водночас політика багатовекторності як зовнішньополітичний курс України епохи президентства Л. Кучми, проявом якої стало підписання «Великого договору» між Києвом та Москвою (травень 1997 р.), дещо гальмувала висхідну динаміку україно-польських відносин.

Черовий, 3-й етап українсько-польських відносин можна виділити у 1999-2004 рр. Після офіційного вступу до НАТО (березень 1999 р.) Польща остаточно перебирає на себе роль локомотива євроатлантичних прагнень України. Демонстрацією важливості європейського вектора зовнішньої політики України та ототожнення себе з відповідним регіоном стає проведений 14-15 травня 1999 р. у Львові 6-го саміту Президентів країн Центральної і Східної Європи.

Внутрішньополітична ситуація, що склалася в Україні у другій половині 2000-2001 роках, призвела якщо не до міжнародної ізоляції України, то, до різкого похолодання відносин Україна-Польща. Польський Президент А. Квасневський намагався вплинути на ситуацію, що склалася, схилиючи українського Президента Л. Кучму до переговорного процесу з опозицією, однак це не дало очікуваних результатів.

Попри певне дистанціювання від України, стратегічна лінія польської зовнішньої політики, керована власним національним інтересом та питаннями безпеки, залишалася незмінною. У січні 2003 р. Польща виступила з ініціативою щодо розроблення «східного виміру» політики Європейського Союзу, який містив би і концепцію особливих відносин з Україною. Пропозиції РП охоплювали необхідність чіткого визначення перспективи членства в ЄС для України, а також негайного надання їй статусу країни з ринковою економікою.

Деяке потепління міждержавних відносин відбувається 13 лютого 2003 р. під час зустрічі Л. Кучми та А. Квасневського в Синьогорах, резиденції українського Президента на Івано-Франківщині. Саме тоді глави сусідніх держав домовилися, що візи для українців до Польщі будуть безкоштовними, про вшанування 60-ї річниці волинської трагедії, а також про те, що 2004 рік буде роком Польщі в Україні, а 2005 рік – роком України у Польщі.

Офіційне членство Польщі в ЄС (з 1-го травня 2004 р.) започаткувало 4-й етап українсько-польських відносин (2004-2010 рр.). Вступ Польщі до Європейського Союзу створив для України нову реальність: серед його членів уперше з'явилася країна, яка лобювала український курс на членство в ЄС, а також і НАТО. 24-25 червня 2004 року у Ялті відбувся черговий економічний саміт під головуванням президентів сусідніх держав. Дана зустріч стала першою, після вступу Польщі до ЄС, і досить результативною, оскільки саме тоді було підписано стратегію

міжрегіонального та прикордонного співробітництва між Україною та РП з урахуванням нових політичних та економічних реалій⁸. Президентські вибори, що відбулися на Україні 21 листопада 2004 року, та події «помаранчевої революції», що послідували за ними, засвідчили активну зацікавленість Польщі і особисто Президента А. Квасневського політичною стабільністю в Україні. Польський лідер прийняв активну участь у вирішенні політичної кризи в Україні, а даний приклад продемонстрував не лише партнерські відносини сусідньої держави, але особистісні та міжлюдські взаємини на рівні лідерів Польщі та України, які стали важливим фактором подолання кризи. РП, у цей період, стає посередником між ЄС та Україною.

В епоху президентів В. Ющенка та Л. Качинського характер українсько-польських відносин став ще більш інтенсивним. Зовнішньополітична лінія Польщі в ЄС знайшла своє відображення в спільній польсько-шведській пропозиції «Східне партнерство». Під час зустрічі міністрів закордонних справ Європейського Союзу 26 травня 2008 р. в Брюсселі Польща та Швеція представили спільну пропозицію у сфері поглиблення східного напрямку політики ЄС, що отримала назву «Східне партнерство ЄС». Ініціатива СП адресована шести країнам: безпосередні адресати – Україна, Молдова, Грузія, Азербайджан і Вірменія, а також передбачалася технічна й експертна співпраця з Білоруссю⁹.

Наступним 5-м етапом українсько-польських відносин стали 2010-2014 рр. Зміна глав держав у 2010 р. (президентом України стає В. Янукович, Польщі – Б. Коморовський) дещо підкорегувала зовнішньополітичний курс країн. Зближення України з Російською Федерацією частково негативно позначилося на відносинах з країнами Заходу загалом і Польщею зокрема. При цьому в урядовому документі «Пріоритети польської політики закордонної 2012-2016 р.» (березень 2012 р.) Україна і надалі іменується стратегічним партнером, всестороннім відносинам з нею відводиться важлива роль¹⁰. Продовжує поповнюватися договірно-правова база взаємовідносин. Так, у травні 2012 р. було укладено угоду між Україною та Республікою Польща про соціальне забезпечення. Важливим спільним гуманітарним проектом України і Польщі стало проведення чемпіонату Європи з футболу «Євро 2012».

---

⁸ 24-25 червня в м. Ялта 7-й Економічний Саміт Україна-Польща, <http://www.ukraine-poland.com> (доступ 11.09.2016).

⁹ І.Ф. Газізуллін, М.М. Гончар, О.В. Коломієць [та ін.], *Східне партнерство ЄС: Додаткові можливості для євроінтеграції України*, ред. В. Мартинюка, К. 2009, с. 47.

¹⁰ *Priorytety Polskiej polityki zagranicznej 2012-2016 rr.*, MSZ Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.msz.gov.pl/resource/aa1c4aec-a52f-45a7-96e5-06658e73bb4e:JCR> (доступ 11.09.2016).

Відмова Кабінету Міністрів України на чолі з М. Азаровим і президента В. Януковича від підписання Угоди про асоціацію з ЄС на Вільнюському саміті 21 листопада 2013 р. призвела до різкого напруження суспільно-політичної ситуації в Україні, Євромайдану та Революції гідності. Відносини України і Польщі опинилися в найгіршій фазі за багато років. Діалог було зведено до мінімуму. Заплановану на 2 грудня 2013 р. зустріч президентів Б. Коморовського і В. Януковича скасували ще наприкінці листопада. Глави держав мали відкрити новий пропускний пункт на кордоні, однак 29 листопада захід було раптово понижено до рівня віце-прем'єрів. А вже 2 грудня, за лічені години до відкриття пропускового пункту, стало відомо, що жодних представників українського уряду взагалі не буде. Скасовано було також і Форум підприємців, який мав відбутися цього ж дня за участі віце-прем'єрів України і Польщі.

Офіційна Варшава і польська громадськість виявили не лише високий рівень поваги до революційних подій в Україні, а й солідаризувалися з ними і навіть стали їх безпосередніми учасниками. Так, окремі польські телевізійні канали цілодобово в режимі on-line вели репортажі з Києва в переломні та водночас трагічні для українців лютневі дні 2014 року. Усі польські телеканали в суботу 1 лютого увечері увімкнули кліп на пісню «Подай руку Україні» з кадрами подій у Києві. Чимало поляків – журналістів, репортерів, дипломатів, політиків, студентів, правозахисників, волонтерів та інших – стали безпосередніми учасниками Майдану та Революції гідності, а потім і подій на Сході України.

Новий 6-й етап українсько-польських відносин було започатковано у 2014 р. У цей період 16 травня 2014 р. у Києві відбулося VI засідання Ради МЗС України та МЗС Республіки Польща під головуванням глав зовнішньополітичних відомств двох країн. Захід пройшов у рамках робочого візиту міністра закордонних справ Республіки Польща Р. Сікорського до України. У ході засідання ради сторони обговорили питання українсько-польського політичного діалогу, відносини Україна – ЄС, перспективи співробітництва у сфері безпеки та оборони, культурно-гуманітарної співпраці, а також взаємодію в рамках міжнародних організацій. Знаково, що 28 листопада 2014 р. польський сейм ратифікував Угоду про асоціацію України з ЄС, а 4 грудня Угоду про асоціацію ратифікував Сенат Речі Посполитої.

Державний візит Президента України П. Порошенка до Варшави відбувся 17-18 грудня 2014 р. У ході візиту Президент України зустрівся з Президентом Польщі Броніславом Коморовським, прем'єр-міністром Евою Копач, а також головами палат польського парламенту Б. Борусевичем і Р. Сікорським. Петро Порошенко виступив на спільному

засіданні Сейму та Сенату Республіки Польща, був присутній при підписанні ратифікованої Угоди про асоціацію України з ЄС. Броніслав Коморовський поставив свій підпис під ратифікаційним актом, а також домовився про низку важливих для України двосторонніх проєктів. У перший день дводенного візиту П. Порошенко виступив перед Національними зборами Польської держави. Його виступ слухали депутати двох палат польського парламенту, члени уряду та президент. Як зазначив Б. Коморовський, такі ситуації, коли президент іншої країни виступає в парламенті Польщі, трапляються вкрай рідко.

Кульмінацією виступу П. Порошенка стала заява про те, що Україна планує поставити на порядок денний питання про скасування позаблоковості та розпочати процес реального просування по шляху до членства в НАТО.

Під час візиту було укладено договори про розширення зони малого прикордонного руху, спрощення пересування українських і польських громадян через державний українсько-польський кордон, навчання українських студентів у Польщі та допомогу польських фахівців у проведенні самоврядної реформи в Україні¹¹. Українсько-польські відносини отримали новий імпульс для розвитку.

На думку М. Янківа, до сприятливих факторів, які визначили стрімкий розвиток двосторонніх стосунків між Польщею та Україною, можна віднести:

- глибоку кризу російських державних структур і короткотерміновий прозахідний курс у зовнішній політиці Росії, що відсунуло на другий план проблему формування нової системи взаємовідносин з колишніми радянськими республіками;
- успішність політики «двоколіїності» та швидке визнання Польщею незалежності України;
- своєрідну політичну безвихідь, в якій опинилась тогочасна Україна, що змушувало її до активного пошуку зацікавлених в її незалежності зовнішніх партнерів;
- суб'єктивний чинник в особі «пропольської» налаштованості президента Л. Кравчука;
- дезорієнтацію західних політичних середовищ;
- спільні стратегічні цілі України та Польщі, пов'язані з необхідністю подолання спадщини тоталітаризму та повернення у русло європейського цивілізаційного дискурсу;

---

¹¹ *Державний візит до Республіки Польща Президента України Петра Порошенка*, mfa.gov.ua/ua/news-feeds/foreign-offices-news/30814 (доступ 12.09.2016).

- спільні ідеологічні корені формування політики державної незалежності, ґрунтованої на засадах добросусідських стосунків і нівелюванні тих історичних конфліктів, що спричинили до загострення українсько-польських стосунків протягом першої половини ХХ ст.
- приблизно однакові стартові економічні умови та проблеми обох країн на етапі відходу від адміністративно-планової економіки та впровадження ринкових принципів господарювання¹².

Прихід до влади у РП президента А. Дуди (серпень 1915 р.) та політичної сили «Право і справедливість» (жовтень 1915 р.) неповинен, на думку експертів, позначитися на стратегічному курсі українсько-польських відносин. Хоча певна корекція неминуча. Прогнозується, що польська влада займе більш рішучу позицію у вимогах ефективності санкцій країн Заходу щодо Росії, наслідком чого стане подальше українсько-польське зближення. На українську владу посиляться тиск щодо реалізації реформ. Водночас передбачається, що серед польської громадськості ослабне інтерес до України. При цьому на порядок денний повернуться контроверсійні сторінки українсько-польської історії, зокрема питання УПА, Волинської трагедії 1943 р. тощо.

Варто зазначити, що перспективи українсько-польського співіснування та співпраці на рівні як держав, так і громадськості, в значній мірі залежатимуть від історичного примирення між обома народами. Приклади взаємної ініціативи щодо такого примирення вже існують. Нагадаємо, що, 24 червня 2005 р., Президент України Віктор Ющенко і президент Польщі Олександр Кваснєвський узяли участь у церемонії відкриття й освячення меморіалу воїнам Української галицької армії і Цвинтаря орлят (польських військових поховань 1918-1920 років) на Личаківському цвинтарі у Львові. Розвиток таких ініціатив стане запорукою цивілізованого співіснування та співпраці між народами у сучасному європейському просторі. Набуття Україною асоційованого членства в ЄС з 1 січня 2016 р., вступ у дію зони вільної торгівлі та безвізового режиму з країнами ЄС сприятимуть подальшому українсько-польському зближенню.

Таким чином, українсько-польські відносини у новітню добу пройшли шлях від добросусідства до стратегічного партнерства. У середовищі українських політиків, учених, пересічних українців протягом останніх років укоренилося сприйняття Польщі як «адвоката України в Європі» і як надійного стратегічного партнера. Дотримання тісних українсько-польських взаємин збалансовує зовнішньополітичну і зовнішньоекономічну

---

¹² М. Янків, *op. cit.*, с. 69.

діяльність обох країн, а також сприяє трансформаційним процесам усередині обох суспільств, дає змогу проводити спільний міжнародний стратегічний курс на вступ до загальноєвропейських і трансатлантичних інтеграційних структур або ж розширення присутності в них. Новітня сторінка в багатовіковій історії зв'язків українського та польського народів головним чином пов'язана процесом формування та реалізації стратегічного партнерства в об'єднаній Європі. Головним принципом суспільного буття в сучасному європейському просторі є взаємоповага і розуміння, міжкультурний діалог, співпраця заради миру і добробуту.

Посилання:

24-25 червня в м. Ялта 7-й Економічний Саміт Україна-Польща, <http://www.ukraine-poland.com>.

Priorytety Polskiej polityki zagranicznej 2012-2016 rr., MSZ Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.msz.gov.pl/resource/aa1c4aec-a52f-45a7-96e5-06658e73bb4e:JCR>.

Газизулін І.Ф., Гончар М.М., Коломієць О.В. [та ін.], *Східне партнерство ЄС: Додаткові можливості для євроінтеграції України*, ред. В. Мартинюка, К. 2009.

Державний візит до Республіки Польща Президента України Петра Порошенка, mfa.gov.ua/ua/news-feeds/foreign-offices-news/30814.

Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616_172.

Киридон А., *Україна-Республіка Польща: етапи, реалії та перспективи відносин*, „Зовнішні справи. Політичні науки”, № 11.

Спільна заява Президентів України і Республіки Польща «До порозуміння і єднання», „Урядовий кур'єр”, 24 травня 1997.

Стрильчук Л.В., *Польща – Україна: шлях від добросусідства до стратегічного партнерства (кінець XX - початок XXI століття)*, „Гілея: науковий вісник” 2014, Вип. 85, с. 43-48, http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_85_12.

Янків М., *Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат (політико-економічний і секторальний аналіз)*, Львів 2011.

POLITYKA ZAGRANICZNA I BEZPIECZEŃSTWA POLSKI ORAZ UKRAINY - ANALIZA PORÓWNAWCZA

Polska Polityka Bezpieczeństwa podział na okresy historyczne

Niniejsza praca będzie w głównej mierze przeglądem oraz oceną poszczególnych etapów na jakie można podzielić polską myśl polityki zagranicznej i bezpieczeństwa po 1989 roku. Autor jest świadom dużej subiektywności podziału jaki zaproponował jednakże jedną z podstawowych tez jaką należy tutaj przedstawić jest ta mówiąca o braku jednorodności oraz ciągłości polityki zagranicznej przez kolejne rządy które zarzucały w dużym stopniu kierunki oraz myśl poprzedników. W drugiej części autor analizuje politykę zagraniczną i bezpieczeństwa Ukrainy na podstawie kilku dostępnych dokumentów rządowych. Na koniec w części podsumowującej porównuje oba kraje pod względem przeczytanych i przeanalizowanych dokumentów. Autor chciał poprzez ten krótki przegląd najważniejszych dokumentów wykazać różnice między polską polityką a ukraińską w tej sferze.

Na wstępie należy wyznaczyć wspomniane wcześniej etapy polskiej polityki zagranicznej. Autor sugerowałby następujący podział:

- Okres początkowy, w którym Polska jeszcze znajdowała się w strukturach Związku Radzieckiego - właściwie zaczynała z nich wychodzić lata 1989-1991.
- Lata rozpoczęcia "drogi na Zachód" początki negocjacji wyrażanie swoich chęci sprzymierzenia się nie tylko deklaratywnego ale także strukturalnego z zachodnimi organizacjami. Lata 1991 – 1994.
- Polska droga do NATO – 1994-1999.
- Polska droga do Unii Europejskiej. W 1997 roku ogłoszenie Narodowej Strategii Integracji aż po zakończenie negocjacji w 2004 roku.
- Okres przed akcesem Polski w struktury unijne - omówiony w Narodowej Strategii Bezpieczeństwa z 2003 roku.
- Okres zmiany rządów oraz zmian strategicznych przedstawionych w Narodowej Strategii Bezpieczeństwa z 2007 roku.
- Okres wprowadzenia kolejnej Narodowej Strategii – rok 2014.
- Obecny myśl polityczna związana ze zmianą rządu, po raz pierwszy władze w Polsce przejmuje jedna Partia - rząd nie jest koalicyjny – od 2015 roku².

Należałoby także przedstawić inny punkt widzenia, a mianowicie można podejść do kwestii Polskiej polityki zagranicznej w dość prosty ale z pewnością nie najgorszy sposób. Podział poszczególnych okresów wyglądałby tak:

---

¹ mgr Bartosz Pakuła, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Wrocławski.

² Opracowanie własne.

- Polska myśl polityczna niezupełnie swobodna, wciąż mocno zasadzona w realiach komunizmu.
- Polska strategia dołączenia do Zachodu.
- Polska niepewna na arenie międzynarodowej – z każdym Rządem inne podejście.
- Obecne podejście mocno antyunijne.

Drugi podział jest mocno subiektywnym podziałem, autor chciał tylko uwypuklić brak jednolitości oraz myśli przewodniej, która byłaby ważna dla pokoleń Polaków niezależnie od wybranego przez nich Rządu. Nie będziemy opisywać okresu pierwszego, który był ważnym dla Naszej historii ale autor chciałby skupić się na bardziej współczesnych aspektach Polskiej polityki – tekst nie jest *stricto* historyczny. Okres początkowy Polskiej reformy demokratycznej jest bardzo burzliwym czasem wystarczy wspomnieć o pojednaniu w Krzyżowej z 1989 roku³ czy wygaśnięcie RWPG⁴. Prócz tego musimy mieć na uwadze sytuację wewnętrzną w Polsce, która rozpoczynała drogę bardzo głębokich reform – reform Balcerowicza⁵.

Kolejny okres przypadający na lata 1991 – 1994 to rozpoczęcie polskiej drogi ku zachodnim strukturom. Dlaczego ten okres jest bardzo ważny dla naszej krótkiej analizy? Dla autora jest to początek prawdziwego ukierunkowania polskiej polityki zagranicznej. Została ukształtowana narracja która pozostała na lata. Można uznać, że jest to jedyny punkt, o którym możemy mówić jako stabilny w Naszej Polityce Zagranicznej przez wiele lat – aczkolwiek z pewnością możemy mówić o jego zachwianiu w ostatnim czasie. Czym charakteryzował się ten okres? Z pewnością był to czas przełomowy, należy tutaj wymienić kilka ważnych wydarzeń:

- Polska bierze udział w pierwszym spotkaniu Trójkąta Weimarskiego⁶.
- W 1991 roku Polska wstępuje do Rady Europy⁷.
- W 1992 roku Polska przystąpiła do Środkowoeuropejskiego Układu Handlowego – CEFTA⁸.

³ W. Czachor, *Krzyżowa jako miejsce pojednania polsko-niemieckiego*, http://www.krzyzowa.org.pl/downloads/Materialy/Publikacje/Krzyzowa_PL_FIN.pdf (dostęp 20.09.2016).

⁴ *Słownik PWN*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Rada-Wzajemnej-Pomocy-Gospodarczej;3965334.html>, hasło: Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (dostęp 20.09.2016).

⁵ P. Śmiłowicz, *Polska plan Balcerowicza*, s. 2-5, <https://www.trade.gov.pl/pl/polska/gospodarka/16127,plan-balcerowicza.html.pdf> (dostęp 20.09.2016).

⁶ *Trójkąt Weimarski*, https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/europa/trjkat_weimarski/ (dostęp 20.09.2016).

⁷ *Polska w Radzie Europy*, https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/organizacje_miedzynarodowe/rada_europy/polska_w_re/ (dostęp 20.09.2016).

⁸ *ŚRODKOWOEUROPEJSKA UMOWA O WOLNYM HANDLU (CEFTA) zawarta przez Republikę Czeską, Republikę Węgierską, Republikę Słowacką i Rzeczpospolitą Polską, sporządzona w Krakowie dnia 21 grudnia 1992 r.*, www.zphig.republika.pl/CEFTA_umowa.pdf (dostęp 20.09.2016).

- 1994 roku dziesiąty szczyt NATO w Brukseli, na którym to ustalono Partnerstwo dla Pokoju⁹.

Okres ten choć krótki obfituje w liczne i znaczące wydarzenia. Na wstępie należy podkreślić bardzo trudną sytuację Polski po transformacji demokratycznej oraz wyjściu ze struktur Związku Radzieckiego. Był to czas dużej niepewności w Polsce, niepewności niezwiązanej z problemami małego wzrostu gospodarczego czy niewielkiej ilości kilometrów wybudowanych dróg. Niebezpieczeństwo i zagrożenie było realne, Polska nie była w żadnym sojuszu militarnym, musiała liczyć na własne zasoby. Był to okres bardzo niestabilny, jednakże Polska miała konkretną strategię oraz wizję - wizja to bardzo istotne słowo, które powinno zawsze charakteryzować każdy plany polityczne - rozwiązaniem problemów był kierunek zachodni, struktury NATO oraz Unii Europejskiej. Co ciekawe polscy politycy oraz osoby związane z życiem publicznym uważali że najpierw wejdziemy do struktur europejskich dopiero później dołączymy do NATO. Należy także przypomnieć, że dopiero w 1993 roku Polska uwolniła się od oddziałów rosyjskich na swoim terenie¹⁰. Za najważniejsze wydarzenie tego okresu należałoby uznać Szczyt w Brukseli na którym ustanowiono Partnerstwo dla Pokoju¹¹. Można uznać to za pierwszy dokument, który podkreślał rolę państw aspirujących do miana członka NATO, Partnerstwo określało również zakres zabezpieczenia pokoju w Europie. Wcześniej Polska nie była chroniona jakimikolwiek ogólnościowymi deklaracjami.

Kolejny okres to czas określany mianem "drogi do NATO" Sojuszu militarnego, który miał zagwarantować Polsce bezpieczeństwo w wymiarze militarnym. Tutaj należałoby wyróżnić kilka wydarzeń:

- Rok 1996 udział polskich wojsk na misji w Bośni, gdzie realizowano misję wygaszania konfliktu bałkańskiego, który nękał Europę na początku lat dziewięćdziesiątych¹²
- Rok 1997 szczyt w Madrycie na którym to Polska została zaproszona do Sojuszu
- Rok 1999 Polska Członkiem NATO – wydarzenie nietuzinkowe, gwarantujące Polsce bezpieczeństwo w jej podstawowym znaczeniu – w zakresie militarnym.

Ten okres jest wyjątkowy dla Polski. Po raz pierwszy od zmian demokratycznych mogliśmy uznać się za część świata "zachodniego" co więcej,

---

⁹ J. De Hoop Scheffer, *Przemówienie na 10. Rocznice Partnerstwa dla Pokoju*, <http://www.nato.int/docu/sec-partnership/sec-partner-pol.pdf> (dostęp 20.09.2016).

¹⁰ *Wycofanie wojsk rosyjskich z Polski*, „Gazeta Wyborcza”, http://wyborcza.pl/1,91446,16039661,Wycofanie_wojsk_rosyjskich_z_Polski.html (dostęp 20.09.2016).

¹¹ J. De Hoop Scheffer, dz. cyt. (dostęp 20.09.2016).

¹² *Polacy w służbie pokoju 1953-2003*, http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/doc/MISJE.pdf (dostęp 21.09.2016).

Zachód stał się gwarantem naszego bezpieczeństwa, naszej suwerenności oraz możliwości do rozwoju. Ten okres można uznać za kolejny mocno ukierunkowany oraz jednomyślny wśród naszych elit politycznych.

Autor nie będzie tutaj rozwijać wątku przystąpienia Polski do struktur Unii Europejskiej, aczkolwiek należy podkreślić znaczenie tego wydarzenia dla całego kraju. Środki unijne pozwoliły na ogromne inwestycje infrastrukturalne, jakże potrzebne Polsce, której położenie predystynuje do bycia pomostem między wschodnim a zachodnim światem. Dodatkowo należy podkreślić, że był to kolejny krok do zakorzenienia się w zachodnich strukturach i zachodnim myśleniu. Pierwszy dzień maja 2004 roku na zawsze pozostanie w pamięci Polek i Polaków, to właśnie tego dnia Polska oficjalnie stała się członkiem Unii Europejskiej. Oczywiście nie można mówić, że członkostwo w tej organizacji to same plusy jednakże udział polskich dyplomatów w decyzjach dotyczących całej Europy to wielkie możliwości, których wcześniej Nasz kraj nie posiadał. Często mówi się, że największym osiągnięciem Unii Europejskiej jest zniesienie granic ale autor całkowicie nie popiera tego podejścia. Przejdźmy teraz do analizy Polskiej Polityki Bezpieczeństwa, analizie zostały poddane trzy oficjalne dokumenty Rządowe.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego – 2003 rok

Ciekawym dokumentem, który należałoby przeanalizować w osobnym artykule jest Strategia Bezpieczeństwa Narodowego z 2003 roku. Została ona ogłoszona przed przystąpieniem Polski do struktur unijnych jednakże wyraża dość jasno cele polskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Należy tutaj również podkreślić wartość jaką z sobą niesie posiadania tego typu dokumentu. Nie jest to zwykłe pismo urzędowe. Dokument ten określa cele, więc pokazuje w jakim kierunku i w jaki sposób określana będzie polityka danego kraju. Co więcej określone są zagrożenia dla danego kraju dzięki temu można zobaczyć w jaki sposób państwo określa siebie w systemie międzynarodowym oraz jaką widzi swoją rolę. Do największych zagrożeń zaliczono:

- Terroryzm.
- Proliferacja broni masowego rażenia.
- Polityka reżimów autorytarnych.
- Zjawisko "państwo rozkładu"¹³.

Jak widzimy zagrożenia są ujęte w bardzo ogólny sposób, ale są to zagrożenia globalne w których Polska już w tym czasie uczestniczy. Co więcej zostały zauważone sprawy związane z globalizacją oraz zagrożeniami jakie ten

---

¹³ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego 2003*, s. 2, www.bip.kozienice.pl/dokument-2152-strategia_bezpieczenstwa_narodowego.html (dostęp 21.09.2016).

pojęcie niesie¹⁴. Podkreślone zostały również zagrożenia związane z dysproporcją rozwojową na świecie - co wpływać może na każde państwo w długiej perspektywie.

Podsumowując dokument ten był pierwszym po zmianach demokratycznych w Polsce opisującym zagrożenia, więc polską percepcję ówczesnie ułożonego świata. Jest to dokument wyjątkowo ważny dla Naszej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego - 2007 rok

Przeanalizujmy kolejny dokument, który zastąpił Strategię z 2003 roku – Strategię Bezpieczeństwa Narodowego z 2007 roku. Jest to dokument dużo bardziej rozbudowany. Podzielony na liczne rozdziały i podrozdziały. Widać tu wyraźny podział na zagrożenia różnego typu jak militarne czy ekonomiczne. Nie będziemy tutaj wymieniać wszystkich punktów tego dokumentu ale do najciekawszych należą m.in.:

- Do najważniejszych zagrożeń zaliczono załamanie się procesu integracji europejskiej¹⁵.
- Uzależnienie Polski od dostaw surowców mineralnych zostało podkreślone kolejne ważne zagrożenie zewnętrzne¹⁶.
- Podkreślona została waga procesów demograficznych oraz migracyjnych z Polski¹⁷.
- Należy tutaj zaznaczyć ważność spraw ekonomicznych, szczególnie podwyższenie jakości życia obywateli¹⁸.
- Unowocześnienie sił zbrojnych¹⁹.
- Umacnianie pozycji Polski w środowisku międzynarodowym oraz zwiększanie jej roli w decyzjach podejmowanych przez organizacje międzynarodowe²⁰.

Najważniejszymi filarami bezpieczeństwa Polski był Sojusz Północnoatlantycki oraz Unia Europejska. W dokumencie wspomina się o wzmacnianiu roli UE. W SBN z 2007 roku podkreśla się również szczególną rolę stosunków dwustronnych na linii Polska – USA.

Na uwagę zasługuje również poszerzenie katalogu spraw wchodzących w Strategię. Sprawy ekonomiczne, gdzie podkreślone są sprawy:

- Energetyczne.

---

¹⁴ Tamże s. 3.

¹⁵ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego 2007*, s. 9, <http://www.msz.gov.pl/resource/7d18e04d-8f23-4128-84b9-4f426346a112> (dostęp 21.09.2016).

¹⁶ Tamże s. 6.

¹⁷ Tamże s. 8.

¹⁸ Tamże s. 10.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże.

- Finansów publicznych, zrównoważonego budżetu i finansowania m.in. wojska.
  - Przemysłu obronnego.
  - Infrastruktury transportowej i łączności²¹.
- Inna interesującą kategorią są sprawy społeczne do nich zaliczono:
- Działalność państwa nastawiona na poprawę życia obywateli.
  - Budowanie społeczeństwa opartego na wiedzy.
  - Aktywne i sprawne społeczeństwo – zapewnienie bazy sportowej²².
- Jak widać w dokumencie z 2007 roku możemy znaleźć dogłębną analizę zagrożeń oraz wprowadzono liczne nowe niebezpieczeństwa. Na uwagę zasługują rozszerzenie katalogu zagrożeń ekonomicznych i społecznych.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego – 2014 rok

W kolejnym dokumencie z 2014 roku znajdziemy również dużą i rozbudowaną część celów jak i zagrożeń oraz strategii zabezpieczenia polskich interesów. Przede wszystkim należy pamiętać, iż dokument z 2014 roku był efektem końcowym prowadzonego przez cztery lata Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego. Najważniejszą kwestią jest tutaj bardzo kompleksowe podejście do tego zagadnienia, oznaki interdyscypliny analizy znaleźliśmy już w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego z 2007 roku jednakże w SBN z 2014 jest to jeszcze bardziej rozbudowane, co można ocenić wyjątkowo pozytywnie. Jest bardzo wiele kwestii potwierdzonych po 2007 roku jak przede wszystkim podkreślenie znaczenia NATO dla Naszego bezpieczeństwa czy Unii Europejskiej oraz stosunków ze Stanami Zjednoczonymi. Co ciekawe również możemy znaleźć odniesienia do relacji z Federacją Rosyjską²³. Tutaj nie będziemy powtarzać zagrożeń o których była mowa już w 2007 roku ale należy podkreślić nowy wymiar zagrożenia, któremu została poświęcona duża część dokumentu – cyberprzestrzeń i cyberprzestępczość²⁴. Co ciekawe dokument ten systematyzuje system obrony Polski. Dzieli system na podsystemy kierowania oraz podsystemy wykonawcze w tym operacyjne i wsparcia²⁵. Co więcej należy również podkreślić zauważenie roli rozwijania własnych sił zbrojnych oraz rozwijania własnego potencjału obronnego²⁶.

Podsumowując Polska Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa przeszła bardzo długą drogę. Z początku kiedy za czasów Ministra Skubiszewskiego

²¹ Tamże s. 17-18.

²² Tamże s. 16-17.

²³ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego 2014*, s. 20, <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf> (dostęp 21.09.2016).

²⁴ Tamże s. 12.

²⁵ Tamże s. 13-14.

²⁶ T. Aleksandrowicz, *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP*, <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/to-masz-aleksandrowicz-strategia-bezpieczenstwa-narodowego-rp/> (dostęp 22.09.2016).

martwiliśmy się o bezpieczeństwo granic obecnie martwimy się o wystarczająco wysoką pozycję we Wspólnocie Europejskiej. Autor nie pokusi się tutaj o wyprowadzanie jakichkolwiek prognoz, z pewnością kierunek pro europejski jest kierunkiem dla Polski najlepszym. Pozycja Polski nie została Nam dana na zawsze, należy uważać na wszelkie przejawy zmian kierunku oraz niedoceniać tego co uzyskaliśmy od struktur europejskich. Szczęśliwie Polska nie musi martwić się o wolność i niezależność, aczkolwiek perspektywa inwestycyjna czy rozwojowa jest nierozłączna, pozytywne bodźce dla tych czynników daje Nam świat Zachodni oraz Struktury Europejskie.

Ukraińska Polityka Bezpieczeństwa – analiza historyczna

Przejdźmy teraz do omówienia podejścia ukraińskiego do wcześniej omawianych spraw. W tej części autor skupi się na zarysowaniu sytuacji Ukrainy oraz przeanalizowaniu polityki jaka była deklarowana przez Rząd od czasów wyjścia ze Związku Radzieckiego po najbardziej współczesne koncepcje. Na początku należy określić co autor będzie chciał przeanalizować. Poddane analizie zostaną dwa najważniejsze dokumenty w tej kwestii – Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy z 2007 roku oraz Strategia Bezpieczeństwa Narodowego z roku 2012 oraz początkowy okres po wyjściu z bloku państwa komunistycznych.

Na początku skupmy się na określeniu sytuacji Ukrainy po grudniu 1990 roku, kiedy to Ukraina stała się niepodległym państwem po referendum niepodległościowym. Pierwszy Prezydent L.Krawczuk dażył do normalizacji stosunków z Rosją dla której Ukraina nadal pozostawała strefą wpływów²⁷. Jednocześnie Trakty o przyjaznych stosunkach między oboma państwami – gdzie uznano granice oraz potwierdzono podział Floty Czarnomorskiej na Półwyspie Krymskim – podpisano dopiero w 1997 roku²⁸. Wcześniej Ukraina podpisała Akt Końcowy KBWE, później zostając członkiem Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie - OBWE. W międzyczasie przystąpiła do takich organizacji jak Rada Europy oraz Światowa Organizacja Handlu²⁹. Możemy już tutaj zauważyć wielokierunkowe podejście rządu ukraińskiego do kwestii własnego bezpieczeństwa. Z jednej strony potrzeba unormowania relacji z Rosją z drugiej wiele kroków zmierzających w stronę Sojuszów zachodnich. Należy także tutaj wspomnieć o koncepcji „Krawczuka”, koncepcji, która miała tworzyć Sojusz Państw Europy Środkowo-Wschodniej.

Początkowy okres tworzenia koncepcji bezpieczeństwa Ukrainy jest czasem burzliwym, jednakże trudno byłoby stwierdzić, która droga byłaby dla Ukrainy

---

²⁷ P.A. Leszczyński, *Bezpieczeństwo narodowe Ukrainy w kontekście jej podstaw konstytucyjnych*, w: *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego*, Siedlce, 2014, s. 50.

²⁸ Tamże s. 50.

²⁹ Tamże s. 50.

bardziej efektywna, nie ulega wątpliwości że unormowanie stosunków z Rosją było dla Ukrainy zawsze najważniejszym celem, z drugiej strony Ukraina sama siebie na początku lat 90 określała jako państwo „pozablockowe” dystansując się tym samym od wszelkich projektów integracyjnych pod egidą rosyjską. Liczne kroki oraz dołączanie do organizacji zachodnich były tego dowodem. Nie jest zadaniem łatwym ocenić ówczesną ukraińską politykę, będzie to dokładniej określone w podsumowaniu, gdzie autor porówna polską politykę z polityką ukraińską.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego – 2007 rok

Przejdźmy do kolejnego okresu – okresu w którym to Ukraina posługiwała się oficjalnymi dokumentami związanymi ze swoim bezpieczeństwem. Należy tutaj zaznaczyć iż stworzono tego typu dokument już w 2007 roku jednakże nie określał on poziomu strategicznego dla Ukrainy – bardziej tworzył krótkoterminowe plany i dążenia – co w konsekwencji nie było wykorzystywane przez Rząd³⁰ co więcej można stwierdzić, że ta mała koncepcyjność nie poprawiała a wręcz pogarszała bezpieczeństwo państwa. Do Najważniejszych punktów tej Strategii należały:

- Priorytetowe traktowanie sektora wojskowego.
- Realistyczne traktowanie polityki prozachodniej – jako gwaranta bezpieczeństwa stawiała Sojusz Północnoatlantycki.
- NATO miało być tzw. „parasolem ochronnym”.
- Nieokreślała konkretnej wizji współpracy gospodarczej – co wynikało z braku konsensusu wśród polityków ukraińskich.
- Wdrażała coroczny przegląd realizacji Strategii – co było zaprzeczeniem całej idei tworzenia tego typu dokumentu, który jest jak sama nazwa wskazuje strategiczną myślą dla całej linii prowadzonej przez Rząd na wiele lat.
- Należy także uwypuklić mało konkretne określenie finansowania wszelkich pomysłów wdrażanych w ramach wspomnianej Strategii³¹.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego – nowelizacja z roku 2012

Później w 2012 roku dokonano nowelizacji tego dokumentu. Na wstępie należy zaznaczyć iż był to dokument dużo bardziej analityczny i dużo bardziej kompleksowy niż poprzedni. Zawierał nie tylko analizę środowiska wewnętrznego jak i zewnętrznego, ale także tworzył listę i hierarchię zagrożeń,

---

³⁰ *Ukraina w zmieniającym się świecie*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, s. 222, <https://www.bbn.gov.pl/download/1/11477/str221-244dokumenty.pdf> (dostęp 22.09.2016).

³¹ E. Mazur-Cieślak, P. Świeżak, *Nowa Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy*, s.211, <https://www.bbn.gov.pl/download/1/11476/str207-220dokumenty.pdf> (dostęp 22.09.2016).

o czym nie wspominał poprzedni dokument. Strategię Bezpieczeństwa z 2012 roku można streścić w następujących punktach:

- Priorytetem nadal jest sektor militarny, jednakże w dokumencie możemy również przeczytać o reformowaniu wojska oraz określeniu jego finansowania.
- Podkreśla rolę sektora cywilnego w aspekcie bezpieczeństwa ekonomicznego.
- Podkreśla chęć integracji z Unią Europejską oraz współpracy ze Stanami Zjednoczonymi i strukturami NATO przy jednoczesnym zezwoleniu na stacjonowanie Floty Czarnomorskiej stacjonującej na Krymie – jest tutaj zauważalna duża niekonsekwencja.
- Samodzielne zapewnienie sobie bezpieczeństwa – podkreślona zasada „pozablockowości”.
- Ukraina poszerza swoich partnerów gospodarczych m.in. o Brazylię i Chiny.
- Strategia będzie finansowana z budżetu państwa – tu ważny aspekt dokładnego określenia źródeł finansowych do realizowania zatwierdzonych planów.
- Narzuca się władzy wykonawczej wdrażanie Strategii w swoich decyzjach politycznych³².

Obecnie Ukraina jest w stanie faktycznego militarnego konfliktu z państwem rosyjskim, które to na przełomie lutego/marca 2014 roku zajęło Krym, a później sprowokowała konflikt w obwodach donieckim i ługańskim³³. Co więcej obecną złą sytuację na Ukrainie, związaną z konfliktem z Rosją można uznać za efekt braku reform oraz dużego niedoinwestowania armii, szczególnie systemów łączności, szkolenia żołnierzy i braku strategii reform w armii. Ukraina obecnie straciła między innymi lotnisko w Doniecku, czy przegrała walkę w tzw. kotle łowawskim³⁴.

Podsumowanie

Jak widać dwa analizowane kraje mają różne doświadczenia w tworzeniu i realizowaniu swojej polityki bezpieczeństwa. Nie możemy ukrywać, że Polska będąc w strukturach NATO i Unii Europejskiej posiada zupełnie inne problemy w porównaniu do Ukrainy, która obecnie jest w ciągłym militarnym konflikcie z Federacją Rosyjską. Sytuacja wyjściowa obu krajów była podobna, jeżeli chodzi o wyjście z bloku państw komunistycznych, jednakże należy podkreślić, iż Rosja zawsze traktowała Ukrainę jako swoją naturalną strefę wpływów. Analizowane dokumenty wspierają tezę o braku jednej myśli politycznej

---

³² Tamże s. 211.

³³ P.A. Leszczyński, dz. cyt., s. 56.

³⁴ Tamże s. 56.

w ostatnim ćwierćwieczu obu państw. Polska na początku swojej europejskiej drogi była pewna swoich celów oraz dążeń, można zauważyć, że wraz z upływem lat i zmianą rządów zmieniała się Nasza retoryka w sprawach europejskich. Obecny Rząd można uznać za słabego zwolennika procesów integracyjnych – co wpisuje się obecnie w ogólny kryzys z jakim ma doczynienia Unia Europejska jako całość. Ukraina z drugiej strony ma inne poważniejsze problemy, jej bezpieczeństwo jest zagrożone militarnie, nie mówimy tutaj o problemach imigracyjnych czy ekonomicznych lecz o konflikcie zbrojnym. Jest to główny priorytet dla Rządu co jest odzwierciedlone również w jego strategiach.

Analizowane polskie Strategie Bezpieczeństwa Narodowego wskazują na dużą ewolucję podejścia do zagadnień bezpieczeństwa, poszerza się katalog zagrożeń, następuje zmiana akcentów z wymiaru militarnego na ekonomiczne i społeczne. Główni sojusznicy pozostają niezmienni – NATO, UE oraz USA. W ostatnim dokumencie podpisanym przez Prezydenta Bronisława Komorowskiego można zauważyć efekty czteroletniej pracy – usystematyzowanie całej polityki bezpieczeństwa Polski. Określenie systemów i podsystemów. Podkreślenie roli działań pozamilitarnych. W dokumentach ukraińskich możemy zauważyć również poszerzenie katalogu spraw objętych działaniami Rządu jednakże nadal aspekt militarny jest najważniejszy – jest to sprawa całkowicie zrozumiała ze względu na ciągłe napięcia na linii Ukraina-Rosja czego dowodem jest zbrojny konflikt na terenie Ukrainy.

Można jednoznacznie stwierdzić, iż obecnie Polska ma lepszą sytuację, jej granicom nie zagraża niebezpieczeństwo, co więcej należy dodać, iż rozwój myśli politycznej w zakresie bezpieczeństwa jest zauważalny dzięki czemu można przypuszczać, iż Nasza Polityka Bezpieczeństwa będzie efektywna. Niestety należy mieć zawsze na uwadze tendencje wśród Naszych elit rządzących, które to zazwyczaj całkowicie negują dorobek poprzedników i starają się narzucić inne rozwiązania bądź kierunki zabezpieczenia suwerenności. Ukraina z drugiej strony będąc w obecnym konflikcie ma bardzo ograniczone możliwości do określenia swojej drogi, musi mimo wszystko rozwijać dialog z Rosją zaś dążyła wcześniej do członkostwa w strukturach europejskich i zachodnich. Autor nie pokusi się tutaj o jednoznaczną prognozę tych sytuacji dla obu krajów, może z pewnością stwierdzić iż Polska sytuacja jest w zupełnie innej kategorii zagrożeń niż niebezpieczeństwa z jakimi musi radzić sobie obecnie Ukraina.

Bibliografia:

- Aleksandrowicz T. , *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP*, <https://wszystkocoonajwazniejsze.pl/tomasz-aleksandrowicz-strategia-bezpieczenstwa-narodowego-rp/>.
- Czachor W. , *Krzyżowa jako miejsce pojednania polsko-niemieckiego*, http://www.krzyzowa.org.pl/downloads/Materialy/Publikacje/Krzyzowa_PL_FIN.pdf.
- De Hoop Scheffer J. , *Przemówienie na 10. Rocznicę Partnerstwa dla Pokoju*, <http://www.nato.int/docu/sec-partnership/sec-partner-pol.pdf>.
- Leszczyński P.A., *Bezpieczeństwo narodowe Ukrainy w kontekście jej podstaw konstytucyjnych*, w: *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego*, Siedlce, 2014.
- Mazur-Cieślak E., Świeżak P., *Nowa Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy*, s.211, <https://www.bbn.gov.pl/download/1/11476/str207-220dokumenty.pdf>.
- Polacy w służbie pokoju 1953-2003*, http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/doc/MISJE.pdf.
- Polska w Radzie Europy*, https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/organizacja_miedzynarodowe/rada_europy/polska_w_re/.
- Słownik PWN*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Rada-Wzajemnej-Pomocy-Gospodarczej;3965334.html>, hasło: Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego 2003*, www.bip.kozienice.pl/dokument-2152-strategia_bezpieczenstwa_narodowego.html.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego 2007*, <http://www.msz.gov.pl/resource/7d18e04d-8f23-4128-84b9-4f426346a112>.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego 2014*, <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf>.
- Śmiłowicz P. , *Polska plan Balcerowicza*, <https://www.trade.gov.pl/pl/polska/gospodarka/16127,plan-balcerowicza.html.pdf>.
- ŚRODKOWOEUROPEJSKA UMOWA O WOLNYM HANDLU (CEFTA) zawarta przez Republikę Czeską, Republikę Węgierską, Republikę Słowacką i Rzeczpospolitą Polską , sporządzona w Krakowie dnia 21 grudnia 1992 r.*, www.zphig.republika.pl/CEFTA_umowa.pdf.
- Trójkąt Weimarski*, https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/europa/trojkat_weimarski/.
- Ukraina w zmieniającym się świecie*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, <https://www.bbn.gov.pl/download/1/11477/str221-244dokumenty.pdf>.
- Wycofanie wojsk rosyjskich z Polski*, „Gazeta Wyborcza”, http://wyborcza.pl/1,91446,16039661,Wycofanie_wojsk_rosyjskich_z_Polski.html.

POLITYKA ZAGRANICZNA POLSKI WOBEC UKRAINY W OKRESIE RZĄDÓW PRAWA I SPRAWIEDLIWOŚCI W LATACH 2015-2016 – WYBRANE PROBLEMY

Jeszcze przed objęciem rządów w listopadzie 2015 roku, w trakcie kampanii wyborczej przed wyborami prezydenckimi i parlamentarnymi, tematyka międzynarodowa, a zwłaszcza przyszłych relacji z Ukrainą, nie pojawiała się zbyt często. Z wypowiedzi polityków Prawa i Sprawiedliwości (w skrócie PiS) można było jedynie usłyszeć ogólne deklaracje o kontynuowaniu wsparcia dla prodemokratycznych przemian na Ukrainie oraz poparcie ich aspiracji do członkostwa w Unii Europejskiej i Pakcie Północnoatlantyckim. W tym aspekcie, na poziomie ogólnych deklaracji, Prawo i Sprawiedliwość prezentowało Ukrainę jako strategicznego partnera Polski, co było zresztą zbieżne z polityką ich poprzedników².

Bardziej konkretne kwestie programowe dotyczące polityki zagranicznej przyszłego rządu PiS-u odnaleźć można w dokumencie pt. *Myśląc Polska. Konwencja Programowa Prawa i Sprawiedliwości oraz zjednoczonej prawicy*³, który został zaprezentowany podczas konwencji programowej w Katowicach w dniach 3-5 lipca 2015 roku. Podczas trzydniowej Konwencji Programowej Prawa i Sprawiedliwości odbyło się 13 paneli, wśród których jeden został poświęcony polityce zagranicznej⁴.

We wspomnianym dokumencie, Witold Waszczykowski, obecny minister spraw zagranicznych, zauważył: „Historia znów dokonała skrętu w naszym regionie. Na naszych oczach odradza się rosyjski imperializm. Rosja domaga się nowego układu sił w świecie. Rozbija jedność naszego regionu oraz Unii i NATO. Zaatakowany sąsiad traci terytorium. Obrona przed dalszą eskalacją rosyjskiej agresji może odbić się negatywnie na ukraińskich reformach. Niepowodzenie ukraińskiej transformacji i powrót prorosyjskich władz do Kijowa będzie oznaczał zwycięstwo rosyjskiego imperializmu, który – zgodnie z przepowiednią Lecha Kaczyńskiego w Tbilisi w sierpniu 2008 – może zwrócić

---

¹ dr Wojciech Kotowicz, Instytut Nauk Politycznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

² Szerzej zob: B. Surmacz, *Stosunki Ukrainy i Polski*, w: *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007, s. 203-223; W. Łysek, *Polityka zagraniczna wobec Ukrainy*, w: *Główne kierunki polityki zagranicznej rządu Donalda Tuska w latach 2007-2011*, red. P. Musiałek, Kraków 2012, s. 261-278.

³ *Myśląc Polska. Konwencja Programowa Prawa i Sprawiedliwości oraz zjednoczonej prawicy*, Katowice 3-5 lipca 2015 roku, http://www.zdzislawpupa.pl/attachments/article/311/mySlac_polska.pdf.

⁴ *Konwencja Programowa Prawa i Sprawiedliwości oraz zjednoczonej prawicy „Myśląc Polska”*, <http://pis.org.pl/aktualnosci/konwencja-programowa-prawa-i-sprawiedliwosci-oraz-zjednoczonej-prawicy-myslac-polska> (dostęp 1.09.2016).

się przeciwko innym państwom. W tym przypadku <<nasza chata>> jest po drodze! Instytucje, do których należymy, nie radzą sobie z tym wyzwaniem. Unia Europejska jest rozdarta między chęcią współpracy z bogatą w surowce Rosją a chęcią utrzymania relacji z postsowieckimi krajami, które chciałyby być bliżej Europy. Przyjęcie przez Berlin i Paryż tzw. formuły normandzkiej i mińskiej, czyli zaangażowanie się w rozmowy z Rosją w wąskim formacie, z pominięciem instytucji europejskich oraz Polski, nie prowadzi do trwałego pokoju na Wschodzie. Podzielone w tej kwestii jest też NATO. W stolicach naszych sojuszników panuje, niestety naiwne, przekonanie, że nie można wzmacniać bezpieczeństwa Europy Środkowej, gdyż prowadzi to do konfrontacji z Rosją”⁵.

Wypowiedź ta wskazywała, że Prawo i Sprawiedliwość widzi główne zagrożenie dla bezpieczeństwa Polski ze strony Federacji Rosyjskiej i jej neoimperialistycznych ambicji, a Ukraina stanowi tu ważny bufor na drodze tej ekspansji. Zdaniem Prawa i Sprawiedliwości, tylko niepodległa i demokratyczna Ukraina może zapewnić bezpieczeństwo przed imperialną Rosją. Dlatego działania polskiej dyplomacji powinny – zdaniem W. Waszczykowskiego – koncentrować się na wykorzystaniu całego spektrum instrumentów dyplomatycznych, prawnych i gospodarczych w celu doprowadzenia do zażegnania konfliktu rosyjsko-ukraińskiego poprzez, na przykład, zaostrezenie sankcji nałożonych na Rosję. Polska – dodawał W. Waszczykowski – będzie również stanowczo domagać się rozwiązania konfliktu na Wschodzie przez ścisłe przestrzeganie prawa międzynarodowego oraz odtworzenie solidarności regionu i zbudowanie koalicji państw Europy Środkowej, która we wszystkich instytucjach międzynarodowych, a szczególnie w Unii Europejskiej, będzie wywierała presję na stosowanie prawa międzynarodowego, na nieuznawanie zmian dokonanych siłą i na sankcjonowanie nielegalnych działań agresora⁶. Stawianie na arenie międzynarodowej kwestii integralności terytorialnej Ukrainy miało stać się jednym z podstawowych filarów polityki zagranicznej rządu Prawa i Sprawiedliwości. Dodatkowo – konkludował W. Waszczykowski – aby pomóc Ukrainie wygrać wojnę z Rosją, Polska będzie żądać, aby NATO i państwa zachodnie udzieliły wsparcia wojskowego Ukrainie.

O wsparciu wojskowym dla Ukrainy, mówił – jeszcze przed wyborami prezydenckimi – kandydat PiS-u na prezydenta europoseł Andrzej Duda. W dniu 22 stycznia 2015 roku, zapytany o możliwość wysłania polskich żołnierzy na Ukrainę odpowiedział, że „Polska mogłaby udzielić takiego wsparcia, należałoby to rozważyć, to jest bardzo poważna decyzja”, dodając, że tylko pod warunkiem,

---

⁵ *Myśląc Polska...*, s. 78.

⁶ Tamże.

iz zostanie to uzgodnione w obrębie NATO⁷. Wypowiedź ta spotkała się z ostrą krytyką ze strony polityków ówczesnej partii rządzącej, którzy zarzucali mu oderwanie od realiów geopolitycznych, dodając, że konfliktu na Ukrainie nie da się rozwiązać metodami zbrojnymi⁸. W wywiadzie udzielonym kilka dni później, A. Duda stwierdził, że jego słowa zostały źle zrozumiane: „Powieм krótko, żeby potem znowu nie przekręcano moich słów: nie ma możliwości, żeby Polska zbrojnie zaangażowała się w konflikt na Ukrainie. Koniec. Kropka”⁹.

Program polityczny rządu Prawa i Sprawiedliwości¹⁰, w tym główne założenia polityki zagranicznej, został przedstawiony przez premier Beatę Szydło w *Programie działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania* 18 listopada 2015 roku oraz rozwinięty przez ministra spraw zagranicznych Witolda Waszczykowskiego w dorocznym *exposé* 29 stycznia 2016 roku.

Premier B. Szydło w swoim *expose* zapowiedziała, że w zakresie polityki zagranicznej i obronnej i związanej z tym sprawy bezpieczeństwa państwa będzie kierować się trzema priorytetami. Jako pierwszy uznała „bezpieczeństwo rozumiane klasycznie, gdy konflikt zbrojny, choć dziś zamrożony, toczy się u granic naszego kraju”¹¹. Dwoma pozostałymi miały być bezpieczeństwo gospodarcze, szczególnie w sferze energetycznej i informatycznej oraz uzyskanie właściwego statusu i pozycji państwa na arenie międzynarodowej. Uznanie za jeden z priorytetów rozwiązanie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego pozwalało przypuszczać, że stosunki z Ukrainą będą jednymi z najważniejszych.

Również prezydent Andrzej Duda, zaprzysiężony w dniu 6 sierpnia 2015 roku, stosunkowo niewiele uwagi poświęcił państwu ukraińskiemu i jego relacjom z Polską. Pod koniec sierpnia 2015 roku A. Duda zaproponował, by tzw. format normandzki (grupa państw negocjujących zakończenie wojny na Ukrainie) został poszerzony o Stany Zjednoczone oraz „przedstawicieli państw sąsiadujących z Ukrainą”. Większość ekspertów uznała, że A. Duda domaga się, by Polska znalazła się przy tym stole rozmów. Propozycja ta nawet nie zdążyła zaistnieć w debacie międzynarodowej, gdyż prezydent Ukrainy Petro Poroszenko stwierdził, że nie jest potrzebny nowy format rozmów na temat konfliktu

---

⁷ Rozmowa Konrada Piaseckiego z Andrzejem Dudą w programie „Kontrwywiad” w radiu RMF FM, <http://www.rmfm24.pl/tylko-w-rmf24/wywiady/kontrwywiad/news-duda-polscy-zolnierze-w-doniecku-polska-moglaby-udzielic-wsp.nId.1594144> (dostęp 1.09.2016)

⁸ *Wysłanie polskich wojsk na Ukrainę? Wypowiedź Dudy wywołała oburzenie*, <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/848778.wypowiedz-dudy-wyslania-polskich-wojsk-na-ukraine.html> (dostęp 1.09.2016).

⁹ Rozmowa Joanny Lichockiej z Andrzejem Dudą, „Gazeta Polska” 2015, nr 5, s. 8.

¹⁰ Z formalnego punktu widzenia należałoby użyć formuły „rząd Zjednoczonej Prawicy”, gdyż poza Prawem i Sprawiedliwością, rząd tworzą partie Sprawiedliwa Polska i Polska Razem. Jednak ze względu na fakt, że za politykę zagraniczną tego rządu odpowiadają głównie politycy PiS-u oraz dlatego, że realizowany jest program PiS, dla pewnego uproszczenia przyjęto stosować termin „rząd Prawa i Sprawiedliwości”.

¹¹ *Sprawozdanie stenograficzne z 1 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 18 listopada 2015 r. (czwarty dzień obrad)*, Warszawa 2015, s. 56.

z Rosją¹². Deklaracja P. Poroszenki została w Polsce odczytana w ten sposób, że dla Ukrainy stosunki z Polską przestały mieć strategiczne znaczenie¹³. 9 września 2015 roku A. Duda spotkał się w Warszawie z premierem Ukrainy Arsenijem Jaceniukiem, jednak nie padły wtedy jakieś ważniejsze deklaracje ze strony polskiego prezydenta¹⁴.

Pierwsza oficjalna wizyta Andrzeja Dudy na Ukrainie miała miejsce w dniach 14-15 grudnia 2015 roku i dotyczyła głównie kwestii gospodarczych. Prezydent stwierdził, że dla Polski ważna jest polityczna niepodległość Ukrainy. „Czasy są takie – dodał A. Duda – że musimy dbać o naszą suwerenność i niepodległość. Dla Polski suwerenność i niepodległość Ukrainy oraz odzyskanie przez Ukrainę kontroli nad granicami jest sprawą absolutnie podstawową”¹⁵. Po raz kolejny A. Duda zadeklarował, że Ukraina jest wielkim strategicznym partnerem Polski, a „Polska nie będzie biernym obserwatorem tego, w jaki sposób będą realizowane porozumienia mińskie”, polityka sankcji, która w związku z porozumieniami mińskimi jest realizowana, powinna być kontynuowana. Tym samym potwierdził wsparcie dla pokojowych aspiracji oraz ich dążenia, jeśli chodzi o Unię Europejską i o ruch bezwizowy¹⁶. A. Duda zapowiedział, że Polska będzie kontynuować wszystkie inicjatywy współpracy polsko-ukraińskiej rozpoczęte przez prezydentów Aleksandra Kwaśniewskiego i Bronisława Komorowskiego. Chodzi między innymi o wspólną polsko-ukraińsko-litewską brygadę czy program wsparcia dla reform gospodarczych, politycznych i samorządowych¹⁷. Ważna z punktu widzenia polityki pamięci była wypowiedź A. Dudy o konieczności układania relacji dwustronnych w oparciu o prawdę historyczną, nawet jeżeli ta prawda jest bolesna. Według A. Dudy krzywdy z XX wieku nie powinny jednak kłaść się cieniem na wzajemnych stosunkach¹⁸.

Zdaniem obserwatorów wizyta ta była o tyle ważna, że potwierdziła silne partnerstwo między Polską i Ukrainą i rozwiewała obawy, że Polska i Ukraina

---

¹² B.T. Wieliński, *Duda zaskoczył Berlin i Warszawę*, 26.08.2015, s. 1.

¹³ J. Bielecki, *Ukraina odwraca się od Polski*, „Rzeczpospolita” 26.08.2015, s. A2.

¹⁴ *Prezydent Duda na spotkaniu z premierem Jaceniukiem*, <http://telewizjarepublika.pl/prezydent-duda-na-spotkaniu-z-premierem-jaceniukiem,23554.html> (dostęp 01.09.2016). Warto jednak dodać, że tego dnia, została podpisana umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, zgodnie z którą Rząd RP zobowiązał się do udzielenia Rządowi Ukrainy preferencyjnego kredytu do wysokości 100 milionów euro przeznaczonego na finansowanie eksportu towarów i usług z Polski na Ukrainę, w szczególności w zakresie modernizacji infrastruktury związanej z przejściami granicznymi. W ramach tej umowy będą zawierane kontrakty handlowe pomiędzy polskimi przedsiębiorcami i ukraińskimi importerami.

¹⁵ *Gazoport może pomóc wzmocnić niezależność energetyczną Ukrainy*, <http://www.prezydent.pl/aktualnosc/wizyty-zagraniczne/art,42,gazoport-moze-pomoc-wzmocnic-niezaleznosc-energetyczna-ukrainy.html> (dostęp 1.09.2016).

¹⁶ *Ukraina jest wielkim strategicznym partnerem Polski*, <http://www.prezydent.pl/aktualnosc/wizyty-zagraniczne/art,41,drugi-dzien-wizyty-na-ukrainie.html> (dostęp 1.09.2016).

¹⁷ P. Wroński, *Dalej wspieramy Ukrainę*, „Gazeta Wyborcza”, 16.12.2015, s. 2.

¹⁸ A. Łomanowski, *Andrzej Duda inaczej o Ukrainie*, „Rzeczpospolita”, 16.12.2015, s. A11.

oddalają się od siebie, co było podnoszone jeszcze kilka miesięcy wcześniej. Dodatkowo, podczas spotkania szefów banków centralnych Polski i Ukrainy podjęto decyzję o uruchomieniu dla Ukrainy linii kredytowej w wysokości 4 mld zł¹⁹. Umowę sfinalizowano 22 grudnia 2015 roku, kiedy to Narodowy Bank Polski i Narodowy Bank Ukrainy podpisały umowę o otwarciu tzw. linii swapowej na parze walutowej złoty/hrywna. Umowa dotyczy krótkoterminowych transakcji swapowych do kwoty 4 miliardów PLN. Transakcja swapowa polega na wymianie – po określonym kursie i na określony czas – pewnych kwot (w złotych i w hrywnie) między dwoma bankami centralnymi. Umowa swapowa ma służyć wsparciu działań podejmowanych przez Narodowy Bank Ukrainy na rzecz stabilizacji systemu finansowego Ukrainy. Środki pozyskane w transakcjach swapowych zostaną wykorzystane w celu zasilenia rezerw międzynarodowych Ukrainy²⁰.

Kluczowym dokumentem, z punktu widzenia polityki zagranicznej Polski wobec Ukrainy jest „Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2016 roku”, która została przedstawiona w Sejmie w dniu 29 stycznia 2016 roku. Minister Spraw Zagranicznych Witold Waszczykowski stwierdził, że w interesie Polski leży wspieranie suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy. Dodawał, iż „demokratyczne, stabilne politycznie i gospodarczo państwo ukraińskie jest ważnym elementem porządku i bezpieczeństwa europejskiego zbudowanego po przemianach ustrojowych lat 1989–1991. W ciągu ostatnich 2 lat niepodległość naszego wschodniego sąsiada, jak nigdy wcześniej w ciągu ostatniego ćwierćwiecza, została poddana dotkliwej próbie. Skala presji, nacisku, prób destabilizacji odpowiada zarazem skali wolnościowych i demokratycznych dążeń narodu ukraińskiego. Proeuropejskie reformy, za którymi opowiedziało się ukraińskie społeczeństwo na Euromajdanie, potrzebują wsparcia świata zachodniego oraz aktywnego zaangażowania Polski. Zaangażowanie to deklarował prezydent Andrzej Duda podczas pierwszej wizyty oficjalnej na Ukrainie w grudniu 2015 roku. [...] Będziemy pomagać Ukrainie, ale jednocześnie będziemy wymagać efektywnego wykorzystania tej pomocy. Wspieramy naszych ukraińskich partnerów w najważniejszych dziedzinach organizacji nowoczesnego państwa, takich jak tworzenie systemu samorządów lokalnych, deregulacja, walka z korupcją, budowa sprawnej administracji państwowej, ale i w rozliczaniu trudnych i bolesnych kwestii historycznych. MSZ doradza i pomaga w przygotowywaniu

---

¹⁹ M. Potocki, Z. Parafianowicz, *Będzie pożyczka na 4 mld zł?*, „Dziennik Gazeta Prawna”, 16.12.2015, <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/913244,duda-przyjazn-z-ukraina-pozyczka-na-4-mld-zl.html> (dostęp 1.09.2016).

²⁰ *Odpowiedź na interpelację nr 238 w sprawie warunków udzielenia kredytu Ukrainie w wysokości 4 miliardów złotych oraz wizyty prezydenta Andrzeja Dudy w dniach 14-15 grudnia 2015 r. w Kijowie*, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/interpelacja.xsp?typ=INT&nr=238&view=null> (dostęp 1.09.2016).

projektów aktów prawnych, a także szkoleniu urzędników. Udzielamy pomocy osobom, które działania wojenne zmusiły do opuszczenia dotychczasowych miejsc zamieszkania. W 2016 roku planujemy kontynuować realizację projektów humanitarnych oraz rozwojowych na rzecz ofiar wojny na wschodzie Ukrainy. Polska szeroko otworzyła drzwi dla setek tysięcy obywateli ukraińskich, którzy ze względów materialnych lub ze względu na brak poczucia bezpieczeństwa chcą lub muszą szukać swojego miejsca poza ojczyzną”²¹. Kończąc swoje wystąpienie poświęcone Ukrainie stwierdził, że Polska będzie zabiegać o konsekwentne wdrażanie w życie umowy stowarzyszeniowej Unia-Ukraina oraz porozumienia o pogłębianej strefie wolnego handlu. Wskazywał, że ściślejsza współpraca ekonomiczna i konkurowanie przedsiębiorstw ukraińskich z europejskimi na tych samych zasadach będą najlepszym bodźcem do wdrażania reform trwale modernizujących ukraińską gospodarkę, będą też realną odpowiedzią na próby destabilizacji sytuacji w tym kraju. Dodatkowym instrumentem budowania solidarności Polski z Ukrainą ma być zapowiedziane już wcześniej wprowadzenie ruchu bezwizowego do Unii Europejskiej dla obywateli tego kraju. W zakresie wsparcia dla reform ukraińskich Polska zadeklarowała współpracę z krajami pozaeuropejskimi, w tym ze Stanami Zjednoczonymi, z Kanadą, Japonią, Australią i Nową Zelandią²². Warto w tym miejscu przywołać koncepcję Zbigniewa Brzezińskiego, który twierdził, że Rosja posiadająca zależną od siebie Ukrainę jest groźnym imperium. Natomiast wolność Ukrainy oznacza konieczność rezygnacji Rosji z imperialnych dążeń.

Ważnym elementem w relacjach Polski z Ukrainą jest problem wspólnej przeszłości oraz kwestia polityki historycznej. Prawo i Sprawiedliwość podkreśla, że Polsce i na Ukrainie inaczej odcenia się wydarzenia, których konsekwencje były dla Polski i Ukrainy tragiczne. Choć oceny te budzą wiele emocji, to należy starać się wspólnie odpowiedzieć na trudne pytanie, co było przyczyną zaplanowanych i wykonanych z okrutną determinacją zbrodni przez ludzi, którzy byli sąsiadami Polski, a z którymi nie prowadzono żadnej wojny domowej. W stanowisku strony polskiej niezmiennie podkreśla się, iż chcąc dojść do porozumienia w odniesieniu do wydarzeń historycznych, należy opierać się wyłącznie na udokumentowanych faktach. Stąd też w dialogu z ukraińskimi partnerami wyraźnie akcentuje się, fakt, że nie można zaakceptować prób interpretacji tych faktów wedle zasady symetryczności²³.

W ramach trudnego procesu pojednania polsko-ukraińskiego przyjmowano wspólne deklaracje i apele prezydentów i parlamentów, powstawały otwarte listy hierarchów kościelnych i intelektualistów. Ważnym dokumentem w tej sprawie

---

²¹ *Sprawozdanie stenograficzne z 10 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 29 stycznia r. (drugi dzień obrad)*, Warszawa 2015, s. 75.

²² Tamże, s. 76.

²³ W. Waszczykowski, *Otwarte drzwi dla Ukrainy*, „Rzeczpospolita”, 13.09.2016, s. A10-A11.

była Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 lipca 2016 roku w sprawie oddania hołdu ofiarom ludobójstwa dokonanego przez nacjonalistów ukraińskich na obywatelach II Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1943–1945. W dokumencie tym zapisano, iż „przypominając zbrodnie ukraińskich nacjonalistów, nie można ani przemilczeć ani relatywizować polskich akcji odwetowych na ukraińskie wioski, w wyniku których także ginęła ludność cywilna. Te wszystkie tragiczne wydarzenia powinny być przywrócone pamięci współczesnych pokoleń. Ofiary zbrodni popełnionych w latach 40. przez ukraińskich nacjonalistów do tej pory nie zostały w sposób należyty upamiętnione, a masowe mordy nie zostały nazwane zgodnie z prawdą historyczną ludobójstwem. [...] Sejm Rzeczypospolitej Polskiej wzywa do ustalenia miejsc zbrodni i ich oznaczenia, zapewnienia godnego pochówku wszystkim odnalezionym ofiarom, oddania należnej czci i szacunku niewinnie zamęczonym i pomordowanym, sporządzenia pełnych list ofiar. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej apeluje o kontynuację dzieła pojednania i dialogu, rozpoczętego przez przywódców politycznych i duchowych, wspieranie współpracy historyków, w tym rozszerzenie dostępu do archiwów państwowych, wzmocnienie współpracy władz Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy w najważniejszych dla przeszłości obu narodów sprawach”²⁴.

Warto podkreślić, że uchwała ta spotkała się z ostrą reakcją ze strony Ukrainy. Ambasador Ukrainy w Polsce Andrij Deszczycia opublikował na komentarz, w którym stwierdził: „Przykro, że część polskich polityków, która głosowała za przyjęcie uchwały upamiętniającej ofiary Wołynia, nie wzięła pod uwagę kilkakrotnych prośb i propozycji ze strony ukraińskiej o wspólnej ocenie naszej tragicznej historii. Szkoda, że parlamentarzyści podjęli decyzję wyłącznie w oparciu o interesy polityczne, a nie o wyniki badań naukowych prowadzonych przez ekspertów międzynarodowych, czy chociażby ukraińskich i polskich, z prawną oceną tego, co tak naprawdę się działo na Wołyniu. Konsekwencją takiej decyzji parlamentu polskiego będzie na pewno odpowiedź ze strony ukraińskich polityków i parlamentarzystów, którzy, każdy z osobna, kierując się własną oceną tych wydarzeń, słusznie będą twierdzić o ludobójstwie Ukraińców dokonywanym również przez Polaków. Zapewne czeka nas okres wzajemnych oskarżeń i apeli. I daj nam Boże wszystkim rozsądku, aby odbyło się to tylko na płaszczyźnie politycznych debat²⁵. To pokazuje, że kwestie historyczne stanowią najpoważniejszy element sporu w relacjach polsko-ukraińskich.

---

²⁴ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 lipca 2016 roku w sprawie oddania hołdu ofiarom ludobójstwa dokonanego przez nacjonalistów ukraińskich na obywatelach II Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1943–1945, „Monitor Polski” 2016, poz. 726.

²⁵ A. Deszczycia, *Moje refleksje dotyczące przyjęcia przez Sejm polski uchwały o ludobójstwie Polaków na Wołyniu*, <https://www.facebook.com/andrii.desh/posts/1346608438685986> (dostęp 01.09.2016).

Bibliografia:

Bielecki J., *Ukraina odwraca się od Polski*, „Rzeczpospolita”, 26.08.2015.

Deszczyca A., *Moje refleksje dotyczące przyjęcia przez Sejm polski uchwały o ludobójstwie Polaków na Wołyniu*, <https://www.facebook.com/andrii.desh/posts/1346608438685986>.

Gazoport może pomóc wzmocnić niezależność energetyczną Ukrainy, <http://www.przyzydent.pl/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/art,42,gazoport-moze-pomoc-wzmocnic-niezalezosc-energetyczna-ukrainy.html>.

Konwencja Programowa Prawa i Sprawiedliwości oraz zjednoczonej prawicy „Myśląc Polska”, <http://pis.org.pl/aktualnosci/konwencja-programowa-prawa-i-sprawiedliwosci-oraz-zjednoczonej-prawicy-myslac-polska>.

Łomanowski A., *Andrzej Duda inaczej o Ukrainie*, „Rzeczpospolita”, 16.12.2015.

Łysek W., *Polityka zagraniczna wobec Ukrainy*, w: *Główne kierunki polityki zagranicznej rządu Donalda Tuska w latach 2007-2011*, red. P. Musiałek, Kraków 2012.

Myśląc Polska. Konwencja Programowa Prawa i Sprawiedliwości oraz zjednoczonej prawicy, Katowice 3-5 lipca 2015 roku, http://www.zdzislawpupa.pl/attachments/article/311/mySlAc_polska.pdf.

Odpowiedź na interpelację nr 238 w sprawie warunków udzielenia kredytu Ukrainie w wysokości 4 miliardów złotych oraz wizyty prezydenta Andrzeja Dudy w dniach 14-15 grudnia 2015 r. w Kijowie, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/interpelacja.xsp?typ=INT&nr=238&view=null>.

Potocki M., Parafianowicz Z., *Będzie pożyczka na 4 mld zł?*, „Dziennik Gazeta Prawna”, 16.12.2015, <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/913244,duda-przyjazn-z-ukraina-pozyczka-na-4-mld-zl.html>.

Prezydent Duda na spotkaniu z premierem Jaceniukiem, <http://televizjarepublika.pl/prezydent-duda-na-spotkaniu-z-premierem-jaceniukiem,23554.html>.

Rozmowa Joanny Lichockiej z Andrzejem Dudą, „Gazeta Polska” 2015, nr 5, s. 8.

Rozmowa Konrada Piaseckiego z Andrzejem Dudą w programie „Kontrwywiad” w radiu RMF FM, <http://www.rmfm24.pl/tylko-w-rmf24/wywiady/kontrwywiad/news-duda-polscy-zolnierze-w-doniecku-polska-moglaby-udzielic-wsp,nId,1594144>.

Sprawozdanie stenograficzne z 1 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 18 listopada 2015 r. (czwarty dzień obrad), Warszawa 2015, s. 56.

Sprawozdanie stenograficzne z 10 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 29 stycznia r. (drugi dzień obrad), Warszawa 2015.

Surmacz B., *Stosunki Ukrainy i Polski*, w: *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 lipca 2016 roku w sprawie oddania hołdu ofiarom ludobójstwa dokonanego przez nacjonalistów ukraińskich na obywatelach II Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1943–1945, „Monitor Polski” 2016, poz. 726.

Ukraina jest wielkim strategicznym partnerem Polski, <http://www.przyzydent.pl/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/art,41,drugi-dzien-wizyty-na-ukrainie.html>.

Waszczykowski W., *Otwarte drzwi dla Ukrainy*, „Rzeczpospolita” 13.09.2016

Wielński B.T., *Duda zaskoczył Berlin i Warszawę*, 26.08.2015, s. 1.

Wroński P., *Dalej wspieramy Ukrainę*, „Gazeta Wyborcza” 16.12.2015.

Wysłanie polskich wojsk na Ukrainę? Wypowiedź Dudy wywołała oburzenie, <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/848778,wypowiedz-dudy-wyslanie-polskich-wojsk-na-ukraine.html>.

KIERUNEK UKRAIŃSKI W PARADYPLMACJI POLSKICH SAMORZĄDÓW

Polskie samorządy terytorialne od momentu powstania włączyły się w nurt europejskiej współpracy terytorialnej, podejmując różnorodną aktywność przekraczającą granice państwa. Składa się na nią szereg działań, np. wpływanie na politykę europejską własnego rządu, działalność w ramach międzynarodowych stowarzyszeń, euroregionów i Europejskich Ugrupowań Współpracy Terytorialnej czy otwieranie przedstawicielstw (biur) za granicą. W wymiarze dwustronnym, samorządy prowadzą współpracę zagraniczną na podstawie umów partnerskich lub kooperują w sposób nieformalny, to jest bez porozumień, niekiedy na podstawie planów współpracy lub listów intencyjnych. Współpraca ma wymiar transgraniczny – w przypadku sąsiedzkich kontaktów jednostek przylegających do granicy państwowej lub międzyterytorialny – w przypadku braku takiego sąsiedztwa.

Mimo, że aktywność zagraniczna samorządów jest elementem polityki zagranicznej państwa, nie należy jej zaliczać do klasycznej dyplomacji. W literaturze funkcjonuje nań wiele określeń, np. dyplomacja samorządowa, dyplomacja oddolna, dyplomacja subpaństwowa, mała dyplomacja czy city-dyplomacja. Coraz częściej w publikacjach naukowych używa się terminu paradyplomacja. Pojawił się on w naukach politycznych w latach 80. XX w. w języku angielskim jako *paradiplomacy* i upowszechnił się w innych językach, np. we francuskim *paradiplomatie*, włoskim *paradiplomazia*, rosyjskim *парадипломатия* i polskim *paradyplomacja*.

Wyrażenie *paradyplomacja* ma postać neologizmu, w którym determinujący charakter ma przedrostek *para*. Greckie *παρα* (*pará*) – przy (czymś), obok, blisko (czegoś), poza (czymś), oznacza „jednocześnie podobieństwo i różnicę, coś, co mieści się w obrębie przyjętego porządku i co jednocześnie wymyka mu się; coś, co mimo równorzędności staje się wtórne, dodatkowe, podporządkowane”². Zatem, paradyplomacja ma pewne cechy dyplomacji, w niektórych aspektach ją przypomina i naśladuje.

Na przykład, przedstawiciele samorządów składają wizyty zagraniczne, przyjmują reprezentantów zaprzyjaźnionych samorządów, dochodzi do oficjalnych spotkań i rozmów, używa się elementów protokołu dyplomatycznego

---

¹ dr Wojciech Tomasz Modzelewski, Instytut Nauk Politycznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

² M. Łuszczuk, *Zastosowanie pojęcia “paradyplomacja” w świetle ewolucji badań dyplomacji niesuwerennej*, w: *Nowe oblicza dyplomacji*, red. B. Surmacz, Lublin 2013, s. 123-124.

– czyli form spotykanych w dyplomacji klasycznej. Samorządy wypełniają także funkcje zbliżone do dyplomatycznych³; tj. reprezentują swoje regiony, powiaty, gminy; chronią ich interesy, prowadzą rokowania (rozmowy), których efektem jest zawieranie porozumień o charakterze administracyjnym; zaznajamiają się z warunkami panującymi u odwiedzanych partnerów (np. w zakresie rozwoju demokracji, wykonywanych zadań czy stopnia wykorzystania funduszy unijnych); ich działania służą rozwojowi przyjaznych stosunków między samorządami w różnorodnych dziedzinach.

Uwydatniając związek z dyplomacją, pojęcie paradyplomacji jednocześnie podkreśla pewną ułomność i wtórność relacji zagranicznych samorządów terytorialnych wobec działań państwa. Paradyplomacja występuje „obok” dotychczasowej, oryginalnej dyplomacji, uzupełnia dyplomację klasyczną realizowaną przez organy państwa, jest jej przedłużeniem, jest także jej podporządkowana w sensie prawnym i politycznym. Samorządy realizują tego typu aktywność jedynie w ramach wynikających z przyjętych przez państwo zobowiązań międzynarodowych i regulacji wewnątrz krajowych.

Paradyplomację można rozpatrywać jako element polityki zagranicznej państwa oraz jeden z wymiarów jego międzynarodowej aktywności. Można mówić o dwóch wymiarach polityki zagranicznej państwa: centralnym (międzyrządowym) i regionalnym/lokalnym (samorządowym). Wskazać można także dwa wymiary współczesnych stosunków międzynarodowych: międzypaństwowy i pozapaństwowy, a paradyplomacja współtworzy drugi z nich, zachodząc na niższym niż państwo szczeblu. W kontekście europejskich procesów integracyjnych, jest także oddolnym, społecznym elementem tych procesów. Jest jedną z form wielopoziomowego uczestnictwa państwa w Unii Europejskiej oraz przykładem zdywersyfikowania relacji na scenie europejskiej.

Po 1990 r. kolejne polskie rządy dostrzegając znaczenie obywatelskiego i samorządowego wymiaru polityki zagranicznej, uznały konieczność wspierania aktywności zagranicznej samorządów terytorialnych. W strategicznym dokumencie rządowym „Priorytety Polskiej Polityki Zagranicznej 2012-2016” podkreśla się rolę samorządowego wymiaru polityki zagranicznej oraz deklaruje wsparcie dla samorządów w tym zakresie. W ramach priorytetów wymienia się m.in. „kształtowanie przyjaznego otoczenia Polski oraz wzmocnienie

---

³ Por. *Konwencja Wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych, sporządzona w Wiedniu dnia 18 kwietnia 1961 r.* (Dz. U 1965, Nr 37, poz. 232), art. 3: Funkcje misji dyplomatycznej obejmują między innymi: a) reprezentowanie państwa wysyłającego w państwie przyjmującym; b) ochronę w państwie przyjmującym interesów państwa wysyłającego i jego obywateli, w granicach ustalonych przez prawo międzynarodowe; c) prowadzenie rokowań z rządem państwa przyjmującego; d) zaznajamianie się wszelkimi legalnymi sposobami z warunkami panującymi w państwie przyjmującym i z rozwojem zachodzących w nim wydarzeń oraz zdawanie z tego sprawy rządowi państwa wysyłającego; e) popieranie przyjaznych stosunków pomiędzy państwem wysyłającym a państwem przyjmującym oraz rozwijanie pomiędzy nimi stosunków gospodarczych, kulturalnych i naukowych.

bezpieczeństwa europejskiego, poprzez włączenie sąsiadów w procesy modernizacji politycznej, gospodarczej i społecznej, promowane przez Unię Europejską⁴. W kontekście Ukrainy, dostrzec można również silne wsparcie ze strony polskiego rządu dla jej transformacji oraz dążeń proeuropejskich. W analizowanym dokumencie czytamy, że szczególne znaczenie dla Polski ma rozwój stosunków z Ukrainą jako partnerem strategicznym. Polska wspiera unijne aspiracje społeczeństwa ukraińskiego i pogłębianie relacji NATO – Ukraina. Rząd deklaruje pomoc w jej transformacji gospodarczej i politycznej, wspieranie procesu przyjmowania umowy stowarzyszeniowej z UE oraz negocjacje liberalizacji reżimu wizowego UE – Ukraina⁵.

Analizując coroczne wystąpienia ministrów spraw zagranicznych na forum Sejmu dotyczące priorytetów polskiej polityki zagranicznej, deklaracje popierające proeuropejskie aspiracje Ukrainy widoczne były niemalże w każdym z wystąpień. Tytułem przykładu sięgnięto jedynie do trzech ostatnich, z lat 2014-2016.

W dniu 6 listopada 2014 r. minister Grzegorz Schetyna mówił m.in.: „Determinacja Ukraińców, by wbrew wszystkim przeciwnościom utrzymać wybrany kierunek, zasługuje na szczególny szacunek. W interesie Polski leży transformacja naszego sąsiada w państwo nowoczesne i stabilne, oparte na rządach prawa, uczestniczące we współpracy europejskiej. Nasze stanowisko w sprawie bezwzględного poszanowania niepodległości i integralności terytorialnej Ukrainy pozostaje niezmiennie i zdecydowane. Polska udziela wymiernego wsparcia reformom na Ukrainie”⁶. Natomiast w wystąpieniu G. Schetyny w dniu 23 kwietnia w 2015 r. padła deklaracja: „Wspomagamy i gotowi jesteśmy dalej wspierać władze w Kijowie w procesie reform (...), suwerenna, demokratyczna, proeuropejska i dostatnia Ukraina jest elementem polskiej racji stanu”⁷. Kolejny minister, Witold Waszczykowski w swoim wystąpieniu na forum Sejmu w dniu 29 stycznia 2016 r. powiedział m.in.: „W interesie Polski leży **wspieranie suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy**. Demokratyczne, stabilne politycznie i gospodarczo państwo ukraińskie jest ważnym elementem porządku i bezpieczeństwa europejskiego, zbudowanego po przemianach ustrojowych lat 1989-1991 (...). Udzielamy pomocy osobom, które działania wojenne zmusiły do opuszczenia dotychczasowych miejsc zamieszkania. W 2016 r. planujemy kontynuować realizację projektów humanitarnych oraz rozwojowych na rzecz ofiar wojny na wschodzie Ukrainy.

---

⁴ *Priorytety Polskiej Polityki Zagranicznej 2012-2016*, Warszawa, marzec 2012, s. 6, 11, 12.

⁵ Tamże, s. 18, 21.

⁶ *Informacja Rady Ministrów o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w latach 2014-2015*, https://www.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/wiadomosci/minister_grzegorz_schetyna_o_priorytetach_polskiej_dyplomacji (dostęp 12.03.2016).

⁷ *Minister Grzegorz Schetyna o priorytetach polskiej dyplomacji*, https://www.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/wiadomosci/minister_grzegorz_schetyna_o_priorytetach_polskiej_dyplomacji_1 (dostęp 12.03.2016).

Polska szeroko otworzyła drzwi dla setek tysięcy obywateli ukraińskich, którzy ze względów materialnych lub ze względu na brak poczucia bezpieczeństwa chcą lub muszą szukać swojego miejsca poza ojczyzną”⁸.

Dodać należy, że od kilkunastu lat Ukraińcy są najliczniejszą grupą narodową przebywającą w Polsce, na Ukrainie wydaje się najwięcej polskich wiz, także największe jest tempo przyrostu liczby imigrantów z tego kraju. Według stanu na koniec 2013 r. stanowili oni 31% imigrantów w Polsce⁹. W nawiązaniu do słów szefa polskiej dyplomacji odnotować należy, że na terenie województwa warmińsko-mazurskiego w ośrodkach w Łańsku i Rybakach lokowani są uchodźcy polskiego pochodzenia, ewakuowani ze wschodniej Ukrainy. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji uruchomiło internetowy bank ofert, w **którym gromadzone są informacje o wszelkich formach pomocy dla tych osób, w tym oferty pracy i mieszkań. Samorządy** starają się włączać w tę inicjatywę, np. gmina Orzysz przyjęła do siebie jedną rodzinę uchodźców.

Obok deklaracji politycznych, od 2012 r. w polskim MSZ funkcjonuje stały instrument wsparcia wymiaru samorządowego i obywatelskiego polskiej polityki zagranicznej, na który w 2013 r. przeznaczono ponad 3 mln zł, w 2014 r. 2,6 mln, a w 2015 r. 3,4 mln zł¹⁰. W jego ramach finansowanych jest szereg projektów i konferencji, np. coroczne Stałe Ogólnopolskie Konferencje Współpracy Międzynarodowej Samorządów – jako forum dialogu i wymiany najlepszych praktyk między reprezentantami strony rządowej, ekspertami i przedstawicielami samorządów terytorialnych. Na przykład, konferencja w Poznaniu w 2013 r. poświęcona była lokalnemu i regionalnemu wymiarowi Partnerstwa Wschodniego, w tym kontaktom polsko-ukraińskim. Ponadto, w 2014 r. obchodziliśmy 10-lecie członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Efektem końcowym jednego z projektów, realizowanego w ramach wsparcia samorządowego i obywatelskiego wymiaru polskiej polityki zagranicznej była konferencja „10 lat po największym rozszerzeniu UE – perspektywa lokalna i regionalna”, zorganizowana w czerwcu 2014 r. w Łodzi. Wzięli w niej udział przedstawiciele władz samorządowych z wielu państw europejskich, w tym reprezentanci krajów przechodzących proces demokratyzacji, m.in. z Mołdawii i Ukrainy.

Priorytetem polskiego MSZ jest wsparcie samorządów w kontaktach z partnerami na Ukrainie. Na przykład w 2014 r., w ramach pomocy rozwojowej

---

⁸ *Minister Witold Waszczykowski o priorytetach polskiej dyplomacji*, https://www.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/wiadomosci/minister_witold_waszczykowski_o_priorytetach_polskiej_dyplomacji (dostęp 12.03.2016).

⁹ J. Konieczna-Salamatin, *Imigracja do Polski w świetle danych urzędowych*, s. 4, 7, http://www.i-see.org.pl/strona/uploads/ngrey/Documents/Analiza_danych_urzedowych_JKS.pdf (12.03.2016).

¹⁰ *Wymiar samorządowy i obywatelski polskiej polityki zagranicznej*, http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/wymiar_samorzadowy (dostęp 12.03.2016).

na projekty związane z Ukrainą w polskim MSZ przeznaczono blisko 4,3 mln zł¹¹, a łączna pula środków pomocy dla tego kraju w dyspozycji MSZ wyniosła 21 mln zł¹². Polska wspiera tamtejszą reformę samorządową, dofinansowuje wolne media, szkoli przedstawicieli ukraińskiej administracji, pomaga w reformie ukraińskiego szkolnictwa wojskowego. Na przykład, po wydarzeniach na Majdanie przyjęła prawie 140 Ukraińców na leczenie, a kilkaset dzieci z terenów objętych walkami przebywało w Polsce na koloniach letnich¹³.

Kierunek ukraiński jest w ostatnich latach coraz bardziej popularny wśród polskich samorządów, o czym świadczą wyniki różnorodnych badań. Chcąc pokazać skalę partnerstw polsko-ukraińskich, sięgnięto do badań z lat: 2000, 2004, 2009, 2012, 2013 oraz 2014.

W ankiecie Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych z 2000 r. polskie gminy deklarowały kontakty partnerskie z ponad 40 państwami. Dominował kierunek niemiecki, bowiem wśród samorządów które miały związki partnerskie, 66% współpracowało z tamtejszymi samorządami. Drugim krajem pod względem liczby kontaktów była Francja (ponad 28%), a w dalszej kolejności znalazły się: Holandia, Czechy, Litwa, Węgry i Ukraina (po 10%)¹⁴. W badaniach powtórzonych 4 lata później, kontakty zagraniczne gmin dotyczyły ponad 50 państw. Liderami pozostały Niemcy (60% wśród gmin, które mają związki partnerskie), a w dalszej kolejności: Ukraina (19,9%), Francja, Czechy, Litwa, Węgry i Włochy. W porównaniu z poprzednim badaniem nastąpił wzrost pozycji Ukrainy; przesunęła się ona z 5 na 2 miejsce¹⁵ i co ważne, utrzymała je w kolejnych badaniach.

W 2009 r. polskie samorzady deklarowały współpracę z partnerami z 63 państw. Największa ich liczba dotyczyła Niemiec, a na dalszych miejscach znalazły się: Ukraina, Czechy, Francja, Słowacja, Węgry i Litwa¹⁶. Natomiast w 2012 r. wśród kierunków geograficznych, najczęściej wskazywano także Niemcy, a następnie: Ukrainę, Francję, Litwę, Węgry, Słowację, Włochy. W ankietach wymieniono łącznie 57 państw¹⁷. W 2013 r. badania dotyczyły współpracy polskich samorządów z państwami objętymi Partnerstwem Wschodnim. Zdecydowanie dominowała tu Ukraina (kooperowało z nią 100% województw i blisko 90% gmin i powiatów prowadzących współpracę

---

¹¹ A. Skorupska, *Wsparcie samorządowe dla Ukrainy*, „Biuletyn PISM” 2014, nr 27, s. 2.

¹² *Informacja Rady Ministrów o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w latach 2014-2015...*

¹³ Tamże.

¹⁴ A. Żelazo, *Samorząd gminny w stosunkach międzynarodowych. Pierwsze przybliżenie*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2001, t. 1, nr 2, s. 36-37.

¹⁵ A. Skorupska, *Współpraca międzynarodowa samorządu gminnego na podstawie badań*, w: *Współpraca a międzynarodowa samorządu gminnego – Raporty*, red. A. Skorupska, Warszawa 2005, s. 28.

¹⁶ *Współpraca partnerska samorządów. Praktyczny przewodnik*, red. K. Paczyńska, A. Stachowiak, A. Porawski, H. Lek, Poznań 2009, s. 45.

¹⁷ A. Fuksiewicz, A. Łada, Ł. Wenerski, *Współpraca zagraniczna polskich samorządów. Wnioski z badań*, Warszawa 2012, s. 22-23.

międzynarodową), w mniejszym zakresie współpraca dotyczyła: Białorusi, Gruzji, Mołdawii, Azerbejdżanu i Armenii. Miała ona charakter międzyregionalny, jak i transgraniczny, a sąsiedztwo determinowało intensywność polskich relacji głównie z zachodnimi regionami Ukrainy¹⁸.

W 2014 r. kontakty polskich samorządów dotyczyły 54 państw, a liderami były: Niemcy, Ukraina, Włochy, Francja, Rosja, Szwecja i Chiny. Aktywne lub bardzo aktywne działania z samorządami ukraińskimi deklarowało 51% samorządów, ale uwagę zwraca prawie 30% nieaktywnych relacji. Dotyczą one głównie wschodnich terenów Ukrainy, co związane jest z brakiem bezpieczeństwa i przewidywalności przyszłości, ze względu na konflikt militarny w regionie. Jak pisze Adriana Skorupska: „W tej chwili kooperacja ogranicza się do pomocy charytatywnej, organizowanej przez polskich partnerów bądź też innej formy wsparcia, na przykład dla dzieci z terenów objętych konfliktem”¹⁹.

Intensywność paradyplomacji polskich i ukraińskich samorządów jest zróżnicowana. Dużą rolę odgrywa w niej sąsiedzkie położenie. Na przykład, wszystkie województwa Polski Wschodniej mają podpisane umowy ze stroną ukraińską: świętokrzyskie z Obwodem Winnickim, podlaskie z Autonomiczną Republiką Krymu, warmińsko-mazurskie z Obwodem Rówieńskim, a leżące najbliżej granicy: podkarpackie z obwodami: Wołyńskim, Iwano-Frankowskim, Odeskim, Tarnopolskim i lubelskie z obwodami: Lwowskim, Ługańskim, Odeskim, Rówieńskim i Wołyńskim²⁰.

Istotną rolę odgrywają mniejszości narodowe, np. głos mniejszości ukraińskiej zamieszkującej Warmię i Mazury przełożył się na nawiązanie kontaktów z Obwodem Rówieńskim przez województwo olsztyńskie w 1994 r. Umowa ta została odnowiona przez samorząd województwa warmińsko-mazurskiego w 2003 r. Wspólne działania opierają się na długofalowych planach, czego przykładem jest „Plan Pracy Województwa Warmińsko-Mazurskiego z Rówieńską Obwodową Administracją Państwową na lata 2011-2013”. Wyróżniono w nim kilka sfer współpracy, m.in. działalność samorządu, ochronę środowiska, obszary wiejskie i rolnictwo, zdrowie, sport i turystykę, kulturę i edukację. W efekcie, realizowanych jest co najmniej kilka przedsięwzięć

---

¹⁸ J. Taczyńska, *Współpraca polskich jednostek samorządu terytorialnego z władzami regionalnymi i lokalnymi oraz innymi podmiotami z państw objętych inicjatywą Partnerstwa Wschodniego*, s. 51-52, 109, <http://www.umww.pl/attachments/article/36935/Partnerstwo%20Wschodnie%20E2%80%9320Samorzady.pdf> (dostęp 11.03.2016).

¹⁹ A. Skorupska, *Dyplomacja samorządowa. Efektywność i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2015, s. 24, 30-33, 90-91.

²⁰ W.T. Modzelewski, *Priorytety współpracy zagranicznej województwa warmińsko-mazurskiego na tle pozostałych regionów Polski Wschodniej*, „Europa Regionum” XIX, red. S. Flejterski, Szczecin 2014, s. 33-51.

rocznie, np. kolejne edycje Dni Kultury Ukraińskiej w Polsce i Tygodnia Kultury Polskiej na Równieżczyźnie²¹.

Na przykład, spośród partnerstw regionalnych wymienić można umowy: województwa pomorskiego z Obwodem Odeskim, zachodniopomorskiego z Obwodem Mikołajewskim, małopolskiego z Obwodami Lwowskim i Iwano-Frankowskim czy mazowieckiego z Obwodami Lwowskim i Kijowskim. Na poziomie lokalnym polskimi miastami bliźniaczymi Lwowa są: Kraków, Lublin, Łódź, Oleszyce, Przemyśl, Rzeszów, Wrocław i Warszawa. Miastem partnerskim Olsztyna od 1997 r. jest Łuck. Współpraca jest tu stymulowana przez Towarzystwo Miłośników Wołynia i Polesia, Związek Ukraińców w Polsce oraz Stowarzyszenie Kultury Polskiej na Wołyniu. W czerwcu 2008 r. w Łucku odbyły się po raz pierwszy Dni Olsztyna, a w sierpniu 2008 r. Dni Łucka w Olsztynie. Ich zwieńczeniem było uroczyste nadanie jednej z ulic Olsztyna imienia Tarasa Szewczenki, właśnie na wniosek olsztyńskich mieszkańców ukraińskiego pochodzenia.

Pogłębianiu współpracy polsko-ukraińskiej służą różnorodne instytucje. Jej polityczną podstawę stanowi „Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, sporządzony w Warszawie dnia 18 maja 1992 r.” (Dz. U. 1993 Nr 125, poz. 573). W jego art. 10 czytamy m.in.: „Strony będą sprzyjać ustanowieniu i rozwojowi bezpośrednich kontaktów i współpracy między regionami, jednostkami administracyjno-terytorialnymi i miastami Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy. Szczególna uwaga będzie poświęcona współpracy w obszarach przygranicznych. Strony będą współpracować w dziedzinie perspektywicznego planowania rozwoju regionów przygranicznych”. Równie istotne jest „Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy o współpracy międzyregionalnej”, sporządzone w Kijowie dnia 24 maja 1993 r. Na mocy jego art. 6, w październiku 1996 r., powołano Polsko-Ukraińską Międzyrządową Radę Koordynacyjną ds. Współpracy Międzyregionalnej, a w jej strukturze m.in. Komisję ds. problemów współpracy przygranicznej. Spośród innych instytucji, warto wymienić „Forum Polska-Ukraina”, organizowane przez Fundację im. S. Batorego (I Forum: „Polska i Ukraina wobec przemian w Europie” odbyło się w listopadzie 2012 r., II Forum: „Polityka pamięci” w czerwcu 2013 r., III Forum: „Polityka bezpieczeństwa” w październiku 2015 r.) oraz „Forum Europa-Ukraina” (ostatnia jak dotychczas, IX edycja odbyła się w styczniu 2016 r. w Łodzi).

---

²¹ W.T. Modzelewski, *Współpraca Warmii i Mazur z Obwodem Kaliningradzkim FR i Obwodem Równieżskim na Ukrainie*, w: *Dwadzieścia lat transformacji systemowej na Warmii i Mazurach: doświadczenia – oceny – perspektywy*, red. B. Gaziński, Olsztyn 2011, s. 129-132.

W ramach zinstytucjonalizowanych form współpracy transgranicznej trzeba pamiętać o euroregionach zrzeszających samorzady ulokowane wzdłuż wszystkich polskich granic. Spośród 16 euroregionów działających w Polsce, jedynie 2 obejmują parterów z Ukrainy, są to euroregiony: „Karpacki” (postały w 1993 r.) i „Bug” (powstały 1995 r.). Istotnym impulsem dla współpracy polskich i ukraińskich jednostek terytorialnych leżących w bezpośrednim sąsiedztwie, jest możliwość korzystania z dofinansowania unijnego na różnorodne projekty wspierające transgraniczne procesy rozwojowe. Są to przede wszystkim: Program Sąsiedztwa Polska-Białoruś-Ukraina INTERREG IIIA/Tacis CBC 2004-2006 (z budżetem ponad 45 mln euro), Program Współpracy Transgranicznej Polska-Ukraina-Białoruś 2007-2013 (ponad 203 mln euro) oraz zatwierdzony w grudniu 2015 r. przez Komisję Europejską Program Współpracy Transgranicznej EIS (Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa) Polska-Białoruś-Ukraina na lata 2014-2020 (z przewidywanym budżetem ponad 180 mln euro)²².

Podsumowując, od kilku lat dostrzegamy zdecydowane wsparcie ze strony polskiego rządu dla reform realizowanych na Ukrainie oraz wsparcie dla kooperacji samorządów obu państw. Mogą one, obok funduszy unijnych, korzystać z funduszy polskiej pomocy rozwojowej oraz konkursów MSZ w ramach samorządowego i obywatelskiego wymiaru polityki zagranicznej. Ukraina jest od wielu lat drugim (po Niemczech) państwem z którym polskie samorzady współpracują, a w ostatnim czasie kontakty te zostały zintensyfikowane. Przypomnijmy, w 2000 r. 10 % polskich gmin deklarowało współpracę na tym kierunku, w 2004 r. prawie 20%, natomiast w 2014 r. już ponad 50%. Na intensywność wzajemnych relacji wpływa głównie sąsiedzkie położenie. Świadczy o tym choćby 5 umów partnerskich województwa lubelskiego ze stroną ukraińską i 4 takie umowy województwa podkarpackiego, kooperacja w ramach euroregionów oraz intensywna współpraca gmin i powiatów nadgranicznych. Równie determinująca jest aktywność mniejszości narodowych w obu państwach. Na przykład, najwięcej Ukraińców w Polsce mieszka w województwie warmińsko-mazurskim, którego samorząd współpracuje z Obwodem Rówieńskim oraz z Tarnopolem i Lwowem, a stolica województwa Olsztyn z Łuckiem.

Bibliografia:

Fuksiewicz A., Łada A., Wenerski Ł., *Współpraca zagraniczna polskich samorządów. Wnioski z badań*, Warszawa 2012.

Informacja Rady Ministrów o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w latach 2014-2015,

---

²² Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2007-2013, Program EIS Współpracy Transgranicznej Polska - Białoruś - Ukraina 2014-2020, <http://www.pl-by-ua.eu/pl> (dostęp 12.03.2016).

https://www.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/wiadomosci/minister_grzegorz_schetyna_o_priorytetach_polskiej_dyplomacji.

Konieczna-Salamatin J., *Imigracja do Polski w świetle danych urzędowych*, http://www.isee.org.pl/strona/uploads/ngrey/Documents/Analiza_danych_urzedowych_JKS.pdf.

Konwencja Wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych, sporządzona w Wiedniu dnia 18 kwietnia 1961 r. (Dz. U 1965, Nr 37, poz. 232).

Łuszczuk M., *Zastosowanie pojęcia "paradyplomacja" w świetle ewolucji badań dyplomacji niesuwerennej*, w: *Nowe oblicza dyplomacji*, red. B. Surmacz, Lublin 2013.

Minister Grzegorz Schetyna o priorytetach polskiej dyplomacji, https://www.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/wiadomosci/minister_grzegorz_schetyna_o_priorytetach_polskiej_dyplomacji_1.

Minister Witold Waszczykowski o priorytetach polskiej dyplomacji, https://www.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/wiadomosci/minister_witold_waszczykowski_o_priorytetach_polskiej_dyplomacji.

Modzelewski W.T., *Priorytety współpracy zagranicznej województwa warmińsko-mazurskiego na tle pozostałych regionów Polski Wschodniej*, „Europa Regionum” XIX, red. Stanisław Flejterski, Szczecin 2014.

Modzelewski W.T., *Współpraca Warmii i Mazur z Obwodem Kaliningradzkim FR i Obwodem Rówieńskim na Ukrainie*, w: *Dwadzieścia lat transformacji systemowej na Warmii i Mazurach: doświadczenia – oceny – perspektywy*, red. B. Gaziński, Olsztyn 2011.

Priorytety Polskiej Polityki Zagranicznej 2012-2016, Warszawa, marzec 2012.

Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2007-2013, Program EIS Współpracy Transgranicznej Polska - Białoruś - Ukraina 2014-2020, <http://www.pl-by-ua.eu/pl>.

Skorupska A., *Dyplomacja samorządowa. Efektywność i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2015.

Skorupska A., *Wsparcie samorządowe dla Ukrainy*, „Biuletyn PISM” 2014, nr 27.

Skorupska A., *Współpraca międzynarodowa samorządu gminnego na podstawie badań*, w: *Współpraca międzynarodowa samorządu gminnego – Raporty*, red. A. Skorupska, Warszawa 2005.

Taczyńska J., *Współpraca polskich jednostek samorządu terytorialnego z władzami regionalnymi i lokalnymi oraz innymi podmiotami z państw objętych inicjatywą Partnerstwa Wschodniego*, <http://www.umww.pl/attachments/article/36935/Partnerstwo%20Wschodnie%20E2%80%93%20Samorzady.pdf>.

Współpraca partnerska samorządów. Praktyczny przewodnik, red. K. Paczyńska, A. Stachowiak, A. Porawski, H. Lek, Poznań 2009.

Wymiar samorządowy i obywatelski polskiej polityki zagranicznej, http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/wymiar_samorzadowy.

Żelazo A., *Samorząd gminny w stosunkach międzynarodowych. Pierwsze przybliżenie*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2001, t. 1, nr 2.

STEREOTYPY A RZECZYWISTOŚĆ W POSTRZEGANIU UKRAIŃCÓW W POLSCE

Po raz pierwszy operacjonalizacji pojęciowej kategorii stereotypu, dokonał Amerykański politolog Walter Lippmann w książce *Public Opinion*, wydanej w 1922 roku.² Zdefiniował on stereotyp jako uporządkowany, schematyczny, determinowany czynnik wpływu, obraz świata niezgodny z istniejącym stanem rzeczywistym, wykreowany w głowie człowieka, za pomocą którego odbiera on pewne zachowania ludzkie i zjawiska³. Polska inspiracja tego terminu pochodzi od socjologa i etnografa Jana Stanisława Bystronia, który w wydanej w 1935 roku książce *Megalomania narodowa* zamieścił swój artykuł z 1923 roku, w którym podkreślał, że lud „myśli przy pomocy konkretnych obrazów”⁴. O ile jednak Lippmannowski termin: *stereotyp* oraz jego definicja jako „uproszczonego obrazu w głowie” zdobyły renomę światową, sformułowanie Bystronia „zbiorowe wyobrażenia” o narodach, a także stosowana przez niego metoda postępowania naukowego inspirowały przede wszystkim badaczy polskich⁵. Obie definicje zakładają istotne do dziś, właściwości stereotypu, będące z jednej strony pewnym aspektem ułatwiającym odbieranie świata (poprzez stereotypy mamy już wytworzony pewien pogląd na temat pewnej wspólnoty ludzkiej), z drugiej zaś zdeterminowane są czynnikami wpływu (historia, kultura, polityka). Bystronia wyróżnia swobodne poruszanie się w przykładach historycznych, czerpanie z dawnych manifestacji kulturowych. Podobnie, do genezy motywacji stereotypów odwoływali się prekursorzy teorii, uznając, że negatywne stereotypy na temat innych grup są rezultatem potrzeby lub dążenia do poradzenia sobie z jakimś wewnętrznym konfliktem bądź poczuciem zagrożenia jednostki. Bardziej współczesne koncepcje, koncentrują się na tym jak grupa własna spostrzegana jest na tle grup obcych, co stanowi motywator do dalszego formułowania stereotypów⁶. Takie uproszczone spojrzenie na świat, zwalnia z podejmowania intensywniejszych wysiłków umysłowych, co w rezultacie przesądza o łatwym ich przyswajaniu i dużym przywiązaniu do

---

¹ dr Krzysztof D. Szulborski, Instytut Nauk Politycznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

² Por. M. Kleg, *Hate Prejudice and Racism*, New York, 1993, s. 136-138.

³ W. Lippman, *Public Opinion*, New York, London, 1949, s. 89 i n.

⁴ J.S. Bystron, *Megalomania narodowa*, Warszawa 1935, s. 42.

⁵ A. Niewiara, *Polskie stereotypy narodowe w świetle badań diachronicznych*, „LingVaria” 2010, nr 2, s. 171.

⁶ Por. T.W. Adorno, E. Frenkiel-Brunskwik, D.J. Levinson, R.N. Stanford, *The authoritarian personality*, New York 1950.

nich⁷. Warto zauważyć za Adamem Schaffe, że istnieją tylko *stereotypy werbalne*⁸, precyzyjniej mówiąc, takie, których treść jest uruchamiana impulsem werbalnym: „[...] stereotyp jest zawsze związany ze słowem czy wyrażeniem językowym [...], a werbalnych stereotypów nie ma. Słowo służy tu jako hasło wywoławcze odpowiednich treści intelektualnych i stanów uczuciowych oraz postaw [...]”⁹, ale trudno, jak sądzę, zaprzeczyć, że takim hasłem wywoławczym treści stereotypu może być gest, ikona, obraz, zdjęcie, dźwięk, muzyka itd. – tak więc, są też *stereotypy niewerbalne*. Badania prowadzone nad stereotypami wykazały, że sytuacje obciążenia poznawczego zwiększają (nie zawsze) wpływ stereotypów na nasze sądy, funkcjonują one jako heurystyki umysłowe, poręczne i uproszczone teorie, które „zwalniają” nas z myślenia. Ponadto istnieje związek pomiędzy zagrożeniem psychologicznym a pojawieniem się skłonności do uprzedzeń i negatywnych stereotypów, jak twierdzi psycholog Mirosław Kofta¹⁰. Społeczne ujęcie stereotypu akcentuje jego cechę dystynktywną jako zdolność do interpretacji, kategoryzacji i oceny zjawisk i ludzi, „mającej znamiona powszechności, na co zwraca uwagę psycholog społeczny Henryk Pietrzak, która została głęboko zinternalizowana oraz oderwana od indywidualnej refleksji poznawczej człowieka, przy zachowaniu kategoryzacji emocjonalnej”¹¹.

Godnym podkreślenia jest fakt, że stereotypy są wspólne dla większości zbiorowości i przekazywane z pokolenia na pokolenie, podlegając reinterpretacji i rekonstrukcji, nie istnieją w izolacji, są elementem zbiorowego światopoglądu, a przez to związane ze zbiorowymi warunkami egzystencji (ekonomicznym, społecznymi, politycznymi itd.), oraz to one lokują nas na „mapie myślowej”, odpowiadając na pytanie, kim jesteśmy i jak różnimy się od Innego¹².

Stereotypy pełnią funkcję gotowych układów odniesień, umożliwiają konstruowanie akceptowanej i oczekiwanej rzeczywistości oraz ułatwiają komunikację. W rezultacie powodują z jednej strony wzmocnienie więzi społecznych, z drugiej zaś wyzwalają postawy ksenofobiczne. Nasze zwyczaje i obyczaje, nasz dorobek materialny i intelektualny jest konfrontowany z Innym – Obcym. Konfrontacja ta, której wyrazem są stereotypy, jest sposobem na uzasadnienie, dlaczego warto być Niemcem, Polakiem czy Ukraińcem.

Niestety, w konstruowaniu stereotypów Ten Inny jest przedmiotem, figurą umożliwiającą przedstawienie tego, co negatywne, niechciane lub wstydlive,

---

⁷ M. Chodkowska, *Antyczne korzenie współczesnych stereotypów*, w: *Stereotypy - walka z wiatrakami?*, red. A. Bujnowska, J. Szadura, Lublin 2011, s. 16-17.

⁸ A. Schaff, *Stereotypy a działanie ludzkie*, Warszawa 1981, s. 36.

⁹ Tamże, s. 44.

¹⁰ Por. M. Kofta, *Stereotypy i uprzedzenia a stosunki międzygrupowe: stare problemy i nowe idee*, w: *Myślenie stereotypowe i uprzedzenia. Mechanizmy poznawcze i afektywne*, red. M. Kofta, Warszawa 2004, s. 10-37.

¹¹ Por. H. Pietrzak, *Następstwa i efekty stereotypowego postrzegania człowieka i świata społecznego*, Rzeszów 2000, s. 81.

¹² Tamże, s. 73.

a co może tkwić głęboko również w nas, tego, czego w sobie nie możemy/nie chcemy zaakceptować, o istnienie czego siebie nie chcemy/nie możemy podejrzewać, a co istnieje w Tym Innym i dzięki temu podkreślane są nasze walory. Obszar relacji z Tym Innym rozpościera się więc pomiędzy biegunem stereotypów a biegunem wskazań i rozstrzygnięć, które w XX wieku rozwijane były w ramach filozofii dialogu, między innymi przez Martina Bubera, Franza Rosenzweiga, Gabriela Marcela, Emmanuela Lévinasa czy Józefa Tischnera.

Położenie Ukrainy w bezpośrednim sąsiedztwie z Polską oraz ponad tysiąc lat wspólnej, czasami bardzo tragicznej historii dla jednego narodu, jak i dla drugiego tworzy pewien pryzmat postrzegania Ukrainy oraz Ukraińców przez Polaków. Jak pisze Joanna Konieczna, to właśnie w tej historii tkwią korzenie sposobu patrzenia na Ukraińców¹³. I chociaż II wojna światowa dawno się skończyła i coraz mniej jest jej świadków, to Polacy spośród Niemców, Rosjan i Ukraińców, najgorzej wspominają kontakty z Ukraińcami¹⁴.

Czynnik historyczny dominował w polskiej świadomości społecznej. Począwszy od okresu międzywojennego wykształcił się jakby podwójny wizerunek Ukraińca, z jednej strony pozytywny, z drugiej zaś zdecydowanie negatywny, a nawet wręcz okrutny i niszczycielski. Takie rozróżnianie charakteryzowało koncepcje polityczne zwłaszcza endeków, konserwatystów, a także ludowców. Środowiska socjalistyczne i piłsudczykowski raczej zgodnie po zdezaktualizowaniu się programu federacyjnego wyrażały poparcie dla idei niepodległego państwa ukraińskiego. Choć socjaliści i piłsudczycy nie żywili złudzeń, aby taka perspektywa miała się rychło urzeczywistnić, taki wariant bez wątplenia uważali za optymalny z punktu widzenia interesu Polski. Nie odmawiali Ukraińcom prawa do nazywania się narodem ani też nie dokonywali wśród nich żadnych rozróżnień. Wyrażali raczej przekonanie, że naród ukraiński z pewnością nie powiedział jeszcze „ostatniego słowa” i jakiegokolwiek byłyby jego dalsze losy, „nie da się zepchnąć na stopień jakiegoś szczepu, gałęzi, czy innej większej jednostki narodowej”¹⁵.

Za początek kształtowania się stereotypu determinowanego czynnikiem polityki Polaków wobec Ukraińców w mediach, należy uznać rok 1991, w którym Ukraina uzyskała niepodległość, a pierwszym państwem na świecie, które uznało niepodległą Ukrainę była Polska, drugim Kanada. W roku 1992, 8 stycznia nawiązano pełne stosunki dyplomatyczne między Ukrainą a Polską a 18 maja podpisano „Traktat o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy”¹⁶. Ukraina staje się tematem medialnym, pojawiają się próby

---

¹³ *Polska-Ukraina. Wzajemny wizerunek*, <http://www.isp.org.pl> 2001 (dostęp 10.12.2015).

¹⁴ *Poplątana pamięć o II wojnie. Raport z badań*, Pentor, 2009.

¹⁵ L. Wasilewski, *Kwestia ukraińska, jako zagadnienie międzynarodowe*, Warszawa 1934, s. 134.

¹⁶ J. Tymanowski, *Sąsiedzkie państwa wschodnie w polskiej polityce bezpieczeństwa*, Toruń 2009, s. 325-328.

budowania stereotypów. Pierwsze dotyczą wizji podziału Ukrainy, przykłady stereotypowego obrazu Ukraińców: „ciąży bałagan w kraju”, „brak pieniędzy”, „Ukraina przypominająca wariant białoruski”¹⁷.

Zdaniem Marii Pawłuch, „stereotypizacja Ukrainy i Ukraińców w polskiej prasie przeszła dwa etapy: stanowienia i reorganizacji. Stanowienie stereotypu w mediach prasowych odbywało się w czasie uzyskania niepodległości przez państwo ukraińskie do 2004 r., natomiast po *Pomarańczowej rewolucji* można było zaobserwować przekształcenie stereotypu z negatywnego w neutralny, z czasem nabrał on elementów pozytywnych. Pawłuch uważa, że w tym momencie nastąpiła reorganizacja stereotypu Ukrainy i Ukraińców. Dokonując analizy tych stereotypów ze względu na czynnik determinujący można je klasyfikować na polityczne, historyczne, kulturalne, religijne oraz ekonomiczne. Rozpatrując aspekt klasyfikacji stereotypów bardziej dokładnie można wyodrębnić typy mieszane, historyczno-polityczne (dyskusję wobec wydarzeń na Wołyniu oraz Cmentarza Orłąt Lwowskich), polityczno-religijne (obraz Jana Pawła II). Najczęstszym typem stereotypów ukazujących się w prasie jest stereotyp polityczny¹⁸. Po *Pomarańczowej rewolucji* mamy do czynienia z reorganizacją stereotypu a najczęstsze skojarzenia Polaków z Ukrainą wiążą się z historią (UPA, Wołyń, akcja „Wisła”, jako dawne polskie ziemie). Skojarzenia dotyczące charakteru narodowego Ukraińców wywołały następujące skojarzenia: gościnności, pracowitości, nietolerancji, alkoholizmu, wrogości do Polaków, biedy czy zacofania¹⁹. Ukraina w głównej mierze była kojarzona z wojną, a młode osoby przypisywały jej takie skojarzenia, jak: „bieda”, „zacofanie”, „przestępczość”. Skojarzenia z Ukrainą dadzą się opisać w sześciu zamkniętych kategoriach: (1) skojarzenia związane z historią, (2) skojarzenia dotyczące charakteru narodowego, (3) bieda, zacofanie, (4) skojarzenia geograficzne, (5) przestępczość, (6) handel. Badania Joanny Koniecznej (2003) wyciągnęły na światło dzienne fakt, że Polacy (ok. 60%) nie orientowali się, czy na Ukrainie istnieje system parlamentarny, jaki jest ustrój gospodarczy tego państwa i jak wygląda organizacja pracy²⁰. Ukraina w oczach Polaków była uważana za państwo źle zorganizowane, w którym panuje przestępczość i wszechobecna korupcja.

Zainteresowanie wydarzeniami na Ukrainie jest przedmiotem badań od lutego 2014 roku, czyli od czasu protestów na Majdanie (jeszcze przed

---

¹⁷ W. Pawliw, *Mocna hrywna*, „Polityka” 1997, nr 13, s. 42-44.

¹⁸ M. Pawłuch, *Stereotypy j obrazu Ukrajiny ta Ukrajincia u suchasnij polskij zurnalistyci*, http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk30/Visnyk%2030_P3_08_Pavljukh.pdf (dostęp 18.12.2015).

¹⁹ J. Konieczna, *Polska - Ukraina, wzajemny wizerunek*, raport z badań Instytut Spraw Publicznych, <http://www.isp.org.pl/files/5655578580364032001225889489.pdf> (dostęp 18.12.2015).

²⁰ J. Konieczna, *Polacy-Ukraińcy, Polska-Ukraina. Paradoksy stosunków sąsiedzkich*, Warszawa 2003, s. 23.

krwawymi wydarzeniami, które doprowadziły do przewrotu w tym kraju). Od początku zainteresowanie sytuacją u naszego wschodniego sąsiada było duże i rosło jeszcze w okresie nasilonych walk. Obecnie ponad dwie trzecie Polaków (69%) deklaruje zainteresowanie tymi wydarzeniami, przy czym co ósmy (12%) - duże. Jeden na sześciu badanych (16%) twierdzi, że wydarzenia te interesują go w niewielkim stopniu, a co siódmy (14%), że w ogóle go nie interesują.

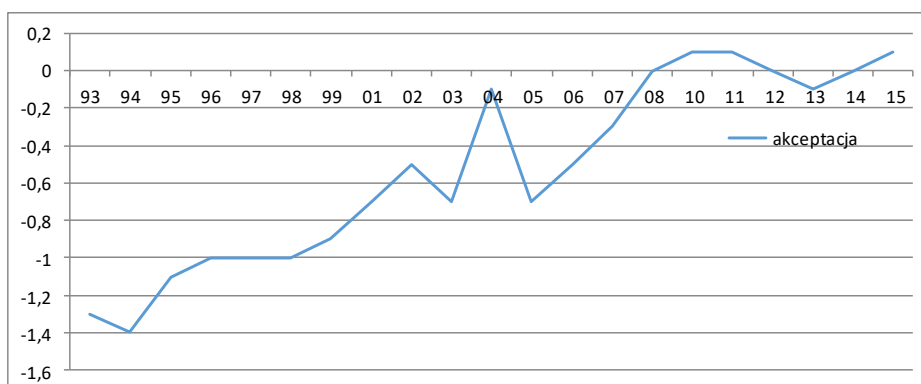
Tabela 1. Zainteresowanie sprawami Ukrainy

Czy interesuje się Pan(i) wydarzeniom na Ukrainie czy też nie	2014											2015	
	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	II	VI	
	w procentach												
Tak, bardzo się interesuję	10	28	21	18	14	10	24	27	22	18	17	12	
Tak, trochę się interesuję	55	60	64	61	57	58	59	61	61	60	59	57	
Nie, raczej się nie interesuję	16	7	10	13	15	16	8	7	9	12	13	16	
Nie, w ogóle się nie interesuję	18	5	5	8	13	16	9	5	8	10	11	14	
Trudno powiedzieć	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	

Źródło: CBOS komunikat z badań nr 84/2015 Warszawa, czerwiec 2015.

Na pytanie, którzy z naszych sąsiadów są, zdaniem respondentów, najbardziej do nas podobni pod względem kultury i obyczajów, a którzy najmniej, w odczuciu badanych, ogólnie rzecz biorąc, najbliżsi pod względem uwarunkowań kulturowych są nam *ex aequo* Czesi i Słowacy (wartość wskaźnika po 2,6), w dalszej kolejności Litwini (wartość wskaźnika = 4,0), Ukraińcy (4,3), Białorusini (4,4), Rosjanie (4,8), a na końcu Niemcy (5,3). Warto dodać, że największej rozbieżności wśród badanych budziła ocena dystansu wobec Niemców, Rosjan i Ukraińców (w ich przypadku odchylenia standardowe były największe)²¹.

Wykres 1. Zmiany pozytywne

Źródło: CBOS komunikat z badań nr 113/2015 sierpień 2015.

²¹ CBOS komunikat z badań nr 126/2015 wrzesień 2015.

O pozytywnych zmianach nastawienia w ostatnich dwudziestu dwóch latach można mówić przede wszystkim w odniesieniu do Ukraińców²².

Opinie na temat stosunków polsko-ukraińskich (średnia 0,10) są dosyć mocno podzielone, oceny pozytywne przeważają nad negatywnymi (36% pozytywnych wobec 31% negatywnych)²³.

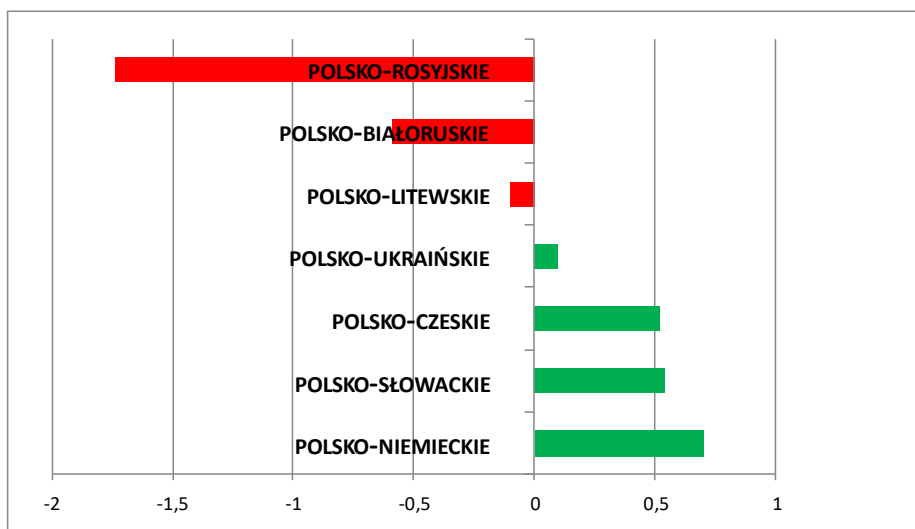
Biorąc pod uwagę wartości odchylenia standardowego, mierzącego stopień różnicowania ocen, można zauważyć, iż największej rozbieżności budziła nasza ocena stosunków z Ukrainą, najmniej zaś z Rosją, Słowacją i Czechami.

Tabela 2. Jak ocenia Pan(i) obecne stosunki między Polską a najbliższymi sąsiadami?

Stosunki:	dobrze	ani dobrze ani źle	źle	Trudno powiedzieć	średnie	odchylenie standardowe
	w procentach					
polsko-niemieckie	52	29	14	5	0,70	1,36
polsko-czeskie	42	31	16	11	0,52	1,29
polsko-słowackie	42	30	14	14	0,54	1,28
polsko-ukraińskie	36	24	31	9	0,10	1,51
polsko-litewskie	25	30	30	15	-0,10	1,36
polsko-białoruskie	15	25	44	16	-0,59	1,34
polsko-rosyjskie	5	10	79	6	-0,59	1,34

Źródło: CBOS komunikat z badań nr 30/2015 Warszawa, marzec 2015.

Wykres 2. Stosunki między Polską a krajami sąsiedzkimi

Źródło: CBOS komunikat z badań nr 30/2015 Warszawa, marzec 2015.

²² CBOS komunikat z badań nr 113/2015 sierpień 2015.

²³ CBOS komunikat z badań nr 30/2015 Warszawa, marzec 2015.

Ocena stosunków między Polską a naszymi najbliższymi sąsiadami zależy od takich czynników jak wykształcenie, sytuacja materialna, wiek, płeć oraz poglądy polityczne. Badani bardziej wykształceni lepiej postrzegają nasze stosunki z Czechami, Słowacją, Litwą, Niemcami oraz Ukrainą.

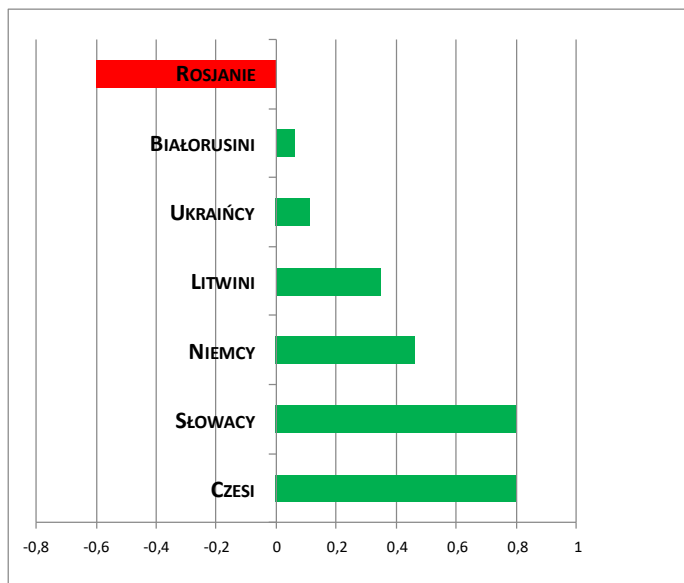
Tabela 3. Jak by Pan(i) określił(a) swój stosunek do innych narodów?

Narody	dobrze	ani dobrze ani źle	źle	Trudno powiedzieć	średnie	odchylenie standardowe
	w procentach					
Czesi	50	30	14	6	0,80	1,51
Słowacy	48	32	12	8	0,80	1,45
Niemcy	43	30	22	5	0,46	1,64
Ukraińcy	36	26	32	6	0,11	1,73
Litwini	34	33	22	11	-0,35	1,58
Białorusini	28	32	29	11	-0,06	1,60
Rosjanie	22	23	50	5	-0,60	1,80

Źródło: CBOS komunikat z badań nr 30/2015 Warszawa, marzec 2015.

Nieco więcej niż co trzeci wyraża sympatię wobec Ukraińców (36%) i tylko niewiele mniej badanych deklaruje wobec nich niechęć (32%).

Wykres 3. Stosunek Polaków do poszczególnych narodów

Źródło: CBOS komunikat z badań nr 30/2015 Warszawa, marzec 2015.

W tabeli zaprezentowane zostały współczynniki korelacji liniowej wyrażające siłę związku między oceną stosunków politycznych a nastawieniem do poszczególnych narodów. W odniesieniu do wszystkich naszych sąsiadów

odnotowujemy korelację dodatnią pomiędzy oceną stosunków politycznych a nastawieniem do innych nacji. Oznacza to, że im lepiej oceniamy stosunki polityczne z danym krajem, tym większą sympatią darzymy jego mieszkańców. Najsilniej te dwa wymiary skorelowane są w przypadku nastawienia do Ukraińców i oceny polsko-ukraińskich stosunków politycznych.

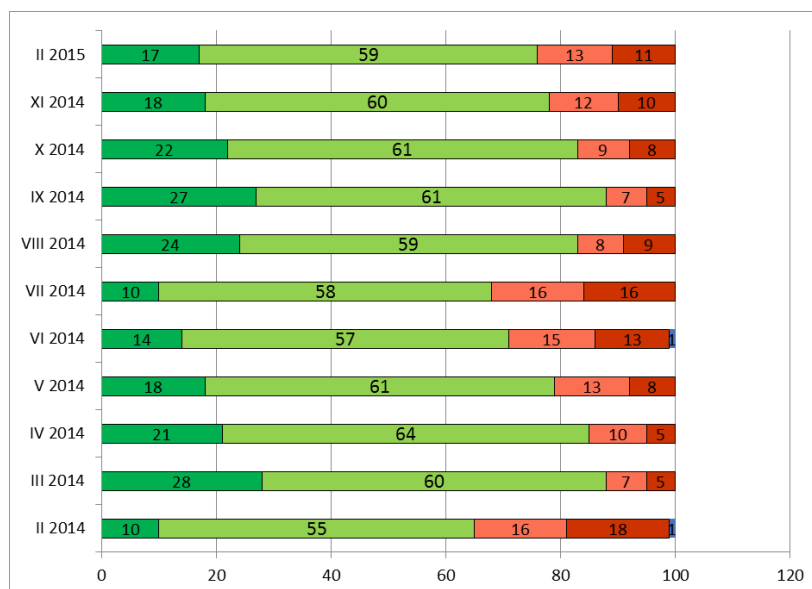
Tabela 4. Ocena stosunków **polско-ukraińskich** a nastawienie do **Ukraińców**

Zależność między:	Wartość współczynnika korelacji liniowej Pearsona
Ocena stosunków polско-ukraińskich a nastawienie do Ukraińców	0.51

Źródło: CBOS komunikat z badań nr 30/2015 Warszawa, marzec 2015.

W lutym 2015 roku, rok po wydarzeniach na Majdanie, zapytano o sytuację u naszego wschodniego sąsiada. Trzy czwarte Polaków (76%) interesuje się wydarzeniami na Ukrainie. Jednak blisko co czwarty (24%) nie poświęca tym wydarzeniom swojej uwagi. Bardzo duże zainteresowanie wypadkami na Ukrainie utrzymuje się już od roku. Najwyższe odnotowane zostało w marcu zeszłego roku (88% badanych deklarowało wówczas zainteresowanie), na kilka dni przed referendum na Krymie, które – jak się wkrótce okazało – stanowiło preludium do poważnego i długotrwałego konfliktu na Ukrainie²⁴.

Wykres 4. Czy interesuje się Pan (i) wydarzeniami na Ukrainie czy też nie

Źródło: CBOS komunikat z badań nr 22/2015 Warszawa, luty 2015.

²⁴ CBOS komunikat z badań nr 22/2015 Warszawa, luty 2015

Przed rokiem spytano respondentów, jaką postawę wobec wydarzeń na Ukrainie powinna zająć Polska. Mimo zmiany sytuacji opinie Polaków na temat zaangażowania naszego kraju prawie się nie zmieniły. Nadal większość ankietowanych (56%, wzrost o 4 punkty procentowe) uważa, że Polska powinna wspierać Ukrainę, ale tylko działając wspólnie z innymi krajami UE. Co trzeci badany (33%, wzrost o 4 punkty) jest zdania, że Polska w ogóle nie powinna angażować się w wydarzenia na Ukrainie, a tylko sześciu na stu (6%, spadek o 6 punktów) uważa, że na naszym kraju ciąży obowiązek szczególnego wsparcia wschodniego sąsiada. Należy zaznaczyć, że to o połowę mniej niż przed rokiem. Poglądy na ten temat nie zależą od poczucia zagrożenia. O konieczności szczególnego wsparcia Ukrainy najczęściej przekonani są badani w wieku 45-54 lata (12%). Natomiast jakiegokolwiek zaangażowaniu najczęściej przeciwni są najstarsi badani (42%), bezrobotni (41%), rolnicy (42%) oraz osoby z wykształceniem podstawowym (43%) i źle oceniający swoją sytuację materialną (47%).

Tabela 5. Jak, Pana(i) zdaniem, powinna zachować się Polska wobec wydarzeń na Ukrainie? Która z opinii jest Panu(i) najbliższa?

Jak, Pana(i) zdaniem, powinna zachować się Polska wobec wydarzeń na Ukrainie? Która z opinii jest Panu(i) najbliższa?	II 2014	II 2015
	w procentach	
Polska powinna w sposób szczególny wspierać prodemokratyczne i proeuropejskie dążenia Ukraińców	12	6
Polska powinna wspierać prodemokratyczne i proeuropejskie dążenia Ukraińców, ale tylko działając wspólnie z innymi krajami UE	52	56
Polska nie powinna angażować się w wydarzenia na Ukrainie, powinna zachować bezstronność	29	33
Trudno powiedzieć	7	5

Źródło: CBOS komunikat z badań nr 22/2015 Warszawa, luty 2015.

Już od ponad dwudziestu lat badany jest stosunek Polaków do innych narodów, starając się określić, które z nich są na ogół lubiane, a w stosunku do których przeważa niechęć.

Tabela 6. Jak by Pan(i) określił(a) swój stosunek do obywateli Ukrainy?

Sympatia	Obojętność	Niechęć	Trudno powiedzieć	Średnia
w procentach				
36	26	32	6	0,11

Źródło: CBOS komunikat z badań nr 14/2015 Warszawa styczeń 2015.

Mniej więcej co trzeci badany wyraża sympatię do Ukraińców (36%). Sympatia przeważa nad niechęcią, choć w przypadku Ukraińców przewaga ta jest niewielka (4 punkty procentowe). Zaznaczyć należy, że w tej grupie

Ukraińcy budzą największe emocje - najrzadziej wyrażana jest wobec nich obojętność, częściej zaś sympatia lub niechęć.

Tabela 7. Zmiany sympatii do Ukraińców

Wskazania respondentów według terminów badań																				
9	9	9	9	9	9	9	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	
3	4	5	6	7	8	9	1	2	3	4	5	6	7	8	0	1	2	3	4	5
w procentach																				
1	9	1	1	1	1	1	1	2	1	2	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3
2		4	6	5	3	6	9	2	9	9	3	4	5	4	4	2	2	1	4	6

Źródło: CBOS komunikat z badań nr 14/2015 Warszawa styczeń 2015.

Tabela 8. Zmiany niechęci do Ukraińców

Wskazania respondentów według terminów badań																				
9	9	9	9	9	9	9	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1
3	4	5	6	7	8	9	1	2	3	4	5	6	7	8	0	1	2	3	4	5
w procentach																				
6	6	6	6	6	5	5	4	4	5	3	5	4	3	3	2	3	3	3	3	3
5	6	3	0	0	9	8	9	8	1	4	0	2	9	1	9	3	2	3	3	2

Źródło: CBOS komunikat z badań nr 14/2015 Warszawa styczeń 2015.

Na Ukrainie proces demokratyzacji jest oceniany jako przeciętny. Natomiast korupcja w ocenianych krajach jest bardzo duża i na 7-stopniowej skali oscyluje wokół wartości „6”. Podsumowując, należy stwierdzić, że w zakresie przedstawionych danych wizerunek Ukrainy, Białorusi i Rosji wśród Polaków jest zgodny z ocenami ekspertów.

Można więc powiedzieć, że pod tym względem sytuacja nie zmieniła się wiele od czasu, gdy jeden z czołowych znawców problematyki ukraińskiej Leon Wasilewski stwierdzał w przedmowie do wydanej w 1911 r. książki *Ukraina i sprawa ukraińska*, że ogół Polaków zapatruje się na te zagadnienia przez zamglone okulary uprzedzeń politycznych”, a jedynym źródłem wiedzy o Ukrainie i Ukraińcach „jest licha siczka wiadomości dziennikarskich, przykrawanych do potrzeb chwili w interesie aktualnej polityki oraz partyjnych interesów”²⁵.

Na zakończenie rozważań dotyczących stereotypu wypada sformułować pytanie: Czy można się pozbyć stereotypów, czy dadzą się one usunąć, zlikwidować?

Wśród osób podejmujących tę problematykę można wyróżnić trzy zasadnicze stanowiska. Pierwsze z nich mówi o tym, że jest to możliwe i daje się skutecznie przeprowadzić, drugie – pesymistyczne, że jest to niewykonalne, a osiągnane sukcesy są krótkotrwałe. Trzecie – realistyczne, wskazuje na

²⁵ L. Wasilewski, *Ukraina i sprawa ukraińska*, Kraków 1911, s. X.

możliwość zastępowania lub modyfikowania stereotypów, na ich ucywilizowanie i to stanowisko wydaje się najbardziej odpowiednie do opisu relacji polsko-ukraińskich. Trafnie ten problem charakteryzuje Ida Kurcz, która pisze, że „stereotypów nie da się zlikwidować, możemy jedynie mówić o ich zmianie. Nie da się ich zlikwidować, gdyż stanowią niezbywalny składnik ludzkiego systemu poznawczego w rozwoju gatunku homo sapiens”²⁶.

Należy również zauważyć, że stereotypy są silnie związane z naszymi emocjami, a te, jak wiadomo, trudno jest gruntownie modyfikować. Fundamentalny argument odnoszący się do nieusuwalności stereotypów to ten, że są instrumentem walki o zaspokojenie fundamentalnej ludzkiej potrzeby dążenia do zachowania poczucia własnej wartości. Nie wolno nikomu odmawiać prawa do zaspokojenia tej potrzeby, to jej rezultatem są między innymi wspaniałe dzieła sztuki, genialne odkrycia naukowe, ale również cierpienie, okrucieństwo i śmierć. Można, jak sądzę, domagać się cywilizowania form zaspokajania tej potrzeby, na przykład poprzez wprowadzenie kryterium, jakim jest sposób traktowania Innego – Obcego²⁷.

Bibliografia:

Adorno T.W., Frenkiel-Brunskwik E., Levinson D.J., Stanford R.N., *The authoritarian personality*, New York 1950.

Bystron J.S., *Megalomania narodowa*, Warszawa 1935.

CBOS komunikat z badań nr 113/2015 sierpień 2015.

CBOS komunikat z badań nr 126/2015 wrzesień 2015.

CBOS komunikat z badań nr 22/2015 Warszawa, luty 2015

CBOS komunikat z badań nr 30/2015 Warszawa, marzec 2015.

Chodkowska M., *Antyczne korzenie współczesnych stereotypów*, w: *Stereotypy - walka z wiatrakami?*, red. A. Bujnowska, J. Szadura, Lublin 2011.

Kleg M., *Hate Prejudice and Racism*, New York, 1993.

Kofta M., *Stereotypy i uprzedzenia a stosunki międzygrupowe: stare problemy i nowe idee*, w: *Myślenie stereotypowe i uprzedzenia. Mechanizmy poznawcze i afektywne*, red. M. Kofta, Warszawa 2004.

Konieczna J., *Polacy-Ukraińcy, Polska-Ukraina. Paradoksy stosunków sąsiedzkich*, Warszawa 2003, s. 23.

Konieczna J., *Polska - Ukraina, wzajemny wizerunek*, raport z badań Instytut Spraw Publicznych, <http://www.isp.org.pl/files/5655578580364032001225889489.pdf>.

Kurcz I., *Zmiana stereotypów: jej mechanizmy i granice*, w: *Stereotypy i uprzedzenia: uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*, Warszawa 2001.

Lippman W., *Public Opinion*, New York, London, 1949.

Niewiara A., *Polskie stereotypy narodowe w świetle badań diachronicznych*, „LingVaria” 2010, nr 2.

---

²⁶ I. Kurcz, *Zmiana stereotypów: jej mechanizmy i granice*, w: *Stereotypy i uprzedzenia: uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*, Warszawa 2001, s. 17.

²⁷ Por. P.J. Przybysz, *Stereotyp a tożsamość narodowa. Kilka uwag na marginesie powieści Henryka Sienkiewicza Ogniem i mieczem*, „Colloquim” 2009, nr1, s. 183.

Pavluh M., *Stereotypy j obrazy Ukrajiny ta Ukrajincia u suchasnij polskij zurnalisty ci*, http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk30/Visnyk%2030_P3_08_Pavlju kh.pdf.

Pawliw W., *Mocna hrywna*, „Polityka” 1997, nr 13.

Pietrzak H., *Następstwa i efekty stereotypowego postrzegania człowieka i świata społecznego*, Rzeszów 2000.

Polska-Ukraina. Wzajemny wizerunek, <http://www.isp.org.pl>.

Poplątana pamięć o II wojnie. Raport z badań, Pentor, 2009.

Przybysz P.J., *Stereotyp a tożsamość narodowa. Kilka uwag na marginesie powieści Henryka Sienkiewicza Ogniem i mieczem*, „Colloquim” 2009, nr1.

Schaff A., *Stereotypy a działanie ludzkie*, Warszawa 1981.

Tymanowski J., *Sąsiedzkie państwa wschodnie w polskiej polityce bezpieczeństwa*, Toruń 2009.

Wasilewski L., *Kwestia ukraińska, jako zagadnienie międzynarodowe*, Warszawa 1934.

Wasilewski L., *Ukraina i sprawa ukraińska*, Kraków 1911, s. X.

DZIAŁALNOŚĆ KULTURALNO-EDUKACYJNA POLSKIEJ MNIEJSZOŚCI NARODOWEJ NA UKRAINIE PO 1989 ROKU

Po przełomie komunistycznym na początku lat 90. XX wieku zarówno Ukraina, jak i Polska próbowały zapewnić korzystne warunki dla przestrzegania praw członków mniejszości narodowych znajdujących się na ich terenie, dążąc tym samym do zachowania ich języka, tradycji etnicznych, kulturowych i religijnych². Jednym ze środków tej polityki było utworzenie i udzielanie pomocy w utrzymaniu instytucji oświatowych, kulturalnych i religijnych, w tym stowarzyszeń polskich i ukraińskich mniejszości narodowych, które zostały utworzone na terytorium obu krajów.

Od początku XX wieku liczba instytucji mniejszościowych na terenie obu krajów systematycznie rosła. Jeżeli jesienią 1990 roku było zaledwie 8 polskich kulturowych stowarzyszeń działających na Ukrainie, to na początku 2007 ich liczba wynosiła już ponad 40 takich stowarzyszeń, które stale rozszerzały swoje wpływy. Zdecydowana większość z nich powstała i prowadziła swoje działania w większych miastach Ukrainy, m.in. w Iwano-Frankowsku, Żytomierzu, Lwowie, Tarnopolu, Kijowie i w obwodzie chmielnickim. Od momentu kiedy życie Polaków na Ukrainie przybrało formy instytucjonalne, starano się wpływać na wszystkie procesy w kraju i aktywnie uczestniczyć w rozwiązywaniu różnych problemów. W kulturowe życie populacji polskiej na stałe weszły festiwale, spotkania, zebrania itd. W dziewięciu obwodach działało około 37 amatorskich polskich chórów, zespołów tanecznych, orkiestr instrumentów ludowych³. Polepszyła się też jakość usług bibliotecznych w miejscach zamieszkiwanych przez Polaków. W Kijowie założona została biblioteka literatury polskiej, prowadząca ciekawe i różnorodne literackie i artystyczne działania, salon „Przyjaźń” i polski teatr dla dzieci. W mieście tym działa też wydawnictwo specjalizujące się w redakcji literatury wydawanej w językach mniejszości narodowych Ukrainy. Z kolei wydawnictwo „Mason” we Lwowie wydaje w języku polskim podręczniki, literaturę piękną i dziecięcą. W Bibliotece Ministerstwa Kultury w Kijowie znajduje się także znaczna liczba książek dostępnych w języku polskim⁴.

---

¹ mgr Żanna Osikowicz, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Pedagogiczny im Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

² *Договір про добросусідство, дружні взаємини та співробітництво від 18 травня 1992*, Відомості Верховної Ради України 1992, № 43, с. 613.

³ *Архів документів Міністерства культури України. Відділ взаємодії з міжнародними організаціями* - Довідка про культурне співробітництво України з Польщею в 1996 році, с. 22.

⁴ Тамże, с. 36.

Pierwszą oficjalną organizacją Polaków stał się Klub Miłośników Literatury i Kultury Polskiej „Warszawa”, utworzony w 1976 roku w Ługańsku. Dwanaście lat później, na podstawie zmian dokonanych w ZSRR w lipcu 1988 roku, przy Funduszu Kultury Ukraińskiej powstało Stowarzyszenie Polskiej Kultury Lwowa, które w rzeczywistości zapoczątkowało proces odrodzenia życia społecznego i kulturalnego Polaków na Ukrainie⁵. Od początku lat 90. XX wieku zaczęły też pojawiać się inne organizacje, które nie zawsze prowadziły zgodną politykę kulturalną i owocną współpracę. O braku porozumienia między polskimi instytucjami świadczą słowa wypowiedziane w grudniu 1998 roku na II Kongresie Polskich Naukowców w Kijowie przez przewodniczącego Stowarzyszenia Polskich Naukowców, profesora Henryka Strońskiego. Zwrócił on uwagę nie tylko na podział, ale i wojnę między różnymi organizacjami polskimi na Ukrainie i wezwał naukowców do przewyciężenia podziału i zakończenia sporów⁶. Wynikały one m.in. z problemu przywództwa, realizacji oddzielnych programów oraz chęci zawłaszczenia przez każdą instytucję jak największych środków materialnych dla prowadzonej działalności⁷.

Do największych organizacji na Ukrainie należy obecnie Związek Polaków na Ukrainie (ZPU), skupiający około 5 mln osób i posiadający 12 oddziałów, m.in. w Kijowie, Żytomierzu, Chmielnickim, Odessie, Winnicy, Charkowie, Mikołajewie, Czerkasym i innych miejscowościach. Związek Polaków na Ukrainie był założony w 1991 roku na Kongresie ukraińskiej Polonii. Prowadzi działalność, odnosząc sukcesy, na rzecz polskiego ruchu na Ukrainie oraz wzmocnienia stosunków ukraińsko-polskich. Jest to samorządowa organizacja, która działa w ramach konstytucji Ukrainy i kieruje się ustawami oraz statutem⁸. Jego głównym celem jest odrodzenie narodowe Polaków, rozwój i wzmocnienie ich świadomości narodowej, zachęcanie do udziału w życiu społeczno-politycznym i kulturalnym, rozpowszechnienie historii narodów polskiego i ukraińskiego, wzmocnienie przyjaźni i partnerstwa między obydwoma krajami. Kulturalno-edukacyjna aktywność ZPU charakteryzuje się różnorodnością form. Jej pierwszym prezesem był Stanisław Kostecki, który dbał o partnerskie kontakty z Ambasadą i konsulatami RP na Ukrainie, regularnie informował miejscowe oddziały o najważniejszych wydarzeniach prowadzonych przez stowarzyszenie polskie, oraz brał bezpośrednio udział w kulturalno-edukacyjnych wydarzeniach. Pod patronatem Związku Polaków na Ukrainie działają też kolejne, liczne organizacje, m.in.: Związek Nauczycielstwa

---

⁵ W. Gill, R. Gill, *Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989-1993*, Toruń – Poznań 1994, s. 81.

⁶ L. Slesariewa, *Naukowcy jaczą swoje wysiiki*, „Dziennik Kijowski” 1998, № 23, s. 2.

⁷ Tamże.

⁸ P. Furmaniak, *Piotr Furmaniak: Polacy na Ukrainie- sytuacja polskiej mniejszości*, <http://www.psz.pl/168-archiwum/piotr-furmaniak-polacy-na-ukrainie-sytuacja-polskiej-mniejszosci> (dostęp 15.01.2016).

Polskiego założone w roku 1998, Stowarzyszenie Inżynierów Polskich działające od 1999 roku, Towarzystwo Polskich Naukowców z oddziałami w Kijowie, Charkowie, Dniepropietrowsku, Chmielnickim, Berdiańsku, Zaporozu, Kamieńcu Podolskim, Łucku, Odessie, Symferopolu, Tarnopolu i innych miastach. Stowarzyszenie Polskich Nauczycieli na Ukrainie ma swoje ośrodki we wszystkich obwodach, ale większość z nich znajduje się w miastach, które są zamieszkiwane przez polską mniejszość. Stowarzyszenie zorganizowało kursy nauczania języka polskiego – tylko w samym Kijowie od 1991 roku odbyły się dwa równoległe kursy, które odbywają się do dziś. Zorganizowano również nauczanie języka polskiego w kilkudziesięciu szkołach na Ukrainie. We współpracy z Konsulatem Generalnym RP, ZPU zorganizował też dwie olimpiady języka polskiego i kultury polskiej. ZPU zachęca do studiowania w wyższych uczelniach w Polsce, w wyniku czego w 1991 roku prawie 100 osób polskiego pochodzenia podjęło studia w Polsce; pięć osób zostało wysłanych na kurs kultury polskiej w Lublinie, zaś siedmiu na kurs dla nauczycieli. Związek Polaków na Ukrainie dostarczał także nieodpłatnie polskie podręczniki dla szkół na Ukrainie. Dla ponad 500 dzieci zaproszonych z Ukrainy zorganizowano na terenie Polski letni wypoczynek, właśnie dzięki wsparciu ZPU. Dzięki staraniom Ministerstwa Edukacji Ukrainy po raz pierwszy przeprowadzono na poziomie tej instytucji zebranie dla nauczycieli języka polskiego, w którym wzięło udział 30 osób⁹.

W 1991 roku w Kijowie po raz pierwszy odbył się pierwszy przegląd zespołów artystycznych Związku Polaków na Ukrainie, w którym wzięło udział około 400 osób, a w jury zasiadli też przedstawiciele z Polski. Czterech uczestników przeglądu zostało zaproszonych do występu w Polsce. Również przez ZPU został utworzony dziecięcy teatr lalek, który przedstawił w Polsce trzy przedstawienia. We wrześniu 1991 roku, ZPU zorganizował pięć wieczorów z polską poezją z udziałem artysty teatru krakowskiego Jana Adamskiego, z których dwa odbyły się w Kijowie, a trzy – w Żytomierzu. Odbył się również wieczór poświęcony rocznicy słynnej polskiej poetki Marii Konopnickiej, podczas którego wystąpiły także dwa zespoły z Polski.

W latach 1996-2002 odbyły się cztery Festiwale Kultury Polskiej na Ukrainie. Początkowo projekt ten zakładał promocję polskich zespołów amatorskich z Ukrainy, ale z czasem przerodził się w wydarzenie o zasięgu ogólnokrajowym, w czasie którego obok amatorów występowali znani i wybitni przedstawiciele kultury polskiej. Wymienić tutaj należy wykonanie „Polskiego Requiem” Krzysztofa Pendereckiego na I Festiwalu w 1996 roku, z kompozytorem w roli dyrygenta orkiestry i chóru Filharmonii Krakowskiej. Program trwającego ponad dwa tygodnie festiwalu obejmował nie tylko

---

⁹ S. Szalacki, *Jak trudno być Polakiem!*, Kraków 1997, s. 198.

koncerty, ale także ogromną ilość spektakli teatralnych i operowych wernisaży i wystaw. Z początku odbywał się on w dwóch miastach: Kijowie i Lwowie, z czasem objął swoim zasięgiem jeszcze Odessę i Charków, wskazując tym samym na potrzebę spotkania z polską kulturą na całej Ukrainie¹⁰.

Wśród regionalnych stowarzyszeń na Ukrainie, Polacy wyróżniają się aktywnością na rzecz społeczności, w której działają. I tak np. Dom Polski w Kijowie, w którym kierownikiem jest Maria Siwko, organizuje nauczanie języka polskiego, a także prowadzi różne inne zajęcia kulturalno-edukacyjne. W mieście tym działają też kolejne liczne instytucje kulturalne, m.in. Klub naukowców, studia amatorskie, Klub Młodzieży Polskiej, Kijowskie Kulturalno-Edukacyjne Towarzystwo im. Adama Mickiewicza, Kijowskie Narodowo-Kulturalne Stowarzyszenie „Zgoda”. Funkcjonuje też Polskie Centrum Kultury w Odessie, Polskie Domy na Krymie, w Dubnie, Żytomierzu, a także we wsi Jakymiwka w Zaporozżu. Istnieją Polskie Ośrodki Kultury w Charkowie, Doniecku, Mikołajewie i innych miastach.

Polskie Kulturalno-Edukacyjne Stowarzyszenie im. A. Mickiewicza w Kijowie, które w 1998 roku liczyło około 300 członków, zorganizowało kursy języka polskiego, wystawy i wykłady. Od 1992 roku przy stowarzyszeniu działa sekcja literacka, w której udziela się więcej niż 30 osób. W pomieszczeniu Biblioteki im. Adama Mickiewicza odbył się wieczór literacko-muzyczny poświęcony wybitnym postaciom polskiej i światowej kultury, m.in. Adamowi Mickiewiczowi, Juliuszowi Słowackiemu, Jarosławowi Iwaszkiewiczowi i Bogdanowi Kotarbińskiemu¹¹. Trzech aktywnych działaczy tego stowarzyszenia, a w szczególności Halina Jelisiejewa, Larysa Slesariewa-Wiktorowska i Andrzej Kondradski otrzymali wyróżnienia z podziękowaniem od naczelnika kijowskiego urzędu O. Omelczenko. Aktywny członek Towarzystwa, polonista i profesor – J. Bułachowski, otrzymał dyplom honorowego profesora Akademii Wyższej Szkoły Ukrainy. Polska strona w 1996 roku odznaczyła go też orderem „Honorowy Działacz Kultury Polskiej” (1976) oraz przyznała dyplom „Za wybitne osiągnięcia kultury polskiej w świecie”.

Działalność kulturalna prowadzona jest także przez duchownych należących do Kościoła rzymsko-katolickiego na Ukrainie. Prowadzą oni posługę duszpasterską wśród wiernych oraz umożliwiają im rozwój swojej działalności. I tak np. rzymsko-katolickie stowarzyszenie działa w Kijowie przy parafii Św. Mikołaja, a jego głównym celem jest działalność religijna i edukacyjna. Istnieje też Klub Myśli Katolickiej, który wydaje foldery i prowadzi działalność edukacyjną¹².

---

¹⁰ P. Furmaniak, dz. cyt. (dostęp 15.01.2016).

¹¹ L. Slesariewa, *Wielki romantyk bliski dla obóh narodów*, „Dziennik Kijowski” 1998, № 24, s. 2.

¹² W. Gill, R. Gill, *Stosunki Polski z Ukrainą...*, s. 81.

Kijowskie Narodowo-Kulturalne Stowarzyszenie Polaków „Zgoda”, które do końca 1990 roku składało się z około 250 osób, przeprowadziło kursy języka polskiego i zorganizowało chór dla dzieci „Jaskółeczki”, który z sukcesem występował w Polsce i na Ukrainie. W 1998 roku w imieniu Klubu Polskich Publicystów i Komisji Polskiego Sejmu ds. stosunków z diasporą, Stowarzyszenie otrzymało statuetkę „Złotego Polonusa” – za pracę w propagowaniu polskiej kultury, patriotycznej edukacji młodzieży i wzrostu prestiżu polskiej identyfikacji¹³.

Obecnie działają również inne organizacje, które zajmują się tylko działalnością edukacyjną i utrzymują bliskie stosunki z Polską. W tych organizacjach pracuje od 100 do 200 osób, a są to m.in.: Klub Literatury Polskiej i Kultury „Warszawa” w Ługańsku, Polska Publiczna Organizacja „Odrodzenie” w Żytomierzu oraz Kijowskie Stowarzyszenie Polaków „Solidarność”. Część z nich pomagała w organizacji letnich pobytów w Polsce dla ukraińskich dzieci polskiego pochodzenia. Edukacyjną działalnością zajmowało się również polskie stowarzyszenie im. M. Lubińskiego w Nowgorodzie-Wołyńskim, które było prowadzone przez nauczycielkę, ludową poetkę – Marię Jakubowską¹⁴.

Warto wspomnieć też o innych, mniej znanych instytucjach działających wśród polskiej społeczności, m.in. Polskim Stowarzyszeniu obwodu Winnicy „Polski Dom”, założonym w styczniu 1993 roku, które z własnych dochodów uzyskanych z prowadzenia działalności gospodarczej, pokryło koszty nauki języka polskiego dla 500 osób. Z kolei Polskie Stowarzyszenie Kultury Lwowskiej Ziemi prowadzi nauczanie języka polskiego, zajmuje się sprzątaniem grobów na cmentarzach i organizuje letnie wypoczynki w Polsce dla młodzieży polskiego pochodzenia. Od grudnia 1990 roku w nakładzie 5 tysięcy egzemplarzy wydaje również dwutygodnik „Gazeta Lwowska”. Stowarzyszenie to ma swoją siedzibę we Lwowie, a przez dłuższy czas kierował nim Sergiej Czerkasow. W 1994 roku liczba stowarzyszonych w nim osób wynosiła około 3300¹⁵. Na zebraniu stowarzyszenia, które odbyło się w 1995 roku, obecny był Generalny Konsul RP we Lwowie Tomasz Marek Leoniuk, a w owym okresie liczyło ono już ponad 4 tysięcy Polaków.

Na początku 1999 roku w Żytomierzu otwarto „Polski dom”, którego zadaniem było rozpowszechnienie kultury polskiej wśród ludności regionu. W siedzibie domu zorganizowano kursy nauczania języka polskiego, w których brało udział wielu mieszkańców miasta niezależnie od ich wieku.

Z udziałem Stowarzyszenia Kultury Polskiej w Charkowskiej bibliotece naukowej im. W.G. Korolenka w marcu 1996 roku odbył się wieczór tematyczny

---

¹³ S. Szalacki, *Jak trudno być Polakiem!...*, s. 6-7.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ W. Gill, R. Gill, *Stosunki Polski z Ukrainą...*, s. 80.

pt. „Polska: obyczaje, tradycje, święta narodowe”¹⁶. W Czerniowcach, przy wsparciu Administracji Państwowej, otwarto Polski Dom Narodowy. Według słów prezesa Polskiego Towarzystwa Kulturalnego im. A. Mickiewicza Joanny Koczubyńskiej: „dzisiaj w regionie czerniowieckim mieszka około 5000 Polaków, którzy teraz otrzymali możliwość znacznego aktywizowania działalności kulturalnej i edukacyjnej”¹⁷.

Próbą integracji polskiego ruchu było utworzenie Federacji Polskich Organizacji na Ukrainie (FPOU) w trakcie organizowanego w 1992 roku Kongresu Ukraińskiej Polonii. Liderzy tego stowarzyszenia aktywnie działają w miejskich oddziałach na rzecz ochrony praw i wolności Polaków na Ukrainie, załatwiając wiele spraw dotyczących mniejszości w rządzie i instytucjach publicznych. Prezes FPOU Emila Chmielowa współpracuje ściśle z Fundacją „Pomoc Polakom na Wschodzie”. Jej działalność cieszy się wielkim autorytetem wśród Polaków na Ukrainie, zaś działalność Federacji prowadzona jest we wszystkich większych miastach Ukrainy. Z inicjatywy Federacji odbył się w 1996 roku Sejm Polaków Podola, na którym został zatwierdzony program narodowo-kulturalnego odrodzenia polskiej mniejszości i zwiększenia jego roli w dialogu ukraińsko-polskim. Struktura FPOU obejmuje około 120 organizacji (oprócz Związku Polaków na Ukrainie). W ustawie FPOU „Polski Dom” znajduje się w Kijowie, ale w rzeczywistości swoją działalność prowadzi we Lwowie. Federacja zorganizowała trzy międzynarodowe konferencje o następujących tematach: „60 lat deportacji Polaków do Kazachstanu”, „Kultura polska wczoraj i dziś” oraz konferencję poświęconą Juliuszowi Słowackiemu. Przy wsparciu sponsorów został opublikowany „Folder FPOU”, w którym podano informacje o wszystkich wydarzeniach za cały okres działalności tej instytucji¹⁸.

Oprócz stowarzyszeń i towarzystw kulturalno-edukacyjnych zostały też powołane do życia organizacje zawodowe, m.in. Stowarzyszenie Polskich Nauczycieli na Ukrainie i Ośrodek Polskich Lekarzy. Ich cele są podobne: ochrona praw politycznych polskiej mniejszości, narodowy i kulturalny rozwój Polaków, nauczanie języka polskiego, ustanowienie przyjaznych stosunków między Polakami i Ukraińcami, a także rozwój kontaktów z Polakami z całego świata. Źródłem finansowania tych działań były składki członkowskie, pomoc z Polski, jak również fundusze organizacji rządowych – przede wszystkim

---

¹⁶ *Архів документів Міністерства культури України...*, с. 15.

¹⁷ *Галузевий державний архів М-ва закордонних справ України, ОФ.- Опис №5, Спр.11579. – Т.5. – Арк.131.*

¹⁸ *Ukraine and Ukrainians throughout the World. A Demographic and Sociological Guide to the Homeland and its Diaspora*, ed. A. Lencyk Pawlichko, Unirersity of Toronto Press, Toronto 1994, p. 258.

„Wspólnoty Polskiej” i społeczeństwa polskiego, ponieważ rząd Ukrainy wspierał organizacje polskie w niewystarczającym stopniu.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na działalność Instytutu Kultury Polskiej, który pomaga działać stowarzyszeniom i organizacjom, do których należą Polacy. Instytut z siedzibą w Kijowie został otwarty na początku 1999 roku i stał się jednym z szesnastu takich przedstawicielstw Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Szybko uzyskał status ważnego centrum politycznego i kulturalnego w Europie¹⁹. Instytut ma na celu dbanie o dobry wizerunek Polski jako państwa demokratycznego, pokazując osiągnięty sukces tego kraju w dziedzinie ekonomii. Przedstawia także dorobek kulturalny i potencjał naukowy oraz wskazuje na drogę przebytą przez Polskę do integracji z Unią Europejską. Jego głównym zadaniem było budzenie zainteresowań oraz wspieranie rozwoju bezpośrednich stosunków między obywatelami obu krajów związanych z naukowymi instytucjami lub ośrodkami. Instytut zajmuje się popularyzacją kultury polskiej na Ukrainie, przybliża historię narodu polskiego, wspiera rozwój bezpośrednich kontaktów, pomaga we współpracy między organizacjami, a także przyczynia się do poznania i wymiany pomysłów oraz przezwyciężenia negatywnych stereotypów. Ponadto popularyzuje kulturę polską na Ukrainie, dokonuje przeglądu publicznego osiągnięć kulturalnych i naukowych, przybliża historię narodu polskiego, udziela informacji zainteresowanym stronom, wspiera rozwój bezpośrednich kontaktów i współpracy między organizacjami i ośrodkami kultury i nauki w obydwu krajach, organizuje lub współorganizuje seminaria, konferencje, „okrągłe stoły” z udziałem ukraińskich i polskich naukowców, specjalistów i ekspertów, itd. Do sfery działalności tej instytucji należy też organizowanie bibliotek, koncertów amatorskich zespołów, solistów, przeglądy filmów, organizacja wystaw fotograficznych i muzealnych, spotkań dla dzieci i młodzieży oraz kursów języka ojczystego. Instytut Polski zajmuje się propagowaniem kina polskiego, a także muzyki, począwszy od klasyki do muzyki współczesnej, prowadzi też informację turystyczną. Całe te starania są dobrze wykorzystywane przez instytucje współpracujące na rzecz mniejszości narodowej. W pierwszym półroczu swojej działalności Instytut zorganizował szereg wydarzeń; tj. wykład na temat stosunków polsko-ukraińskich, który odbył się w Kijowsko-Mohylańskiej Akademii i Kijowskim Narodowym Uniwersytecie im. Tarasa Szewczenki, podczas którego wystąpił znany pisarz i historyk M. Kozłowski – były wiceminister Spraw Zagranicznych RP. W lutym i maju 1999 roku Instytut przybliżył mieszkańcom Kijowa historię Polski, prezentując najbardziej znane pozycje filmowe o tematyce historycznej. Inicjatywie tej przewodniczył Ryszard

---

¹⁹ P. Kozakiewicz, *Dyplomacja kulturalna – szansa na nowy wymiar stosunków polsko-ukraińskich*, Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття – К. 1999, с. 62-67.

Kluszczyński²⁰. W czerwcu 1999 roku zorganizował również w Kijowie Tydzień kina polskiego, wyświetlając filmy z ostatnich lat, a wydarzenie to cieszyło się dużym zainteresowaniem. Do Kijowa został zaproszony polski kompozytor światowej sławy Krzysztof Penderecki, który odebrał przyznany mu honorowy tytuł doktora habilitowanego Kijowskiej Akademii Muzycznej. Przy wsparciu Polskiego Instytutu odbyły się także: występy krakowskiego teatru ulicznego w Kijowie i na Krymie, wystawa sztuki polskiej w plakacie w Winnicy, dwudniowe seminarium i prezentacja cyklu filmów o twórczości wybitnych międzynarodowych dzieł teatru Piotra Grotowskiego, konferencja naukowa i wystawa książek pod nazwą „Juliusz Słowacki i Ukraina”, „Adam Mickiewicz i Ukraina” i „Jerzy Iwaszkiewicz”. Pod patronatem Instytutu zorganizowano konferencję „Ukraina i Polska: stosunki kulturalne z końca XIX-początku XX wieku”, która odbyła się w Odessie w lipcu 1999 roku, w trakcie której wystąpił m.in. P. Kozakiewicz.

Podsumowanie i wnioski

Działalność wszystkich wspomnianych w tekście organizacji kulturalnych, edukacyjnych i religijnych, przyczyniła się do zachowania i rozwoju tożsamości narodowej mniejszości polskiej na Ukrainie, co z kolei stało się impulsem do rozwoju stosunków między obu narodami. Nastąpił też wzrost aktywności mniejszości ukraińskiej w Polsce. Efektem tego było powołanie w 1999 roku stowarzyszenia wspierającego Polaków na Ukrainie, które opowiada się w swoich dążeniach za utrzymaniem polskości i udziela wsparcia tej mniejszości na Ukrainie.

Podsumowując, wszystkie stowarzyszenia i organizacje kulturalne, edukacyjne i religijne przyczyniły się do zachowania i rozwoju tożsamości mniejszości narodowej polskiej mieszkającej na Ukrainie. Działania tych organizacji powstałych po 1989 roku, stworzyły fundament do rozwoju i umocnienia dobrych stosunków między oboma narodami. Wiele działań przez nie podjętych było prowadzonych z inicjatywy strony polskiej, przy pełnej aprobacie strony ukraińskiej. Przeznaczone środki finansowe na działalność tych organizacji nie są w pełni wystarczające i poniekąd ograniczają wykonanie nakreślonych zadań. Warto jednak podjąć w najbliższym czasie działania mające na celu bardziej gruntowne zbadanie zarządzania organizacjami działającymi na rzecz kultury i edukacji mniejszości polskiej na Ukrainie, aby wskazać ich silne i słabsze strony, co może przyczynić się do podniesienia jakości życia Polaków w tym kraju.

---

²⁰ Договір про добросусідство, дружні взаємини та співробітництво від 18 травня 1992..., с. 7.

Bibliografia:

Furmaniak P., *Piotr Furmaniak: Polacy na Ukrainie-sytuacja polskiej mniejszości*, <http://www.psz.pl/168-archiwum/piotr-furmaniak-polacy-na-ukrainie-sytuacja-polskiej-mniejszosci> <http://www.psz.pl/168-archiwum/piotr-furmaniak-polacy-na-ukrainie-sytuacja-polskiej-mniejszosci>.

Gill W., Gill R., *Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989-1993*, Toruń – Poznań 1994, s. 81.

Kozakiewicz P., *Dyplomacja kulturalna – szansa na nowy wymiar stosunków polsko-ukrainskich*, Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття. – К. 1999, с. 62-67.

Slesariewa L., *Wielki romantyk bliski dla obóch narodów*, „Dziennik Kijowski” 1998, № 24, s. 2.

Slesariewa L., *Naukowcy jaczq swoje wysiiki*, „Dziennik Kijowski” 1998, № 23, s. 2.

Szalacki S., *Jak trudno być Polakiem!*, Kraków 1997, s. 198.

Ukraine and Ukrainians throughout the Word. A Demographic and Sociological Guide to the Homeland and its Diaspora, ed. A. Lencyk Pawlichko, Unirersity of Toronto Press, Toronto 1994, p. 258.

Архів документів Міністерства культури України. Відділ взаємодії з міжнародними організаціями. - Довідка про культурне співробітництво України з Польщею в 1996 році, с. 22.

Галузевий державний архів М-ва закордонних справ України. – ОФ.- Опис №5.- Спр.11579. – Т.5. – Арк.131.

Договір про добросусідство, дружні взаємини та співробітництво від 18 травня 1992, Відомості Верховної Ради України 1992, № 43, с. 613.

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA POLAKÓW W ŚWIETLE OGÓLNOPOLSKICH BADAŃ OPINII PUBLICZNEJ

Bezpieczeństwo od zarania dziejów jest przedmiotem poznania wielu dziedzin aktywności życia ludzkiego. To jedno z najistotniejszych, posiadających złożony charakter potrzeb, której zaspokojenie określa warunki funkcjonowania i rozwoju każdej osoby a szerzej państwa. Według twórcy psychologii społecznej Abrahama Maslowa, zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa, stanowi podstawę funkcjonowania człowieka. Dlatego każda istota ludzka termin ten ujmuje i definiuje na własne potrzeby, a sposoby pojmowania bezpieczeństwa nieustannie rozwijają się wraz z postępowaniem cywilizacyjnym. Kwestia ta od wielu lat stanowi przedmiot dociekań i analiz badawczych naukowców.

Wielu badaczy zwraca uwagę, że źródeł pojęcia „bezpieczeństwo” należy upatrywać w łacińskim *securitas*, pochodzącym od zwrotu *sine cura*, oznaczającego „stan bez troski”², które jako wartość posiada aprobatę społeczną, a jej utrata może stanowić zagrożenie dla stabilności życia wspólnotowego i politycznego. Specjaliści bezpieczeństwo postrzegają przez pryzmat zagrożeń, definiując je jako „stan uzyskany w efekcie odpowiednio zorganizowanej obrony przed zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi”³. Ryszard Zięba bezpieczeństwo określa jako pewność istnienia i przetrwania, posiadania oraz funkcjonowania i rozwoju podmiotu⁴. Zagrożenia często ujmowane są jako zbyt szeroki zespół zjawisk negatywnie ocenianych. Bezpieczeństwo zależy od rozwoju stosunków społecznych, dokonujących się w kontekście takich najważniejszych uwarunkowań, jak: postęp naukowo-techniczny, determinanty kulturowo-cywilizacyjne oraz cechy stosunków międzynarodowych⁵. Dlatego Stanisław Koziej, bezpieczeństwo danego podmiotu utożsamia z „dziedziną aktywności, której treścią jest zapewnianie możliwości egzystencji i swobody realizacji własnych interesów w niebezpiecznym środowisku, w szczególności poprzez wykorzystywanie szans, stawianie czoła wyzwaniom, redukcjonowanie

---

¹ mgr Diana Mościcka, Instytut Nauk Politycznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

² J. Świniarski, *Filozoficzne podstawy edukacji dla bezpieczeństwa*, Warszawa 1999, s. 20.

³ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Akademia Obrony Narodowej red. J. Kaczmarek, W. Łepkowski, B. Zdrodowski, wyd. 6, Warszawa 2008, s. 14-15, <http://mkuliczkowski.pl/static/pdf/sloownik.pdf> (dostęp 5.05.2016).

⁴ R. Zięba, *Wprowadzenie. Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, Warszawa 2008, s. 16.

⁵ J. Stańczyk, *Istota współczesnego pojmowania bezpieczeństwa – zasadnicze tendencje*, „Rocznik Bezpieczeństwa”, s. 15.

ryzyka oraz zapobieganie i przeciwstawianie się wszelkiego rodzaju zagrożeniom dla podmiotu i jego interesów”⁶.

Poczucie bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo składa się z dwóch elementów: obiektywnego i subiektywnego⁷. Część badaczy proponuje skoncentrować poszukiwania istoty bezpieczeństwa właśnie na analizie tych dwóch aspektów zagrożenia. Element obiektywny oznacza brak zagrożeń dla życia jednostki, w stosunku do której ma charakter zewnętrzny. Z kolei element subiektywny, jak sama nazwa wskazuje, jest wewnętrznym i osobistym poczuciem oraz przekonaniem, że nie ma podstaw do obaw. W związku z tym, bezpieczeństwo jest złożoną strukturą składającą się z psychicznych i pozap psychicznych komponentów⁸. Jak zaznacza Włodzimierz Fehler, „w pewnych sytuacjach bezpieczeństwo (element obiektywny) może być adekwatne do poczucia bezpieczeństwa (element subiektywny)”⁹. Pewnym jest, że poczucie bezpieczeństwa determinowane jest przede wszystkim subiektywizmem i tendencyjnością.

Zależności między wielkością zagrożenia realnego a jego postrzeganiem przez dany podmiot określił Daniel Frei, wyróżniając cztery możliwe oceny stanu bezpieczeństwa¹⁰:

1. stan braku bezpieczeństwa, kiedy występuje duże rzeczywiste zagrożenie zewnętrzne i postrzeganie tego zagrożenia jest prawidłowe;
2. stan obsesji niebezpieczeństwa, gdy nieznaczone zagrożenie jest postrzegane jako duże;
3. stan fałszywego bezpieczeństwa, gdy zagrożenie zewnętrzne jest poważne, a postrzegane bywa jako niewielkie;
4. stan bezpieczeństwa – gdy zagrożenie zewnętrzne nie występuje lub jest niewielkie, a jego postrzeganie jest prawidłowe.

Jerzy Stańczyk twierdzi, że bezpieczeństwo jest wartością, którą można różnie rozumieć, bo jest ono nieodłączną częścią zbioru wartości cenionych¹¹.

Subiektywne poczucie bezpieczeństwa uwarunkowane jest wieloma złożonymi czynnikami, z których tylko część jest mierzalna i możliwa do zweryfikowania. Poczucie bezpieczeństwa jest elementem stanu wewnętrznego

---

⁶ S. Koziej, *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja*, „Bezpieczeństwo Narodowe. Polityczno-strategiczne aspekty bezpieczeństwa” 2011, nr 18, s. 20. <https://www.bbn.gov.pl/download/1/7803/Bezpieczenstwoistotapodstawowekategorieihistorycznaevolucja.pdf> (dostęp 5.05.2016).

⁷ Szerzej: B. Czarniecki, W. Siemiński, *Kształtowanie bezpiecznej przestrzeni publicznej*, Warszawa 2004, s. 11-15.

⁸ W. Fehler, *Bezpieczeństwo wewnętrzne współczesnej Polski. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Warszawa 2012, s. 185.

⁹ Tamże.

¹⁰ D. Frei, *Sicherheit: Grundfragen der Weltpolitik*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart 1977, s. 17–21.

¹¹ Zob.: J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.

lub zjawisk i okoliczności świata zewnętrznego, które bezsprzecznie mają całościowe znaczenie dla istnienia człowieka. Należy nadmienić, że współcześnie społeczeństwo większość informacji pozyskuje dzięki środkom masowego przekazu, które lubują się w dostarczaniu wiadomości sensacyjnych, krzykliwych, kontrowersyjnych i dyskusyjnych, a to nie potęguje poczucia bezpieczeństwa. Ponadto nie bez przyczyny obecne czasy określane są mianem ponowoczesnych, mediatyzowanych i skomercjalizowanych, a kultura – „kulturą szoku”.

Poczucie bezpieczeństwa w badaniach opinii publicznej

Niezaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa nie tylko wyrządza szkody jednostce czy grupie, ale destabilizuje jej tożsamość i funkcjonowanie. Przejawiają one wówczas tendencje do zmiany istniejącego stanu rzeczy, do oporu wobec niekorzystnych zmian w ich sferze bezpieczeństwa i do stosowania środków ochronnych, mogących przywrócić im poczucie bezpieczeństwa. Wrażenie stanu bezpieczeństwa jest indywidualne i trudne do zmierzenia, ponieważ nie jest w 100% wytłumaczalne. Jednakże cechami determinującymi ten stan są: zdrowie, rodzina, praca, pokój, finanse, rozwój, stabilizacja, sprawne państwo oraz służby odpowiedzialne za porządek¹². Potocznie przyjęło się, że bezpieczeństwo jest przeciwieństwem zagrożenia, które to jest miarą i kształtem rozmaitych niebezpieczeństw oraz przyczyną szkodliwych następstw dla mienia, zdrowia i życia obywateli¹³. Ponadto zagrożenie jest poziomem odniesienia w ocenie stanu bezpieczeństwa i kluczową kategorią w atrybucji bezpieczeństwa¹⁴. Z kolei bezpieczeństwo osiąga się, jeśli to możliwe, w rezultacie przeciwdziałania zagrożeniom realnym i potencjalnym. Tak też przedstawiają się wyniki ogólnopolskich ośrodków badania opinii publicznej dotyczące poczucia bezpieczeństwa naszych rodaków.

Autorka na potrzeby niniejszego artykułu, przeanalizowana wyniki badań opinii społecznej przeprowadzone i udostępnione przez Centrum Badania Opinii Społecznej na przestrzeni ostatnich lat.

Jak wynika z danych Centrum Badania Opinii Społecznej (dalej CBOS), zdecydowana większość Polaków uznaje swój kraj za bezpieczny¹⁵. Polskie społeczeństwo jeszcze wyżej ocenia bezpieczeństwo w okolicy swojego domu (95%), a niemal wszyscy (95%) twierdzą, że miejsce, w którym mieszkają można nazwać bezpiecznym i spokojnym. Wskaźnik ten utrzymuje się na stabilnym

---

¹² Dane na podstawie badań własnych autorki.

¹³ S. Kwiatkowski, *Zarządzanie bezpieczeństwem w sytuacjach kryzysowych*, Pułtusk 2011, s. 22.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Komunikat z badań CBOS - *Polacy o bezpieczeństwie w kraju i w miejscu zamieszkania*, nr 65/2015, Centrum Badania Opinii Społecznej, oprac. K. Kowalczyk, Warszawa 2015, s. 10.

i bardzo wysokim poziomie od kilkunastu lat¹⁶. Dla porównania w sondażu TNS OBOP, przeprowadzonego w maju 2001 r., ponad połowa Polaków także zadeklarowała, że czuje się bezpiecznie w swojej okolicy¹⁷.

W 2014 r. dwie piąte badanych (39%) nie odczuwało swojego zagrożenia ani najbliższej rodziny¹⁸. Niemal połowa respondentów (49%) w co najmniej jednym pytaniu zadeklarowała umiarkowany lęk, nie wyrażając jednocześnie większych obaw przy relatywnie niewielu badanych (12%) mających duże poczucie zagrożenia przestępczością. Na pewno korzystnie na te opinie wpływają coraz lepsze statystyki policyjne, z których wynika, że liczba przestępstw w Polsce spada¹⁹. W 2013 r. odnotowano ich mniej niż przed rokiem i jednocześnie zdecydowanie mniej niż dziesięć lat wcześniej. Ten pozytywny trend potwierdzają przytaczane wyniki badań CBOS, z których wnioskujemy, że w ciągu ostatniej dekady znacząco poprawiły się oceny stanu bezpieczeństwa zarówno w Polsce, jak i w najbliższym otoczeniu badanych, przy jednoczesnym zmniejszeniu się poczucia zagrożenia przestępczością²⁰. Wszystko to wyklarowało obraz Polski, jako państwa bezpiecznego, w którym przede wszystkim postrzeganie poziomu bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania utrzymuje się na bardzo wysokim i stabilnym poziomie.

W stosunku do lat 90. znacząco poprawiły się opinie o bezpieczeństwie w miejscu zamieszkania. Mniej więcej 9 na 10 Polaków deklaruje, że ich okolicę można nazwać bezpieczną i spokojną, a tylko 1 na 10 nie czuje się w swojej miejscowości bezpiecznie²¹. Najbezpieczniej czują się mieszkańcy wsi, choć wśród tej grupy najlepiej widać największe rozbieżności między opiniami o bezpieczeństwie w kraju i we własnej miejscowości. Ponadto dość duże znaczenie dla poczucia bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania ma sytuacja materialna respondentów, ponieważ ankietowani zadowoleni ze swoich warunków materialnych mieszkają w miejscach, które tylko nieliczni określają jako niebezpieczne²². Ogólna ocena poczucia bezpieczeństwa w najbliższej okolicy wyraźnie determinuje opinię o bezpieczeństwie publicznym. Ponieważ osoby deklarujące, że ich miejsce zamieszkania nie jest bezpieczne i spokojne, nie nazwałaby Polski krajem bezpiecznym. Równocześnie niemal trzy czwarte

---

¹⁶ Więcej: Komunikat z badań CBOS - *Opinie o bezpieczeństwie i zagrożeniu przestępczością*, nr 61/2016, Centrum Badania Opinii Społecznej, oprac. A. Cybulska, Warszawa 2016, s. 1.

¹⁷ *Sondaż OBOP - Czy Polacy czują się bezpiecznie?*, TNS OBOP, Warszawa 2001, http://tnsglobal.pl/archiw_files/055-01.pdf (dostęp: 15.09.2016).

¹⁸ Komunikat z badań CBOS - *Opinie o bezpieczeństwie w kraju i w miejscu zamieszkania*, nr 84/2014, Centrum Badania Opinii Społecznej, oprac. M. Omyła-Rudzka, Warszawa 2014, s. 5.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże, s. 6.

²¹ Komunikat z badań CBOS - *Polacy o bezpieczeństwie w kraju i w miejscu zamieszkania*, nr 65/2015, Centrum Badania Opinii Społecznej, oprac. K. Kowalczyk, Warszawa 2015, s. 2.

²² Tamże.

badanych czujących się w swojej okolicy bezpiecznie jest zdania, że generalnie polskie państwo można określić jako bezpieczne²³.

Badania z 2016 r. potwierdzają, że w Polsce zmalało poczucie zagrożenia przestępczością przy jednoczesnym wzroście poczucia bezpieczeństwa w różnych jego aspektach. Polacy czują się bezpiecznie w okolicy swojego domu oraz nie odczuwają zagrożenia przestępczością. Zauważalny wzrost poczucia bezpieczeństwa może być związany ze zmniejszaniem się skali przestępstw pospolitych, lepszą ich wykrywalnością. Choć jak zaznaczają specjaliści CBOS zmiany te na przestrzeni lat mogą mieć względny charakter, ponieważ wszystko zależy od punktu odniesienia, czyli wydarzeń na świecie²⁴. W czasach zamachów terrorystycznych, kryzysu migracyjnego w Europie oraz przykrych wydarzeń z tym związanych, Polska jawi się jako kraj bezpieczny do życia. Bardzo ważna jest też stabilność finansowa każdego ankietowanego, ponieważ środki pieniężne znacząco poprawiają poczucie bezpieczeństwa polskiego społeczeństwa.

Z sondażu przeprowadzonego przez CBOS na zlecenie Biura Bezpieczeństwa Narodowego w 2014 r.²⁵ wynika, że poczucie, iż Polska jest krajem bezpiecznym, jest częstsze niż kiedykolwiek wcześniej w historii badań CBOS, sięgającej końca lat 80. Polacy, obserwując rozwój sytuacji na Ukrainie, skłonni są bardziej zauważać oraz doceniać stabilizację i poziom bezpieczeństwa we własnym państwie²⁶. Ankietowani zagrożeni upatrują w sytuacji wewnętrznej swojego kraju – zapaści demograficznej, narastającej biedzie i złych warunkach życia; ponad jedna trzecia za realne zagrożenie uważa wybuch protestów społecznych i niepokoju. Jako potencjalne zagrożenie dla Polski wskazywano: konflikty polityczne, w tym działalność ugrupowań skrajnie prawicowych i nacjonalistycznych²⁷. Kolejni, zagrożenie upatrują w możliwości ataku cybernetycznego zakłócającego sprawne działanie państwa, wzrostu przestępczości oraz rozwoju skrajnych organizacji politycznych. Polacy w kwestiach bezpieczeństwa baczniejszą uwagę zwracają na sprawy wewnętrzne kraju niż sytuację międzynarodową²⁸. Poza tym, respondenci CBOS obawiają się wybuchu konfliktu w bliskim sąsiedztwie Polski lub zbrojnego ataku na nią oraz ataku terrorystycznego.

Na podstawie deklaracji swoich ankietowanych, specjaliści CBOS, stworzyli katalog podmiotów mających największy wpływ na bezpieczeństwo

---

²³ Tamże, s. 3.

²⁴ Komunikat z badań CBOS - *Opinie o bezpieczeństwie i zagrożeniu przestępczością*, nr 61/2016..., s. 10.

²⁵ *Sondaż: Czego najbardziej boją się Polacy? Nie wojna, nie imigranci, ale brak dzieci*, 22.12.2014, „Ga zeta Wyborcza”, http://wyborcza.pl/1,76842,17168738,Sondaz__Czego_najbardziej_boja_sie_Polacy__Nie_wojna_.html (dostęp 15.09.2016).

²⁶ Zob.: Komunikat z badań CBOS – *Poczucie zagrożenia i zainteresowanie sytuacją na Ukrainie*, nr 164/2014, Centrum Badania Opinii Społecznej, oprac. M. Omyła-Rudzka, Warszawa 2014, s. 7.

²⁷ *Sondaż: Czego najbardziej boją się Polacy?...*

²⁸ Tamże.

ich kraju: władze państwa, wojsko, Sojusz Północnoatlantycki, Unia Europejska, służby specjalne, Stany Zjednoczone oraz Policja²⁹. Wzrost deklaracji bezpieczeństwa Polski związany jest również m.in. większą wykrywalnością przestępstw, rozwojem technologicznym (np. nowe zabezpieczenia), edukacją obywatelską, innymi zmianami globalizacyjnymi oraz większą świadomością społeczną. Wszystkie instytucje i służby zajmujące się bezpieczeństwem znacząco wpłynęły na poprawiające się w ciągu ostatnich kilkunastu lat opinie o Polsce w kontekście bezpieczeństwa, podczas gdy jeszcze w latach 90. XX w. zdecydowana większość badanych wypowiadała się krytycznie na ten temat. Znaczące obniżenie poziomu bezpieczeństwa Polaków, w okresie przemian polityczno-społecznych (lata 80. i 90.), przyczyniło się do utworzenia stereotypu Polski, jako kraju niebezpiecznego. Jednakże od początku XXI stulecia obserwuje się niwelowanie tego wyobrażenia. Dopiero po 2001 r. odsetek krytycznych wypowiedzi na temat poczucia bezpieczeństwa systematycznie i znacząco zaczął spadać³⁰. Natomiast w 2007 r. proporcje odwróciły się, a procent respondentów pozytywnie i negatywnie oceniających bezpieczeństwo publiczne ustabilizował się.

Przytaczane wymienione wyniki badań społecznych na temat wysokiej oceny stanu bezpieczeństwa państwa, wynikają przede wszystkim z powodu wysokiego poczucia bezpieczeństwa Polaków, co ma jak zaznacza Tomasz Szlendak, związek z ich naturą „nieinstytucjonalną i niepolityczną” oraz „w gruncie rzeczy są przyziemne choć oczywiście wynikają z długofalowych przeobrażeń w systemach gospodarczym, politycznym i biurokratycznym³¹. Jak podają analizy CBOS, Polacy oczekują od państwa: poczucia bezpieczeństwa, poszanowania własności prywatnej oraz zagwarantowania minimalnego dochodu. Ponadto bardzo istotna jest też bezpłatna opieka medyczna oraz darmowa edukacja. Wszystko to składa się na podwyższenie jakości życia społecznego.

Podsumowanie

Nie ma jednolitego wzorca i skali poczucia bezpieczeństwa, ponieważ oddziałują na nie różnorodne i złożone determinanty, zarówno obiektywne, jak i subiektywne. Dlatego też, każda jednostka ludzka indywidualnie postrzega bezpieczeństwo własne i swoich bliskich. Niemniej jednak, jak zaznacza Włodzimierz Fehler: „im silniejsze będą struktury instytucjonalne (w sensie

---

²⁹ Tamże.

³⁰ A. Brzeźniak, *Bezpieczeństwo Polaków w badaniach opinii społecznej*, „Kwartalnik Policyjny” 2015, nr 3, s. 93.

³¹ T. Szlendak, *Komentarz do wyników badań CBOS. Ocena stanu bezpieczeństwa państwa na zlecenie Biura Bezpieczeństwa Narodowego*, s. 1, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/05/ekspertyza_tomasz_szlenda_k.pdf (dostęp 15.09.2016).

efektywności i sprawności działania), tym większe powinno być subiektywne, indywidualne poczucie bezpieczeństwa obywateli”³². W praktyce mamy do czynienia z wielorakim rozumieniem bezpieczeństwa, co uwypukla jego wieloznaczność i wieloaspektowość. Analiza literatury prowadzi do stwierdzenia, że najczęściej przez pojęcie bezpieczeństwo rozumie się stan niezagrożenia, spokoju i przetrwania, który daje poczucie pewności braku zagrożenia (fizycznego oraz psychicznego) oraz gwarancję jego zachowania oraz szansę na doskonalenie³³.

Bezpieczeństwo, w ujęciu uniwersalnym, przenika niemal wszystkie obszary ludzkiej aktywności, a każda z dziedzin naszego życia ma nie tylko określony do niego stosunek, ale również sposób poznawania, język opisu oraz dorobek w zakresie jego osiągnięcia³⁴. Ludziom od powstania świata towarzyszyły dwa przeciwstawne podejścia do rzeczywistości, czyli: nieustanne poczucie zagrożenia oraz chęć życia w bezpiecznym środowisku³⁵. Bezpieczeństwo jest najważniejszym celem, potrzebą i wartością ludzką w jednym, dlatego tak ważne jest jego poczucie i zabezpieczenie. Wszelkie próby wartościujące, ujmujące, podsumowujące i definiujące poczucie bezpieczeństwa są trudne do zbadania, ponieważ bezpieczeństwo z założenia łączy się z subiektywizmem jego postrzegania.

Istota bezpieczeństwa związana jest z interesem podmiotu, dlatego zapewnienie poczucia bezpieczeństwa jest tak trudne. Postrzeganie bezpieczeństwa jednowymiarowo, jako stan, proces, poczucie, potrzebę oraz zdolność jest zdecydowanie niewystarczające i pobeżne. Już samo ujęcie i postrzeganie bezpieczeństwa zależy od preferowanego podejścia poznawczego, a to zasadniczo różnicuje ujęcie jego istoty jako bytu samodzielnego lub towarzyszącego w postaci cechy lub wartości podmiotu, ale również poczucia społecznego. Jak wynika z przytoczonych badań, w opinii przeważającej większości respondentów, Polacy czują się bezpiecznie, choć zdają sobie sprawę z niebezpieczeństw XXI wieku³⁶, zwłaszcza terroryzmu, przestępczości czy utraty stabilności materialnej.

Utrzymanie stanu bezpieczeństwa wymaga ogromu pracy wielu służb i instytucji, kreatywności, aktywności podmiotu oraz nieustannej edukacji społeczeństwa. Powiedzenie „bezpiecznym co najwyżej się bywa”, szczególnie

---

³² W. Fehler, dz. cyt., s. 196.

³³ Por. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, red. J. Pawłowski, AON, Warszawa 2002, s. 13.

³⁴ B. Zdrodowski, *Istota bezpieczeństwa*, „Studia Politologiczne”, vol. 34, Warszawa 2014, s. 32

³⁵ J. Gołębiowski, *Anatomia bezpieczeństwa*, Warszawa 2015, s. 7.

³⁶ Zob.: E. Glińska, A. Kowalewska, *Identyfikacja współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa obywateli w świetle badań własnych z 2008 r.*, w: *Poczucie bezpieczeństwa obywateli w Polsce. Identyfikacja i przeciwdziałanie współczesnym zagrożeniom*, red. E.M. Guzik-Makaruk, Warszawa 2011, s. 114-132.

w dzisiejszych czasach zyskuje mocny wydźwięk. Nie ma absolutnego stanu bezpieczeństwa, ale na pewno trzeba dbać o wszystkie jego ogniwa.

Bibliografia:

Brzeźniak A., *Bezpieczeństwo Polaków w badaniach opinii społecznej*, „Kwartalnik Policyjny”, nr 3/2015, s. 92-96.

Czarniecki B., Siemiński W., *Kształtowanie bezpiecznej przestrzeni publicznej*, Warszawa 2004.

Fehler W., *Bezpieczeństwo wewnętrzne współczesnej Polski. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Warszawa 2012.

Frei D., *Sicherheit: Grundfragen der Weltpolitik*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart 1977.

Gołębiewski J., *Anatomia bezpieczeństwa*, Warszawa 2015.

Komunikat z badań CBOS - *Opinie o bezpieczeństwie w kraju i w miejscu zamieszkania*, nr 84/2014, Centrum Badania Opinii Społecznej, oprac. Omyła-Rudzka M., Warszawa 2014.

Komunikat z badań CBOS – *Opinie o bezpieczeństwie i zagrożeniu przestępczością*, nr 61/2016, Centrum Badania Opinii Społecznej, oprac. A. Cybulska, Warszawa 2016.

Komunikat z badań CBOS – *Poczucie zagrożenia i zainteresowanie sytuacją na Ukrainie*, nr 164/2014, Centrum Badania Opinii Społecznej, oprac. M. Omyła-Rudzka, Warszawa 2014.

Komunikat z badań CBOS – *Polacy o bezpieczeństwie w kraju i w miejscu zamieszkania*, nr 65/2015, Centrum Badania Opinii Społecznej, oprac. K. Kowalczyk, Warszawa 2015.

Koziej S., *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja* „Bezpieczeństwo Narodowe. Polityczno-strategiczne aspekty bezpieczeństwa”, II – 2011/18,

<https://www.bbn.gov.pl/download/1/7803/Bezpieczenstwoistotapodstawowekategorieihistorycznaevolucja.pdf>.

Kwiatkowski S., *Zarządzanie bezpieczeństwem w sytuacjach kryzysowych*, Pułtusk 2011.

Poczucie bezpieczeństwa obywateli w Polsce. Identyfikacja i przeciwdziałanie współczesnym zagrożeniom, red. Guzik-Makaruk E.M., Warszawa 2011, s. 114-132.

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, AON, red. Kaczmarek J., Łepkowski W., Zdrodowski B., wyd. 6, Warszawa 2008, <http://mkuliczkowski.pl/static/pdf/sloownik.pdf>.

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, AON, red. Pawłowski J., Warszawa 2002, s. 13.

Glińska E., Kowalewska A., *Identyfikacja współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa obywateli w świetle badań własnych z 2008 r.*, w: *Sondaż: Czego najbardziej boją się Polacy? Nie wojna, nie imigranci, ale brak dzieci*, 22.12.2014, „Gazeta Wyborcza”, http://wyborcza.pl/1,76842,17168738,Sondaz__Czego_najbardziej_boja_sie_Polacy__Nie_wojna_.html.

Sondaż OBOP – Czy Polacy czują się bezpiecznie?, TNS OBOP, Warszawa 2001, http://tnsglobal.pl/archiv_files/055-01.pdf

Stańczyk J., *Istota współczesnego pojmowania bezpieczeństwa – zasadnicze tendencje*, „Rocznik Bezpieczeństwa”, s. 15-33.

Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.

Szlendak T., *Komentarz do wyników badań CBOS. Ocena stanu bezpieczeństwa państwa na zlecenie Biura Bezpieczeństwa Narodowego*, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/05/ekspertyza_tomasz_szlendak.pdf

Świniarski J., *Filozoficzne podstawy edukacji dla bezpieczeństwa*, Warszawa 1999.

Zdrowski B., *Istota bezpieczeństwa*, „*Studia Politologiczne*”, vol. 34, Warszawa 2014, s. 32-50.

Zięba R., *Wprowadzenie. Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, Warszawa 2008.

Ukraina. Konflikt, transformacja, integracja

Україна. Конфлікт, трансформація, інтеграція

Ukraina. Konflikt, transformacja, integracja, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Narodowy Uniwersytet „Politechnika Lwowska”, Olsztyn-Lwów 2016, Wydawnictwo «Soroka», 364 s.

Україна. Конфлікт, трансформація, інтеграція, Вармінсько-Мазурські Університет в Ольштині, Національний університет «Львівська політехніка», Ольштин-Львів 2016 р., видавництво «Сорока», 364 с.

Oddano do druku 27.09.2016

Format 170x240/16

Nakład 100 szt.

Підписано до друку 27.09.2016

Формат 170x240/16

Тираж 100 прим.

Видавництво:

„ПП Сорока” Тарас Богданович

79026, м. Львів, вул. Володимира Великого 2

ISBN 978-966-2598-71-1